T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BÜTÜNCÜL KORUMADA ÇOK KATMANLI EYÜP YERLEŞİMİ POTANSİYELİNİN YORUMLAMA KAVRAMI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

MEHMET ALİ KARAGÖZ

DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ MİNE TOPÇUBAŞI

HAZİRAN 2025

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BÜTÜNCÜL KORUMADA ÇOK KATMANLI EYÜP YERLEŞİMİ POTANSİYELİNİN YORUMLAMA KAVRAMI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

MEHMET ALİ KARAGÖZ

DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ MİNE TOPÇUBAŞI

HAZİRAN 2025

T.R.
GEBZE TECHNICAL UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL

EVALUATION OF THE MULTI-LAYERED EYÜP SETTLEMENT POTENTIAL IN HOLISTIC CONSERVATION WITH THE CONCEPT OF INTERPRETATION

MEHMET ALİ KARAGÖZ

A THESIS OF DOCTORATE
DEPARTMENT OF ARCHITECURE

ADVISOR: ASSIST. PROF. MİNE TOPÇUBAŞI

JUNE 2025

DOKTORA JÜRİ ONAY FORMU

GTÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 27/01/2025 tarih ve 2025/07 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 30/06/2025 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Mehmet Ali KARAGÖZ'ün tez çalışması Mimarlık Anabilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE
(TEZ DANIŞMANI) : Dr. Öğr. Üyesi Mine TOPÇUBAŞI

ÜYE : Prof. Dr. Elif Özlem AYDIN

ÜYE : Doç. Dr. Mine ESMER

ÜYE : Prof. Dr. İbrahim NUMAN

ÜYE : Prof. Dr. Zeynep Gamze MERT

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun
……/……./..…. tarih ve …..…/…..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

Canım Kızım Lidya'ya

Canım Eşim Esra'ya

Anneme ve Babama

ÖZET

Tarihi Bizans İmparatorluğu'na kadar dayanan, Osmanlı döneminde ve günümüzde de Müslümanlar için kutsiyet içeren Eyüp, içerisinde barındırdığı somut ve somut olmayan kültürel mirası ile çok katmanlı bir yerleşim yeridir. Eyüp yerleşimi, kurulduğu ilk günden günümüze siyasal, toplumsal, ekonomik ve doğal nedenler ile değişimler geçirmiş ve bu değişimler çok katmanlı kültürel mirasının oluşmasını sağlamıştır. Tarihi süreç içerisinde Eyüp'ün kültürel mirasında kayıplar yaşanmış, korunmasında problemler olmuş, göçler, kontrolsüz kentleşme ve yasal problemler nedeni ile katmanlar zarar görmüştür. Miras katmanlarının, yerel halka ve ziyaretçilere aktarılması ve sunulmasında problemlerde mevcuttur.

Çalışma, Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel miras potansiyelinin katmanlarının literatür araştırmaları, arşiv araştırmaları ve alan çalışmaları yapılarak tespit edilmesi, tespitler sonucunda mirasın Valetta İlkeleri'ne (2011) göre bütüncül korunmasını ve Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunulması Tüzüğü'nü (2008) temel alarak mirasın yerinde fiziki ve dijital sunum yaklaşımları ile kullanılması önermektedir.

Çalışmada, somut ve somut olmayan kültürel miras katmanlarının tespiti yapılmıştır. Somut miras içerisinde; yapı ve mimari eleman kalıntıları (anıtsal yapılar, sivil mimarlık örnekleri, su yapıları, ticari yapılar ve endüstri yapıları) mevcuttur. Eyüp'ün fiziki katmanları değerlendirilirken, Eyüp'ün içerisinde yer aldığı tarihi haritalar katmanlanarak yerleşimin değişimi de değerlendirilmiştir. UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında; toplumsal uygulamalar, el sanatları-üretim ve yeme-içme gastronomi alanında kategorilere ayrılmış, 27 adet somut olmayan kültürel miras unsuru ve bunların icra ya da üretildiği yapılar, dokular ve bölgeler tespit edilmiştir. Unsurlar ve mekânlarının ilişkiler ağı hazırlamış, Eyüp yerleşimi üzerinde miras haritalandırılması yapılmıştır.

Eyüp'ün çok katmanlı kültürel mirasının anlatımı ve aktarımında mirasın bir bütün olarak anlatılmasında, yerel halk ve ziyaretçinin alan ve mirasla bir bağ kurabilmesi hedeflenmiştir. Temalar oluşturulmuş, temalar içerisinde mirasın fiziksel (sokak zeminleri, yeniden işlevlendirme önerileri, tabelalar vb.), dijital (AR, VR, GIS ile miras alanlarının işaretlenmesi) sunum yaklaşımları geliştirilmiş ve kültürel miras rota önerileri yapılmıştır.

Sonuç olarak; Eyüp'te somut miras ve SOKÜM unsurlarının varlığına devam ettiği bir kısmının son bulduğu görülmüştür. Bunlara paralel olarak da SOKÜM mekânları da olumsuz etkilendiği, bazılarının yok olduğu anlaşılmıştır ve bu nedenle mirasın yerinde korunması ve sunulmasının önemi ortaya çıkmıştır. Ayrıca Eyüp'ün kültürel mirasının korunmasında sorumlu olan kurumların iletişim ve ortak alt yapı eksikliği görülmüştür. Bu sorunların çözümü; kurumların ortak bir çalışma merkezi oluşturması, bilgi ve belge paylaşımı için CBS ve H-BIM gibi alt yapılar kullanması ile gerçekleştirilebilir. Çalışmada alana özel tartışılan bütüncül koruma önerileri ve mirasın yerinde alana özgü sunum yaklaşımlarının diğer çalışmalara örnek olabileceği ve farklı tarihi alanlarda kullanılabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eyüp, Çok Katmanlı Kültürel Miras, Bütüncül Koruma, Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras, Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulması

ABSTRACT

Eyüp, which dates to the Byzantine Empire and holds sacred status for Muslims during the Ottoman period and today, is a multi-layered settlement with tangible and intangible cultural heritage. Eyüp settlement has changed because of political, social, economic and natural reasons since the day it was founded, and these changes have led to the formation of a multi-layered cultural heritage. Throughout history, Eyüp's cultural heritage has suffered losses; preserving its multi-layeredness, and have been damaged due to migrations, uncontrolled urbanisation and legal issues. In addition, there are problems in transferring and presenting the heritage layers to the local people and visitors.

The study proposes the identification of tangible and intangible cultural heritage layers of Eyüp cultural heritage through literature research, archive research and field studies. "The Holistic Protection" of the heritage according to the Valetta Principles (2011) have been identified and on-site physical and digital presentation approaches of the heritage based on the Regulation on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Areas (2008), have been discussed.

Tangible and intangible cultural heritage layers determined. In the tangible heritage, buildings and architectural element of ruins (monumental buildings, civil architecture examples, water structures, commercial buildings and industrial construction) observed. While evaluating the physical layers of Eyüp, the historical maps of Eyüp are layered and the change of the settlement is evaluated. Intangible cultural heritage of Eyüp is divided into categories in the fields of social practices, handicrafts production and food-beverage gastronomy within the scope of UNESCO's Intangible Cultural Heritage Protection Convention. 27 elements and the related structures, textures and regions where they were performed or produced are determined. The relationship of intangible cultural heritage and spaces are prepared, and heritage mapping is done. In the narration and transmission of the multi-layered cultural heritage of Eyüp identified in the study, themes are created to enable local people and visitors to establish a connection with the area and heritage to narrate the heritage as a whole. Within the themes, physical (street surfaces, re-functioning suggestions, signs, etc.) and digital (marking of heritage areas with AR, VR, GIS) presentation approaches are developed and cultural heritage route suggestions are made.

As a result, it is seen that some tangible and intangible cultural heritage elements of heritage continue to exist in Eyüp, while some ended. In parallel with these, it was understood that ICH places are also negatively affected, some disappearing. Therefore, the importance of protecting and presenting both tangible and I intangible cultural heritage together, on-site, has emerged. In addition, it was seen that the institutions responsible for protecting the cultural heritage of Eyüp lacked common infrastructure and communication. The solution to these problems can be achieved by establishing a common work centre of the institutions and using infrastructures such as GIS and H-BIM for information and document sharing. In the determination of the cultural heritage made in the study, it is thought that Holistic Protection Proposals made specific to the area and the on-site presentation approach of heritage can be an example for other studies and can be used in different historical areas.

Keywords: Eyüp, Multi-Layered Cultural Heritage, Holistic Conservation, Tangible and Intangible Cultural Heritage, Interpretation and Presentation of Cultural Heritage

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimimde ve akademik hayatımda desteğini ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyip, bilgi ve tecrübeleri ile bu çalışmanın oluşmasının yolunu açan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mine TOPÇUBAŞI'na minnetle teşekkür ederim.
Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümüne başladığım ilk günden bugüne gerek akademik kariyerimde gerekse tez sürecimde katkılarını sunan sayın hocam Prof. Dr. Elif Özlem AYDIN'a ve tez çalışması sürecinde, bilgi ve tecrübeleri ile özverili bir şekilde önemli katkılar sunan değerli hocam Doç. Dr. Mine ESMER'e teşekkür ederim.
Gebze Teknik Üniversitesi'nde uzun süredir beraber çalıştığım Restorasyon Anabilim Dalı'ndaki değerli araştırma görevlisi arkadaşlarım Cem, Şeyda, Eylül ve Gamze'ye teşekkürü bir borç bilirim. Beraber alanda edindiğimiz tecrübeler, yaptığımız akademik çalışmalardaki fikir ve bilgi paylaşımları çok değerli. Sizlerle çalışmış olmak çok keyifliydi
Doktora tez jürisi üyeliğini kabul eden ve tezime önemli katkıları olan Sayın Prof. Dr. İbrahim NUMAN ve Prof. Dr. Zeynep Gamze MERT hocalarıma teşekkür ederim.
Eyüp'te yaptığımız çalışmaları destekleyen, bu süreçte bize her türlü yardımı sağlayan Eyüpsultan Belediyesi'ne, Etüd Proje Müdürü Yüksek Mimar Ayşe Zengin'e ve Yüksek Mimar Tuğba KESKİN'e teşekkür ederim.
Eğitim hayatım boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, akademik kariyer yapmam için beni cesaretlendiren canım babam Mesut KARAGÖZ ve canım annem Feden KARAGÖZ'e, ablam Emine KARAGÖZ'e teşekkür ederim. Canım babam, bugünleri ömrün yetip göremesen de varlığını hep yanımda hissettim.
Akademik kariyerimde hep yanımda olan, hazırlamış olduğum tezlerde ve makalelerde bilgi, beceri ve aklına hep güvendiğim, desteğini hiç esirgemeyen canım eşim Öğretim Görevlisi Esra BÜYÜKEMİR KARAGÖZ'e teşekkür ederim. Ayrıca ailemizin en küçük bireyi, benim en değerlim, kızım Lidya iyi ki hayatımızdasın. Tez süreçlerinde elimizden geldiğince yanında olmaya çalıştık, bize gösterdiğin kolaylık ve uslu bir çocuk olduğun için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜRLER	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
TABLOLAR DİZİNİ	xix
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	4
1.2. Çalışmanın Amacı	7
1.3. Çalışmanın Hipotezi	8
1.4. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırları	9
1.5. Çalışmanın Yöntemi	13
1.6. Konu ile İlgili Yapılmış Çalışmalar	17
2. KÜLTÜREL MİRASIN BÜTÜNCÜL KORUMASI, KÜLTÜREL MİRAS SİTLERİNİN YORUMU ve SUNUMU KAVRAMLARININ GELİŞİMİ	20
2.1. Bütüncül Korumanın Gelişimi ve İlkeleri	20
2.1.1. Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri	24
2.1.2. Dünya da ve Türkiye'de Bütüncül Koruma Örnekleri	28
2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Bütüncül Koruma	32
2.2.1. Somut Olmayan Kültürel Miras Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	34
2.2.2. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi	36
2.2.3. Unesco Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde Türkiye	38
2.2.4. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Mekân	39
2.3. Kültürel Miras Sitlerinin Yorumu ve Sunumu	42
2.3.1. ICOMOS Çalışmalarında Yorumlama ve Sunum Kavramları	49
2.3.1.1. Kültür Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü	53
2.3.1.2. Nara Özgünlük Belgesi	57
2.3.1.3. Quebec Bildirgesi	57
2.3.2. Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulması ile İlgili Literatür Örnekleri	58
2.3.3. Yorumlama Kavramının Değerlendirilmesi	67
3. EYÜP YERLEŞİMİ, YERLEŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ	69
3.1. Manevi Yeri ve Önemi	70
3.2. Konum ve Coğrafi Önemi	71
3.3. Yerleşim Özellikleri ve Tarihi	72
3.3.1. Bizans Dönemi	74
3.3.1.1. Kosmidion'un Manevi Anlamı	78
3.3.1.2. Bulgu ve Tespitleri	79
3.3.2. Osmanlı Döneminde Eyüp	82
3.3.2.1. Eyüp'te Yerleşiminin Yüzyıllara Göre Gelişimi	84

3.3.2.2. Osmanlı Döneminden Eyüp Mahalleleri ve Yüzyıllara Göre Yapı Katmanları 91
3.3.3. Cumhuriyet Dönemi 95
3.3.3.1. Eyüp'ün İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planındaki ve İstanbul'un Yaratıcı Ekonomisindeki Potansiyelde Yeri 107
3.3.3.1.1. İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planında Eyüpsultan 108
3.3.3.1.2. Eyüp'ün İstanbul'un Yaratıcı Ekonomideki Potansiyeli 110
4. EYÜP YERLEŞİMİNİN BÜTÜNCÜL MİMARİ KORUMA POTANSİYELİ 113
4.1. Eyüp'ün Çok Katmanlı Kültürel Mirası 114
4.2. Tabiat Varlıkları 117
4.3. Somut Mimari Miras 119
4.3.1. Somut Mimari Miras İzleri 119
4.3.1.1. François Kauffer İstanbul Haritası (1786-1820) 120
4.3.1.2. Jean Baptiste Pierre Tardieu İstanbul Haritası (1797-1801) 122
4.3.1.3. Kauffer ve Joseph de Hammer Haritası (1836) 122
4.3.1.4. C. Stolpe Haritaları (1882) 124
4.3.1.4.1. Eyüp Gayrimüslimleri ve C. Stolpe Haritasındaki 126
4.3.1.4.2. 1. Bölge- Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Çevresi 133
4.3.1.4.3. 3. Bölge-Surp Yeğya Ermeni Kilisesi ve Çevresi 137
4.3.1.4.4. Eyüp Gayrimüslim Katmanın Değerlendirilmesi 140
4.3.1.5. Alman Mavileri (1913-1914) 143
4.3.1.6. Cartes des mosquées de Constantinople- İstanbul'un camilerini gösterir harita (1917) 144
4.3.1.7. Pervititch Haritaları 145
4.3.1.8. 1979 Koruma Amaçlı İmar Planları ve 2017 Koruma Amaçlı İmar Planlarının Katmanlanması 147
4.3.2. Mimari Miras 151
4.3.2.1. Dini Yapılar 153
4.3.2.1.1. Camiler ve Mescitler 154
4.3.2.1.2. Tekkeler 155
4.3.2.1.3. Eyüp Ermenileri, Ermeni Kiliselerinin Özellikleri ve Eyüp Ermeni Kilisleri 160
4.3.2.1.4. Mezarlıklar 171
4.3.2.1.5. Türbeler 180
4.3.2.2. Su Mirası 181
4.3.2.3. Sivil Mimarlık Örnekleri 188
4.3.2.4. Eyüp Eğitim Yapıları 189
4.3.2.4.1. Sıbyan Mektepleri ve Mektepler 189
4.3.2.4.2. Medreseler 194
4.3.2.4.3. Rüşdiyeler 199
4.3.2.4.4. Azınlık Okulları 200
4.3.2.5. Eyüp'teki Mimar Sinan Yapıları 202
4.3.2.6. Endüstri Yapıları 204
4.3.2.7. Eyüp'ün Cumhuriyet Dönemi Yapıları 208
4.4. Eyüp'ün Somut Olmayan Kültürel Mirası ve İlgili Kültürel Mekânlar 212
4.4.1. Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler 214
4.4.1.1. Dini İnançlar ve Ritüeller 215
4.4.1.1.1. Eyüp Sultan Cami-Türbesi ve Çevresinde Gelişen İnançlar-Ritüeller 215

4.4.1.1.2. Müslümanlarda Namaz İbadeti ve Zal Mahmut Paşa Örneklemi 224
4.4.1.1.3. Eyüp Tekkeleri ve Tekkedeki Ritüeller 227
4.4.1.1.4. Ölüm ve Ölümle İlgili Gelenekler 231
4.4.1.1.5. Ermeni Kiliseleri ve Kilise İnançları-Ritüelleri 233
4.4.1.2. Toplumsal Uygulamalar ve Şölenler 241
4.4.1.2.1. Kılınç Kuşanma Törenleri-Cülus Yolu 241
4.4.1.2.2. Eyüp Sultan Türbe Ziyareti 243
4.4.1.2.3. Adak-Kurban Geleneği 244
4.4.1.2.4. Ramazan Şenlikleri 244
4.4.1.3. İmaret Geleneği ve Mihrişah Valide Sultan İmareti 246
4.4.1.4. Kahvehane Geleneği 248
4.4.2. El Sanatları-Üretim 251
4.4.2.1. Eyüp Oyuncakçılığı ve Oyuncakçılık Mekânları 251
4.4.2.2. Çömlekçilik-Tuğla 258
4.4.2.3. Eyüp Çiçekçiliği 262
4.4.2.4. Bürümcek Kumaşı İmalatı 263
4.4.2.5. Fes Üretimi ve Feshane 264
4.4.2.6. Eyüp'te Salhaneleri ve Deri Üretimi 265
4.4.2.6.1. Salhaneler 266
4.4.2.6.2. Debbağhane 267
4.4.2.6.3. Mumhaneler 270
4.4.2.7. Taşçılık 270
4.4.2.8. Zal Mahmut Paşa Külliyesi-Geleneksel El Sanatları Merkezi 271
4.4.3. Yeme-İçme Gastronomi 272
4.4.3.1. Eyüp Halkası 273
4.4.3.2. Eyüp Kaymağı, Yoğurdu, Turşusu ve Kebabı 274
4.4.3.3. Eyüp Güveci 275
4.4.4. Yerleşim Yerleri ve Sokak İsimlerinin Değerlendirilmesi 275
4.4.5. Eyüp'ün SOKÜM Değerlendirmesi 284
5. EYÜP'ÜN KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASI VE SUNULMASINDA YORUMLAMA YAKLAŞIMLARI 297
5.1. Bütüncül Koruma Kapsamındaki Önerileri 298
5.2. Temalar 305
5.2.1. Potansiyel Temalar 308
5.2.1.1. Eyüp'ün Manevi Miras, İbadet, İnanç ve Ziyaret Kültürü Teması 308
5.2.1.1.1. Eyüp Sultan Türbesi ve Osmanlı'dan Günümüze Ziyaret Geleneği Teması 308
5.2.1.1.2. Cülus Yolu Teması 310
5.2.1.1.3. Tekkeler ve Osmanlı'nın Tasavvuf ve Dini Mirası 313
5.2.1.1.4. Eyüp Gayrimüslimleri Yerleşimleri ve Kutsal Mekânları Teması 316
5.2.1.2. Geleneksel El Sanatları ve Zanaatkârlık Teması 319
5.2.1.2.1. Oyuncakçılar Çarşısı Teması 320
5.2.1.2.2. Taşçılık Teması 321
5.2.1.3. Kahvehane Kültürü Teması 322
5.2.1.4. Eyüp'ün Mimari ve Mekânsal Kimlik Teması 323
5.2.1.4.1. Su Mirası: Kırkçeşme İsale Hattı Su Mirası Rotası 323
5.2.1.4.2. Mimar Sinan Yapıları Rotası 330

5.2.1.4.3. Eyüp Mezarlıkları Teması 332
5.3. Potansiyeli Arttırılabilecek Temalar 335
5.3.1. Çömlekçilik Teması 337
5.3.2. Bürümcek Kumaşı Teması 339
5.3.3. Çiçekçilik Teması 340
5.3.4. Eyüp'ün Değişen Yüzünde Kaybolan Yapıların Dijital ya da Fiziki Sunumu 342
5.4. Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunumu ile İlgili Yapılan Önerilerin Değerlendirilmesi 346
6. SONUÇ 351
6.1. Çalışma Bulgularına Dayalı Sonuçlar 351
6.2. Çalışmanın Sonuçları Kapsamındaki Öneriler 371
6.3. Değerlendirme ve Tartışmalar 376

KAYNAKLAR 381
ÖZGEÇMİŞ 401
TEZ METNİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR/SUNUMLAR 402
EKLER 403

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

AR	:	Artırılmış gerçeklik (Augmented reality)
EYSAM	:	Eyüpsultan Araştırma Merkezi
CBS	:	Coğrafi bilgi sistemi
GTÜ	:	Gebze Teknik Üniversitesi
H-BIM	:	Tarihi Yapı Bilgi Modellemesi, (Historic Building Information Modeling)
ICCOROM	:	Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarımı Araştırma Merkezi (The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property)
ICOMOS	:	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites)
KAİP	:	Koruma amaçlı imar planı
SOKÜM	:	Somut olmayan kültürel miras
UNESCO	:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VR	:	Sanal gerçeklik (virtual reality)
WHIPIC	:	Dünya Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu için Uluslararası Merkez (The International Centre for the Interpretation and Presentation of World Heritage Site)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1: Eyüpsultan'ın konum ve çalışma alanı sınırları. 10
Şekil 1.2: Tezin çatkısı. 14
Şekil 2.1: İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı sınırları. 32
Şekil 2.2: UNESCO'nun Dünya mirasını sınıflandırması. 33
Şekil 2.3: SOKÜM alanları. 37
Şekil 2.4: Geleneksel yapıların oluşum sürecinde kültür ve mekân etkileşimi 41
Şekil 2.5: Somut olmayan ve somut değerler arasındaki ilişkiler. 41
Şekil 2.6: Miras yorumunun mirasa katkıları. 46
Şekil 2.7: Ziyaretçi-nesne arasındaki ilişki. 47
Şekil 2.8: Yorumlama eğitim üçgeni. 47
Şekil 2.9: Tapınaktaki uygulama. 62
Şekil 2.10: Tapınaktaki uygulama. 62
Şekil 2.11: Krakow Kapısı. 65
Şekil 3.1: Eyüpsultan'ın konumu. 72
Şekil 3.2: Eyüp zaman çizelgesi. 73
Şekil 3.3: Map of Byzantine Constantinople (Bizans Konstantinopolis Haritası). 75
Şekil 3.4: Arakiyeci Caferağa Cami bahçesinde bulunan sütun başlığı. 80
Şekil 3.5: Kasım Çavuş Cami bahçesinde bulunan sütun başlığı. 80
Şekil 3.6: Nişancı Mahallesi Sivil mimarlık örneğin (63/80) kullanılan devşirme malzeme. 81
Şekil 3.7: Nişancı Mahallesi Sivil mimarlık örneğinde (63/41) kullanılan devşirme malzeme. 80
Şekil 3.8: Kazı sonucunda ortaya çıkan yapı kalıntısı.. 81
Şekil 3.9: Eyüp'te tespit edilen devşirme malzeme haritası. 82
Şekil 3.10: Eyüp Sahili'ndeki yapıları gösteren bir gravür – Melling Gravürü. 86
Şekil 3.11: Beyhan Sultan Sarayı- Doğan Kuban'ın Restitüsyonu, Melling gravüründen yararlanarak çizmiştir. 86
Şekil 3.12: Moltke Haritası 1836-1837 (İBB Kurumsal. 88
Şekil 3.13: Eyüp'ün Pier Loti'den görünümü ve İplikhane. 88
Şekil 3.14: Rami Mahallesi Yerleşimi (Alman Mavileri 1913-1914). 90
Şekil 3.15: 1935 Wagner Plan. 98
Şekil 3.16: Tarihi İstanbul Nazım İmar Planı-1937-Prost Planı. 99
Şekil 3.17: 1950 Eyüpsultan vapur iskelesi ve civarı tatbikat planı harita Henri Prost. 99
Şekil 3.18: 1950 Eyüpsultan vapur iskelesi ve civarı tatbikat planı harita/ Henri Prost, Eyüp Sultan Cami etrafı. 100
Şekil 3.19: 1950 Eyüpsultan vapur iskelesi ve civarı tatbikat planı harita/ Henri Prost, Eyüp Sahil yolu düzenlemesi planı. 100
Şekil 3.20: 1950 Eyüpsultan vapur iskelesi ve civarı tatbikat planı harita/ Henri Prost, Eyüp Sahil yolu düzenlemesi sokak kesitleri. 101
Şekil 3.21: Eyüpsultan ilk ve son kentsel sit alanı sınırları ve günümüzdeki sınırlar. 102
Şekil 3.22: 1979 Koruma Amaçlı İmar Planı. 104
Şekil 3.23: Kazıklı yol inşası öncesi-1982 ve 2024 uydu görüntüleri. 105
Şekil 3.24: Sütlüce'den Eyüp Sultan. 106

Şekil 3.25: Pierre Lotti'den Eyüp manzarası. 106
Şekil 3.26: Altı temel kriz/meydan okuma alanı. 108
Şekil 3.27: Teknoloji, yetenek ve hoşgörü arasındaki ilişkinin basitleştirilmiş modeli. 110
Şekil 3.28: İstanbul Kültür Üçgeni. 111
Şekil 4.1: Eyüp'ün çok katmanlı kültürel mirası. 114
Şekil 4.2: Eyüp'ün tabiat varlıkları. 118
Şekil 4.3: 1966 uydu görüntüsü, Eyüp Merkezdeki dereler. 118
Şekil 4.4: Kauffer İstanbul'un ilk bilimsel ölçekli haritası. 120
Şekil 4.5. Kauffer haritasında Eyüp. 121
Şekil 4.6. Jean Baptiste Pierre Tardieu haritası. 122
Şekil 4.7: Kauffer ve Joseph de Hammer Haritası. 123
Şekil 4.8: Kauffer ve Joseph de Hammer Haritasında Eyüp. 123
Şekil 4.9: 1882 yılına ait İstanbul demografik yapısını gösteren Stolpe Haritaları. 124
Şekil 4.10: 1882 Stolpe haritası lejantı. 125
Şekil 4.11: 247/29,75,76 Yapılar 175/1 Yapılar 132
Şekil 4.12: Stolpe Haritasında 7,8,9 ve 10. Bölgeler ve 2024'teki durumu. 132
Şekil 4.13: Ayazma (Saltarchive, Pervititch Haritaları, 1922-1945) 133
Şekil 4.14: 1 Numaralı Bölge- Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Çevresi Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Çevresi- Stolpe Haritalarının katmanlanması. 134
Şekil 4.15: 3 Numaralı Bölge- Surp Yeğya Ermeni Kilisesi ve Çevresi. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Çevresi- Stolpe Haritalarının Çakıştırılması. 137
Şekil 4.16: Alman Mavileri Haritası (1913-1914) 143
Şekil 4.17: İstanbul'un camilerini gösterir harita (1917). 144
Şekil 4.18: İstanbul'un camilerini gösterir haritada (1917). 145
Şekil 4.19: Pervititch Fener-Eyüp haritası. 146
Şekil 4.20: Pervititch Fener-Eyüp haritası. 146
Şekil 4.21: 1979 Eyüp Sultan Cami ve merkez civarı KAİP ve Sanayi Kooperatif Boş Ada/Parseller. 148
Şekil 4.22: 1979 ve 2017 Eyüp Sultan Cami ve merkez civarı KAİP katmanlanması ve değişen ada/parseller. 149
Şekil 4.23: 1979 ve 2017 Eyüp Sultan Cami ve merkez civarı KAİP katmanlanması ve değişen ada/parseller. 150
Şekil 4.24: 1979 ve 2014 Eyüp Sultan Cami ve merkez civarı koruma amaçlı imar planlarının çakıştırılması ve değişen yollar 151
Şekil 4.25: Eyüp Merkezi ve çevresindeki yapıların inşa edildiği yüzyıllar grafiği 153
Şekil 4.26: Eyüp Merkezi ve çevresindeki yapıların inşa edildiği yüzyıllar grafiği 153
Şekil 4.27: Şeyh Murat Tekkesi ve Serterikzade Tekkesi. 158
Şekil 4.28: Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi plan, kesit, görünüş. 167
Şekil 4.29. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi. 168
Şekil 4.30: Surp Yeğya Ermeni Kilisesi. 168
Şekil 4.31: Surp Yeğya Ermeni Kilisesi. 171
Şekil 4.32: Saçlı Abdülkadir Cami haziresi mezar taşları. 172
Şekil 4.33. Eyüp mezarlıkları, Alman Mavileri (1913-1914) ve 2025 İBB Şehir Haritaları üzerine işlenilmiştir. 173

Şekil 4.34: Eyüp Mezarlığı. 174
Şekil 4.35: Tokmaktepe Mezarlığı 1966 ve 2025 uydu görüntüsü. 175
Şekil 4.36: Eğrikapı Ayios Kiryakos Mezarlığı ve Mezarlık Kilisesi. 176
Şekil 4.37: 19.3.1985 tarihli 1683 numaralı alanın mezarlık olduğunu belirten belge. 177
Şekil 4.38: Edirnekapı Ermeni Mezarlığı. 179
Şekil 4.39: Kırkçeşme ve Hamidiye su yolları. 182
Şekil 4.40: Sinekli Kemer. 183
Şekil 4.41: Eğrikapı Maksemi, su terazisi (Hacı Hüsrev Parkı), Saliha Sultan Su Terazisi 183
Şekil 4.42: 1977-2017 KAİP üzerinde yapılan tespit çalışmaları. 184
Şekil 4.43: Kırkçeşme Su yolu güzergahında olan su yapıları. 185
Şekil 4.44: Eyüp'ten bazı sivil mimarlık örnekleri. 189
Şekil 4.45: Pervititch haritasında Eyüp Askeriye Rüşdiyesi. 200
Şekil 4.46: Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Vakfı ve mülkleri ve Arakelyan Mektebi ve Ardemyan Okulu yerine yapılan çocuk parkı. 201
Şekil 4.47: Bezciyan Okulu. 202
Şekil 4.48: Feshane. 204
Şekil 4.49: Pervititch Haritasında Feshane ve sıbyan mektebi. 205
Şekil 4.50: Santral İstanbul. 207
Şekil 4.51: Santral İstanbul, Alman Mavileri (1913-1914), 2025 uydu fotoğrafı. 208
Şekil 4.52: 1969'da İslambey Caddesi ve Üçşehitler Cami ve 2023 yıllarındaki görüntüleri. 211
Şekil 4.53. Üçşehitler Cami zemin kat ve kadınlar mahfili bölümü. 212
Şekil 4.54. Yapının betonarme kubbesi ve özgün pencere açıklığı. 212
Şekil 4.55. Eyüp Sultan Cami Çınar ağacı ve türbe içindeki su kuyusu Eyüp Sultan Cami avlusundaki çınar ağacı 222
Şekil 4.56: Eyüp Sultan'ın sandukası ve türbe içerisindeki su kuyusu. 222
Şekil 4.57. Eyüp Sultan Türbe ziyareti. 223
Şekil 4.58: Eyüp Sultan Türbe planı ve Eyüp Sultan Türbesindeki ritüel şeması. 223
Şekil 4.59: Zal Mahmut Paşa Caminde Cuma Namazı ritüeli. 226
Şekil 4.60: Bahariye Mevlevihanesi. 229
Şekil 4.61: Semanın simgesel anlamı dördüncü selam durumu. 230
Şekil 4.62: Eyüp Sultan Cami cenaze namazı.. 232
Şekil 4.63: Eyüp Sultan Cami önünde cenaze töreni. 233
Şekil 4.64: Cülus Yolu (Alman Mavileri) ve 2024 uydu görüntüsü. 242
Şekil 4.65: Sultan V. Mehmet'in Kılıç Kuşanma Seremonisi Cülus Yolundan ve binek taşı. 242
Şekil 4.66: Sünnet çocuklarının Eyüp Sultan Cami ve Türbe ziyareti. 243
Şekil 4.67: Mihrişah Valide Sultan İmaretinde ve Eyüpsultan Meydanı iftar sofraları 244
Şekil 4.68: Eyüp Sultan Cami 2025 Ramazan Ayı mahyası. 246
Şekil 4.69: Mihrişah Valide Sultan Külliyesi 247
Şekil 4.70: Mihrişah Valide Sultan Külliyesi vaziyet planı. 248
Şekil 4.71: Pierre Loti. 250
Şekil 4.72: Eyüp Oyuncakçılar Çarşısı malzeme tedarik haritası. 253
Şekil 4.73: Zal Mahmut Paşa Külliyesindeki atölyede üretilen Eyüp oyuncakları. 253
Şekil 4.74: Pervititch Haritaları. 254
Şekil 4.75: Oyuncakçılar Çarşısı. 254
Şekil 4.76: Eyüp Oyuncakçılar Çarşısı Restitüsyon Çalışması. 257

Şekil 4.77: Oyuncakçılar Çarşısı beş dükkân yapısı. 257
Şekil 4.78: Eyüp Çömlekçiler Çarşıs. 258
Şekil 4.79: Pervititch Haritası Çömlekçiler Caddesi. 258
Şekil 4.80: Çömlekçiler Mahallesi konut (128/11) 259
Şekil 4.81: Çömlekçiler Caddesindeki ateş tuğla fabrikası 1966-2024 uydu fotoğrafı. 260
Şekil 4.82: Çömlekçiler Caddesindeki ateş tuğla fabrikası 2024 yılındaki durumu. 261
Şekil 4.83: Kilin Çömlekçiler Mahallesine gelişi. 262
Şekil 4.84: Eyüp çiçek bahçeleri Alman Mavileri (1923-1914) üzerine işlenmiştir. 263
Şekil 4.85: Bürümcek kumaşının üretildiği Surp Yeğya Ermeni Kilisesi çevresi. 264
Şekil 4.86: Fes ve SOKÜM ilişkisi. 265
Şekil 4.87: Salhanelerin mekân organizasyonu, Eyüp Salhaneleri Mahallere göre sayıları ve salhane ürünlerinin SOKÜM etkisi. 267
Şekil 4.88. 19 ve 20. yüzyıllarda Defterdar Caddesi üzerinde bulunan debbağhane ve 2018 uydu görüntüsü. 268
Şekil 4.89: 1934 Şehir Haritasında Eyüp'teki tabakhaneler mevkii, Takkeci Salhanesi ve Yağhane Sokak. 269
Şekil 4.90: Debbağhane. 269
Şekil 4.91: Mihrişah Valide Sultan İmareti ve sebili. 271
Şekil 4.92: Zal Mahmut Paşa Külliyesi Kültür Merkezi atölyeleri. 272
Şekil 4.93: Akmanoğlu Fırını ve Eyüp Halkası. 273
Şekil 4.94: Akmanoğlu Fırını plan krokisi. 274
Şekil 4.95: Eyüp güveci. 275
Şekil 4.96: Alman Mavileri (1913-1914), Şehir Haritası (1934) ve Google Earth (2024) haritalarının katmanlanması. 276
Şekil 4.97: Alman Mavileri (1913-1914) ve Şehir Haritası (1934) isimleri değişen sokaklar. 277
Şekil 4.98: 1934 Şehir Haritası-kaybolan ve ismi değişen sokaklar. 281
Şekil 4.99: Eyüp'ün Somut Olmayan Kültürel Mirasında kırılma dönemleri. 290
Şekil 4.100: Eyüpsultan'ın somut olmayan kültürel mirasları arasındaki ilişkiler. 291
Şekil 4.101: Eyüpsultan'ın SOKÜM Haritası– Alman Mavileri (1913-1914)-2022 uydu görüntüsü. 294
Şekil 5.1: Eyüp'ün Sütlüce'den silüeti ve silüete etki eden yapı grupları. 299
Şekil 5.2: Eyüp Mezarlığının Sütlüce'den silüeti ve silüete etki eden yapı grupları 299
Şekil 5.3: Kat yükseklilerinin kent içine etkileri. 300
Şekil 5.4: Eyüp silüete etki eden yapı grupları. 300
Şekil 5.5: Nişancı yenileme alanları. 302
Şekil 5.6: Eyüp için önerilen üç bakı noktası-Eyüp'ün topografya haritası 304
Şekil 5.7: Tematik değerlendirme süzgeci. 306
Şekil 5.8: Eyüp Sultan Türbesi ve Osmanlı'dan günümüze ziyaret geleneği teması. 309
Şekil 5.9: Cülus Rotası. 311
Şekil 5.10: Şeyhülislam Tekkesi ve çevresinin yeniden kullanım önerisi. 314
Şekil 5.11: Kırkçeşme Su Yollarının Eyüp içerisindeki fiziki izlerinin geçeceği sokaklar. 324
Şekil 5.12: Eyüp su mirası rotalar haritası. 327
Şekil 5.13: Mezarlık Rotası. 333

Şekil 5.14: Eyüp mezarlıkları, Alman Mavileri (1913-1914) ve 2025 uydu görüntüsü ile oluşturulan interaktif haritalandırma. 334
Şekil 5.15: Çömlekçiler Caddesi önerisi. 338
Şekil 5.16: Karayel Sokak teması-bürümcek kumaşı üretim atölyeleri. 340
Şekil 5.17: Çiçekçilik teması. 341
Şekil 5.18: Siponto Bazilikası. 345
Şekil 5.19: Tema ağı haritası. 347

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1.1: Çalışmanın problemleri.	7
Tablo 2.1: Bütüncül Korumanın anlayışının gelişimi.	21
Tablo 2.2: Bütüncül koruma stratejileri ve önerileri.	26
Tablo 2.3: Çalışma için seçilen Dünya Miras listesinden örnekler.	28
T**ablo 2.4:** Türkiye İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi.	38
Tablo 2.5: Tilden'in (1957) temel yorumlama ilkeleri.	43
Tablo 2.6: Yorumlama ile ilgili yapılan tanımlar ve süreç içerindeki değişimi.	43
Tablo 2.7: ICOMOS tarafından yorumlama kavramının ele alındığı tüzükler.	51
Tablo 2.8: Kültür Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğünün hedefleri.	54
Tablo 2.9: Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulması ile İlgili yapılmış çalışmalar	58
Tablo 3.1: 15. yüzyıl Eyüp mahalleleri ve yapıları.	93
Tablo 3.2: Tarihi süreç içerisinde Eyüp Haliç çevresi mahalleler.	94
Tablo 3.3: Eyüp'ü ait imar planları.	95
Tablo 3.4: Haliç Köprüsünün inşası.	103
Tablo 3.5: Haliç ve Çevresinin zaman içerisinde değişimi.	107
Tablo 4.1: Eyüp'ün somut ve somut somut olmayan kültürel miras katmanları.	116
Tablo 4.2: Çalışma Kapsamında ele alınan haritalar ve KAİP'ları	119
Tablo 4.3: Stolpe Haritası üzerinden Eyüp Hristiyan yerleşimlerinin tespiti.	128
Tablo 4.4: 2 numaralı bölgenin haritalardaki konumu.	129
Tablo 4.5: 4 numaralı bölgenin haritalardaki konumu.	131
Tablo 4.6: Surp Asdvadzadzin Kilisesi çevresindeki yerleşim.	135
Tablo 4.7: Surp Asdvadzadzin Kilisesi çevresindeki tescilli yapılar	135
Tablo 4.8: Surp Asdvadzadzin Kilisesi vakfına ait mülkler.	136
Tablo 4.9: Surp Yeğya Ermeni Kilisesi ve çevresi.	138
Tablo 4.10: Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve çevresi tescilli yapılar.	139
Tablo 4.11: Surp Yeğya Ermeni Kilisesi Vakfı ve mülkleri.	140
Tablo 4.12: Eyüp camileri.	155
Tablo 4.13: Eyüp tekkeleri.	156
Tablo 4.14: Tekkelerin mimari programı.	158
Tablo 4.15: Eyüp tekkelerinin 2025 yılına ulaşan bölümleri.	159
Tablo 4.16: İstanbul'daki Ermeni nüfusu.	162
Tablo 4.17: 5-6 numaralı bölgenin haritalardaki konumu.	176
Tablo 4.18: Üç Şehitler Cami.	179
Tablo 4.19. Eyüp türbeleri.	181
Tablo 4.20: Kırkçeşme Su Yolu üzerindeki çeşmeler.	186
Tablo 4.21: Eyüp Hamamları.	187
Tablo 4.22: Eyüp'teki sıbyan mektepleri.	190
Tablo 4.23: Farklı mektepler.	192
Tablo 4.24: Eyüp sıbyan mektepleri ve mektepler.	192
Tablo 4.25: Eyüp medreseleri.	196
Tablo 4.26: Eyüp medreseleri.	197
Tablo 4.27: Eyüp Rüşdiyeleri	199
Tablo 4.28: Mimar Sinan Yapıları.	203

Tablo 4.29: Feshane-ArtİstanbulFeshane. 205
Tablo 4.30: Cumhuriyet Dönemi Eyüp'teki tespit edilen nitelikli yapılar. 209
Tablo 4.31: Eyüp Sultan Cami, Türbesi ve avlusu. 216
Tablo 4.32: Eyüp Sultan Cami/Türbesinde gerçekleştirilen ritüeller ve inançlar. 217
Tablo 4.33: Namaz çeşitleri. 224
Tablo 4.34: Tarikatlarda ayin şekilleri. 228
Tablo 4.35: Surp Asdvadzadzin Kilisesinde cumartesi kutsal ayin. 236
Tablo 4.36: Surp Asdvadzadzin Kilise mekânında ritüeller. 237
Tablo 4.37: Surp Asdvadzadzin Kilise mekânında ritüeller. 238
Tablo 4.38: Surp Asdvadzadzin Kilisesi vaftizhanesi. 240
Tablo 4.39: Eyüp Meydan ve Oyuncakçılar Çarşısı istimlak edilip yıkılan yapılar. 255
Tablo 4.40: Alman Mavileri (1913-1914) ve Şehir Haritasındaki (1934) isimleri değişen sokaklar. 278
Tablo 4.41: Eyüp'te kaybolan sokaklar. 282
Tablo 4.42: İsimleri değişen sokaklar ve caddeler. 283
Tablo 4.43: Eyüpsultan'ın somut olmayan kültürel mirası ve mekânları. 285
Tablo 4.44: SOKÜM ilişkileri matrisi. 293
Tablo 5.1: Çalışma kapsamında oluşturulan temalar 298
Tablo 5.2: Tematik değerlendirme potansiyeli 307
Tablo 5.3: Cülus Yolu arttırılmış gerçeklik ile (AR) sunum aşamaları. 312
Tablo 5.4: Tekkeler için önerilen AR aşamaları. 315
Tablo 5.5: Ermeni yerleşiminin sınırlarının zemin uygulaması ve GIS tabanlı uygulamalar ile sınırlarının dijital gösterim önerileri. 316
Tablo 5.6: Surp Asdvadzadzin Kilisesi üzerinden yapılmış dijital sunum önerisi. 318
Tablo 5.7: Kırkçeşme Su Yollarının Eyüp içerisinde fiziki olarak sunum önerisi 325
Tablo 5.8: Eyüp su mirası 1. rota ve durak noktaları. 327
Tablo 5.9: Eyüp su mirası 2. rota ve durak noktaları. 328
Tablo 5.10: Eyüpsultan Türbe Hamam Müzesi. 329
Tablo 5.11: Eyüp Mimar Sinan rotası-Mimar Sinan yapıları ve durak noktaları. 331
Tablo 5.12: Türkiye geleneksel el sanatları ve zanaatlardaki problemler. 336
Tablo 5.13: Eyüp'te kaybolan sahil saraylarının dijital sunumu. 343
Tablo 5.14: Michaelerplatz Meydanında Roma dönemi kalıntıların sergilenmesi. 344
Tablo 5.15: Bilgi kaynakları maddesi ile temaların değerlendirilmesi. 348
Tablo 5.16: Bağlam ve Ortam maddesi ile temaların değerlendirilmesi. 348
Tablo 5.17: Özgünlük maddesi ile temaların değerlendirilmesi. 349

1. GİRİŞ

Kültürel mirasın bütüncül korunması, tekil bir yapının ya da anıtın değil, yapının ve anıtın tüm çevresinin bütünüyle ve bağlamıyla beraber korunması ile gerçekleştirilen bir koruma düşüncesidir. Bu koruma düşüncesi içerisine somut mirasın (anıtsal yapılar, mimari ögeler, kent peyzajı, arkeolojik alanlar, panoramalar, siluetler, bakı noktaları ve anıtsal sitler) yanı sıra somut olmayan miras da (görenekler, ritüeller, gelenekler, anılar ve kültürel kaynaklar) girmektedir. Somut ve somut olmayan mirasın bağlamı, tarihi, özgünlüğünü koruma sürecini birbiri ile ilişkilendirilerek toplumların ve toplum mirasın bütüncül korunması sağlanır **(ICOMOS, 2011)**.

Bütüncül korumanın gelişiminin ise Carta Del Restouro (1931) ile anıt korumanın kapsamının içerisine anıtın çevresinin de alınmasının belirtilmesi ile başladığı söylenebilir **(Carta Del Restouro, 1931)**. Venedik Tüzüğü'nde (1964) tek yapıyla birlikte kentsel ve kırsal yerleşimin de korunması gerektiği belirtilmektedir **(Venedik Tüzüğü, 1964)**. Amsterdam Bildirgesi'nde, (1975) bütüncül korumanın vurgusu yapılmış, sadece tek yapı ve çevresi değil tarihsel değeri olan kent merkezleri, mahalleler, sit alanları, kırsal alanlar ve köylerin bütüncül koruma içerisinde ele alınması ve korunması vurgusu yapılmıştır **(ICOMOS, 1975)**. Amsterdam Bildirgesi'nden sonra bütüncül koruma kavramı gelişerek devam etmiş, 2011 yılında Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri, Kültürel miras alanlarında sürdürülebilir gelişimi ve politikaların geliştirilmesi yayınlanmıştır **(ICOMOS, 2011)**.

Valetta İlkelerinde (2011), koruma kavramı; kentsel alandan çıkarılıp, bölgesel korumaya evrilmiş, bu kapsama kimlik ve somut olmayan kültürel miras dahil edilmiştir **(ICOMOS, 2011)**. Kültürel mirasın kimlik ve somut olmayan miras üzerindeki gelişmesi ile ilgili ilk tartışma, folklor üzerinden yapılmış, bu tartışmalar Bolivya Deklarasyonu'nda (1973) folklorun korunması kararı ile ortaya konmuştur. Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı'nda (1989), kültürün ve kültürel mirasın korunması düşüncesi gelişmiş, somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik önemli bir aşama kaydedilmiştir **(Oğuz, 2019)**. Fakat Somut olmayan kültürel miras üzerine ilk resmi ortak karar, 2003 yılında yayımlanmış olan

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde (2003) alınmıştır **(UNESCO, 2003)**.

Kültürel mirasın yorumlanması, ilk ortaya çıktığı 20. yüzyılından günümüze tartışılmış, tanımı ve kapsamı genişlemiştir. Kültürel mirasın yorumlanması, mirasın alan kullanıcılarına ve ziyaretçilere doğru bir şekilde aktarılması, anlatılması ve korunmasının sağlanmasıdır **(ICOMOS, 2008).** Kavram ilk olarak 20. yüzyılda Amerika milli parklarının anlatımında ortaya çıkmış, 1957 yılınca Freeman Tilden, yorumlamanın tamını yapmış ve 6 prensip belirlemiştir **(Shalaginova, 2012)**. **Tilden (1977)** göre yorumlama; ziyaretçi-alan-sergilenen ilişki kurulmalı, bilgi yorumlama değil yorum bilgiye dayanır, yorumlamada sunulan materyalle birçok sanat dalı anlatılabilir, yorumlama öğretmekten çok sorgulatır, yorumlama bütününü sunmayı hedefler, yorumlama gruplara göre farklılık göstermelidir. **Tilden (1977)** mirasın yorumlanmasının; alan ziyaretçilerine, sunulan nesne veya eserin bilgisini sunmaktan fazlası olduğunu belirterek, kavram ziyaretçiye nesneyi ve eseri duyguları ile anlayabilecekleri, manevi bir anlam kurabileceği bir eğitim etkinliği olarak nitelendirmektedir. Tilden'den sonra birçok kişi ve kuruluş tanımlamalar yapmış, Amerika'da başlayan mirasın yorumlanması, İngiltere, Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya'ya yayılmıştır. ICOMOS kültürel mirasın yorumlanmasının mirasın korunmasında ve farkındalığın artmasındaki önemini değerlendirerek, 2008 "Kültürel Miras Alanların Yorumlanması/Algılanması ve Sunumu Tüzüğü" yayınlanmıştır **(ICOMOS, 2008)**.

Kültürel Miras Alanların Yorumlanması/Algılanması ve Sunumu Tüzüğü'nün amacı, dünyadaki kültürel miras alanlarındaki mirasın yorumlanmasının ve sunulmasını kalitesini arttırmaktır. Tüzükte, yorum, sunum, yorumlayıcı alt yapı, alan tercümanları ve kültürel miras alanının tanımları yapılmıştır. Yorumlama, halkın farkındalığını arttırmak ve miras alanları hakkındaki anlayışı geliştirmek için yapılan faaliyetlerdir; sunum ise kültürel miras alanlarındaki yorumlayıcı bilgileri müze gösterimleri, bilgi panelleri, turlar, multimedya ve web siteleri ile iletmektir **(ICOMOS, 2008).** Mirasın yorumlanmasında ve sunumda teknolojinin gelişimi ile video projeksiyon haritalama, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik, H-BIM, 3B-CBS ve oyunlar yöntemleri kullanılmaktadır **(Karadallı ve Akyüz Levi, 2023)**.

Çalışma alanı olarak, kuruluşundan itibaren hem Bizans hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerinde uluslararası öneme sahip dini bir merkez olan, İstanbul

ilinin Eyüpsultan ilçesi ele alınmıştır. Eyüp'te tüm tarihi dönem katmanlarının oluşu ile birlikte somut ve somut olmayan miras açısından zengin bir yerleşim yeridir. Bu çalışmada; Eyüp'ün kültürel mirasının, Valetta İlkeleri ve Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi doğrultusunda mirasın bütünlüğünü sağlayarak, Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunumu ilkelerini dayanarak mirasın yerinde sunulmasını ile koruma sürecine katılımcı bir boyut kazandırmaktadır.

İstanbul fethi öncesi sur dışındaki ilk Müslüman yerleşimlerinden olması nedeniyle Eyüp'te önemli anıtsal yapılar (külliye, cami, medrese, tekke, türbe, mezarlık, konut dokuları vb.) inşa edilmiştir. İnanç merkezi olmasının yanı sıra Eyüp, inanış ve tarihi yarımadaya komşuluğu nedeni ile mezarlık bölgesi olarak kullanılmış, Haliç'te bulunması nedeni ile ticaret ve üretim merkezleri oluşmuş (oyuncakçılar çarşısı, çömlekçiler çarşısı, bağlar ve bahçeler, süt ve süt ürünleri), doğası nedeni ile sayfiye yeri olmuş, Osmanlı Döneminde sahil kıyılarına saraylar ve köşkler yaptırılmış, sanayileşme hareketlerinin başlaması ve 19. yüzyılda ve Cumhuriyet Dönemi ile sarayların yerini fabrikaların almıştır. Bu dönüşüm 1980'li yılları sonlarına kadar devam etmiş, 1985 yılı itibarıyla Haliç kıyılarındaki fabrika yapıları yıkılmıştır. Tüm bu ve benzer değişimler toplumun mimari ve sosyal yaşantısına yansıyarak sonucunda Eyüp'te katmanlaşarak günümüze ulaşmıştır.

Kültür Varlıkları Bölge Müdürlüğü'nün oluşturduğu ve İBB'nin yapıların durumunu değerlendirdiği 2017 tescil envanterlerine göre, Eyüp'te 2017 yılına kadar tespit edilen 1193 adet taşınmaz kültür varlığı mevcuttur; cami, kilise, medrese, tekke, türbe gibi anıtsal yapıların yanında sivil mimarlık örnekleri (konut, ticaret), çeşmeler, su kemerleri, mezarlar, anıt ağaçlar vb. yer almaktadır. Çalışmada 2017 yılındaki envanterin ele alınma sebebi günümüze kadar resmi olarak hazırlanmış olan son envanter olmasıdır. 2017'den günümüze tescilden düşen ya da tescil listesine eklenen kültür varlıkları mevcuttur. Tüm bu fiziki katmanın yanı sıra Eyüp yerleşimi Bizans Döneminden itibaren mevcuttur ve Osmanlıların İstanbul'u fethiyle beraber Eyüp birçok topluluğa ev sahipliği yapmış, bu topluluklar gerek kendi kültürleri gerek zaman içerisinde diğer toplumlardan etkilenerek Eyüp özelinde somut ve somut olmayan kültürel miras katmanları ortaya çıkarmıştır.

1.1. Problem

Tez kapsamında Eyüp yerleşimi kültürel mimari mirası korunması, bütüncül koruma kavramı, çok katmanlılık ile somut ve somut olmayan kültürel miras üzerinden ele alınmış ve tarihi katmanların korunması ile ilgili problemler olduğu tespit edilmiştir. Valetta İlkeleri'nde, tarihi kentler ve kentsel alanlar yaşayan bir organizmaya benzetilmektedir. Yaşayan bir organizma olan tarihi kentler ve kentsel alanların somut ve soyut öğeleri süreç içerisinde değişmektedir. Bu değişimler olumlu ya da olumsuz olarak bu öğelerinin birtakım etkiler ile değişime maruz kaldığı ifade edilmektedir. Bu etkiler; doğal afetler, iklim değişikliği ve iklim değişikliği nedeni ile binaların terkedilmeleri, bölgeye yapılacak yapılaşmanın bölgeye uyumsuz olması, yerel toplumlarının yaşam biçimlerinin değişmesiyle geleneksel kullanım/işlevlerin terk edilmesi nedeniyle göçlerin gerçekleşmesi ve kültürel geleneklerin yok olması ile turizm baskısıdır **(ICOMOS, 2011)**.

Çalışmaya konu olan Eyüp, sınırları içerisinde varlığı çeşitli kaynaklarda belirtilmiş olsa da henüz yerleri tespit edilemeyen Bizans dönemi yapı/yapı grupları, günümüze ulaşmış ve ulaşamamış ya da yapılan çalışmalar sonucunda izleri tespit edilen Osmanlı yapı/yapı grupları ve Cumhuriyet dönemlerine ait yapıların varlığı, Eyüp'ün zamansal çok katmanlı fiziki yapısının bir göstergesidir. Bu katmana dahil olan diğer bir katman ise bazılarının varlığı Bizans Dönemine kadar uzanan ve Eyüp özelinde gelişen somut olmayan kültürel mirastır.

Eyüp'te somut ve somut olmayan katmanlardan bazıları kaybolmuş durumdadır. Özellikle Bizans Dönemi yerleşimine dair izler kaynaklarda ve tezde yapılan bulgulara rastlansa da bu izler, yerleşim yeri hakkında yeterince bilgi vermemektedir. Bu kayıpların nedenleri; Eyüp'ün geçirmiş olduğu depremler **(Mazlum 2001),** çarşı yangıları **(Yıldız, 2015),** İstanbul kuşatmaları **(Kara, 1994a)**, Haliç kıyılarındaki sarayların ve köşklerin yıkılıp yeri fabrikaların inşası **(Kuban, 2004)**, 1950-1980 imar düzenlemelerinde geleneksel yapıları zarar görmesi **(Kara, 1994b)**, Haliç'in fabrikalarının yıkılması **(Kara, 1994b)**, Haliç Köprüsü'nün inşası ile Tokmaktepe Mezarlığının büyük bir kısmının kayboluşu, kazıklı yol ile Eyüp Merkez ile Haliç ilişkisinin kesilmesi, anıtsal yapılarda restorasyon yapılmaması, sosyal ve ekonomik şartlar, konut yapıların terk edilerek tahribata uğraması ve zamanla kaybolması, imar

yönetmeliklerindeki boşluklar ve bu boşluklardan kaynaklanan yapılaşma ve turizm baskısı olarak değerlendirilebilir.

Eyüp yerleşiminde; bütüncül koruma sorunları olarak zaman içerisinde yerleşim yerinin fonksiyon değiştirmesi ve bu fonksiyon değişimde katmanların korunamaması, kontrolsüz ve hızlı kentleşme, koruma planlarının yetersizliği, restorasyona yeterince ödenek ayrılmaması, sosyal ve ekonomik şartlar, çevresel etkenler sayılabilir.

Bütüncül koruma sorunlarına bir başka etki; planlama çalışmalarıdır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde İstanbul'da ve Tarihi Yarımada da gerçekleştirilen planlama çalışmaları Eyüp'ün somut ve somut olmayan katmanlarına doğrudan ya da dolaylı yönde etkilemiştir. Cumhuriyet Dönemi ile ülkenin sanayileşme planları içine İstanbul da alınmış, bu planlar Eyüp'te uygulanmıştır **(Köseoğlu, 2010; Ersoy, 2013).** Sanayileşme planları 1970'li yıllara kadar devam etmiş, 1980 yılında sanayi yapıları yıkılmış **(Çoban, 2015)**, 1977 yılında kentsel sit alanı Eyüp'te ilan edilmiştir **(Körçeşme, 2012)**. 1979'da Eyüp için ilk koruma amaçlı planlar hazırlanmış, 1980 Metropoliten Alan Nazım Planı, 1985 yılında Haliç Düzenleme, 1986 Uygulama İmar Planı, 1992 Eyüp Cami ve Merkez Civarı Nazım İmar Planı, 1993 yılında Nezih Eldem'in hazırlamış olduğu Eyüp Camii ve Merkez Civarı Uygulama İmar Planı, 1994 yılında Eyüp Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, 1997 Eyüp Camii ve Merkez Civarı Nazım İmar Planı, 1998 yılında Eyüp Uygulama İmar Planı, 2006 Sur Tecrid Bandı sınırı, 2009 İstanbul Çevre Düzeni Planı Eyüp 1.Etap Koruma Amaçlı Revizyon Uygulama İmar Planı, 2019 Eyüp 1.Etap Koruma Amaçlı Revizyon Uygulama İmar Planı ve bu planlar süreç içerisinde değişiklikler göstererek güncellenmiştir. Bu planların uygulanması sırasında çeşitli koruma sorunları ortaya çıkmış, tarihi doku zarar görmüştür **(Eyüpsultan Belediyesi, 2024; Sevindik, 2010; Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024; Zengin, 2010).** Planlama çalışmaları içerisinde Haliç Köprüsü ve Kazıklı Yolun inşası sırasında mezarlıklar ve Tarihi Yarımada Eyüp ana aksı üzerindeki tarihi yapılar ve mezarlıklar büyük tahribata uğramış ve kaybolmuştur.

Sosyal ve ekonomik baskılar yapı yoğunlaşması ile göçü de ortaya çıkarmıştır. 19. yüzyılda başlayan İstanbul ve Eyüp üzerinde olan yoğun göç baskısı, konut ve ticari alan ihtiyaçları arttırmış, planlama çalışmalarındaki yasal boşluklar ve Tarihi Yarımada, göç nedeni ile nüfusu kaldıracak durumu kalmadığı için gecekondu yapılaşması nedeniyle Eyüp'ün yerleşim özellikleri ve silüeti olumsuz yönden

etkilediği etkilemiştir **(Yılmaz, 2008)**. Eyüp'e gerçekleşen iç göçün yanı sıra Eyüp'ün verdiği dış göç de kültürel mirası doğrudan etkilemiştir. Tez kapsamında yapılan alan çalışmalarında, bu nedenlerle Eyüp içerisindeki anıtsal yapıların ve sivil mimarlık örneklerinin kullanım problemlerinin mevcut olduğu, göçler ve mülkiyet problemleri nedeni ile konut yapılarının terk edilmiş, âtıl durumda kalmış ve kaybolmaya yüz tutar halde olduğu görülmüştür.

Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras üzerindeki problemler; belgeleme, arşivleme ve tespit etmedeki eksiklikler, modernleşen ve değişen teknolojiler nedeni ile SOKÜM öğelerinin kaybolması, SOKÜM uygulayıcı ve aktarıcılarının giderek azalması, yasal düzenleme ve kanun eksiklikleri, ekonomik etmenler nedeni ile üretim faaliyetlerinin değişmesi ve durması, SOKÜM'ün ekonomik açıdan desteklenmemesi, turizm baskısı ile üretim faaliyetlerin ticarileşip değişmesi, toplumda SOKÜM farkındalığının/ilgisinin az olması ve SOKÜM eğitimlerine yeterince yer verilmemesidir.

Somut olmayan kültürel miras unsurlarının koruma problemleri de mevcuttur. Bu problemler tarihi süreç içerisinde yaşanan toplumsal, siyasi ve teknolojik değişimlere, göçlere bağlıdır. Toplumsal uygulamalar alanında tespit edilen tekke gelenekleri ve ritüelleri, tekkelerin yasaklanması sonlanmış ve günümüzde tekke yapıları kültür merkezi işlevinde kullanılmaktadır. Ermenilerin vaftiz yapılması, meshedimle ve cenaze tören ritüelleri, Ermeni toplumunun Eyüp'ten göçmesi ve bölgede kalamaması nedeni ile ritüeller son bulmuştur. Osmanlı padişahları için gerçekleştirilen kılıç kuşanma törenleri, saltanatın kaldırılması ile son bulmuştur. El sanatları alanında tespit edilen; taş işçiliği, dericilik, çömlekçilik, fes üretimi ve bürümcek kumaşı üretimi teknolojinin gelişmesi ve kullanım alanlarının azalması nedeniyle son bulmuştur. Çiçekçilikte, çiçek üretilen alanlar yerlerini 20. yüzyıl ortalarında gecekondulara bırakmış ve çiçekçilik Eyüp'te son bulmuştur **(Koçu, 1971)**. Eyüp oyuncakları ise modern dönem oyuncaklarının çıkması ile üretim 1950'li yıllarda son bulmuşsa da **(Ersoy İnci, 2006)** geleneksel oyuncak üretimin tekrar önem kazanmasıyla "Eyüp Oyuncakları" Eyüp'te bazı atölyelerde üretilmeye başlanmıştır.

Alanın sürdürülebilir koruma sorunlarının diğeri de kültürel miras katmanlarının yorumlanma eksikliği ve yorumlama ve sunum alt yapısıdır. 2019-2025 yılları arasında yapılan tespitlerde, Eyüp'te yapılan yorumlama alt yapısında tarihsel ve kültürel bağlamın Osmanlı Dönemi ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Alanda yapılan

rehberli geziler Osmanlı Dönemi ve Müslüman inancı üzerine odaklıdır. Eyüp'te tarihi değerlilik taşıyan yapıların görsel ve bilgi yönünden sunum eksiklikleri mevcuttur, alanda yapılan rehberli turlarda yapılan sunumlar genelde pasif bir yöntemle yapılmakta, katılımcı yorumlama sürecine sadece dinleyici olarak katılmaktadır.

Eyüp'ün kültürel mimari mirasının korunmasındaki tüm bu problemler, Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel miraslarının bütüncül koruma eksikliğini ortaya çıkarmaktadır. Bütüncül korumanın eksik oluşu, tarihi ve kültürel kimliğinin tam bilinmemesi, kültürel belleğin zaman içinde kaybına, mimari değerlerinin zarar görmesine ve kültürel çeşitliliğin zarar görmesine neden olmaktadır.

Tablo 1.1: Çalışmanın problemleri.

	Problemler
1.	Eyüp'teki Kültürel miras katmanlarının tespit edilememesi
2.	Yerleşim savaşlar, imar faaliyetleri ve doğal etkiler ile zarar görmesi,
3.	İç ve Dış Göçler
4.	Somut Mirasın Zarar Görmesi
5.	Somut olmayan kültürel mirasın yeteri kadar tespit edilememesi
6.	Eyüp'ün Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasının Bütüncül Olarak Korunamaması
7.	Eyüp'ün kültürel mirasının yorumlama ve sunum alt yapı eksikliği

1.2. Çalışmanın Amacı

"Bütüncül Korumada Çok Katmanlı Eyüp Yerleşimi Potansiyelinin Yorumlama Kavramı ile Değerlendirilmesi" isimli tez çalışmasının amacı, Eyüp'teki kültürel miras katmanlarının bütüncül koruma kuramı içinde yorumlama kavramı ile değerlendirmek ve mimari miras korunması için öneriler sunulmaktadır. "Bütüncül Koruma" kavramı ICOMOS'un 2011 yılında yayımlamış olduğu Valetta İlkeleri, "Yorumlama" kavramı, ICOMOS'un 2008 yılında yayımlamış olduğu "Kültürel Miras Alanların Algılanması/Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü"ne (The Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites) göre kuramsal altyapıda yer almaktadır.

Çalışmadaki hedefler; Eyüp'teki çok katmanlı kültürün tespiti, somut ve somut olmayan kültürel miras tespiti ve birbiri ile entegre olabilmesi, somut olmayan kültürel mirasın (SOKÜM) mekânlarının tespiti ve SOKÜM'ün mekânlardaki varlığı, Eyüp'ün kültürel mirasının tez kapsamında yapılacak önerilerle sürdürülebilir bir koruma çerçevesinde değerlendirilmesi ile kültürel mirasın çevre/doku/yapılar özelinde Eyüp'teki kültürel miras potansiyelini değerlendirmektir. Kültürel mirasın ait olduğu

yerde sunumu ile çevre/doku/yapılar ile somut ve somut olmayan mirasın bütünlüğünün sağlanacağı ve Eyüp'ün mimari, kültürel ve tarihi değerlerinin anlaşılması, takdir edilmesi ve halkın bilinçli katılımını teşvik edebileceği, eğitim ve sosyal değeri arttırabileceği düşünülmektedir.

ICOMOS Kültürel Miras Alanların Algılanması/Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğünde (2008), kültürel mirasın yorumlanmasında sunumu bir iletişim aracı olarak kullanılabileceğini belirmektedir. Bu hedefle Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikte değerlendirilerek; mirasın yerinde sözel ve dijital anlatımı, yerleşim yeri içerisinde yapı/yapı gruplarının ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının fiziki ve dijital olarak sunulması hedeflenmektedir.

Çalışma alanı olan Eyüp ile ilgili yapılan çalışmaların, çalışma kapsamında tespit edilen sorunların, Eyüp'ün kültürel mirasının korunması ve alanın ziyaretçiye aktarımı aşamasındaki çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Ayrıca koruma alanında güncel bir konu olan kültürel mirasın yorumlanması ve sunulma kavramı ve uygulamaları giderek ön plana çıkmaktadır. Tez çalışmasında, Eyüp'ün kültürel mirasının bütüncül koruma hedefleri irdelenerek, Eyüp'ün kültürel mirasının yorumlanması ve sunulması konusunda stratejilerin belirlenmesi, Eyüp'ün kültürel mirasının korunmasına ve aktarılmasına yardımcı olacağı düşülmektedir.

1.3. Çalışmanın Hipotezi

Çalışma, Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel mirasının birlikte korunması ve sunulması yolu ile Eyüp'ün kültürel miras değerlerinin sürdürülebilirliği katkı sağlanabileceği, yerel halk ve ziyaretçilerine Eyüp'ün kültürel mirasının tanıtabileceği, mirasa olan ilginin ve mirasın korunmasına yönelik bilincin arttırabileceği yönündeki hipoteze dayanmaktadır.

Hipotezin gerçeğe dönüşebilmesi için çok disiplinli çalışmaların yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çalışmada Eyüp'ün kültürel mirası, mimari mirasın korunması anlamında değerlendirilecektir. Bu bağlamda çalışma hipotezi, bütüncül koruma ilkelerine ve kültürel mirasın yorumlanması ve sunulması ilkelerine dayandırılmaktadır.

Çalışma hipotezinin desteklenmesi için bütüncül koruma ilkeler araştırılmıştır.

- Korunacak öğe kavramı ile Eyüp'ün tarihi, kültürel, somut ve somut olmayan miras öğelerinin tespiti ve korunması yerleşim yerinin kültürel katmanlarının sürdürülebilirliği ve gelecek kuşaklara aktarılması için önemlidir.
- Tarihi yapıların yeniden işlevlendirlmesi ile yapıların içerisinde barındırdığı somut (mimari öğeler) ve somut olmayan öğelerin (ritüel, kutsallık, yaşam biçimi, ele sanatları vb. öğeler) yaşamsallığını arttırarak dönemin ihtiyaçlarını sağlayacaktır.
- Çağdaş mimarlık ve modern mimarlık tarzının, Eyüp'ün tarihi dokusu ile uyumlu bir şekilde tasarlanması Eyüp'teki kültürel miras alanlarına olan ilgiyi arttıracaktır.
- Kamusal alan: Kamusal alanların korunması ve rehabilite edilmesi, yerel halkın/kullanıcıların ve ziyaretçilerin kültürel mirasa erişimini kolaylaştıracak, bu alanların kullanımını sağlayacaktır.

Çalışma hipotezinin desteklenmesi için kültürel mirasın yorumlanması ve sunulması ilkelerinden:

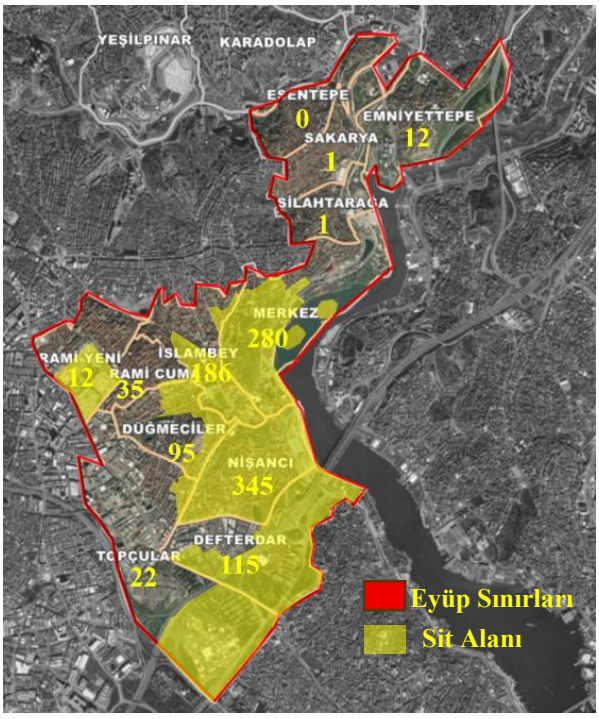
- Bağlam ve ortam: Eyüp'teki kültürel miras öğelerinin bağlam ve ortamları ile yorumlanması ve sunulması, yerel halkın/alan kullanıcılarının ve ziyaretçilerin bu öğelerin tarihi ve öneminin daha iyi anlamalarına katkı sağlayacaktır.
- Bilgi kaynakları: Eyüp ile ilgili bilgi kaynaklarının tespit edilmesi, kullanılması, kültürel mirasın daha etkili şekilde yorumlanması/sunulmasını sağlayacaktır
- Özgünlük: Eyüp'ün kültürel mirasının özgünlüğünün korunması ve öne çıkarılması, Eyüp'ün kültürel mirasının Eyüp'e özgü olduğunu ortaya koyacak ve yerel halkın/alan kullanıcısının ve ziyaretçilerinin ilgisini arttıracaktır.

1.4. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırları

Eyüp somut ve somut olmayan kültürel mirası ile çok katmanlı mirasının bütüncül bir şekilde korunabilmesi için ICOMOS ve UNESCO'nun kültürel mirasın korunması için hazırlamış oldukları tüzükler çerçevesinde çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma gerçekleştirilirken uluslararası literatür araştırılmış, tüzüklerde bütüncül korumanın ve kültürel mirasın nasıl yorumlandığı ve sunulduğu araştırılmıştır.

Çalışmanın fiziki sınırlılıkları, yerleşim yeri sınırları, yapı tipleri ve somut olmayan kültürel miras bakımından üç aşamada değerlendirilmiştir. Tez çalışmasında, çalışma sınırları olarak Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yerleşim yeri olan, Eyüp'ün tarihi yerleşim yerlerini içine alan on mahalle, eski yerleşim yeri sınırları ve eski haritalar incelenerek seçilmiştir. Bu 10 mahalleyi, Haliç ile ilişkisi olan ve Osmanlı Döneminde kurulan **(İnalcık, 2019)** Defterdar, Nişancı, Düğmeciler, İslambey, Merkez, Rami Cuma, Rami Yeni, Silahtarağa, Sakarya ve Emniyettepe Mahalleleri oluşturmaktadır. Seçilen bu mahallelerde, Eyüpsultan Belediyesi 2017 yılı envanterine göre toplamda 1093 tescilli eser bulunmaktadır. Yapıların, seçilen mahallelere göre dağılımı **Şekil 1.1**'deki gibidir.

Çalışmada literatürde ve alanda tespit edilen anıtsal yapılar içerisinde; Eyüp Sultan Cami ve türbesi ile birlikte 18 cami, 29 tekke, 2 kilise, 58 adet su yapısı (çeşme, maksem, hamam, su terazisi, su yolu), tarihi ticari faaliyet göstermiş iki çarşı (oyuncakçılar çarşısı, çömlekçiler çarşısı), üretim yerleri (Feshane, debbahaneler), 10 adet gayrimüslim yerleşimi (kilise çevresi 2 mahalle, mezarlıklar, haritalarda yeri tespit edilen günümüze ulaşamayan yapılar), somut olmayan kültürel miras ile sokaklar (Cülus Yolu), mezarlıklar ile somut olmayan kültürel miras unsurları (15 toplumsal uygulama, 7 el sanatları, 5 gastronomi-yeme/içme) unsuru mevcuttur.

Şekil 1.1: Eyüpsultan'ın konum ve çalışma alanı sınırları.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, çalışmaya konu olan Eyüp'e dair tespit edilen problemler, çalışmanın amacı, kapsamı ve sınırlılıkları, yöntemi yer almaktadır. İkinci bölümde, kültürel mirasın korunması ve sunulması kapsamında ICOMOS ve UNESCO'nun yayımlamış oldukları tüzükler, raporlar, ulusal ve uluslararası literatür çalışmaları değerlendirilmiştir. Literatür kavramsal incelenmesi bütüncül koruma ve kültürel miras sitlerinin yorumu/sunumu altında iki ana başlık altında ele alınmıştır. Bu kapsamda, koruma tarihinin gelişimi ve bütüncül korumaya kadar süreç, Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri bütüncül koruma kapsamında değerlendirilmiştir. Bütüncül koruma örnekleri Dünya Miras Alanları arasından seçilerek değerlendirilmiş ve incelenmiştir. Bütüncül koruma kavramının içerisinde yer alan somut olmayan kültürel miras kavramı, UNESCO'nun 2003 yılında yayımlamış olduğu Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) ele alınmıştır ve örnekleri Türkiye'de UNESCO'nun listesine giren unsurlar üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın temel ilkelerini belirleyen ICOMOS'un 2008 yılında yayımlamış olduğu Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu sözleşmesi (Interpretation And Presentation Of Cultural Heritage Sites) incelenmiştir. Yorumlama kavramının zaman içerisindeki gelişimi hakkında akademik yayınlar araştırılmış, ICOMOS tüzükleri ile kültürel mirasın yorumlanması ve sunum örnekleri değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, çalışmaya konu olan Eyüp yerleşiminin tarihsel süreci literatür ve alan çalışması ile değerlendirilip, tarihsel katmanların tespiti amaçlanmıştır. Bu katmanlar Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemini içermekte olup, literatürde ve alandan tespit edilen bulgulara yer verilmiştir. Eyüp'ün tarihinde olan kırılma noktaları (dönemlerin başlangıçları, savaşlar, yangınlar, depremler, Eyüp'ü etkileyen kanunlar, imar hareketleri) ile yerleşim yerine etkileri değerlendirilmiştir. Eyüp yerleşimini etkileyen temel faktör arasında sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıların incelenmiş, tüm gelişmeler içerisinde Eyüp yerleşimi içerisinde yer alan, kaybolmuş olan, varlığını devam ettiren ya da varlığını farlı fonksiyonlarla devam eden yapı, yapı gruplarına ve katmanlara yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, Eyüp yerleşiminin bütüncül mimari koruma potansiyeli araştırılmıştır. Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel mirası hakkında tespitler yapılmıştır. Fiziki katmanlar için yerinde tespit çalışmaları yapılmış, külliyeler,

camiler, tekkeler, eğitim yapıları, su yapıları ve konutlar ele alınmıştır. Kaybolan fiziki katmanın tespiti için arşiv çalışmalarına yer verilmiş, Eyüp'e ait olan tarihi haritalar ile güncel harita ve uydu görüntüleri ile yerleşim yerinin kaybolan dokuları, gayrimüslim yapıları/mahallelerinin değişimi ve gelişiminin tespiti yapılmıştır. Arşiv araştırmaları Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Atatürk Kitaplığı, Salt Galata Arşivi, Eyüpsultan Belediye arşivi ve Eyüpsultan Araştırma Merkezi (EYSAM) arşivinde yapılmıştır. Somut olmayan kültürel miras tespitinde ise literatür ve alanda yapılan çalışmalar birlikte değerlendirilmiştir. Mirasın toplumsal uygulamalar, el sanatları ve gastronomi alanlarındaki unsurları tespit edilmiş, bu unsurların gerçekleştiği mekânlar mimari miras ile ilişkilendirilmiştir.

Beşinci bölümde, Eyüp'te saptanan katmanların kültürel mirasın yorumlanması ve sunumu kapsamında somut ve somut olmayan kültürel mirası ele alınarak, Eyüp'e uygun olabilecek fiziksel ve dijital uygulama sunum önerileri geliştirilmiştir. Bu öneriler; VR ve AR uygulama önerileri, yeniden işlev önerileri, sokaklara yeni işlev önerileri, sokaklarda tanıtım tabelaları, sokak zemin dokusunu değişikliği ve kültür rotaları önerileridir.

Altıncı bölümde, bulgular üzerine öneri ve tartışmalara yer verilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan tüm tespitlerin sonuç değerlendirilmeler yapılmıştır.

Çalışma sınırlılıkları; fiziki ve somut olmayan miras katmanlarının kaybolması, mevcut olan yapılara erişim problemi, somut olmayan kültürel miras tespitinin zorluklarıdır. Fiziki katman tespitinde, bazı katmanların kaybolması, katmanlara dair bilgi ve belgenin yetersiz oluşu, katmanların çalışılabilmesi için disiplinler arası araştırmanların yapılıp analiz edilmesi, belirli bir zaman aralığının ve yerleşim yerinin sınırlarının çizilememesidir. Eyüp yerleşim tarihi Bizans Döneminde başlaması ve günümüze kadar devam etmesi, katmanlarının iç içe olması, somut/somut olmayan kültürel mirasının birlikte oluşması ve gelişmesi katmanların ayrılmasındaki zorluklardandır. Katmanların bütüncül korunabilmesi için somut ve somut olmayan kültürel miras birbirinden ayrılmamış, bir yapı grubu ya da yüzyıl sınırlamasına gidilmemiştir. Yapı grubunun seçilmesi durumunda miras grubunun birbiri ile ilişkisi kesilmekte, benzer bir şekilde herhangi bir tarih sınırlandırmasında da mevcuttur.

Eyüp'te yapılan tespit çalışmalarında özgün işlevleri konut, medrese, imaret, tekke, kilise vb. yapılarda çalışma yapılabilmiş, çalışılamayan yapılarda mülkiyet problemi,

kullanıcıların yapılarda çalışma izni vermemesi ve âtıl durumda olmaları nedeni ile yapılara erişim problemi yaşanmıştır. Bu problemler, yapıların kayıt altına alınamamasına neden olmuş, somut olmayan kültürel miras ve mekân ilişkisinin tespitini zorlaştırmıştır.

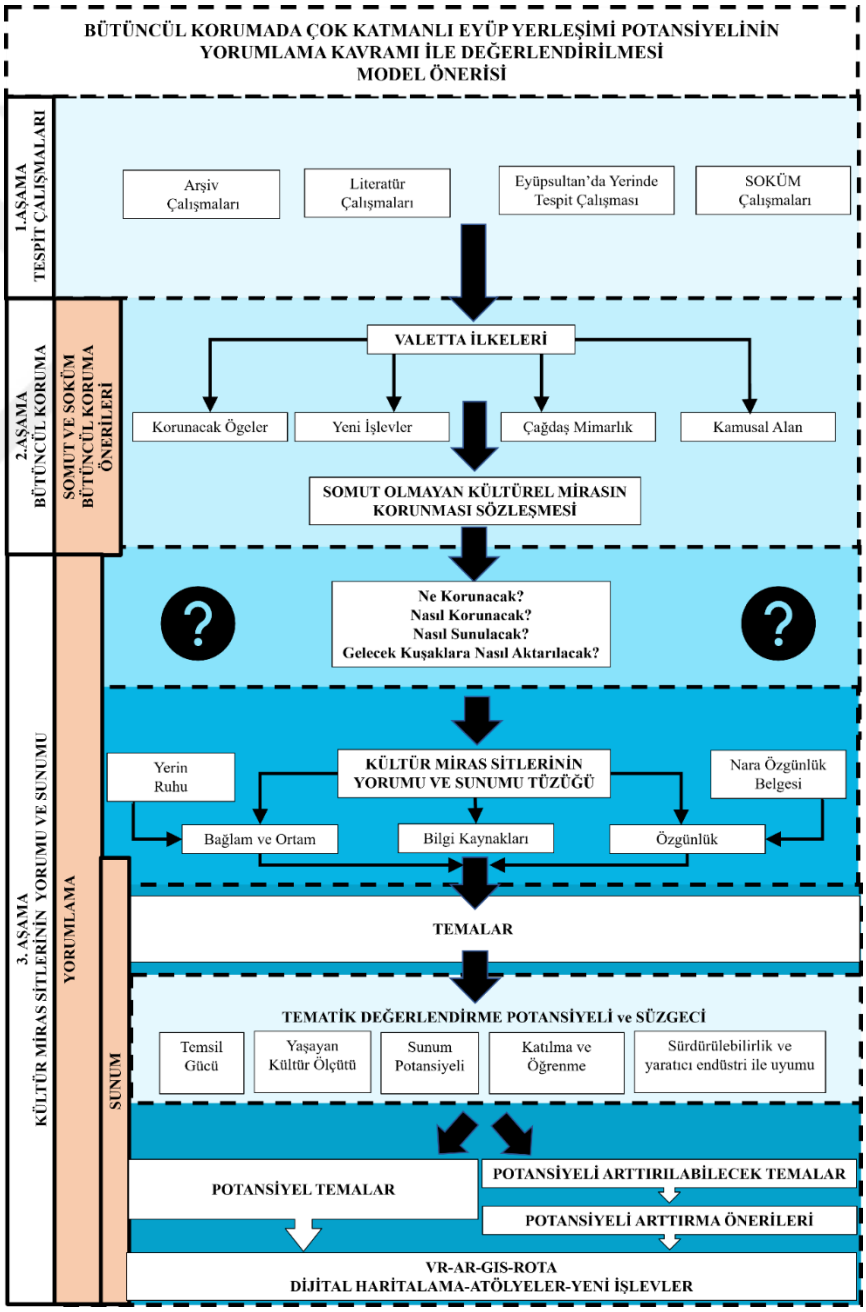
Kültürel miras sitlerinin yorumlanması ve sunulması, kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalarda ICOMOS ve UNESCO'nun çalışmaları ile 20. yüzyılda ön plana çıkmış, 21. yüzyılda dijital teknolojilerin bu alanda kullanılması ile gelişmektedir. Gelişmekte olan yorumlama teknikleri özellikle çok katmanlı alanlarda kültürel mirasın yorumlanmasına katkı sağlamaktadır. Fakat çok katmanlı kültürel miras alanlarının sunumunda katmanların aktarılması, mirasın yok sayılması, mirasa göre sunum önerilerin geliştirilmesinde problemler mevcuttur. Çalışmada Eyüp'ün kültürel mirasının yorumlama ve sunulma stratejileri oluşturulurken de benzer zorluklar ile karşılaşılmıştır. Öncelikli problem, literatür çalışmalarında yorumlama kavramının eksikliğidir **(ICOMOS, 2008).** ICOMOS Ename Tüzüğü'nden (2008) sonra yorumlama ile ilgili tanımlar getirilmiş **(Bkz. Bölüm 2.3)**, fakat bu tanımının henüz son halini almadığı görülmüştür. Bu nedenle ICOMOS'un yorumlama ile ilgili tanımı temel alınmıştır.

Literatür ve alanda yapılan tespitlerde Eyüp'ün çok katmanlı yapıya sahip olduğu ve bazı katmanların zaman içerisinde kaybolduğu anlaşılmaktadır. Katmanların kaybolması miras katmanlarının yorumlanmasında zorluklar ve eksiklikler yaratmıştır. Katmanların yeterince tespit edilememesi, kültürel mirasın anlaşılmasında, bağlamının kurulmasında problemler yaşatmaktadır. Somut ve somut olmayan kültürel miras katmanlarının çok olması, yorumlama ve sunum faaliyetlerini zenginleştirirken bir taraftan da katmanların seçimini ve bu katmana uygun sunum önerileri geliştirmeyi zorlaştırmaktadır. Yorumlama ve sunum faaliyetlerinin alana özgü ve kültürel mirasın tasarlanması, çok disiplinli bir çalışmayı gerektirmektedir. Çalışmada, mirasın yorumlanmasının kapsayıcı olması, mirasın yanlış aktarılmamasına ve taraflı olmamasına dikkat edilmiştir.

1.5. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada, Eyüp'ün kültürel mirasının bütüncül koruma üzerinde değerlendirmek amacı ile kültürel mimari miras katmanlarının korunmasında; ne korunacak, nasıl

korunacak, nasıl sunulacak ve gelecek kuşaklara nasıl aktarılacak gibi sorulara, ICOMOS'un 2008 yılında yayımlamış olduğu Kültürel Miras Alanların Algılanması/Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü (The Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites) ile cevap aranmıştır. Çalışmanın yapılabilmesi için öncelikli olarak çalışmanın yöntem çatkısı hazırlanmış, tez çalışması süresince geliştirilmiştir. Tezinin çatkısında **(Şekil 1.2)**, ilk aşamasını mevcut ve potansiyel tespit çalışmaları, ikinci aşamayı bütüncül koruma uygulamaları ve üçüncü aşama da ise kültürel mirasın yorumlanması ve sunulması uygulama önerileri oluşturmaktadır.

Şekil 1.2: Tezin çatkısı.

İlk aşamada izlenen yöntem; literatür ve arşiv araştırması ile Eyüp'te somut ve somut olmayan kültürel mirasın alan çalışmalarıdır. Çalışma yönteminin ilk bölümü; literatür araştırması oluşturmakta, araştırmalar iki başlık altında ele alınmaktadır. İlk başlık, çok katmanlılığı nedeni ile çalışmaya konu olan Eyüp'ün kültürel mirasının iyi analiz edilebilmesi için Eyüp üzerine hazırlanan akademik araştırmalar incelenmiş ve 2019-2024 yılları arasında arşiv araştırmaları yapılmıştır. Arşiv araştırmalarında Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Atatürk Kitaplığı, Salt Galata Arşivi, Eyüpsultan Belediye arşivi ve Eyüpsultan Araştırma Merkezi (EYSAM) arşivinden yararlanılmıştır.

İkinci aşamada, Eyüp'te kültürel miras potansiyeli tespit çalışmalarıdır. Somut ve somut olmayan miras tespit çalışmaları literatür ve yerinde tespit çalışmaları olmak üzere iki aşamada gerçekleşmektedir. Eyüp'ün kültürel miras katmanları somut (fiziki) katmanlar ve somut olmayan katmanlardır. Fiziki katmanların tespiti için İBB'nin 2017 yılında hazırlamış olduğu tescil listelerine bakılmış, yapıların inşa edildiği dönemlere, mahallelerine ve yapı tiplerine göre ayrılıp listelenmiştir **(Bkz. Ek-C)**. Günümüze ulaşan (2025) katmanların yanı sıra kaybolan katmanların da tespit edilmesi de önem taşımaktadır. Bunun için 1979 da hazırlanmış olan koruma amaçlı imar planları ile 2019 imar planı ve 2025 yılındaki durumları karşılaştırılmış **(Bkz. Bölüm 4.3.1.8)** ve kaybolan fiziki miras katmanları tespit edilmiştir. Fiziki katmanın tespit edilmesindeki diğer bir yöntem ise Eyüp'ün içinde yer alan tarihi haritaların ve güncel haritaların dijital eşleştirilmesi ve ölçeklendirilmesi ile harita katmanlanması yapılmıştır. Katmanlama yapılırken; haritalar dijital ortama aktarılmış, haritalar üzerinde röper noktaları belirlenerek haritalarda bu noktalar çakıştırılmıştır. Bu çalışmalar, Autodesk-AutoCAD (öğrenci versiyonu) ve Google Earth programları ile yapılmıştır. Haritaların bu şekilde ölçekli katmanlanması ile kaybolan dokuların ya da yapıların, değişen ya da kaybolan caddelerin/sokakların, yeni caddelerin/sokakların, ismi değişen caddelerin/sokakların ve değişen parsel büyüklüklerinin tespiti yapılmıştır **(Bkz. Bölüm 4.3.1.8 ve 4.4.4)**.

Somut olmayan kültürel miras tespit çalışmalarında tespit çalışmalarında, alanda yerel kullanıcılar ve miras ile ilgili kişilerle görüşülmüş, gözlem çalışmaları yapılmıştır. Tespit edilen somut olmayan kültürel miras unsurları, mirasın devam edip etmediği ve mekân bilgileri içeren listeler oluşturulmuş **(Tablo 4.43)**, mirasın birbirileri ile olan ilişkileri (mekân, ritüel ve malzeme) matrisi çözümlenmiştir **(Tablo 4.44)**. Ayrıca

SOKÜM çalışmaları için içerisinde konum ve mekân bilgilerini içeren envanterler oluşturulmuştur **(**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**).** SOKÜM'ın icra edildiği m ekânların planları literatürden alınmış ya da krokileri çıkarılmış, miras ve mekânının ilişkileri tespit edilmiştir. Ritüel içeren SOKÜM unsurlarının uygulaması literatürden ya da yerinde gözlem yapılarak, yapıların planları üzerinde grafikleştirilerek aşama aşama anlatılmıştır **(Bkz. Bölüm 4.4)**.

Çalışma çatkısının ikinci aşamasında; Eyüp'ün kültürel mirasının bütüncül korumada ele alınması gerekliliği doğrultusunda, Bütüncül Koruma kavramı; ICOMOS'un tüzükleri içerisindeki gelişimi incelenmiş, çalışma bütüncül korumanın temelini oluşturan Valetta İlkeleri (2011) dayandırılmıştır. Valletta İlkelerinin içerisinde yer alan ve Eyüp özelinde korunacak öğeler, yeni işlevler, çağdaş mimarlık ve kamusal alan maddeleri seçilmiştir. Bütüncül koruma uygulama örnekleri, UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'nden seçilerek araştırılmıştır. Bütüncül korumada somut miras ile somut olmayan kültürel mirasın korunması vurgusu yapılmaktadır (ICOMOS, 2011)**.** Bu nedenle somut olmayan kültürel miras ele alınmış, gelişim süreci ve Türkiye'deki somut olmayan kültürel miras araştırılmıştır.

Çalışmanın üçüncü aşaması, somut olmayan kültürel mirasın değerlendirilmesi için "Kültürel Miras Alanların Algılanması/Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü"ne **(ICOMOS, 2008)** ile Valetta İlkeleri ile Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulması Tüzüğü'nün entegrasyonu hedeflenmiş, bu kapsamda kültürel mirasının yorumlaması tüzüğü prensiplerinden Eyüp ile ilgili bağlam ve ortam, bilgi kaynakları, özgünlük maddeleri ele alınmıştır. Bu prensipler değerlendirildiğinde bağlam ve ortam maddesi Yerin Ruhu (Genius Loci), **(ICOMOS, 2008),** özgünlük maddesi Nara Özgünlük Belgesi **(ICOMOS, 1994)** ile ilişkilendirilmiştir.

Kültürel mirasın yorumlanması ve sunulmasında temalar önemlidir. Tema, alan hakkında iletilmesi gereken ana fikirdir. Tema oluşturulmasındaki asıl amaç; kültürel mirası bir bütün altında anlatabilmek, akıcı bir hale getirmek ve kültürel mirasın aktarımında alan ile bir bağ kurarak etkili bir şekilde anlatılmasını sağlamaktır. **(Shalaginova, 2012)**. Çalışmada temalar oluşturulurken, tespit edilen kültürel miras unsurları, yapı/yapı grupları ve somut olmayan kültürel miras öğeleri ilişkilerine göre değerlendirilmiş, bu özellikleri ile yapı ve somut olmayan kültürel miras unsurları dikkate alınmıştır. Eyüp'ün mirasının zenginliği ve çeşitliliği nedeni ile sunulacak öğelerin seçilmesi, bunların potansiyelinin uygun ve etkili olduğunun

değerlendirilmesi amacı ile çalışmada tematik değerlendirme süzgeci oluşturulmuştur. Tematik değerlendirme süzgeci mirasın temsil gücü, yaşayan kültür ölçütü, sunum potansiyeli, katılma ve öğrenme, sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyum kriterleri kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kriterlere dayanarak kültürel miras için oluşturulan temalar puanlandırılarak potansiyel ve potansiyeli arttırılabilecek temalar tasarlanmıştır. Potansiyeli arttırabilecek temalar için miras unsuruna göre potansiyeli arttırabilecek öneriler sunulmuştur. Temalarda mirasın sunumu için AR, VR, GIS, kültür rotaları, dijital haritalama, sokaklar-yapılara yeni işlev önerisi ve katılımı arttırabilmek için atölyeler önerilmiştir.

1.6. Konu ile İlgili Yapılmış Çalışmalar

Çalışmanın literatür içeriği; Eyüp, bütüncül koruma, somut olmayan kültürel miras, kültürel mirasın yorumlanması olmak üzere dört ana başlıkta üzerinden oluşturulmuştur. Literatür araştırmalarında, kavramların ortaya çıkışı, tarihsel süreçleri ve kavramlar hakkında yapılan güncel çalışmalar ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Eyüp, tarihi Bizans dönemine kadar dayanan bir yerleşim yeri olma özelliğinin yanı sıra kurulduğu ilk günden günümüze yüklenmiş olduğu dini merkez olma özelliği, süreç içerisinde birbirinden farklı toplumları barındırması, toplumların burada kendi inançlarına göre ibadet yapıları, mezarlık alanları, ticari alanları, konut yapıları, su yapıları inşa etmesi nedeni ile Eyüp hakkında tarih, din, sosyoloji, mimarlık, sanat tarihi, şehir bölge planlama, ulaşım, halk bilimi, el sanatları ve kamu yönetimi alanlarında akademik çalışma mevcuttur.

Eyüp yerleşimi ile ilgili temel alınabilecek çalışmaların başında, 1997 yılında başlayan ve 2023 yılında on beşincisi düzenlenen Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumları yer almaktadır. Eyüp üzerine mimari koruma alanında hazırlanan 20 adet tez mevcuttur. Bu tezlerin 9 adet tek yapı koruma (tekke, sıbyan mektebi, cami, külliye, medrese), 4 adet tez anıtsal yapıların korunması, dört adet tez tarihi çevrenin koruması, 2 adet tez sivil mimarlık örneklerinde belgelenmesi ve korunması, 1 tez Eyüp çeşmelerin belgelenmesinde alanında hazırlanmıştır. Tez çalışması kapsamında ele alınan tezlerin başında, farklı alanlarda hazırlanmış tezler, **Kara, H.F. (1994)** (mimarlık-doktora), **Zengin A. (2010)** (yüksek lisans) (mimarlık), **Çetin N. (2012)**

(din-doktora), **Keskin T. (2018)** (mimarlık-yüksek lisans) ve Kuşu, S. (2019) (tarih-doktora) çalışmaları gelmektedir. **Kara (1994a)**, Eyüp'te mimari koruma üzerine ilk ve tek doktora tezini hazırlamıştır. Kara çalışmasında, Eyüp'ün sosyal, kültürel, fiziki yapısının ve kentsel dokusunun tarihsel süreç içinde gelişimi ve değişimin tespitini yapmış, turizmi arttırmaya yönelik öneriler sunmuştur. **Yavuz, B. (2010)**, çalışmasında, Eyüp ilçesi örneği üzerinden doğal ve kültürel değerlerin korunmasında ve sürekliliğinin sağlanmasında turizmin etkisini araştırıp ve koruma-kullanma dengelerine yönelik ilkeleri saptayarak bu ilkeleri tartışarak öneriler geliştirmiştir. **Çetin, N. (2012)** tezinde, Eyüp'teki kaynaklar ve tezin yapıldığı 2012 tarihine kadar yapısal olarak ayakta olan tekke yapılarını tasavvuf tarihi açısından değerlendirmiştir. **Çökeli, Z.** (2014), çalışmada Eyüp Sultan Tarihi Kent Merkezi'nin yenileme süreci ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında Eyüp Merkez'in planlama kararları ele alınmıştır. **Keskin, T. (2018)** çalışmada, Eyüp Kentsel Sit Alanı içerisinde bulunan Nişancı Mahallesi'nde alan çalışmaları yaparak, yenileme alanı ilan edilen bölge ve çevresindeki anıtsal ve sivil mimari yapıları ile yeni yapılaşmaların durumunu belgelemek, fiziksel çevre analizlerinin yapılması, sorunların irdelenmesi ve tarihi dokunun korunmasına yönelik önerilerde bulunulması amaçlamıştır. **Şahin, B. M. (2018)**, 18. yüzyıl (1769-1773) Şer'iyye Sicillerinde yer alan muhasebe defterine göre Eyüp Vakıflarının gelirleri, giderleri ve gelir-gider dengesi incelenmiştir. **Kuşu, S. (2019)** çalışmasında, Şer'iyye Sicilleri ve arşivlerden yararlanarak 18. yüzyıl Eyüp yerleşiminin, idari ve adli yapısını, Eyüp'te iskân sürecini, farklı dini inanca sahip toplumların sosyal ve iktisadi hayatını ve ekonomik faaliyetlerini ele almıştır.

Kuramsal altyapı hakkında ise; bütüncül koruma kavramı, somut olmayan kültürel miras kavramı ve kültürel mirasın yorumlanması/sunulması üzerine literatür araştırmaları yapılmıştır. Bütüncül koruma kavramı için ICOMOS'un hazırlamış olduğu bildiri ve tüzükler kronolojik açıdan değerlendirilmiş, koruma kavramının gelişimin değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada, bütüncül koruma kavramının temel aldığı bildiri ICOMOS'un Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleridir. Somut olmayan kültürel miras kavramı ele alınırken, mirasın zaman içerisinde gelişimi ele alınmış ve değerlendiriliştir. Çalışmada somut olmayan kültürel mirasının temel alındığı kaynak, UNESCO'nun 2003 yılında yayımlamış olduğu Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesidir. Çalışmada kültürel mirasın yorumlanması ve sunulması kavramı, koruma alanında

çalışılan ve tartışılan güncel bir kavramdır. Kültürel mirasın yorumlanması ve sunulması kavramının ilk olarak Enos A. Mills tarafından öne sürüldüğü 1916 yılı ve miras yorumunun ilk tanımını 1957 yılında Tilden'in yapmasından bugüne (2024), yorumlama kavramının tanımları, gelişimi ve kültürel mirasın nasıl yorumlandığı ve sunulduğu örnek çalışmalar üzerinden incelenmiştir. Kavramı ilk tanımlayan 1957 yılında Freeman Tilden'dir. Tilden, mirasın yorumlanması ve sunulması üzerine bir kitap hazırlamış, kültürel mirasın ziyaretçilere aktarılabilmesi için 6 prensip belirtmiştir. Tilden'den sonra David Uzzell ve Neil Silberman farklı alanlarda uzmanlığa sahip kişiler de kültürel miras ile çalışmalar yapmıştır. Tez çalışmasında Tilden, Uzzell ve Silberman'ın çalışmaları incelenmiştir. Çalışmada, kültürel mirasın alanların yorumlanması ve sunulması kavramları ICOMOS'un 2008 Kültürel Miras Alanların Algılanması/Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü temel alınmıştır. Kavramın gelişimi için UNESCO'nun belli dönemlerde düzenlemiş olduğu International Center for Interpretation and Presentation of World Heritage Sites (WHIPIC) seminerleri takip edilmiştir.

Literatür çalışmalarında Eyüp'ün çok katmanlılığı bütüncül bir şekilde kapsamlı olarak ele alan ve Eyüp'ün kültürel mirasının yorumlanması/sunulması çalışmaların eksikliği görülmektedir. Bu tez çalışması ile Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel mirasının yorumlanması ve sunulması ile mimari mirasın bütüncül bir şekilde korunmasında, sürdürülebilirliğinin ve farkındalığın artmasında yardımcı olacağı ve bu alandaki eksiliğin giderileceği düşünülmektedir.

2. KÜLTÜREL MİRASIN BÜTÜNCÜL KORUMASI, KÜLTÜREL MİRAS SİTLERİNİN YORUMU VE SUNUMU KAVRAMLARININ GELİŞİMİ

Çalışmanın bu bölümünde; bütüncül koruma, somut olmayan kültürel miras, kültürel miras sitlerinin yorumlanması ve sunumu kavramlarına dair literatür araştırması yapılmıştır. Literatür araştırmasında, kavramların ortaya çıkışına, süreç içerisindeki gelişimine ve güncel çalışmalara yer verilmiştir. Kavramlar değerlendirilirken, ulusal ve uluslararası literatür ile ICOMOS ve UNESCO'nun yayımlamış olduğu tüzükler, bildirgeler ve sözleşmeler değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

2.1. Bütüncül Korumanın Gelişimi ve İlkeleri

İnsanların yaşadığı yeri, çevreyi, kendileri için önemli olan nesneleri koruma düşüncesi hep var olmuş ise de anıtlarda koruma bilinci 18. yüzyılda yoğunlaşmış, 19. yüzyılda restorasyon çalışmaları artmıştır. 20. yüzyılda koruma disiplini oluşmuş ve günümüzde kültürel mirasın bütüncül korunması yönünde düşünce ve uygulamalara dönüşmüştür**. Rodwell (2003)**, bütüncül korumanın; tarihi alanlarda binaların, arazi boyutlarının, sokak dokularının ve açık alanları, geleneksel dokunun kullanımı, insan kültürüne, toplumuna, çevresine ve ekonomisine en az müdahaleci yaklaşımın belirlenerek yapılmasını gerektiğini belirtmektedir.

Anıtlarda koruma kavramı tek yapı olarak düşünülmekteyken, koruma kavramının zaman içerisinde gelişmesi ile yapılar çevresi ile korunmaya başlamıştır. Madrid Konferansı Tavsiye Kararları-Uluslararası Mimarlık Kongresinde (1904), eski bir uygarlığa ait eserlerin kullanım durumuna göre yapılar ikiye ayrılmış, fonksiyonunu koruyan ve kullanılmaya devam edenler "yaşayan anıtlar", kullanımı devam etmeyen eserler ise "ölü eserler" olarak tanımlanmıştır. Eserlerin ölü eser olmaması için onların korunması ve güçlendirilmesi gereklidir. Kongrede eserlerin yaşaması için yeniden kullanılması gerektiği ve onarımlarının üsluba uygun şekilde yapılması gerektiği vurgulanmıştır. 1931 yılında Atina Konferansında yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi ile **(Carta Del Restauro, 1931)** anıtların çevresi ile korunması

önerilmiştir. Bu da bütüncül korumanın temelini oluşturmaktadır. Venedik Tüzüğü'nde kent-kırsal alanların kapsama alınması ile gelişmiştir. 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü koruma tarihi için koruma ilkelerinin sistematikleşmesi, çok katmanlılığın tanınması, tarihi alanlara ve yapılara yapılacak olan müdahalelerin sınırlandırılması, koruma uygulamalarında belgelendirme zorunluluğu, uluslararası etki açısından önemli bir belge niteliğindedir. Venedik Tüzüğünün en önemli vurgusu, tarihi anıtlar tek başına değil çevreleriyle birlikte ele alınmalı ve korunmalıdır.

1975 yılında Amsterdam Bildirgesi'nde "Mimarlık mirasının korunması, ikincil bir kaygı olmak yerine kentsel ve bölgesel planlamanın bütüncül bir parçası olmalıdır." vurgusuyla bütüncül korumanın kapsamı sadece anıtsal yapılar değil, tarihi çevrenin korunması gerektiği belirtilmiştir. Bildirgede yapının, yapı çevresi ve kültürü ile korunması gerekliliği anlatılmakta, bu gereklilik kapsamında yapılarda ve çevresinde restorasyonun yapılması, kültürel ve finansal açıdan desteklenmesi, kamunun bilinçlendirilmesi, toplumsal grupların tarihsel sürekliliğinin devamının gerekliliği anlatılmaktadır. Bütüncül koruma kavramı süreç içerisinde gelişerek ICOMOS'un bildirgeleri ve tüzüklerinde yer almıştır **(Tablo 2.1)**.

Tablo 2.1: Bütüncül Korumanın anlayışının gelişimi.

	Bildiri-Tüzük-Kongre		**Yeri Yılı**	**Koruma ile İlgili Maddeler**	**Bütüncül Korumaya Etkisi**
Tek Yapı Koruma Düşüncesi	1	Madrid Konferansı Tavsiye Kararları	Madrid 1904	Anıtların korunması vurgulanmıştır. Bildirgede anıtlar yaşayan ve ölü anıtlar olarak ikiye ayırılmıştır. Ölü anıtların (işlevini kaybetmiş) güçlendirilmesi, Yaşayan anıtların yeniden kullanılmaları önerilmiştir.	Koruma düşüncesi, tek yapı düşüncesinde kalmıştır. Sadece tek yapı denildiği için bütüncül koruma kapsamına girmemektedir.
	2	Atina Konferansı	Atina 1931	Tarihi yapıların korunması ve yapıların yaşamının devam ettirebileceği bir fonksiyonda kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.	Tek bina ya da bina gruplarının korunabileceği vurgusu yapılmaktadır. Korumanın kapsamının genişlediği anlaşılmaktadır.

Tablo 2.1: Devam.

	Bildiri-Tüzük-Kongre		Yeri Yılı	Koruma ile İlgili Maddeler	Bütüncül Korumaya Etkisi
	3	Carta Del Restauro	İtalya 1931	Tarihi yapılarda yapılacak olan restorasyonda üslup birliği yerine anlatım birliği yapılması gerektiği vurgulanmıştır.	Bütüncül Koruma kapsamında bildirgede, anıta ve anıtın geçirdiği dönemlere duyulan saygının anıtın çevresine de gösterilmesi, anıtın çevresinde olan yapıların korunması ve çevresine anıtı rahatsız edecek nitelikte (renk, doku) yapılmaması gerekildiği belirtilmiştir.
	4	Venedik Tüzüğü	İtalya 1964	Tüzükte tarihi anıt kavramının sadece mimari anıt olmadığı, belli uygarlıklara ve tarihe tanıklık yapan kentsel ya da kırsal yerleşimi kapsadığı belirtilmiştir. Kentsel ve kırsal alanın anıt kapsamına alınması ile koruma kavramını kapsamı genişletilmiştir. Tüzükte, tarihi anıtların tek başına değil çevreleriyle birlikte korunması gerektiği, anıtın planının bezemelerinin ve heykellerinin korunması gerektiği ifade edilmektedir.	Anıtların mimari öğelerinin ve çevresinin korunması, bütüncül koruma anlayışının geliştiğini göstermektedir.
	5	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi	Paris 1972	Kültürel mirasın, doğal mirasın, Anıtları, Yapı Gruplarının ve Sit kavramlarının tanımları yapılmış, bunların korunmalarına dair tavsiyelerde bulunulmuştur.	Miras tanımlarının yapılması ile kapsamı genişlemiş, tanımların içerisinde yer alan mimari elemanların korunması ve sit kavramı ile bütüncül koruma düşüncesi oluşturulmuştur.
Bütüncül Koruma	6	Amsterdam Bildirgesi	Amsterdam 1975	Sadece tek yapı ve çevresinin değil, tarihsel ve kültürel özellik taşıyan kentsel ve kırsal alanların korunması vurgusu yapılmaktadır. Sağlıklaştırma çalışmalarında toplumsal kompozisyonun korunması önemlidir. Mirasın korunmasında bilinçlenmeyi arttırmak için eğitim verilmesi gerekmedir.	Yapılar ile tarihsel ve kültürel özelliklerin, toplumun durumunun değerlendirilmesi bütüncül koruma düşüncesinin oluştuğunun göstergesidir.

Tablo 2.1: Devam.

	Bildiri-Tüzük-Kongre		Yeri Yılı	Koruma ile İlgili Maddeler	Bütüncül Korumaya Etkisi
	7	Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolleri Konusunda Tavsiyeler	Nairobi 1976	Tarihi Çevre ve Alanların Korunması, yenilenmesi vurgusu yapılmaktadır. Bu alanlar korunurken insan aktiviteleri ve öğeleri de korunmalıdır.	Tarihi çevre ile insana ait uygulamaların da korunması, bütüncül koruma kavramını genişletmektedir.
	8	Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü	Washington 1987	Küçük-Büyük tarihi kentsel alanların, doğal ve insan yapısı çevrenin korunması gerektiğini vurgular	Tarihi yerleşimlerin, sosyal ve ruhsal bağlamının, parsel yapısı ve büyüklüklerinin, bina insan ve doğa ilişkilerinin, bina içerisindeki mimari elemanların korunması ile bütüncül koruma düşüncesini etkilemiştir.
	9	Nara Özgünlük Belgesi	1994	Koruma süreçlerinde kültürel mirasın özgünlük ve kültürel çeşitliliği ön plana çıkmaktadır.	Koruma düşüncesinin fiziksel ve maddi unsurlarından ötesinde, mirasın tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamlarını korumayı hedeflemektedir.
		Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi	2003	Kültürel mirasın topluluklar için taşıdığı anlamı, kimliklerini şekillendirmedeki rolünü ve bu mirasın gelecek nesillere aktarılmasının önemini vurgular.	Somut olmayan kültürel mirasın, üretiminin, aktarımın ve mekânlarının korunması ile mirasın bütüncül koruması düşüncesi hakimdir.
	10	Yamoto Deklarasyonu	2004	Somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması vurgusu yapılmaktadır.	Somut ve somut olmayan mirası, bir bütün olarak değerlendirmektedir. Koruma çalışmaları hem fiziksel unsurları hem de bu unsurların taşıdığı manevi ve toplumsal anlamları dikkate almalıdır.
	11	Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının korunması için ICOMOS-TICCIH ortak ilkeleri	Dublin 2011	Koruma ve yönetim için bütünleşik bir temel oluşturabilmek, endüstri mirasının peyzajının, makinelerinin, eski ve yeni üretim sürecinin, somut olmayan değerlerin korunması ve belgelenmesine yönelik araştırmalar onların tarihi, teknolojik ve sosyoekonomik boyutlarını dikkate almalıdır.	Endüstri mirası ile ilgili kapsamın somut ve somut olmayan miras süreci ile değerlendirilmesi bütüncül koruma düşüncesine katkı sağlamaktadır.

Tablo 2.1: Devam.

	Bildiri-Tüzük-Kongre		Yeri Yılı	Koruma ile İlgili Maddeler	Bütüncül Korumaya Etkisi
	12	Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri	Paris 2011	Tarihi kentler ve kültürel miras alanlarında sürdürülebilir gelişim ve politikaların geliştirilmesi ve uygulanacak olan müdahalelerin stratejisi geliştirilmiştir.	Korumanın sadece kentsel alanlarda değil, peyzajda, süreklilik ve kimlik gibi soyut değerleri, kamusal alanları, sosyoekonomik etkenleri içine alması ile koruma kavramı gelişmiş, kavramın genişlemesi ile korunacak öğelerin kapsamı artmıştır. Böylece somut ve somut olmayan kavramların bütüncül korumadaki önemi ortaya çıkmıştır.

Tablo 2.1'de koruma kavramının, tek yapıdan alan ve çevresi içeren koruma düşüncesine evrildiği görülmektedir. Bu yaklaşıma, süreç içerisinde kentsel ve kamusal alanlar dahil edilmiş, toplumsal yaşamın tarihi alanlardaki önemi vurgulanmış, tarihi alanlarda ve yapılarda somut olmayan mirası dahili ile bütüncül koruma kapsamı genişlemiştir. UNESCO'nun ve ICOMOS'un hazırlamış olduğu bildiri, tüzük ve anlaşmalar bütüncül koruma kavramının gelişimde önemli bir rol üstelenmiştir. Bütüncül koruma kavramını somut ve somut olmayan tüm kavramlarını içerisine alan ilkeler, Valetta İlkeleri'nde yer almaktadır. Valetta İlkeleri, koruma kent kavramından çıkıp bölgesel anlamda korumaya ilkelerini belirler, koruma düşüncesinde toplumsal ve çevresel sürdürülebilirliği ön plana çıkarır. ICOMOS'un 2011 yılından sonra bütüncül koruma ile ilgili bir bildirisi yoktur.

2.1.1. Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri (2011) (The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities)

Kültürel mirasın korunması kavramının tek yapı korumadan çevrenin ve kırsal alanların korunmasına, miras anlayışının içeresine kültürel peyzajın, mimari elemanların, endüstri mirasında üretim süreçlerinin ve somut olmayan kültürel mirasın girmesi ile kültürel mirasın bütüncül korumasının kapsamının genişlediği görülmektedir **(Tablo 2.1)**. Tezde, çalışma alanı olan Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel miras katmanlarının birlikte korunabilmesi için ele alınan bütüncül koruma kavramı, Tarihî Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi İçin

Valetta İlkeleri 2011 yılında Paris'te ICOMOS tarafından yayımlamıştır. Valetta İlkeleri'nin temel amacı şu şekilde ifade edilmektedir:

> *Tarihi kentlerde ve kentsel alanlarda yapılacak her tür müdahaleye uygulanabilir ilke ve stratejiler önermektir. Bu ilke ve stratejiler hem tarihi kentlerin ve evrelerinin değerlerini korumak, hem de günümüz sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamıyla bütünleşmelerine yöneliktir. Yapılacak müdahaleler hem yörenin soyut ve somut kültürel miras değerlerine, hem de yaşayanların yaşam kalitesine saygı göstermelidir.* **(ICOMOS, 2011)**.

İlkelerde; süreklilik, kimlik ve somut olmayan değerler, geleneksel arazi kullanımı, kamusal alanın toplum ilişkilerindeki yeri, bütünleşme ve çevresel etmenler (sosyo-ekonomik etmenler), peyzajın kamusal alandaki rolü, kent topoğrafyası ve silueti, tarihi kent morfolojisindeki parsel boyutları ve büyüyen kentlerde büyük ölçekli proje sorunları ele alınmaktadır. İlkelerde tarihi kentler ve kentsel alanlar, çevre, koruma, koruma altında olan kentsel alan, tampon bölge, yönetim planı, yerin ruhu kavramları tanımlanmıştır **(ICOMOS, 2011)**.

Ayrıca; tarihi kentlerin ve kentsel alanların somut ve soyut öğelerden oluştuğunu ve bunların sürekli değişim geçirdiği üzerinde durulmaktadır. Bu değişimin uygun bir şekilde yönetilmesi ile tarihi kentleri oluşturan öğelerin geliştirilmesi için fırsat oluşmaktadır. Değişim ve doğal çevre ele alındığında, tarihi kentlerin ve çevrelerinin doğal afetlere, çevresel etmenlere (hava kirliliği, trafik) karşı korunması gerekmektedir. Değişim ve yapılı çevre ele alındığında, tarihi alanlara yapılacak olan yapıların tarihi ve çevreyle uyumlu olması gerektiği, bu alanlara olumlu katkı yapması gerekmektedir. Kullanım ve sosyal çevre değişikliği, tarihi alanın ve çevrenin olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Bu değişim içerisinde, kentin korunması, yerel halkın yerinde kalması ve geleneksel sanatların sürdürülmesi barındırmalıdır. Tarihi kentlerde ve alanlarda değişimin diğer bir unsuru da somut olmayan kültürel mirastır. Tarihi kentleri ve alanların korunması kadar somut olmayan kültürel mirasın korunması önemlidir. O yere ait somut olmayan kültürel miraslar yerin ruhunu tanımlar, o yerin kimliğini belirler.

Çalışmada, tarihi yerleşim alanları ve kültürel mirasın korunmasında evrensel bir çerçeve oluşturması, ortaya koyduğu prensiplerin geçerliliğinin koruması, somut ve somut olmayan kültürel mirasın sosyal, kültürel ve ekonomik yönden kapsayıcı ve güncel olması nedeni ile Valetta İlkeleri (2011) seçilmiştir. Valetta İlkeleri'nde ele alınan tüm bu değerlendirmeler sonucunda bütüncül koruma için on iki strateji ve öneri

belirlenmiştir **(Tablo 2.2).** Bu strateji ve öneriler bütüncül korumanın nasıl olacağını tarif etmektedir. Tezde Eyüp'ün kültürel mirasının bütüncül bir koruma anlayışı ile değerlendirilmesi için önerilen stratejilerden; Valetta İlkelerindeki korunacak ögeler, yeni işlevler, çağdaş mimarlık ve kamusal alan stratejileri seçilmiştir.

Tablo 2.2: Bütüncül koruma stratejileri ve önerileri.

<table>
<tr><th>Stratejiler</th><th colspan="2">Öneriler</th></tr>
<tr><td rowspan="7">Korunacak Öğeler</td><td rowspan="5">1. Tarihi Kentlerin özgünlüğü ve bütünlüğü, Somut ve soyut öğeler ifade edilir</td><td>A- Sokak dokuları; parseller, yeşil alanlar ve yapılarla yeşil ve açık alanlar arasındaki ilişkilerin oluşturduğu kentsel dokular;</td></tr>
<tr><td>B-Yapıların strüktür, hacim, üslup, ölçek, malzeme, renk ve bezemeleriyle tanımlanan biçim, görünüş, iç ve dış özellikleri;</td></tr>
<tr><td>C- Kent veya kentsel alan ile onu saran doğal veya insan yapısı çevre arasındaki ilişki</td></tr>
<tr><td>D- Kent veya kentsel alanın zaman içinde üstlendiği değişik işlevler;</td></tr>
<tr><td>E- Kültürel gelenekler, geleneksel teknikler, yerin ruhu ve bir yerin kimliğine katkı yapan her şey,</td></tr>
<tr><td colspan="2">2. Sit bütünü ile onu oluşturan bileşenler, sitin bağlamı ve bu bağlamı oluşturan parçalar arasındaki ilişkiler,</td></tr>
<tr><td colspan="2">3. Sosyal doku; kültürel çeşitlilik</td></tr>
<tr><td colspan="2">4. Yenilenemez kaynaklar; boşa harcamaların en aza indirgenmesi, yeniden kullanım ve dönüşümlerin teşviki.</td></tr>
<tr><td>Yeni İşlevler</td><td colspan="2">Yeni işlevler-etkinlikler tarihi kentler-kentsel alanlarla uyumlu olmalıdır. (Yerel halka zararı Olmamalı, süreler-kişi sayısı planlanmalı, çoğulcu olmalı)</td></tr>
<tr><td>Çağdaş Mimarlık</td><td colspan="2">Yeni Binalar, eski dokuyla ahenk içinde olmalı, alanın ölçeğine saygı göstermeli; mevcut mimari ve çevredeki gelişme eğilimleriyle ilişki kurmalıdır.
Tarihi mekânlarda yapılacak olan yeni yapılarda tarihi mekânın Perspektifler, görünüşler, odak noktaları ve görsel koridorlar özelliklerine dikkat edilmeli</td></tr>
<tr><td>Kamusal Alan</td><td colspan="2">Tarihi kentsel alanlarda kamusal alanlar gezme dolaşma fonksiyonu ile öğrenme, düşünme alanlarıdır. Alanların tasarımları, sokak mobilyaları tarihi kentlerle uygun olmalı.
Yapılı çevre ve kamusal alan dengeli olmalı.</td></tr>
<tr><td>Hizmetler ve değişiklikler</td><td colspan="2">Alanda oturanların gereksindiği hizmetler dikkate alınmalı.</td></tr>
<tr><td>Devingenlik</td><td colspan="2">Ulaşım alt yapısı düzenlenmeli.</td></tr>
<tr><td>Turizm</td><td colspan="2">Turizmin beklenen etkisini dikkate almalı ve süreci kültür mirasının ve yerel halkın yararına düzenlemelidir.</td></tr>
<tr><td>Riskler</td><td colspan="2">Tarihi alanı etkileyen doğal afetlere karşı koruyucu önlemler ve onarım müdahaleleri kültür varlığının özelliğine göre olmalı.</td></tr>
<tr><td>Enerji Tasarrufu</td><td colspan="2">Tarihi alanlarda yapılacak müdahaleler enerji verimliliğini arttırmalı, kirleticileri azaltmalı, yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmalı.</td></tr>
<tr><td>Katılım</td><td colspan="2">Tarihi kentsel alanlardaki planlama, tüm paydaşları içine alan, katılımcı bir süreç olmalıdır.</td></tr>
<tr><td>Koruma Planı</td><td colspan="2">Somut ve soyut ögeleri kapsamalı, tarihi, mimari, teknik, sosyolojik ve ekonomik değerlerin analizini içeren kentsel planlamaya dayanan bir belge olmalıdır.</td></tr>
</table>

Valletta İlkeleri konusu, mevcut bağlamda tüm toplumu etkileyen değişimdir. Kültürel miras ve toplumdaki değişim, tarihi kent yerleşimlerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir **(Stanganelli, 2012)**. Valletta İlkeleri, değişimin "tarihi şehirlerin ve kentsel alanların, uygun şekilde yönetildiğinde, tarihsel özelliklerine dayalı olarak kalitesini iyileştirmek için bir fırsat olması gerektiğini" **(ICOMOS, 2011)** belirtmiştir.

Bu, doğal çevre, inşa edilmiş çevre, sosyal çevre ve somut olmayan miras olmak üzere dört değişim alanını kapsayan alt ilkeleri içerir **(ICOMOS, 2011)**. İlkeler; değişimi, mekânsal, zamansal, çok ölçekli ve somut olmayan yönleri ile ele almaktadır. Belge, tarihi kentsel alanlara çevredeki kentsel, doğal ve peyzaj bağlamına genişleten ve algıya, kimliğe ve geniş anlamda somut olmayan değerlere dayalı tarihi alanları anlamanın yeni yollarını ekleyen bir yaklaşım önermektedir **(Stanganelli, 2012)**.

Valetta İlkeleri; sosyal, tarihi, ekonomik, ekolojik, estetik ve bilimsel değerler ile tarihi bir kentsel alanın özgünlüğünü ve bütünlüğünü temsil eden somut ve somut olmayan unsurları ele alınır. Kültürel mirasın korunması ile ilgili tüzüklerde anıtlar, tarihi alanlar gibi kavramların gelişimi gözlemlenmekte, koruma kavramı anıttan çevresine doğru gelişmektedir ve Valetta ilkelerinde bu kavramlar hala mevcuttur **(Veldpaus ve Roders, 2014).** Valetta İlkeleri içeriğini ve güncelliğini korumakta, tarihi kentlerin korunmasında önemini sürdürmektedir; ancak küresel iklim değişikliği ve pandemi nedeniyle kültürel miras ve toplumların risk yönetimi (sağlık, iklim ve doğal afetler) açısından tekrar ele alınıp değerlendirilmelidir **(Kolonias ve Bayo, 2023)**.

Karakul (2021), somut değerlerin ancak onları oluşturan kültürün anlaşıldığında anlam taşıdığını, somut olmayan kültürel mirasın; korunması ve belgelenmesi ile yapı ve çevresindeki yerleşim çeşitliliğinin anlaşılmasına olanak sağlayacağını anlatmaktadır. Bütüncül koruma anlayışı somut ve somut olmayan kültürel miras arasındaki etkileşimi anlamayı, değerlendirmeyi ve sürdürmeyi hedeflemektedir.

Bütüncül korumanın gelişimi değerlendirildiğinde, tek yapıdan başlayan koruma düşüncesi zamanla yapının çevresini almaya başlamış, kapsam giderek büyümüş ve bütüncül koruma kavramı içerisine somut olmayan kültürel mirasın dahil olması ile son halini almıştır. İlkelere bakıldığında korunacak öğelerde somut olmayan değerlerin, sit ve bağlamının, sosyal dokunun özgünlüğünün ve bütünlüğün korunması gerektiği belirtilmektedir. İlkelerde tarihi alanlar için oluşturulacak koruma ve yönetim planlarında somut ve soyut ögeleri kapsamakta, korunması ve geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda tez kapsamında somut olmayan kültürel miras ile mirasın gelişim süreci üzerine literatür çalışması **(Bölüm 2.2)** yapılmıştır.

2.1.2. Dünya da ve Türkiye'de Bütüncül Koruma Örnekleri

Literatür çalışmasında, bütüncül korumaya örnek olarak UNESCO'nun dünya miras listesindeki yerleşim yerleri seçilerek ele alınmıştır. Tarihi bir bölgenin Dünya Miras Listesi'ne alınması; alanın üstün evrensel değerlere sahip olması, varlığını özgünlüğünü ve bütünselliğini koruyup yönetim planına uymasıdır **(Binan, 2012)**. Dünya Miras Listesindeki alanları seçilmesinin nedeni dünya miras listesine giriş kriterleri olup bu kriterler bütüncül koruma ile örtüştüğü anlaşılmaktadır.

Çalışmanın konusu olan Eyüp, Bizans Döneminden günümüze (2025) özellikle Ebu Eyyûb el-Ensarî'nin mezarının burada olması ile dini bir merkez olma özelliği olmuş, bu özelliği nedeni ile dini, mimari, somut olmayan kültürel mirası ve toplumsal hafızayı bir arada barındıran, Haliç'in doğal güzelliği ve konumu nedeni ile Osmanlı Dönemi'nde saraylara ve sanayi yapılarına sahip olmuştur. Eyüp yerleşimin bu özellikleri düşünüldüğünde Eyüp için bütüncül koruma stratejilerinin geliştirilebilmesi için Dünya Miras Listesinde tarihi, sanayi ve dini özellik taşıyan yerleşim yerlerinin özelinde yönetim planları ve UNESCO tarafından hazırlanmış raporlar incelenmiş, bütüncül koruma faaliyetleri/önerileri değerlendirilmiştir **(Tablo 2.3)**.

Tablo 2.3: Çalışma için seçilen Dünya Miras listesinden örnekler.

Şehir Ülke	Listeye Giriş Tarihi	Kriterleri	Yerleşim Yeri Özelliği	Bütüncül koruma faaliyetleri/önerileri
İstanbul Türkiye	1985	1-2-3-4	Kültürel-Tarihi	-Tampon bölgesi dar bir alanı kapsamaktadır -Bölgelere göre kat yükseklikleri verilmiştir -Koruma alanları belirlenmiş, bu alanlarda restorasyon ve sokak sağlıklaştırma çalışmalarına öncelik verilmiştir. -Geleneksel dokunun yoğun olduğu yerlerde sokak kotları korunacaktır -Tescilsiz olan parsellerde dokuya uygun yapılaşma olabilir -Kara Surları etrafındaki bostanlar tematik olarak ele alınacaktır -Yenileme alanları belirlenmiştir -Geleneksel sokak-ada-parsel ilişkisi korunacak -Trafik, ulaşım ve yaya düzenlemeleri yapılmaktadır -Turizm geliri arttıracaktır -Risk, kriz yönetim planları mevcuttur

Tablo 2.3: Devam.

Şehir Ülke	Listeye Giriş Tarihi	Kriterleri	Yerleşim Yeri Özelliği	Bütüncül koruma faaliyetleri/önerileri
Floransa İtalya	1982	1-2-3-4-6	Kültürel-Tarihi	-Tarihi kent merkezi sit DMA sınırları çevresindeki tampon bölge oldukça geniş alınmıştır. -Bazı Belirlenen alanlarda sadece koruma-restorasyon uygulamaları yapılmaktadır -Sakinlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesini, turizmde iyileştirmeleri ve tarihi merkezin bir Dünya Mirası varlığı olarak farkındalığını artırmaya yönelik girişimlerini denetleyen inşaat politikası mevcut -kentsel yapının korunması ve muhafaza edilmesi, geleneksel sosyo-ekonomik uygulamalar ile kentin kültürel mirası arasındaki ilişkinin sürdürülmesi ve arttırılması faaliyetleri
Ivrea İtalya	2018	4	Kültürel, Tarihi-Sanayi (20. yüzyılın sanayi şehri)	-Tarihi kent merkezi sit DMA sınırları çevresindeki tampon bölge oldukça geniş alınmıştır. -Endüstri şehir olduğu için endüstri yapılarının korunmasında Dublin ilkeleri örnek alınmıştır -Çeşitli dijital teknolojiler kullanılarak üretimi anlatılmaktadır -DOCOMOMO kriterleri doğrultusunda modern binalara restorasyon ve işlevlendirme yapılmaktadır - UNESCO tarafından önerilen tarihi kent peyzajı kavramı üzerine yapılan yansımalar, kentin morfolojik yapısının alanın hala soyut olan değerleri ile ilişkili olarak okunmasına olanak sağlamaktadır. -Planlama da dört aşamalı faaliyet belirlenmiş, A. Koordinasyon B. Koruma ve Belgeleme C. Kapasite geliştirme ve yorumla D. İletişim ve Eğitim E. Sunum -Afet Risk yönetimi planlanmıştır (deprem, doğal bozulmalar, âtıl durumda kalan yapılar)
Verona İtalya	2000	2-4	Kültürel-Tarihi	-Tarihi kent merkezi sit DMA sınırları çevresindeki tampon bölge oldukça geniş alınmıştır. -Tarihi kent merkezinin sosyal ve ekonomik yapısını dengeleyici politikalar -Tarihi surların yeniden değerlendirilmesi dışında yeni alternatifler önererek -Büyük hizmet yapılarını merkezin dışında konumlandırmak-sınırlandırmak -tarihi, kültürel ve çevresel sistemi korumak-geliştirmek ve Tarihi -Kent yapısını rehabilite etmek amacıyla, değeri olsun ya da olmasın tüm binaların sınıflandırılmış, uygun müdahalelere ilişkin özel bina düzenlemeleri uygulanmaktadır. -Belediyenin Turizm, ticaret ve trafik faaliyetlerini düzenlemesi -Koruma politikalarının zenginleştirilmesi ve yaygınlaştırılması yoluyla somut-somut olmayan miras güçlendirilecektir.

Tablo 2.3: Devam.

Şehir Ülke	Listeye Giriş Tarihi	Kriterleri	Yerleşim Yeri Özelliği	Bütüncül koruma faaliyetleri/önerileri
Valetta Şehri	1980	1-4	Kültürel-Tarihi	-Nüfus yoğunluğu için küçük konut şehrin aileler ve topluluklarla birlikte canlı kalmasını sağlanmakta -Büyük ölçekli projeler Miras Etki Değerlendirmeleri ve yükseklik düzenlemeleri yoluyla ele alınmakta, bu projelerin bir kısmında Miras Etki Değerlendirmelerinin uygulanması kent için yeni bir koruma düzeyi sağlamakta -Şehrin Trafik yönetimini düzelmeyerek azaltılmakta -Tampon bölgedeki yapıların tasarımı ve ölçeğine dikkat edilmekte -Yeniden işlevlendirilecek yapıların seçilmesi ve kitle turizmine yönelik düzenlenmesi -Turizm Geliri ile yerel halkı desteklemek
Meknes Fas	1996	4	Kültürel-Tarihi Dini	-Kentte İslam ve Avrupa mimarisi görülmektedir. -Yüksek Sur duvarları ile çevrilidir -Akslar ve ana yollar, cadde ve sokakların yeniden düzenlenmesi -dış cephelerin iyileştirilmesi ve süslenmesi yapılmakta -geleneksel duvar ve yüzey kaplamanın güçlendirilmesi -Anıtsal duvar, kapıların ve miras yapılarının (burçlar, saraylar, tahıl ambarları, silolar ve kaleler) restorasyonu gerçekleştirilmekte -tarihi meydanların restorasyonu ve yeşil alanların yeniden geliştirilmekte -Tematik Ziyaretçi Rotaları Oluşturulmuş
Toledo İspanya	1986	1-2-3-4	Kültürel-Tarihi	-Tampon bölgesi oldukça geniştir -kenti çevreleyen alanlar için farkı koruma tedbirleri mevcuttur -Yapılar için farklı düzeyde koruma seviyeleri uygulanmaktadır -Korunan binaların dışındaki binalarda da koruma önerileri ve tedbirleri vardır -Binalarda renk düzeni, mağazalarda cephe düzeni ve reklam kataloğu mevcuttur
Salzburg Avusturya	1988	2-4-6	Kültürel-Tarihi Dini	-Yönetim planları Şehir Merkezindeki tarihi binaların iç ve dış mekânlarından sorumludur. -Tampon bölgesi oldukça geniştir -Tampon bölge eyalet yasaları tarafından korunmaktadır -Şehrin eski manzarasını korumak için yasalar mevcuttur ve bu koruma için çeşitli fonlar sağlanmaktadır. -kentin sokak dokusu ve silüetinin korunma düzeyi oldukça fazladır

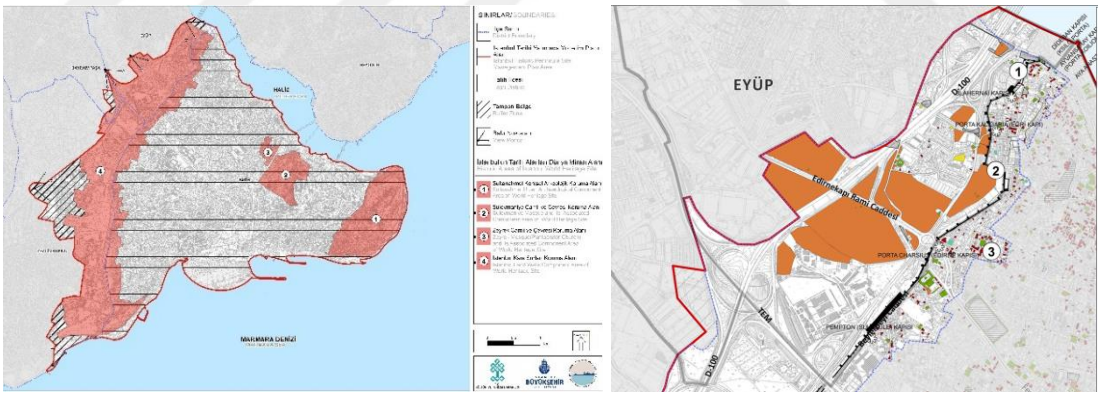
Tablo 2.3: Devam.

Şehir Ülke	Listeye Giriş Tarihi	Kriterleri	Yerleşim Yeri Özelliği	Bütüncül koruma faaliyetleri/önerileri
Vatikan İtalya	1984	1-2-4-6	Kültürel-Tarihi Dini	-Yeni inşa edilecek yapıların yüksekliği yanında olan yapıları geçemeyecek -Yeni inşa edilecek yapıların Saint Pierre Kubbesinin görünürlüğü hiçbir şekilde etkilemeyecek -Yıkım ve yapım projelerinden önce ve yapım sırasında olabilir katmanı kaybetmemek için arkeolojik destek alınmakta ve daha önceki şehir planlarına bakılmaktadır -Bina cephe malzemelerinin Venedik tüzüğüne uygun olarak seçilmesi -Ziyaretçi sayısı kontrollüdür

Tablo 2.3'deki Dünya Miras Listesindeki çalışılan alanların seçim kriterleri incelendiğinde; kültürel ve tarihi değerler, koruma ve restorasyon, planlama ve yönetim, sosyal ve ekonomik alt yapı, tampon bölge, trafik ve ulaşım, yapılaşma ve tasarım, eğitim ve farkındalık başlıkları öne çıkmaktadır. Kültürel ve tarihi değerler başlığında, tarihi kent merkezleri ele alınırken, merkezlerin sosyal ve ekonomik yapısında dengeleyici politikalar uygulanması öne çıkmaktadır. Koruma ve restorasyon başlığında, tarihi merkezlerde dokunun korunması için restorasyon ve sokak sağlıklaştırma uygulamalarının yapılması gerekmektedir. Geleneksel yapıların dokusunun olduğu alanlarda tescilsiz olan parsellere dokuya uyumlu yapıların yapılırken sokak kotuna uymalıdır. Planlama ve yönetim başlığında, tarihi alanın planlama ve yönetim planlarının olması gerektiği ve afet riski yönetim planın yapılması gerektiği yer almaktadır. Sosyal ve ekonomik alt yapı başlığında, tarihi merkezlerde yaşayan yerel kullanıcıların ekonomik yönden destekleyici faaliyetlerin yapılması, turizm faaliyetlerinin iyileştirerek turizm gelirlerinin sağlaması gerektiği öne çıkmaktadır. Tampon bölge başlığında, tampon bölgenin oluşturulması ve bu tampon bölgelerin kanunlar korunması gerektiği anlatılmaktadır. Tasarım ve yapılaşma başlığında, yeni inşa edilecek yapıların kotlarının yanındaki yapıları geçmemesi, bina cephelerinde kullanılacak malzemelerin dokuya uygun olması ve yeniden işlevlendirilecek yapıların kitle turizmine uygun olarak düzenlenmesi gerektiği yer almaktadır. Tarihi alanlarda ulaşım, trafik ve yayalaştırma düzenlenmesi gerekmektedir. Eğitim ve farkındalık başlığında tarihi alanlarda koruma bilincine arttırmaya yönelik eğitimlerin düzenlenmesi gerektiği, tematik ziyaretçi rotaları oluşturulmalı, dijital teknolojiler kullanılarak üretimler anlatılmalı ve ziyaretçi

sayısının kontrollü olması gerektiği öne çıkmaktadır. Dünya Miras Listesi'ndeki tarihi, dini ve sanayi özelliği taşıyan yerleşim yerlerindeki bütüncül koruma ile yapılan bu değerlendirmeler Eyüp'ün bütüncül koruma problemlerinin çözüm stratejileri geliştirmeye katkısı olmuştur.

Dünya Miras Listesine, İstanbul'un Tarihi Alanları 1985 yılında 1, 2, 3 ve 4. kriterleri sağlayarak dahil edilmiştir. İstanbul'un Tarihi Alanları, Süleymaniye Camii ve Dünya Mirası Alanıyla İlgili Bileşen Alanı, Zeyrek Camii (Pantokrator Kilisesi) ve Dünya Mirası Alanıyla İlgili Bileşen Alanı, İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı Bileşen Alanı olmak üzere dört bölgeden oluşmaktadır **(Şekil 2.1) (İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2024).** İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı Bileşen Alanı sınırları ele alındığında, çalışma alanı olarak seçilen Eyüp'ün kara surlarından başlayan ve Alaca Tekke Sokağı'na kadar olan bölümü miras alanına dahil olmaktadır. Miras alanın içerisinde olan bölgenin büyük bir kısmını mezarlık alanları kaplamaktadır. Eyüp bölgesi sınırları içerinde anıtsal yapılar, sivil mimarlık örnekleri, kayıp hazireler, kayıp anıtlar, kayıp sivil mimarlık örnekleri mevcuttur. Eyüp içerinde de Kara Surlarına bakan iki bakı noktası da mevcuttur.

Şekil 2.1: İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı sınırları **(İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 2024)**.

2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Bütüncül Koruma

UNESCO, Dünya mirasını: "Miras, geçmişten bize kalan miras, bugün deneyimlediklerimiz ve gelecek nesillere aktaracağımız şeydir." **(Unesco World Hertage Convention, 2024)** olarak tanımlar ve somut ve somut olmayan olmak üzere iki kategoride sınıflandırmıştır **(Şekil 2.2)**. Somut miras, gelecek için korunmaya değer

görülen binalar ve tarihi yerler, anıtlar, eserler (camiler, kiliseler, evler, çeşmeler ve sanat eserleri), peyzaj, arkeolojik kalıntılar, silüetler ve bakı noktaları kapsamaktadır **(ICOMOS, 2011).** Somut olmayan kültürel miras, topluluklar, gruplar ya da bireylerin kendinden sonra gelecek kuşaklara aktardıkları uygulamalar, etkinlikler, temsiller, anlatımlar, bilgiler, becerilerdir, tarihi işlevler, anılar ve kültürel kaynakları kapsar. Bu öğelere mirasla ilişkili olan araç, gereçler ve kültürel mekânlar da dahildir **(ICOMOS, 2011; UNESCO, 2003)).** Kültürel miras, toplumun geçmiş nesillerden miras kalan fiziksel eserleri ve soyut niteliklerinin mirasıdır. Fiziksel eserler; sanat eserlerini, edebiyatı, müziği, arkeolojik ve tarihi eserleri, binaları, anıtları ve tarihi yerleri içerirken, soyut nitelikler genellikle estetik ve manevi inançlara ve sözlü geleneklere dayanan sosyal gelenekleri ve uygulamaları içerir. Somut olmayan nitelikler ve fiziksel eserler bir toplumun farklılığını karakterize eder ve tanımlar **(Willis, 2014)**.

Şekil 2.2: UNESCO'nun Dünya mirasını sınıflandırması.

Çalışmanın bu bölümünde somut olmayan kültürel miras ele alınmış, kavramın literatürdeki yeri araştırılmış, süreç içerisindeki gelişimi, kültürel miras kavramına nasıl dahil olduğu değerlendirilmiş. Çalışmanın somut olmayan kültürel miras çalışmaları, UNESCO tarafından 2003 yılında Paris'teki konferansta kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması sözleşmesini temel almaktadır. Bu sözleşme, doğrudan mimari koruma ele alınmasa da sözleşmede somut olmayan kültürel mirasının tanımın içinde kültürel mekânlarının olduğu geçmektedir. Ayrıca somut olmayan kültürel mirasın içerinde olduğu doğal alanların ve mekânların korunması gerektiği belirtilmektedir **(UNESCO, 2003)**. Somut olmayan mirasın mimari korumadaki önemi Valetta İlkelerinde; tarihi ve kentsel alanlara yapılacak müdahalelerde soyut mirasa saygı duyulmasını, yerin ruhunun somut ve soyut kavramlardan oluştuğunu, soyut mirasın korunması ile yapılı çevrenin korunacağını, tarihi alanların yönetim planında somut ve soyut kaynakların korunması ve geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir **(ICOMOS, 2011)**.

2.2.1. Somut Olmayan Kültürel Miras Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Somut olmayan kültürel miras kavramının, UNESCO'nun 2003 yılında açıklamış olduğu Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne kadar uluslararası düzeyde tanımı ve düşüncesi gelişmemiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne (1948), Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne (1966), Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde (1966) ve özellikle UNESCO'nun Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı'nda (1989) tanımın somut olmayan kültürel mirasın kavramı tartışılmıştır **(UNESCO, 2003)**. 2003 yılına kadar UNESCO'nun belgelerinde somut olmayan kültürel miras kavramının yerine folklor, popüler ve geleneksel kültür, maddi olmayan miras, sözlü ve somut olmayan kültürel miras kavramlarını kullanmıştır **(Oğuz, 2013)**.

UNESCO yılında Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Protokolü'nde, sanat ve tarih açısından önemli olan objelerin korunması hedeflenmiştir. 1970 tarihli Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşmesi'nde, tarihi eser kaçakçılığının önüne geçmeye yönelik çalışmıştır **(Oğuz, 2013).**

UNESCO, 1972 yılındaki Kültürel ve Doğal Dünya Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi'nde kültürel mirasın korunmasını yönelik kararlar almıştır. Sözleşmede, kültürel mirasın ve doğal mirasın yok olma tehdidi altında olduğu, bu mirasın zarar görüp yok olması durumunda bütün ülkelerin etkileneceğine, bu mirasın sınırları içerisinde bulunduğu ülke tarafından korunacak gücün bulunmaması durumda belli bir fon ayrılması gerektiğini, kültürel mirasın ve doğal mirasın korunması gerektiğini belirtmektedir. Sözleşmede kültürel miras; anıtlar, yapı toplulukları, sitler ve doğal miras alanları olarak tanımlanmış, somut olmayan miras ile ilgili herhangi bir tanım yapılmamıştır **(Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, 1972).**

Kültürel ve Doğal Dünya Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin ardından sadece nesne ve mimari anlamda korumanın sağlanması eleştiriler artmış, bunun sonucu olarak UNESCO'nun yayımladığı Bolivya Deklarasyonu'nda ilk defa folklorun tanımı ve korunması gereken bir kültürel miras olduğu kabul edilmiştir. 1973 Bolivya Deklarasyonun ardından folklor tanımının yetersiz kaldığı anlaşılarak 1989 yılında

Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı açıklanmıştır **(Oğuz, 2013)**.

Oğuz'un (2013) aktardığı üzere süreç içerisinde gelişmeye devam eden kültürel miras kavramına folklor dahil edilmiştir. "Folklor; halk bilimi" **(Web 1)** anlamında kullanılmaktadır**. Dundes (2005)** folklorun tanımını yapmıştır

> *"Halk"- "folk" en az bir ortak faktörü paylaşan herhangi bir insan topluluğudur. Bağlayıcı faktörün ne olduğu önemli değildir. –ortak sahiplenmiş herhangi bir şey, dil ya da din olabilir- önemli olan şey herhangi bir nedenle bir araya gelmiş bir insan topluluğunun kendilerini ortak adlandırdıkları bazı geleneklerinin olmasıdır."* **(Dundes, 2005)**.

Folklor (halk bilimi) içerisine Dundes, mitler, destanlar, halk masalları, şakalar, atasözleri, ninniler, büyüler, dualar gibi sözlerin ve halk adetlerinin, danslarının, tiyatrosunun, sanatının, inancının (batıl inancının), hekimliğinin, şarkılarının, dilinin, şiirinin ve benzetmelerinin girdiğini belirtmektedir **(Bronner, 2007)**.

Folklorun ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararları 5 Kasım 1989 tarihinde UNESCO tarafından Paris'te kabul edilmiştir. Kararlarda folklorun tanımı;

> *Folklor (veya geleneksel ve popüler kültür) kültürel bir topluluğun, grup veya bireyler tarafından ifade edilen ve kültürel veya sosyal kimliklerini yansıttığı sürece beklentilerinin ifadesi olarak kabul edilen gelenek temelli yaratımlarının bütünüdür; folklor kalıpları ve değerleri sözlü olarak, taklit yoluyla veya farklı şekillerde aktarılırlar. Folklor biçimleri; dil, edebiyat, müzik, dans, oyunlar, mitoloji, ritüeller, gelenekler, el sanatları, mimari ve diğer sanat dallarını içerir.* **(UNESCO, 1989)**.

olarak yapılmıştır. Kararlarda folklorun; insanlığın evrensel mirasının bir parçası olduğu, farklı grupları bir araya getirebildiğini, sosyal, ekonomik, kültürel politik yönünün tarihteki ve günümüz kültüründeki rolü, kültürel mirasın ve yaşayan kültürün bir parçası olduğu, geleneksel formlarının ve sözlü geleneklerinin çok hassas ve yok olabilme tehlikesinin olduğunu, karşılaşabileceği tehlikelerin bütün ülkelerin kabul etmesi gerektiği vurgulanmıştır **(UNESCO, 1989)**.

Dundes (2005) ve UNESCO'nun folklor tanımlarına bakıldığında, iki tanım arasında toplulukların oluşturduğu ortak paylaşımların olduğu anlaşılmaktadır. UNESCO'nun folklor tanımı içerisinde mimarinin olması ve diğer unsurlarla bir araya gelmesi mimarinin ilişkisinin olmasına bir göstergedir. UNESCO'nun folklorun tanımı, UNESCO'nun yayımladığı 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması

Sözleşmesi'ndeki somut olmayan kültürel miras tanımına bir altlık hazırladığı görülmektedir.

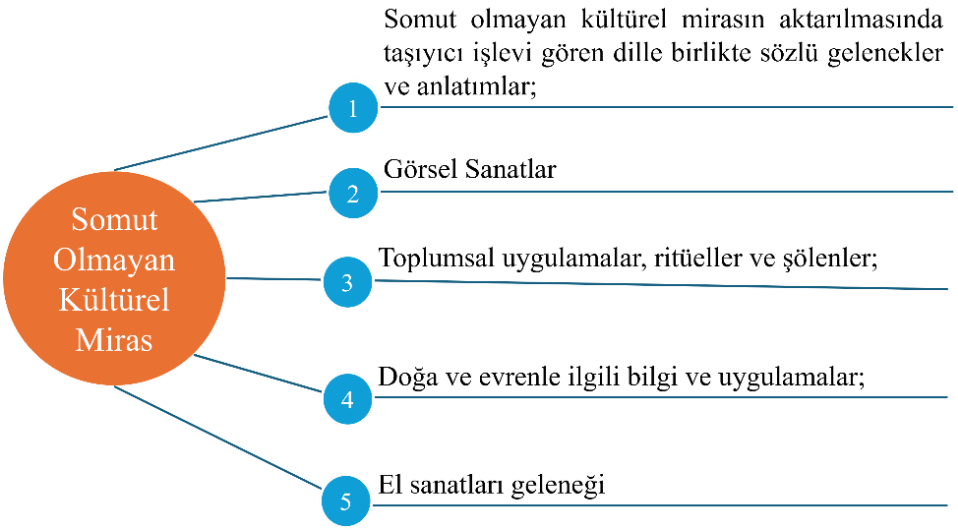
2.2.2. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (17 Ekim 2003, Paris)

Çalışmada somut olmayan kültürel miras çalışmaları UNESCO'nun 2003 yılında yayımladığı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi dayandırılmıştır. UNESCO, 17 Ekim 2003 tarihinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kabul etmiş ve somut olmayan kültürel miras kavramı hakkında ilk defa ortak bir görüşe varmıştır.

Sözleşme 9 bölümden ve 40 maddeden oluşmaktadır. Çalışmaya yön veren maddeler içerisinde; birinci maddede sözleşmenin amacı, ikinci maddede somut olmayan kültürel mirasın tanımı ve alanları, üçüncü ve on üçüncü maddede somut olmayan kültürel mirası korunması gerektiği ile ilgili hükümler, on dördüncü maddede somut olmayan kültürel miras ile ilgili eğitim verilmesi yer almaktadır.

Sözleşmenin birinci maddesinde somut olmayan kültürel miras, "Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları; uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler bunlara ilişkin araçlar, gereçler, kültürel mekânlar anlamına gelir." **(UNESCO, 2003)** olarak tanımlanmaktadır.

Sözleşmenin ikinci maddesinde somut olmayan kültürel miras beş alanda incelenmektedir **(Şekil 2.3).** Somut olmayan kültürel mirasın alanları, sözlü gelenekler ve anlatımlar; destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb., görsel sanatlar alanında; karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb., toplumsal uygulamalarda, ritüel ve şölenlerde; nişan, düğün, doğum, nevruz, vb. kutlamalar, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar; geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb., el sanatları geleneği; dokumacılık, nazar boncuğu, telkari, bakırcılık, halk mimarisi unsurlarını incelemektedir **(Türker ve Çelik, 2014)**.

Şekil 2.3: SOKÜM alanları **(UNESCO, 2003)**.

Sözleşmenin on üçüncü maddesi uluslararası düzeyde somut olmayan kültürel mirasın korunması ile ilgi maddeleri içermektedir. Taraf devletlerin kendi toprakları üzerindeki somut olmayan kültürel mirasını koruma altına alması gerektiği ve hükümet dışı sivil toplum örgütleri, toplumları katılımları ile belirlemesi hükmünü içerir. Devletler somut olmayan kültürel mirasın envanterini hazırlamakla ve güncellemekle yükümlüdür. Bu bölümde önemli olan maddelerden biri korumaya yöneliktir; somut olmayan kültürel mirasın korunması, değer kazanması, mirasın tespit edecek ve koruyacak kurumların kurulması, geleceğe iletilmesini sağlamak ve somut olmayan kültürel miras merkezlerinin kurulmasını ve buralara ulaşımı sağlanmasını taraf devletlerin gerçekleştirmesi gerekmektedir **(UNESCO, 2003)**.

Oğuz (2018), sözleşmedeki somut olmayan kültürel mirasın korunması ile ilgi düşüncenin sadece derleme, arşivleme, yayımlama ve müzeleştirme olarak değil, korumanın bu alanların araştırılması, eğitim ve farkındalık sağlayarak bütünleşik korunması olduğunu, mirasın kuşaktan kuşağa aktarılarak korunabileceğini belirtmektedir**.**

Çalışmada, Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirasına dair tespit çalışmaları ve bu mirasa ait yerlere ve mekânlara dair tespit çalışmaları yapılmıştır **(Bkz. Bölüm 4.4)**. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin çalışma ile ilgili maddeleri değerlendirildiğinde, birinci madde yapılan tanım içerisinde somut olmayan kültürel mirasın kültürel mekânlardan oluştuğu belirtilmektedir. Bu tanım çerçevesinde Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras mekânları ele alınmıştır.

2.2.3. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde Türkiye

"Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" 2003 yılında Paris'te UNESCO düzenlediği 32. Genel Konferansta yürürlüğe girmiş, Türkiye'de 2006 yılında Bakanlar Kurulu tarafından kabul etmiştir **(Web 2)**.

Türkiye'de başta üniversiteler olmak üzere çeşitli kurumlar somut olmayan kültürel miras çalışmaları yapmakta ve korunması için farklı öneriler getirmektedir. Tespit edilen somut olmayan kültürel miras öğeleri Kültür Bakanlığının UNESCO'ya başvuruları sonucunda değerlendirilmekte ve her yıl liste güncellenmektedir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması sözleşmesinin 2006 yılında Türkiye'de kabulünden önce 2003 yılında Gazi Üniversitesinde Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulmuştur. Merkez, Türk halk kültürünün derlenmesi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması hedefinde çalışmaktadır. Merkez bu amaçla; projeler, sempozyumlar ve çalıştaylar, bilimsel yayınlar, sergiler, seminerler, festivaller gerçekleştirmektedir **(Yakıcı, 2013)**. TC. Kültür Bakanlığı, SOKÜM sözleşmesinin kabulünden sonra 2008 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanter Sistemi oluşturmaya başlamıştır. Bu kapsamda ulusal envanterde illerin listelerini İl Kültür Turizm Müdürlükleri oluşturmaktadır **(Web 3)**. Türkiye insanlığın somut olmayan kültürel miras temsili listesi incelendiğinde UNESCO tarafında kayıtlı (2025) 30 unsur mevcuttur **(Tablo 2.4)**. İlk olarak 2008 yılında Meddahlık Geleneği, son olarak 2024 Geleneksel Tulum Yapımı ve İcrası listeye girmiştir **(Web 2)**.

Tablo 2.4: Türkiye İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi **(Web 2)**.

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi		**Yıl**
1	Meddahlık Geleneği	2008
2	Mevlevi Sema Törenleri	2008
3	Âşıklık Geleneği	2009
4	Karagöz	2009
5	Nevruz (Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile ortak dosya)	2009
6	Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer, 2010)	2010
7	Alevi-Bektaşi Ritüeli Semah	2010
8	Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali	2010
9	Geleneksel Tören Keşkeği	2011
10	Mesir Macunu Festivali	2012

Tablo 2.4: Devam.

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi		Yıl
11	Türk Kahvesi ve Geleneği	2013
12	Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı	2014
13	İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katrıma, Jupka, Yufka	2016
14	Geleneksel Çini Sanatı	2016
15	Islık Dili (Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi)	2017
16	Bahar Bayramı Hıdırellez (Makedonya ile ortak dosya)	2017
17	Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (Azerbaycan ve Kazakistan ile Ortak Dosya)	2018
18	Geleneksel Türk Okçuluğu	2019
19	Minyatür Sanatı	2020
20	Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Mangala / Göçürme	2020
21	Hüsn-i Hat, Türkiye'de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı	2021
22	Çay Kültürü: Kimlik, Misafirperverlik ve Toplumsal Etkileşim Sembolü	2022
23	İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi	2022
24	Nasreddin Hoca Anlatma Geleneği	2022
25	Geleneksel Ahlat Taş İşçiliği (Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi)	2022
26	Tezhip/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqqoshlik	2023
27	İftar/Eftari/İftar/İftor ve Sosyo-Kültürel Gelenekleri	2023
28	Balaban/Mey Zanaatkârlığı ve İcra Sanatı (Azerbaycan ile ortak dosya)	2023
29	Sedef Kakma İşçiliği (Azerbaycan ile ortak dosya)	2023
30	Zeytin Yetiştiriciliği ile İlgili Geleneksel Bilgi, Yöntem ve Uygulamalar (Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi)	2023
31	Tezhip Sanatı	2023
32	İftar ve İftar ile İlgili Sosyo-Kültürel Gelenekler	2023
33	Mey-Balaban Zanaatkarlığı ve İcrası	2023
34	Sedef Kakma Sanatı	2023
35	Geleneksel Tulum Yapımı ve İcrası	2024

2.2.4. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Mekân

Somut olmayan kültürel mirasın tanımı içerisinde, 'kültürel mekânlar' terimi yer almaktadır. SOKÜM'ün korunması sözleşmesinde, doğal ve belleğe ilişkin mekânların SOKÜM'ün anlatımı için gerekliliği vurgulanıyorken, mekânların korunması ve bunun için eğitim verilmesi teşvik edilmektedir. SOKÜM ile doğal ve somut miras arasında karşılıklı bir bağ mevcuttur **(UNESCO, 2003)**. SOKÜM'ün korunması sözleşmesinden sonra mekân ile bağını anlatan diğer bir bildirge Quebec Deklarasyo'nudur. "Alana özel kimliğini, anlamını, duygusunu ve gizemini kazandıran somut, soyut, fiziksel ve tinsel ögeler "yerin ruhu" olarak tanımlanmaktadır. Ruh mekânı yaratmakta; mekân da bu ruhu inşa etmekte ve

biçimlendirmektedir.” **(ICOMOS, 2008)**. **Quebec Deklarasyonu’nda (2008)**, yerin ruhunun mekânı etkilediği, yere anlam, değer, duygu ve gizem veren olguların fiziksel ve manevi unsurlar olduğu belirtilmektedir. SOKÜM sözleşmesinden yola çıkarak mekânın öneminin vurgulanması, SOKÜM’ün mimarlık ve mekânın ilişkisini süreç içerisinde giderek öne çıkmıştır.

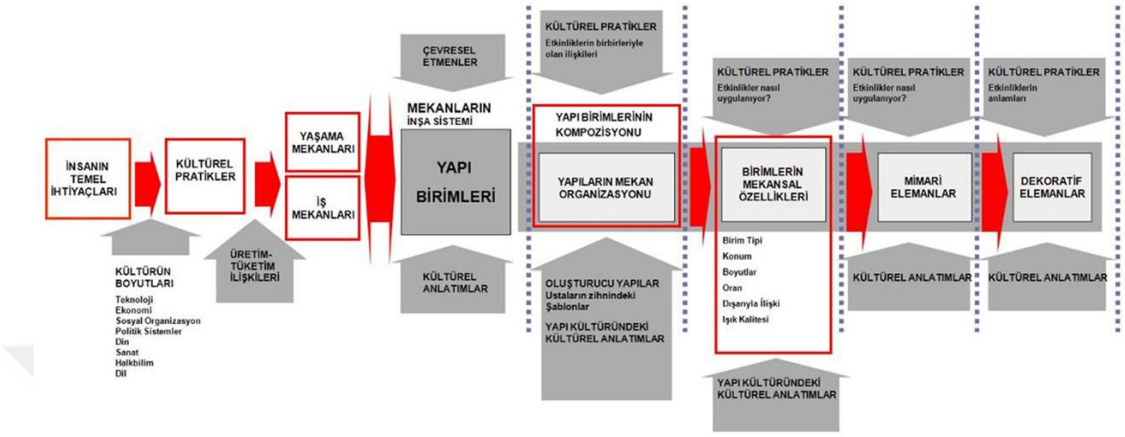
Rapoport (1990), modern mimarlıkta inşa edilmiş yapı, fiziksel veya kültürel arasındaki herhangi bir nedensel faktörün sonucu olmadığını, somut ve soyut değerler arasındaki ilişkiler, sosyo-kültürel faktörlerin birincil olduğu diğerleri ile iklim, inşaat, malzeme ve teknoloji gibi, değiştirici faktörler olarak ikincil olduğunu belirtmiştir. Rapoport burada soyut ve somut öğelerin binaların tasarımında birlikte etkili olduğunu ve soyut değerlerin tasarımı etkileyen ilk faktör olduğunu belirtmektedir.

Oğuz (2007), korumanın temel unsurlarından birinin de kültürel mekânlar olduğunu belirtmektedir. Kültürel mekân, somut olmayan kültürel mirasın doğal bağlamında korunmasını sağlar, mekânın korunması ile kültür korunur. Oğuz, grup ve bireylerin kültür aktarıcılığındaki rolü vurgulamakta ve bu kültürlerin kültür endüstrisi alanına taşınmasının önemli olduğunu belirtmekte, bununla birlikte insanın kültürü ürettiği mekânı öne çıkarmaktadır. Kültürel süreklilik açısından UNESCO üretenin ve üretim yerinin yok olduğu durumlarda ürünün de yok olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle folklorun üretildiği mekânlar son derece önemli hale gelmektedir. Kültürün mekânını ve icrasını kaybetmesi durumunda kültür de yok olmaya başlar.

Gülçayır (2011), somut olmayan kültürel mirasta geleneksel mimari tekniklerin korunması konusunda bir bilincin oluşturulması gerektiğini ve sonuç üzerine odaklanmadığını belirtmektedir. Söz konusu mimari yapıların inşası sırasında usta-çırak ilişkisi, deneyimin kuşaktan kuşağa aktarılmasını ve mimari yapının hangi kültürel ve sosyal yapının parçası olduğu somut olmayan kültürel miras açısından önemlidir. Bu düşünceden hareketle **Basat (2013)**, somut olmayan kültürel mirasın, zamanın ve mekânın özelliklerine paralel bir değişim-dönüşüm yaşadığını ve bunun da kültürün sürdürülebilirliği açısından önemli olduğunu belirtmiştir.

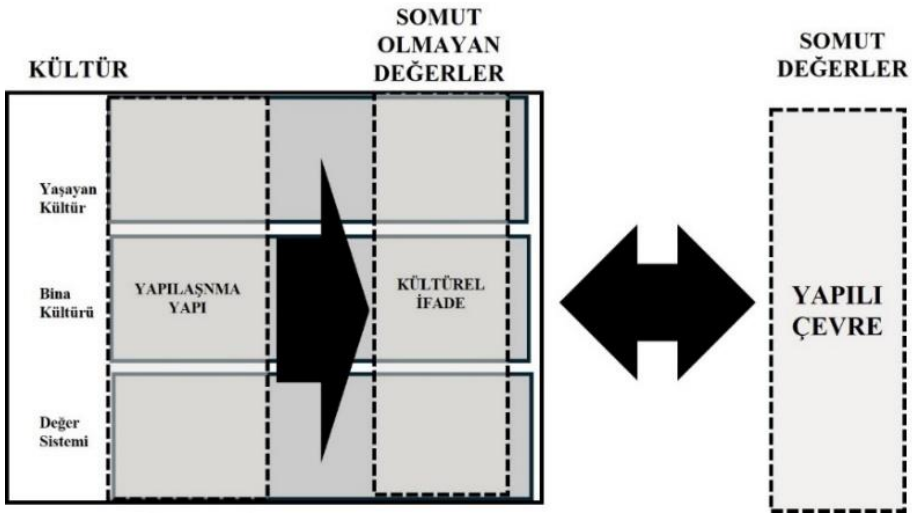
Karakul (2019), tarihi çevrelerde mimari kimliği temsiliyetini ele almıştır. Bu temsiliyeti öncü tipler, çevresel etmenler ve yöresel yapı kültürü oluşmaktadır. Karakul, yapıların oluşum süreçlerini kültür ve mekân ilişkileri açısından, dört aşamalı hiyerarşik bir sistemle açıklar. Bu sistemi yapıların mekân organizasyonu, yapı

birimlerinin mekânsal özellikleri, mimari elemanlar ve dekoratif elemanlardan oluşur. Mimari mekâna ve elemanlar bağlamında fiziki özellikler ile kültürel pratik ve anlatımları **Şekil 2.4** gibi ilişkilendirilebilir.

Şekil 2.4: Geleneksel yapıların oluşum sürecinde kültür ve mekân etkileşimi **(Karakul, 2019)**.

Karakul (2007), bsomut olmayan kültürel mirasın folklor, antropoloji, mimarlık gibi birçok disiplinle ilişkisi olduğunu ve bu disiplinlerle değerlendirilen kültürel mirasın daha iyi anlaşılacağını belirtmektedir. Mimari ile somut olmayan kültürel miras arasında karşılıklı ilişki mevcut olup, bu ilişki sayesinde mimari ve somut olmayan kültürel miras sürekli etkileşip farklı ortamlar için farklı özgün durumlar oluşturmaktadır **(Şekil 2.5).**

Şekil 2.5: Somut olmayan ve somut değerler arasındaki ilişkiler **(Karakul, 2007)**.

Çalışmanın hedeflerinin arasında Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası ve mekân ilişkisinin tespiti oluşturmaktadır. Eyüp yerleşimine atfedilen değerler, toplumun süreç içerisinde buraya yerleşmesi ile oluşturduğu kültür, farklı toplumların bir arada yaşaması ve bu toplumların geçimini sağlamak için icra ettiği zanaatlar Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirasını oluşturmaktadır. Tüm bu somut olmayan kültürel miras yerleşim yerinin mimari dokusuna yansımış, mekânlar oluşturtmuştur. Eyüp'te fetihten sonra Ebu Eyyûb el-Ensarî'nin kabrinin bulunması ile buraya türbe ve cami inşa edilmiş, yerleşim yeri ve kültürel mirası bu odakta gelişmiştir. UNESCO'nun Somut olmayan Kültürel Miras Sözleşmesindeki somut olmayan kültürel miras ve mekânın birlikte korunması düşüncesinden hareketle tez çalışmasında Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası, miras unsurları, miras özellikleri ve mekânları ele alınmıştır.

2.3. Kültürel Miras Sitlerinin Yorumu ve Sunumu

"Bütüncül Korumada Çok Katmanlı Eyüp Yerleşimi Potansiyelinin Yorumlama Kavramı ile Değerlendirilmesi" çalışma başlığındaki yorumlama kavramı ICOMOS'un Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü (Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites-2008) temel alınarak Eyüp özelinde değerlendirilmiştir. Kültürel mirasın yorumlama kavramı ortaya atıldığından itibaren gelişerek ICOMOS ve UNESCO yayınlamıştır. Kavram hakkında tartışmış, tüzükler ve bildiriler içesine girmiştir. Literatür çalışması çerçevesinde yorumlama kavramının süreç içerisindeki gelişimi, çeşitli akademik çalışmalarda yapılan tanımları ve ICOMOS tüzükleri içerisindeki yer alışı ele alınmış, örnekler üzerinden değerlendirilmiş, kavramın üzerinde yapılan tanımlama problemleri araştırılmıştır.

Yorumlama kavramı ICOMOS'un 2008 yılında yayımladığı "Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites" tüzüğünün ICOMOS Türkiye'deki karşılığı "Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü" olarak adlandırılmıştır. Kavram, ülkemizde hem algılanma hem de yorumlama olarak tartışılmaktadır.

Kelime olarak "Interpretation" İngilizce 'de; açıklama (bir şeyin ne anlama geldiğine dair bir açıklama veya görüş), performans şekli (bir müzik parçasını, bir oyunun bir bölümünü vb. icra etmenin belirli bir yolu) anlamında kullanılmaktadır **(Web 4)**. Ayrıca yorumlama (Interpretation) kavramı, bir şeyin anlamının veya öneminin zihinsel temsili olarak da kullanılmaktadır **(Web 5)**.

Miras yorumu tartışmaları, Amerika'da ilk olarak 1916 yılında Enos A. Mills tarafından hazırlanan "Guiding in the National Parks" makalesi ile başlamış, Dr. Loye Holmes Miller ve Dr. Harold C. Bryant kendi anlatımları ile katkıda bulunmuşlardır. 1940'lı yıllara kadar miras yorumlama aktiviteleri Amerika Milli Parkları'nda devam etmiştir **(Shalaginova, 2012)**. Mirasın yorumlanması, Amerikan doğal parklarında ziyaretçilere yönelik doğa rehberliği faaliyetlerini içermektedir **(Brunelli, 2013)**.

Miras yorumunun tanımı ilk olarak 1957'de Tilden tarafından yapılmıştır. Tilden miras yorumlamada altı ilke belirlemiştir **(Tablo 2.5)**.

Tablo 2.5: Tilden'in (1957) temel yorumlama ilkeleri **(Tilden, 1977)**.

1	Sergilenen veya anlatılan şeyin ziyaretçinin kişiliği veya deneyimiyle bir şekilde ilişkilendirilmediği her türlü yorumlama verimsiz olacaktır.
2	Bilgi, kendi başına Yorum değildir. Yorum, bilgiye dayalı bir ilhamdır. Ancak bunlar tamamen farklı şeylerdir. Bununla birlikte, tüm yorumlar bilgiyi içerir.
3	Yorumlama, sunulan materyallerin bilimsel, tarihsel veya mimari olması fark etmeksizin birçok sanatı birleştiren bir sanattır. Herhangi bir sanat bir dereceye kadar öğretilebilir.
4	Yorumun başlıca amacı öğretmek değil, provokasyondur.
5	Yorumlama, bir parçayı değil bütünü sunmayı amaçlamalı ve insanın sadece bir yönüne değil, bütününe hitap etmelidir.
6	Çocuklara (örneğin, on iki yaşına kadar) yönelik yorumlama, yetişkinlere yönelik sunumun seyreltilmiş olmamalı, ancak temelde farklı bir yaklaşım izlemelidir. En iyi şekilde olması için ayrı bir program gerektirecektir.

Tilden'in tarihi yapılarla ile ilgili yorumlama düşüncesi üçüncü ilkesinde yer aldığı üzere, yorumla ile sunulan materyallerin mimari ile sunulabileceğidir. Tilden'a göre, yorumlamanın amacı tarihi bir yapının nasıl restore edileceğini değil, nasıl yorumlanacağı ve sunulacağını tasarlamaktır **(Tilden, 1977)**.

Tilden'den sonra kültürel mirasın yorumlaması ile ilgili pek çok tanım yapılmış, zaman içerisinde kavram değişmiş ve gelişmiştir. Yorumlama kavramı süreç içerisindeki tanımsal değişimi **Tablo 2.6'**daki gibi yapmıştır.

Tablo 2.6: Yorumlama ile ilgili yapılan tanımlar ve süreç içerindeki değişimi **(Shalaginova, 2012; WHIPIC, 2022; WHIPIC, 2023)**.

Yazar	Tarih	Tanım
Freeman Tilden Interpreting our Heritage	1957	Yorumlama, basitçe olgusal bilgileri iletmek yerine orijinal nesnelerin kullanımı, ilk elden deneyim ve açıklayıcı medya aracılığıyla anlamları ve ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir eğitim faaliyetidir.

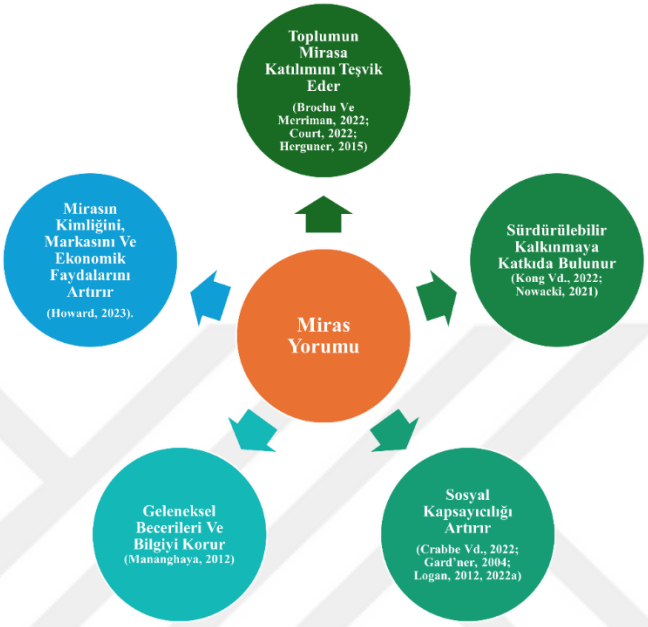
Tablo 2.6: Devam.

Yazar	Tarih	Tanım
Marek Nowachi Interpreting our Heritage	1957	Mirasın Yorumlanması, miras alanlarını ve objelerini ziyaret eden kişilere doğal ve kültürel miras hakkında bilgi vermeyi içeren bir eğitim faaliyetidir.
Interpretation Canada (foundation)	1976	Bir nesne, eser, peyzaj veya alanla ilk elden ilgilenerek, kültürel ve doğal mirasın anlamlarını ve ilişkilerini kamuya ortaya çıkarmak için tasarlanmış herhangi bir iletişim süreci
Interpret Europe (Foundation)	1976	Mirasın yorumlanması, boş zamanlarında insanlara bir yer hakkındaki önemli fikirlerin iletilmesinde uzmanlaşmış, yaygın öğrenime yönelik yapılandırılmış bir yaklaşımdır. Ziyaretçiler ile doğa koruma alanı, tarihi alan veya müze gibi miras alanlarında keşfedebilecekleri şeyler arasında bir bağlantı kurdu.
Sam H. Ham	1992	Yorum, bir kişinin çok iyi konuştuğu bir dili diğer insanların anlayabileceği terimlere ve fikirlere çevirdiği bir iletişim sürecidir.
Larry Beck and Ted T. Cable Interpretation for the 21st Century: Fifteen Guiding Principles for Interpreting Nature and Culture	1998	Yorumlama, kültürel ve doğal kaynaklarımıza ilişkin anlamları ortaya çıkarmayı amaçlayan bir eğitim etkinliğidir. Konuşmalar, rehberli turlar ve sergiler dahil olmak üzere çeşitli medya aracılığıyla yorumlama anlayışımızı, takdirimizi ve dolayısıyla tarihi alanların ve doğal harikaların korunmasını geliştirir.
Murphy	2000	Yorum, ziyaretçinin dahil olduğu, miras değerlerinin ve kültürel öneminin ortaya çıkarıldığı, ziyaretçi deneyimini zenginleştirmek ve sitenin zevkini ve anlayışını geliştirmek için çeşitli teknikler kullanan etkileşimli bir iletişim sürecidir.
John Veverka	2000	Yorum, kültürel ve doğal mirasın anlamını ve ilişkilerini, nesne, eserler, manzaralar ve alanlar ile ilk elden deneyim yoluyla ziyaretçilere ortaya çıkarmak için tasarlanmış bir iletişim sürecidir.
Interpretation Australia (Foundation)	2005	Mirasın yorumlanması, insanların kendileri ve çevreleri hakkında daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olan fikir ve duyguları iletmenin bir yoludur.
Fiona Colquhoun	2005	Yorum, yerlere bağlı doğal, kültürel veya tarihi değerlerin açıklamasıdır. Ziyaretçilerin mirasımızın korunması ve devam eden korunması için nedenleri hakkında fikir ve anlayış kazanmalarını sağlar.
ICOMOS	2008	Yorum, kamusal farkındalığını artırmaya yönelik, kültür mirası alanlarının daha iyi anlaşılmaları için yürüten etkinliklerdir. Bunlar, basılı ve elektronik yayınlar, halka açık konferanslar, eğitim programları, topluluk etkinliklerini ve yorumlama sürecinin kendisinin devam eden araştırma, eğitim ve değerlendirmesini içermektedir
Desvallées and Mairesse Key Concepts of Museology	2009	Arabuluculuk, 'yorum' ile aynı genel müze anlamını taşıyan Fransızca ‘édiation’ kelimesinin çevirisidir. Arabuluculuk, tarafları uzlaştırmaya veya anlaşmaya varmaya yönelik bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Müze bağlamında, müze halkı ile müzenin müzenin halkın görmesini sağladığı şey arasındaki aracılıktır.

Tablo 2.6: Devam.

Yazar	Tarih	Tanım
Neil Silberman Process Not Product: The ICOMOS Ename Charter(2008) and the Practices of heritage Stewardship	2012	Rehberli bir turu takip etmek yerine, kolektif kimlikler, sosyal normlar ve bireysel özgürlüğün mirasın ağırlığından kurtulma olasılığına dair müzakereci bir söylem olarak kamusal alanda kamusal tartışma, kendisini yeni bir yorumlayıcı paradigma olarak sunuyor.
Gianna Moscardo Interpretation. In 1"Encyclopaedia of Tourism	2014	Miras yorumu, bir turistik destinasyonun doğal ve kültürel mirasının çeşitli yönlerini ziyaretçilere sunmayı ve açıklamayı amaçlayan, rehberli turlar, broşürler ve tabelalarda ve sergilerde sunulan bilgiler gibi ikna edici iletişim faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır.
Association for Heritage Interpretation (Foundation)	Anonim	Yorumlama, insanların bir siteyi, koleksiyonu veya etkinliği anlamlandırmasına ve onlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasına yardımcı olan ilginç hikayeleri ve deneyimleri paylaşan bir iletişim sürecidir.
National Association for Interpretation	Anonim	Yorumlama, 'izleyicinin ilgileri ile kaynağın doğasında var olan anlamlar arasında duygusal ve entelektüel bağlantılar kuran, misyona dayalı bir iletişim sürecidir.'
Interpretation Australia (Foundation)	Anonim	Yorumlama, mekânlar, doğal dünya veya tarihi yerler hakkındaki fikirleri, bilgileri ve bilgileri, ziyaretçilerin çevrelerini anlamalarına yardımcı olacak şekilde iletir. İyi bir yorum, ziyaretçiler için ilgi çekici, benzersiz ve anlamlı deneyimler yaratacaktır
Swedish Centre for Heritage Interpretation	Anonim	Doğa yorumunun (İsveççe'de 'naturvägledning') amacı, ziyaretçilerin doğa ve kültürel manzara ile kişisel bir ilişki geliştirmelerine yardımcı olmaktır.
Marek Nowachi	2021	Miras yorumlama, miras alanlarını ve eserlerini ziyaret eden kişilere doğal ve kültürel miras hakkında bilgi sağlamayı amaçlayan bir eğitim etkinliğidir.
Ruth McKew	2021	Yorumlama, ziyaretçileri veya izleyicileri tarihi yerlerimize ve koleksiyonlarımıza bağlama şeklimizdir. Mirasımızla ilgili hikayeleri ve fikirleri iletme şeklimizdir.
WHIPIC	2022	Mirasın yorumlanması iletişim, katılım ve deneyim yoluyla bir anlam oluşturma sürecidir. Anlayışı arttırır ve insanlar ile miras yerleri arasındaki bağlantıları teşvik eder. Neyin nasıl yorumlanacağına ilişkin karar verme sürecinde, mirasın yorumlanmasını etik ve katılımcı bir yaklaşıma, Üstün Evrensel Değer ve topluluk tarafından sahiplenilen değerler de dahil olmak üzere tüm miras değerlerinin dikkate alınmasına dayandırır
The National Lottery Heritage Fund (Foundation)	2023	Miras hakkındaki hikayeleri ve fikirleri farklı kitlelere iletme şeklimiz. Bilgiyi erişilebilir, alakalı ve ilgi çekici bir şeye dönüştürmeyi içerir.
Museums & Galleries Scotland (Foundation)	2023	Müze yorumlama, koleksiyonlarımız ve hikayeleri ve anlamları hakkında bilgiyi izleyicilerimize nasıl ilettiğimizdir. Etkili yorumlama, bireylerin ve toplulukların koleksiyonunuzla yaşayacakları deneyim hakkında dikkatli düşünmeyi gerektirir.

Kültürel mirasın yorumlama tanımları ele alındığında kavramının; eğitim, iletişim, eğitim ve iletişim, kamu söylemi alanlarında incelendiği görülmektedir. Kültürel mirasın yorumlanması işlevi ve rolü sadece eğitim ve iletişim değildir. Yoruma mirasa farklı alanlarda katkı sağlar **(Şekil 2.6) (WHIPIC, 2023)**.

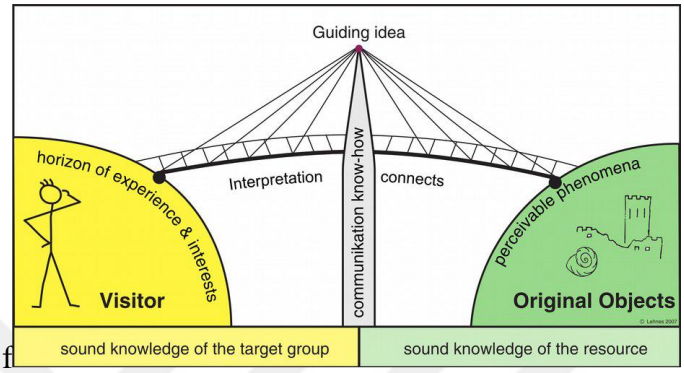

Şekil 2.6: Miras yorumunun mirasa katkıları **(WHIPIC, 2023)**.

Tanımların ortak noktaları; doğal ve kültürel miras hakkında eğitim ve bilgilendirme, anlam ve bağlantı kurma, ziyaretçi ile miras arasında anlam ve bağlantı kurma, mirasın değerini anlatarak ve aktararak bilinç oluşturma ve mirasın korunmasını teşvik etmek, miras alanlarında ziyaretçilerin ve kullanıcıların katılımlarını arttırarak etkileşim sağlamak, alanın ziyaretçiler için erişilebilir ve ilgi çekici hale getirmektir.

Yorum, ziyaretçilerin bir yerle ilgili deneyimlerinin önemli bir parçasıdır. Tamamen estetik bir deneyim yeterli değildir. Eksiksiz bir deneyim için, ziyaretçilerin bir alanın veya nesnenin kendine has özelliklerini ve neden önemli olduğunu anlamaları gerekir **(English Heritage, 2015)**. **Moscardo (1996)**, yorumlamanın altında yatan dört temel ilke önermiştir. Yorumlama, ziyaretçilere deneyimlerinde çeşitlilik ve deneyimleri üzerinde kontrol verilmelidir (etkileşim kurma, yoruma katılma fırsatı), yorumlamanın ziyaretçilerin kişisel deneyimleriyle bağlantı kurması ve ziyaretçileri zorlaması, onları sormaya ve sorgulamaya teşvik etmesi gerekir. Yorumlama bilinçli ziyaretçi oluşturabilirse, miras alanlarının sürdürülebilir gelişimini ve korunması arttırabilir.

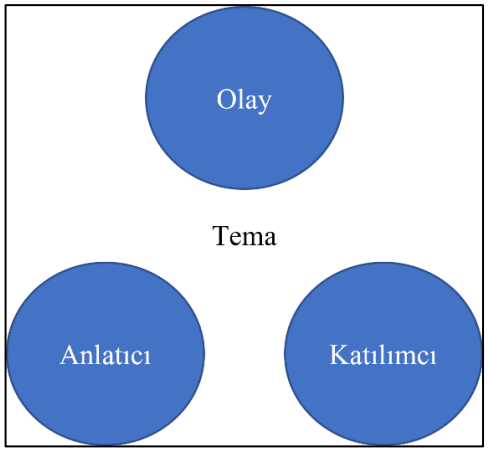
Yorum, ziyaretçilerin duyularıyla algılayabildikleri, deneyimlerini ve ilgi ufku arasındaki bağlantıları kolaylaştırır. Sunulan nesneleri ve özelliklerinin yanı sıra arka plan bilgileri ve bağlamları da dikkatli bir şekilde seçer. Bu tür hikâye unsurlarını, yeni içgörüleri ve daha büyük fikirleri ortaya çıkaran anlatımlar halinde birleştirir **(Lehnes, 2008) (Şekil 2.7)**.

Şekil 2.7: Ziyaretçi-nesne arasındaki ilişki **(Lehnes, 2008).**

Derde ve Thorsten (2016), miras yorumunda eğitim fikrinin, yorumlayıcı yaklaşımın öneminin altını çizerek dört temel nitelik ile tanımlar ve yorum üçgenini oluşturur. Diyagramdaki dört öğe şunları içerir:

- fenomeni deneyime dönüştürmek (olay)
- daha derin anlama giden yollar sunmak (tema)
- tüm mirasa saygıyı teşvik etmek (tercüman-anlatıcı)
- katılımcılarda yankı uyandırmak (katılımcı)

Şekil 2.8: Yorumlama eğitim üçgeni **(Derde ve Thorsten, 2016)**.

Shalaginova'ya göre, miras yorumunu için bilgi oluşturmadaki ana teknikler; temaların, bağlamın ve hikayelerin yaratılmasına dayanmaktadır. Ziyaretçilerin miras alanına ilişkin algılarını yönlendirmeye yardımcı olur tema veya mesaj, alan hakkında iletilmesi gereken ana fikirdir. Tema, ziyaretçi için kişisel ve anlamlı bir olguyu temsil eden kişinin kendi deneyimi aracılığıyla gördüğü bir gerçekliktir. Toplum tarafından paylaşılan derin inançlara veya evrensel değerlere dayanmaktadır. Bağlam, bilgi algısı için temanın ve hikâyenin kaydedilmesi gereken genel çerçevedir, çünkü miras alanını daha büyük eğilimler ve olaylarla ilişkilendirmek gereklidir. Ziyaretçilerin hikâyenin geçtiği zaman ve mekâna kendilerini yerleştirebilmeleri ve onlara anlam ifade edebilmeleri için en azından coğrafi ve tarihsel bir bakış açısı sağlamak esastır. Hikayeler, deneyimleri, sözlü gelenekleri ve bilgiyi aktarmanın her zaman en birincil yöntemi olmuştur. Bilgiyi, bağlamı ve duyguyu tek bir karmaşık pakette özetledikleri için bunlar önemli bilişsel olaylardır **(Norman, 1993)**. Hikayeler, ziyaretçilerin yeri veya nesneleri anlamalarına ve bunlarla ilişki kurmalarına yardımcı olur **(Beck ve Cable, 2002)**.

Miras yorumu ortaya çıktığı ilk günden beri farklı alanlarda kullanılmaktadır. Bu alanlar; doğal ve kültürel miras alanları, doğal ve kültürel parkurlar, müzeler ve galeriler, miras yorumlama merkezleri, akvaryumlar, parklar ve hayvanat bahçeleri, endüstriyel miras objeleri, doğal rezervler ve kültürel turizm etkinlikleridir **(Nowacki, 2012)**.

Silberman (2006) yorumu, korumanın merkezinde yer alır ve mirasın korunması, kolektif hafızanın hayati bir odak noktası olduğunu belirtmektedir. Yorumlamada tek hedef ve başarı şartı kültürel miras alanlarının ziyaretçi rakamlarını ve katılımını arttırmak değil, aynı zamanda yerel toplumun yararına bir dizi eğitimsel ve sosyal hedefe hizmet etmelidir. Yorum, kültürel miras değeri taşıyan yerlerin ve bunların korunmasının tüm yönleri hakkında halkın anlayışını aktif bir şekilde geliştirir **(ICOMOS, 2010)**.

Yorumlama, çeşitli inanç ve ideolojilerin dönüşümlerini bu tür dönüşümlerin failleri ile birleştirerek, daha geniş bir bağlamda bir tutum değişikliğini kolaylaştırabilir. Bu, yalnızca bu alanlara erişilebilirliği ve yaşanabilirliği iyileştirerek sosyal uyumu teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda tarihi alanları fiziksel ve psikolojik olarak şehir ve bölge ile ilişkilendirerek toplumlar için daha büyük sosyo-ekonomik faydalar sağlayabilir **(Kangas vd., 2017)**.

Uzzell (1998), mekânın önemi vurgulamakta, mekânın ve mekânların anlamının zamanla değiştiğini, mekânı ziyaret edenlerin ziyaret amacının değiştiğini anlatmaktadır. Mekânın ve anlamının değişmesi nedeniyle mekânların daha anıtsal ve turistlik işlevde kullanılmasıyla beraber, mekânın çevresinde yaşayan toplum için aynı anlamını koruyabildiği belirtilmiştir. Bu değişkenlikler nedeni ile yanlış anlaşılmaların olabileceğini ve alanın/mekânın yorumlanırken iyi araştırma yapılması gerektiği belirtilirken, yorumlamanın güçlü temeller üzerine kurulma gerekliliği vurgulanmıştır.

Silberman (2006), kültürel miras tüzüklerinde fiziksel koruma ve alan yönetimi konularını ele alındığını, fakat tüzüklerde kültürel miras alanlarının öneminin etkili iletişim ilkelerine özel olarak değinmediği, konusunun vurgulanmadığını belirtmektedir. Geleneksel müzeciliğin yerine, yorumlamanın ve yorumla araçlarının (tematik rehberli turlar, kostümlü veya karakter temelli tercümanlar, özel eğitim faaliyetleri ve etkileşimli uygulamalar ve sanal gerçeklik deneyimleri vb.) kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Sonuç olarak Silberman, yorumlamanın koruma konusunda halkı bilinçlendireceğini fakat yorumlamada farklı bilim dallarından uzmanların olmasının gerektiğini vurgularken, yorumlamanın korumanın ve kolektif hafızanın önemli bir noktası olduğunu belirtmektedir.

Somut ve somut olmayan kültürel miras öğeleri yerinde korunmalı özgünlüklerine saygı duyulmalıdır. Doğru yapılmış bir yorumlama ve sunum kültürel miras ve alanlarının tanıtılmasında, farkındalığın artmasında katkı sağlayarak alanın ve mirasın korunmasını arttırır **(Ahunbay, 2019)**.

2.3.1. ICOMOS Çalışmalarında Yorumlama ve Sunum Kavramları

Yorumlama kavramı ICOMOS'un bildiri ve tüzükleri içeresinde yer almaya başlamıştır. Kuruluş amacı, kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesi olan ICOMOS'un mirasın yorumlanması ile ilgi tüzüklerinin araştırılmasının nedeni; uluslararası bilimsel çalışmalarına bir çerçeve ve altlık oluşturmasıdır.

ICOMOS, 2008 Kültürel Miras Alanların Yorumlanması ve Sunumu konuya özgü en kapsamlı çalışmadır **(ICOMOS, 2008a)**. 1990 yılından itibaren; yapılan çalışmalarda konuya çeşitli defalar değinilmiştir **(Tablo 2.7)**. 1999 yılında Kültürel Miras Değeri Taşıyan Alanlarda Turizm Yönetimi Bildirgesi ile miras yorumu için ayrıntılı tamımlar yapılması, hedef ve stratejilerin belirmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde (2003) somut ve somut olmayan mirasın birlikte korunması belirtilmiştir **(UNESCO, 2003)**.

Xi'an Deklarasyonu'nda (2005) mekânın ve alanın anlaşılması, belgelenmesi konusunun üzerinde durmuş, bilgi kaynaklarının (resim, arşiv, sözlü tarih vb.) iyi analiz edilmesini, mekânın fiziki değerleri ile geleneklerin ve ruhani değerlerin mekânın tanımlanmasında önemli bir rol oynadığı ifade edilmiştir **(ICOMOS, 2005)**.

2008'de yayımlanan Kültürel Rotalar sözleşmesinde kültür rotasının yorumlama ve sunumun rota içerisine dahil olması gerekliliği vurgulanmıştır **(ICOMOS, 2008b)**.

Kültürel Miras Değerine Sahip Yerlerin Korunmasına İlişkin ICOMOS Yeni Zelanda Sözleşmesi'nde (2009), yorumlamanın kültürel miras alanlarında bilincin gelişerek korunmasını sağladığını belirtmektedir. Sözleşmede mirasın yorumlanırken, bir yapının somut olmayan kültürel mirasın ve somut mirasının anlaşılmasına yardımcı olması ve yorumlamanın mekâna uygun bir şekilde yapılması gerektiği anlatılmaktadır. Yorumlama yapılan mekâna fiziksel müdahaleler, soyut ve somut olmayan mirasa zarar vermemelidir **(ICOMOS, 2009)**.

Kalkınmanın Bir Yönlendiricisi Olarak Mirasa İlişkin Paris Deklarasyonu'nda (2013), mirasın yorumlanmasında kültürel alışverişe katkıda bulunması, mirasın sosyal, kültürel ve insani değerlerini yayması, bunları doğru bir şekilde yorumlamak için yerel ve yerli topluluklar ve ziyaretçiler arasında bir diyalogu teşvik etmesi gerektiği vurgulanmaktadır **(ICOMOS, 2011)**.

Burra Sözleşmesi'nde (2013) yorumlama, bir yerin kültürel önemini sunmanın tüm yolları anlamında kullanılmaktadır. Yerin korunması, yorumlanması ve yönetimi, o yerle bağı olan kişilerin katılımını sağlamalıdır. Birçok yerin kültürel önemi kolayca anlaşılamaz ve yorumlanarak açıklanmalı, yorumlama ile anlayış ve katılım artırmalı ve kültürel olarak uygun olmalıdır **(ICOMOS, 2013)**.

Değer Olarak Miras ve Peyzaj- Floransa Bildirgesi'nde (2014), turizm ve yorumlama yoluyla toplulukların kimliklerinin paylaşılması ve deneyimlenmesi vurgulanmaktadır. Afet ya da savaş gibi nedenlerle anıtlar korunabilmekte ya da yeni anıtlar inşa edilmekte ve bu anıtlar ziyaretçiler ilgisini çekerek topluluk yorumu ile ziyaretçi arasında iletişimi sağlamaktadır **(ICOMOS, 2014)**.

Miras ve Demokrasiye İlişkin Delhi Deklarasyonu'nda (2017), devlet, miras alanlarını belirleme, değerlendirme ve belgeleme ve bunların önemi konusunda farkındalığı

artırmalıdır. Geleneksel bilgi ve kanıta dayalı belgelere erişim sağlanmalı, verilerin toplanması, paylaşılması, yorumlanması ve yayılması sorumlular iletişim teknolojileri ve medya kullanılmalıdır **(ICOMOS, 2017a)**.

Halka Açık Arkeolojik Alanların Yönetimi için Salalah İlkeleri'nde (2017), arkeolojik alanların korunması ve yorumlanması vurgulanmaktadır. Yorumlama yapılırken, alanın öğretici işlevine uygun yorumlayıcı temaları ve hazırlanmalıdır **(ICOMOS, 2017b)**.

Tablo 2.7: ICOMOS tarafından yorumlama kavramının ele alındığı tüzükler **(Web 6)**.

Tüzük-Bildirge	Yıl	Yorumlama ile İlgili Maddeleri (hedefler)
Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü (Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage)	1990	Arkeolojik alanların sunumu ve bilgi vermesi için mevcut bilimsel verilerin popüler bir yorumu olarak ele alınmalı ve bu nedenle sürekli güncelleştirilmelidir. Sunuşta, geçmişi anlama yaklaşımlarının çok yönlülüğünün gözetilmesi gerekir.
Anıtların, Bina Gruplarının ve Alanların Kaydedilmesine İlişkin İlkeler (Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites)	1996	Kültürel mirasın kaydedilmesi için, kayıt ve yorumlama süreçlerinin karmaşıklığı, ilgili görevler için yeterli beceriye, bilgiye ve farkındalığa sahip bireylerin görevlendirilmesini gerektirir. Bunu sağlamak için eğitim programlarının başlatılması gerekebilir. Mirasın tanımlanması, anlaşılması, yorumlanması ve sunulması süreci için bilgi sağlamak ve halkın katılımını teşvik etmek;
Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü: Kültürel Miras Değerine Sahip Alanlarda Turizmin Yönetimi Tüzüğü (International Cultural Tourism Charter: Managing Tourism at Places of Heritage Significance)	1999	Plan ve politikaları tanımlayanların kültür mirası alanlarının korunması, konservasyonu bağlamında, sunum, yorum ve kültürel etkinliklerle ilgili ayrıntılı, tanımlanabilir hedefler ve stratejiler geliştirmelerini teşvik etmek.
UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi (Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage)	2003	Somut olmayan kültürel mirasın tespiti ve kayıt altına alınması. (Yorumlama yapılırken somut olmayan kültürel mirasın anlatılması, yer verilmesi)
Miras Yapılar, Alanlar ve Alanların Korunması Hakkında Xi'an Bildirgesi (Xi'an Declaration on The Conservation of The Setting Of Heritage Structures, Sites And Areas)	2005	Ortamı anlamak, belgelemek ve yorumlamak, herhangi bir yapının, sitenin veya alanın mirasın önemini tanımlamak ve değerlendirmek için çok önemlidir.
Kültür Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü (ICOMOS Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites)	2008	Kültürel miras alanlarının anlaşılmasını ve takdir edilmesini kolaylaştırın ve bunların korunması gerektiğine dair kamu bilincini teşvik edin. Dünya çapında miras alanlarının etkili bir şekilde yorumlanması, kültürlerarası ve kuşaklar arası değişim ve karşılıklı anlayış için önemli bir araç olabilir.

Tablo 2.7: Devam.

Tüzük-Bildirge	Yıl	Yorumlama ile İlgili Maddeleri (hedefler)
ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü (The Icomos Charter on Cultural Routes)	2008	Bir Kültür Rotasının korunması ve tanıtımı, Kültür Rotasının tarihi değerlerinin anlamını, özgünlüğünü ve bütünlüğünü tehlikeye atmaması koşuluyla, turistik faaliyetler, erişim yolları, bilgi, yorumlama ve sunum için ek bir altyapıyı uyumlu bir şekilde entegre etmelidir.
ICOMOS Yeni Zelanda Kültürel Miras Yerlerinin Korunması Sözleşmesi (ICOMOS New Zealand Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage)	2010	Yorumlamanın nasıl olması gerektiğinin açıklamaları yapılmıştır.
Mimari Mirası Koruma Bildirgesi	2013	Mimari mirasın korunmasına yönelik süreç; belgeleme, araştırma, çözümleme, yorumlama, teşhis ve koruma yaklaşımının belirlenmesi, uygulamaya yönelik müdahale tanımlarının yapılması, uygulama ve izleme faaliyetlerinden oluşur.
Avustralya ICOMOS Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Sözleşmesi-(Burra Sözleşmesi) (The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance -The Burra Charter)	2013	Birçok yerin kültürel önemi hemen anlaşılamaz ve yorumlanarak açıklanmalıdır. Yorum, anlayış ve katılımı geliştirmeli, kültürel açıdan uygun olmalıdır.
İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi (The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values)	2014	Tüzükte, turizm ve yorumlama yoluyla toplulukların kimliklerinin paylaşılması ve deneyimlenmesi vurgulanmaktadır. Yorumlama ile mirasın aktarılması, kimlik duygusunun gelişeceği belirtilmektedir. Yorumlayıcı alt yapılar geliştirilmelidir.
Endüstriyel Mirasın Korunması ve Yeniden Kullanımı: İkilemler, Sorunlar, Örnekler (Protection and Reuse of Industrial Heritage: Dilemmas, Problems, Examples)	2017	Yer kavramının anlamının yorumlanması, çevresel değerler, ayırt edici karakter ve hafıza gibi mirasın somut olmayan yönlerine odaklanarak, endüstriyel mirasın çağdaş korunması ve korunması teorisine katkıda bulunmuştur.
Miras ve Demokrasi Üzerine Delhi Bildirgesi (Delhi Declaration on Heritage and Democracy)	2017	Mirasın korunmasına ve yönetimine rehberlik edecek etik ilkeler oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Bunlar karmaşık miras sistemlerini ve yerlerini yorumlama, uyarlama, müdahale ve sürdürme ilkelerini içerir ve yerel ve ilgili toplulukları dahil etmeli ve yerin gelişimine katkıda bulunan tarihi katmanları dikkate almalıdır. Kültürel mirasın anlaşılması için eğitim ve yorumlama programlarına yer verilmeli ve çeşitli iletişim teknolojileri ve medya kullanılmalıdır.
Salalah Kamu Arkeolojik Alanlarının Yönetimine İlişkin Yönergeler (Salalah Guidelines for the Management of Public Archaeological Sites)	2017	Salalah Tavsiye Kararında, arkeoloji parkının "bir yandan arkeolojik alanların korunmasına yönelik bir araç, diğer yandan bunların sunumu ve yorumlanmasının insanlığın ortak geçmişini anlamanın bir aracı olarak" görülmesi gerektiğini tavsiye etmektedir.

Tablo 2.7: Devam.

Tüzük-Bildirge	Yıl	Yorumlama ile İlgili Maddeleri (hedefler)
ICOMOS-IFLA Kırsal Manzaraların Miras Olarak Değerlendirilmesine İlişkin İlkeler ICOMOS-IFLA Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage	2017	Kırsal peyzajları ve bunların miras değerlerini sürdürülebilir için; Paylaşılan öğrenme, eğitim, kapasite geliştirme, mirasın yorumlanması ve araştırma faaliyetleri gibi işbirlikçi katılımcı eylemler yoluyla kırsal peyzajların miras değerlerine ilişkin farkındalığın iletilmesi, sivil toplumu, özel kuruluşları, kamu yetkililerini ve hem kentsel hem de kırsal kesimde yaşayanları kapsayan katılımcı planlar ve uygulamalar geliştirilmesi önerilmektedir. Tüzükte yorumlayıcı planların ve temaların oluşturulması,
Buenos Aires Bildirgesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 70. yıl dönümünü anıyor (Buenos Aires Declaration marking the 70th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights)	2018	Tüzükte, ICOMOS üyeleri ve komite üyelerinden; Topluluklara ve hak sahiplerine danışılması ve kültürel mirasın belirlenmesi, seçilmesi, sınıflandırılması, yorumlanması, korunması ve muhafaza edilmesi ile kültürel mirasın idaresi ve geliştirilmesi sürecine aktif olarak katılmaya davet edilmesi için mümkün olan tüm yardımı sunulması önerilmektedir.

ICOMOS somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikteliği ile yorumlanması ve sunumunda öne çıkan faktör; kültürel mirasın anlaşılarak, özelliklerini tanıtarak mirasın korunmasına ve sürdürülebilirliğine doğrudan katkı sağladığıdır. Tüzüklerde, belgelere ve doğru bir alt yapı ile hazırlanmış yorumlama ve sunum, ziyaretçiyi, bölgesel halkı bilinçlendirmekte ve mirasın somut ve somut olmayan yönlerinin iç içe yaşatılabileceği vurgulanmaktadır.

2.3.1.1.Kültür Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü

Çalışmanın ana hedeflerinin temelini oluşturan Kültürel Mirasın Yorumlanması ile ilgili güncel tüzük 2008 yılında ICOMOS tarafından Kültür Miras Sitlerinin Yorumu ve Sunumu Tüzüğünde yapılmıştır. Kültürel mirası yorumlama, aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

> *Kamusal farkındalığını artırmaya yönelik, kültür mirası alanlarının daha iyi anlaşılmaları için yürüten etkinliklerdir. Bunlar, basılı ve elektronik yayınlar, halka açık konferanslar, eğitim programları, topluluk etkinliklerini ve yorumlama sürecinin kendisinin devam eden araştırma, eğitim ve değerlendirmesini içermektedir* **(ICOMOS, 2008)**.

ICOMOS (2008) kültürel mirasın yorumlanmasında sunumu bir iletişim aracı olarak kullanılabileceği ve bu iletişimin, bilgi panoları, müze türü sergileme, yürüyüş turları, konferanslar, rehberli turlar, multimedya uygulamalar ve web siteleri aracılığıyla

yapılabileceği belirtilmektedir. Tüzüğe göre yorumlama, yorumlama, sunum, yayma, popülerleştirme parçaları ile kamu iletişimini korumanının bir parçası olarak görülmektedir. Kültürel mirasın yorumlanması ve sunumu tüzüğünde iki kavram üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki sunumdur. Sunum "Bir kültür miras alanının içeriğinin izleyenlere iletmesi için dikkatle planlanmış, bilgi ve yorum getiren bir iletidir. Bu iletişim bilgi panoları, müze türü sergileme, yürüyüş turları, konferanslar, rehberli turlar, multimedya uygulamaları ve web siteleri aracılığı ile yapılabilir." **(ICOMOS, 2008a)** olarak tanımlanmaktadır. Diğer kavram ise yorumlayıcı alt yapıdır. Alt yapı; *"*Fiziksel enstalasyonlar, hizmetler ve kültürel miras alanında veya yakınında yer alan, yorum ve sunum için kullanılan merkezdir." **(ICOMOS, 2008a)** olarak tanımlanmaktadır.

Silberman (2009) bu kavramların ayrıştırmasının amacını, miras yorumunun paydaşlar tarafından (çalışanlar ve uzmanlar, çocuklar ve erişkinler, yerli halk ve turistler gibi) şekillendirilen ve sürekli devam eden bir süreç olması ve sunumun genellikle tek yönlü bir iletişim şekli olması olarak açıklar.

Kültür Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü'nün yedi temel hedefi mevcut olup, kültürel miras alanlarının yönetimi, sunumu ve bilinirliği için önemlidir **(Tablo 2.8) (ICOMOS, 2008a)**.

Tablo 2.8: Kültür Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğünün hedefleri **(ICOMOS, 2008a)**.

Hedef	Hedefin Tüzükteki Açıklaması
1.Erişim ve Anlama (Access and Understanding)	Kültürel miras alanlarının anlaşılmasını ve takdir edilmesini kolaylaştırmak, bunların korunması ve muhafaza edilmesi ihtiyacı konusunda halkın farkındalığını ve katılımını teşvik etmek.
2.Bilgi Kaynakları (Information Sources)	Kültürel miras alanlarının anlamını, kabul edilen bilimsel ve bilimsel yöntemlerin yanı sıra yaşayan kültürel geleneklerden yararlanarak, önemlerinin dikkatli ve belgelenmiş bir şekilde tanınması yoluyla çeşitli hedef kitlelere iletin.
3. Bağlam ve Ortamın Önemi (Attention to Setting and Context)	Kültürel miras alanlarının somut ve soyut değerlerini doğal ve kültürel ortamlarında ve sosyal bağlamlarında koruyun.
4. Özgünlüğün Korunması (Preservation of Authenticity)	Tarihsel dokularının ve kültürel değerlerinin önemini ileterek ve onları müdahaleci yorumlama altyapısı, ziyaretçi baskısı, yanlış veya uygunsuz yorumlamanın olumsuz etkilerinden koruyarak kültürel miras alanlarının gerçekliğine saygı gösterin.
5. Sürdürülebilirlik için planlama (Planning for Sustainability)	Devam eden koruma çabalarına halkın anlayışını ve katılımını teşvik ederek, yorumlayıcı altyapının uzun vadeli bakımını sağlayarak ve yorumlayıcı içeriğinin düzenli olarak gözden geçirilmesini sağlayarak kültürel miras alanlarının sürdürülebilir korunmasına katkıda bulunun.

Tablo 2.8: Devam.

6. Kapsayıcılık (Concern for Inclusiveness)	Yorumlayıcı programların geliştirilmesi ve uygulanmasına paydaşların ve ilgili toplulukların katılımını kolaylaştırarak kültürel miras alanlarının yorumlanmasında kapsayıcılığı teşvik edin.
7. Araştırma, Eğitim ve Değerlendirmenin Önemi (Importance of Research, Training, and Evaluation)	Teknolojiler, araştırma ve eğitim dahil olmak üzere mirasın yorumlanması ve sunulması için teknik ve profesyonel kılavuzlar geliştirin. Bu tür yönergeler, sosyal bağlamlarında uygun ve sürdürülebilir olmalıdır.

Erişim ve anlama hedefini **Silberman (2006)**, kültürel miras alanının hem fiziksel hem de entelektüel anlamda erişinin olması gerektiğini belirtmektedir. Alanın yorumlanması ile farklı topluluklara hitap etmeli, fiziksel anlamda da yorumlanması ile engelli bireylerin erişimi kolay olmalıdır. Kültürel miras alanının yorumu ve sunumu kişisel deneyimi arttırmalı ve bu sayede alanın korunmasının önemini aktarmalıdır. Yorumlama ve sunum yapılırken alan yerlilerinin ve ziyaretçilerin, toplulukların alan hakkındaki algılarını yansıtmalı, alanla anlamlı bağlantı kurmalı ve ilgi öğrenme ve deneyimi-keşifleri teşvik etmelidir. Tüm bunlar yapılırken yorumlama ve sunum faaliyetleri farklı demografilere, farklı kültürlere ve farklı dillere hazırlanmalı ve erişilebilir olmalı **(ICOMOS, 2008)**.

Bilgi kaynakları ilkesinde yorumlama, alanın fiziksel kalıntıları, gelenekleri, anlamları ve yaşayan kültürel gelenekleri çok disiplinli akademik olarak yapılmalı, tarihsel hipotezleri, gelenekleri ve hikayeleri içermelidir. Bunların alternatif rekonstrüksiyonları hazırlanmalı ve katılımcılara yorumlayıcı alt yapılarla sunulmalı, bu etkinlikler kayıt altına alınmalıdır **(ICOMOS, 2008)**.

Bağlam ve ortam hedefinde, miras alanları çevresi ile bir bütünlüğünü ve çevresiyle güçlü bir bağılarının olmasını vurgulamaktadır. Yorumlama yapılırken bu bağlar dikkate alınmalı, tüm gruplar (dini, etnik, ekonomik vb.) ve alanın kültürü, somut olmayan kültürel mirası (hikâye, müzik, görsel sanatlar, gastronomi vb.) manzara, doğa, coğrafi ortam özellikleri yorumlamaya dahil edilmelidir **(ICOMOS, 2008a)**. **Silberman (2006)**, yorumlanmasının hem entelektüel hem de fiziksel anlamda daha geniş sosyal, kültürel, tarihi ve çevresel bağlamlarıyla ilgili olmasını gerektiğini belirtmektedir.

Yorumlamada özgünlük hedefi, Nara Belgesi (1994) ruhuna uygun olmalıdır. Özgünlük için sadece maddesel kalıntıların değil alanın sosyal değerlerine de saygı duyulmalıdır. Bu değerlerin olumsuz etkilenmesi önlenmeli, doku da geri dönülemez

şekilde değiştirilmemeli ve özgünlüğü korunmalıdır. Alanda düzenlenecek aktiviteler yerel halka zarar vermemeli ve onları rahatsız etmemelidir **(ICOMOS, 2008)**.

Sürdürülebilirlik hedefinde; kültürel mirasın yorumlanmasındaki hedefler arasında, sosyal, mali ve çevresel sürdürülebilirlik olmalıdır. Yorumlayıcı altyapıda ziyaretçi sayısı, alanın kültürel değerleri ve fiziksel özellikler, kültürel miras üzerine etkisi ve miras etki değerlendirmelerinde dikkate alınmalıdır. Yorumlama çalışmalarında sadece ziyaretçi sayısının önemi yoktur, aynı zamanda koruma, eğitim ve kültürel hedefleri olmalıdır. Yorumlama ve sunum koruma sürecinin parçası olmalı ve koruma konusunda farkındalığı arttırmalıdır. Kültürel miras alanının bütünlüğü ve özgünlüğüne katkı sağlamalıdır. Yorumlama, alanda eğitim, öğretim ve istihdama sürdürülebilir ekonomiye katkı sağlamalıdır **(ICOMOS, 2008)**.

Kapsayıcılık hedefi; yorumlama ve sunumun paydaşların (uzmanlar, alan yerlilerinin, toplulukların, alan sorumluların) iş birliği olmalıdır. Yorumlama da ve sunumda fikri mülkiyet hakları korunmalıdır **(ICOMOS, 2008)**. Yorumlamada kapsayıcılık, miras alanın fiziksel gelişimini ve yerel kullanıcıların istihdamını ve ekonomik fırsata çevirecek topluluk etkinliği olarak görülmelidir **(Silberman, 2006)**.

Araştırma, eğitim ve değerlendirme hedefinde, miras alanının yorumlanmasında ve sunulmasının önemi belirtilmektedir. Alan yorumunun ve sunumun yapılması ile bitmediği, süreç içerisinde araştırmanın ve değerlendirmenin devam ederek yorumlamanın periyodik değişikliklerin yapılması/güçlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Akademik olarak da koruma, programlarının, çalışmalarının, derslerinin içinde miras alanının nasıl yorumlanacağı ve sunulacağı ile ilgili içerikler oluşturulmalıdır. Yorumlama ve sunum için teknolojik gelişmeler takip edilmeli, ulusal/uluslararası konferanslar verilmelidir **(ICOMOS, 2008a)**. Yorumlayıcı alt yapı dinamik ve uzun vadeli olmalıdır **(Silberman, 2006)**.

Kültürel Miras Sitlerinin Yorumu ve Sunumu Tüzüğü'nde (2008) yorumlamanın anıtsal alanların yönetiminin ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmektedir. Özellikle belirli bir yerin önemi veya tarihi hakkında farklı görüşler olduğunda sorunlar ortaya çıkarabilir, ancak aynı zamanda alan yorumunu dikkatli ve kapsamlı bir şekilde geliştirme sürecinde farklı bakış açılarından toplulukları bir araya getirme fırsatları da sunabilir.

2.3.1.2.Nara Özgünlük Belgesi (1994)

Yorumlama kavram incelemeleri içerisinde yer alan "özgünlük" kavramı **(Tablo 2.8)** için Nara Tüzüğü temel alınmıştır. Özgünlük kavramı, kültürel mirasın korunması ve yorumlanmasında merkezi bir konu haline gelmiştir **(Oxford Bibliographie, 2024).** Kültürel mirasın korunmasındaki amaç, kültürel mirasın yaşam süresini uzatmak, içerdiği tarihi ve sanatsal mesajları, özgünlüğünü ve anlamını yitirmemesini sağlamaktır **(ICOMOS, 1993).**

Nara Tüzüğü, 1994 yılında Japonya'da gerçekleşen ICOMOS'un toplantısında ele alınmıştır. Tüzükte küreselleşme baskısıyla karşı karşıya kalan toplumların ve kültürlerin somut-soyut değerlerinin ve özgünlüklerinin korunması, saygı gösterilmesi ve geliştirilmesi vurgulanmaktadır. Kültürel çeşitlilik ve kültürel mirasa ilişkin daha geniş bir anlayış ihtiyacını ele almakta ve tüm toplumların kültürel ve sosyal değerlerinin dikkate alınmasının öneminin altını çizmektedir.

Kültürel mirasın tüm biçimleri ve dönemleriyle korunması önemlidir. Bunun doğru bilgi kaynaklarına dayanması gerekir. Kültürel mirasın ilk tasarımı, sonradan kazandığı özellikler ve bunları yorumlamak; yapının malzeme ve biçimi hakkında özgünlüğünü konusundaki fikri oluşturmaktadır **(ICOMOS, 1994)**.

Kültürel miras üzerindeki bilgi kaynakları ve değerler kültürden kültüre hatta aynı kültürde bile değişiklik gösterebilir. Bu nedenle ICOMOS, özgünlük değerinin tek ve değişmez ölçütlere bağlı olmadığını vurgular. Bu nedenle her kültür ve kültürel miras kendine özgü özelliklerle tanıtılması gerekmektedir. Bir anıtın veya kültürel miras alanının özgünlüğü; tasarım ve biçimi, malzeme ve nesne, kullanım ve işlev, gelenek ve teknikler konum ve yerleşim, ruh ve anlatımı, ilk tasarım ve tarihsel evrimi kapsamaktadır. Bu özellikler kültür mirasının, sanatsal, teknik, tarihsel ve toplumsal boyutunun anlaşılmasına olanak sağlar **(ICOMOS, 1994).**

2.3.1.3.Quebec Bildirgesi

Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulma Tüzüğü'nde yer alan bağlam ve ortam maddesi ile ilişkilendirilen bildirge **Quebec Bildirgesinde (2008)** "Yerin Ruhu" kavramı ile örtüşmektedir. Bildirge kapsamında yer alan "anılar, anlatılar, öyküler, efsaneler, törenler, yazılı belgeler, festivaller, geleneğe ait bilgi, itibar, doku tarzı,

renkler, dokular gibi soyut değerler, yapılar, sitler, peyzajlar, yollar gibi nesneler somut değerleri oluşturmaktadır." **(ICOMOS, 2008b)** maddesinde bu değerlerin o yere kattığı değer, duygu, gizem "Yerin Ruhun" nu oluşturmaktadır. Sözleşme maddeleri içerinde Yerin Ruhunun yeniden düşünülmesi, tehdit eden nedenlerin tanımlanması, korunması, aktarılması-iletilmesi gibi maddeler yer almaktadır.

Yerin ruhu kavramı mekânın düşünsel ve fiziksel özünün tasvirini gerektirmektedir. Yerin ruhunun varlığı, bir mekânı salt işlevsel/fiziksel boyutlarıyla değil anlam katmanları olan, derinlikli özellikler taşımasıyla da belirgin kılmaktadır **(Bali, 2019)**. **Petzet (2008)**, yerin ruhu kavramını "somut ve soyut arasında" nitelendirmektedir.

Bağlam ve Ortam maddesi değerlendirildiğinde, bu maddenin alt maddeleri içinde yer alan sosyal, gelenekler, hikayeler, müzik, dans, tiyatro, edebiyat, görsel sanatlar, yerel gelenekler ve mutfak miras gibi tanımlar UNESCO'nun 2003 yılında yayınladığı Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'nin görsel sanatlar, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve uygulamalar, el sanatları geleneği maddeleri ile örtüşmektedir.

2.3.2. Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulması ile İlgili Literatür Örnekleri

Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulması ile İlgili yapılmış önemli çalışmalar ve konu ana başlıkları **Tablo 2.9**'da görülmektedir.

Tablo 2.9: Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulması ile İlgili yapılmış çalışmalar.

Çalışma	Tarih	Konu
Morgan	2009	Yorumlamanın yer bağlamı ilişkisi
Poria, Biran ve Reichel	2009	Duygusal deneyimlemeyle yorumlamanın ilişkisi
Shalaginova	2012	Mirasın yorumlanmasında kültürün rolü
Nardi	2014	Deneyimsel haritalamanın yorumlaya katkısı
Luksor ve Folić	2017	Mimari tasarımda yorumlamanın mekânsal etkileri
Höbel ve Birol Akkurt	2018	Geleneksel konut alanların yorumlaması ve etkisi
Maf ve diğerleri	2019	Kültürel miras alanlarının sanal turlar ile yorumlama
Walczak	2019	İzleri mevcut olan yapının yorumlanması
Liu	2020	Dijital yorumlama ve sunum teknolojileri ziyaretçiye olan etkisinin tespiti
Russo	2020	Rönesans kubbelerinin dijital sunumu
Valls, Viñals ve Cosme	2020	Miras alanının rotalar ile sunukması
Lužnik, Horejsb, Kleinc&Schwall	2020	Kültürel miras alanlarının bilgisayar tabanlı görselleştirmeler ile yorumlanması ve sunulması
Viñals vd.	2021	Miras alanlarının Avatar Turist Ziyareti

Tablo 2.9: Devam.

Wimalasuriya, Kapukotuwa ve Ranasinghe	2021	Miras alanının bağlamına uyan en uygun dijital yorumlama ve sunulması
Kuna ve diğerleri	2021	Miras alanın tarihsel CBS ile yorumlanması/sunulması
Vital ve Sylaiou	2022	Dijital belgeleme ile miras alanlarının temsili
Refae ve diğerleri	2023	AR ile mimari yapıların yorumlanması
Karadallı ve Levi	2023	Kültürel mirasın korunması ve sunulmasında Endüstri 4.0 teknolojilerle sunumu

Miras yorumlama kavramı ilk ortaya sürüldüğünde sözlü anlatımlar, tabelalar, hikaye anlatımları, anketler, kültür rotalarının oluşturulması ile başlamış, günümüzde geldiğimiz noktada alanda multimedya sunumları, internet sayfaları, Tarihsel CBS web platformu (Historical GIS web platform), fotogrametri, lazer tarama (laser scanning), Tarihi Yapı Modelleme (HBIM) Arttırılmış gerçeklik (Augmented reality), Sanal gerçeklik (Virtual reality), hareketli model (Moving model), projeksiyon haritalama (projection mapping), dijital animasyon (digital animation), avatar gezisi (avatar visit) ve bilgisayar oyunları gibi günümüz uygulama ve teknolojiler kullanılmaktadır.

Morgan (2009), Missouri'de bir eyalet parkı içerisindeki mağara özelindeki ziyaretçilerin yorumlama ile yerin bağlamı (place attachment) üzerindeki etkisini ölçmüştür. Mağaradaki turlar rehberli ve rehbersiz olarak farklı kategorilere bölünmekte fakat bu kategorilerin hepsine aynı anket uygulanmaktadır. Anket uygulamasından önce alan hakkında bilgilendirme yapılmış, bilgilendirme sonrası ve tur sonrasında anket tekrar uygulanmıştır. Verilen bilgilendirme ve yapılan anket sonucunda yapılan bilgilendirme sayesinde bilgilendirme yapılan katılımcılar yorumlamanın etkisi ile yer bağlamını daha iyi anladıkları ve anketlerde daha yüksek puan tespit edilmiştir.

Poria, Biran ve Reichel (2009) araştırmalarında; Kudüs'te farklı dinler ve topluluklar için farklı anlamları olan Ağlama Duvarı'na duygusal deneyimin kolaylaştırıcısı olarak yorumun rolünü araştırmışlardır. Çalışma üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada alan ziyaretçileri ile görüşmelerin örümcek tipi diyagramla zihin haritalama ile aralarındaki ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişkiler ile anket oluşturulmuştur. İkinci aşamada birinci aşamada çıkan anketin cevapların değerlendirilmesi yapılmıştır. Üçüncü aşamada ise alan çalışmaları, kişisel görüşmeler ve sosyo-demografik yapı gözetilerek alanın anlamına dair bilgiler toplanmıştır. Yapılan çalışmada alan ziyaretçilerinin inançlarına göre alan için farklı yorumlama taleplerinin olduğu ortaya

çıkmıştır. Çalışmanın sonucu olarak miras alanının dikkat çekebilmesi için yorumlamanın alana gelen ziyaretçilere göre yapılması önerilmektedir.

Shalaginova (2012), çalışmasında miras alanlarının anlaşılması için miras yorumlamayı konstrüktivizm perspektifine dayalı bir teori ile oluşturmayı hedeflemiştir. Bu perspektif çerçevesinde mirasın yorumlanmasında kültürün rolü de analizlere dahil edilmektedir. Fakat kültür anlamayı etkilemediğini, bununla birlikte kültür içinde bulunan kolektif bilgi sistemleri, belirli bir kültürel grubun bireylerinin etkili bir şekilde iletişim kurmasına izin veren anlamlar, yapılar ve sembol sistemleri sundukları için anlama ve iletişim süreci için önemli olduğu belirtilmektedir. Oluşturulan teoride iletişimciler ekibi, aktif anlam oluşturucu ve yorumlayıcı ortam olarak üç bileşen miras yorumlamada iletişim ve anlayışa ulaşmak için iletişim modeli oluşturulmuştur. Bu model ile iyi geliştirilmiş bir yorumlama faaliyetinin ziyaretçi tarafından miras alanının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabileceğini belirtilmektedir. Tüm bu çalışma kurgusu içinde mirasın yorumlanması ile yapılan öneriler belli bir kesit alınarak alanda ziyaretçilere sunulmuş ve ziyaretçilerin miras alanına gelmesinden sonra anket yapılarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmada anket katılımcılarının bir miras alanının yönlerine yönelik tutumlarında olumlu bir gelişme olduğunu tespit edilmiştir.

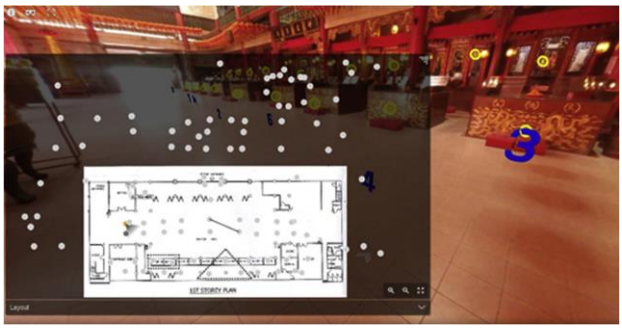
Nardi (2014), çalışmada İtalya'daki bir durum çalışmasından hareketle, yerel topluluk üyelerinden gelen tek girdiyle oluşturulan deneysel haritanın saha çalışması ve yorumlamada ne ölçüde yararlı bir araştırma aracı sunabileceğini sorgulamaktadır. Açık uçlu, iş birliğine dayalı deneyimsel haritalama, miras uzmanları, peyzaj arkeologları ve tarihçiler tarafından yaygın olarak kullanılan geleneksel nicel 'dağıtım haritasına' ile ele alınmıştır. Bu uygulamalı harita oluşturma yöntemi, yerel mirasın karmaşık doğasını daha iyi iletmek için kartografik ve görsel bir çıktı sunmaktadır.

Luksor ve Folić (2017), çalışmada, kültürel miras sunumu ve yorumu arasındaki ilişkiyi ve mimari tasarımla ilgili ziyaretçi yönetiminde yorumlama rolünün olası mekânsal etkilerini değerlendirmiştir. Çalışma kapsamında yorumlama ve sunum kavramlarının kelime kökeni ve anlamları arasındaki farklılığına değinilmiştir. Çalışmada sunum, reddedilemez gerçeklerle (serginin sistem yazılımı veya kültürel miras sunumu) birlikte ayarların (donanım) "değiştirilemez", "sağlam" bir parçası olarak tanılandırılmıştır. Mirasın yorumlaması için yazılım kısmı, esas olarak "kullanıcı arayüzü"dür. Yorumlamanın, genel olarak, ziyaretçiler ile mimari mirasın

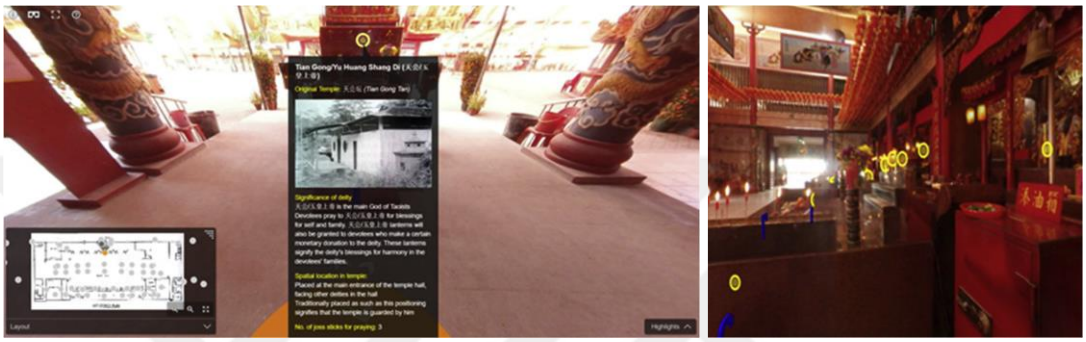
eserleri veya nesneleri arasındaki iletişimi zenginleştirerek mirası daha erişilebilir hale getirdiği söylenebilir. Çalışmanın sonucu olarak; yorumun, davranış bilimi düzeyine yükseltebileceği ve bu nedenle inşa edilmiş mirasın mevcudiyetine katkıda bulunabileceği anlatılmaktadır. Yorumlama ve sunumun ziyaretçiler ile iletişimin kurulmasında eşit rol oynadığı ve karşılıklı olarak birbirini güçlendirdiği tespit edilmiştir. Yorumlama ve sunumda herkesin olağan erişimi ve ICT (Bilgi ve Bilgisayar Teknolojisi) ekipmanı veya etkileşim sağlayan diğer araçlar etrafındaki tıkanıklık noktalarının öngörülmesi ve tasarlanması dışında, mimari programın önemli mekânsal taleplere sahip olduğuna dair hiçbir ima olmadığıdır.

Höbel ve Birol Akkurt (2018), Bayındır tarihi yerleşimi üzerinden yorumlama çalışmasıdır. Geleneksel konut alanında sürdürülebilir mimari koruma yaklaşımı ve bu yaklaşımın ardından uygun kültürel turizm stratejisi oluşturabilmek için öncelikle alanın sahip olduğu değerlerin kullanıcıya ve ziyaretçilere anlatılması gerekmektedir. Bu amaçla önerilen deneyim rotaları, kullanıcıların fikirleri üzerinden kurgulanmış olup, kullanıcıların yerleşimi benimsemesini ve ziyaretçiler tarafından yerleşimdeki kültürel miras alanlarının algılanmasına ve bilinir hale gelmesine destek olmaktadır.

Maf ve diğerleri (2019) çalışmalarında, Singapur'daki Tampines Çin Tapınağı'nı kültürel miras alanlarındaki, fiziksel inşa edilmiş çevrenin ve somut olmayan tarihi ve sosyokültürel unsurların korunması için sanal turlar oluşturmaya yönelik bir metodolojik çerçeve sunmaktadırlar. Tapınak için üretilen sanal turun oluşturulmasında kullanılan somut veriler, 360◦ kamera ile toplanan küresel görüntüler ve dijital tek lensli refleks kamera ile elde edilen iki boyutlu görüntülerden oluşmaktadır. Turda ayrıca tapınağın kültürel mirasının somut olmayan yönlerini de sergilemektedir. Tapınağın kat planı hem tapınağın kapalı alanındaki hem de yer planının kapsamadığı bir alan olan tapınağın avlusundaki veri toplama konumlarını göstermektedir. Ayrıca görüntü içerisinde dua sırasını, tanrı heykellerinin sunağına coğrafi olarak etiketini, tanrıyla ilgili tarihsel ve sosyo-kültürel bilgilerin bir örneğini göstermektedir. Bu tanımlamalar, görseller ile ziyaretçi alanı deneyimlemesi amaçlanmıştır **(Şekil 2.9) (Şekil 2.10)**.

Şekil 2.9: Tapınaktaki uygulama **(Mah, vd., 2019)**.

Şekil 2.10: Tapınaktaki uygulama **(Mah vd., 2019)**.

Walczak (2019), çalışmasında Polonya Lodz Üniversitesi Mimarlık ve Şehir Bölge Planlama Enstitüsü koruma stüdyosunun Lodz yerleşiminde yapılan öğrenci çalışmalarını değerlendirmiştir. Alanın 14. yüzyıla dayanan tarihi ve su kaynakları nedeni ile 19. yüzyılda alan endüstrileştirilerek tekstil fabrikaları kurulmuştur. Stüdyo kapsamında Lodz yerleşiminde kalıntıları rastlanan bir değirmen yapısı çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, yapının öğrencilerin ziyaretçileri için yapıyı daha iyi tanımaları için hikâye anlatımı oluşturmak, yapının şehir merkezinde tarımsal bir ambiyansta olduğu hissini korumak, uygun yapı malzemelerini belirlemek ve yeni bir kullanım önermektir. Bu kapsamında yapılan çalışmalarda yapının izleri, hikayesi vb. gibi veriler doğrultusunda üç boyut tasarımlar yapılmıştır. Bazı öğrenci grupları bölgedeki bilgileri kullanarak benzer dokuda yapının rekonstrüksiyonunu önerirken bazıları ise sadece yapının hacimsel boyutlarını belirtecek "hayalet mimarlık" ile yeni işlevler (açık hava dans alanız, izci buluşma yeri, atölye) önermiştir. Çalışma kapsamında öğrencilere belli temsillerin ve gerekli bilgilerin verilmesi ile yerin ruhunun doğru bir şekilde temsil edilebileceği görülmüştür.

Liu (2020) çalışmasında, Tayvan Old Zuoying City kültürel miras alanındaki dijital görüntüleme sistemlerinin tasarımına, uygulanmasına ve yönetimine katkıda bulunmak için ziyaretçilerin beklentilerini, kabullerini dijital yorumlama ve sunum teknolojileri (Arttırılmış gerçeklik, hareketli model ve projeksiyon haritalama, sanal gerçeklik, dijital animasyon, sanal gerçeklik) deneyimlerini değerlendirmeyi hedeflenmektedir. Dijital yorumlama uygulamalarının sonucunu daha iyi tespit edilebilmesi için ziyaretçilere ziyaret öncesi, sırasında ve sonrasında anket düzenlenmiştir. Tüm bu dijital yorumlama ve sunum çalışmalarının miras alanında kabul gördüğü ve kültür mirasın algılanmasında, ziyaretçi-miras arasındaki etkileşim ve iletişim kurulmasında olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Russo (2020), Campania bölgesindeki (Napoli) Rönesans kubbelerine odaklanır ve görünür/görünmez parçaların bilgisi için yerleşim stratejilerini yenilikçi stratejilerle birleştirir. Doğrudan denetimde neyin görünmez olduğunun anlaşılması, karmaşık mimari biçimlerinin inşası ile ilgili yeni iletişim ufuklarına ulaşabilen, kültürel mirasın anlaşılması için yenilikçi yayma araçları önermek için yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarının dijital "erişilebilir" verilere aktarılması, yerleşik mirasın tarihsel yapıcı önemi hakkında daha geniş bir kültürel farkındalığın paylaşılmasına yönelik etkilere sahip olmayı amaçlamaktadır.

Valls, Viñals ve Cosme (2020) çalışmalarında Morella şehrini ele almışlardır. Şehir, pek çok miras binasına ev sahipliği yapan, müstahkem duvarlarla korunan ve bir kalesi olan orta çağ şehridir. Bu savunma mirası, yalnızca şehrin kentsel düzenini şekillendirmede değil, aynı zamanda yerel yaşam tarzı ve mekânın geleneklerinde de belirleyici olmuştur: Çalışma, şehir surlarının her bir kulesinin ve kapılarının mimari analizini gerçekleştirmiş, bu da onların özelliklerini incelemeyi ve her bölümdeki miras binalarının yorumlanması için potansiyeli tespit etmeyi mümkün kılmıştır. Sonuç olarak, Morella'nın duvarlarla çevrili çevresini her biri farklı türde rotalar, aktiviteler ve çevreyle ilişkiler sunan beş tematik alana bölen halka açık bir ziyaret önerisi olan 'Duvarlar Yürüyüş Turu'dur. Kısacası, bu girişim kültürel yayılmasına katkıda bulunmakta ve aynı zamanda binaları ve tarihlerini hem yerel nüfusa hem de ziyaretçilere yakınlaştırmaktadır.

Lužnik, Horejsb, Kleinc ve Schwall (2020), kültürel miras alanlarının bilgisayar tabanlı görselleştirmeleri için bir çerçeve belirlemektedir. Çalışmada, Türkiye'de bir yerleşim yeri olan Çukuriçi Höyük'e özel bir çözüm üzerinde gösterilen bir

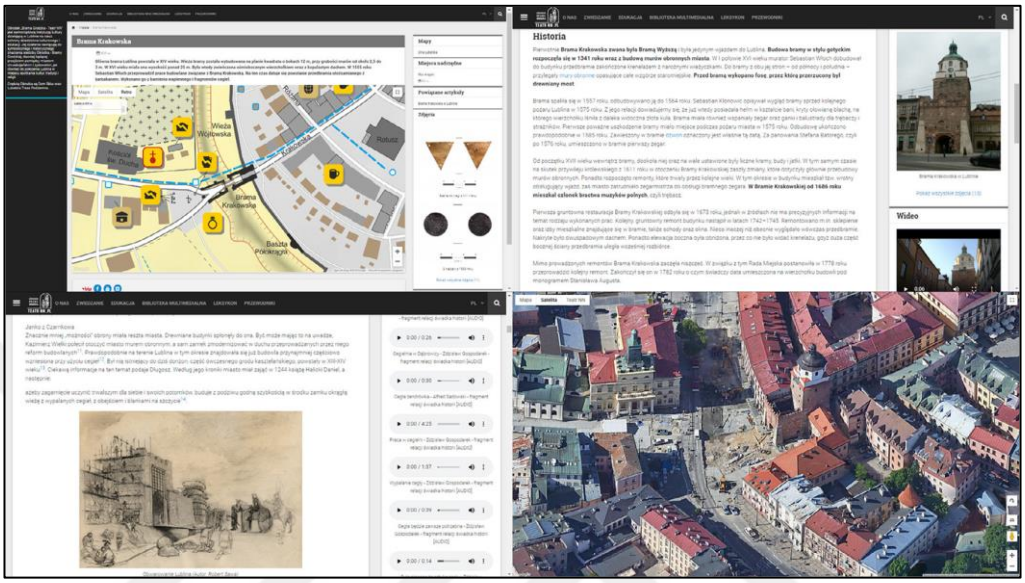
görselleştirme iş akışına odaklanmaktadır. Sanal sunumla, disiplinler arası bir araştırma grubu hem genel halka hem de uzmanlara karmaşık bilimsel sonuçlar sunmaya çalışır. Ekip, veri toplama ve iletişim tekniklerini, yorumlayıcı yaklaşımları ve yaygınlaştırma yöntemlerini kullanılmıştır. Çalışmada, izleyicinin duygularına ulaşmak için yapılandırılmış ve kişisel özgünlüğe odaklanılmıştır. Yorumlayıcı bir anlatım olarak, sakinlerin günlük yaşamları seçilmiştir. Bir iletişim planı oluşturulmuş, en uygun iletişim aracı olarak anlatımlı ve müzik arka planlı bir video animasyon seçilmiştir. Süreç, birkaç aşamadan oluşan karmaşık bir iş akışıyla sonuçlan: veri toplama, ilk yorumlama, 3D (boyut) model oluşturma, iletişim planı, ikinci yorumlama, 3D (boyut) model ayarlama ve yayma çıktısı. İş akışının her aşaması, bu parçaların içerebileceği düğüm türlerini göstermek için bir örnek görevi görür.

Viñals vd. (2021), Çalışmada, miras alanlarında çevrimiçi yorumlayıcı turist rehberliğine ilişkin canlı akış deneyimleri geliştirilmiş, bu ziyaretler gerçek ortamda gerçek rehber tercümanlar tarafından yönetilerek uzaktaki ziyaretçilere aktarılmış, bu ziyaret modeline "Avatar Turist Ziyareti" adını verilmiştir.

Wimalasuriya, Kapukotuwa ve Ranasinghe (2021), çalışmada Sri Lanka'nın altı Kültürel Dünya Mirası Alanı ele alınmış, miras alanının bağlamına uyan en uygun dijital yorumlama tekniklerini seçilmiştir. Tematik analiz yoluyla elde edilen ana temalar ve alt temalar, altı Kültürel Dünya Mirası Alanı'nın toplanan verilerini ve seçilen dijital teknikleri analiz etmek için yapılan araştırmanın teorik çerçevesi olarak belirlenmiştir. Sonuçlara dayalı olarak, çalışmada farklı miras alanları için uygun dijital teknikler önerilmektedir (yerinde ar özellikli mobil uygulamalar, sanal gerçeklik turları etkileşimli dijital ekranlar-kiosklar, ses ve ışık gösterileri).

Kuna ve diğerleri (2021), çalışmada, nesne yönelimli bir veri tabanı tasarımına dayanan tarihsel CBS web platformunun test edildiği ve iyileştirildiği araştırma sürecini sunmayı amaçlamaktadır. Veri tabanı, veri toplamak ve şehrin ve bölgenin tarihindeki çeşitli olayları sunan tarihsel anlatılar geliştirmek için dört ayaklı uzamsal-zamansal veri tabanlarını (olaylar, insanlar, yerler, kaynaklar) kullanır. 16. yüzyıl kentsel alanının yeniden inşası, Lublin'in 11 eski planının ve haritasının retrogresyon yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş ve en son arkeolojik bulgular, doğru mimari araştırma (jeo-radar, lazer tarama) ve kapsamlı arşiv taraması ile doğrulamış ve desteklenmiştir. Tarihsel CBS teknolojisi sayesinde, araştırma sonuçları evrensel bir platform şeklinde, web haritası (Google Maps API uygulaması) ve 3D teknolojisi

(SketchUp&Unity) ile kentsel tesislerin modellenmesi alan bilgilerine işlenmiştir. Bireysel kayıtları (örn. kişi-olay-adresi) ve tüm kayıt gruplarını hiyerarşik seviyelerde (sosyal gruplar- olay dizileri- çok yönlü haritalar) aramayı ve birleştirmeyi mümkün kılmaktadır **(Şekil 2.11)**.

Şekil 2.11: Krakow Kapısı a) etkileşimli harita, b) yerin anlatımı, c) ikonografi), d) arkeolojik kazılarla birlikte uydu görüntüsü **(Kuna vd., 2021)**.

Vital ve Sylaiou (2022), "Dijital araştırma: Miras alanlarını algılama ve anlama şeklimizi nasıl değiştirebilir?" başlıklı çalışmalarında dijital belgeleme metodolojilerinin, miras alanlarının temsili, analizi ve anlaşılması için yeni yöntemlere nasıl yol açtığını göstermeyi amaçlamışlardır. Çalışma yapılırken fotogrametri, lazer tarama yöntemleri kullanılarak bazı yapıların sunumunu gerçekleştirerek yapıların tanınması korunmasını hedeflenmiştir. Çalışmada 2-3 dimensional architectural drawings vs. a B.I.M. Database, Virtual reality, Augmented reality, 3D printing, Dron ve Lazer Tarama, Dronla Tarama ve Modelleme yöntemleri kullanılmıştır.

Refae ve diğerleri (2023) çalışmalarında, tarihi Cidde'de bir AR pilot çalışması yürüterek, mevcut binaların eski görüntülerini anlık bir cep telefonunda etkileşimli bir büyütme aracılığıyla simüle ederek mirasın yorumlanması sürecinde Artırılmış Gerçekliğin (AR) rolünü araştırılmışlardır. Çalışma, kullanıcıların deneyimini beş açıdan ölçer: Bilgilendirici, Etkileşimli ve eğlenceli, Gerçekçi ve sezgisel, Kolaylık ve Akılda kalıcılık. Yazarlar, bunları AR'nin kültürel miras alanlarındaki ziyaretçilerin deneyimi üzerindeki etkisini açıklamak için ele alınmıştır. Çalışma, miras alanlarının

yorumlanması ve ziyaretçi deneyimi arasındaki bağlantıları doğrulamaktadır. Ziyaretçilerin ve turistlerin, kayıp fiziksel kentsel hafızayı simüle etmede AR yorumlama modelini kabul ettiğini ve AR'nin kültürel miras yorumlamasında uygulanmasının, miras alanı ziyaretçilerinin genel deneyimine ve etkileşimine olumlu katkıda bulunduğunu tespit edilmiştir.

Karadallı ve Levi (2023), çalışmalarında kültürel mirasın korunması ve sunulmasında Endüstri 4.0 bağlamında geliştirilmekte olan teknolojik sunum yöntemlerini literatür çalışmalarından incelemektedirler. Çalışmada incelenen dijital sunum yöntemleri, video projeksiyon haritalama, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, H-BIM (miras bina bilgi modellemesi) ve 3B-CBS'dir (üç boyutlu coğrafi bilgi sistemleri). Sunum yöntemlerinin tarihi ve gelişimi incelenmiş, tarihi çevrede kullanımı birbirleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda sanal gerçeklik ve arttırılmış gerçeklik en fazla puanı alırken en düşük puanı video projeksiyon yöntemi almıştır.

Kültürel mirasın yorumlanması ve sunumunda sözlü anlatımlarla başlayan süreç, tarihi yapılarda yapı bilgi modellemeye, sanal gerçeklik ve arttırılmış gerçeklik teknolojilerinin kullanımına kadar gelmiştir. Tarihsel süreç içerisinde gelişen teknoloji belgelemede, mirasın anlaşılmasında ve korunmasında katkılar sağladığı düşünülmektedir. Kültürel mirasın sunumunda kullanılan teknolojiler sayesinde ziyaretçiler deneyimlerini en üst seviyeye çıkarmakta, alanın/yapının, bağlam ve ortamını bu teknoloji ile kavrayabilmektedirler. Kullanılan teknolojiler ile sadece somut kültürel miras değil somut olmayan kültürel miras hakkında bilgiler verilmekte ve somut olmayan kültürel mirasın sunumu da gerçekleştirilmelidir. İncelenen çalışmalarda elde edilen diğer bir durum ise her teknolojik sunum yönteminin her alanda/yapıda kullanılamadığı görülmüştür. Yorumlama yönteminin alanın/yapının özelliklerinin iyi analiz edilip, yorumlamanın ve sunun yönteminin mirasa yönelik seçilmesi gerekmektedir. Tüm bu yöntemler kullanılarak alanın somut ve somut olmayan kültürel mirasının birlikte bütüncül bir şekilde korunabileceği anlaşılmaktadır

2.3.3. Yorumlama Kavramının Değerlendirilmesi

Çalışma kapsamında, tezin kuramsal alt yapısını güçlendirebilmek amacı ile Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulmasına dair literatür çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yorumlama kavramının ortaya ilk atıldığı günden tanımlanmasında problemler olduğu görülmüştür. Bu kapsamda yorumlama kavramı kapsamlı literatür araştırmaları sonucunda dünya literatüründe henüz tam olarak tanımlanamadığı görülmektedir.

2022 yılında WHIPIC'in (UNESCO International Centre for the Interpretation and Presentation of World Heritage Sites) gerçekleştirdiği "Definitions and Concepts of Heritage Interpretation and Presentation 2022-Theoretical Research Report" toplantısında kültürel mirasın yorumlamasını tanımı katılımcılarla birlikte yapılmıştır.

> *"Mirasın yorumlanması iletişim, katılım ve deneyim yoluyla bir anlam oluşturma sürecidir. Anlayışı arttırır ve insanlar ile miras yerleri arasındaki bağlantıları teşvik eder. Neyin nasıl yorumlanacağına ilişkin karar verme sürecinde, mirasın yorumlanmasını etik ve katılımcı bir yaklaşıma, Üstün Evrensel Değer ve topluluk tarafından sahiplenilen değerler de dahil olmak üzere tüm miras değerlerinin dikkate alınmasına dayandırır."* **(WHIPIC, 2022)**.

Bu tanım konferansta tekrar değerlendirmeye alınmış ve 'mirasın yorumlanması' üzerine odaklandığı ve gelecekte dikkate alınması gereken miras sunumu ihmal ettiği kabul edilmiştir. Ename Tüzüğünde Sunum, "Bir kültür miras alanının içeriğinin izleyenlere iletmesi için dikkatle planlanmış, bilgi ve yorum getiren bir iletidir. Bu iletişim bilgi panoları, müze türü sergileme, yürüyüş turları, konferanslar, rehberli turlar, multimedya uygulamaları ve web siteleri aracılığı ile yapılabilir." **(ICOMOS, 2008a)** olarak ifade edilmektedir. Mirasın yorumlanmasındaki sonuç aşaması olarak görülen sunum kavramının yorumlamanın değerlendirme biçimidir. Yerel halka, ziyaretçilerle iletişim kurma sunum yolu ile olmaktadır.

2023 yılında Güney Kore'de gerçekleştirilen 2023 World Heritage Interpretation and Presentation International Forum: Inviting Wider Participants seminerlerinde kültürel mirasın yorumu sunumu ile ilgili çalışmalar sunulmuştur. Bu çalışmalarda; yorumlama kavramı ve tanımı üzerinde tartışılmıştır. **Kang (2023)**, yorumlama ve sunumun tüzüklerde bir strateji ve bir plan olarak geçtiğini, ancak kesin bir tanımının olmadığını belirtmektedir. Kang'a göre bu tanımlamamanın net olmamasının problem olmadığını, yorumlamanın kültürel miras alanlarının anlaşılmasının, değerlerin tanımlandığı ve insanlarla etkileşime geçmenin mirasın bir parçası olduğunu ve yorumlamanın katılım,

deneyim ve iletişi yorumlama sürecinin parçası olduğunu ifade etmektedir. Sunumu ise nasıl yapıldığı ve nasıl iletişim kurduğunun önemini vurgulamaktadır. Yorumlamanın ve sunumun alanın özelliğine göre değişebileceğine ve ona göre seçilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Miras yoruma ve sunumu ile ilgili tanımların net olmayışı, miras yorumu ve sunumunun zorunlu bir çerçeveye oturmamasını sağlamaktadır. Bu bağlamda yorumlama ve sunumla ilgili incelenen örnekler oldukça fazladır. Her kültürel miras alanı birbirinden farklı özellikler göstermekte, bu farklılık bölgenin tarihsel süreç içerisindeki yaşadığı, göçler, siyasi değişiklikler, iklimsel farklılıklar, ekonomik kazançlar, coğrafya vb. özelliklerin etkisiyle değişmektedir. Eyüp özelinde miras alanı ele alındığında çok katmanlı yapının farklılığı ile öne çıkmaktadır. Bu farklılık Eyüp'ün kültürel mirasın yorumlanmasında sunulmasında çeşitlilik oluşturmaktadır. Alan yerlilerinin ve ziyaretçilerin farkında olduğu ya da olmadığı birçok miras unsuru, hikayesi, somut ve somut olmayan kültürel miras varlığı mevcuttur. Bu miras unsurlarının olabildiğince alanda birlikte yorumlanması ve sunulması gereklidir. Bunlar gerek kent içinde fiziksel gerek dijital ve sözlü sunum tekniklerle anlatılmalı, Eyüp'ün miras öğelerinin tanınmasında ve korunmasında yardımcı olmalıdır. Çok katmanlı yapıya sahip olan Eyüp'te miras çatışmalarının da olması mümkündür. Müslüman toplum için önemli bir ziyaret yeri olan Eyüp'te farklı mezhepler, farklı tarikatlar ve Ermeni Hristiyanlar yaşamıştır. Bu özellikler çok katmanlılığı öne çıkarmakta, ICOMOS ve UNESCO'nun neredeyse tüm tüzüklerinde ve özellikle Kültürel Miras Alanların Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü'nde mirasın yok sayılmaması vurgulanmaktadır. Bu kapsamda tezde yapılan tespitler, mirasın yorumlanması ve sunumu bu prensibe dayanılarak yapılmaktadır. Tez çalışması kapsamında ana düşüncelerden biri de kültürel mirasın sunumunu ve korunmasının somut ve somut olmayan mirasın birlikte yerinde korunmasıdır. Tez kapsamında kültürel miras hem dijital hem de fiziki yorumlama ve sunum önerileri ile gerçekleştirilmiştir.

3. EYÜP YERLEŞİMİ, YERLEŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Tez çalışmasına konu olan Eyüp, içerdiği sosyokültürel ve tarihi yapı katmanları ile İstanbul, Türkiye, Müslümanlar ve farklı inançlara sahip toplumlar için önemli bir yerleşim yeridir. Çalışmanın bu bölümü Eyüp yerleşim tarihinin Bizans Dönemi'nden günümüze kadar değerlendirilmiştir.

Çalışmada, Eyüp'ün miras katmalarını inceleyebilmek ve irdeleyebilmek için Eyüp tarihi literatürden araştırılmış, literatürdeki bazı bilgiler ve bulgular yorumlanarak çalışılmıştır. Eyüp tarihi, Eyüp ile ilgili diğer çalışmalarda olduğu gibi Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri olarak üç ana başlık altında ele alınmıştır.

Bölümde, Bizans Dönemi'ndeki Kosmidion yerleşimin oluşumu, buraya inşa edilen kiliselerden nedeni ile manevi değer kazanmasına değinilmiş, Kosmidion'un yeri ile ilgili literatür çalışmaları ve alanda yapılan çalışmalarda tespit edilen bulgular üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Osmanlı Dönemi'ndeki ilk yerleşimler ve ilk mahalle oluşumları mimari yapılar üzerinde değerlendirilmiş ve harita üzerinden gösterilmiştir. Osmanlı Döneminde Eyüp'te yapılan imar faaliyetleri incelenmiş, yerleşim dağılımı ve yerleşimin zaman içerisinde yüklendiği dini, sayfiye yeri olma, bağ ve bostan üretimi, el sanatlar ve zanaat üretimi, sanayi fonksiyonlar değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde ise Eyüp, dönemin kanunlarından ve imar faaliyetlerinde etkilenmiştir. Tarihi Yarımada da gelişen imar faaliyetlerinden doğrudan etkilemiş, İstanbul ve Eyüp özelinde imar planları hazırlanmıştır. Çalışmada 1933 yılından günümüze kadar olan planlama çalışmalarının, sanayileşmenin, Haliç Köprüsünün ve Kazıklı Yolun Eyüp'ün yerleşenimi nasıl etkilediği değerlendirilmiştir. Son olarak da İstanbul Büyük Şehir Belediyesi ve Planlama Ajansı'nın hazırlamış olduğu İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planının Eyüp'ü içine alan stratejileri değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında Eyüp ile ilgili yapılan tarih araştırmaları, Eyüp'te yapılan imar faaliyetleri, Eyüp'ün yaşamış olduğu sosyokültürel ve sosyoekonomik değişimleri yerleşim yerini etkileyişi Eyüp'ün kültürel ve mimari katmanlarının oluşumunu sağlamış, çalışmada yapılan katman tespitlerine yön vermiştir.

3.1. Manevi Yeri ve Önemi

Eyüp, manevi açıdan tarihte ve günümüzde İstanbul'un en önemli yerleşimlerinden biri olmakla beraber Eyüp'ün maneviyatı Bizans Dönemi'nden günümüze kadar uzanmaktadır. Eyüp, Bizans'ta şifa arayanların yeri olmuş, Bizans Dönemi'nde İstanbul'u fethetmek için gelen Hz. Halid bin Zeyd Ebu Eyyub-el Ensari'nin burada vefat etmesi ve Osmanlı'nın İstanbul'u almasından sonra Fatih Sultan Mehmet'in buraya Hz. Halid bin Zeyd Ebu Eyyub-el Ensari'nin türbesini yaptırması ile Eyüp'ün manevi değerlerinin temelini oluşturmaktadır **(Talbot, 2015; Özbayoğlu, 2009; Ensari Kara, 2011)**.

Eyüp'ün manevi varlığı İslam ve Türkler için İstanbul'un fethinden önce de mevcuttu. Fetih'ten nerdeyse 9 asır önce Hz. Peygamber (s.a.s.)'in İstanbul'un Fethi ile ilgili; "Konstantiniyye elbette elbette bir gün feth olunacaktır. Onu fetheden emir (kumandan) ne güzel emir, onu fetheden asker ne güzel askerdir." **(Ensari Kara, 2011)** hadisi bulunmaktadır. Bu Hadis'le birlikte İstanbul Müslümanlar tarafından fethedilmek istenmiş, 1453 yılında Osmanlı-Türk komutanı Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmiştir **(Ensari Kara, 2011).**

İstanbul'un topografyası, kentin bölgelere ayrılmasında önemli bir rol oynamaktadır. İstanbul içerisindeki farklı yerleşim yerlerine tarih boyunca farklı işlevler yüklenmiş, yerleşim yerlerine farklı imgeler atfedilmiştir. Bu imgelere etnik, dini farklılaşmalar, farklı kültür tabakaları eklenerek her yerleşim yerin kentin tarihinde, kent gelişiminde, kent yaşamında ve folklorunda önemli bir rolü vardır **(Kuban, 2020)**.

İstanbul'un fethinden sonra başlayan imar faaliyetleri sonucunda 1458 yılında cami, medrese, imaret, hamam ve türbeden oluşan Eyüp Sultan külliyesi, İstanbul'da inşa edilen ilk külliye olma özelliğini taşımaktadır. Bunun sonucu olarak külliyenin Sur dışındaki yerleşimin dini bir önem atfedilerek iskân edilmesini sağlamıştır **(Genim, 2015)**.

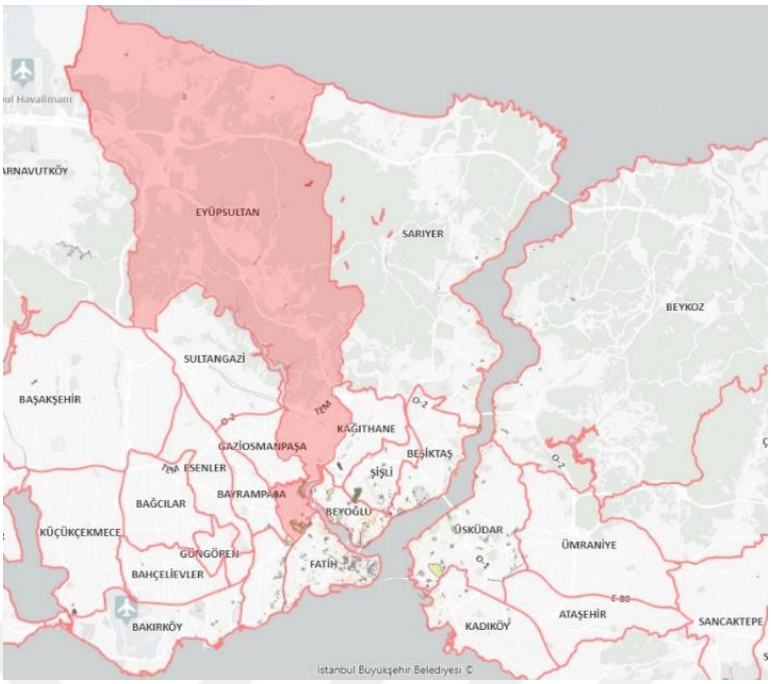
İnalcık (2019), Eyüp'ün tarihi boyunca önemli bir yer oluşuna vurgu yaparken, İstanbul şehrinin bazı fonksiyonlarını üstlenen, İstanbul ve tarihi için önemli bir yerleşke olduğunu belirtmektedir. İnalcık Eyüp'ün fonksiyonlarını; baş ziyaretgah (Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra İslam ziyaretgahı), toplanma yeri (dini olarak tarikatların yerleştiği), mesire ve eğlence yeri, siyasi fonksiyonu (tahta çıkan padişahın kılıç kuşanma törenleri), bir sanat müzesi (mimari eserleri, müze eseri değeri taşıyan

kutsal emanetler ya da sanat objeleri, Türk tasavvuf, edebiyat ve sanat tarihi), türbeler şehri, olarak tanımlamaktadır **(İnalcık, 2019)**.

İnalcık'ın bu tanımlamalarından ziyaretgah, dini fonksiyonu, müze ve türbeler özelliklerini çalışmanın yapıldığı dönemde de (2025) devam etmektedir. Eyüp günümüzde Müslüman toplum için önem arz etmekte, Türkiye sınırları içeresinde önemli bir ziyaretgah olmakta, yerli ve yabancı ziyaretçiler Eyüp'e bazı dini inanışlar ve ritüeller için Eyüp Sultan Türbesini ve Eyüpsultan'da bulunan diğer dini mekanları ziyaret etmektedir. Eyüp içinde bulundurulduğu mimari dokusu ve yapı çeşitliliği özellikleri ile bir açık hava müzesi niteliği taşımaktadır. Tarihi süreç içerisinde Eyüp; anıtsal yap (külliyeler, tekkeler, sahil sarayları, camiler, medreseler, kiliseler), sivil mimarlık örnekleri, mezarlık alanlarının bir kısmını kaybetse de mimari özellikleri ile günümüze ulaşan yapıları ile **İnalcık'ın (2019)** tabiriyle açık hava müzesi olma özelliğini korumaktadır. Eyüp tarihi süreç içerisinde de eğlence ve mesire yeri olma, siyasi fonksiyonlarını kaybetmiştir. Eyüp'te gerçekleşen yoğun kentleşme nedeniyle sadece mezarlık alanlarının yeşil kalmasına neden olmuş, tarihte mesire olarak kullanılan alanlara yapılar inşa edilmiştir. Eyüp siyasi fonksiyonunu ise Cumhuriyetin ilanından (1923) sonra kaybetmiştir. Günümüzdeki önemli siyasiler ise zaman zaman Eyüp Sultan Cami ve Türbesini ziyaret etmektedir.

3.2. Konum ve Coğrafi Önemi

Eyüpsultan İlçesi, İstanbul ilinin Avrupa yakasında olup, Çatalca Yarımadası'nda yer almaktadır **(Şekil 3.1).** Tarihi Yarımadaya komşu olan ve Haliç kenarında yer alan Eyüp, bulunduğu konum itibari ile tarihi boyunca yerleşim yeri olma özelliğini korumuş, bu sayede birçok yapı çeşidini ve toplulukları içinde barındırırmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde (2024) Eyüpsultan Belediyesi sınırları içerisinde 29 mahalle yer almaktadır. 2024 TÜİK verilerine göre Eyüpsultan ilçesinin nüfusu 420.194 kişidir **(Web 7)**.

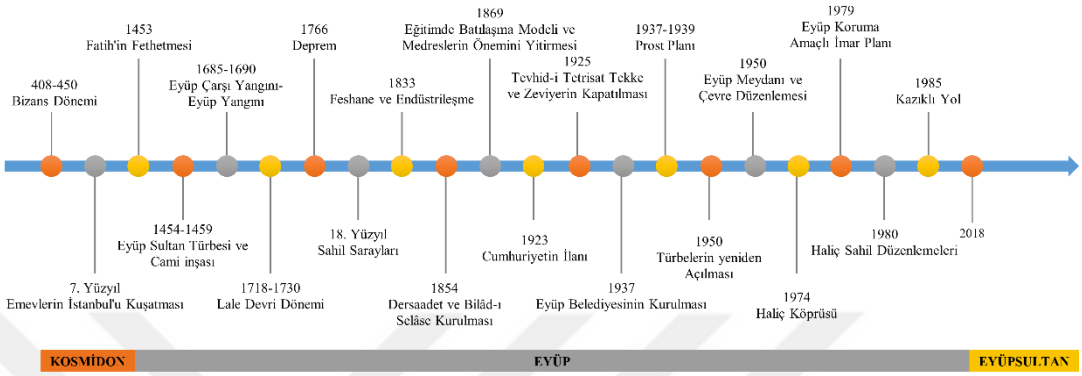
Şekil 3.1: Eyüpsultan'ın konumu **(İBB Şehir Haritası, 2025)**.

3.3. Yerleşim Özellikleri ve Tarihi

Tarihi Bizans dönemine dayanan Eyüp, Osmanlı'nın İstanbul'u fethinden sonra sur dışındaki önemli yerleşim yerleri arasına girmiştir. Eyüp'ün yerleşim yeri olması ile Eyüp'e göçler gerçekleşmiş, Osmanlı himayesinde olan tebaanın buraya yerleşmesi sağlanmıştır. Farklı toplulukların Eyüp'e yerleşmesi ile Eyüp'ün sosyokültürel ve sosyoekonomik açıdan zenginliği artmış, tüm bunlara paralel olarak yerleşim yerindeki fiziki doku ve sosyal doku gelişmiş, Eyüp'e özgü mekânlar ve gelenekler halini almıştır. Eyüp'ün kuruluşundan itibaren ona atfedilen dini özellikler gereği Bizans Döneminde kiliseler, Osmanlı Döneminde camiler, külliyeler, mezarlıklar, türbeler ve halkın yerleşimi için konut yapıları inşa edilmiştir.

Çalışma kapsamında Eyüp yerleşim yerinin tarihsel süreç açısından Bizans Dönemi, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak üç dönemde incelenmektedir. Fakat ele alınan bu üç dönem içerisinde farklı kırılma noktaları oluşmuş, bu kırılma noktalarındaki değişimler; Eyüp yerleşim yerini, mimari ve kültürel yapılarını doğrudan ya da dolaylı yollardan etkilemiştir. Tarihi süreç içerisinde devlet yönetiminin değişmesi, doğal etkiler (sel, deprem, yangınlar vb.), imar ve iskân politikaları gibi faktörler Eyüp yerleşimini etkilemiştir **(Şekil 3.2)**. Eyüp'ün tarihi

süreç içerisinde üç farklı şekilde ismi değişmiştir. Eyüp, ilk olarak Bizans Döneminde Kosmidion **(İnalcık, 2019)**, Osmanlı'nın fethiyle beraber Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Eyüp, 2018 yılında ise çıkarılan kanunla Eyüpsultan olarak isimlendirilmiştir **(Keskin, 2018)**.

Şekil 3.2: Eyüp zaman çizelgesi.

Eyüp'te Eyüp Sultan Cami, Zal Mahmut Paşa Külliyesi, Mihrişah Sultan İmareti, Sultan Reşat Türbesi ve Fashane gibi Osmanlı Döneminin önemli yapılara bulunmaktadır. Yerleşim yeri ilk kurulduğundan itibaren yere dini bir özellik atfedilmiştir **(İnalcık, 2019).** Bu özellik günümüze kadar korunsa da Eyüp'ün Haliç kıyıları mesire alanı, sahil sarayları **(Kuban, 2001),** sanayi fonksiyonu **(Tezcan vd., 1978),** yeşil alan fonksiyonlarını üstlenmiş, Gümüşsuyu Tepeleri (günümüz Pierre Lotin'nin kuzeybatısı) çiçek bahçelerinden gecekondu yerleşim alanına **(Koçu, 1971)**, Defterdar, Topçular ve Düğmeciler mahallelerindeki bazı alanlar sanayi fonksiyonundan konut alanlarına **(Bkz. Şekil 4.21)** olmak üzere yerleşim yeri açısından farklı fonksiyonlar üstlenmiş, bu fonksiyonlar zamanla da değişmiştir. Süreç içerisinde işlev olarak en fazla Haliç kıyılarının fonksiyonu değişikliğe uğramış, sahil saraylarının yerini 19. yüzyılın ortasından itibaren 1980'li yıllara kadar sanayi yapıları almıştır **(Tezcan vd., 1978)**. 1980'li yıllardan sonra da Haliç kıyılarındaki imar faaliyetleri sonucunda da fabrikalar yıkılmış, bu alanlar yeşil alan, otopark gibi alanlara dönüştürülmüştür **(Kara, 1994b)**. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Envanterine göre 2017 yılı itibari ile Eyüp'te 1193 adet tescilli eser mevcuttur. Bu yapıların içerisinde sivil mimarlık örnekleri (ev, köşk, müştemilat vb.), külliye, cami, imaret, medrese kütüphane, okul, tekke, kilise, mezar, mezarlık, su yapıları (hamam, çeşme, kuyu, sebil vb.), endüstri yapıları, anıt ağaçlar ve tescilli parseller gibi öğeler

mevcuttur. Tüm somut kültürel varlığının yanında Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası da süreç içerisinde Eyüp'e özelinde gelişmiştir.

3.3.1. Bizans Dönemi

Arkaik, Klasik ve Helenistik çağlarda Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın olduğu alan üzerine çekirdeği oluşan Byzantion yerleşimi, Roma Döneminde Eminönü ve Fatih'e kadar, IV. yüzyılda bugünkü Tarihi yarımada (suriçi) denen bölgededir. Bu sınır günümüz Yedikule'den başlayıp Haliç'e kadar devam eden Roma İmparatoru II. Theodosios'in (402-450) inşa ettirdiği kara surları içerisindedir **(Tekin, 2015)**. Bu dönemde Konstantinopolis 14 bölgeye ayrılmakta, 12 bölge Konstantinos'da, 13. bölge günümüzde Galata ve Pera olarak adlandırılan Sykia bölgesi, 14. bölge ise yeri muhtemelen İmparator II. Theodosios tarafından inşa ettirilen sur arkasında kalan bölgedir **(Magdalino, 2015) (Şekil 3.3)**.

Roma ve Bizans dönemlerinde, surlarla çevrili olan Konstantiniyye şehir merkezinden bu surların önemli giriş kapılarına yönelen iki ana aks oluşturulmuştur. Bu akslardan biri 6. yüzyılda Akdeniz Havzası'nın başkenti olan Konstantiniyye'de İmparatorun kente girdiği anıtsal tören kapısını da içeren, Marmara Denizi kıyılarına paralel olan Zafer Yolu'dur. Bir diğer aks ise kuzeyden geçerek İstanbul topografyasındaki tepeleri birleştiren surların dışına çıkarak Eyüpsultan ilçesi içerisinden geçmektedir **(Yenen vd., 2000)**.

Şekil 3.3: Map of Byzantine Constantinople (Bizans Konstantinopolis Haritası) **(Salt Araştırma-Alexandre van Millingen Koleksiyonu, 2024)**.

Eyüp'te en eski yerleşiminin Bizans döneminde olduğu bilinmektedir. **Eyice (1975)**, Haliç'in ilk çağlardan itibaren sakin bir liman olduğunu, insanların buranın imkanlarında yararlanarak tepelerine mabet inşa ettiğini, yerleşimin Haliç sonuna ya da birkaç yerde ya da yerleşime uygun olabileceğini belirtmektedir**. Özaslan (1999)**, Eyüp'ün M.Ö. 4. yüzyıl ile Fetih'e (1453) kadar olan aralığın tasvirini yapmanın oldukça güç olacağını belirtmekte, kaynaklarda Eyüp'ün yerinin Blakerna Sarayı (Ayvansaray) ve St. Mamas Kilisesinin yerinin benzetildiğini anlatmaktadır**. İnalcık (2019)**, Eyüp'ün bir Türk kasabası olarak nitelendirmekte, fakat İstanbul'da sokaklar, çarşılar ve şehrin altyapısının Roma-Bizans Dönemlerinde kurulduğunu belirtmektedir. Bizans Döneminde de dini bir merkez olan Kosmidion'da en bilinir tepedeki Ayios Kosmos ve Damianos Kilisesi en önemli ziyaretgahtır ve Kosmidion yerleşiminin adı bu kiliseden gelmektedir **(İnalcık, 2019)**. Bu kilise Roma'da III. yüzyılda yaşayan ve hastaları parasız tedavi eden Kosmas ile Damianos azizlerinin adından almıştır. V. yüzyılda inşa edilen bu kilise Avar akınlarında zarar görmüş, XI. yüzyılda yenilenip büyümüş, kutsal bir manastır halini almıştır **(Özbayoğlu, 2003)**. Kosmidion'daki manastır yapısına ek olarak kaplıcaların, ameliyat odasının ve eczanenin olduğu bilinmektedir **(Talbot, 2015)**.

Kuruluşu 5. Yüzyıla dayanan Kosmidion yerleşimi, Kydaro (Alibey) ve Barbyzes (Kağıthane) derelerinin Haliç'le buluştuğu yerin batısında, bugünkü Eyüp yerleşimin olduğu yerde inşa edilen manastır ve Eyüp'ün Bizans Döneminde zengin bitki örtüsü sahip olan bir alan olduğunu, bu alanı imparatorlar av sahası olarak kullanıldığını nedeni ile buraya Kosmidon (yeşil) adı verilmiştir **(Kara, 1994b; Yenen vd., 2000)**. Bizanslılar bölgeyi av bölgesi olarak görmüşler, bu bölgeye bir avsarayı ve bir manastır inşa ettirmiştir. Bizanslılar döneminde Kozmidiyon'a olan ilgi artmış, yerleşim yerine ve Haliç kıyılarına saraylar ve kiliseler inşa edilmiştir **(Haskan, 1993)**.

Haskan (1996), Kosmidon'da çeşitli yapıların olduğunu anlatmaktadır. Kosmidon'un 5. yüzyılda küçük bir kasabadır ve 457-474 yılında Bizans imparatoru Leon I. Otakçılar Camii civarında Ayamama isminde bir avsarayı yaptırmıştır. Bu sarayın yanında yine Ayamam isminde bir kilise ve manastırı mevcuttur. Haskan, Aya Fotini, Ayios Pantelemon, Ayios Anargyras, Ayios Mamas ve Ayios Kozma-Damianos kiliselerinin, Feshane'nin bulunduğu mahalde Aya Ratelemon ya da Teodora'nın kilise ve şatosunun olduğunu söylemektedir. Fakat bu yapılardan hiçbiri İstanbul'un fethinin yapıldığı dönem ulaşmamıştır.

Eyice (1975), Haliç'in kuzeyinde arazinin dik bir yamaç halinde suya indiği yerde Kosmas ve Damianos Kiliselerinin bulunduğunu, buranın ise bugün Eyüp Cami'nin kuzeyinde Eyüp'ün tasvir edildiğini öngörmektedir. Benzer bir tespit **Kazhdan (2005)** tarafından da yapılmaktadır. Kazhdan, Kosmas ve Damianos Manastırının Kosmidion olarak bilindiğini, Theodosios II döneminde surların dışında kalan Eyüp'te inşa edildiğini belirtmektedir. Kilise 626 yılında Avar saldırılarında yıkılmış, 8. ve 11. yüzyıllarda onarılmıştır. Bu tapınağa çok sayıda mucize atfedilmiştir.

Eyüp'ün yerleşimi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu durumu Özaslan yaptığı araştırmalar sonucunda, Eyüp'ün yerleşimi konusunda üç farklı çıkarımla açıklamaktadır. Bunlardan ilki, Eyüp yerleşiminde herhangi bir kalıcı yapı olmadığını, ikincisi kente olan yoğun saldırılar sonucunda yerleşim yerinin ilk hedef olduğunu ve üçüncü olarak da tarihsel kaynaklara göre söz edilen Aziz Kosmas ve Damian manastırlarının Eyüp Cami'nin hemen akasındaki tepenin üzerinde yer aldığıdır **(Özaslan, 1999)**.

Çetinkaya (2018), Kosmidion için elde ettiği literatür bilgileri ve alan çalışmalarıyla Kosmidion'un Amcazade Hüseyin Paşa Tepesinde olabileceği görüşünü sunmaktadır.

Literatürde belirtildiği üzere, tepenin kara surlarına yakın olması, Haliç'i görmesi ve tepede tespit etmiş olduğu duvarların ve kemerlerin Kosmidion'a ait olabileceğini düşünmektedir.

Bizanslılar Döneminde (Roma) Konstantinapol farklı tarihlerde fethetmek amacı ile kuşatmalar yaşamıştır. Özellikle batıdan gelen güçler ve 8. yüzyıl itibari ile Arap kuşatmalarına maruz kalmıştır **(Genim, 2015).** Bu kuşatmalardan bazıları, 626 yılında Slavlar ve Avarlar, 674-678 ilk Arap kuşatması, 717-718'de ikinci Arap kuşatması, 890-897, 913 ce 924'te Bulgarlar, 934, 943 ve 961'de Macar saldırıları, 860, 907, 941'deki Rus saldırıları, 1097 ve 1204'te Haçlı kuşatmalarıdır. Osmanlı ilk olarak 1394 yılında Yıldırım Beyazıt'ın komutasında İstanbul'u kuşatmış, 1453 yılında ise Fatih Sultan Mehmed komutasında kuşatmada İstanbul'u fethetmiştir **(Özaslan, 1999)**.

Konstantiniyye'yi almak isteyen Bulgarlar, Haçlı orduları tarafından yerleşim yerindeki sarayları ve kiliseler yağmalanmıştır. İstanbul'un Fethinden önce yerleşim yerindeki yapılar harap duruma gelmiştir **(Haskan, 1993)**. **Kara (1994b)**, Bizans döneminde sur dışı olan bölge savaşlarda yağmalanmış ve buradaki yapılar tahrip edilmiş olduğunu anlatmaktadır.

İstanbul kuşatmalarına bakıldığında önemli kuşatmalardan biri de Emevîlerin kuşatması olup, Kuşatmayı önemli kılan ise Hz. Muhammed'in Hicret sonrasında Medine'de ilk konakladığı evin sahibi olan Hâlid Bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensarî' nin orduya desteklemek amacıyla kuşatmaya katılmış olmasıdır **(Sevindik, 2010)**. Müslümanlar için önem atfeden durum ise Eyüp'te Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin burada naaşının olduğu inancıdır ve türbesi Eyüp'te bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinde (622) Hz. Halid'in (Ebû Eyyûb el-Ensarî) evine misafir olmuş, Hz. Halid'in Hz. Peygamber'e ev sahipliği nedeni ile Hz. Halid'e "Mihmandar-ı Nebi" (Peygamberin ev sahibi) olarak anılmış **(Ensari Kara, 2003)** ve büyük oğlunun adının Eyyûb olması nedeni ile "Ebû Eyyûb" olarak adlandırılmıştır **(Algül, 2003)**. Hâlid Bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensari, 7. yüzyılda Emevî halifesi Muaviye'nin oğlu Yezid komutasındaki birlikler tarafından İstanbul'un kuşatılmış, bu kuşatmada şehit olmuştur **(Artan, 1994)**. Bizans Döneminde Kosmidion, Osmanlı Döneminde Eyüp, günümüzde Eyüpsultan olarak isimlendirilen yerleşim yeri her dönem inanlar için önemli bir yerleşim yeridir. Eyüp yerleşimin ismi Ebû Eyyûb el-Ensarî'den gelmektedir **(Ortaylı, 2015)**.

Günümüzde Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin türbesinin Eyüp'te Eyüp Sultan Cami avlusunda yer almaktadır fakat mezar yeri hakkında farklı görüşler mevcuttur. **Eyice (1975)**, Hz. Muhammed döneminden İstanbul'un fethine kadar Arapların İstanbul'u fetih girişimde bulunup kuşatıldığını, bu kuşatmalar sırasında da şehit edilen Müslümanların sur dibine gömüldüklerini ve şehitlerin hatıralarını çeşitli efsanelerle yaşatıldığını belirtmektedir. Eyice, yaptığı araştırmalarda Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin şehit edildiği yerin surların içinde, Ayvansaray'da olduğunu tespit etmiştir. Artan (1995), 622'deki kuşatma sırasında şehit olan Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin naaşı kuşatma ordusundaki Müslümanlar tarafından ulaşabildikleri en uzak noktaya götürülerek defnedildiğini, **Ensari Kara (2003)** ise, Abbasi'ler İstanbul'u kuşatması sırasında ordularla birlikte İstanbul'a Ebû Eyyûb el-Ensarî vefat ettiğini ve vasiyeti üzerine kente en yakın yere, kale dibine gömüldüğünü söylemektedir. Bu görüşlere bakıldığında Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin naaşının farklı yerlerde olduğu söylesen de türbenin yeri İstanbul'un fethinden (1453) günümüze kadar yeri aynıdır.

3.3.1.1.Kosmidion'un Manevi Anlamı

Bizans Döneminde Kosmidion'a kutsal anlamlar yüklenmiştir. Bu kutsal anlamların başında Kosmidion'un şifa özelliği gelmektedir. Konstantinopolis'te iki önemli şifa merkezi sur dışından bulunmaktadır. Bu kutsal mekânlar Kosmidion, Aziz Kosmas ve Damianos Kilisesi ile Pege'deki Meryem Ana Ayazmasıdır (Balıklı Ayazması). Burayı ziyaret eden hacılar, kanser, ödem, çıban ve felç benzeri hastalıkların şifasının bulunduğuna inanırdı. Kosmidion'da şifalı merhemle tedavi etmekte bunun dışında ise bu kutsal mekânda kalmanın da şifa verdiğine inanılırdı **(Talbot, 2015)**. **Yenen ve diğerleri (2000)**, Kosmidion'da tepedeki Ayios Kosmas ve Damianos Kiliselerinin varlığından bahsetmekte ve bu kiliselere atfedilen kutsaliyet nedeni ile Kosmidon'un bir şifa merkezi olduğunu, **Özbayoğlu (2009)**, Kosmas ve Damianos hastaları ücretsiz tedavi ettiği, tedavi sonucunda mucizelerin olması nedeni ile Kosmidon'un kutsallığının arttığını belirtmektedir. Kutsal olarak görülen bölge ve kiliseler Hristiyan ve Rus hacıların ziyaret merkezi haline gelmiştir.

Kara (1994a) ise Kosmidion'daki manastır ile bölgenin özel bir anlam kazandığını, savaştan önce imparatora ve kumandanlara burada kılıç kuşanma törenleri yaptığını belirtmektedirler. Bizans Döneminde hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar için Ebû Eyyûb el-Ensari'nin mezarı kutsal sayılmakta ve kutsal bir ziyaretgah olarak

görülmekteydi. Bizans İmparatoru'nun her gece Ebû Eyyûb el-Ensari'nin mezarından nurlu bir ışık gördüğünü ve ardından buraya bir türbe yaptırdığını, mezarın ayakucundan çıkan suyun şifalı olduğunu inanılıyordu **(Uzun, 1999)**. Bizans Dönemindeki diğer bir kutsiyet durumunu **Ensari Kara (2003)**, toplumun kıtlık ya da benzer felaketlerde Ebû Eyyûb el-Ensari'nin mezar ziyaret etmenin ruhaniyetinden faydalına bilineceği düşüncesinde olduğunu belirtmektedir.

3.3.1.2.Bulgu ve Tespitleri

Eyüp'ün katmanlaşmasında Bizans Dönemine ait fiziksel izlerine yapı anlamında günümüzde ulaşılamamış olsa da dönem dönem Eyüp ve çevrende yapılan kazılarda, inşa faaliyetlerinde bazı kalıntılara rastlanmıştır.

Eyice (1975), 1949 yılında Haliç'in kuzeyinde yer alan Silahtarağa'da yapılan kazılarda Roma Dönemine ait yapı temellerine, bir sunak ve mermer heykellere, Alibeyköy'de ise mahzen, mezar odasının bulunduğunu ve Haliç çevresinde yerleşimin olabileceğini belirtmektedir. **Eyice (1975)**, İmparator Theodosius'un burada bir kilise inşa ettirdiği ve Haliç Köprüsü inşasında iki sütun başlığının bulunduğunu, muhtemelen bu kiliseye ait iki sütun başlığı olduğunu düşünmektedir.

Zengin (2010) çalışmasında, Eyüp'te Bizans dönemine ait olabileceği bazı sütun başlıklarının yapılarda kullanıldığını tespit etmiştir. Bu başlıklar Eyüp Sultan Cami ve Zal Mahmut Paşa Külliyesinde ve bir sivil mimarlık örneğinin taşıyıcı sütunun altında kullanılmıştır. Cezerî Kasım Paşa Camii son cemaat yerindeki sütun başlıkları Mısır'da Antik dönem taş ocaklardan çıkarılmış taşlardan üretilmiş devşirme malzemeler kullanılmıştır **(Vardar, 2017)**.

Çalışma kapsamında yapılan alan çalışmalarında Eyüp'te Arakiyeci Caferağa Cami (121/1) (**Şekil 3.4)**, Kasım Çavuş Cami (220/13) **(Şekil 3.5)**, Zeynep Hatun Cami (33/1) yapısının avlusunda Korint sütun başlıkları, Selahi Çıkmazında bir sivil mimarlık örneğinin (63/41) **(Şekil 3.6)** merdivenlerinde arşitrav parçası olduğu düşünülen ve bir sivil mimarlık örneğinde (63/80) **(Şekil 3.7)** devşirme malzemeler mevcut olup, bu malzemelerin hangi yapıya ya da yapı grubuna ait olduğu tespit edilememiştir. Bu başlıkların bölgeye yakın bir yerden alınmış olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 3.4: Arakiyeci Caferağa Cami bahçesinde bulunan sütun başlığı.

Şekil 3.5: Kasım Çavuş Cami bahçesinde bulunan sütun başlığı.

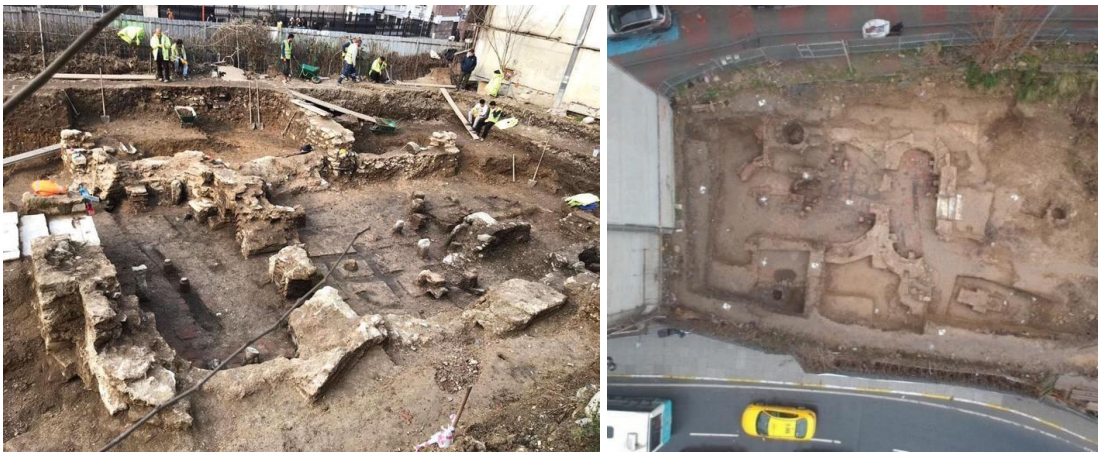

Şekil 3.6: Nişancı Mahallesi Sivil mimarlık örneğinde (63/41) kullanılan devşirme malzeme.

Şekil 3.7: Nişancı Mahallesi Sivil mimarlık örneğin (63/80) kullanılan devşirme malzeme.

2019 yılında rekonstrüksiyon çalışmaları için yapılan temel kazılarında İslambey Mahallesi 349 ada, 50 ve 12 (eski: 14-13) parsellerde yapılan kazıda bir yapı izine rastlanılmıştır. Bu yapının 6. ve 15. yüzyıllar arasında tarihlendirilen bir hamam yapısı olduğu kararına varılmıştır. Anıtlar kurulunun bu yapının plan özelliği göstermediği, yerinde korunması gerekme ve parçaların taşınıp sergilenebileceği kararı almıştır **(Erbil, 2019)**. Yapılan alan çalışmalarında bu yapı kalıntılarının üzerine betonarme yapıların inşa edildiği tespit edilmiştir **(Şekil 3.8)**.

Şekil 3.8: Kazı sonucunda ortaya çıkan yapı kalıntısı **(Erbil, 2019)**, **(Web 8)**.

Çalışma kapsamında Yapılan saha çalışmaları ve literatür çalışmaları ile elde edilen bilgiler ışığında Eyüp'te yapılarda ve bölgelerde tespit edilen Bizans Dönemi ve Osmanlı Dönemi yapı kalıntıları, yerleşim yeri izleri, yapılarda tespit edilen devşirme malzemeler harita üzerinde işlenilmiştir **(Şekil 3.9)**. **Şekil 3.9**'daki yoğunluk

Amcazade Tepesi ve çevresinde görülmektedir. Eyüp'te yapılacak çalışmalarda tespit edilen yerleşim yerleri, yapı kalıntıları, devşirme malzemelerin tespit edildiği yerlerin konumları kayıt altına alınıp, haritalandırılması gerekmektedir. Bu kayıtlar haritalandırılarak yerleri belirlenmesi ile dönem katmanlarının dağılımı bütüncül bir şekilde Eyüp içerisindeki dağılımı görülebilir.

Şekil 3.9: Eyüp'te tespit edilen devşirme malzeme haritası **(Google Earth Üzerinden İşlenmiştir)**.

3.3.2. Osmanlı Döneminde Eyüp

İnalcık (2019), Eyüp'ü Osmanlı Döneminde yoktan var edilen Türk şehirciliğinin önemli bir örneği olarak tarif etmektedir. İnalcık'ın bu görüşü tarihsel araştırmalarda İstanbul'un Fethinde, bölgede bir yapı örneğinin kalmayışı ve Eyüp'ün yeni baştan kurulduğudur. Fetih, 1453 yılında Osmanlı padişahı 2. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) tarafından gerçekleştirilmiş, kuşatma sırasında Fatih, hocası Akşemseddin'den zaman

içerisinde kayıp olan Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin (Eyüp Sultan'ın) kabrinin bulunmasını istemiştir. Fatih Sultan Mehmet 1454 yılında kabrin bulunduğu bölgeye bir türbe, 1458 yılında ise aynı bölgeye bir cami inşa ettirmiştir. Zaman içerisinde cami etrafına inşa edilen medrese, aşhane, imaret, hamam gibi yapılar ile bir külliye yapısı oluşmuştur **(Bakır, 2000)**. Fatih, ilk olarak Eyüp El Ensari'nin türbesini ve camisini inşa ettirmesinin sebebi İstanbul'un ilk Fatih'i Eyüp Sultan'dır. Bu nedenle Fatih Eyüp'e ayrı bir önem vermektedir. Fatih'ten sonra da Eyüp, diğer padişahlar için de önemli olmuştur **(Gürdoğan, 2003)**. Akşemseddin'in mezarı bulması ve buraya türbenin inşasından sonra bu türbenin adı halk arasında Eyyub Sultan olarak bilinir ve semt ismini buradan almıştır **(Ortaylı, 2015)**. Eyüp Sultan Cami Fatih'in İstanbul'da inşa ettirdiği ilk selatin camidir. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle birlikte imar ve iskân politikaları sürdürülerek, Bizans döneminde etrafı surlarla çevrili olan şehir, sur dışına da taşırılarak genişletilmiş ve sur içinde ve dışında Türk-İslam kimliği kazandırılmıştır **(Kara, 1998)**. Eyüp Sultan Cami külliyesinin özel bir anlamı bulunmaktadır. Bu külliye İstanbul'a yapılan ilk külliyedir ve sur dışındaki bir bölgenin özel bir anlam taşıdığı için iskân edilmesini sağlamıştır **(Genim, 2015)**.

Bizans Döneminde olduğu gibi Osmanlı Döneminde de din alimleri için Eyüp kutsal bir yer olmuştur. Fatih, fetihle beraber Eyüp'e inşa ettirdiği türbe, cami ve imaret ile Eyüp'ün simgesel önemi arttırmış, Fatih'ten sonraki Osmanlı sultanları ve devlet adamlarının buraya birçok yapı inşa ettirmiştir. Bu süreç sonrasında da Eyüp bir Türk Mahallesi ve kadılık merkezi olmuş. Fatih Döneminde İstanbul dört bölgeye ayrılmıştır. Suriçi İstanbul Kadılığı, Eyüp ve batısı Haslar (Havas-ı Refia), Galata ve Üsküdar kadılıklarıdır. İstanbul Kadılığı dışındaki bu üç kadılığa Bilad-ı Selase denir **(Kuban, 2020)**.

Eyüpsultan'ın kabrinin bulunması ile başlayan ve zaman içerisinde manevi sembolizmin merkezi olan Eyüp yerleşimine, Hz. Peygamber'e ait kutsal emanetlerin getirilmesi ile bölgenin maneviyatı artmıştır. Aynı dönemde Eyüpsultan ilçesi, Müslümanların Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra gelen en önemli kutsal ziyaret mekânı haline gelmiş ve bu sebeple kutsallık öngörüsüyle farklı tarikatlara ait tekke yapıları, bilgin ve saray mensuplarına ait türbeler ve kabristanlar ile Eyüpsultan yerleşimi genişleyerek büyümüştür **(Yenen vd., 2000)**.

Fatih Sultan Mehmet'in hükümdarlığında geçen dönemin son zamanlarında Eyüpsultan cami, çevresinde başlayan iskân hareketleri sonucunda inşa edilen cami ve

medreseler ile bütünleşerek yayılmıştır. Bu dönemin sonunda ise bugünkü Eyüpsultan yerleşiminin eski kent dokusunun önemli bir kısmı aralarda boşluklar olsa da iskâna açılmış, fakat bundan sonra yerleşim dokusu uzun süre boyunca fazla yayılmamıştır **(Kara, 1998)**.

3.3.2.1.Eyüp'te Yerleşiminin Yüzyıllara Göre Gelişimi

Osmanlı'nın İstanbul'u fethiyle beraber 15. yüzyılda Eyüp'te Eyüp Sultan Türbesi ve Cami'nin inşası ile başlayan imar faaliyetleri mahallere tekkelerin ve camilerin inşası ile devam etmiştir. Fetihten sonra Eyüp'e 46 cami, 49 tekke, 72 çeşme, 2 hamam, türbeler ve sahil sarayları inşa edilmiştir **(Haskan, 1993)**. Fetih'ten sonraki dönemde İstanbul'un demografik yapısını güçlendirmek için Anadolu'dan ve farklı yerlerde İstanbul'a göçler sağlanmıştır. Şenlendirme kapsamında Eyüp'e Bursa'dan gelenler yerleştirilmiştir **(İpek, 2015)**. Fetihten itibaren Eyüp'ün gelişen nüfusuna bakıldığında **Kuban, (1970)**, 15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kara surları dışında kalan nüfus, şehir toplam nüfusunun %10'unu, 16. yüzyılda ise %30-40'ını teşkil etmekte olduğunu ve Eyüp sur dışındaki en yoğun yerleşim alanlarından bir olduğunu belirtmektedir. 16. yüzyıl sonuna kadar vasıfsız ve köylü nüfusunun göçünün engellenmesi için yasalar çıkarılmış ve İstanbul'un göç almasını uzun bir süre geciktirmiş, bu anlarındaki üretici nüfusun azalmasını da engellenebilmiştir. Ancak 16 ve 17. yüzyılda tarımsal anlamdaki kötü durum köylerden İstanbul'a göçü arttırmış ve köylerden göçen insanlar Eyüp ve Kasımpaşa'ya yerleşmiştir **(İpek, 2015)**.

16. yüzyılda Haliç kıyıları ve Eyüp imar hareketleri artmış, Kanuni döneminde imaret sistemi ile cami, mescit, medrese, hamam, imaret yapıları inşa edilmiş, bunların bir araya gelmesi ile külliyeler oluşmuştur. Bunların dışında dini inanç merkezi olan Eyüp'e tekkeler ve türbeler de inşa edilmiştir. Haliç kıyılarını ise saraylar ve yalılar kaplamıştır **(Kara, 1998)**. **Özaslan (2000)**, Melchior Lorichs'in Haliç panoramasından Eyüp'ün Haliç kıyıları ve Haliç kıyılarından arkadaki tepelere doğru geliştiğini belirtmektedir.

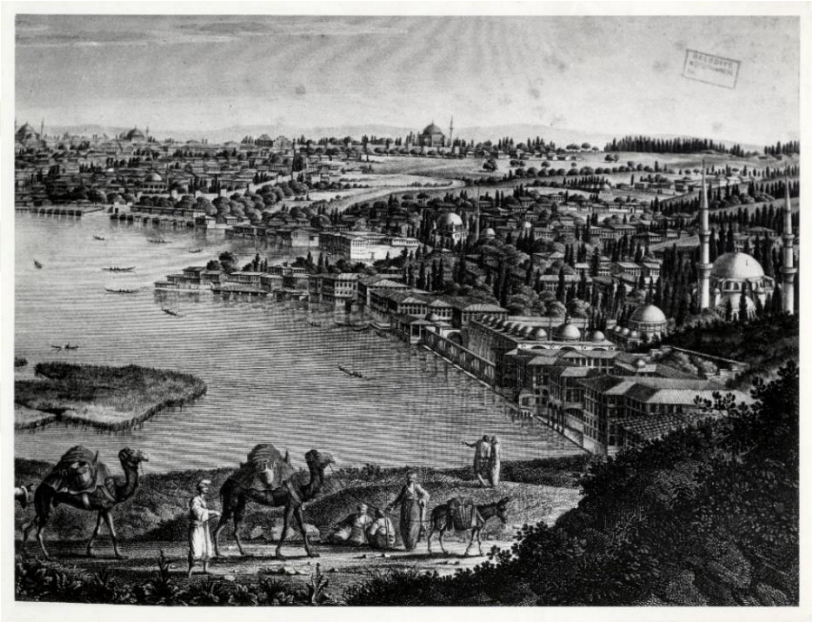
16. yüzyıl sonuna kadar Anadolu ve Rumeli'de uygulanan toprağı terk etme yasağı ile İstanbul'un göç almasını uzun bir süre geciktirmiş, bu dönemde tarım alanlarındaki üretici nüfusun azalmasını da engellenebilmiştir. Ancak 17. ve 18. Yüzyıllarda devletin içinde bulunduğu isyanlar sonucunda durdurulamayan iç göçler meydana

gelmeye başlamıştır. Hâlihazırda Balkanlar ve Kırım mevkilerinden göç alan İstanbul nüfusuna, Anadolu'dan gelen iç göçler de eklenince hızlı bir artış görülmüştür. Gelen göçler kara surları dışına yerleşimin olmadığı alanlara yerleştirilmiş ve burada vakıflar tarafından desteklenerek iskân ettirilmişlerdir. Aynı zamanda Suriçi'nde çok fazla mal ve can kaybına yol açan yangınlardan kaçan Suriçi halkı sur dışına yerleşmiş, böylece bu bölgenin nüfusu hızlı bir şekilde artmıştır. Hemen sur ışında yer alan Eyüp yerleşimi de bu hızlı ve kontrolsüz nüfus artışından oldukça etkilenmiştir **(Yenen vd, 2000)**. 17. yüzyılda İmparatorluğun durumuna benzer bir şekilde Eyüp'te inşa faaliyetleri yavaşlamıştır **(Özaslan, 2000)**. 18. yüzyılda ilk yarısında İç Anadolu ve Doğu Anadolu'dan göçlerle beraber Rumeli'den de göçler gerçekleşmiştir. Bu göçlerde gelenlerin yaklaşık %65 İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp'e yerleşmişlerdir **(İpek, 2015)**.

Sultan III. Ahmed (1703-1730) yılları arasındaki dönem Lale Devri olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem günümüz İstanbul'un oluşumunu sağlamış, dönemde 16. yüzyıl anıtsal yapıların büyüklüğünde sivil yapıların inşası söz konusudur. Kentsel yapılaşma daha çok kent merkezi dışında kalan Kâğıthane ve Boğaziçi alanlarında meydana gelmiştir **(Genim, 2015)**. Bu alanlarda dönemin etkisiyle kültürel faaliyetler yoğunlaşmış bunun sonucunda kent dışa doğru büyümüştür. Haliç kıyılarının sonunda yer alan Kâğıthane ve Eyüp mesireleri bunların kıyıda sonlanan sahil sarayları dönemin ünlü yapılarıdır. Bu dönemde Eyüpsultan yerleşim sınırları Haliç kıyı şeridi boyunca güneye doğru, Eyüpsultan türbesi ve surların arasında kalan bölgede ve Eyüp Sultan Cami (Camii Kebir) Mahallesi'nin güneyinde Haliç boyunca inşa olunan Cezeri Kasım Paşa ve Zal Mahmut Paşa Camilerinin etrafında yeni mahalleler oluşturacak şekilde genişlemiştir. Kıyı boyunca yer alan Yavedud, Zal Mahmut Paşa, Defterdar, Eyüp ve Hoca Efendi İskelelerinin varlığı ile bu bölgenin o tarihi zaman içerisinde yoğun bir nüfusa sahip olduğunu ve Haliç'in ulaşımdaki rolünü göstermesi bakımından önemlidir **(Yenen vd., 2000)**.

1718-1730 yılları arasındaki döneme rastgelen Lale Devri'nde kentsel yapılaşma daha çok kent merkezi dışında kalan Kâğıthane ve Boğaziçi alanlarında meydana gelmiştir. Bu alanlarda dönemin etkisiyle kültürel faaliyetler yoğunlaşmış bunun sonucunda kent dışa doğru büyümüştür **(Yenen vd., 2000)**. Batılılaşma ile Osmanlıda kışlalar ve saraylar inşa edilmiştir **(Kuban, 2001).** Haliç kıyılarının sonunda yer alan Kâğıthane ve Eyüp mesireleri bunların kıyıda sonlanan sahil sarayları dönemin ünlü yapılarıdır

(Şekil 3.10) (Yenen vd., 2000). **Kuban (2001)**, Haliç sırtlarında ve Eyüp'te sekiz adet sarayın olduğu belirtmektedir. Defterdar İskelesinden önce Beyhan Sultan Sarayı, kuzeyde Esma Sultan Sarayı, Eyüp İskelesinden Bahariyeye kıyıları arasında Hibetullah Sarayı, Hibetullah Sarayından altı parsel sonra Şahsultan Sarayı, sonrasında Hatice Sultan Sarayı ve Bahariye kıyılarında Bahariye Kasr-ı Hümayunu yer almaktadır. Kuban, Melling gravüründen yararlanarak restitüsyonunu çizdiği Beyhan Sultan Sarayının Mihrişah Sultan İmareti'ne bitişik olduğunu belirtmektedir **(Şekil 3.11) (Kuban, 2001)**.

Şekil 3.10: Eyüp Sahili'ndeki yapıları gösteren bir gravür – Melling Gravürü **(Salt Araştırma-Ülgen Ailesi Arşivi, 2024)**.

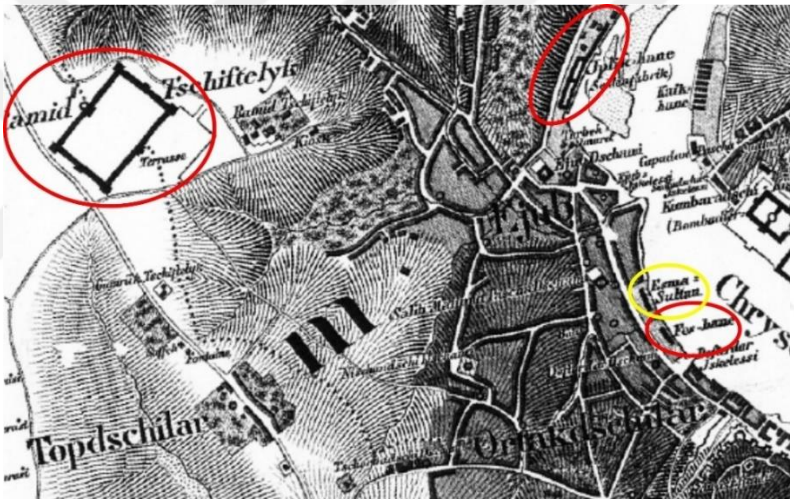
Şekil 3.11: Beyhan Sultan Sarayı- Doğan Kuban'ın Restitüsyonu, Melling gravüründen yararlanarak çizmiştir **(Kuban, 2001)**.

Eyüp'ün yapılaşmasında ve sosyal yaşamına etkili olan diğer bir faktör ise 1869 yılında eğitimde batılılaşma hareketleri başlaması ve medreselerin önemini yitirmesidir. Tanzimat fermanından önce Eyüp'te beş medrese yapısı mevcuttur. 19. yüzyılda yeni medrese inşası fazla olmamakla beraber daha önce inşa edilmiş medreselerle kentte yoğun bir birikim vardır. Tarihi yarımadanın kuzey kesimi medrese ağıyla örülmüş, sur dışında Defterdar-Eyüp arasındaki yörede yoğun sayılabilecek bir birikme gerçekleştirilmiş, bugün mevcut olmayan Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi, Cezeri Kasım Paşa, Taşköprülü ve Behram Kethüda medreseleriyle birlikte bu yörede toplam 11 medrese mevcuttu. Günümüze ulaşanlar, ikisi Zal Mahmud Paşa Külliyesinde olmak üzere, Sokullu Mehmed Paşa, Cafer Paşa, Kazasker Mustafa Efendi, Beşk Ağa medreseleridir. Eyüp'ün önemli bir dini merkez olması bu yoğunlaşmayı etkilemiş olmalıdır **(Ahunbay, 1993)**. Tanzimat'la birlikte başlatılan yenileşme hareketlerinin mektepleri merkeze alan bir yaklaşıma sahip olması, 1869'da yayımlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile eğitimde tamamen Batı örneği bir sistemine geçilmesi nedeniyle medreseler önemini yitirmiştir **(Ergün, 2001)**.

19. yüzyılda İmparatorluk arazilerinin kamulaştırılması ile çok sayıda eski imparatorluk köşkleri, zevk bahçeleri ya da eski terk edilmiş saraylar yıkılmış ve yerlerine, askeri kurumlar, yeni fabrikalar ve demiryolu terminalleri yaptırılmıştır **(Kuban, 2010)**. Haliç kıyıları boyunca ilk olarak yoğunluklu olarak gıda ve dokuma endüstrileri kurulmuştur. Eyüp yerleşiminde 1828'de Riştehane (yün imalathanesi) ve İplikhane Karhanesi (donanmaya halat imal eden fabrika), 1833'te de eski saray alanı üstüne Feshane'nin inşası ile batılı anlamda endüstrileşme başlamıştır **(Körçeşme, 2012)**. Sanayi ve askeri yapılanma o dönem gerçekleşen Tanzimat Fermanının etkileri ile inşa edilmiştir, Osmanlılar sanayileşme için büyük çaba sarfetmiştir. 19. Yüzyılın ortalarına kadar İstanbul'da büyük sanayileşme hareketleri devam etmiş, fakat Beykoz Kundura, Paşabahçe Cam Sanayi ve Feshane (Defterdar) fabrikası gelişme gösterebilmiştir **(Seyitdanlıoğlu, 2005)**.

Tanzimat Fermanı ile batılılaşma hareketleri artmış, bu hareketlilik Eyüp'ün kentsel ve mimari dokusunda büyük değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler, yerleşim yerinin işlevini, çevresel özelliklerini, ölçeğini ve yapılar arasındaki düzenler değişmiş, 19. yüzyılda Eyüp'ün dinsel bir ziyaret ve dinleme yeri olma özelliği kaybettiğini göstermektedir **(Özaslan, 2000)**.

Osmanlı'da sanayileşme hareketlerine bakılacak olursa, sanayinin Eyüp kıyılarında gelişimini Moltke Haritasında (1836-1837) anlaşılabilir **(Şekil 3.12, Şekil 3.13)**. Alman Mareşal Helmuth von Moltke'nin İstanbul'un haritasını ve sokak örüntüsünü çıkarmak için Padişah II. Mahmut tarafından görevlendirilmiştir **(İBB Şehir Planlama Müdürlüğü, 2024)**. Moltke haritası üzerinde Haliç kıyılarında Feshane Fabrikası, Esma Sultan Sarayı ve İplikhane, Eyüp'ün batısında ise Rami Kışlası yer almaktadır **(Şekil 3.12)**. Bu haritada var olan yapılar, Haliç'e kurulan sahil sarayları Lale Devrini, sanayileşme hareketleri sonucunda Haliç kıyılarındaki fabrika yapıları sanayileşme dönemini ve Rami Kışlası da Tanzimat Dönemini dönemi yansıtmaktadır. Haritada Rami kışlası görünse de Rami'deki mahallelerin henüz kurulmadığı ve Rami çiftliğinin varlığı söz konusudur.

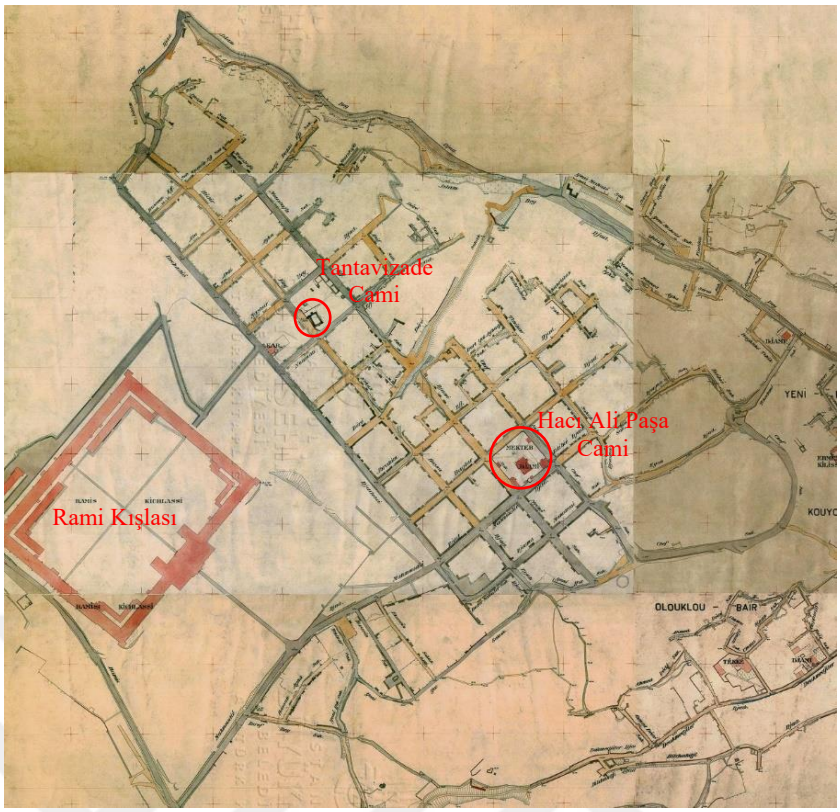

Şekil 3.12: Moltke Haritası 1836-1837 **(İBB Kurumsal CBS Web Uygulaması)**.

Şekil 3.13: Eyüp'ün Pier Loti'den görünümü ve İplikhane **(İBB Atatürk Kitaplığı)**.

Osmanlı devletindeki köklü değişiklerden biri de Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıdır. Ocağın kaldırılmasından sonra batılı anlamda yeniden teşkilatlanan askeri yapılanma, İstanbul şehrinin çevresinde ve yeni yerleşim alanlarının siluetine hâkim noktalarında büyük kışla yapılarının yapılmasına neden olmuştur. Bunlardan biri de Eyüp yerleşimi içerisindeki Rami tepesinde 1828-1829 yıllarında inşa edilen bulunduğu yerin adı ile anılan Rami Kışlası'dır **(Kara, 1998)**. Osmanlı Devleti'nde 1834 yılı Tanzimat Fermanı ile bir değişim ve dönüşüm süreci içerisine girilmiştir. Batı'da görülen mekân düzenleme, yapı inşası, bahçe düzenleme, teknik ve tasarım esasları Osmanlı tarafından büyük bir ilgi ile takip edilmiş ve Osmanlı topraklarında da uygulanmaya çalışılmıştır. Batılı uzmanların katılımı ile gerçekleştirilen kentsel planlamaya yönelik arazilerin ileriye dönük olarak biçimlenmeleri ve bu yapılırken de düzgün yollar, dikdörtgen yapı adaları ve meydanlar gibi mekân öğelerinin öngörüldüğü saptanmıştır **(Sevindik, 2010)**. Bu dönemde Eyüp yerleşim alanı iç kısımlara doğru biraz daha genişlemiştir. Kışlanın inşası ile Rami Tepelerinin eteklerinde ızgara planlı yeni bir Müslüman yerleşmesi oluşmuştur. II. Abdülhamit döneminde bu bölgeye devlet erkanı yerleştirilmiştir. Bu yerleşme Düğmeciler (Dökmeciler)'e doğru gelişmiş, Kasım Çavuş Camisinin çevresinden Pierre Loti tepesine doğru çıkmış, İslambey Caddesi boyunca Üç Şehitler Vadisine doğru uzanmıştır. 1877-78 yıllarında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Rami'deki eski çiftlik arazisine yerleştirilmeleri ile yerleşme Rami tepeleri boyunca yayılmaya başlamıştır. Bugünkü Rami Cuma mahallesinin ilk yerleşimleri oluşmaya başlamıştır **(Şekil 3.14**) **(Kara, 1994b; Yılmaz, 2008)**. Moltke Haritası ve Alman Mavileri Haritası karşılaştırıldığında, Rami Kışlasının kuzeydoğusundaki çiftliğin yerini ızgara planda günümüz Rami Yeni ve Rami Cuma mahalleleri (2024) almıştır. Bu mahallerini merkez yakın yerlerine de Hacı Ali Paşa Cami (1889) ve Tantavizade (1899) Cami inşa edilmiştir.

Şekil 3.14: Rami Mahallesi Yerleşimi **(Alman Mavileri 1913-1914)**.

19. yüzyılın sonunda Osmanlı-Rus harbi nedeni ile yaklaşık 1000 kişilik bir grup İstanbul'a göçmüş ve bu göçenler Galata, Kasımpaşa ve Eyüp'e yerleşmiştir. 19. yüzyılın ortalarından sonra gelişen sanayileşme hareketleri, ticaretin gelişmesi ile Osmanlı liman kentlerine göçü hızlandırmıştır. Bu göç hareketi Osmanlı topraklarının her bölgesinden İstanbul'a doğru bir göç dalgası olmasına neden olmuş, göçenlerin içerisinde Türk, Rum ve Ermeni vatandaşlar mevcuttur. Savaşlar nedeni ile İstanbul 20. yüzyıl başlarına kadar göç almıştır. Bu göçler asayiş, bulaşıcı hastalıklar ve çeşitli ekonomik sıkıntılara neden olmuş ve Osmanlı Devleti bu göçleri önleyecek politikalar oluşturmuş, İstanbul'a göçenleri devlete ait başka vilayetlere göndermiştir **(İpek, 2015)**.

Osmanlı Döneminde Eyüp'ün yerleşimi olumsuz etkileyen yangın ve deprem gibi afetler olmuştur. Bu faktörlerin başında Suriçi yerleşimini önemli şekilde etkileyen yangın faktörü Eyüp'te de etkili olmuştur. Eyüp'te kayıtlara geçen üç önemli yangın 1690 yılı Eyüp Çarşı Yangını, 1708 yılı Eyüp İskele Yangını ve 1812 Dörtyol'da çıkan yangındır. Mayıs 1690'da Eyüp Çarşısı'ndaki bir dükkândan başlayan yangın, etrafındaki diğer dükkânlara sıçramış ve Eyüp Camii'ne zarar vermiştir. Caminin hünkâr mahfili, bir minaresi ve kubbesi yanmıştır. Zarar gören yerler tamir edilerek

caminin üç ay sonra tekrar ibadete açılması sağlanmıştır. 31 Temmuz 1708'de Eyüp İskelesi'nde bulunan başhaneden çıkan yangın caddenin iki yanındaki yalı ve evleri küle çevirmiştir **(Yıldız, 2015)**. 1812 Dörtyol civarında bir evde çıkan ve kısa sürede birçok yeri saran yangın beş kol halinde sirayet etmiş, bir kol Tekfur Sarayı, ikinci kol Balat Hamamı ve civarı, üçüncü kol Ayvansaray, dördüncü kol Eyüp yönüne ilerleyip en son Zalpaşa İskelesi'nde söndürülebilmiştir **(Web 10)**. Eyüp yerleşimini etkileyen bir diğer durum ise depremdir. **Mazlum'un (2001)**, 1766 yılında İstanbul'da geçekleşen depremde Eyüp Cami çok ağır hasar, Defterdar Cami (hasarı bilinmiyor) ve Şah Sultan Cami ağır hasar aldığını tespit etmiştir.

3.3.2.2. Osmanlı Döneminden Eyüp Mahalleleri ve Yüzyıllara Göre Yapı Katmanları

Kuban (2020), yeni bir kent oluşumunu sağlayan iki unsurdan söz etmektedir. Bunlardan ilki mescit merkezli etrafında mahalle oluşan yerleşimler, diğer ise büyük bir cami etrafında okullar, misafirhaneler, hastane ve hamam gibi yapıları içeren külliye yerleşimleridir. Fatih Sultan Mehmet döneminde mahalleler bir mescide adına göre adlandırılmıştır. Mahalle merkezlerinde Müslümanlarda mescit, Hristiyanlarda kilise, Yahudilerde sinagog yer almaktadır. İstanbul'un sokak dokusunu karakteristik özelliği çıkmaz sokaklardır. Bu özellik düzensizlik ağı ve düğümlere benzemekte, büyükten küçüğe düğüm noktalarının sonunda hiyerarşik bir ilişkiye dayanan yapı ya da yapı grupları mevcuttur. Bu yapılar külliyeler, mahalle mescitleri, sıbyan mektepleri, çeşmelerdir. Sultan külliyeleri kentin röper noktalarını oluşturmakta, mahaller ilişki doğrudan ilişkisi olmasa da kent dokusu etrafında oluşmaktadır. **İnalcık (2019)**, her nahiyede mescidin bulunduğunu, bu mescitlerde imamların görev aldığını ve süreç içerisinde de mescit ve cami etrafında mahallelerin geliştiği belirtmektedir **(**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**)**.

Evliya Çelebi (1611-1685), Eyüp'ü ziyaret etmiş, buradaki Evliya Çelebi, Topçular, Otakcilar, Nişancı Paşa Çömlekçiler (Gözeciler) ve Eyüp Sultan Cami çevresini hakkında gözlemlerini belirtmiştir. Evliya Çelebi ilk olarak Topçular Mahallesini anlatmış, mahallenin isminin Fatih Döneminde burada duran topçulardan geldiğini söylemektedir. Mahallede bin kadar ev ve sarayın olduğunu belirtmektedir. Otakçılar Mahallesinin ismi, Fatih döneminde Rumeli'nden gelen çadırcıların burada otaklarını kurması nedeni ile Otakçılar adını almıştır. Mahallede dört cami, on yedi mesci, altı

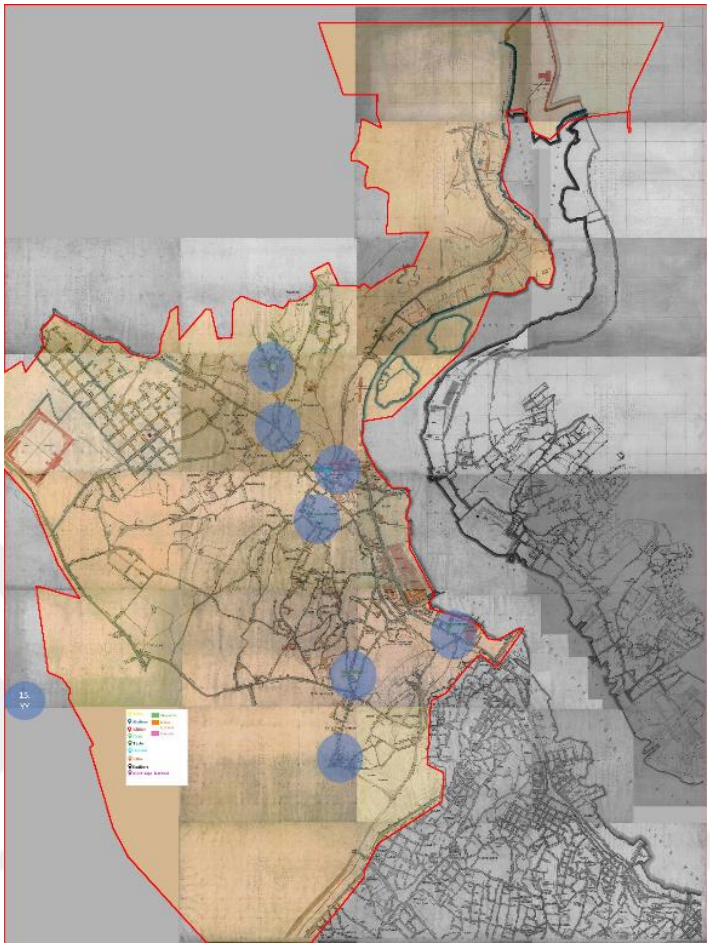
tekke ve üç han mevcuttur. Çelebi, Nişancı Paşa Mahallesinde üç bine yakın konutun, sarayların, eli adet mescidin, yirmi dükkânın ve Mimar Sinan'ın bir hamamının olduğunu belirmektedir. Çelebi, Çömlekçileri Mahallesinde bin kadar bağlı/bahçeli evin, çok sayıda sarayın ve dört adet iskelesini olduğunu anlatmaktadır. Çelebi özellikle Zal Paşa Camii'nden bahsetmektedir. Çelebi Seyahatnamesinde, Eyüp'te olan camileri, medreseleri, çeşmeleri, mesire yerlerini ve türbeleri de anlatmıştır.

15 ve 16. Yüzyılda Eyüp Haliç boyunca güneye doğru gelişmiştir. Eyüp Camii, Cezeri Kasım Paşa Cami ve Zal Mahmud Paşa cami etrafında mahalleler gelişmiş, saraylar inşa edilmiştir. Haliç kıyısında olan Yavedud, Zal Paşa, Defterdar, Eyüp ve Hoca Paşa iskelelerinin oluşu döneminde bu bölgelerin yoğun bir yerleşimin olduğunun kanıtıdır **(İnalcık, 2019)**.

15. yüzyıl yapılarının dağılımı ve mahalle oluşumları karşılaştırıldığında, literatür çalışmalarında ismi geçen mahallerin oluşları birbiri ile uyumludur. 15. Yüzyılda Eyüp Sultan Cami, Haliç'in güneyinde başlayarak Ya Vedüd Tekkesi, Sultan Osman Tekkesi, Fethi Çelebi Cami, Eyüp Sultan Cami'ne geldikçe Sofu Kara Ali Cami ve yine bir mahalleye ismini veren Evlice Baba Tekkesi inşa edilmiştir. Yapılar ve mahalleler dikkate alındığında Haliç kenarında başlayan yerleşim, Fethi Çelebi Cami Mahallesi'ne doğru iç bölgelere girmiş, Evlice Baba Tekkesi ile günümüz (2024) Eyüp Mezarlığı'nın olduğu tepenin kuzeybatısında oluşmuştur **(Tablo 3.1)**.

Eyüp mahallelerinin oluşumuna bakıldığında; İnalcık'ın (2019) 15. yüzyıl tespit ettiği mahalle isimleri Kuban'ın söylemindeki gibi mescit, cami ya da külliye merkezli olduğu görülmektedir. Tarihi süreç içerisinde Eyüp mahalle isimleri ele alındığında isimlerin zaman zaman değiştiğini, zaman zaman mahalle sayılarında değişme olduğu anlaşılmaktadır **(Tablo 3.1)**. 15. yüzyıl mahalle isimler korunmasa da bu mahallerin ismini aldığı cami ya da mescit isimlerinde mahallelerin günümüzde hangi mahalle olduğu anlaşılmaktadır. Süreç içerisinde 16. Yüzyıldan günümüze Defterdar, Düğmeciler ve Nişancı mahalleri isimleri korunmuştur.

Tablo 3.1: 15. yüzyıl Eyüp mahalleleri ve yapıları.

	15. YY Mahalleri (İnalcık, 2019)		**15. YY Yapıları**
1.	Abd'ül-Vedud Cami'i		Eyüp Hamamı
2.	Cami'i Kebir		Evlice Baba Tekkesi
3.	Kasım Çavuş Mescidi		Eyüp Sultan Külliyesi
4.	Fethi Çelebi Cami'i		Alaca Tekke-Sultan Osman Tekkesi, Ahmet Efendi, Şeyh Seyyid Ahmet, Sıraserviler
5.	Mehmed Bey Mescidi		Yavedud Tekkesi
6.	Otagcı Başı Mescidi		Abdullah İl Huderi Cami
7.	Sofular Mescidi		Bey Cami
8.	Ülice - Ödlice Baba Mescidi		Çayırbaşı Cami
			Sofu Karaali Cami

Fetihten sonra iskân çalışmaları birlikte imar hareketlerinin hızlandığı ve benzer etkinin 16. yüzyılda devam ettiği görülmektedir. Yapıların Eyüp içerisindeki yerleşimi Kara Surları ve Eyüp Sultan Cami aksı boyunca sıklaşmaktadır. Bu yüzyılda inşa edilen yapılar Eyüp'ün iç bölgelerine kadar yayıldığı görülmektedir. Haliç'ten batıya doğru Baba Haydar Tekkesi, Nişancı Mustafa Paşa Cami, Münzevi Süleyman Cami ve en batıda Topçular Cami mevcuttur. Çalışmanın yapıldığı dönemde Eyüp sınır mahallesini oluşturan yerleşim yeri olan Topçular Mahallesi Topçular Caminin inşası ile oluştuğu söylenebilir. Eyüp Sultan Cami'nin batısına Düğmeciler Cami ve Ümmi Sinan Tekkesinin inşası ile yerleşim yeri batıya doğru genişlemiştir. Kara Surları Eyüp Cami aksının devamında Bali Baba Cami ve İslambey Mescidi inşa edilmiş, böylece Eyüp yerleşimi Haliç'in kuzeybatısına doğru büyümüştür **(Tablo 3.2) (Ek-A)**.

17. yüzyılda inşa edilen anıtsal yapı sayısı fazla değildir. Bu yüzyılda Eyüp'teki yapılan cami, tekke vb. gibi yapıların dışında farklı olarak kiliselerin inşa edildiği bilinmektedir. Bu kiliselerin 17. yüzyılda inşa edildiği hali çalışmanın yapıldığı döneme ulaşamasa da 19. yüzyılda yerlerine inşa edilen iki kilise günümüze ulaşmıştır. Bu kiliseler Nişancı Mahallesindeki Surp Yeğya Ermeni Kilisesi ve İslambey Mahallesindeki Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesidir. 17. yüzyılda Eyüp'te iki Ermeni mahallesinin olduğu da kaynaklarda belirtilmektedir. 18. yüzyılda da anıtsal yapı inşası 17. yüzyılda olduğu gibi fazla değildir ve bu yapılar daha önce inşa edilen ve oluşan mahalle içerisinde kalmaktadır **(Tablo 3.2)**.

Tablo 3.2: Tarihi süreç içerisinde Eyüp Haliç çevresi mahalleler.

	16. YY	**17. YY**	**18. YY** (İnalcık, 2019)	**19. YY** (İnalcık, 2019)	**19. YY**	**20. YY** (1934 Şehir Haritaları)	**21. YY**
	Osmanlı Döneminde					**Cumhuriyet Döneminde**	
1.	Cezri Kasım		Cami-i Kebir	Bülbül Deresi	Ali Paşa-yı Cedid	Abdülvedud	Defterdar
2.	Defterdar		Fethi Çelebi	Çömlekçiler	Aşçıbaşı	Cezeri Kasım	Düğmeciler
3.	Dökmeciler-Düğmeciler		Sofular	Eski Yeni	Baba Haydar	Eyüp Sultan	Emniyettepe
4.	Fethi Çelebi		Cezri Kasım Paşa	İdris Köşkü	Cami-i Kebir	Gümüşsuyu	İslambey
5.	Kasım Çavuş		Davud Ağa	Kasım Çavuş	Cezeri Kasım Paşa	İslam Bey	Merkez
6.	Nişancı Mustafa Paşa		Emir Buhari	Kuru Kovan	Defterdar	Fethi Çelebi	Nişancı
7.	Ya Vedud		Düğmeciler	Otakçılar	Defterdar Kara Süleyman Çelebi	Düğmeciler	Rami Cuma
8.			Hamamcı Muhiddin	Sofular	Dere - Nazperver	Nişancı Mustafa Paşa	Rami Yeni
9.			Kiremitçi Süleyman	Taşlı-Burun	Emir Buhari	Üç Şehitler	Silahtarağa
10.			Düğmeci-Başı	Yeni Çeşme	Fethi Çelebi	Rami Cuma	Topçular
11.			Zeynep Hatun		İslam Bey	Rami Yeni	
12.			Defterdar Kara Süleyman		Kasım Çavuş	Topçular	
13.			Eğri Kapı		Kızıl Mescid		
14.					Mahmud Efendi		
15.					Nişancı Atik Mustafa Paşa		
16.					Servi		
17.					Silahi Mehmet Bey		
18.					Süleyman Subaşı		
19.					Şah Sultan		
20.					Topçular		
21.					Zeynep Hatun		

19. yüzyılda sanayileşme hareketleri Haliç ve çevresindeki sarayların yerini fabrikaların aldığı görülmektedir. Haliç kıyısında İplikhane Fabrikası ve fes ihtiyacının karşılanması için inşa edilen Feshane Fabrikası inşa edilmiştir. Bu yüzyılda daha önce de Rami Çiftliği olarak anılan bölgeye askeri amaçlı Rami kışlası inşa edilmiştir. İstanbul'un göç aldığı bir dönemde Eyüp'e Rami Mahallesi yerleşime açılmış ve daha önceki oluşan geleneksel Osmanlı organik, çıkmaz sokaklı olan dokusundan farklı olarak gridal bir şekilde yerleşildiği görülmektedir. Bu doku içerisine Hacı Ali Paşa Cami ve Tantavizade Cami de inşa edilmiştir. 20. yüzyılda anıtsal yapı faaliyetleri durgun olduğu ve o dönemde Haliç kıyısına inşa edilen ve Eyüp'teki tek Osmanlı Padişahı türbesi Sultan Reşat Türbesidir. Türbenin yanına ise bir okul da inşa edilmiştir.

3.3.3. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet Döneminde Eyüp yerleşimi yeni yönetiminin aldığı kararlar, çıkardığı kanunlar ve farklı inşa faaliyetleri sonucunda yerleşim yerinin dokusu etkilenmiştir. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar (1923-2024) Eyüp farklı kırılma noktaları yaşamıştır. Bu kırılma noktaları arasında 1924 yılı medreselerin kapatılması, 1925 yılında tekke zaviyelerin kapatılması, 1937 yılı H. Prost Planları, 1947 Talimatname, 1974 Haliç Köprüsü'nün inşası, 1980'lerde yapılan Haliç sahil düzenlemeleri, 1985 kazıklı yol inşası ve çeşitli tarihlerde çıkarılan imar kanunları yer almaktadır **(Tablo 3.3)**.

Tablo 3.3: Eyüp'ü ait imar planları **(Zengin, 2010; Eyüpsultan Belediyesi)**

Yıl	Ölçek	Plan Adı
1933	-	Herman Elgötz Planı
1935	-	Martin Wagner Planı
1936-37	-	Henri Prost Planı
1947	-	İstanbul Bölgelerine Ait Talimatname
1955	-	İstanbul Sanayi Planı
1964	1/5000	Suriçi Nazım Planı
1966	1/25 000	İstanbul Sanayi Planı
1966	1/5000	Rami Sanayi Planı
15.01.1977	1/5000	Kentsel Sit Alanı
13.09.1979	1/500	Koruma Planı
29.07.1980	-	Metropoliten Alan Nazım Planı
19.12.1985	1/5000	Haliç Düzenleme Nazım İmar Planı
24.04.1986	1/1000	Haliç Düzenleme Uygulama İmar Planı
24.09.1987	1/25 000	Eyüp-Gaziosmanpaşa Çevre Düzeni Nazım İmar Planı
16.11.1989	-	1509 Sayılı Kentsel Sit Alanının Revizyon Kararı

Tablo 3.3: Devam.

Yıl	Ölçek	Plan Adı
07.10.1992	1/5000	Eyüp Cami ve Merkez Civarı Nazım İmar Planı
28.07.1993	1/500	Eyüp Cami ve Merkez Civarı Uygulama İmar Planı
06.12.1993	1/5000	Eyüp Nazım İmar Planı
25.03.1994	1/1000	Eyüp Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı
15.11.1995	1/50 000	İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı
20.06.1997	1/5000	Eyüp Cami ve Merkez Civarı Nazım İmar Planı
20.06.1997	1/500	Eyüp Cami ve Merkez Civarı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı
20.06.1997	1/200	Yöresel Düzenleme Alanı Planı
05.05.2006	-	Sur Tecrid Bandının Revizyonu
15.06.2009	1/100 000	İstanbul Çevre Düzeni Planı
30.04.2010	-	Yenileme Alanı Kararı
20.12.2010	1/5000	Eyüp Koruma Amaçlı Revizyon Nazım İmar Planı
27.04.2012	-	Yenileme Alanı Kararı
21.07.2014	1/1000	Eyüp 1.Etap Koruma Amaçlı İmar Planı
21.07.2017	1/1000	Eyüp Etap Koruma Amaçlı İmar Planı
08.11.2019	1/1000	Eyüp 1.Etap Koruma Amaçlı Revizyon Uygulama İmar Planı (tadilat)

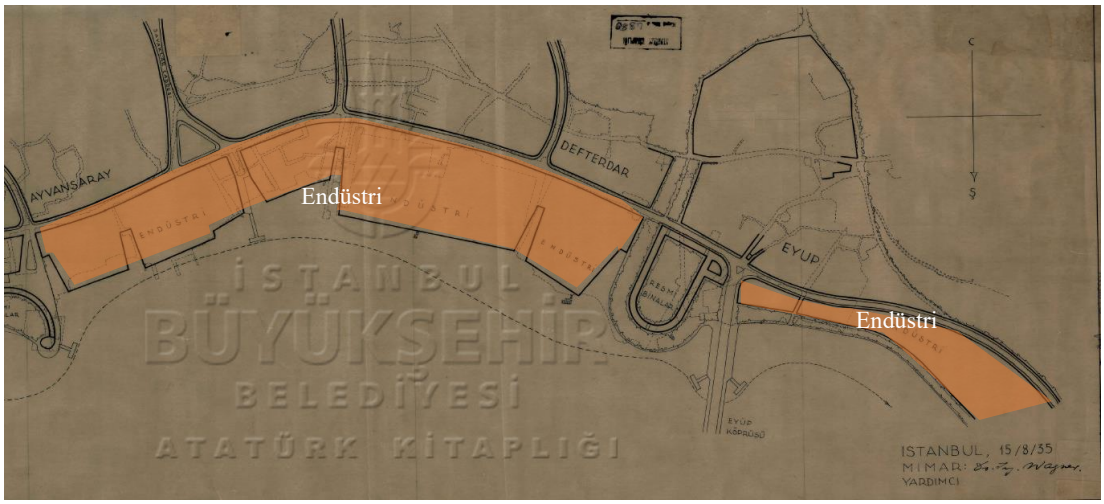
Cumhuriyetin ilanından (1923) 1937 yılına kadar Eyüp Fatih Belediyesine bağlı, sınırları ise İstanbul Belediyesi sınırları içerisinde kalmaktadır. 1936'da 3012 sayılı kanun ile Eyyüp adıyla ilçenin kurulma kararı alınmış, bu karar 15.07.1937 tarihinde uygulanarak ilçe belediyesi kurulmuştur. Eski Eyüp, Merkez, İslambey, Düğmeciler, Nişancı, Defterdar, Topçular, Rami Yeni ve Rami Cuma mahallelerinden oluşmaktaydı. 1950'de Eyüp Belediyesine Silahtarağa, Sakarya mahalleleri, 1980'li yıllarda Alibeyköy ve Kemerburgaz belediyeleri katılmıştır. Bayrampaşa 1984-1990 arasında Eyüp'e bağlıdır. 2008 yılında ise Göktürk'ün Eyüp'e bağlanması ile Eski Eyüp, Alibeköy ve Kemerburgaz yerleşimleri ile bugünkü Eyüp'ün sınırlarını oluşturmuştur **(Öztürk, 2019)**. 2017 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı kararla Eyüp ilçesinin ismi Eyüpsultan olarak değiştirilmiştir.

Eyüp'ün manevi sembolü nedeni ile Osmanlı döneminde birçok dini işlevde yapılar inşa edilmiştir. Bunlar cami, külliye gibi yapılar olmakla beraber tekkeler, zaviyeler, türbeler ve medrese yapıları yer almaktadır. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tetrisat Kanunu ile medreseler kapatılmış, tekke ve zaviyeler devlet himayesi altına alınmış ve kontrolü sağlanmıştır **(Apaydın, 2017)**. 30 Kasım 1925 yılında çıkarılan 677 sayılı "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması" Kanunu ile tekke ve zaviyeler kapatılmıştır **(Türcan, 1999)**. Bu iki gelişme Eyüp doğrudan etkilenmiştir. Eyüp'te birçok tekke, türbe ve medrese yapısı mevcuttur. Kanunlarla beraber yapılar uzun süre âtıl durumda kalmıştır. 1950 yılında 677 sayılı kanunda değişiklik yapılarak türbeler açılmıştır. Kanunda 'türbelerden Türk büyüklerine ait

olanlarla, büyük sanat değeri bulunanlar, Millî Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir.' maddesi eklenmiştir **(Beyinli Dinç, 2017)**. Böylece Eyüp'te bulunan türbeler faaliyete girmeye başlamıştır.

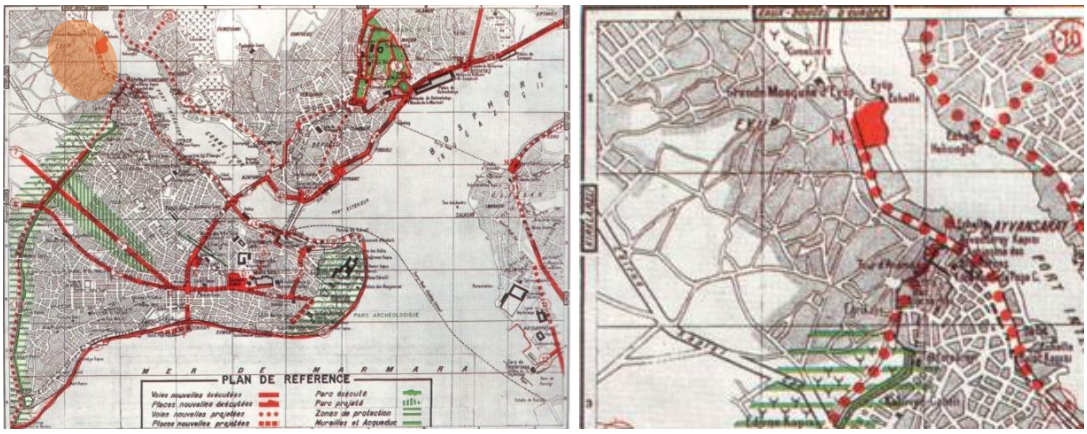
Eyüp konumu itibari ile Tarihi Yarımda ile komşu bir yerleşim yeri olup, Eyüp'ün burayla ilişkisini düzenleyecek ve yerleşimi etkileyecek olan bazı resmi düzenlemeler için kararlar tarihi süreç içerisinde alınmıştır. Tanzimat Döneminin başlangıcı ile Avrupa'daki gerçekleştirilen şehir düzenleme örneklerinin İstanbul içinde uygulamaya çalışılmıştır. Batı'dan örnek alınarak başkentte yönetsel ve askeri yapılar, eğitim ve sağlık binaları gibi yapıların inşasının yansıra binalara çeşitli düzenlemeler getirilmek istenmiş, yolların ise yeni ihtiyaçlara göre genişletilme kararları alınmıştır **(Ersoy, 2017)**. **Ersoy (2017)** çalışmasında, İstanbul için Osmanlı Döneminde kentsel planlamaya yönelik bilinen ilk belgenin 1839 tarihli İlmühaber Raporu'nun olduğunu belirtmektedir. Bu rapor kapsamında Moltke Planına göre bazı düzenlemeler yer almasına rağmen Moltke Planı uygulamaya geçmiştir. Düzenlemelerde bina yapımı ile ilgili bazı kararlar ile yol ve kaldırım genişlikleri ilgili kararlar alınmıştır. Bu kararlar Tarihi Yarımada, Yarımadayı çevreleyen surlarda bulunan kapılar ve kapılara diğer yerleşim yerlerinden ulaşan yolların genişlikleri ilgili gereklilikler belirtilmiştir. Bu raporda Eyüp yerleşimini doğrudan ilgilendiren karar ise Tarihi Yarımadadan Eyüp Sultan Cami ve türbesine kadar düzenlenecek yol ile ilgilidir. Raporda düzenlenecek yolun genişliğinin yaklaşık 15 metre olması, yol kenarının ağaçlarla süslenmesi, yol kenarlarındaki kaldırımların yaklaşık üç metre olması, yolların dokuz metre olması ve bu düzenlene yerlerde hiçbir çıkmaz sokağın olmaması gerektiği raporlanmıştır.

İstanbul için ilk planlama çalışmalarından biri 1935 yılında İstanbul Belediyesinin daveti ile İstanbul'a gelen Martin Wagner tarafından yapılmıştır. Wagner, İstanbul art bölgelerini ve ekonomik kalkınmayı ele alan yaklaşım benimsemiştir. Fakat dönemin Bayındırlık Bakanlığı tarafından kabul görmemiştir **(Bilsel, 2007)**. 1935 yılında hazırlanan Martin Wagner Planında, Ayvansaray kıyılarından başlayan endüstrileşme düşüncesi Defterdar kıyılarında da görülmekte, Eyüp Merkezde sadece Sultan Reşat Türbesi bu durumdan etkilenmemiş, türbeden sonra Eyüp Köprüsü yer almakta ve köprüden sonra da endüstrileşmenin devam ettiği görülmektedir **(Şekil 3.15)**.

Şekil 3.15: 1935 Wagner Plan (Hrt_004880) **(İBB Atatürk Kitaplığı)**.

Cumhuriyetin ilanı ile yeni imar düzenlemeler belli bir dönem yapılmasa da savaş sonrası savaştan zarar gören yerler için ve ülkenin yeni başkenti Ankara için imar kararları alınmıştır. 1937 yılında İstanbul'un ilk nazım planı olan Tarihi İstanbul Nazım İmar Planı Prost tarafından hazırlanmıştır **(Şekil 3.16)**. Prost'un plandaki ilk amacı sadece anıt yapıların etrafını açmak değil İstanbul'un tarihi siluetini korumaktır. Plan kapsamında kıyı üzerinde inşa edilecek yapıların 9,5 metre yüksekliği geçmesi yasaklanmıştır **(Ersoy, 2017)**. Ayrıca plan Haliç'teki sanayinin geliştirilmesi ve kontrolsüz gelişen yapılaşmayı kontrol etmek için yapılmıştır. Plan ile sanayinin Haliç'te toplanmasına karar verilmiştir **(Köseoğlu, 2010)**. Planda, İstanbul Boğazı'nın sanayiden arındırılmasını önerirken, sanayi yapılaşmasını Haliç kıyıları boyunca yapılmasını ve bu alanın ticarete açılması fikrini öne sürmüştür. Planın uzun vadede sonuçları, Anadolu'dan ve yurt dışından çok fazla göç alması sebebiyle yoğun göçle aynı hızda konut ihtiyacını beraberinde getirmiş ve bu gecekondulaşma ve apartmanlaşmaya neden olarak bölge için olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır **(Kara, 1994b)**. Prost Planı'yla başlayan Haliç'in sanayiye açılması süreci, 1947'de Belediye İmar Müdürlüğü tarafında "İstanbul Sanayi Bölgelerine Ait Talimatname" ve 1949'da da ilgili komisyon raporunun yayınlanmasıyla tamamlanmıştır. Yayınlanan bu talimatname, Eyüp-Silahtarağa, Eyüp-Edirnekapı ve Yedikule-Bakırköy arasını ağır, Haliç'in iki yakasını ise orta ölçekli sanayi yerleşimine açmıştır **(Keskin, 2018)**.

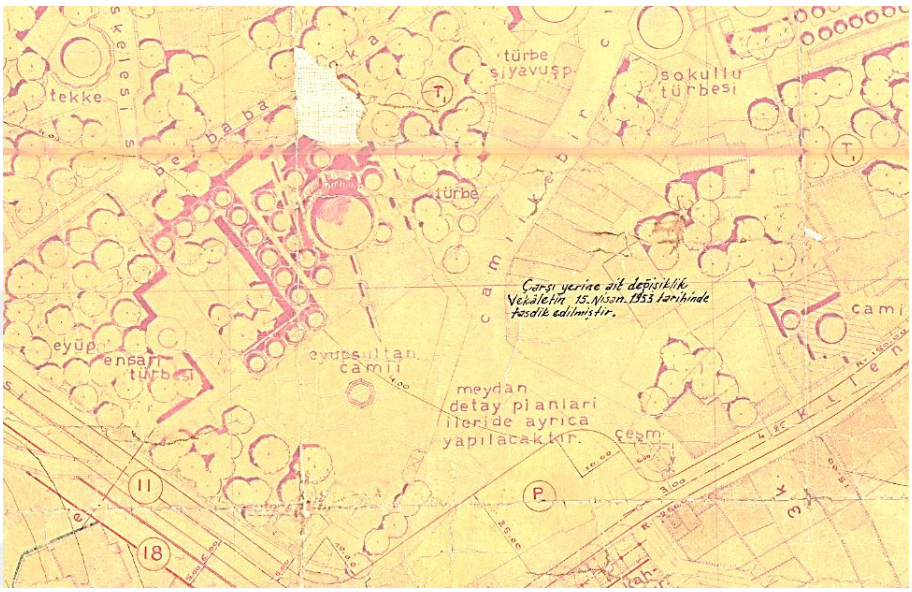
Şekil 3.16: Tarihi İstanbul Nazım İmar Planı-1937-Prost Planı **(Harvard Maps)**.

Çalışma kapsamında yapılan arşiv araştırmalarında İBB Atatürk Kitaplığı Arşivinden Henry Prost'un 1950 yılında Eyüp için hazırlamış olduğu uygulama planlara ulaşılmıştır (**Şekil 3.17**) **(**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**)**. Planlarda Eyüp Meydanı ve çevresi, Eyüp sahili üzerinde düzenlemeler mevcuttur. Düzenlemeler kapsamında yeşil alanlar, sanayi alanları, yol düzenlemeleri ve iskân edilecek yerler belirtilmiştir.

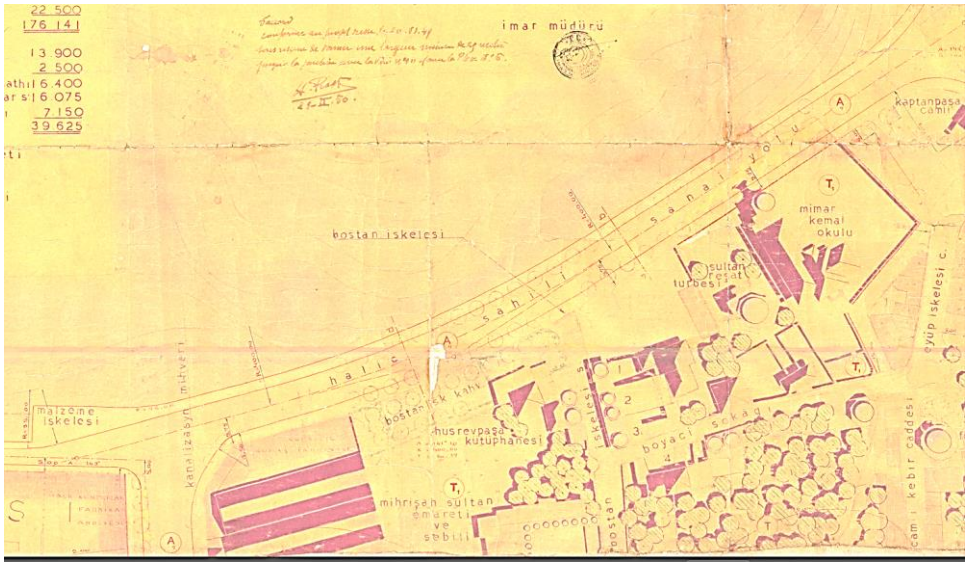

Şekil 3.17: 1950 Eyüpsultan vapur iskelesi ve civarı tatbikat planı harita/Henri Prost (Hrt_009578, Hrt_009579) **(İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi)**.

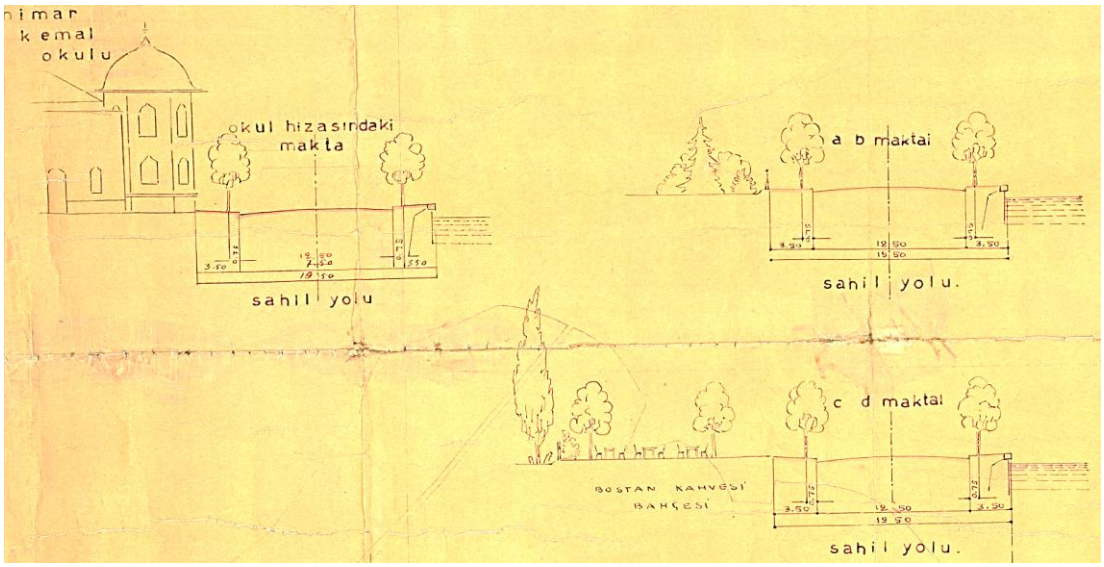
Prost planı ele alındığında, Eyüp için önemli karar içermektedir. Bu kararlardan ilki Eyüp Meydanındaki yerlerin ve yapıların istimlak edilmesidir. Plan üzerinde daha sonra yapılacağı belirtilmiş, bu istimlakler 1953 yılında yapıldığı not edilmiştir **(Şekil 3.18).** Önemli kararlardan biri de sahil yolun önerisindir. Planda Mimar Kemalettin Okulu'nun önünden başlayan sanayi sahil yolu 12,5 metre ve 3,5 metre genişliğinde kaldırım önerilmiştir **(Şekil 3.19, Şekil 3.20)**.

Şekil 3.18: 1950 Eyüpsultan vapur iskelesi ve civarı tatbikat planı harita/Henri Prost, Eyüp Sultan Cami etrafı (Hrt_009578, Hrt_009579) **(İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi)**.

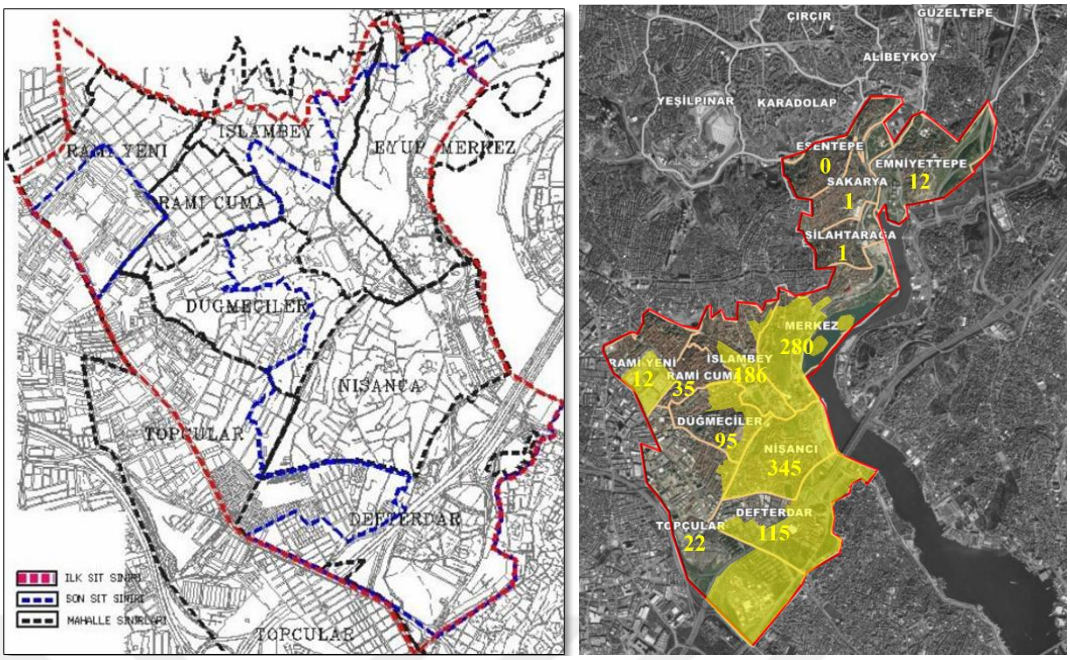

Şekil 3.19: 1950 Eyüpsultan vapur iskelesi ve civarı tatbikat planı harita/Henri Prost, Eyüp Sahil yolu düzenlemesi planı (Hrt_009578, Hrt_009579) **(İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi)**.

Şekil 3.20: 1950 Eyüpsultan vapur iskelesi ve civarı tatbikat planı harita/Henri Prost, Eyüp Sahil yolu düzenlemesi sokak kesitleri (Hrt_009578, Hrt_009579) **(İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi)**.

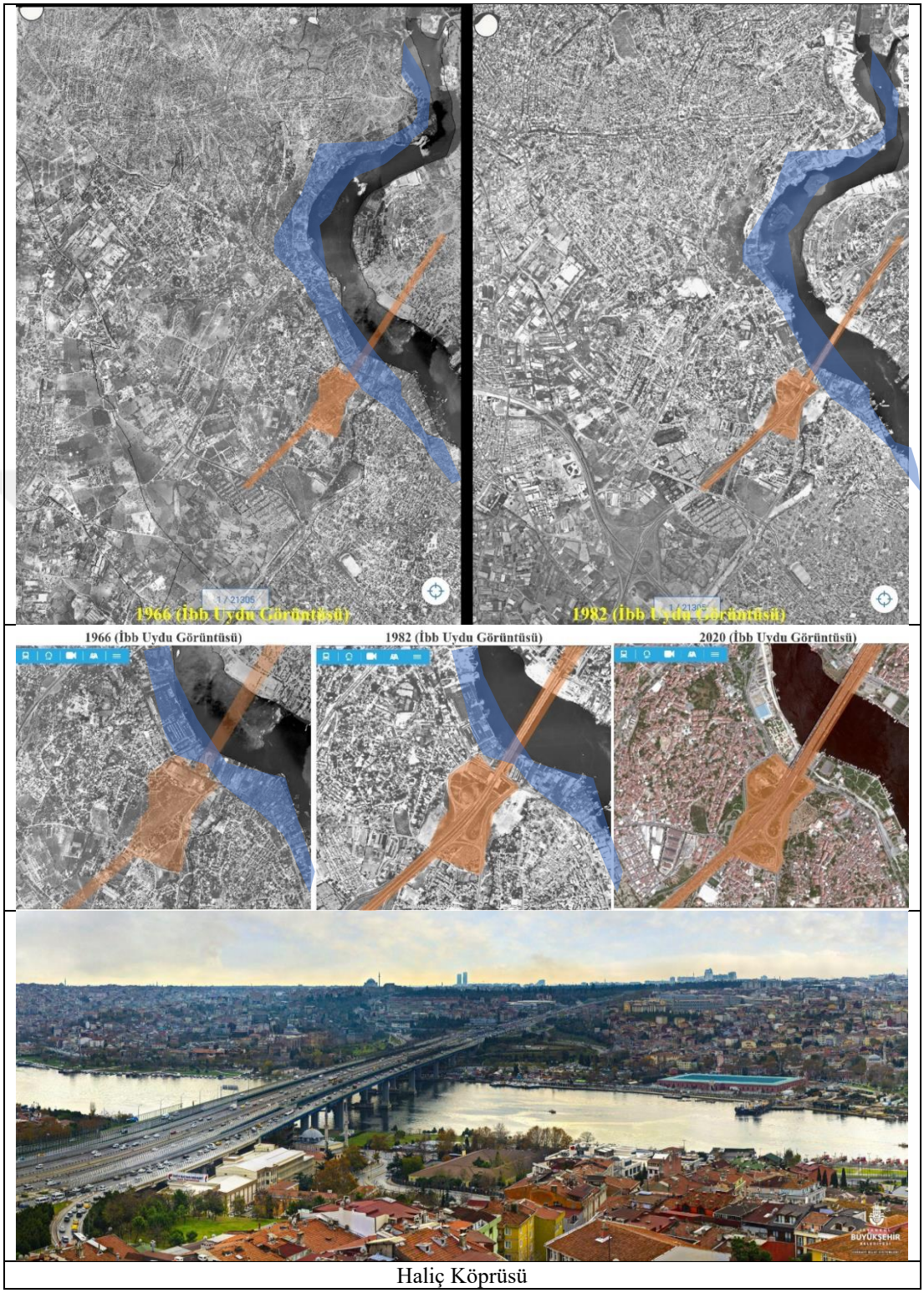
1977 yılında ilan edilen sit sınırları içerisinde 1950-1980 yılları arasında, Eyüpsultan yerleşiminde özellikle sivil mimarlık örneklerinde ciddi kayıplar yaşanmış ve betonarme, dokuyu aşan irtifalara sahip yapılar yapılmış ve yine anıt eserlerde ağır hasarlar meydana gelmiştir. Tüm bu sebepler göz önüne alınarak 1977 yılında 9591 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile ilk kentsel sit alanı belirlenmiş ve eser tescillerine ait kararlar alınmıştır. Yine ilk koruma amaçlı uygulama imar planı bu dönemde yapılmıştır **(Keskin, 2018)**. Günümüzde de geçerli olan 16.11.1989 gün 1509 sayılı kurul kararı ile daraltılmak suretiyle yeniden belirlenmiştir **(Şekil 3.21) (Körçeşme, 2012)**.

Şekil 3.21: Eyüpsultan ilk ve son kentsel sit alanı sınırları **(Sevindik, 2010)** ve günümüzdeki sınırlar **(İBB şehir haritası üzerinden işlenmiştir)**

Haliç Köprüsünün 1974 yılındaki inşasıyla birlikte Haliç'in karayla birleştiği yerlerde mevcut olan mezarlıklar zarara uğramış ve doku zarar görmüştür. Özellikle Haliç köprüsünün inşası sırasında köprü ayaklarının yerleşim seçimi, köprüye ulaşan D-100 kara yolu Tokmaktepe Mezarlığını (15.yy) önce iki parçaya ayırmış, sonrasında köprü bağlantı yollarının artması ve yolların genişletilmesi, mezarlığın ve çevresindeki konut dokularının kaybolmasına neden olmuştur **(Tablo 3.4)**. Hacı Hüsrev Cami (1591), Ya-Vedüd Türbesi (1876) ve Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi (1856) toplumsal ve mimari koruma yaklaşımı ile özgün yerlerinden taşınmak zorunda kalmıştır. Hacı Hüsrev Cami Kara Surlarına taşınarak, yapı-yer bağlamından koparılmış, kentsel ve toplumsal hafıza değişmiştir **(Ahunbay, 2021)**.

Tablo 3.4: Haliç Köprüsünün inşası **(İBB Şehir Haritaları)**.

Haliç Köprüsü

1977 ve 1979 yılında İstanbul için 1/5000, 1/1000 ve 1/500 koruma amaçlı imar planları hazırlanmıştır. Bunun sonunca Eyüp'te yapılar tescillenmiş, bazı yapılar da tescile önerilmiştir. 2017 İBB Eyüp tescil listesi ele alındığında 1193 tescilli yapının 909'u 1939-1979 yıllar arasında tescillenmiştir. Çalışma kapsamında 1979 yılına ait

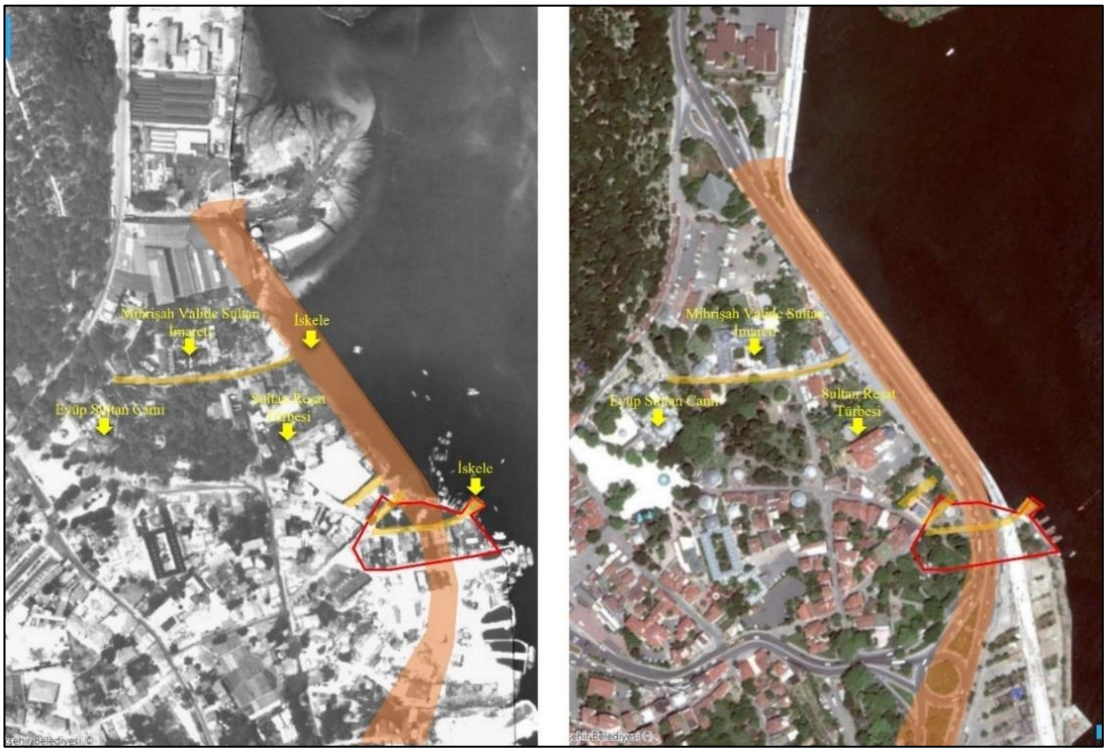
koruma planı **Bölüm 4.3.1.8**'de detaylı olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme kapsamında 1979 yılına ait planlarla 2017 yılına ait koruma amaçlı imar planı katmanlanmış, tescilli yapıların, tescile önerilmiş ama kaybolan yapıların, yol ve parsel durumlarının değişimi, Kırkçeşme Su Yolları tespiti edilmiş ve değerlendirilmeleri yapılmıştır (**Şekil 3.22)**.

Şekil 3.22: 1979 Koruma Amaçlı İmar Planı **(EYSAM Arşivleri)**.

1970'li yıllarda Haliç'i sanayiden arındırma projeleri ve Haliç kıyılarının turizm amaçlı kullanılması gündeme gelmiş, 1980'li yıllarda ise sanayi yapıları yıkılarak yerlerine parklar ve bahçeler yapılmıştır. Sanayiden arındırma işlemleri yapılırken tarihi dokuya da zarar verilmiştir. Tüm bunlarla beraber 1985 Haliç Çevre Düzeni Nazım İmar Planı Haliç'in planlamasında olumsuz etkileri olmuştur **(Çoban, 2015)**.

1985 yılında Kazıklı yol inşası gerçekleşmiş, yol nedeni ile Eyüp Sultan Merkez'in Haliç'le olan ilişkisini kesmiş, yol kotu yükseltilmiş ve iskelelere ulaşan sokak aksları yol ile bölünmüştür. Eyüp Merkez yerleşimini etkileyen en önemli faktörlerden biri kazıklı yoldur **(Şekil 3.23)**. Bu yolun inşası öncesinde, ana güzergâh Tarihi Yarımada'dan gelen ve Mihrişah Valide Sultan İmaretinde son bulan Feshane Caddesi'nin yanına Yavedut Caddesi yapılmış ve bu cadde Eyüp Merkezin doğusundan geçerek Bahariye Caddesi ile bağlanmıştır. 1985 yılında inşa edilen Kazıklı yol Eyüp Sultan Merkez'in Haliç'le olan ilişkisini kesmiş, yol kotu yükseltilmiş ve iskelelere ulaşan sokak aksları yol ile bölünmüştür Kazıklı Yol (1985) inşasıyla birlikte Eyüp'ün denizle olan bağlantısı kopmuş, Eyüp'ün doğrudan Haliç kıyısına inen sokakları ve caddeleri kaybolmuş, sokak üzerinde yer alan birçok yapı yıkılmış, yapıların yerini Yavedut Caddesi almıştır. Eyüp İskelesine inen Eyüp İskele Caddesi'nin bir kısmı üzerinde yer alan yapılar ile Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirasının bir parçası olan Müzisyenler Kahvesi, kahvehane, kebapçı, kaymakçı ve tatlıcı dükkanlarının yok olmuştur. Kazıklı yolun inşasıyla birlikte Eyüp Sultan Cami ve Türbesine çıkan en önemli aks Cülus Yolu işlevini ve kullanım yoğunluğunu büyük ölçüde kaybetmiştir **(Şekil 3.23, Şekil 3.24, Şekil 3.25)**.

Şekil 3.23: Kazıklı yol inşası öncesi-1982 ve 2024 uydu görüntüleri **(İBB Şehir Haritaları üzerinden işlenmiştir).**

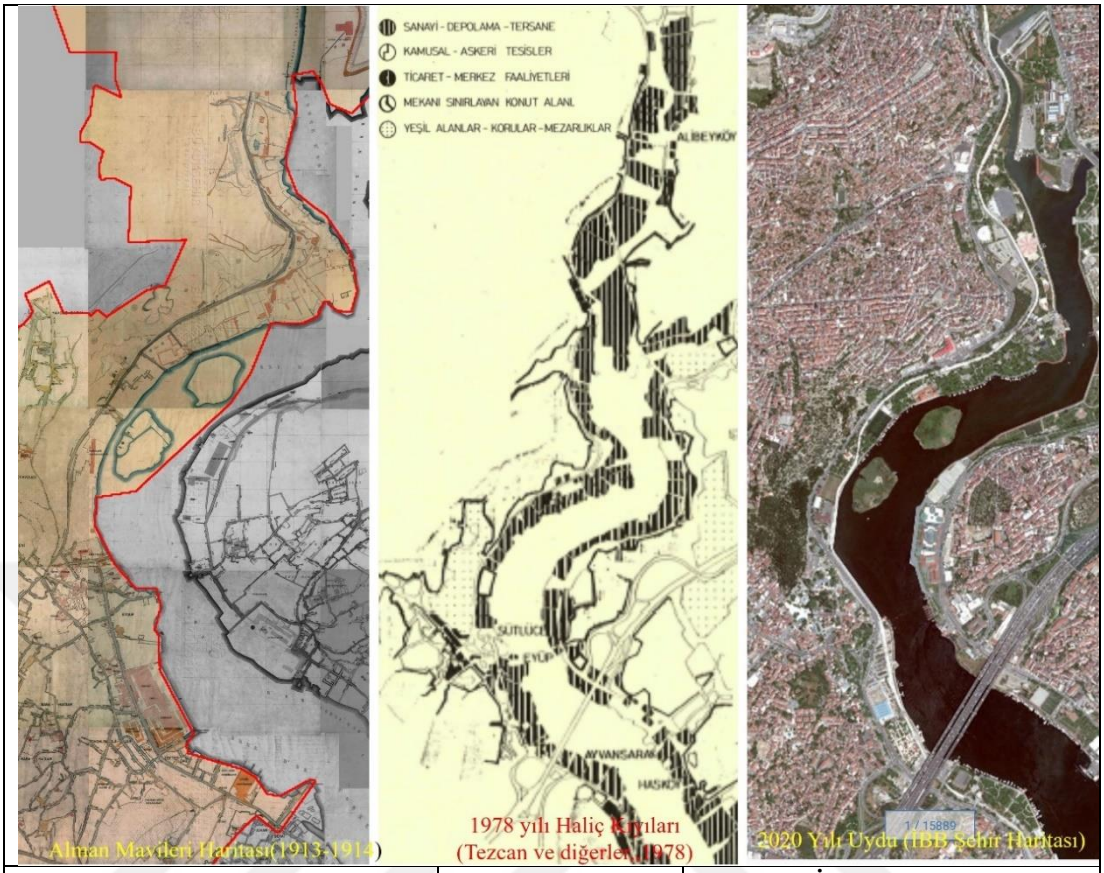
Şekil 3.24: Sütlüce'den Eyüp Sultan **(İBB CBS)**.

Eyüp'ü ve Haliç ilişkisini doğrudan etkileyen kararların başında Haliç kıyılarının sanayiye açılmasıdır. Haliç'in sanayileşmesi ve değişimi eski haritalardan, uydu görüntülerinden anlaşılabilmektedir. Alman Mavileri (1913-1914) haritalarına bakıldığında özellikle haliç kıyısındaki sanayileşmenin daha o yıllardaki yoğunluğu görülebilmektedir. Tarihi Surlardan başlayan fabrika yapıları sırasıyla Dakik Fabrikası (un fabrikası), Bulgur Fabrikası, Feshani-i Amire Fabrikası (fes fabrikası), debbağhane-tabakhane (deri tabakalanan fabrika), Eyüp Merkez ve Haliç'e açılan sokaklar, İplikhane Hastanesi (Fabrikası), Şah Sultan Cami, Bahariye Mevlevihane'si ve Alibeyköy'e doğru devam eden sanayi yapıları mevcuttur. **Tezcan ve diğerleri (1978)**, yaptığı çalışmada 1978 yılında Haliç kıyıları, Eyüp Merkez hariç Alibeyköy deresi etrafı sanayi olarak kullanıldığı tespiti yapılmıştır. 2024 uydu görüntüleri ve alanda yapılan tespitlerde sanayi yapılarından sadece Feshane'nin kaldığı ve diğer sanayi yapılarının yıkıldığı anlaşılmaktadır. 1985'li yıllarda geçekleştirilen yıkım çalışmalarında yıkılan sanayi yapılarında herhangi bir nitelik aranmadığı anlaşılmakta ve olabilecek endüstri mirası potansiyeli değerlendirilememiş, bu yapıların yerini halı saha, otopark ve parklar inşa edilmiştir **(Şekil 3.25, Tablo 3.5)**.

Şekil 3.25: Pierre Lotti'den Eyüp manzarası.

Tablo 3.5: Haliç ve Çevresinin zaman içerisinde değişimi.

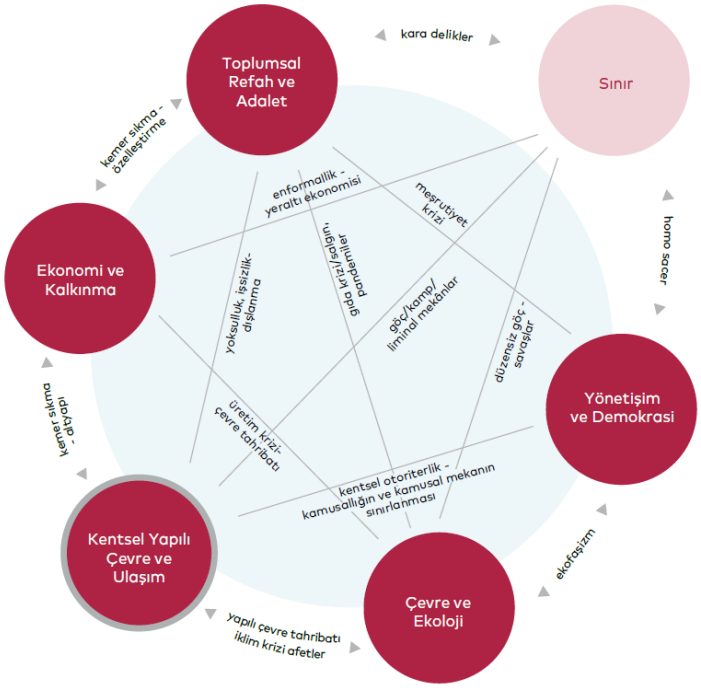
Alman Mavileri Haritası	(Tezcan vd., 1978)	2025 İBB Şehir Haritası

3.3.3.1. Eyüp'ün İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planındaki ve İstanbul'un Yaratıcı Ekonomisindeki Potansiyelde Yeri

Çalışmada Eyüp'ün içerisinde yer alabileceği İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planın ve İstanbul'un yaratıcı ekonomisi değerlendirilmiş, bu kapsamda çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Eyüp'ün mimari ve kültürel miras potansiyeli üzerinde tespitler yapılarak yaratıcı endüstriler kapsamında öneriler geliştirilmiştir. İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planı, İstanbul'un sosyokültürel, sosyoekonomik, çevresel ve iklim alanlarında gelecekteki hedeflerini kapsayan bir vizyon planıdır. Eyüp'ün bu vizyon planlarını değerlendirilmesi ile sosyokültürel, sosyoekonomik, çevresel ve iklim alanlarında İstanbul ile uyum sağlayabilecektir. Eyüp; mimarlık, geleneksel el sanatları ve zanaatkarlığı ve somut olmayan kültürel miras barındırmaktadır. Bu özellikleri ile Eyüp, İstanbul için yaratıcı endüstrilerin alternatif bir merkez rolü üstlenebilir.

3.3.3.1.1. İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planında Eyüpsultan

İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planı, İstanbul Büyük Şehit Belediyesi ve İstanbul Planlama Ajansının hazırlamış olduğu İstanbul'un uzun vadede kalkınma hedeflerini belirlemektedir. Eylem planı; Çevre ve Ekoloji, Ekonomi ve Kalkınma, Toplumsal Refah ve Adalet, Kentsel Yapılı Çevre ve Ulaşım, Yönetişim ve Demokrasi alanlarında meydan okumalar yaparak bu sorunları çözmeyi hedeflemektedir **(Şekil 3.26)**. Bu bağlamda planın hedeflerine ulaşabilmesi için çevreyi koruyan ve iklime uyumlu kent, dönüştüren ve dayanıklı ekonomi, herkes için erişilebilir ve adil kentsel olanaklar, iyi yaşam sağlayan canlı ve duyarlı mekânlar, etkin ve kapsayıcı hareketlilik, bütünleşik ve akıllı altyapı sistemleri, eşit ve özgür toplum olmak üzere yedi tema planlanmıştır.

Şekil 3.26: Altı temel kriz/meydan okuma alanı **(İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Planlama Ajansı, 2024)**.

Eylem planları içerisinde ilçe bazlı planların yapılması gerektiği belirtilmektedir. İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planında doğrudan Eyüpsultan için bir hedef yoktur. Fakat İstanbul'un genel mekânsal yapısı ve planlama yaklaşımları bağlamında Eyüpsultan'ın dolaylı olarak etkileyebilecek strateji ve hedefleri mevcuttur. Planda Eyüpsultan, İstanbul'un metropoliten kentsel yapılaşmış çevresi içinde bir ilçe olarak

belirtilmektedir. Planda İstanbul, kentsel yapılı çevre dışında kalan doğal çevre ve kırsal alanlar, kuzey yaşam koridoru, kentsel yapılaşmış çevre, kıyı alanları ve tüm alanları kapsayan metropoliten olmak üzere mekânsal katmanlarını oluşturmaktadır. Eyüpsultan merkezi ve civarı kentsel yapılaşmış çevre katmanına dahil edilmiştir. Bu katman dahilinde Eyüpsultan'da arazi yüzey sıcaklığını düşürülmesi, hava kirliliğinin azaltılması, gürültü yoğunluğunu azaltılması ve Kuzey Ormanları arasında yaşam koridorunun oluşturulması, İstanbul Miras Ağı ile biyokültürel koruma, kültürel peyzaj, tarihi kentsel peyzaj gibi yaklaşımlarla ve UNESCO Dünya Mirası Listesi gibi küresel düzeyde araçlarla koruma altına alınmasını hedeflenmektedir **(İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Planlama Ajansı, 2024)**.

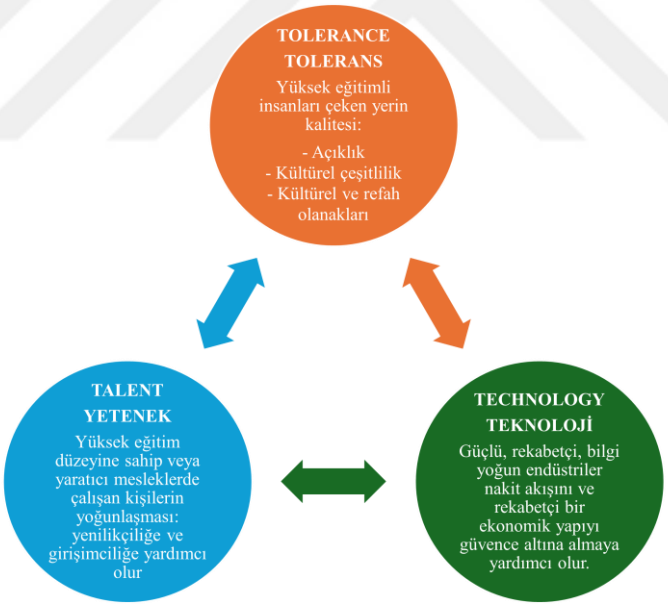
Eyüpsultan ve diğer ilçeler, koruma planlaması programı (mekânsal planlamaların bütünleşik kentsel koruma stratejisi ve bütünleşik korumanın kurumsallaştırılabilmesi), bütünleşik koruma envanteri hazırlanması (envanterin bir veri tabanında toplanması), İstanbul metropol arkeolojisi programı (arkeolojik katmanların kent planlarında yer alması, arkeolojik mirasın kent yaşantısına dahil olması), su miras ağı, endüstri miras ağı, kentsel kamusal açık mekân ve yeşil alan sistemi, İstanbul mirasının afetlere karşı dayanıklılığının artırılması (risk envanteri, dijital ikiz, öncelikli mirasa müdahale, miras için deprem riski kılavuzu, rölöve çalışmaları) yönelik miras stratejileri belirlenmiştir **(İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Planlama Ajansı, 2024)**.

Eylem planında Eyüpsultan'da Haliç, Boğaziçi ve Adalar'ın Korunması ve Dünya Mirası Sisteminin Geliştirilmesi strateji içerisinde orta vadede ulusal ve uluslararası tanıtımın yapılması, kültürel mirasın korunmasına yönelik projelerin ve eylem planlarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda, tarihi bahçe, park, bostan, koru, mezarlık gibi yeşil alan sistemleri, kıyılar ve kültür mirası yapılar ile somut olmayan miras ele alınacaktır. Eyüpsultan'da kültür kurumları, kamusal mekânlar, kentsel hizmetler ve kültür mirası mekânlar arasındaki bağlar, kentsel tasarım projeleriyle güçlendirilecek ve erişilebilirlikleri arttırılması hedeflenmektedir. Kısa vadede belirlenen İstanbul sanatçısı statüsü ve İstanbul sanat koleksiyonunun oluşturulması stratejisi altında Eyüp düdüğünün geleneksel malzeme ve üretim yöntemlerinin kullanımı gibi üretim yöntemleri mekânsal bağlar gözetilerek teşvik edilmesi desteklenecektir **(İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Planlama Ajansı, 2024)**.

3.3.3.1.2. Eyüp'ün İstanbul'un Yaratıcı Ekonomideki Potansiyeli

"Yaratıcı ekonomi", yaratıcılığı ve yeniliği teşvik eden, ekonomik gelişime katkı sağlayan, temelinde bireysel yaratıcılık olan yaratıcı endüstrilerin bulunduğu önemi gün geçtikçe artan bir alandır." **(Esen ve Atalay, 2017)**. Bu bağlamda yaratıcı ekonomide John Howkins "Yaratıcı Endüstriler", Richard Florida'nın "Yaratıcı Sınıf" (profesyoneller, araştırmacılar ve sanatçılardan olur) ve Charles Landry'ın "Yaratıcı Şehir" yaklaşımları olmak üzere üç temel yaklaşım bulunmaktadır **(Esen ve Atalay, 2017)**.

Yaratıcı sınıf yaklaşımının temel mantığı, teknoloji, yetenek ve tolerans bilgi tabanlı ekonomide bölgesel büyümeyi kolaylaştırmada üç önemli temel taş olduğudur. "3 T", büyüme üzerinde bireysel olarak olumlu ancak sınırlı bir etkiye sahip olan birbiriyle bağlantılı parametreler olarak kabul edilir; ancak bir arada var olduklarında önemli bir etkiye sahiptirler **(Şekil 3.27) (Hansen, 2007)**.

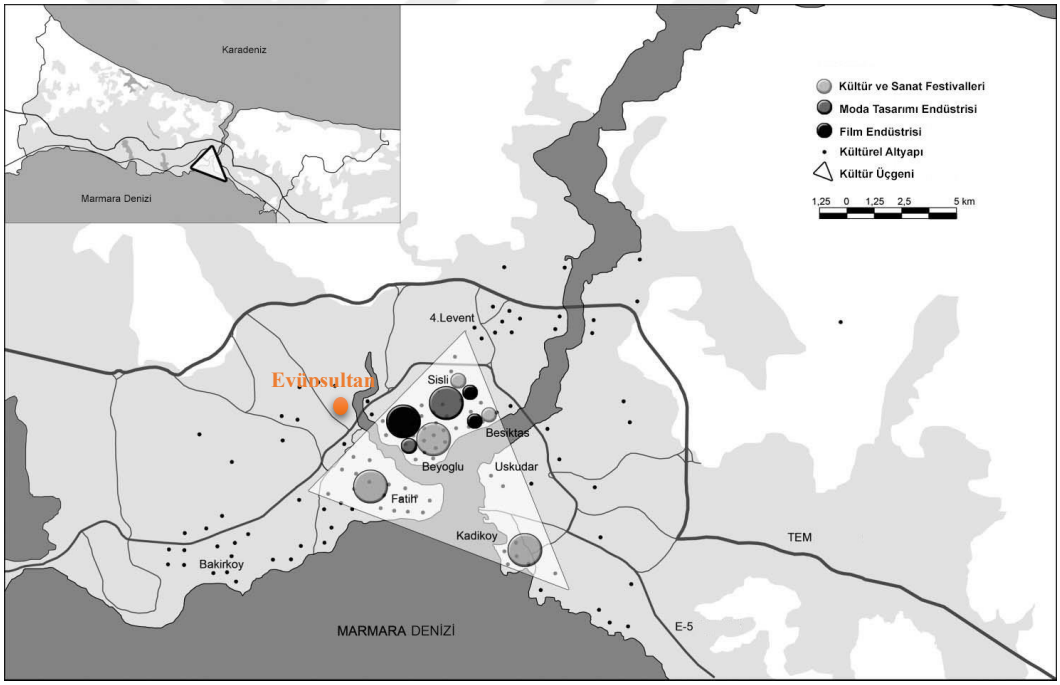

Şekil 3.27: Teknoloji, yetenek ve hoşgörü arasındaki ilişkinin basitleştirilmiş modeli **(Hansen, 2007)**.

İstanbul sahip olduğu tarihsel derinliği, kültürel farklılıkları ve çeşitliliği, içinde bulundurulduğu nüfusu, farklı iş kolları açısından yaratıcı ekonomi için zemin oluşturmaktadır. Bu kapsamda İstanbul, UNESCO'nun yaratıcı şehir ağına 2017 yılında katılmıştır. Ayrıca İstanbul için yaratıcı sektörler için "Kültür Üçgeni" kavramı da geliştirilmiştir.

UNESCO "Yaratıcı Şehirler Ağı", şehirlerin kendi yetenek ve enerjilerini yönlendirebileceği edebiyat, film, müzik, zanaat ve halk sanatları, tasarım, gastronomi, medya sanatları ve mimari alanları içeren 8 tema oluşturmuştur. Ağın amacı; farklı şehirlerin bu ağa katılıp yaratıcı endüstriler alanında birlikte çalışmamalarını sağlamaktır. İstanbul 2017 yılında tasarım alanındaki başlıkla UNESCO'nun 2004 yılında aratıcı Şehirler Ağı Programı'na (Creative Cities Network) katılmıştır **(Web 11)**.

Yaratıcı sektörler kenttin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Günümüzde İstanbul, Türkiye'deki yaratıcı faaliyetlerin merkezi konumundadır ve bu konumu tarihsel arka planına dayanmaktadır. "Kültür Üçgeni" olarak tanımlanan ve yaratıcı sektörlerin kümelendiği alanlar Beyoğlu, Galata, Tarihi Yarımada, Şişli, Beşiktaş, Kadıköy ve Üsküdar yer almaktadır **(Şekil 3.28)**.

Şekil 3.28: İstanbul Kültür Üçgeni **(Enlil vd., 2011)**.

Eyüp yerleşimi, İstanbul için oluşturulan bu kültür üçgeni kavramının çeperinde kalmaktadır. Eyüp'ün sahip olduğu kültürel değerler ile bu üçgene katkıda bulunabilecektir. Eyüp'ün bu üçgene katılmasını sağlayabileceği mimari ve somut olmayan kültürel miras unsurları, Eyüp'te düzenlenen kültür sanat aktivitelere mevcuttur. Eyüp'ün bu ağa dahil olması ile hem içinde barındırmış olduğu somut ve somut olmayan mirasının görünürlüğü artacak hem de İstanbul'un çok katmanlı

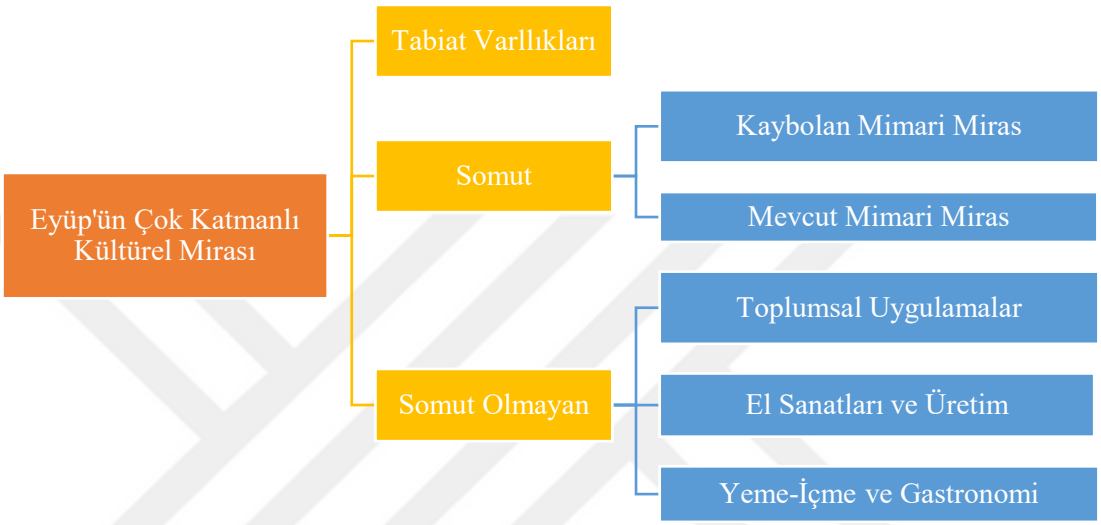
yapısının anlatılmasında etkili olacaktır. Bu kapsamda Eyüp'ün bu ağa dahil olabileceği somut ve somut olmayan kültürel mirası tespit edilmiş **(Bkz. Bölüm 4)**, bu mirasın yaratıcı endüstriler ile sunu yaklaşımları çalışmada önerilmiştir **(Bkz. Bölüm 5.2)**.

4. EYÜP YERLEŞİMİNİN BÜTÜNCÜL MİMARİ KORUMA POTANSİYELİ

Eyüp yerleşiminin bütüncül mimari koruma potansiyeli değerlendirmesi, Eyüp'teki kentsel, sosyal ve kültürel durumunu etkileyen yapıların ve yapı gruplarının, kentsel dokunun ve kültürel mirasın tespit edilmesi ve korunabilirlik durumunu değerlendirilmesi ile yapılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde, çalışmanın problemine, amacına, çalışmanın yöntemine yer verilmiştir. Çalışmanın yöntemi, Eyüp'teki miras potansiyelinin tespitinde ve ele alınmasında kullanılmış, elde edilen veriler analiz edilmiştir. İkinci bölümünde, kuramsal alt yapının oluşabilmesi için literatür çalışmaları yapılmış, literatür çalışmaları içerisinde; Eyüp'ün bütüncül koruma kavramı ile değerlendirilmesi için bütüncül koruma kavramı, somut olmayan kültürel miras kavramı ve kültürel miras alanlarının yorumlanması ve sunulması yer yer verilmiştir. Literatür araştırmaları, kültürel miras katmalarının nasıl tespit edileceğini ve bu tespitlerin değerlendireceğine yön vermiştir. Bu bölümde, somut ve somut olmayan kültürel miras literatürdeki bulgular ile araştırmadaki bulguların ilişkileri birlikte tartışılmıştır. Tüm bu tespit çalışmaları kültürel mirasın yorumlanmasını içerisinde yer alan bilgi kaynakları maddesini içermektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Eyüp'ün tarihsel süreç içerisindeki kentsel, mimari ve kültürel katmanları etkileyen Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine yer verilmiş, kültürel mirası ve mimari potansiyeli etkileyen olumlu ve olumsuz etmenler ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü, dördüncü bölümün fiziksel ve somut olmayan katmanların tespitinde ve dönemlere ayrılmasında belirleyici faktör olmuştur.

Öncelikle Eyüp'teki fiziki katmanların ve somut mimari izlerin tespiti için de Eyüp'ün içinde yer aldığı tarihi haritalar ve koruma amaçlı imar planları katmanlanarak Eyüp'ün süreç içerisindeki mekânsal değişimin, tarihi dokudaki değişimin, tarihi doku ve yapı/yapı gruplarının tespitleri yapılmıştır. Tespit çalışmaları, arşiv ve alan çalışmaları ile yapılmış, bu kapsamda yapı katmanları belgelenmiş, yapılar fonksiyonlarına, inşa edildikleri dönemlere göre tablolaştırılmış, çalışmanın yapıldığı 2025 yılındaki durumları üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Eyüp'ün kültürel mirasına yönelik diğer bir çalışma Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirasıdır. Somut olmayan kültürel mirası tespiti için literatür ve alanda tespit çalışmaları

gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, somut olmayan kültürel miras çalışmaları için envanterler hazırlanmış, envanterlere somut olmayan kültürel miras ve mekânları hakkında bilgiler işlenmiştir. Tüm bu bilgiler bir araya getirilerek Eyüp'ün fiziki mekanlarının ve somut olmayan kültürel mirasının nasıl bir araya geldiği, ortak noktaları, yerleşim yeri üzerinde nasıl bir dağılımının olduğu haritalanarak ve tablolaştırılarak değerlendirilmiştir **(Şekil 4.1)**.

Şekil 4.1: Eyüp'ün çok katmanlı kültürel mirası.

4.1. Eyüp'ün Çok Katmanlı Kültürel Mirası

Eyüp yerleşimi, içerisinde bulundurmuş olduğu mimari mirası, kültürel mirası, tarihi boyunca burada yaşayan medeniyetlerin/toplulukların izini taşıması, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin üst üste gelmesi, somut ve somut olmayan mirasının birbiriyle bütünleşmesi ile çok boyutlu bir miras oluşturmuş, bu mirasların katmanlaşması ile çok katmanlı bir yerleşim yeri halini almıştır.

Çok katmanlılık arkeolojide, birden fazla kültürel katmanın birlikteliğini belirtmek için kullanılmaktadır. **Karabağ (2008)**, "Çok Katmanlı Kent" kavramını, eski dönemlerden bu yana farklı toplumlar tarafından yerleşim görmüş, bu toplumlara ait kültürel tabakaların yatayda, düşeyde veya farklı açılarda sıralandığı kentler olarak tanımlamaktadır. Çok katmanlı kent kavramı yerleşimin devam ettiği ancak farklı çağlara ait kalıntıların da yer aldığı alanları ifade etmektedir **(Belge, 2004)**. **Bilgin Altınöz (2002)**, çok katmalı kentleri, kurulduktan sonra sürekli yerleşilen ve

günümüzde de yerleşilmeye devam eden kentler-yerleşimler olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel sürekliliği olan kentlerin fiziksel yapılarının oluşumunda ve dönüşümünde zamanın önemli sonuçları vardır. Çok katmanlı bir kentin çağdaş yapısı, yer ve zamanın uzun bir oluşum süreci boyunca sürekli, çok boyutlu ve dinamik ilişkisinin sonucudur. Çok katmanlılık değeri ele alındığında, çok katmanlı ve çok kültürlü yerleşmelerdeki kültür varlıklarının, diğer dönemlerdeki katmanlarla ilişkilerini tanımlar ve bu ilişkiler çerçevesinde bütünsel bir korumanın amaçlarını kapsamalıdır **(İstanbul Valiliği Proje Koordinasyon Birimi, 2014)**.

Bu tanımlamalar düşünüldüğünde Eyüp'ün çok katmanlı bir yerleşim yeri olduğu aşikardır. Eyüp, tarihi Bizanslılara kadar dayanmakta, sonrasında da İstanbul'un Fethiyle beraber Osmanlılar için yerleşim yerine dönüşmüştür. Bizans'tan sonra sırasıyla Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi yaşanmış, bu dönemlere ait somut ve somut olmayan miraslar katmanlanarak günümüze ulaşmıştır. Bizanslılardan günümüze (2024) kadar Eyüp'te Eyüp Sultan Caminde, Zal Mahmut Paşa Caminde, Arekiyeci Cafer Ağa Caminde, Kasım Çavuş Caminde, Cezeri Kasım Paşa Caminde, bazı sivil mimarlık örneklerinde devşirme malzemeler ve Amcazade Tepesinde yapı kalıntıları ve Hazreti Halit Bulvarında (349/50) hamam kalıntısı bulunmuştur **(Şekil 3.9)**. Osmanlı Dönemi'nde ise günümüze ulaşan 1193 adet tescilli eserin ve Cumhuriyet Döneminde inşa edilen yapılar Eyüp'ün fiziki (somut) katmanlarını oluşturmaktadır. Somut katmanlarla beraber Eyüp Sultan Türbesini ziyaret, kılıç kuşanma geleneklerin Osmanlılara da sirayet ettiği ve günümüze kadar da devam ettiği görülmekte, Müslümanların ve gayrimüslimleri gerçekleştirdiği ritüeller ve onlara ait gelenekler, Eyüp'ün gastronomi mirasını oluşturan turşu, kebap, halka, kaymak, güveç, el sanatları geleneğinde; bürümcek kumaşı, dericilik, çömlek ve fes imalatı Eyüp'ün somut olmayan mirasını oluşturmaktadır. Eyüp için farklı bileşenler bir araya gelmiş ve Eyüp'ün çok katmalı yapısını oluşturmuştur. Osmanlı Döneminde de bölgeye göçler gerçekleşmiş, Müslümanlar bölgeye gelmiş, Müslüman topluluklar içerinde de farklı inanca sahip olan gruplar da Eyüp'e yerleşmiş, göçlerle birlikte yine Eyüp'e gayrimüslim toplum da yerleşmiştir. Farklı inançlara sahip topluluklar kendilerine yapılar inşa etmiş, kendi geleneklerini yaşadıkları yerlere taşımış ve yaşatmıştır.

Fiziki ve kültürel katmanların oluştuğu yerleşim yeri içeresinde katmanların birbirinden ayrılması güçtür. Çalışmada çok katmanlılık Eyüp özelinde; somut (fiziki)

kültürel miras katmanları ve Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras katmanı olarak incelenmekte ve bu katmanları birçok unsur oluşturmaktadır **(Tablo 4.1)**.

Tablo 4.1: Eyüp'ün somut ve somut somut olmayan kültürel miras katmanları.

Eyüp'ün Somut (Fiziki) Kültürel Miras Katmanları	**Eyüp'ün Somut Olmayan Kültürel Miras Katmanı**
1. Tabiat Varlıkları a. Haliç b. Tarihi Yarımada c. Pierre Loti Tepesi d. Amcazade Tepesi e. Tavşan Adası f. Kemerburgaz Ormanları	1. Toplumsal Uygulamalar a. Dini İnançlar (Etnik ve kültürel çeşitlilik)-Kültürel Uygulamalar ve Adetler b. Müslümanlar-Gayrimüslimler Uygulamalar c. Kılıç Kuşanma Töreni, İmaret Geleneği, Sünnet Geleneği, Kahvehaneler, Ramazan Şenlikleri, Sünnet Çocuklarının Ziyareti, Yeni Evlenenlerin Ziyareti, Adak ve Kurban Geleneği
2. Tarihi Katmanlar a. 14 ve 21. Yüzyıl katmanları b. Yapı tipleri ve türleri c. Siyasi dönemler; Bizans, Osmanlı, Cumhuriyet d. 1977 ve 2017 Koruma Amaçlı İmar Planlarının Değerlendirilmesi ve Kaybolan Doku Katmanlarının Tespiti	2. El sanatları ve Üretim- (Kültürlerarası Etkileşimler, Sanatsal İfadeler ve Gelenekler) (Oyuncakçılık, Çömlekçilik, Dericilik, Taşçılık, Çiçekçilik, Fes ve Kumaş (Feshane), Bürümcek Kumaşı)
	3. Yeme-İçme ve Gastronomi Kebap, Kaymak, Turşu, Halka, Eyüp Güveci
	4. Eyüp'ün 1913-1914 (Alman Mavileri) yılı, 1934 (Şehir Haritası) yılı, 2025 yılı Sokak Dokularının ve İsimlerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.1'de bu katmanlar ne kadarda birbirinden ayrılmış olarak belirtilse de çalışma içerisinde somut ve somut olmayan kültürel mirasın iç içe geçtiğini, kültürel mirasın birlikte olan ilişkilerinin değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel mirası literatürde ve alanda yapılan tespitlerle değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin yapılması ile somut ve somut olmayan kültürel mirasın nasıl ilişkilendiğini ve birlikte korunma düşüncesinin ortaya çıkmış ve Eyüp yerleşiminin bütüncül mimari koruma potansiyeli değerlendirilmiştir. Bölümde, çalışmanın literatür çalışmaları ile özgün bilgilerin yerinde tespiti ve sonuçları sunulmakta, Eyüp'ün kültürel mirası fiziki (somut) katmanlaşma ve somut olmayan katmanlaşma olarak iki temel başlıkta değerlendirilmiştir.

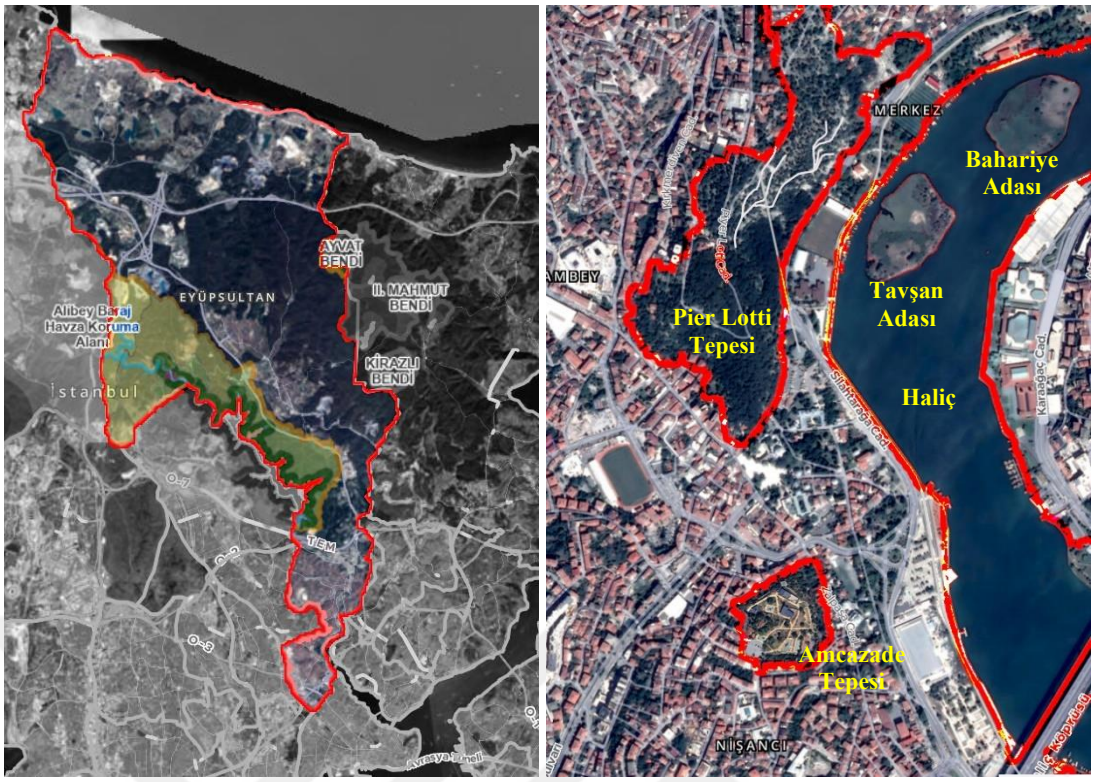
Öncelikli olarak Eyüp'ün mevcut durumunu değerlendirebilmek için Eyüp'ün somut (fiziki) katmanları ele alınmıştır. Fiziki katmanlar için yerinde tespit çalışmaları yapılmış, Eyüp'ün mimari yapısını oluşturan külliyeler, camiler, tekkeler, eğitim yapıları, su yapıları ve konutlar ele alınmıştır. Kaybolan fiziki katmanların tespiti için arşiv ve literatür çalışmalarına yer verilmiş, Eyüp'e ait olan tarihi haritalar ile güncel

harita ve uydu görüntüleri birbiri üzerine katmanlanarak yerleşim yerinin değişen kent dokusu (caddeler, sokaklar, parsel büyüklükleri, yeşil alan dokusu, süreç içerisinde yeni açılan caddeler ve sokaklar, yapıların ve yapı topluluklarının oluşturduğu yapı dokuları), kaybolan yapıların/dokuların değişimi ve gelişimi tespiti yapılmıştır. Bölümdeki diğer bir başlık içerisinde Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası; literatür çalışması, arşiv araştırması ve alanda yapılan çalışmalar ile değerlendirilmiştir. Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası toplumsal uygulamalar, el sanatları ve gastronomi alanlarındaki unsurları tespit edilmiş, bu unsurların gerçekleştiği mekânlar ile ele alınmıştır. Bu bölüm de somut ve somut olmayan kültürel mirasın incelenmesi ile ICOMOS'un 2011'de yayımlamış olduğu Valetta ilkelerindeki mirasın bütüncül olarak değerlendirilmiştir.

4.2. Tabiat Varlıkları

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu'nda tabiat varlığı; "Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir." **(2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983)** olarak tanımlanmaktadır**.** Kanunda; tarihi mağaralar, özellikli ağaç ve ağaç toplulukları tabiat varlığı kategorisine girmektedir.

Tabiat varlığı tanımı değerlendirildiğinde; Eyüp içerisinde tabiat varlığı olarak nitelendirilebilecek alanlar; Haliç, Amcazade Tepesi, Pierre Loti Tepesi (Eyüp Mezarlığı), Tavşan Adası, Bahariye Adası, Alibey Köy Deresi, Kağıthane Deresi, Kuzey Ormanları, Alibey Barajı Koruma Havzası, Ayvat Bendi bir bölümü, Büyük Bendi bir bölümüdür **(Şekil 4.2)**. Çalışmanın yapıldığı dönemde yerleşim yeri sınırları (Göktürk Merkez, Mitatpaşa Merkez, Mimar Sinan Merkez, Sultan Gazi ilçesi) Alibey Barajı Koruma alanı kadar ulaşmıştır. Pierre Loti Tepesi sınırlarına inşa edilen yapılar ve Amcazade Tepesi üzerine yapılan sosyal tesisler tepenin dokusun ve Eyüp'ün silüetini olumsuz etkilemiştir. 1966 uydu fotoğrafında (İBB Şehir Haritası) görünen Eyüp Merkezdeki derelerde imar hareketleri nedenli ile kaybolmuştur **(Şekil 4.3)**.

Şekil 4.2: Eyüp'ün tabiat varlıkları **(2025 İBB Şehir Haritası üzerine işlenmiştir)**.

Şekil 4.3: 1966 uydu görüntüsü, Eyüp Merkezdeki dereler **(1966 İBB Şehir Haritası üzerine işlenmiştir)**.

4.3. Somut Mimari Miras

Eyüp'teki somut mimari miras 2 aşamada değerlendirilmiştir. İlk aşama olan somut mimari mirasın izleri 18. yüzyıldan günümüze hazırlanmış haritalar, KAİP'ları ve uydu görüntülerinden değerlendirilmiştir. 2. Aşamadaki değerlendirme de mevcut olan mimari miras üzerinden yerinde tespit çalışmaları, literatür ve arşiv çalışmaları ile değerlendirilmiştir.

4.3.1. Somut Mimari Miras İzleri

Tarihi Yarımadaya yakınlığı sebebi ile Eyüp, tarihi haritaların ve gravürlerin birçoğunun içerisine alınmış, bu ilişki ile Eyüp'ün haritalarda ve gravürlerde yer alması Eyüp'ün tarihi süreç içeresinde nasıl bir değişim/dönüşüm geçirdiğini ve katmanlaşmasını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Çalışma kapsamında değerlendirilen haritalar ve KAİP'ları **Tablo 4.2'**de yer almaktadır. Bu haritalar birbirinden farklı ölçeklerde ve farklı özelliklerde hazırlanmış haritalardır. François Kauffer İstanbul Haritasında (1786-1820) mahalleler, anıtsal yapılar (günümüze ulaşan yapıların formlarına yakın çizimler), mezarlıklar, bazı sokaklar; Jean Baptiste Pierre Tardieu İstanbul Haritasında (1797-1801) yerleşim yeri sınırları, ana yollar ve saray yerleşimleri; Kauffer ve Joseph de Hammer Haritasında (1836) mahalleler, anıtsal yapılar, mezarlıklar, sokaklar; C. Stolpe Haritaları (1882) mahalleler, anıtsal yapılar (sembollerle), mezarlıklar, sokaklar ve İstanbul'un demografik yapısını göstermektedir. Alman Mavileri (1913-1914) ile haritalar detaylanmakta, ölçekler 1/1000 ve 1/500 ölçeğinde, mahalleler, cadde/sokaklar (ölçüleri ve isimleri), anıtsal yapılar (isimleri ve boyutları) yer almaktadır. Eyüp için hazırlanmış KAİP'larında ise Eyüp'te var olan, tüm yapı grupları, kaybolmuş yapılar, tescilli tescilsiz yapıla, cadde/sokaklar, Eyüp ile ilgili plan kararları, parsel sınırları yer almaktadır. Tüm bu değerlendirmelerde haritalar farklı ölçekler ve bilgiler içerdiği için haritaların değerlendirmeleri içerdiği bilgilere göre değerlendirilmiş, benzer detayda verilen haritalar çalışmada katmanlanarak kıyaslanabilmiştir.

Tablo 4.2: Çalışma Kapsamında ele alınan haritalar ve KAİP'ları.

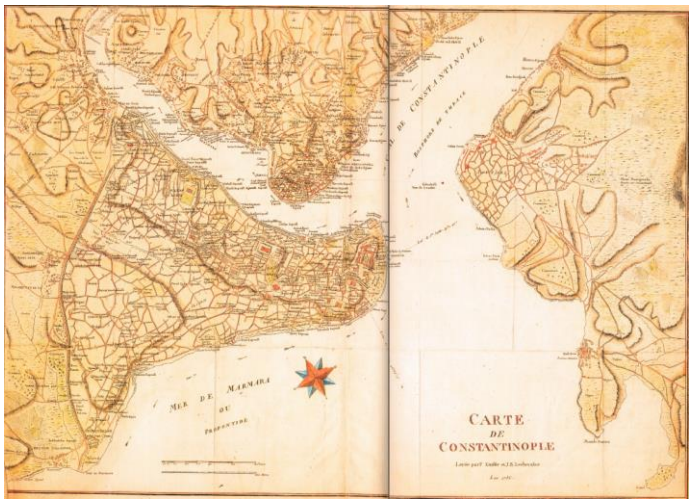
İstanbul'a ve Eyüp'e ait haritalar	Tarih	Değerlendirildiği Bölüm
François Kauffer İstanbul Haritası (1786-1820)	1786-1815-1819	0

Tablo 4.2: Devam.

İstanbul'a ve Eyüp'e ait haritalar	Tarih	Değerlendirildiği Bölüm
Jean Baptiste Pierre Tardieu İstanbul Haritası (1797-1801)	1797-1820	4.3.1.2
Kauffer ve Joseph de Hammer Haritası (1836)	1836	4.3.1.3
C. Stolpe Haritaları	1882	4.3.1.4
Alman Mavileri	1913-1914	4.4.4 Sokak İsimlerinin Değişimi
Cartes des mosquées de Constantinople-İstanbul'un camilerini gösterir harita (1917) Cartes des mosquées de Constantinople-İstanbul'un camilerini gösterir harita (1917)	1917	4.3.1.6
Yerleşim Yerleri ve Sokak İsimlerinin Değerlendirilmesi - Osman Nuri Ergin Şehir Rehberi Haritaları	1934	Sokak İsimlerinin Değişim-4.4.4
Pervititch Haritaları	1920-1945	Eyüp'ün Fiziki Katmanları-4.3.1.7
1979 Koruma Amaçlı İmar Planları ve 2017 Koruma Amaçlı İmar Planlarının Katmanlanması	1979	Eyüp'ün Fiziki Katmanları-4.3.1.8

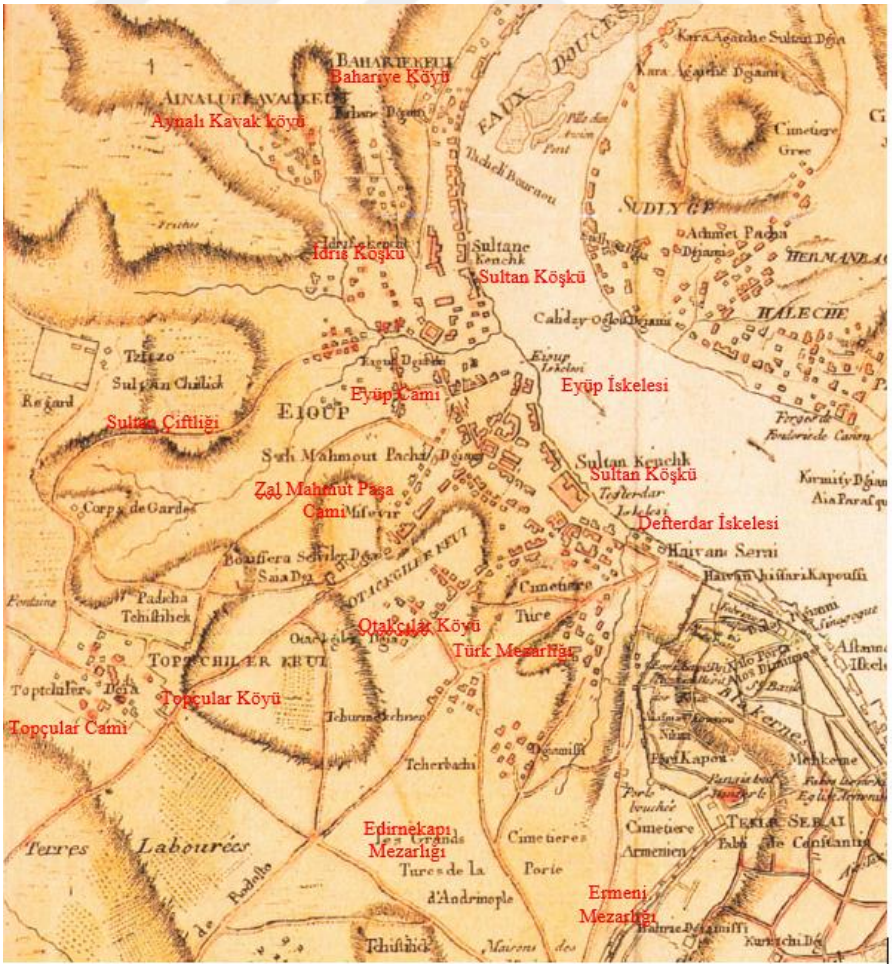
4.3.1.1.François Kauffer İstanbul Haritası (1786-1820)

François Kauffer, İstanbul'un ilk bilimsel haritasını 1786 yılında hazırlamıştır. Kauffer hazırlamış olduğu haritada Tarihi Yarımada'yı, Haliç'i, Pera-Galata'yı ve Üsküdar'ı kapsamaktadır. Yaklaşık ölçeği 1/17 olan haritada yerleşim yerleri, demir yolları, surlar ve kapılar, iskele ve limanlar, dini yapılar, mezarlıklar, okullar, saraylar, çeşmeler ve bahçeler yer almaktadır. Haritalar 1820'lere kadar güncellenmiştir **(Şekil 4.4) (Yetişkin Kubilay, 2010)**.

Şekil 4.4: Kauffer İstanbul'un ilk bilimsel ölçekli haritası **(Yetişkin Kubilay, 2010)**.

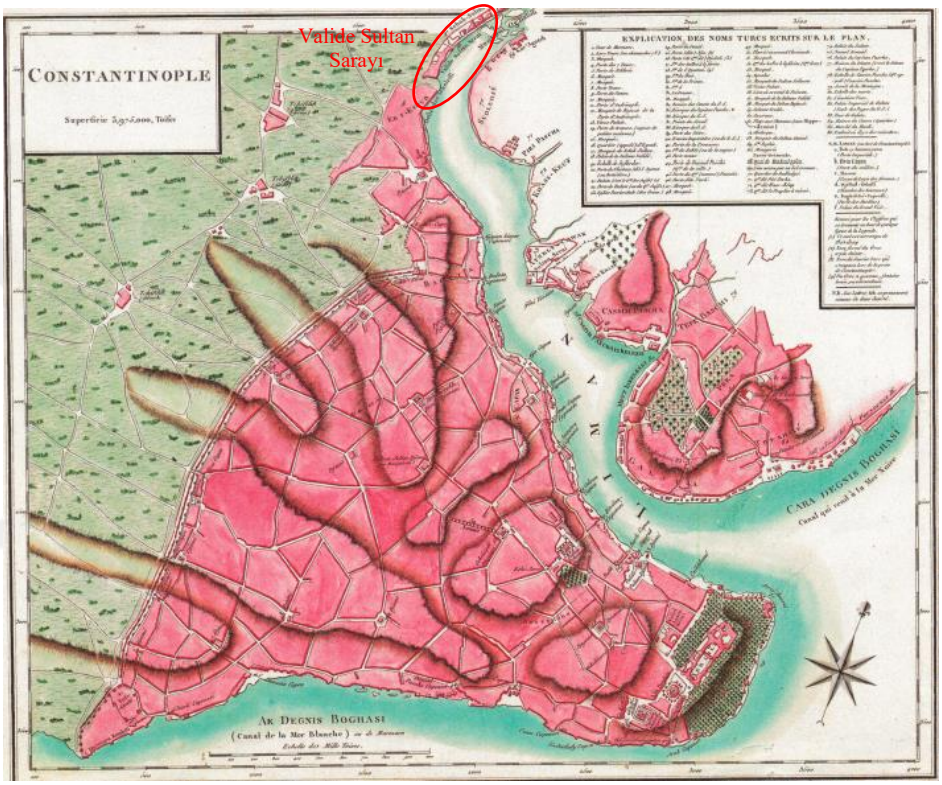
Haritanın Eyüp bölümünde, güneyde Ayvansaray'dan başladığı, kuzeyde Bahariye kıyılarına, batıda ise Topçular'a kadar devam ettiği görülmektedir. Bu alan içerisinde Otakçılar, Topçular, Aynalıkavak Köyü ve Bahariye Köyü yer almaktadır. Haritanın ait olduğu 1786 yılında Rami yerleşkesinin yerinde sultan çiftliği mevcuttur. Yerleşim yeri içerisinde günümüze ulaşmayan Tokmaktepe Mezarlığı Türk Mezarlığı, günümüzde Rum Mezarlığı Ermeni Mezarlığı, Eğrikapı Mezarlığı mezarlık kapısı ve Edirnekapı büyük Türk mezarlıkları olarak isimlendirilmektedir. Haritada Eyüp içerinde belirtilen köylerde konutların olduğu anlaşılmaktadır. Konutların dışında Haliç kıyısında Defterdar İskelesi ve Eyüp İskelesi arasında, Eyüp Cami'nin kuzeyinden Bahariye kıyılarına konut ölçeğinden büyük olan yapı grupları mevcuttur. Bu yapı gruplarının olduğu bölgede Sultan Köşkü olduğu belirtilmektedir. Sultan köşkü olarak belirtilen bölgeler **Kuban'ın (2010)** da çalışmasında yer alan sultan sarayları olduğu düşünülmektedir. Haritada yer alan köşklerin dışında Eyüp Cami, Zal Mahmut Paşa Cami ve bazı camiler yer almaktadır **(Şekil 4.5)**.

Şekil 4.5. Kauffer haritasında Eyüp **(Yetişkin Kubilay, 2010)**.

4.3.1.2.Jean Baptiste Pierre Tardieu İstanbul Haritası (1797-1801)

Jean Baptiste Pierre Tardieu hazırlamış olduğu İstanbul haritasında (1797-1801) İstanbul'un 86 semtini, önemli yapıları ve sur kapılarını göstermektedir **(Yetişkin Kubilay, 2010)**. Haritanın Eyüp bölümünde, yerleşim yerleri kırmızı renkte ve önemli sokaklar gösterilmektedir. Önemli yapı olarak Eyüp'te Eyüp Sultan Cami ve Bahariye kıyısında Valide Sultan Sarayı işaretlenmiştir **(Şekil 4.6)**.

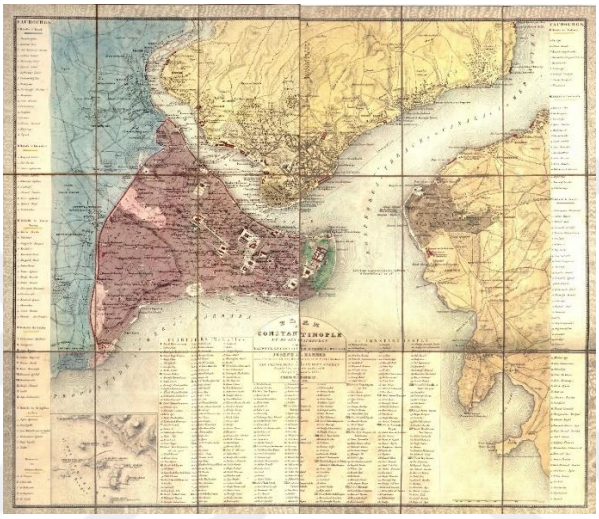

Şekil 4.6. Jean Baptiste Pierre Tardieu haritası **(Yetişkin Kubilay, 2010)**.

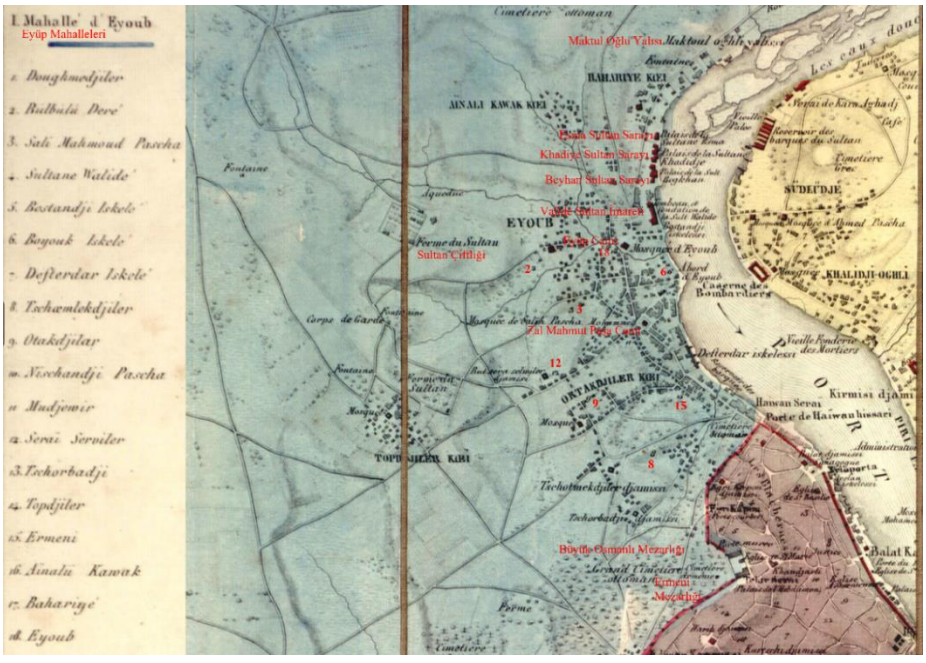
4.3.1.3.Kauffer ve Joseph de Hammer Haritası (1836)

Hairta, Kauffer ve Joseph de Hammer'dan sonra İstanbul'un ve yakın yerleşim yerlerinin, mahalleleri ve 1776-1786'dan yıllarından 1831 yılına kadar burada meydana gelen değişiklikleri göstermektedir **(Şekil 4.7) (Salt Araştırma, Joseph de Hammer Kolleksiyonu, 1836)**. Haritada Eyüp'ün; Dökmeciler (1), Bülbül Deresi (2), Zal Mahmut Paşa (3), Valide Sultan (4), Bostancı İskelesi (5), Büyük İskele (6), Defterdar İskelesi (7), Çömlekçiler (8), Otakçılar (9), Nişancı Paşa (10), Münzevi (11), Sıra Selviler (12), Çorbacılar (13), Topçular (14), Ermeni (15), Aynalı Kavak (16),

Bahariye (17) ve Eyüp (18) mahalleri mevcuttur. Haritada Eyüp Cami, Zal Mahmut Paşa Cami, Dökmeciler Caminin yerleri gösterilmektedir. Cami yapılarının dışında Haliç kıyısında Defterdar İskelesi'nin kuzeyinde konut yapılarında büyük ölçekli yapılar bulunmaktadır. Bunların dönemin saray yapısı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Bostan İskelesinin kuzeyinden sırasıylar Valide Sultan İmareti (türbe, çeşme), Beyhan Sultan Sarayı, Khadidje Sultan Sarayı, Esma Sultan Sarayı ve Maktül Oğlu Yalısı haritada gösterilmiştir **(Şekil 4.8)**.

Şekil 4.7: Kauffer ve Joseph de Hammer Haritası **(Salt Araştırma, Joseph de Hammer Kolleksiyonu, 1836)**.

Şekil 4.8: Kauffer ve Joseph de Hammer Haritasında Eyüp **(Salt Araştırma, Joseph de Hammer Kolleksiyonu, 1836)**.

4.3.1.4.C. Stolpe Haritaları (1882)

Eyüp'ün tarihi süreç içerisinde farklı milletlerden ve farklı inançlara sahip topluluklara ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Tez kapsamında Eyüp'ün sosyokültürel yapısının irdelenip yerleşim yeri içerisinde inşa edilmiş kilise yapıları ve çevresindeki yerleşimler ele alınmış, yerleşim yerinin yüzyıllar içinde mahallelerin gelişimi incelenerek gayrimüslim yerleşkeleri tespit edilmiştir. Bu tespitlerin yapılmasındaki en önemli kaynaklardan biri C. Stolpe'un ve Jul. Strauby 1882 yılında hazırlamış olduğu İstanbul'un demografik yapısı gösteren haritadır **(Salt Araştırma, C. Stolpe Arşivi) (.Şekil 4.9) (Ek-J)**. İstanbul'un demografik yapısını gösteren Stolpe haritaları, C. Stolpe ve Jul. Strauby tarafından ilk olarak 1863 yılında Sultan Abdülaziz'e ithafen hazırlanmış, 1882 yılına kadar güncellenmiştir **(Yetişkin Kubilay, 2010)**. Haritada Tarihi Yarımada, Tarihi Yarımada'yı çevreleyen surların çevresi, Eyüp, Beyoğlu, Kadıköy ve Üsküdar yer almaktadır. Haritada yer alan bölgelerin demografik çeşitliliği, Müslüman ve gayrimüslim yerleşkeleri, mezarlıkları ve dini yapıları ifade eden farklı simgelerle oluşturulan lejantla ifade edilmiştir.

Şekil 4.9: 1882 yılına ait İstanbul demografik yapısını gösteren Stolpe Haritaları **(Salt Araştırma, C. Stolpe Arşivi)**.

Harita 1/15000 ölçekte olup, bazı anıtsal yapıları kütleleriyle belirtilirken, bazı yapılar lejantlarla işaretlenmiştir. Lejantlarda yerleşim yerleriyle camiler, mezarlıklar, tekkeler, kiliseler, sinagoglar, karakollar, fırınlar, türbeler, bahçeler ve bağlar, saraylar, külliyeler ve hamamlar sembollerle işaretlenmiştir. Haritada, demografik yapının yerleşimleri, Müslümanlar pembe, Hristiyanlar gri ve Museviler sarı renkte gösterilmiştir. Yeşil renkte kullanılan lejant mezarlıkları göstermekte olup, mezarlıklar üzerinde belirtilen semboller ile mezarlığın, hangi inanca ait olduğu anlaşılmaktadır **(Şekil 4.10)**.

Şekil 4.10: 1882 Stolpe haritası lejantı **(Salt Araştırma, C. Stolpe Arşivi)**.

Tez kapsamında Eyüp semtinin gayrimüslim yerleşiminin analiz edilebilmesi için tarihsel süreçteki Eyüp'ün gelişimi, sosyokültürel yapısı ve demografik yapısı ele alınmıştır. Bizans döneminde yerleşim yeri olan Eyüp, fetihten sonra Ebu Eyüp Ensari'nin kabrinin bulunması ve buraya bir türbe ve külliye inşası ile Müslüman topluluğunun yerleşim yeri odağı haline gelmiştir. Eyüp'e sonraki dönemlerde de farklı sebeplerle göçler artmış ve demografik yapısı çeşitlilik görülmüştür. Tüm bu süreçler kent dokusunu etkilemiş ve farklı katmanlaşmalara neden olmuştur.

Eyüp yerleşim yerinin sınırları içerisinde Surp Asdvadzadzin (İslambey) ve Surp Yeğya Ermeni Kilisesi (Nişancı) iki adet kilise yapısı mevcuttur. Kiliselerin Ermenilere ait olduğu tespit edilmiş, bu nedenle çalışmaya katkı sağlaması için İstanbul'da yaşayan Ermeni toplumunun tarihi süreçteki ve günümüzdeki durumu araştırılmıştır. Stolpe haritasında (1882) haritası ele alındığında bu kilise yapıları ve çevresi Hristiyan toplulukların yerleşim yeri olarak işaretlenmiştir. Ayrıca harita üzerinde bazı bölgelerde yine Hristiyan toplulukların yerleşim yeri ve mezarlıkları belirtilmiştir. Tüm bu çerçevede harita bilgilerine dayanarak Eyüp'te alan çalışması

yapılmış ve Alman Mavileri (1913-1914), 1979/2017 KAİP ve uydu fotoğrafları ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Haritalarda tespit edilen yerleşim yerleri, mezarlıklar ve yapılar alanda tespit çalışması yapılmış, arşiv ve literatür çalışması ile desteklenmiştir.

4.3.1.4.1. Eyüp Gayrimüslimleri ve C. Stolpe Haritasındaki 2,4,7,8,9 ve 10. Bölgeler

Eyüp; Yahudiler, Bulgarlar, Ermeniler ve Rumlar yaşamıştır. Eyüp'te mevcut olan iki kilise yapısından yola çıkılarak Eyüp'ün sosyokültürel ve demografik yapısını incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Tespitler için literatür çalışması, eski haritaların incelenmesi ve yerinde tespit çalışması yapılmıştır.

Koçu (1971), Osmanlı döneminde Eyüp'te Bulgarların ve Ermenilerin yaşadığını belirtmektedir. Bulgarların sütçülük ve bahçıvanlıkla, Ermenilerin ise çeşitli zanaatlarla uğraştığını anlatmaktadır. Koçu, ayrıca 1573 yılındaki fermandan bahsetmiş, Eyüp'te gayrimüslim halkla ilgili problemleri aktarmıştır. Fermanda gayrimüslim halkın Cami Kebir Mahallesindeki dükkânlardan çıkarılması ve yerine Müslümanların yerleştirilmesini buyrulmuştur. Fakat 1581 yılındaki diğer bir fermanda bu emrin yerine getirilmediğini ve emrin hemen yapılması konusunda talimat verildiği anlaşılmaktadır.

Kuşu (2019) çalışmasında, "zımmi" olarak adlandırılan gayrimüslim halkın Eyüp'te Otakçılar, Emani Çelebi, Cebecibaşı, İlyaszade, Takyecibaşı, Yavedud, Hacı Hüsrev, Baba Haydar, Nakşibendi, Koca Kasım Paşa, Kiremitçi Süleyman, Servi ve İslambey mahallelerinde yaşamış olduğunu belirtmektedir. Bu gayrimüslimlerin çömlekçilikten yoğurtçuluğa, kasap, terzi, mumculuk, bostancı, bahçıvan, taşçı, hamal, kiremitçi, meyhaneci gibi birçok meslek dalında çalışmışlardır. Ayrıca İstanbul'da bürümcek ve ibrişim bükmede gayrimüslimler çalışmakta, Eyüp'te ise dört usta bulunmaktadır. 18. yüzyılda Nişancı Mahallesindeki Surp Yeğya Kilisesi çevresinde bürümcek kumaşını dokuyan tezgahlar bulunurdu **(Haskan, 1996)**. Eyüp'te 18. yüzyılda yaşayan Yahudiler Yanikapı ve Eğrikapı civarında, aynı yüzyılda Ermeniler, Baba Haydar, İslambey, Takyecibaşı, Nişancı Paşa ve Fethi Çelebi mahallelerinde yaşamaktadırlar. Ayrıca Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Eyüp Hasköy'de Rumların yaşadığı belirtilmektedir.

Tüm bu tarihi veriler ışığında ve İstanbul'un demografik yapısını gösteren Stolpe Haritası (1882) **(Salt Araştırma, C. Stolpe Arşivi)** Eyüp için önemli bir haritadır.

Stolpe Haritasında gri renkte gösterilmiş olan lejant Hristiyan toplumu ve yeşil üzerinde haç olan lejant ise Hristiyan mezarlıklarını temsil etmektedir. Haritanın Eyüp bölümü incelendiğinde ise bu lejantların belirttiği Hristiyanlara ait yerleşim yeri/mezarlık ve yapı olabileceği düşünülen 10 bölge tespit edilmiş **(Tablo 4.3)**, bölgeler en kuzeyden başlayarak numaralandırılmıştır. Tespit çalışmasındaki amaç, Stolpe Haritalarında Eyüp özelinde tespit edilen bu on bölgenin, Osmanlı Dönemindeki Gayrimüslim yerleşim yerlerinin günümüzdeki kent yapısı ve sokak ağları ile nasıl örtüştüğünü, bu grupların tarihsel olarak yaşadıkları alanlarda günümüzdeki mekânsal yerleşimlerinin nasıl değiştiğini ve bu bağlamda Eyüp'ün ne gibi dönüşümler geçirdiğini analiz etmektir. Stolpe Haritaları, günümüz sokak yapısını ve ölçeklendirme standartlarını tam olarak yansıtmadığı için, Hristiyan topluluklarının yaşadıkları bölgeleri tespit etmek zordur. Bu nedenle, bu haritaları modern kent haritalarıyla eşleştirerek mekânsal karşılaştırmalar yapılmış ve demografik yapıyla mekânların günümüzde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini anlamamıza olanak sağlamıştır. Stolpe haritalarıyla 1913-1914 Alman Mavileri, koruma amaçlı imar planlarının (1977-2014) ve 2024 Google Earth uydu fotoğrafları dijital ortamda bir araya getirilmiş, coğrafi özelliklerinin hizalanması için dijital ölçeklendirilme ve mekânsal eşleştirme yapılmıştır. Mekânsal eşleştirmeler yapılarınken sokaklarla birlikte anıtsal yapıların da (cami, medrese, kilise, vb.) yerle dikkate alınmıştır. Özellikle yerleşim yerinin ana sokak kurgusunun bozulmaması ve anıtsal yapıların birçoğunun yerinde olması yer tespitini kolaylaştırmıştır. Haritaların dijital eşleştirmesiyle beraber tespit edilen bölgelerde alan çalışmaları yapılmış, literatürde araştırılmıştır. Elde edilen bulgular haritalar üzerinde işaretlenerek harita görselleri oluşturulmuştur.

Tablo 4.3: Stolpe Haritası üzerinden Eyüp Hristiyan yerleşimlerinin tespiti.

Stolpe Haritası Eyüp bölümü- 2023 Eyüpsultan uydu görüntüsü **(Google Earth 2024)**

Bölge	Yapı Grubu/Yapı/Mezarlık	Durumu
1.	Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve çevresi	(2025 Yılında Mevcut)
2.	Düğmeci Mahallesi 494 ada 31 parsel (Envanter No:75064, Kayıp Sivil Mimarlık Örneği)	(2025 Yılında Mevcut Değil)
3.	Eyüp Surp Yeğya Ermeni Kilisesi ve çevresi	(2025 Yılında Mevcut)
4.	Topçular Mahallesi, (415/1, 171/37, 246/76, 46/75, 46/29)	Kısmen Mevcut
5.	Eğrikapı Rum Mezarlığı	(2025 Yılında Mevcut)
6.	Musevi Mezarlığı-Eğrikapı Rum Mezarlığı Karşısı 98/1	(2025 Yılında Mevcut Değil)
7.	Edirnekapı Şehitliği içerisinde yer alan	(2025 Yılında Mevcut Değil)
8.	Ermeni Mezarlığı- Edirnekapı Şehitliği içerisinde yer alan	(2025 Yılında Mevcut),
9.	Edirnekapı Şehitliği içerisinde yer alan	(2025 Yılında Mevcut Değil)
10.	Edirnekapı Şehitliği içerisinde yer alan	(2025 Yılında Mevcut Değil)

Haritada tespit edilen 10 bölge içerisinde 1,3,5,6 ve 8'inci bölgelerin hangi topluma ait olduğu tespit edilirken, 2, 4, 7, 9 ve 10'uncu bölgeler Hristiyan olarak belirtilse de bu bölgelerin hangi topluma ait olduğu belirlenememiştir. 1,3 ve 8'inci bölgelerin Ermeni ve Rum toplumlarına ait olduğu görülmekte ve çalışma kapsamında somut katmana dahil olan bölgeler; kiliseler, mezarlıklar ve eğitim kurumları **(Bkz. Bölüm 4.3.1.4.2, 0, 0, 4.3.2.1.4 ve 4.3.2.4.4)** başlıkları altında ele alınmıştır. Diğer bölgeler için tespit yapılmış ve bu bölümde ele alınmıştır.

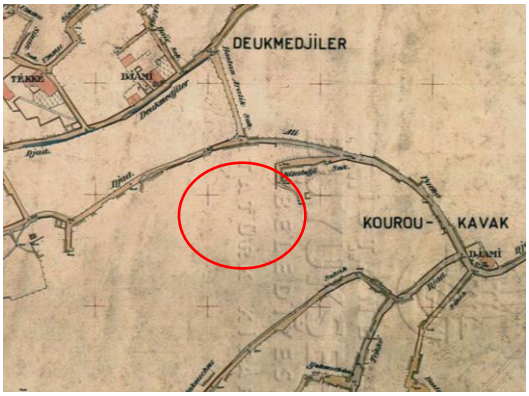
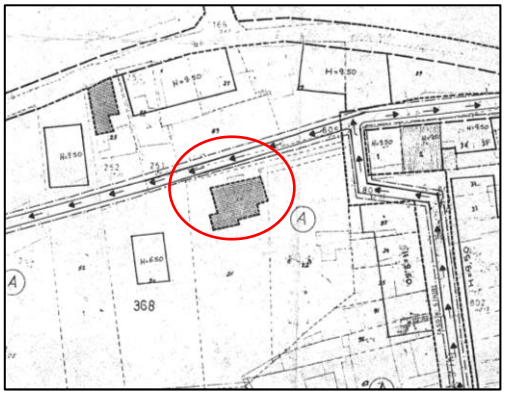
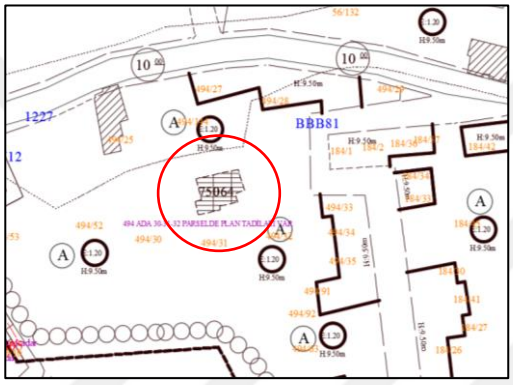
2. Bölge- Düğmeciler Mahallesi 494 ada 31 parsel (Envanter No:75064, Kayıp Sivil Mimarlık Örneği). Stolpe Haritasında **(Saltarchive, Stolpe 1882)** tespit edilmiş olan 2. bölge günümüzde (2025) Düğmeciler mahallesi 494 ada 31 parsel yer almaktadır. Stolpe Haritasında belirtildiği üzere bir Hristiyan yerleşimi olarak gösterilmektedir **(Tablo 4.4)**. Bölgenin harita üzerindeki izi diğer yapılara göre daha büyük gösterilmekte, bu durum değerlendirildiğinde bölgenin, bir yerleşim yeri mi, yoksa tek yapı olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Bölgenin güneyinde Müslüman Mezarlığı olarak işaretlenmiş, güneybatısında da rezervuar olarak belirtilmiştir. Haritanın yapıldığı dönemden çalışmanın yapıldığı 2025 yılına kadar Eyüp'ün bölgenin sokak dokusu değişmiştir. Bu nedenle yapının yerinin tespiti için Alman Mavileri Haritası (1913-1914) ve 1979 koruma amaçlı planlarına incelenip, bölgeye yakın olan cami, tekke vb. yapıların konumları dikkat alınmıştır **(Tablo 4.4)**. Alman Mavilerinde bölgede herhangi bir yapı grubu/yapı görünmemekte, 1979 yılında hazırlanmış olan KAİP'da bölgede bir yapı görülmekte ve yapının tescilli önerildiği anlaşılmaktadır. Aynı planda yapının kuzey yönünden Kırkçeşme Su Yolunun geçtiği tespit edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı dönemde yapı mevcut değildir. Yapı hakkında yeterince bilgiye ulaşılamamıştır. 2017 KAİP'da yapının kayıp sivil mimarlık örneği olarak belirtilmiş **(Tablo 4.4)**, envanter No:75064 olarak numaralandırılmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde yapıya dair bir ize rastlanılamamıştır.

Tablo 4.4: 2 numaralı bölgenin haritalardaki konumu.

2 Numaralı Bölge-Stolpe Haritaları (1889)

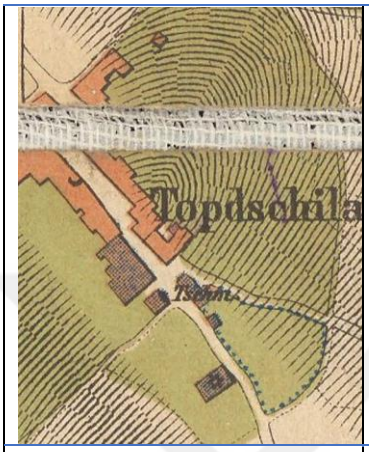
Tablo 4.4: Devam.

	
2 Numaralı Bölge – Alman Mavileri Haritası (1913-1914)	2 Numaralı Bölge – 1979 Koruma Amaçlı İmar Planı (EYSAM)
	
Koruma Amaçlı İmar Planı (2017) (Eyüpsultan Belediyesi)	2 Numaralı Bölge – 2025 Uydu Görüntüsü (Google Earth)

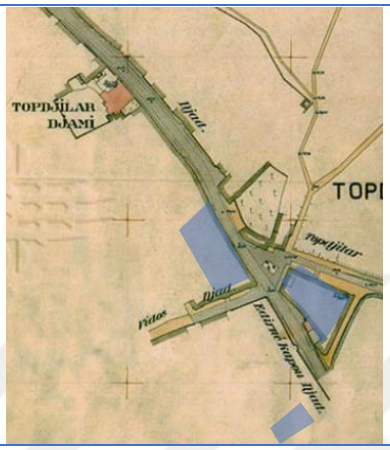
Stolpe Haritasında (1882) 4. Bölge, Topçular Mahallesinde (415/1, 171/37, 171/25, 246/76, 46/75, 46/29) yer almaktadır. Tespit edilen alan, Topçubaşı Eşref Cami'nin güneyinde yer almaktadır. Haritada ve harita lejantını ele alındığında 4. bölgenin en güneyinde Hristiyan yerleşimi olarak gösterilen yerde bir fırının olduğu görülmektedir. Günümüz durumu değerlendirildiğinde 171/25 parselde olan yerleşimde betonarme binalar görülmektedir. Stolpe Haritasında tespit diğer bir yerleşim ise günmüz yerleşiminde ise 415/1 parselde yer almaktadır. 2017 halihazır durumu ele alındığında **(Tablo 4.5)** parsel sınırları içerinde üç adet yapı bulunmaktadır. Bu yapılardan biri Sadrazam Mehmet Paşa Çeşmesi, diğeri Karagöz Evi olarak isimlendirilen, ahşap karkas sivil mimarlık örneği yapısıdır. Yapı 1979 yılında tescillenmiş olup, yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Aynı parsel içerisinde kagir yapı mevcut olup, yapının günümüzdeki işlevi ticaret yapısı olarak kullanılmaktadır. Bu yapının özgün durumu tespit edilememiş, yapıya ait olan tescil fişinde de herhangi bir bilgi mevcut değildir. Günümüze hali hazır paftalarında 171/37

parselde tecilli ahşap bir yapı mevcuttur. 247/29,75,76 parseller betonarme karkas olarak inşa edilmiş yapılar mevcuttur **(Şekil 4.11)**. Stolpe Haritasının çizilmiş olduğu döneme dair bir doku izi tespit edilememiştir. Fakat 1966 yılına ait hava fotoğraflarında kırma çatılı yapılar tespit edilmiştir.

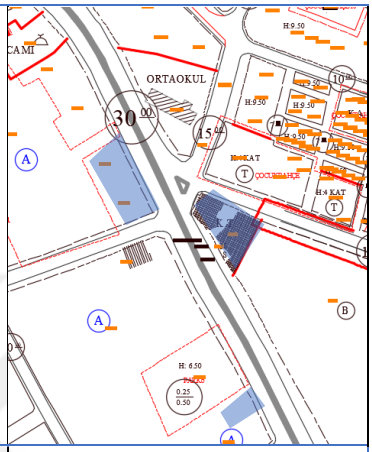
Tablo 4.5: 4 numaralı bölgenin haritalardaki konumu.

4 Numaralı Bölge (Stolpe Haritası)

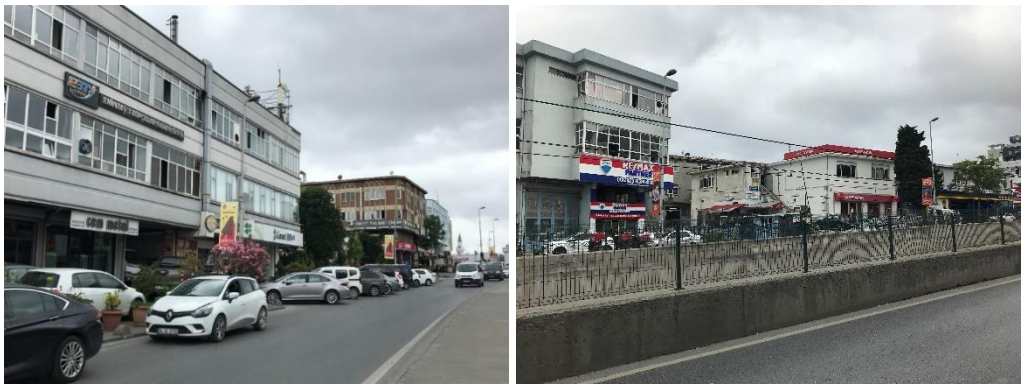

4 Numaralı Bölge (Alman Mavileri Haritası, Atatürk Kitaplığı)

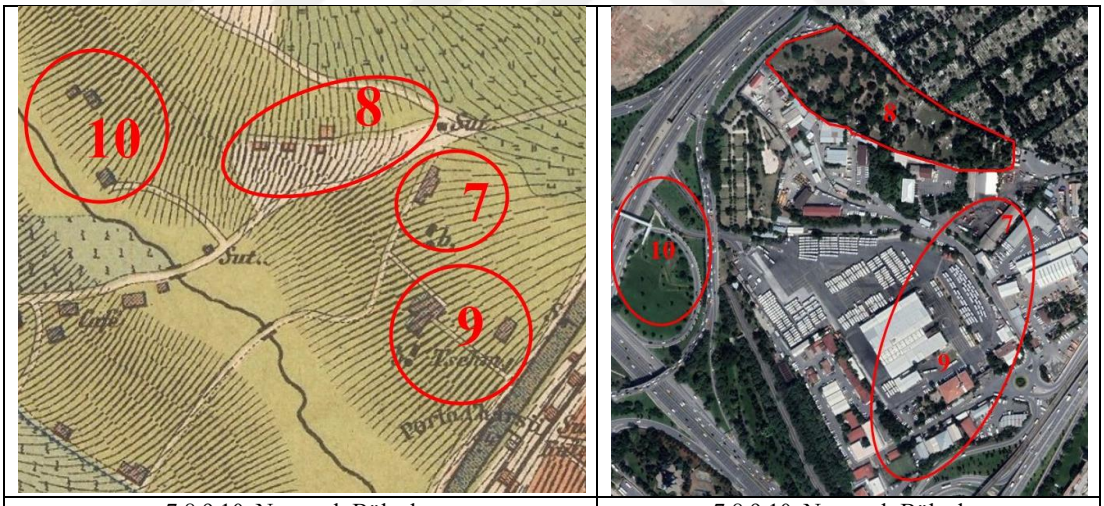
2 Numaralı Bölge- Numaralı Bölge (2017 KAİP, Eyüpsultan Belediyesi)

Parsel	Envanter No	Özgün İşlev	İnşa tarihi	Tescil Tarihi	Tescil Derecesi	2025 İşlev	Görsel
415/1	3461	Konut (Karagöz Evi)	Yeniden Yapım	1977	II	Ticaret	
415/2	3573	Çeşme Öküzcü Mehmet Paşa Çeşmesi	1614-1619	1977	I	Kullanıl-mıyor	
415/1	?	?	?	?	?	Ticaret	

Şekil 4.11: 247/29,75,76 Yapılar 175/1 Yapılar.

Stolpe Haritalarında tespit edilen 7, 9 ve 10. bölgelerde farklı büyüklüklerde yapılar görünmektedir. Bu yapılara, çalışmanın yapıldığı döneme ulaşamamış, yapılar hakkında yeterince bilgi elde edilememiştir. Çalışmanın yapıldığı dönemde 7 ve 9. bölgelerde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin hizmet binaları bulunmaktadır. 10. bölgeden ise D100 Karayolu geçmekte olup, bu bölge ile ilgili tespit yapılamamıştır **(Şekil 4.12)**.

7,8,9,10. Numaralı Bölgeler	7,8,9,10. Numaralı Bölgeler

Şekil 4.12: Stolpe Haritasında 7,8,9 ve 10. Bölgeler ve 2024'teki durumu (Google Earth, 2024).

Pervititch Haritasındaki Ayazma, çalışma kapsamında yapılmış olan harita araştırmaları ve harita üzerinde Eyüp özelinde yapılan incelemelerde 1922-1945 tarihli Pervititch Haritaları 29 numaralı Ayvansaray paftasında 1. Haliç Surları ve İstanbul Kara Surları Blakharne Bölgesi 16. surun arasında Ayazma Bazilikası olarak bir yapı tespit edilmiştir **(Şekil 4.13)**. Bu yapıya herhangi bir kaynakta rastlanılmamıştır.

Şekil 4.13: Ayazma **(Saltarchive, Pervititch Haritaları, 1922-1945)**.

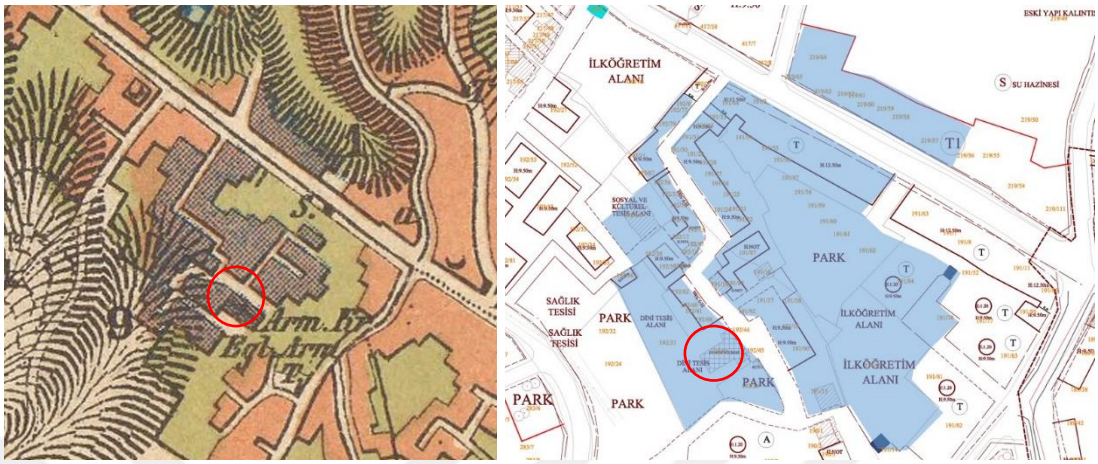
4.3.1.4.2. 1. Bölge- Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Çevresi

Stolpe Haritası ve 2017 KAİP'in eşleştirilmesi sonucunda çalışmada 1 numara olarak belirtilen bölge, Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve çevresidir **(Şekil 4.14)**. Stolpe Haritasında kilise olduğu düşünülen sokakta yapının üzerinde haç sembolü görülmekte, kilise merkezli bir mahalle olduğu anlaşılmaktadır. Eyüp ilgili yapılan çalışmalarda, Eyüp'te iki Ermeni mahallesinin varlığından söz edilmekte, bunlardan birinin de Surp Asdvadzadzin Kilisesi çevresinde olduğu belirtilmekte, fakat mahalle sınırları net olarak bilinmemektedir. Haritada bu bölge 9 olarak işaretlenmiş, harita notlarında bu bölgenin özel mülk olduğunu ve girilemediği belirtilmiştir. Haritada Hristiyan olarak taranan bölgenin bir mahalle dokusu oluşturduğu söylenebilir.

Haskan (1996), Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin çevresinde Ermeni Halkın yaşadığı ve kilise sokağı üzerinde Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Çeşmesi mevcut olduğunu belirtmektedir. Bu çeşme kilise ile kilise cemaati tarafından yaptırılmıştır. İslambey Mahallesinin adı önceden Çeşmeli odalar Mahallesidir ve mahalle ismini bu çeşmeden almıştır.

Stolpe Haritası ve Alman Mavileri Haritası, günümüz (2024) haritaları katmanlandığında sokak akslarının bozulmadığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak Stolpe Haritasından tespit edilmiş olan İslambey Mahallesi Hristiyan yerleşkesi, Kilise

ve çevresindeki yerler tespit edilmiştir. Bu kapsamda iki harita katmanlandığında günümüz parselleri üzerindeki Hristiyan yerleşimleri **Şekil 4.14**'deki gibidir.

Şekil 4.14: 1 Numaralı Bölge- Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Çevresi **(Saltarchive, Stolpe 1882)** Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Çevresi- Stolpe Haritalarının katmanlanması **(Eyüpsultan Belediyesi Halihazır Paftaları Üzerinden Düzenlemiştir)**.

Stolpe Haritasında kilise ve çevresinden başlayan yerleşim alanı günümüz İslambey Caddesine kadar inmekte ve caddenin karşısında da devam etmektedir. Haritada Hristiyan olarak taranan bu bölgenin bir mahalle dokusu oluşturduğu söylenebilir. Stolpe Haritalarında tespit edilen bölgeler KAİP ile değerlendirilmesi sonucunda 1. bölgenin sınırları belirlenmiştir. Bu veriler sokak yapısının değişmediğini ve parsellerin benzer nitelikte büyüklükte kaldığı göstermektedir. Çalışmanın yapıldığı dönemde bölge sınırları içerisinde bir kilise, bir çeşme ve beş adet tescilli konut bulunmaktadır. Haritaların katmanlanmasıyla tespit edilen sınırlar içerisindeki günümüzde diğer yapılar betonarme olarak inşa edilmiş ve yerleşim yerinin dokusunun büyük bir bölümü kaybolmuştur. Haritaların katmanlanması sonucunda 191, 192 ve 219 adalardaki bazı parsellerin Stolpe Haritası sınırları içesine girdiği tespit edilmiştir. Haritaların katmanlanması sonuncuda tespit edilen bazı parsellerin içerinde kilise dahil olmak üzere yedi adet tescilli yapı mevcuttur **(Tablo 4.6, Tablo 4.7)**. Bu yapıların beşi sivil mimarlık örneği, bir kilise ve bir çeşmeden oluşmaktadır.

Tablo 4.6: Surp Asdvadzadzin Kilisesi çevresindeki yerleşim.

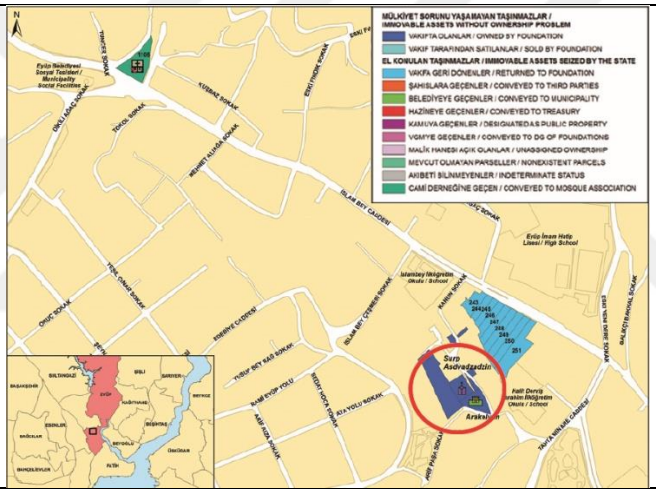
	
1 Numaralı Bölge 192/11, 192/67, 192/56, 192/57, 191/30	1 Numaralı Bölge- 219/64, 219/65, 219/63, 219/62, 219/61, 219/60, 219/59, 219/58, 219/57

Tablo 4.7: Surp Asdvadzadzin Kilisesi çevresindeki tescilli yapılar**.**

Parsel	Envanter No	Özgün İşlev	İnşa Tarihi	Tescil Tarihi	Tescil Derecesi	2024 İşlev	Görsel
192/22	3647	Kilise	1812	1977	I	Kilise	
191/15	3645	Konut	?	1977	II	Konut	
191/18	3646	Konut	?	1977	II	Konut	
191/19	3630	Konut	?	2008	II	Konut	
192/16	3632	Konut	?	2008	II	Konut	
192/18	3633	Konut	?	1977	Belirsiz	Konut	
192/19	3634	Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Çeşmesi	?	1993	Belirsiz	Çeşme	

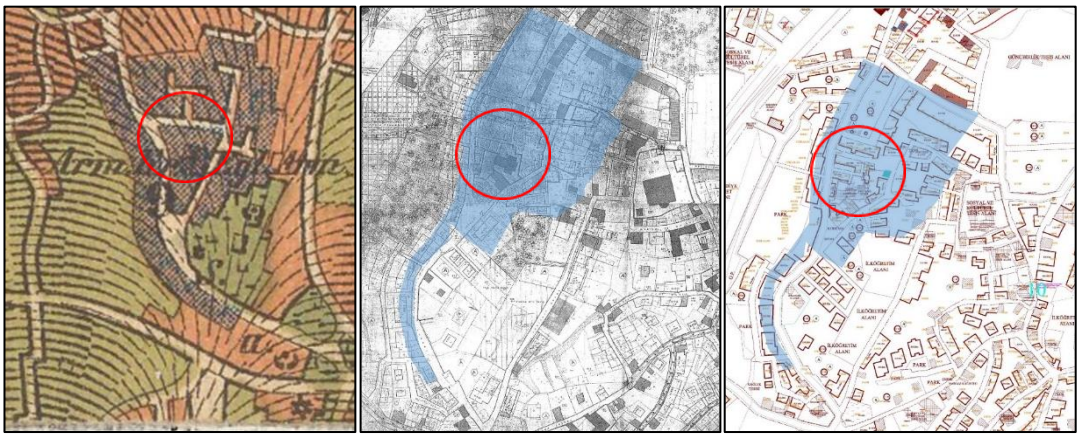
Kilise yapısının çevresinin yerleşim tespit edilmesindeki diğer önemli durum ise kilise vakfına ait yapıların/arazilerin tespitidir. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Vakfı Eyüp'te var olan iki Ermeni vakfından biridir. 1936 yılına ait beyannamede vakfın 24 adet taşınmazı mevcuttur. Vakfa ait Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi, kilise çevresindeki parseller ve konutlar, Arekelyan ve Ardemyan Okulu, Eyüp Ermeni Mezarlığı **(Tablo 4.8)**, Kapalı Çarşıda dükkân, Beyoğlu'nda bir arsa mevcuttur. Vakfa ait Eyüp'te Çeşme Odaları ve Ermeni Odaları sokakta, Beyoğlu Hasköy'de yerleri bilinmeyen üç konut yapısı mevcuttur. Günümüzde (2025) İslmbey Pazarı olarak kullanılan Pazar alanı Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Vakfı'na aittir **(Polatel vd., 2012)**.

Tablo 4.8: Surp Asdvadzadzin Kilisesi vakfına ait mülkler.

<table>
<tr><td colspan="3">
</td></tr>
<tr><td colspan="3">1 Numaralı Bölge- Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Vakfı ve mülkleri (Polatel vd., 2012).</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>191/92 parseldeki yapı</td><td>192/15 parseldeki yapı,</td><td>192/24 parsel-boş parsel</td></tr>
<tr><td colspan="3"> </td></tr>
<tr><td colspan="3">Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Vakfına ait pazar yeri</td></tr>
</table>

4.3.1.4.3. 3. Bölge-Surp Yeğya Ermeni Kilisesi ve Çevresi

Çalışma kapsamında, Stolpe Haritalarında tespit edilen 3. bölge, bir mahalle oluşturacak kadar büyük bir alan Hristiyan olarak işaretlenmiş ve haritada bu işaretli bölgenin merkezinde de bir kilise olduğu tespit edilmiştir. Stolpe haritalarıyla Alman Mavileri, 1979 ve 2017 yıllarındaki KAİP'ler katmanlandığında, 3. bölgede varlığını devam ettiren Surp Yeğya Ermeni Kilisesi/çevresinin olduğu tespit edilmiştir **(Şekil 4.15)**. Taralı alan sadece kilise ve çevresi ile kalmamakta, Kilisenin konumlandırıldığı parsel üç yolun birleştiği üçgen parselin olduğu yere kadar uzanmaktadır. Kilisenin doğu ve batında mevcut olan sokaklar da Hristiyan yerleşimi olarak tanımlanmıştır. Stolpe Haritasının üzerinde yazan numaralarda bu bölge 9 olarak işaretlenmiştir. Harita notlarında bu bölgenin özel mülk olduğunu ve girilemediği belirtilmiştir. Haritada Hristiyan olarak taranan bölgenin bir mahalle dokusu oluşturduğu söylenebilir. Haritaların katmanlanması sonucunda Stolpe Haritasındaki Nişancı Mahallesinde Hristiyan yerleşkesi, kilise ve çevresindeki ada/parsellerdeki Hristiyan yerleşimleri 144, 146, 150, 338 ve 354 adalardaki bazı parsellerin Stolpe Haritası sınırları içesine girdiği tespit edilmiştir.

Şekil 4.15: 3 Numaralı Bölge- Surp Yeğya Ermeni Kilisesi ve Çevresi **(Saltarchive, Stolpe 1882)** Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Çevresi- Stolpe Haritalarının Çakıştırılması **(Eyüpsultan Belediyesi Halihazır Paftaları Üzerinden Düzenlemiştir).**

Stolpe Haritası ve 2017 yılına halihazır haritalarının katmanlanması ile haritalarda kilise dahil olmak üzere kilise ve altı adet sivil mimarlık örneğinin tescilli olduğu tespit edilmiştir **(Tablo 4.10)**. Kilise yapısı ve kilise bahçesini çevreleyen bahçe duvarı tescillidir. Ancak 1979 yılana ait olan koruma amaçlı imar planında kilise ve

çevresinde daha fazla yapının tescile önerildiği tespit edilmiştir (**Şekil 4.15**). Bu parsellerdeki yapıların kaybolduğu ve yerine betonarme yapıların inşa edildiği görülmektedir **(Tablo 4.10)**.

Tablo 4.9: Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve çevresi tescilli yapılar.

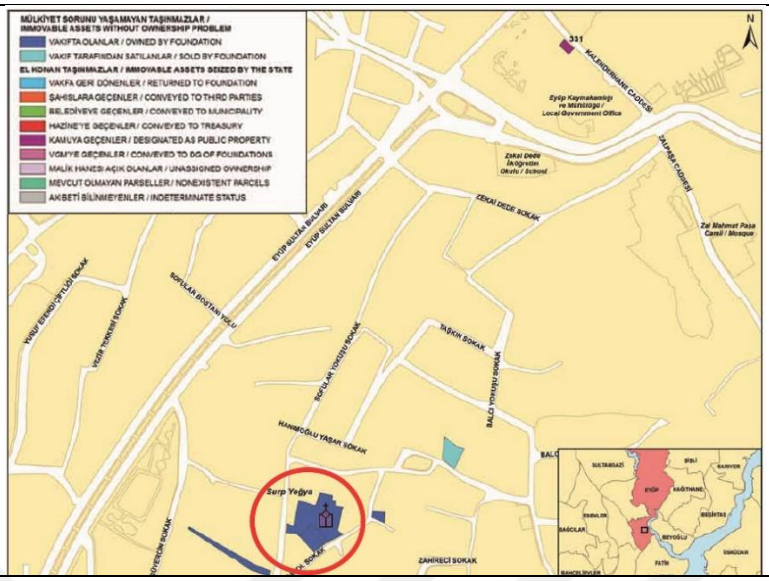
Parsel	Envanter No	Özgün İşlev	İnşa tarihi	Tescil Tarihi	Tescil Derecesi	2025 İşlev	Görsel
146/19	3457	Kilise	1832	1977	I	Kilise	
146/20	3462	Konut	?	1977	II	Konut	
146/21	3463	Konut	?	1977	II	Konut	
151/19	3506	Konut	?	1977	II	Konut	
151/20	3499	Konut	?	1977	II	Konut	
151/21	3507	Konut	?	1977	II	Konut	
338/34	3466	Konut	?	2008	II	Konut	

Tablo 4.10: Surp Yeğya Ermeni Kilisesi ve çevresi.

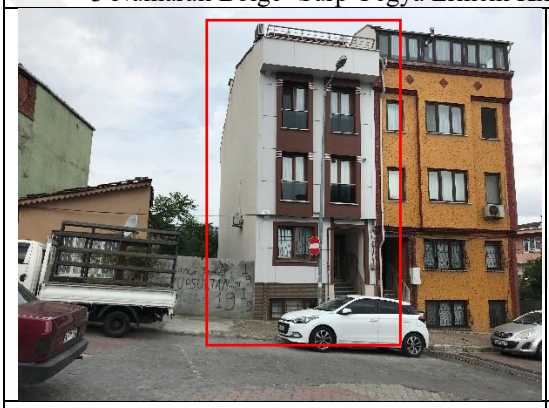
	
3 Numaralı Bölge- 354/106, 354/92, 354/20, 354/71, 354/72 parseller	3 Numaralı Bölge- 146/22, 146/23, 146/24, 145/25, 146/31 parseller
	
3 Numaralı Bölge- parseller	

Eyüp'te mevcut olan diğer bir Emeni vakfı Surp Yeğya Ermeni Kilisesi Vakfıdır. Vakfın 1936 yılında verdiği beyannamede vakfa ait on taşınmaz mevcuttur. On taşınmazın üç tanesinde mülkiyet sorunu yaşamış ve çözülememiştir. Vakfın Eyüp dışında da mülkleri mevcuttur. Vakfın Eyüp'te olan mülkleri, kilise ve içinde olduğu arazi, 151/49 ve 354/55 parsellerindeki yapılardır. Vakıf ait olan 338/33 parsel vakıf tarafından satılmış, Kalenderhane Caddesindeki 347/32 parsel kamuya geçmiştir **(Tablo 4.11)**. Vakfa ait Surp Yeğya Ermeni Kilisesi ve Bezciyan İlkokul varlıklarını sürdürmektedir. Kilise aktif durumda olmasına rağmen, okul uzun süre önce kapanmıştır **(Polatel vd., 2012)**.

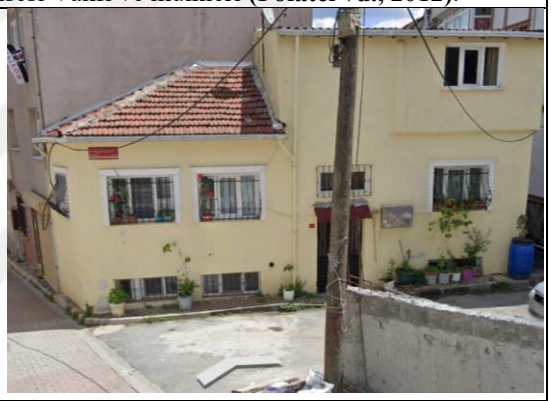
Tablo 4.11: Surp Yeğya Ermeni Kilisesi Vakfı ve mülkleri.

3 Numaralı Bölge- Surp Yeğya Ermeni Kilisesi Vakfı ve mülkleri **(Polatel vd., 2012)**.

Surp Yeğya Ermeni Kilisesi Vakfı mülkü 354/54

Surp Yeğya Ermeni Kilisesi Vakfı mülkü 151/49

Surp Yeğya Ermeni Kilisesi Vakfı satılan mülkü 338/34

4.3.1.4.4. Eyüp Gayrimüslim Katmanın Değerlendirilmesi

Çalışmada Eyüp'ün dokusunun tespit edilebilmesi için İstanbul ve Eyüp'e ait tarihi haritalar, koruma amaçlı imar planları incelenmiştir. Çalışma kapsamında İstanbul'un 19. yüzyıl demografik yapısını ve yerleşimini inceleyen Stolpe Haritası (1882) ele

alınmıştır. Bu haritada Eyüp yerleşimini de kapsamaktadır. Bu haritanın ele alınmasındaki amaç Eyüp'te var olduğu bilinen gayrimüslim toplum katmanının **(Kuşu, 2019; Koçu, 1971)** ve Eyüp'teki kiliseler etrafında oluşan Ermeni Mahallerinin **(Hançer, 2005; Haskan, 1996)** tespitini yapmaktır. Eyüp'te özellikle 10 bölgede Hristiyan yerleşimi görülmektedir. Bu bölgeler İslambey Mahallesi, Düğmeciler Mahallesi, Topçular Mahallesi, Nişancı Mahallesi ve Defterdar Mahallesindedir. Bu bölgeler içerisinde kilise, konut ve mezarlıklar bulunmaktadır. Çalışma kapsamında arşiv ve literatür çalışmalarında Alman Mavileri Haritasında bir Musevi Mezarlığı, Pervititch Haritasında bir ayazma, Stolpe Haritalarında Hristiyanlara ait yapılar ve yerleşim yerleri tespit edilmiştir. Bu mezarlık ve yapıların çalışmanın yapıldığı dönemde bazılarının varlığını sürdürülemedikleri tespit edilmiştir.

Stolpe haritalarında Eyüp'te İslambey Mahallesi ve Nişancı mahallerinde Hristiyan yerleşimi yoğunluğu görülmektedir. Bu yoğunluklar çalışmanın yapıldığı dönemde mevcut olan Ermeni Kiliseleri etrafındadır. Buradan da yola çıkılarak kilise yapılarının hangi topluma ait olduğu ele alınmış ve kiliselerin Ermenilere ait olduğu tespit edilmiştir. Kiliselerin, Ermeni kilisesi nedeni ile İstanbul ve Eyüp'te Ermenilerin yerleşimi incelenmiş, süreç içerisinde nüfus değişiklikleri ele alınmıştır. Ermenilerin Eyüp'e göçmüşler ve burada çeşitli işler için bulundukları anlaşılmaktadır. Ermenilerin Eyüp'te mahalleler oluşturdukları tespit edilmiştir. Stolpe Haritalarında da görüldüğü üzere Ermeniler Nişancı ve İslambey Mahallesinde yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu bilgilerden ve kiliseleri merkez alarak yapılan Ermeni varlıklarını inceleyen çalışmalarda Ermeni vakıflarına ait olan mülkler tespit edilmiş, bu mülklerin Stolpe Haritaları ile eşleştiği ortaya çıkmıştır. Bu eşleşme sonucunda Stolpe Haritalarında Ermeni Kilise vakıflarına ait olmayan yerlerde Ermeni vatandaşların yaşadığı, buralarda bir doku ve hatta bir mahalle oluşturduğu söylenebilir. Yine Stolpe Haritasında Hristiyan yerleşimi olarak gösterilen diğer bölgelerde hangi toplumun yaşadığına dair bir bilgi edinilememiştir. Fakat Ermeni vakıflarına ait yerlerin doğrulanması ile çalışma kapsamında tespit edilen yerlerin doğru olma olasılığı yüksektir. Tespit edilen bölgelerde tescilli yapılar bulunmakta ve bazıların tescil edilmesi 1970'li yıllara dayanmaktadır. 1970'li yıllardaki bir yapının tescil edilme durumuna bakıldığında yüz yılı aşan binaların tescile edilmesi söz konusu olduğundan, bu yapıların 19. yüzyılın sonlarında var olduğu söylenebilir. Yapılan alan

çalışmalarında, tescilli yapıların cepheleri incelenmiş, incelemelerde yapıların ortak bir dili olmadığı ve bina kütlelerinde benzerlik göstermediği tespit edilmiştir. Yapıların erişim sağlanamadığı için plan özellikleri karşılaştıramamıştır. Yapıların bir kısmının zemin kartı kagir, üst katları ahşap karkas, yapılardan bazıları tamamen ahşap karkastır. Tüm bu özellikler değerlendirildiğinde yapıların Hristiyanlara ya da Müslümanlara ait özelliklerinin olduğu söylenemez. Bu yapıları üzerinde detaylı rölöve ve restitüsyon çalışması yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

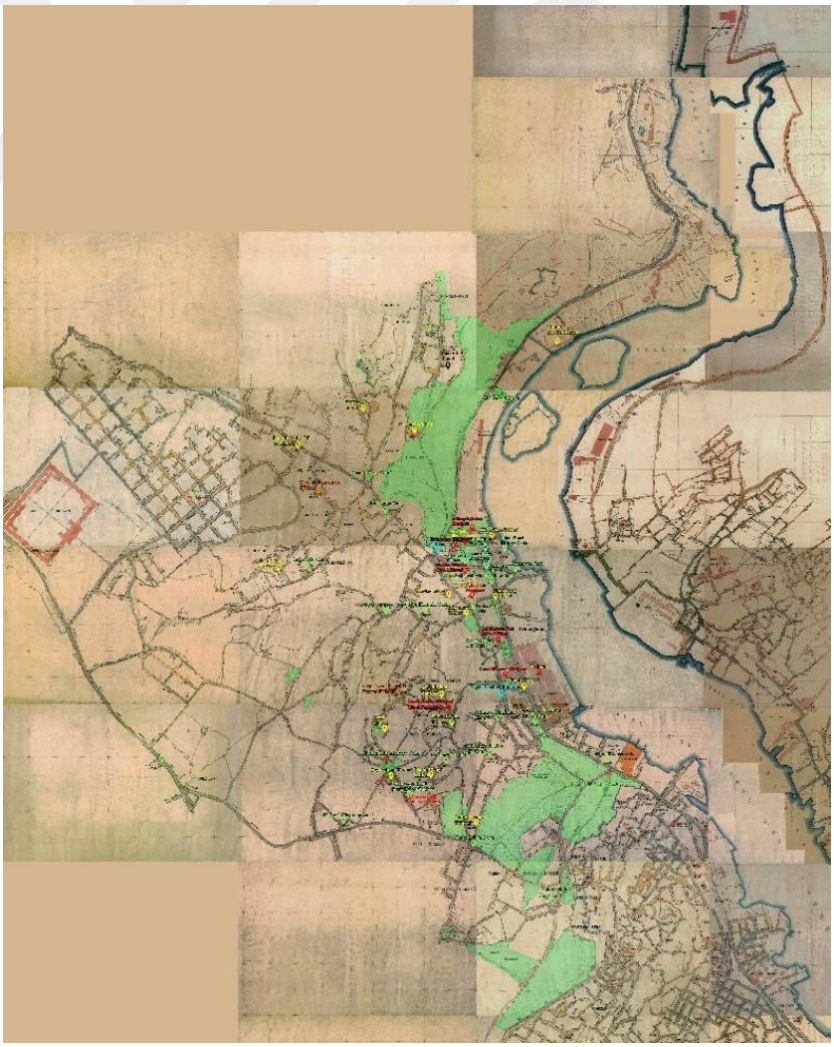
Çalışmada Eyüp'te mevcut olan iki kilise ve çevresi alınmıştır. Literatür araştırmalarında kiliselerin **Tuğlacı (1991)** ve **Hançer (2005)** tarafından çalışılmıştır. Tuğlacı yapıların tarihçelerinden bahsetmiş, yapıların rölövelerine yer vermiştir. Hançer'de Tuğlacı'nın planları çalışmasında yer vermektedir. Fakat yapılan rölöve çalışmalarında iki yapının planlarının isimlendirmesinde karışıklık dair bir durum söz konusudur. Çalışmalarda verilen planlarda, Surp Asdvadzadzin Kilisesi sokağa cephe vermekte, vaftizhane, muganniler soyunma odası, hazine ve rahip soyunma odası doğu cephesindeki duvarlar birbirine paralel inşa edilmiştir. Surp Yeğya kilisesinde vaftizhane ve muganniler soyunma odasının koro bölümünden başka bir bağlantısı yoktur. Hazine odası ve rahip soyunma odalarına apsiste yer alan kapılardan ulaşılmaktadır. Tuğlacı çalışmasında yer verdikleri iç mekân görsellerinde planda mevcut olan pencere sayıları eşleşmemektedir.

Çalışmada tespit edilen diğer alanlar mezarlık alanlarıdır. Bu mezarlıkların bir kısmı, çalışmanın yapıldığı döneme kadar varlığını sürdürmüştür. Özellikle Tarihi Yarımada'yı çevreleyen surların etrafında tespit edilen mezarlıklar, Hristiyan Ortodoks, Ermeni ve Musevi topluluklara aittir. Hristiyan mezarlıkları arasında Ortodoks ve Ermeni mezarlıkları hâlâ varlığını sürdürmekte olup, Musevi mezarlığı ise varlığını yitirmiştir. Kaynaklarda Eyüp'te bir Musevi mezarlığından bahsedilmesine rağmen, mezarlığın yeri hakkında bilgi verilmemiştir. Bu nedenle çalışmada Musevi mezarlığının yerinin tespiti, Eyüp ve çalışma açısında önemlidir.

Bütüncül koruma hedefleri içerisinde yer alan korunacak öğeler kapsamında sokak ve yapı dokusu tespiti yapılmış, bu doku tespit çalışmasında sosyal doku ve kültürel çeşitlilikler ele alınmıştır. Yorumla kapsamında bilgi kaynakları maddesini içeriği olarak yazılı ve sözlü kaynaklara ulaşılmış ve belgelenmiştir. Ermeni yerleşime dair belgelere dayanarak ortaya yerleşim yeri hakkında bir hipotez konulmuştur.

4.3.1.5.Alman Mavileri (1913-1914)

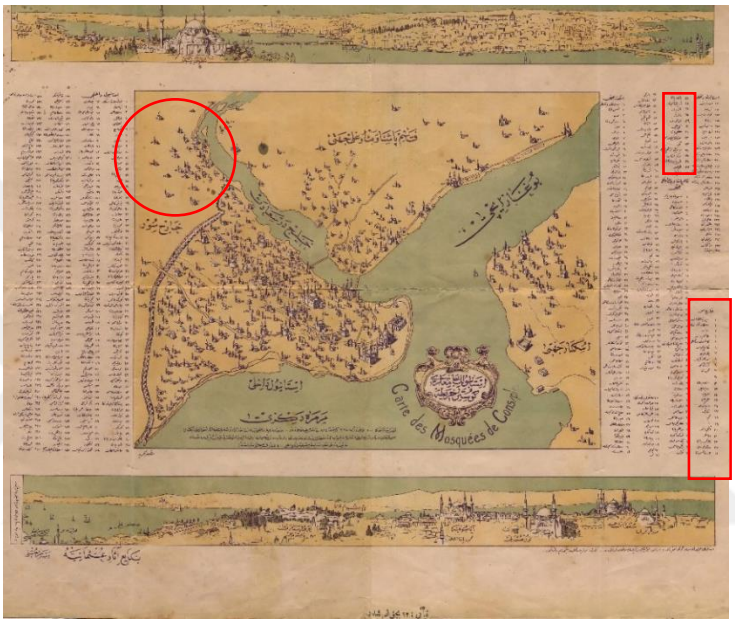
Alman Maviler Haritalarının temeli 1909-1910 tarihleri arasında alınan ölçüler oluşturmakta, bu ölçüler 1913 yılında Almanya'ya gönderilerek farklı zaman aralıklarında 1/500, 1/1000 ve 1/2000 ölçeklerde hazırlanmıştır. Haritalarda anıtsal yapılar gösterilmiş, konut yapılarına yer verilmemiştir. Harita üzerinde sokak-cadde isimleri, önemli yükseklikler ve kotlar belirtilmiştir. 1925 yılında Harita ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla Alman Mavileri İstanbul'un kadastral haritalarında altlık olarak kullanılmıştır **(Dağdelen, 2015)**. Çalışmada Alman Mavileri, Eyüp'te anıtsal yapıların yerlerinin belirlenmesinde, Eyüp yerleşimin yüzyıllara göre yerleşiminin tespit edilmesinde, 1934 yılı Şehir Haritaları ile karşılatılarak sokak dokusunun ve sokak isimlerinin değişimin tespit edilmesinde kullanılmıştır **(Şekil 4.16)**.

Şekil 4.16: Alman Mavileri Haritası (1913-1914)

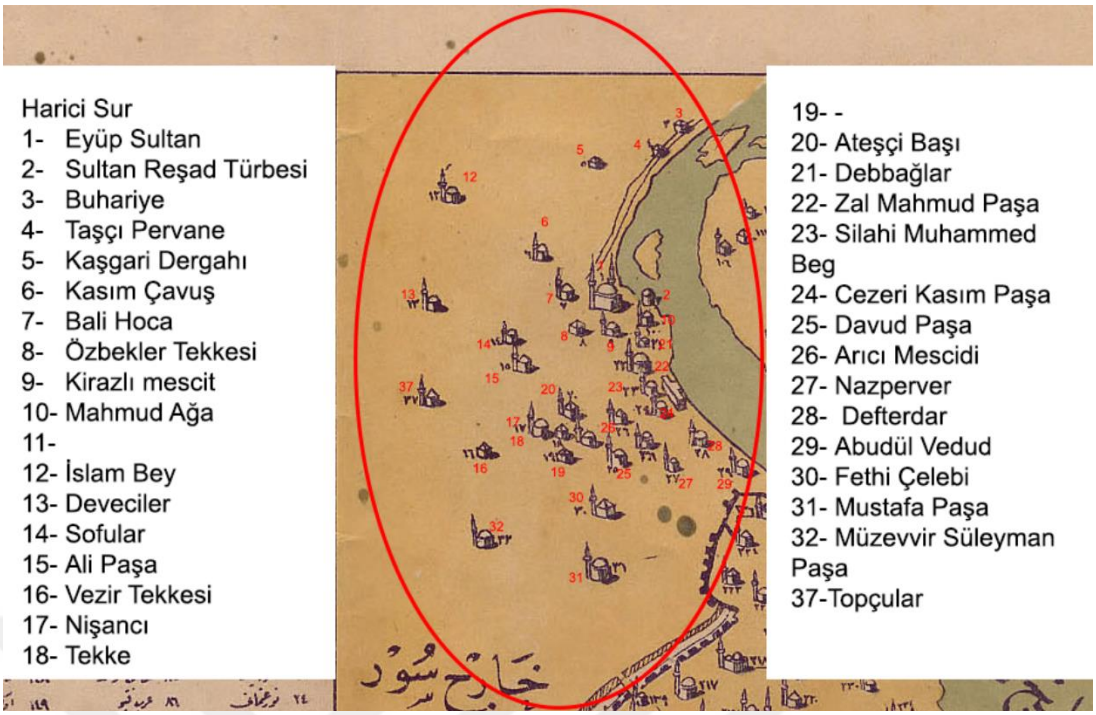
4.3.1.6. Cartes des mosquées de Constantinople- İstanbul'un camilerini gösterir harita (1917)

1847-1848 tarihleri arasında Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn öğrencilerinin hazırlamış olduğu İstanbul'un camileri haritasını 1917 yılında Ressam Hüsnü Tengüz tarafından tekrar çizmiştir. Harita Tarihi Yarımadayı, Eyüp'ü, Beyoğlu-Galata, Kadıköy ve Üsküdar'ın bir kısmını kapsamaktadır. Haritada 500 kadar cami gösterilmiştir **(Şekil 4.17) (Yetişkin Kubilay, 2010)**.

Şekil 4.17: İstanbul'un camilerini gösterir harita (1917) **(Salt Arşiv, İstanbul Kolleksiyonu-Üreten Ressam Hüsni)**.

Haritada Eyüp harici sur olarak geçmektedir. Haritada Eyüp yerleşiminde toplamda 37 adet cami, türbe ve tekke mevcuttur. Haritada yer alan yapı isimleri 2017 İBB tescil listesi ile karşılaştırıldığında Eyüp Sultan Cami, Sultan Reşat Türbesi, Kaşgari Dergahı, Kasım Çavuş Cami, Bali Hoca Cami (Bali Baba), Özbekler Tekkesi, Kirazlı Mescit (Kızıl Mescit), İslam Bey Cami, Sofular Cami, Vezir Tekkesi, Nişancı Cami, Zal Mahmut Paşa, Silahi Muhammed Bey Cami (Silahi Mehmet Bey), Cezeri Kasım Paşa Cami, Davud Paşa Cami (Davut Ağa Cami), Nazperver, Defterdar Cami, Abdül Vedud Cami (Yavedut), Fethi Çelebi Cami, Münzevvir Süleyman Paşa Cami ve Topçular Cami'nin isimleri ve konumları birbiri ile uymaktadır. Listede bulunan Buhariye, Taşçı Pervane, Deveciler, Tekke, Ateş Başı, Arıcı Mescidi ve Mustafa Paşa olarak isimlendirilen yapıların tespiti yapılamamıştır **(Şekil 4.18)**.

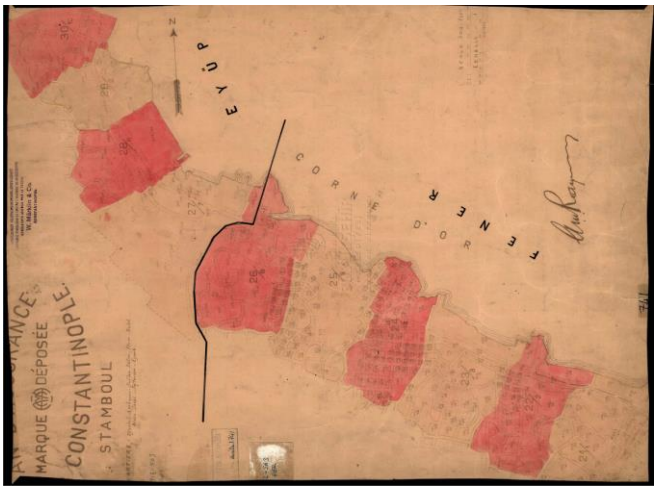

Şekil 4.18: İstanbul'un camilerini gösterir haritada (1917) Eyüp **(Salt Arşiv, İstanbul Kolleksiyonu-Üreten Ressam Hüsni)**.

4.3.1.7.Pervititch Haritaları

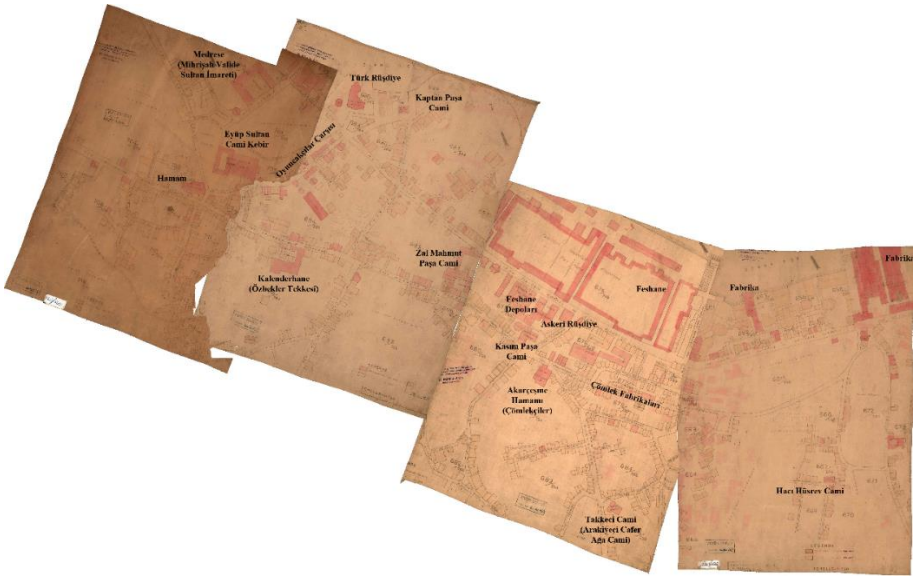
İstanbul tarihi boyunca yangıları Hocapaşa yangını (1865), Beyoğlu yangını (1870) gibi kent yerleşimini etkileyen büyük yangınlar geçirmiştir. Bu yangınlar, evlerde kullanılan yapı malzemesi olan ahşap ve yerleşim şekilleri nedeniyle çıkmıştır. Yangınlar toplumu maddi manevi zarara uğranmakta, bunlara önlem olarak şirketler sigorta haritaları hazırlanmıştır. Sigorta şirketleri R. Huber'in hazırladığı Galat-Pera haritalarını, Goad haritalarını ve Jacques Pervititch'e 1920-1945 yılları arasında Pervititch haritalarını hazırlatmıştır **(Yetişkin Kubilay, 2010)**.

Çalışma kapsamında, İBB Atatürk Kitaplığı arşivlerinde bulunan Jacques Pervititch ele alınmıştır. Pervititch haritası Fener-Eyüp'ü içeren bir anahtar ve dört adet Eyüp paftasından oluşmaktadır. Haritada anıtsal yapılar, konut yapıları, mezarlıklar ve sokaklar/caddeler gösterilmiştir **(Şekil 4.19)**.

Şekil 4.19: Pervititch Fener-Eyüp haritası **(İBB Atatürk Kitaplığı-Jacques Pervititch Haritaları)**.

Şekil 4.20'de harita Haliç kıyıları ve çevrelerini kapsamaktadır. Haliç kıyılarında sanayileşme döneminin etkileri görülmekte, Abdülvedud İskelesi ve Feshane arasında da kayıkhaneler mevcuttur. Feshane Fabrikasının karşısında ise Feshane ait depoların olduğu görülmektedir. Harita üzerinde günümüze (2024) ulaşan Eyüp Sultan Cami, Zal Mahmut Paşa Cami, Özbekler Tekkesi, Mihrişah Sultan İmareti, Çömlekçiler Hamamı, Hacı Hüsrev Cami ve Arakiyeci Cafer Ağa Cami görülmektedir. Haskan'ın (1996) yıkılarak kaybolduğunu söylediği Eyüp Askeriye Rüşdiyesi Eyüp Caddesi, Feshane Fabrikası'nın karşısında yer almaktadır. Ayrıca Çömlekçiler Caddesinde de çömlek fabrikaları mevcuttur **(Şekil 4.20) (**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**)**.

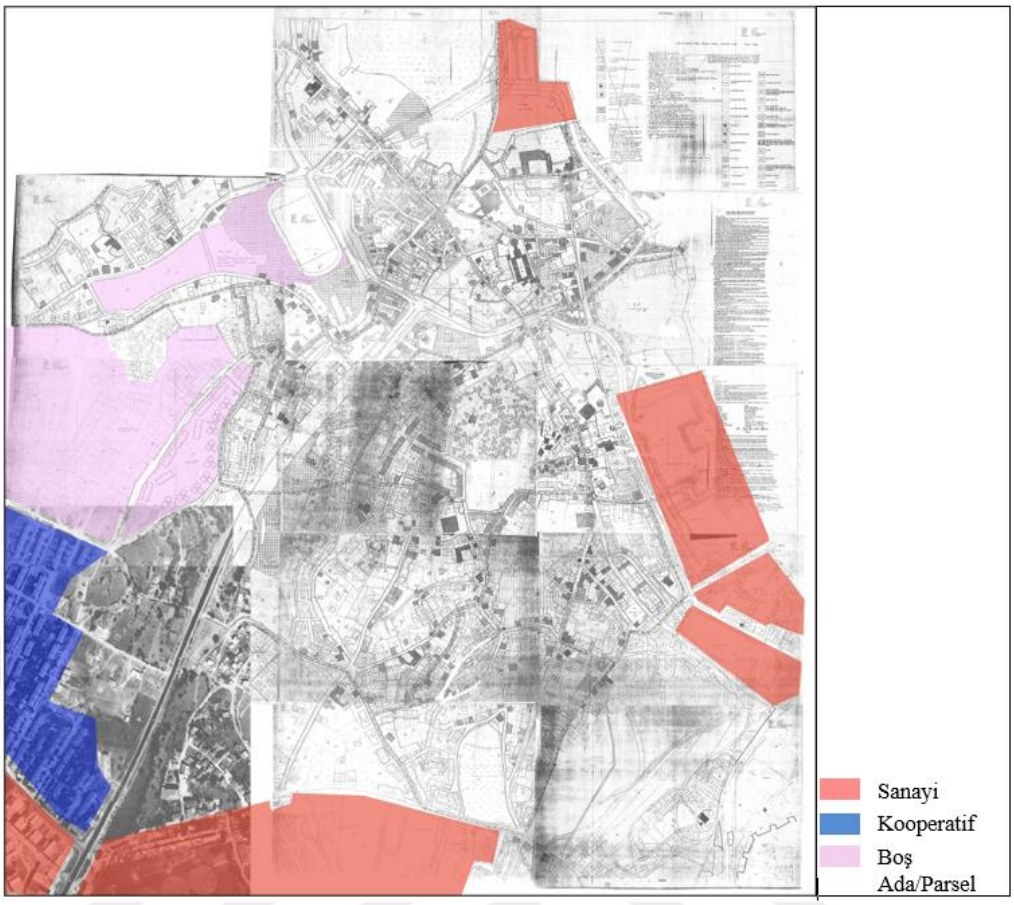
Şekil 4.20: Pervititch Fener-Eyüp haritası **(İBB Atatürk Kitaplığı-Jacques Pervititch Haritaları)**.

4.3.1.8.1979 Koruma Amaçlı İmar Planları ve 2017 Koruma Amaçlı İmar Planlarının Katmanlanması

Eyüp'ün il koruma amaçlı imar planı, 1977 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından Eyüp Sultan Cami ve çevresi, Nişancı Mahallelerini kapsayan sit sınırlarını belirlemesinden sonra 1979 yılında hazırlanmış ve onaylanmıştır **(Zengin, 2010)**. 1979 KAİP'nda alanın korunmasına dair; sit sınırları, anıt eserler, tescilli sivil mimarlık örnekleri ve korunması önerilen binalar gösterilmiştir. Ayrıca korunan, düzenlenen ve yeni önerilen cephe çizgileri, en çok (max.) bina yüksekliği, konut/konaklama, ticaret alanları da planlanmıştır.

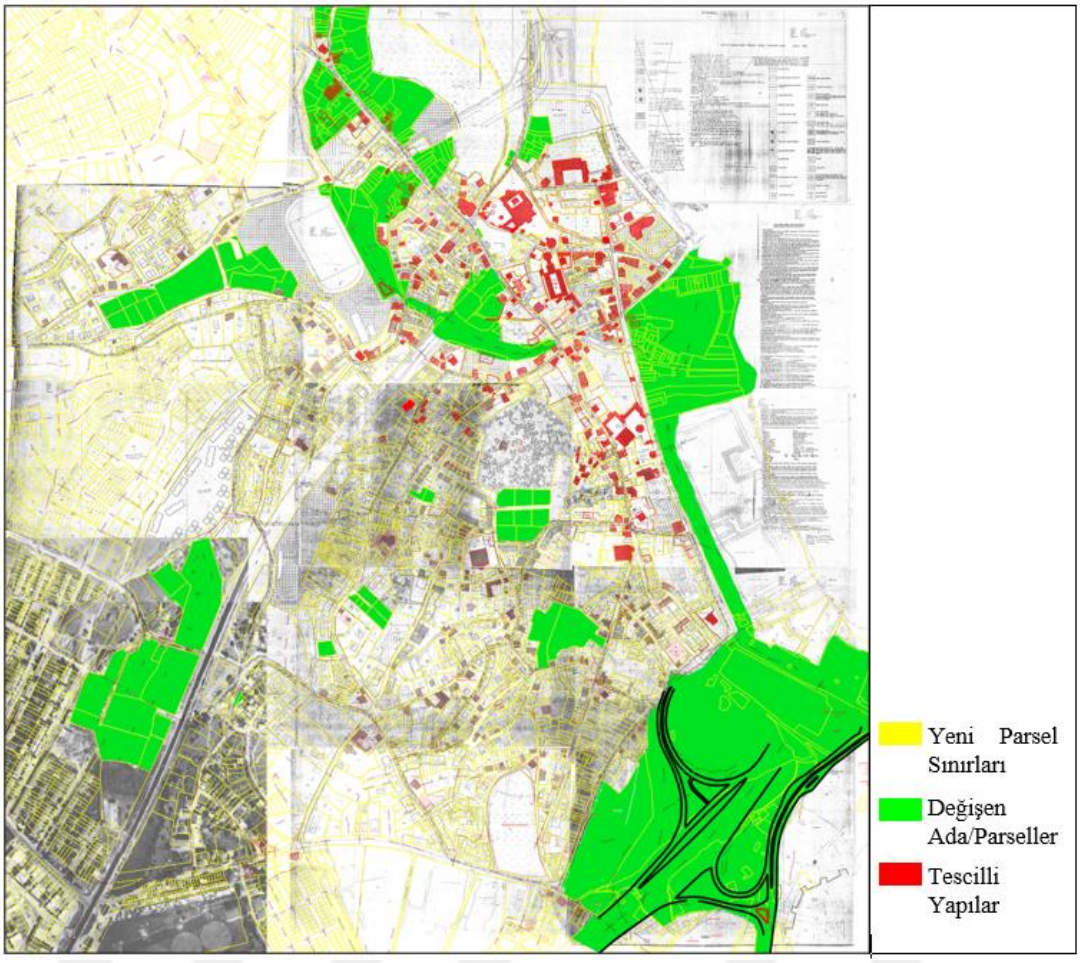
Çalışmada Eyüp'ün katmanlaşmasına dair tespitleri yapabilmek, tescilli ya da tescile önerilen yapıları ve parsel büyüklerinin 1979 yılındaki durumunu tespit edebilmek için 1979 yılına ait koruma amaçlı imar planı incelenmiştir. Harita EYSAM arşivinde pafta pafta temin edilen planlar, çalışma kapsamında birleştirilerek bir bütün haline getirilerek değerlendirilmiştir. 1977 yılında ilan edilen sit alanı sınırları **Şekil 4.21**'de yer alan haritanın tümünü içine almaktadır. 1979 yılı KAİP'da o döneme ait anıtsal yapılar, tescilli yapılar, tescile önerilen yapılar, konut ve fabrika yapıları, Kırkçeşme Su yollarının güzergahı, su yolu üzerindeki çeşmeler ve su yapıları, caddeler, sokaklar ve parsel büyüklükleri tespitleri yapılmıştır.

1980'li yıllar öncesinde Eyüp'ün fiziki durumunu gösteren KAİP'da, Haliç'in dönüşümü öncesinde mevcut olan fabrika yapılarının yeri ve büyüklükleri tespit edilmiştir. Mevcut olan bu fabrika yapıları tarihi doku çevresinde kapladığı alan olarak tarihi yapılardan oldukça büyüktür **(Şekil 4.21)**. Sanayi yapılarının tarihi doku ve çevresinde yer alan ada/parsel ilişkisinin ölçeğini çok farklılaştığı tespit edilmiştir. Sanayi yapıları içerisinde Haliç Kıyısında Tekel Deposu, Defterdar Fabrikası (Feshane), 2024 Defterdar Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Elektrik İşletmesi, Pakdemir Fabrikası, Herko Dokuma Fabrikası ve Şeker fabrikası yer almaktadır. **Şekil 4.21**'de yer alan ve Topçular Mahallesi sınırları içerisinde mavi ile işaretlenmiş alanda ise haritadan anlaşıldığı üzere Feshane Yapı Kooperatifi (tasdik tarihi:1959) mevcuttur. Şekilde yer alan açık pembe renkte işaretli diğer bölge ise 1979 yılında imara açılması için karar alınan boş parsellerden oluşmaktadır.

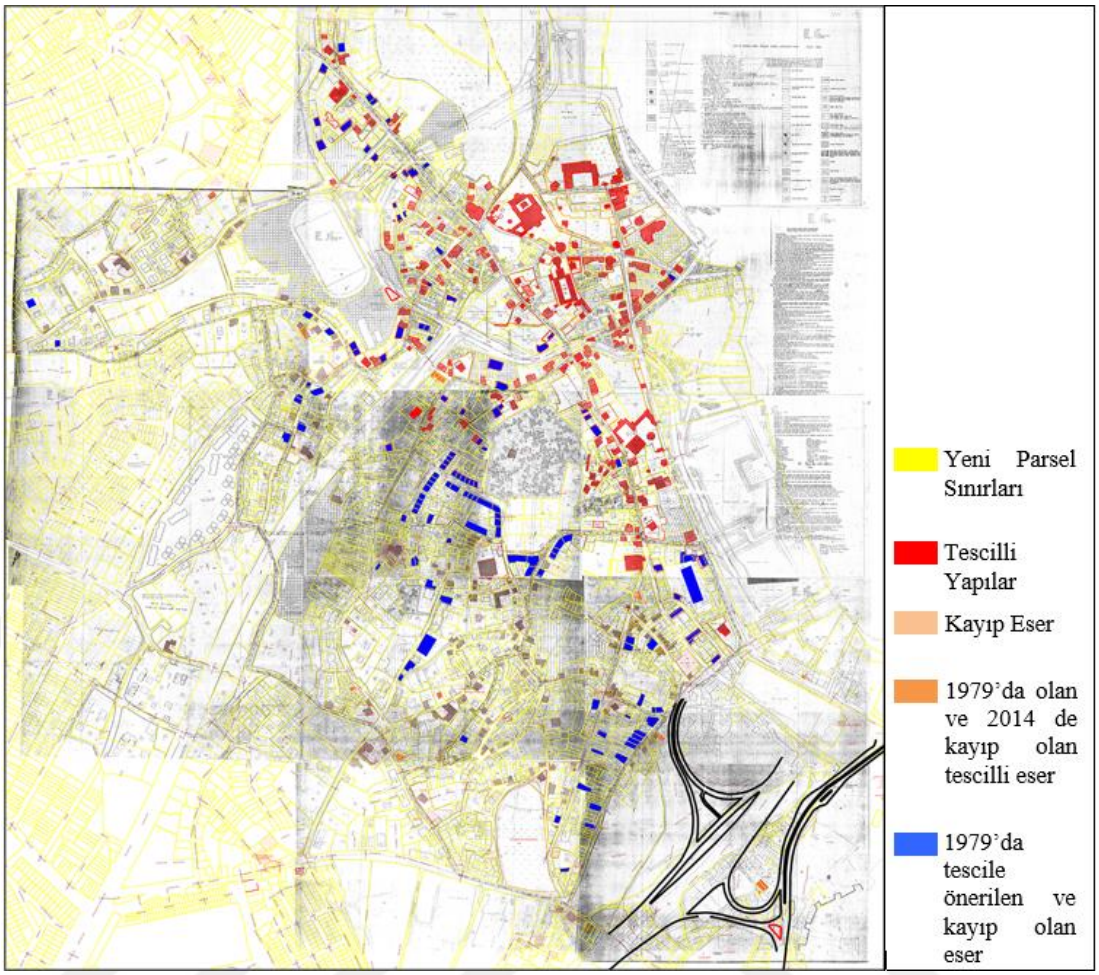
Şekil 4.21: 1979 Eyüp Sultan Cami ve merkez civarı KAİP ve Sanayi-Kooperatif- Boş Ada/Parseller.

Valetta İlkelerinde, bütüncül koruma kapsamında geleneksel parsel dokusunun korunması gerektiği vurgulanmaktadır **(ICOMOS, 2011).** Bu vurgudan yola çıkarak çalışmada 1979 KAİP ile 2017 KAİP katmanlanması ile bütüncül koruma kapsamında incelenen parsel büyüklüklerinde çok farklılık olmadığı görülmektedir. Parsel boyutları benzer özellikte kalmasına rağmen sit alanı içerisinde ve dışarısında inşa edilen yapılar bir ve daha birden fazla parselin içine inşa edildiği, bu inşa edilen yapılar kapladığı yer açısından geleneksel dokuya uyum göstermediği anlaşılmaktadı**r. Şekil 4.21**'de yeşil ile işaretlenmiş alanlar parsel boyutlarının değiştiği ve bu alanlardaki küçük parsellerin birleştirilerek büyütüldüğü, haritalar karşılaştırıldığında da bazı tescilli yapıların yok olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Haliç ve Kazıklı Yol'un inşası ve Defterdar Caddesinin genişletilmesi ile kaybolan konut dokuları mevcuttur. Tokmaktepe mezarlığı büyük bir kısmı yok olmuş, mezarlık çeperinde ye alan mahalle dokusu tamamen yok olmuştur **(Şekil 4.21)**.

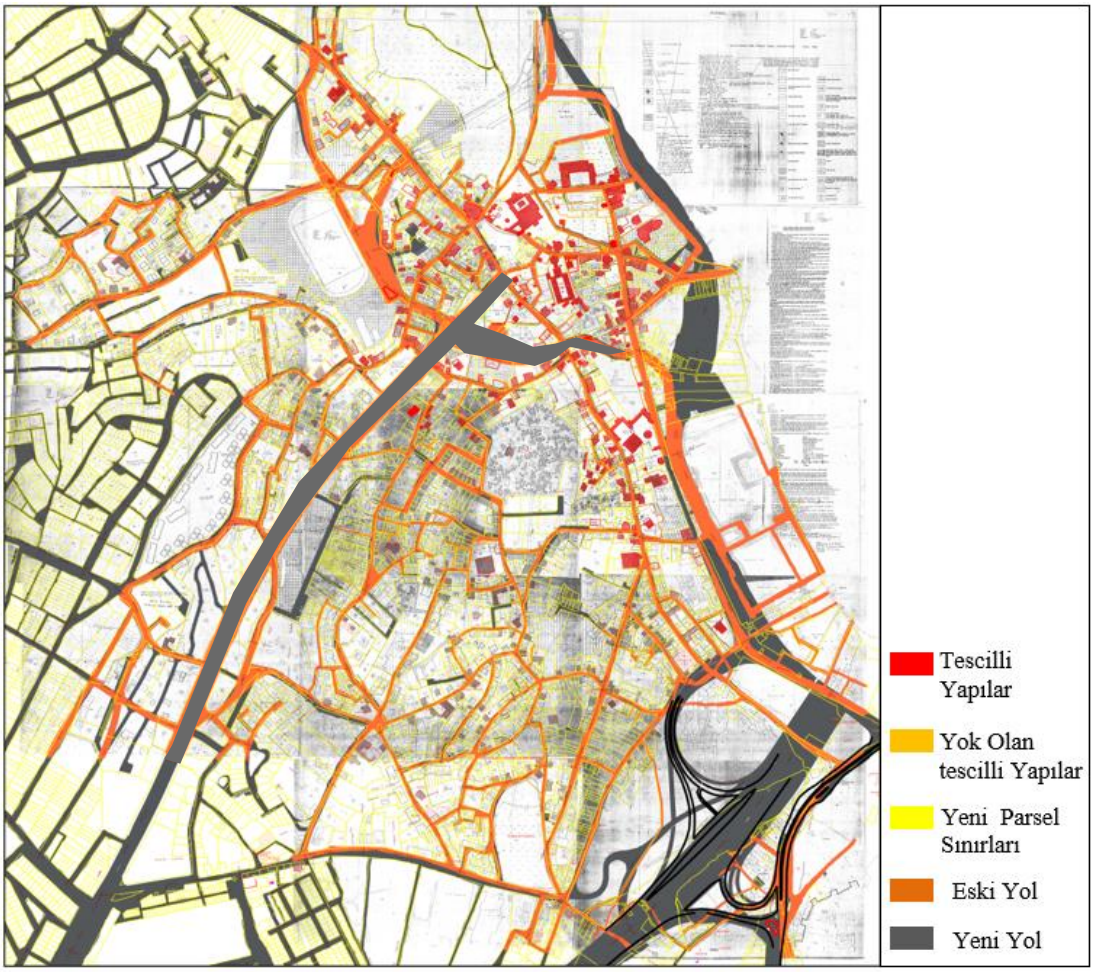
Şekil 4.22: 1979 ve 2017 Eyüp Sultan Cami ve merkez civarı KAİP katmanlanması ve değişen ada/parseller.

Eyüp'te Haliç ve Haliç ile ilişkili olan mahallelerde 2017 İBB tescil listesinde 1093 adet tescilli yapı bulunmaktadır. 2017 yılındaki KAİP' ile 1979 KAİP'in katmanlanması sonucunda tescilli yapılar, kaybolan tescilli yapılar ve özellikle 1979 yılında tescile önerilen fakat tescillenmeyip yok olan yapılar tespit edilmiştir **(Şekil 4.23).** 1979 yılında tescile önerilen fakat tescillenmeyip kaybolan yapıların büyük bir bölümü Nişancı Mahallesindedir. Özellikle yan yana mevcut olan yapı grubun kaybolduğu görülmektedir.

Şekil 4.23: 1979 ve 2017 Eyüp Sultan Cami ve merkez civarı KAİP katmanlanması ve değişen ada/parseller.

Eyüpsultan için yapılan bir diğer analiz 1979 ve 2017 yıllarına ait yol durumlarının karşılaştırılmasıdır. Yolların Eyüp kent dokusundaki etkisi olduğunun tespiti hedeflenmiştir. Yol değişimi ile özellikle yerleşim yerinin Topçular ve Düğmeciler mahallesinden batı ve güneybatı yönünde genişlediği görülmektedir. Haliç köprüsü ile eklenen bağlantı yolları Tokmak Tepe mezarlığının büyük bir kısmının yok olmasına, köprü ayaklarının olduğu bölgedeki fabrikaların kaldırılmasına neden olmuştur. Defterdar Caddesi'nin genişlemesi ile caddenin iki yanında kalan konut dokusu ve Feshane'ye ait bazı yapıların yok olmuştur. Defterdar Caddesinin Eyüp içerisine giren kolu zayıflatılmış, bu aksa eklenen Hz. Halit Caddesini ile doku da zarar görmüştür. Eyüp Cami Meydanında oluşturulan belediye hizmet alanı da meydana doğrudan ulaşan Eyüpsultan Bulvarı kesintiye uğramıştır **(Şekil 4.24)**.

Şekil 4.24: 1979 ve 2014 Eyüp Sultan Cami ve merkez civarı koruma amaçlı imar planlarının çakıştırılması ve değişen yollar

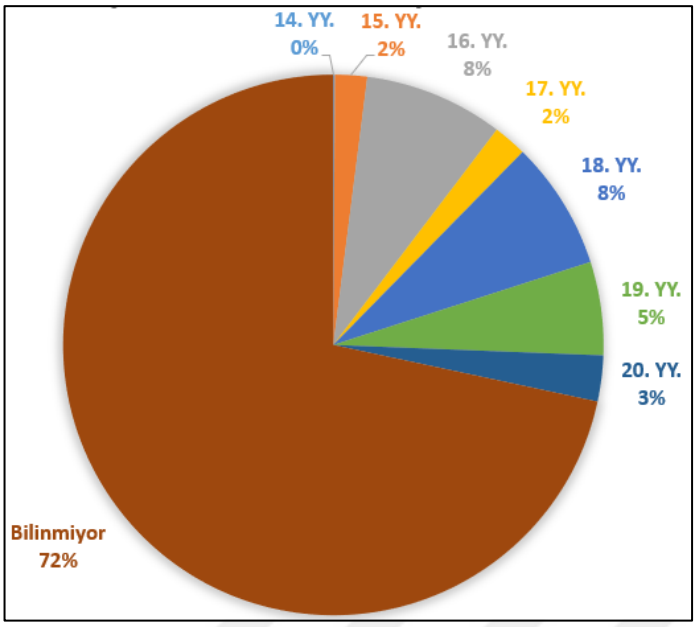
4.3.2. Mimari Miras

Eyüp'ün somut mimari miras varlıkları incelendiğinde, Eyüp'ün günümüz (2025) sınırları içerisinde 2017 yılı tescil listesine göre 29 mahallede 1193 adet tescilli somut kültürel miras öğesi yer almaktadır **(**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**)**. Çalışmada b u listeden yararlanılarak yerleşim yerinde mevcut olan yapı tipleri ve hangi yüzyıllarda inşa edildiğine dair liste oluşturulmuştur. Bunlar içeresinde külliyelerden kiliselere, mezarlıklardan türbelere, su yapılarından anıt ağaçlara kadar kültürel miras yapıları mevcuttur. Çalışmada Eyüp'ün mimari mirası, yüzyıl dağılımları ve yapı türlerine göre ve bulundukları mahallelerine göre tablolar ve haritalar ile ele alınmıştır.

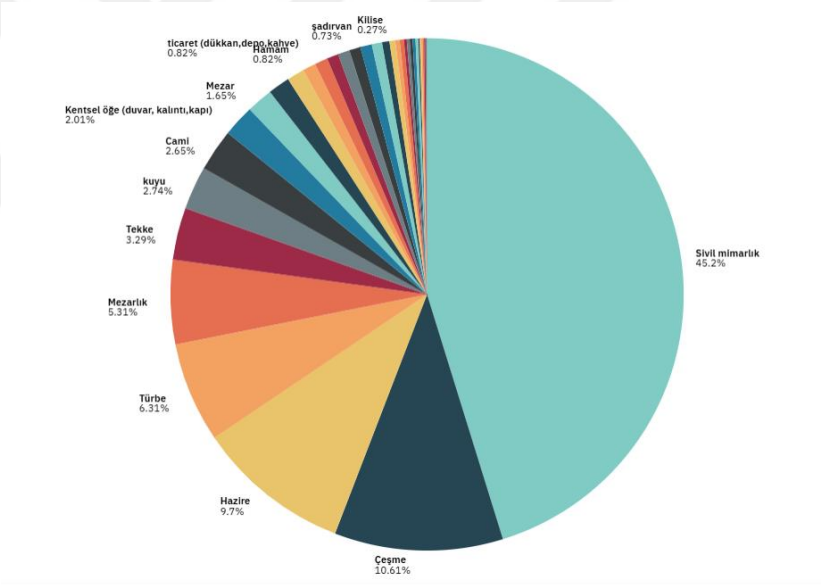
Çalışmada Haliç kıyıları ve Eyüp Merkez Mahallesi çevresindeki Defterdar, Düğmeciler, İslambey, Nişancı, Rami Cuma, Rami Yeni ve Topçular mahalleleri seçilmiştir. Bu mahalleler Eyüp'ün kuruluşundan itibaren süreç içerisinde merkez

çevresinde gelişen ve tarihi dokuların yoğunlukta olduğu mahallerdir. Çalışma alanı içeresinde 1093 adet kültür varlığı bulunmaktadır **(**Hata! Başvuru kaynağı b ulunamadı.**)**. 1093 kültür varlığının 783'ünün inşa tarihi bilinmemektedir. Listeler oluşturulurken yapıların dönemlerine göre 14. yüzyıl ve 20. yüzyıl arasında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre yapıların %72'sinin inşa tarihinin bilinmediği anlaşılmaktadır. İnşa tarihi bilinen %28 yapının %2'sini 15. yüzyıl, %8'ini 16. yüzyıl, %2'sini 17. yüzyıl, %8'ini 18. yüzyıl, %5'ini 19. yüzyıl ve %3'ünü 20. yüzyıl yapıları oluşturmaktadır **(Şekil 4.25)**. Tüm bu veriler incelendiğinde tarihlendirilemeyen 783 yapının mevcut olup, bu sayının 482'si sivil mimarlık örnekleri oluşturmaktadır.

Çalışma alanı içerisinde en fazla sayıda olan tescilli eserler sırasıyla; sivil mimarlık örnekleri (%45), çeşmeler (%11), hazire (%10), mezarlık ve mezar (%7), türbe (%6), cami (%3), tekke (%3) ve diğer yapı gruplar %1'erlik dilimleri oluşturmaktadır. Çalışma alanı içerisinde mevcut olan 1093 yapının %45'i (494) sivil mimarlık örneğidir. Kültür varlıkların nerdeyse yarısını oluşturan sivil mimarlık örneklerinin on ikisinin yapım tarihi yüzyıllara ayırt edilebilmiş, bu yapıların on biri 19. ve 20. yüzyıllara aittir. Çalışma alanı içerisinde 116 çeşme yapısı mevcut olup, 47 çeşmenin inşa tarihi bilinmezken 25 çeşme yapısı 18. yüzyıla aittir. Diğer çeşmeler 14. ve 20. yüzyıllar arasındaki dönemlerde olduğu değerlendirilmektedir. Kültür varlıklarının içerisinde 182 adet mezar, hazire ve mezarlık mevcut olup, 15 ve 20. yüzyıllara aitlerdir **(Şekil 4.26)**. Eyüp farklı inanç ve topluluklara ev sahipliği yapmış, bu topluluklardan Müslüman inancına sahip olanlar Eyüp'te tekkeler, türbeler ve camiler, Hristiyan inancına sahip topluluklar da kiliseler inşa etmiştir.

Şekil 4.25: Eyüp Merkezi ve çevresindeki yapıların inşa edildiği yüzyıllar grafiği.

Şekil 4.26: Eyüp Merkezi ve çevresindeki yapıların oranı.

4.3.2.1.Dini Yapılar

Eyüp yerleşimi, kurulduğu günden itibaren taşımış olduğu manevi anlamaları nedeni ile farklı inançtaki insanların ve farklı dini grupları içinde barındırmıştır. Yapılan çalışmalarda ve günümüzdeki (2025) durumu değerlendirildiğinde Eyüp'te Müslümanlar, Müslümanlar içerisindeki farklı tarikatlar ve Ermeni Hristiyanlar mevcuttur. Müslümanlar ibadetleri için camiler, mescitler ve tekkeler, Ermeni

Hristiyanlar da kiliseler inşa etmişlerdir. Eyüp için mahalle yerleşimleri bu dini yapıların inşasına göre geliştiği anlaşılmaktadır **(Bkz. Bölüm 3.3.2.2)**. Eyüp'teki dini yapıların varlığı literatürden ve yerinde tespit çalışmaları ile gerçekleştirilmiştir.

4.3.2.1.1. Camiler ve Mescitler

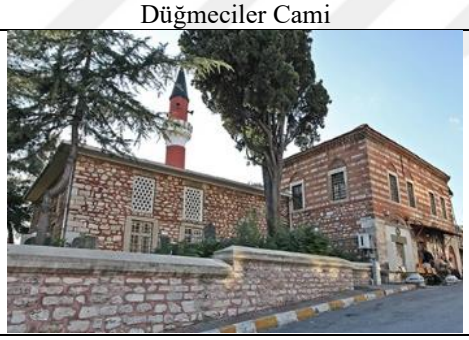
2017 yılı İBB tescil listesine göre Eyüp'te 32 cami, 13 mescit yapısı bulunmaktadır. Bu yapıların yedisinin özgün fonksiyonu tekkedir. Eyüp Sultan Cami ve Zal Mahmut Paşa Cami bir külliyenin yapısına dahil olmaktadır. Cami ve mescitlerden üçünün inşa tarihi bilinmemekte, diğer cami ve mescitlerin

Çalışmada, Arakiyeci Cafer Ağa Camii, Aşçıbaşı Cami, Baba Haydar Camii, Bali Baba Cami, Cedid Ali Paşa Camii, Düğmeciler Cami, Evlice Baba Cami Hacı Ali Paşa Camii, İslambey Cami, Kasım Çavuş Cami, Nişancı Mustafa Paşa Cami, Süleyman Subaşı Mescidi (Münzevi Cami), Topçular Esat Ağa Cami, Zeynep Hatun Camii, Sofu Kara Ali Çavuş Camii, Sofular Mescidi, Kızıl Mescit, Cezri Kasım Paşa Cami, Defterdar Paşa Cami, Arpacı Hayrettin Paşa Cami ve Davut Ağa Cami ele alınmış, bu camilerin mevcut durumun değerlendirilmesi yapılmıştır. Yapıların mimari özellikleri ele alındığında, harim mekânları kareye yakın bir formdadır. Yapılarda kadınlar mahfili ahşap ya da metal malzeme kullanılarak yapılmıştır. Yapıların çoğunun son cemaat mahfilleri muhdes malzeme ile kapatılmış, bu nedenle yapının dışarıdan algısı bozulmuştur. Yapıların çoğunun harim mekânının duvarları muhdes seramik malzeme ile kaplanmıştır. Bazı yapıların cepheleri muhdes malzeme ile kaplanmış, kaplanmayan yapıların cephelerinde de kirlenmeler, nem etkisi ile renk değişimi, malzeme kayıpları mevcuttur

Çalışmada ele alınan camilerden Aşçıbaşı Cami, Hacı Ali Paşa Cami, Münzevi Cami, Cedid Ali Paşa Cami, Defterdar Cami'nde ihtiyaca yönelik ekler yapılmıştır. Bu camilerde ekler bir kısmı betonarme ekler, bir kısmı da son cemaat mahfillerinin pvc malzemelerle kapatılmış olmasıdır. Özellikle yapılara eklenen bu ekler camilerin kütle anlamında yapısını bozmaktadır. Yapılan betonarme ekler yapıları hem strüktürel anlamda etkilemekte hem de yapının algısını bozmaktadır. Özellikle Bali Baba ve Arpacı Hayrettin Paşa özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Çalışmanın yapıldığı dönemde ibadete kapalı olan (2025) Defterdar ve Cezri Kasım Paşa camilerinde

strüktürel ve malzeme bozulmaları tespit edilmiştir. Davut Ağa Cami'nde 2018 yılında restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır **(Tablo 4.12)**.

Tablo 4.12: Eyüp camileri.

	
Eyüp Sultan Cami	Hacı Ali Paşa Cami
	
Düğmeciler Cami	Bali Baba Cami
	
Nişancı Mustafa Cami	Defterdar Mahmut Efendi Cami

4.3.2.1.2. Tekkeler

Hz. Peygamber döneminde dini eğitim veren ilk mektep Mescid-i Nebevi İslam olmuş, daha sonraki dönemlerde dini eğitim veren kurumlar arasında medreseler, mescitler ve tekkeler ön plana çıkmıştır. Bu yapılar içerisinde mescitler ibadet, medreseler ilim ve tekkeler tasavvuf içindir **(Kara, 2008)**. Eyüp semti kurulduğu günden itibaren Eyüp El Ensari'nin varlığı ile ona atfedilen önem semtte farklı dini eğitim veren yapılar inşa edilmiş, **Kara'nın (2008)** İslam dini için öne çıkan yapı grupları arasında olan tekke yapıları mevcuttur. **Haskan (1993)** Fetihten sonra Eyüp'te 49 adet, **Çetin (2012)** ise

38 adet tekkenin yapısından varlığından söz etmişlerdir. 2017 İBB tescil listesinde tescilli tekke sayısı 17 adettir. Bu iki listedeki sayı farklılığı, envanterde kaybolan ve mescit olarak kullanılan yapıların tekke yapısı olarak değerlendirilmemiştir.

Çalışmada, yapılan literatür ve alan çalışmaları sonucunda Eyüp'te 29 adet tekke yapısı değerlendirmeye alınmıştır. Tekkelerin inşa tarihlerine bakıldığında ilk olarak Evlice Baba Tekkesi inşa edilmiş ve inşa tarihi İstanbul'un fethi tarihiyle benzer tarihleri göstermektedir. Tekkelerin inşa yoğunluğu 16. yüzyılda artmış, 17. yüzyılda sadece bir tekke inşa edilmiş, 18. yüzyılda yine tekke inşasına artmıştır. 19. Yüzyılda ise sadece Afife Hatun Tekkesi ve Haliç kıyısına Bahariye Mevlevihane'si inşa edilmiştir **(Tablo 4.13)**.

Tablo 4.13: Eyüp tekkeleri.

	Çalışmada Ele Alınan Yapılar	**(Çetin, 2012)**	**2017 İBB Tescil Listesi**	**İnşa Edildiği Tarih/Dönem**	**Mahalle**
1	Evlice Baba Tekkesi	Hâkî Baba Tekkesi	X Cami	1453, 1481, 1892 Yeniden İnşa	İslambey
2	Alaca Tekke- Sultan Osman Tekkesi, Ahmet Efendi, Şeyh Seyyid Ahmet, Sıraserviler	Sultan Osman Tekkesi	Kalıntı	1494, 1754 Yeniden İnşa	Nişancı
3	Yavedud Tekkesi	Yâvedûd Tekkesi	X Cami	1456	Defterdar
4	Emir Buharı Cami-Tekkesi	Emîr Buhârî Tekkesi	X	1512, 1520	?
5	Baba Haydar Tekkesi-Cami	Baba Haydar Tekkesi	X Cami	1520, 1566	Nişancı
6	İslambey Mescidi ve Tekkesi	İslâm Bey Tekkesi	X Cami	1521	İslambey
7	Yahyazade Tekkesi-Saçlı Abdülkadir Efendi Tekkesi	Yahyâzâde Tekkesi	Yahyazade Tekkesi	1537	Merkez
8	Karyağdı Tekkesi	Karyağdı Baba Tekkesi	Karyağdı Baba Tekkesi	1544	Merkez
9	Davut Ağa Cami-Sertarikazede Tekkesi	Sertarîkzâde Tekkesi	Halveti Tekkesi ve Hazire Kalıntısı	1555 2010 Yeniden İnşa	Nişancı
10	Şah Sultan Cami ve Tekkesi	Şâh Sultan Tekkesi	X Cami	1555, 18.Yy. Yeniden İnşa	Merkez
11	Ümmî Sinan Tekkesi	Ümmî Sinân Tekkesi	Ümmi Sinan Tekkesi Harem Dairesi	1568 -1839 Yeniden İnşa	Düğmeciler
12	Cemalizade Tekkesi-Savaklar Cami-Hirami Ahmet Paşa Cami	Cemâlizâde Tekkesi	X Cami	1576	Defterdar
13	Cafer Paşa Külliyesi	Câfer Paşa Tekkesi	Cafer Paşa Tekkesi	1585	Merkez
14	Molla Çelebi Tekkesi	Molla Çelebi Tekkesi	-	1590	-

Tablo 4.13: Devam.

	Çalışmada Ele Alınan Yapılar	(Çetin, 2012)	2017 İBB Tescil Listesi	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle
15	Balçık Tekkesi	Balçık Tekkesi	Balçık Tekkesi	1591	Merkez
16	Ferhat Paşa Türbesi	X	X Türbe	1595	Merkez
17	Sivasi Tekkesi	Sivâsî Tekkesi		1639	Nişancı
18	Şeyh Murat Tekkesi	Şeyh Murâd Tekkesi	Kangirli Mustafa Efendi Tekkesi	1715	Nişancı
19	Hatuniye Tekkesi	Hâtûniye Tekkesi	Hatuniye Tekkesi	1732	Merkez
20	Şeyhülislam Tekkesi	Seyhülislâm Tekkesi	Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi	1744, 1745	Merkez
21	Kaşgari Tekkesi	Kâşgarî Tekkesi	X Cami	1744, 1746	Merkez
22	Özbekler Tekkesi	Kalenderhâne Tekkesi	Özbekler Tekkesi	1752	Merkez
23	Maktûl Mustafa Paşa Tekkesi	Mâktûl Mustafa Paşa Tekkesi		1753	Defterdar
24	Selami Efendi Tekkesi	Şeyh Selâmî Efendi Tekkesi	Selami Bey Tekkesi	1798	Nişancı
25	Vezir Tekke	İzzet Paşa/Vezir Tekkesi	Vezir Tekkesi-Harem Binası	1800	Düğmeciler
26	Afife Hatun Tekkesi	Afife Hâtûn Tekkesi	Afife Hatun Tekkesi	1844	Nişancı
27	Hüsrev Paşa Tekkesi	Hüsrev Paşa Tekkesi	Hüsrev Paşa Tekkesi	1854	Merkez
28	Kuyubaşı Tekkesi-Emîn Baba Tekkesi	Kuyubası Emîn Baba Tekkesi	-	1868	Defterdar
29	Bahariye Mevlevihanesi	Bahâriye Mevlevîhânesi	Bahariye Mevlevihanesi	1877- Yeniden İnşa	Merkez
30	-	Çadırcı Tekkesi	-	16. Yüzyıl	-
31	-	Çolak Seyh Hasan Tekkesi İdris Köşkü Tekkesi	-	XVIII. Yüzyıl Ortaları	-
32	-	Derviş Mehmed Efendi Mevlevîhânesi	-	1231 (1815)	Merkez
33	-	Hakîkî Dede Tekkesi	-	1292 (1875) Ve Sonrası	-
34	-	Hasan Hüsnü Paşa Tekkesi	-	XIX. Yüzyıl Başı	Merkez
35	-	Kirpâsî Tekkesi	-	1093 (1682)'Ten Önce	Düğmeciler
36	-	Lagârî Tekkesi	-	1171 (1757)	-
37	-	Oluklubayır Hacı Ali Tekkesi	-	1200 (1785)	Düğmeciler
38	-	Silâhdar Tekkesi	-	XVIII. Yüzyılın Ortaları	Alibeyköy
39	-	Tamışvar Tekkesi	-	XVIII. Yüzyılın Ortaları	Nişancı
40	-	-	Tekke Bayburtlu Ömer Paşa Parkı	?	199/1
41	-	-	Kara Süleyman Tekkesi-Hacı Ali Tekkesi	1761 2006 yeniden yapım	Düğmeciler 186/3

Tablo 4.13 değerlendirildiğinde, çalışmada yapılan tespitler, **Çetin (2015)** ve 2017 İBB tescil listeleri karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Çalışmada ele alına yapıla ile Çetin'in (2015) listesindeki farklılıkların nedeni Çetin'in arşivden tespit ettiği ve çalışmanın yapıldığı döneme ulaşmayan yapılardır. Bu yapıların bazılarının yeri belli değilken bazılarından sadece kalıntılar ya da hazireleri kalmıştır. Çalışmada hazırlanan liste ile 2017 İBB tescil listeleri karşılaştırıldığında ise aradaki farkın nedeni, 2017 İBB tescil listesindeki bazı yapılar cami ya da mescit işlevi ile kullanıldığı görülmektedir **(Şekil 4.27)**.

Şekil 4.27: Şeyh Murat Tekkesi ve Serterikzade Tekkesi.

İstanbul tekkelerinin mimari programının içerisinde; ibadet, eğitim, barınma, beslenme, temizlenme ve ulaşım fonksiyonları tespit edilmiştir. İbadet, eğitim ve barınma fonksiyonları tekke yapıları içerisinde iç içedir **(Tanman, 2015)**. Tekkelerin mimari programı **Tablo 4.14**'deki gibidir.

Tablo 4.14: Tekkelerin mimari programı **(Tanman, 2015)**.

Mekân	Mekânın Tanımı
Meydan'ı şerif (Mevlevi)	Bir lokma ekmek ve kahvenin yenildiği yer-sabah murakabenin gerçekleştirilir
Halvethane (Halvetilik vd.)	Halvet uygulamasının yapıldığı yer.
Hazire ve türbe	Hazire (tekke mensupları), Türbe (tekke postnişi ve ailesi) gömülü olduğu yer.
Harem	Şeyhlerin aileleri ile kaldığı, kadın konuların ağırlandığı yer.
Şeyh Odası	Sohbet, meşk ve toplantı odası
Zakirbaşı odası	Zakirbaşı dinlenme, misafir kabul, musiki meşklerinin yürütüldüğü ve musiki aletlerinin saklandığı oda.
Meydan Odası	Dervişlerin sohbet ettiği oda
Selamlık	Konukların ağırlandığı, kahve hazırlanan vb. içerikleri sahip olan bölüm.
Mabeyn Odası	Selamlık ve harem arasında mekân.
Derviş Hücreleri	Dervişlerin barındığı odalar (Mevlevilerde Ded gâh Hücreleri)
Misafirhane	Misafirlerin Ağırlandığı birimler
Mutfak	(Mevlevilerde matbah-ı şerif), Bektaşilerde aşevi)

Tablo 4.14: Devam.

Mekân	Mekânın Tanımı
Kiler	Saklama mekânı
Fırın	Ekmek pişirilen yer
Taamhabe	Topluca yemek yenilen yer (Mevlevilerde somathane)
Şerbethane (Mevlevi)	Şerbet hazırlanan yer
Hamam ve gusülhane	Temizlenme yerleri
Abdest alma yerleri	Şadırvan, abdest teknesi
Helalar	Tuvalet
Çamaşırhane	
Su haznesi, kuyusu, sarnıç	
Ahır	At vb. hayvanlar için (Bektaşilerde at evi)
Kayıkhane ve iskele	Deniz kenarındaki tekkelerde mevcut.
Tali bölümler	Muvakkithane, kütüphane, sıbyan mektebi, darülkura, çeşme, sebil (genel tekke mimari programı dışında sonradan eklenen bölümler)

Eyüp tekkelerinin 2025 yılındaki fonksiyonları değerlendirildiğinde; Evlice Baba Tekkesi, Yavedud Tekkesi, Abdullah İl Huderi Cami, Baba Haydar Tekkesi-Cami, İslambey Mescidi ve Tekkesi, Yahyazade Tekkesi (Saçlı Abdülkadir Efendi), Şah Sultan Cami ve Tekkesi, Cemalizade Tekkesi (Savaklar Cami), Hacıhüsrev Cami, Hatuniye Tekkesi, Kalenderhane Tekkesi, Kaşgari Tekkesi cami ve mescit olarak kullanılmaktadır. Şeyh Murad Tekkesi, Sertarikazede Tekkesi, Cafer Paşa Külliyesi, Selami Efendi Tekkesi, Vezir Tekkesi, Afife Hatun Tekkesi, Ümmi Sinan Tekkesi ve Bahariye Mevlevihanesi kültür merkezi olarak hizmet vermektedir. Eyüp tekkelerinden; Alaca Tekke harap durumda olup, Emir Buharı Cami-Tekkesi, Karyağdı Tekkesi ve Balçık Tekkesi günümüze ulaşmamıştır. Çalışmada ele alınan tekke yapılarının çalışmanın yapıldığı dönemde mevcut olan mimari programları **Tablo 4.15**'de yer almaktadır.

Tablo 4.15: Eyüp tekkelerinin 2025 yılına ulaşan bölümleri.

	Çalışmada Ele Alınan Yapılar	Mevcut Olan Bölümler
1	Evlice Baba Tekkesi-Cami	Tevhidhane-Cami, Türbe
2	Alaca Tekke- Sultan Osman Tekkesi, Ahmet Efendi, Şeyh Seyyid Ahmet, Sıraserviler	Harabe
3	Yavedud Tekkesi	Tevhidhane-Cami, Sebil, Türbe
4	Emir Buharı Cami-Tekkesi	Kayıp
5	Baba Haydar Tekkesi-Cami	Tevhidhane-Cami, Hazire,
6	İslambey Mescidi ve Tekkesi	Tevhidhane-Cami, Hazire, Çeşme
7	Yahyazade Tekkesi-Saçlı Abdülkadir Efendi Tekkesi	Tevhidhane-Mescit, Hazire, Türbe
8	Karyağdı Tekkesi	Duvar Kalıntısı
9	Sertarikazede Tekkesi	Tevhidhane-Mescit, Hazire, Selamlık
10	Şah Sultan Cami ve Tekkesi	Tevhidhane-Mescit, Hazire,
11	Ümmî Sinan Tekkesi	Harem, Semahane, Türbe, Selamlık
12	Cemalizade Tekkesi-Savaklar Cami-Hirami Ahmet Paşa Cami	Tevhidhane-Mescit, Hazire,
13	Cafer Paşa Külliyesi	Hücreler, Türbe, Hazire

Tablo 4.15: Devam.

	Çalışmada Ele Alınan Yapılar	Mevcut Olan Bölümler
14	Molla Çelebi Tekkesi	
15	Balçık Tekkesi	Hazire
16	Ferhat Paşa Türbesi	Türbe
17	Sivasi Tekkesi	
18	Şeyh Murat Tekkesi	Tevhidhane, Türbe, Hücreler
19	Hatuniye Tekkesi	
20	Şeyhülislam Tekkesi	Tevhidhne-Cami, Türbe, Hazire
21	Kaşgari Tekkesi	Tevhidhne-Cami, Türbe, Hazire, Çeşme
22	Özbekler Tekkesi	Tevhidhane, Türbe, Sıbyan Mektebi
23	Maktûl Mustafa Paşa Tekkesi	Tevhidhne-Cami, Derviş Hücreleri
24	Selami Efendi Tekkesi	Tevhidhane, Selamlık, Hazire
25	Vezir Tekke	Tevhidhane, Derviş Odaları, Şeyh Odası, Meydan
26	Afife Hatun Tekkesi	Tevhidhane, Mutfak-Kiler, Meydan Odası, Sanduka Odası, Hazire
27	Hüsrev Paşa Tekkesi	
28	Kuyubaşı Tekkesi-Emîn Baba Tekkesi	
29	Bahariye Mevlevihanesi	Dedegah Hücreleri, Mescit, Somathane, Hamam, Mutfak, Semahane, Selamlık, Ahır

4.3.2.1.3. Eyüp Ermenileri, Ermeni Kiliselerinin Özellikleri ve Eyüp Ermeni Kilisleri

Eyüp'ün tarihsel süreç içerisindeki demografik ve sosyokültürel yapısını tespit edilebilmek için öncelikle Eyüp'ün kuruluşu, devletin ele aldığı iskân politikası, arşiv ve literatür araştırması, etnik ve dini gruplar, yerel kültürler, sosyal katmanlar ve tarihi haritalar değerlendirilmiştir. İstanbul farklı dönemlerde savaşlar, iç göç (gurbetçi ve ev göçü) ve şenlendirme sebepleri ile geçici ya da daimî göçler almıştır. Tüm bu göçler Eyüp yerleşimini, yerleşim dokusunu ve yapı çeşitliliğini arttırırken farklı toplumlardan ve farklı inançlardan insanların Eyüp'e yerleşmesiyle Eyüp'ün kültürel anlamda katmanlaşmasını sağlamıştır. Tarihi süreç içerisinde içe göç alan ya da dışa göç veren Eyüp yerleşiminde bazı toplumlar varlığını sürdüremese de bu toplumların inşa ettiği yapılar varlığını devam ettirmektedir. Soyut olarak kültürel katmanın varlığı devamı sağlanamasa da kalan yapılar yerleşim yerinin fiziksel katmanına katkı sağlamaktadır. Eyüp'ün fiziksel katmanı oluşturan yapılar, farklı inançlara ve kültürlere ait toplumlarım varlığını kanıtlamaktadır.

Göçlerin incelenmesi ile Eyüp'ün demografik yapısı tespit edilmiş, kentsel ve mimari açıdan bir doku tespit edilebilmesi için İstanbul ve Eyüp'e tarihi haritaların değerlendirilmesi yapılmıştır. Harita üzerindeki yerleşim yerlerinin net olarak belirlenmese de harita üzerinden katmanlama ile yolların kent içinde dağılımı, harita

üzerinden belirtilen anıtsal yapılar, yerleşim yeri içindeki boşluklar gözeterek dokular tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit çalışmaları haritalara dayanmakta, çalışmanın yapıldığı dönemde haritalarda tespit edilen alanın, dokunun, yapı grubunun ve yapının incelenmesi ile çıkarımlar yapılmıştır. İstanbul-Eyüp'e ait olan haritaların hazırlanma amaçlarının benzer olmayışı nedeni ile bu bilgiler kesinlik arz etmemekle beraber haritaların ve günümüzdeki fiziki durumun tespiti çalışmanın kapsamındaki tespitleri güçlendirmektedir.

Eyüpsultan sınırları içerisinde iki adet Ermeni kilise yapısı mevcut olup, bu kilise yapılarından ilki İslambey Mahallesinde Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi, diğeri ise Nişancı Mahallesinde Surp Yeğya Ermeni Kilisesi'dir. Bu kilise yapılarının Kanuni Sultan Süleyman Dönemine ait olduğunu **Tuğlacı (1991)** ve **Hançer (2005)** belirtilmektedir. Ermenilerin Eyüp'teki varlığının fiziki bir belgesi olan kilise yapıları, Eyüp'ün çok katmanlı fiziki yapısı ile demografik yapısının zenginliğinin bir göstergesidir.

İstanbul'da Ermenilerin varlığı İstanbul'un Fethinden (1453) öncesine dayanmaktadır. Ermenilerin ilk olarak Galata'ya yerleştiği bilinmektedir. Fetihten sonra şehrin nüfusunun çoğunu Rumlar oluşturmaktadır. Sultanmanastırı'nda ve Balat'ta Ermeniler, Yenicami ve Hocapaşa tarafında Yahudiler bulunmaktadır. Fetihten sonra iskân politikası ile devletin farklı bölgelerinde Ermeniler İstanbul'a getirilmiş, şehrin farklı bölgelerine yerleşmeleri sağlanmıştır. Fetihle beraber İstanbul'da Fatih'in emri ile İstanbul Ermeni Patrikliği kurulmuştur **(Tuğlacı, 1991)**. **Barış (1975)** çalışmasında, Fatih Dönemindeki (1487) sayımlarda 226 Müslüman, 734 Rum, 33 Ceneviz ve 124 Ermeni hanesi tespit edilmiştir **(Batar, 2007)**. Ayrıca 17. yüzyılda Ermeniler, Edirnekapı, Balat, Galata, Üsküdar, Eyüp, Hasköy, Beşiktaş, Kuruçeşme ve Yeniköy'de Ermeniler yaşamaktadır. 2007 yılında yapılmış olan çalışmada Ermeni nüfusu genelde Feriköy, Kurtuluş, Nişantaşı, Samatya, Bakırköy, Adalar ve Kadıköy'de yaşamaktadır **(Batar, 2007)**.

Külekçi (2015), çalışmasında 1894 yılında İstanbul'da 158,131 Ermeni'nin yaşadığını ve İstanbul'un Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Bebek, İstinye, Köybaşı, Yeniköy, Tarabya, Sarıyer, Üsküdar ve Beykoz semtlerinde yaşadığı belirtmiştir. Ermenilerin yaşamış oldukları mahallerde Müslümanlarla birlikte iç içe yaşamış ve hatta ilk bakışta Ermeni Mahallesi ile Müslüman mahallelerinin birbirinden ayrılamamaktadır. Ermeni

ailelerin birlikte yaşadığı için konut yapıları büyüktür ve birlikte yemek yiyebilecekleri büyük boyutta salonları mevcuttur **(Külekçi, 2015).**

İstanbul'da Emeni nüfusu zaman içerisinde farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar zaman içerisinde yaşanan göçler sebebi ile çoğalmakta ya da azalmaktadır. 19. yüzyılın sonundan 2010 yılına kadar İstanbul'da yaşadığı tespit edilen Ermeni nüfusu **Tablo 4.16**'daki gibidir.

Tablo 4.16: İstanbul'daki Ermeni nüfusu **(Polatel vd., 2012)**.

Yıl	Ermeni Nüfusu
1881/1882-1893	152,399
1914	82,880
1927	53,129
1935	48,909
1945	49,952
1965	61,215
2010	50,000

Ermenilerin Eyüp'e ilk yerleşmesini **Kuşu (2019)**, Ermenilerin Kırkçeşme sularının şehre ulaştırılması için görevlendirildiğini ve böylece su künkü ve çömlek üreten bir mahalle halini aldığını belirtmektedir. 17. yüzyıl Eyüp'ünü Kömürciyan Eyüp'ü Ayvansaray'dan başlayarak atlatmaya başlamıştır. Eyüp bahçelerini ve bostanlarını anlatan Kömürcüyan, Eyüp'te Ermenilerin ve Bulgarların yaşadığını, bostanlarda bahçıvan olarak çalıştıklarını ve Eyüp'te yaşayan Ermenilerin Balat kilisesine gittiğini belirtmektedir **(Kömüciyan, 1988)**.

18. yüzyılın ilk çeyreğinde Eyüp'te Ermeniler, Baba Haydar, İslambey, Takyecibaşı, Nişancı ve Fethi Çelebi mahallerinde yaşamaktadır. Bu dönemde Eyüp'te iki Ermeni mahallesinin varlığından söz edilmektedir. Bunlardan ilki İslambey (Aşağı Mahalle, Çeşmeli Odalar) ve Nişancı (Serviler ve Yukarı Mahalle) mahalleleridir **(Haskan, 1996)**. **Kuşu (2019)** mahkeme kayıtlarını incelemiş, 1726 yılında Nişancı Paşa'da bir mahallesi olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde İslambey Mahallesi'nde de Ermenilere ait menzil yer almakta, bu menzillerden yola çıkarak Ermenilerin İslambey'de de belirli bir yaşam alanı içerisinde yaşadığından söz edilebilir. Fakat bu yaşam alanlarında Müslümanlar ve Ermeniler arasında kesim bir ayrım olduğu söylenemez. İki toplum birbirinden mülk alıp, komşuluk yapmıştır. İslambey Mahallesinde üç papaz oturmaktadır ve 1705 mahkeme kayıtlarına göre bu mahallede 100 kadar Ermeni oturmaktadır. Ayrıca Eyüp ile ilgili mahkeme kayıtlarında

Ermenilerin kendi aralarında ya da Müslümanlarla aralarında ev alıp sattığı tespit edilmiştir **(Kuşu, 2019)**.

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra az sayıda Ermenin yaşadığı Eyüp'te. 1818 yılındaki salnameye göre 135 hane, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra 110 hane ve 1940 yılında ise beş-altı aile mevcuttur **(Polatel vd., 2012)**. 2025 yılında yapılan tespit çalışmalarında Eyüp'te sadece bir Ermeni Ailesi yaşamaktadır. Bu aile Eyüp Surp Asdvadzadzin Kilisesi ardiyesinde kalmakta ve aynı zamanda kilisenin bakımıyla ilgilenmektedir.

Eyüp'te mevut olan Surp Asdvadzadzin ve Surp Yeğya kiliselerini incelenebilmesi için Ermeni kiliselerinin genel özellikleri ile değinilmiştir. Özellikle İstanbul'da mevcut olan kilise yapıları ile incelenmesi dönemin özelliklerin karşılaştırılması açısından önemlidir.

İstanbul'da Ermeni Kiliseleri Bizans dönemine ait yeterli bilgi mevcut değildir. Fetihten sonra 1461 yılında İstanbul Ermeni Patrikliği kurulmuş, Rum topluluklarına ait bazı kiliseler Ermenilere verilmiştir. Fetihten günümüze 55 kiliseden 33 kilise yapısı kalmıştır. İstanbul Ermeni Kiliselerini çoğu 18-19. yüzyılda inşa edilmiş olup, daha önce inşa edilenler de büyük onarımlar görmüştür. Cumhuriyet döneminde ise kilise inşası yasaklanmış, Karaköy ve Balıklı Ermeni Mezarlığı dışında kilise inşa edilmemiştir. Kiliseler inanışlara göre Ermeni Apostolik, Ermeni Katolik, Ermeni Protestan kiliseleri olarak ayrılmaktadır **(Seropyan, 1993a)**. Ermeni kiliselerin genel özellikleri;

- Haçvari plana ya da bazilikal plana sahiptirler
- Yapılarım doğusunda sunak bulunur,
- Merkezi kubbelidirler fakat Osmanlı Döneminde kubbe yapımı yasak olduğu için tonoz kullanılmıştır.
- Kilise içerinde kullanılan sütunların herhangi bir sayısı yoktur **(Seropyan, 1993a)**.

Tuğlacı (1991) yapmış olduğu çalışmadan yola çıkarak İstanbul Ermeni kiliselerinin özellikleri; T plan tipinde bazilikal plana sahip, doğu-batı aksında konumlandırılmış, tek nefli, tonoz örtülü beşik çatılıdır. Kiliselerin yapım şekli kagirdir. Tuğlacı'nın tespitleri doğrultusunda İstanbul Ermeni Kiliseleri 8 ila 14 bölüme sahiptir. Bu

bölümler; narteks, nef, koro mahali, sunak, absid, vaftizhane, muaganniler soyunma odası, hazine odası, rahip soyunma odası ve galeri katıdır **(Tuğlacı, 1991)**.

Batar (2007) çalışmasında, kiliselerin giriş kapılarının avluya yöneldiğini, ilk olarak narteks bölümün yer aldığını ve narteksin ana mekândan demir parmaklıklarla ya da doğramalarla ayrıldığını belirtmiştir. T plan tipine sahip kiliselerin, sol hücresi vaftizhane, sağ hücrenin muganniler odasıdır. Vaftizhanelerinin çoğunun avluya açılan kapıları vardır. Absidin arkasında genelde hazine odası ve rahip odası mevcuttur. Absid bölümü genelde mermer basamaklarla yükseltilmiş olup, buraya ruhanilerin dışında kimse giremez. Narteks bölümünün üzerinde galeri katı mevcuttur. İstanbul Ermeni Gregoryen kiliselerinin genelde cepheleri sade ve sıvalı, dikdörtgen pencereli ve beşik çatılıdır. Çan kulesi olanlarda bazılarının çan kuleleri yapıya bitişik, bazılarının ise yapıdan ayrı inşa edilmiştir.

Osmanlı yönetiminde kilise yapım ve inşasında Tanzimat ve Islahat Fermanlarına kadar belli sınırlamaların olmasının camileri mimari olarak öne geçirmek ve yüceltmek için olduğu düşünülmektedir. Bu döneme kadar olan süreçte yeni kilise inşası yasaklanmıştır. Yeni kilise inşasına, ancak kilisenin yapılacağı yerde daha önce kilise varsa ve bu kilisenin varlığının belgelerle kanıtlanabilmesi halinde izin verildiği, mevcut olan kiliselerin onarımlarının ise izne tabi olduğu bilinmektedir. Çanın çalınmasının, çan kulelerinin inşa edilmesinin, kubbe yapılmasının ve haç gibi belli başlı dışarıdan belli olabilecek mimari ve dinsel görsellerin yasak olması kiliseleri sivil mimariye yaklaştıran sınırlamalardır. Tanzimat Fermanı öncesi kiliseler bazilikal plan tipinde dikdörtgendirler ve çok büyük yapıya sahip değildirler **(Karaca, 2008)**.

Tanzimat Fermanı'nda kilise yapılarının onarım ve yeniden inşası için düzenlemeler getirilmiş, bütün yasaklar kaldırılmıştır. Artık yapıların onarımı için padişahtan alınacak izin kalkmış, yeniden yapımı için padişahtan görüş alınması konusunda kurallar getirilmiştir. Bu kural ise Islahat Fermanı ile tamamen ortadan kaldırılmıştır. Mimari bakımdan özgürce kilise yapma hakkını kazanan Hristiyanlar, farklı plan tiplerinde, büyük kubbeli ve büyük çan kuleli, farklı bezemelere sahip olan yapılar inşa etmiştir **(Karaca, 2008)**.

Tanzimat fermanı öncesinde gayrimüslim halka ait konutlarda da yapının gabarileri ve renklerini kısıtlamalar mevcuttur. Bu kısıtlamalar çeşitli nizamnamelerde de belirtilmiştir. Tanzimat sonrası bu kısıtlamalar kaldırılmış olup, inanç farklılıkları olan

toplumlar konut yapımında eşit haklara sahip olmuştur. 1848 tarihli Enbiye Nizamnamesi'de (Binalar Tüzüğü) Tanzimat İlkeleri doğrultusunda binanın sahibinin Müslüman olup olmamasına değil, yapım türü göz önünde bulundurulmuştur. Bu kurala göre, ahşap binalar 13,5 metreyi, kagir olan ise 16,5 metreyi aşamayacaktır **(Ersoy, 2017)**.

Tanzimat Fermanıyla birlikte tanınan haklar sayesinde Anadolu'nun hemen her bölgesinde, 18. ve 19. yüzyılda inşa edilmiş çok sayıda kilise bulunduğundan söz etmiştir. 18. yüzyılda başlayan siyasi gelişmeler, Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks Rum ve Ermenilerin Anadolu'nun her bölgesinde, aynı zamanda İstanbul'da çok sayıda yeni kilise inşa etmeleri sonucunu doğurmuştur **(Pekak, 2009)**.

Pamuçiyan (2002) çalışmasında, Islahat Fermanı'nda (1856) Ermenilere bazı haklar verilmiş, bu kapsamda kiliselerin kubbeli olmasına ve çan kulesi inşası izin verilmiştir. 1863'te ise hükümet tarafından onaylanan Nizamname-i Millet-i Ermeniyan'ın yürürlüğe girmesinden sonra Ermeniler özellikle kiliselerini ve okullarını serbestçe yönetmişlerdir **(Batar, 2007)**. Fetihten Tanzimat'a kadar geçen sürede kiliselerde ibadet vakitlerinde çan çalınması yasaklamıştır. Tanzimat'la birlikte eski kiliselerde hemen demirden çan kulesi inşa edilmiş, kagir çan kuleleri 1839'dan sonra inşa edilmiştir **(Tuğlacı, 1991)**.

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Surp Yeğya Ermeni Kilisesi, İstanbul Ermeni Patrikliği 'ne Apostolik kiliselerdir. Bu kiliselerin kendilerine ait vakıfları mevcuttur. Bu vakıflar, Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi, Arakelyan Mektebi ve Mezarlığı Vakfı, Surp Yeğya Ermeni Kilisesi Vakfıdır. Vakıflar bünyesinde kilise, okul, mezarlık ve taşınamaz mallar mevcuttur. Çalışmada, Stolpe Haritasında (1882) tespit edilen Hristiyanlara ait olan on bölge içerisinde 1. bölge İslambey Mahallesi'nde ve 3. bölgede Nişancı Mahallesi'nde Eyüp Ermenilerinin yaşadığı ver bir doku oluşturduğu düşünülmektedir. İslambey Mahallesindeki Surp Asdvadzadzin ve Nişancı Mahallesindeki Surp Yeğya kiliseleri bunun en önemli kanıtıdır. Stolpe haritalarında özellikle kiliseler çevresinde Hristiyan yerleşiminin yoğunlaştığı, bu yoğunluğun kilise çevrelerindeki sokakları kapsadığı anlaşılmaktadır. Stolpe haritası ile günümüz sokak akslarının benzerliği ile günümüz durumu karşılaştırıldığında sokak akslarının benzerliği görülmektedir. Bu benzerlikten yola çıkarak günümüz durumları değerlendirilmiştir.

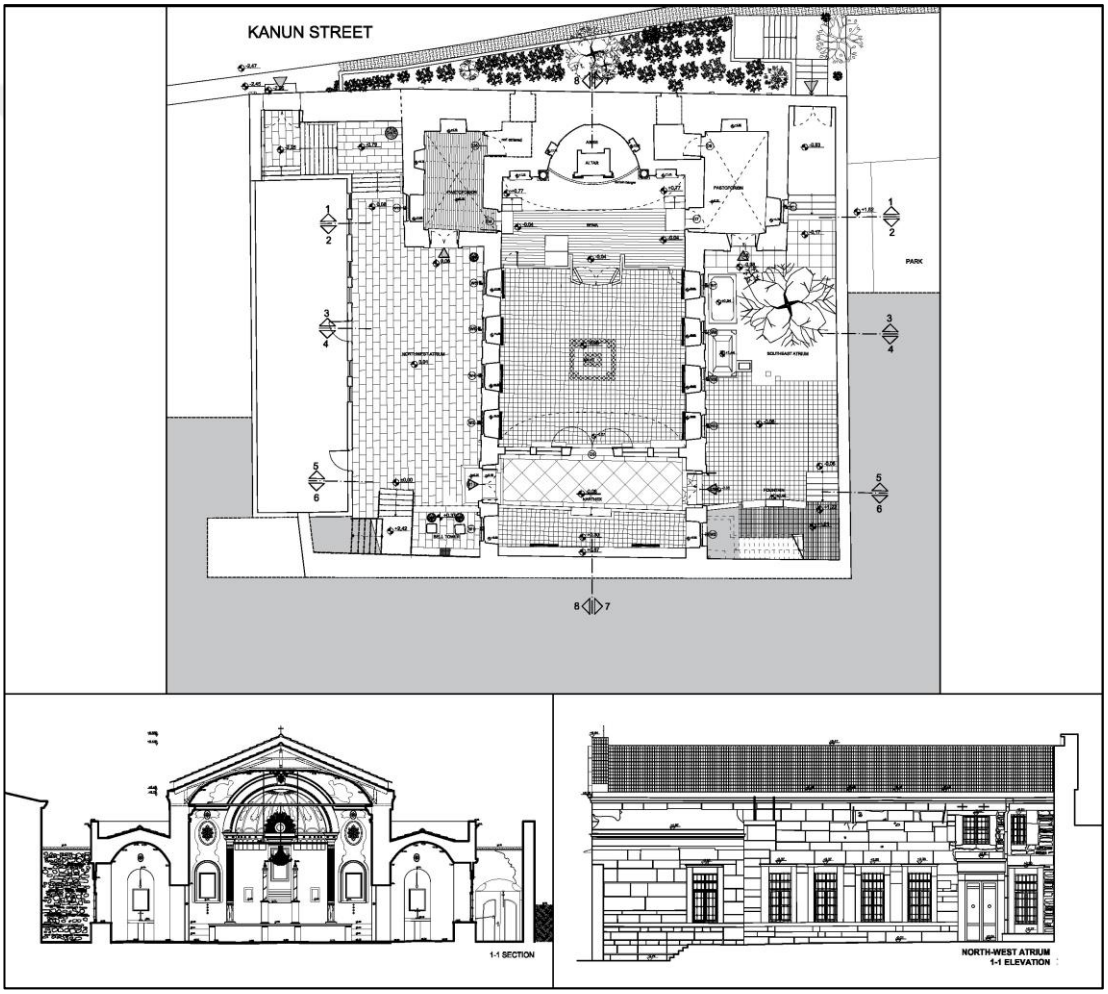
Surp Asdvadzadzin Kilisesi, İslambey Mahallesi, Kanuni Sokak, 192/22 parselde yer almaktadır. İslambey Mahallesi, eski adıyla Çeşmeli Odalar Mahallesi ya da Aşağı Mahalle olarak geçmektedir. Meryem Ana'ya adanmıştır. Kilise Ermeni Apostolik bir kilise olup, İstanbul Kilise Ermeni Patrikhanesi bağlıdır.

Kilisenin 1675 yılından beri varlığı bilinmekte olup, Kırkçeşme Türbelerinin inşasında çalışan Ermeni ustalar için yapıldığı inşa edilmiştir. Kilisenin zaman içerisinde harap duruma gelmiş ve 1812 yılında ahşap olarak yeniden inşa edilmiştir. Kilise 1840, 1845 ve 1846 yılında Barutçubaşı Ohannes Bey tarafında masrafları karşılanarak onarılmıştır. Kilise üzerinde yer alan kitabede yeniden inşa ediliş tarihi 1855 olarak belirtilmektedir. Kilisenin yeniden inşası kagir olarak yapılmıştır **(Tuğlacı, 1991)**. Kilise 1984 yılında ve en son 1994 yılında onarım gerçekleşmiştir **(Hançer, 2005)**. Tuğlacı (1991), çalışmasında Osmanlı Arşivlerinden ve Türkiye Ermine Patrikhanesi Arşivlerinden kilise ile ilgili dört belgeye yer vermiştir.

- (TEPA, F.K.D) 2-12 Ağustos 1838 tarihlidir. Belgede kilisenin çok harap olduğu ve kilisenin onarılması gerektiği belirtilmektedir **(Tuğlacı, 1991)**.
- (TEPA, F.K.D) 10-20 Temmuz 1840 tarihlidir. Bu belgede yine kilisenin harap olduğu, 1838 yılında tamirinin bazı malzemelerin tedarik edilemediğinden tamir edilemediği belirtilmiş olup, kilisenin onarılması için tekrar izin istenilmektedir **(Tuğlacı, 1991).**
- (BOA, H.İ. 950) 26 Şubat 1843 tarihlidir. Eyüp'te inşa edilen kilisenin yıktırılıp yerine papaz konutunun inşa edilmesine dair bir belgedir **(Tuğlacı, 1991)**.
- (TEPA, F.K.D) 11 Ocak 1846 tarihlidir. Kilisenin onarımı ile ilgilidir. Belgede kilise kiremitlerinin aktarılması ve sıvasının yenilenmesi ile ilgilidir **(Tuğlacı, 1991)**.

Yapı kuzeydoğu, güneybatı aksında konumlandırılmıştır. Kiliseler, inanış gereği doğu/batı aksına göre konumlandırılmakta, fakat Surp Asdvadzadzin Kilisesi yapısının bu yönde konumlandırılmasının sebebi üzerinde bulunduğu topografyanın eğimli olması, sokak aksı ya da inşa edildiği dönemdeki güneşin aylara göre konum değiştirmesi nedeni ile olabilir. Kilisenin kuzeydoğu cephesi Kanuni Sokağa açılmaktadır. On bölümden oluşan kilise tek neflidir. Kilisenin batısında narteks mekânı bulunmakta olup, nartekse kuzey ve güneydeki kapılardan ulaşılmaktadır. Narteks mekânından kilisenin ana mekânı olan nef mekânına ulaşılmaktadır. Nef mekânın iki yanına sıralanmış oturma yerleri mevcuttur. Nef mekânından sonra koro mekânı gelmektedir. Bu mekân neften ahşap ve kısa bir paravanla ayrılmaktadır. Koro

mekânının kuzeyinde bulunan kapı ile vaftizhaneye, güney duvarlarında buluna kapı ile muganniler soyunma odasına geçilmektedir. Bu iki mekânın üzeri tonoz ile örtülüdür. Hazine odasına vaftizhaneden ulaşılırken, rahiplerin soyunma odasına muganniler soyunma odasından ulaşılmaktadır. Tek apsisli olan kilisede apsise koro bölümden ulaşılmaktadır. Apsis cepheden belli olmayacak bir şekilde içe gömük olarak inşa edilmiştir. Apsis içerisinde sunak mevcuttur. Kilisenin galeri katı narteksin üzerine konumlandırılmıştır ve galeri katına kilisenin güneyindeki merdivenden ulaşılmaktadır (**Şekil 4.28**).

Şekil 4.28: Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi plan, kesit, görünüş **(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)**.

Kilise kagir olarak inşa edilmiş, çatısı ahşap kırmalıdır. Yapının üst örtüsünde marsilya tipi kiremit kullanılmıştır. Kilise içerisinde nef ve koro bölümünün üzeri ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiş basık tonoz ile örtülüdür. Kuzeybatı ve güneydoğu

beden duvarları birbirine metal malzemeden üretilmiş gergi demirleri ile bağlanmaktadır. Yapının kuzeydoğu duvarı almaşık sistemde, güneydoğu ve kuzeybatı cepheleri kesme taşla inşa edilmiştir **(Şekil 4.28, Şekil 4.29)**. Kilisenin güneybatı cephesi bulunduğu arazi kot farkı olması nedeni ile büyük bir bölümü toprak altında kalmakta, toprağın üzerinde olan cephenin yüzeyi sıvalı ve boyalı olduğu için beden duvarlarında kullanılan malzemenin türü tespit edilememiştir.

Şekil 4.29. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi.

Surp Yeğya Ermeni Kilisesi, Eyüpsultan'ın Nişancı Mahallesinde, eski adıyla Baba Haydar Mahallesi, 146/19 parselde yer almaktadır. Kilise Ermeni Apostolik bir kilise olup, İstanbul Kilise Ermeni Patrikhanesi bağlıdır (**Şekil 4.30**).

Şekil 4.30: Surp Yeğya Ermeni Kilisesi **(Tuğlacı, 1991)**.

Tuğlacı (1991), kilisenin inşa tarihinin tam olarak tespit edilemediğini, fakat 18. yüzyıldan beri varlığının bilindiğini belirtmektedir. Kilise 1766 yılında kapatılsa da 26 Mart 1800 yılındaki fermanla yeniden açılmıştır. Kilise 1832 yılında Kazaz Artin (Harutyun Amira Bezciyan) tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Bu dönemde kilise ile Bezciyan Okulu açılmış, fakat belirli bir süre sonra kapatılmıştır. Okulun bir kısmı kilise tarafından kullanılmakta, bir kısmı da konut olarak kiraya verilmiştir Kilise ve okul 1851 yılınca kısmen onarılmıştır.

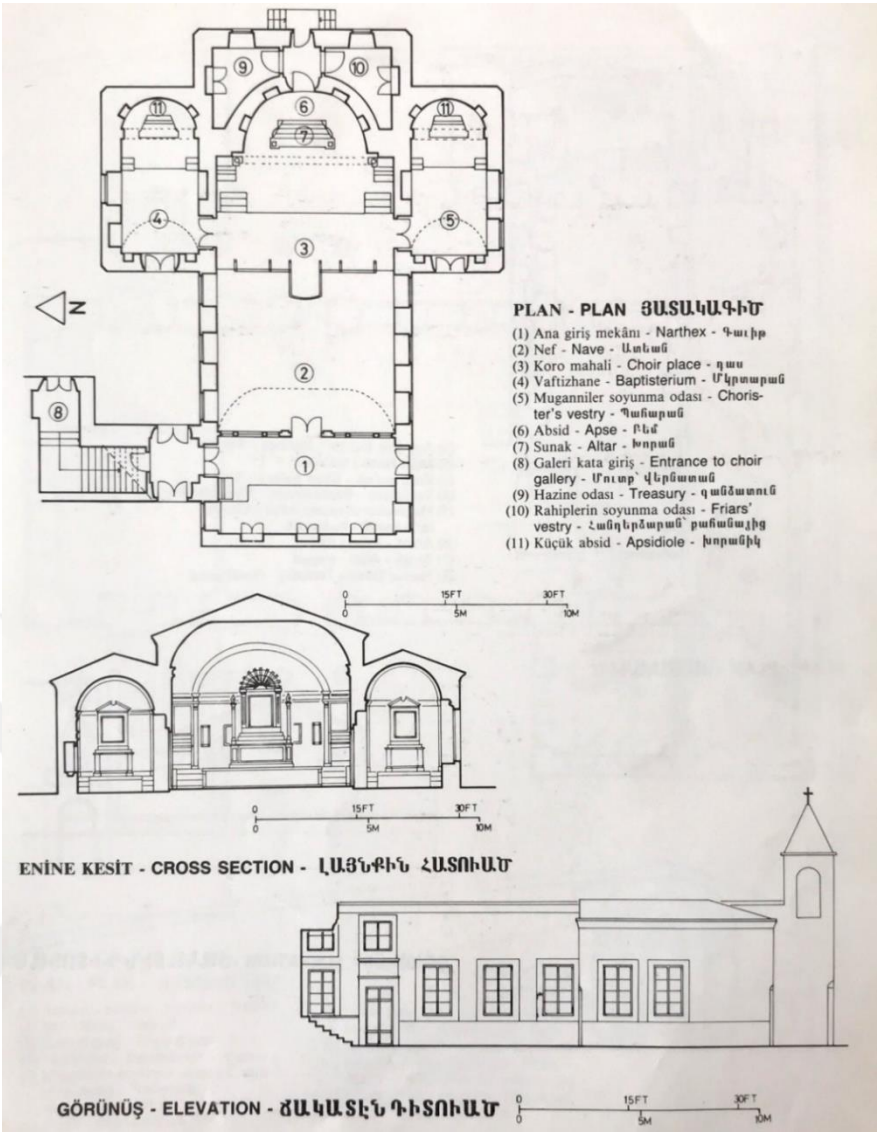
Hançer (2005)'de çalışmasında elde ettiği bilgilere göre kilisenin inşa tarihinin kesin bir tarih olmadığını belirtmektedir. Hançer, kilisenin Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kırk Çeşme suları ve su yollarının yapımı için Ermeni ustaları çalıştırmış, Ermenilere su dağıtımı için su künkleri, çömlekler, kiremit ve tuğla imal ettirmiştir. Çalışmak için Eyüp'te bulunanlar bu bölgeye yerleşmiş, bir mahalle kurmuş ve bir kilise inşa etmiştir. Hançer, kilisenin 1700'lü yıllarda Serviler Mahallesi'nde yapılmış olabileceğini de belirtmektedir. Hançer'in tespitlerine göre kilise farklı tarihlerde yıkılıp tekrar inşa edilmiş ve 1880 yılında kilise bahçesi içerisine bir okul açılmıştır. Yapıda 1995 yılında restorasyon çalışmaları yapılmış, yapıda küçük bir cemaat ibadetlerine devam etmektedir.

Tuğlacı (1991), çalışmasında Osmanlı Arşivlerinden ve Türkiye Ermine Patrikhanesi Arşivlerinden kilise ile ilgili üç belgeye yer vermiştir.

- (TEPA, F.K.D) 13 Şubat 1808 tarihlidir. Eyüp'teki Surp Yeğya Kilisesi cemaatinin serbestçe ayinlere katılabilmesi ve bu konuda baskı yapan zabitana engel olunmasına dair belge **(Tuğlacı, 1991)**.
- (BOA, H.İ. 950) 26 Şubat 1843 tarihlidir. Ruhsatsız inşa edilen Eyüp'teki Surp Yeğya Kilisesi'nin onaylandığına dair belge. Belgede, Balcı Yokuşu civarında Hacı Timur Mahallesinde kilise, papaz evi ve mektebin izinsiz yapıldığını, fakat kilisenin daha önceden enkaz olduğu için yeniden izin verildiği anlatılmaktadır **(Tuğlacı, 1991)**.
- (TEPA, F.K.D) 18 Eylül 1851 tarihlidir. Eyüp'teki Surp Yeğya Kilisesi'nin duvarları üzerindeki sıva ve çatısındaki kiremitlerinin onarımına dair belgedir **(Tuğlacı, 1991)**.

Kilise doğu-batı aksında konumlandırılmıştır. Kilise yapısının sokağa cephesi yoktur. Kilisenin içinde bulunduğu arazi yüksek duvarlarla çevrilidir. Arazinin doğusunda Eyüp Nişancı Caddesi, batısında Sofular Yokuşu Sokağı bulunmaktadır. Kilise

arazisinin içerinde kilisenin güneybatısında çalışmanın yapıldığı dönemde aktif olmayan bir okul yapısı mevcuttur. Kilise 11 bölümden oluşan kilise tek neflidir. Batıda narteks mekânı yer almakta, nartekse ise kuzeybatı ve güneybatıda yer alan kapılardan ulaşılmaktadır. Narteks mekânından kilisenin ana mekânına olan nef bölümüne bir kapı ile ulaşılmaktadır. Nef mekânında iki yana sıralanmış oturma yerleri mevcuttur. Neften kilisenin koro mekânına geçilmektedir. Koro mekânı, nef mekânından ahşap ve kısa bir paravanla ayrılmıştır. Koro mekânın kuzey ve güney duvarında birer kapı bulunmakta, kuzeyde bulunan kapıdan vaftizhaneye, güneyde bulunan kapıda muganinler soyunma odasına ulaşılır. Hem vaftizhanede hem de soyunma odasının doğusunda apsis mekânları mevcuttur. Koro mekânından sonra sunak gelmektedir. Sunak koro mekânından üç basamak yükseltilmiş ve apsisin içindedir. Apsisin doğu duvarındaki kapı bir koridora açılmakta ve koridorun kuzeyinde hazine odası, güneyinde ise rahiplerin soyunma odası vardır. Kilisenin apsis mekânları dışarıdan belli olmayacak şekilde içe gömük bir şekilde inşa edilmiştir. Narteks mekânın üzerinde ise galeri katı bulunmaktadır. Galeri katına, kilisenin dışında merdivenle ulaşılmaktadır. Merdiven kilise yapısının kuzey yönüne inşa edilmiştir **(Şekil 4.31)**. Kilise kagir olarak inşa edilmiş, ahşap çatısı kırma çatılıdır. Yapının üst örtüsünde Marsilya tipi kiremit kullanılmıştır. Kilise içerisinde nef ve koro bölümünün üzeri ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiş basık tonoz ile örtülüdür. Yapının kuzeydoğu duvarı almaşık sistemde, güneydoğu ve kuzeybatı cepheleri kesme taşla inşa edilmiştir Kilisenin cepheleri sıvalı ve boyalıdır.

Şekil 4.31: Surp Yeğya Ermeni Kilisesi **(Tuğlacı, 1991)**.

4.3.2.1.4. Mezarlıklar

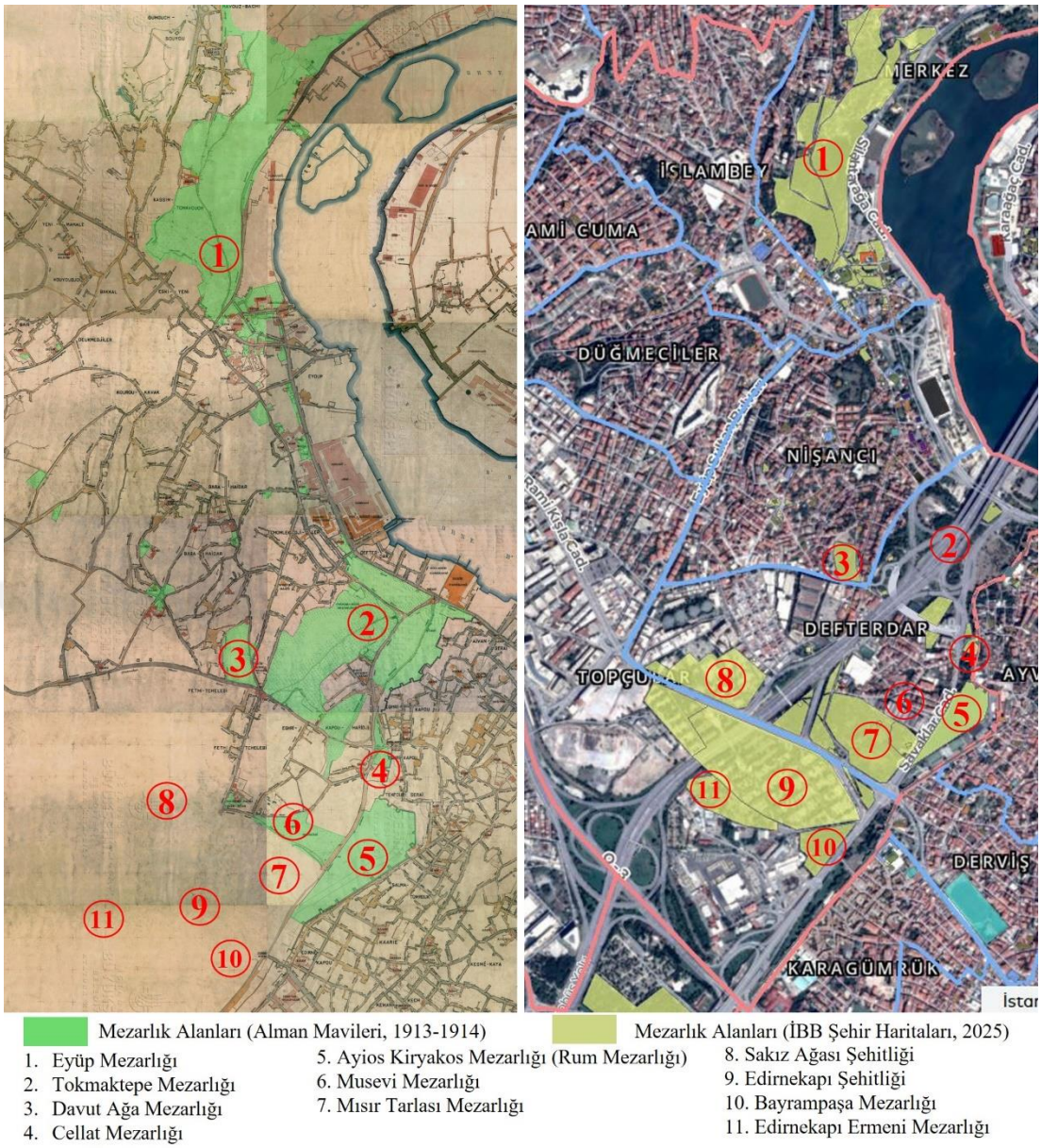
İslam inancına göre ölüm ve mezarlar inanlara ahiret hayatını hatırlatmaktadır. Mezar bütün semavi dinlerde ve inançlarda ölen insanların toprağı gömüldüğü yeri tanımlamaktadır. Türk toplumunda mezar yapma yazının bulunmasından önceye dayanmakta, 11. yüzyıldan itibaren ise mezarlıkların oluştuğu tespit edilmiştir. Türklerde ölümden sonra hayatın devam edeceği (ahiret hayatı) inancı ile "kurgan" adı verilen mezarlıklar yapmışlardır. İslamiyet ile 15. yüzyılda Osmanlı da mezar taşları klasikleşmeye başlamıştır. Erkek mezar taşlarında ölünün statüsüne göre sarık bulunurken kadın mezarlarında ise çiçek motifleri bulunmaktadır **(Çetin, 2019)**.

Eyüp semtinde, Ebu Eyyub el-Ensarî'nin türbesinin bulunuşu, halkın ona yakın gömülme isteği ve ona komşu olma isteği binlerce kişi türbenin çevresine gömülmüş ve Eyüp Mezarlığı'nın meydana gelmesine neden olmuştur. Buraya gömülme isteği nedeniyle Eyüp'te türbeler, imaret, tekke, sebil ve çeşme gibi çeşitli hayır eserleri inşa edilmiştir. Mimari tasarım açısından olmasa da Eyüp Sultan Külliyesi çevresinde kümelenen bu mezarlıklar Türk-İslam dünyasında ancak birkaç benzerine rastlanan türbeler ve mezarlıklar topluluğu, bir tür "İslam nekropolü" ortaya çıkarmıştır **(Tanman, 1994)**. Eyüp Sultan'a yakın gömülme isteği halk arasında türbeye yakın olan kimsenin Eyüp Sultan'ın ruhaniyetinden yararlanacağını ve kabir azabı çekmeyecekleri şeklinde bir inançtan kaynaklanmaktadır **(Efendioğlu, 2011)**. İstanbul'un fethinden sonra Eyüp'e gömülenlerin mezar taşlarında toplumun düşüncesi ortaya çıkmıştır. Anadolu'daki mezar taşlarındaki çeşitlilik Eyüp'te görülmekte, adeta her biri sanat eseri olan mezar taşlarından ölünün kimliği hakkında bilgiler verilirdi **(Şekil 4.32) (Yücel, 1994)**.

Şekil 4.32: Saçlı Abdülkadir Cami haziresi mezar taşları.

Eyüp'te önemli mezarlık alanları Edirnekapı ve civarındadır. Edirnekapı Mezarlığı, sur dışından Eyüp ve Rami'ye giden yolun iki tarafında dağılım göstermektedir. Bu mezarlık Tokmaktepe Mezarlığı'nın devamıdır. Bu mezarlıkta önemli şeyhülislamlar bulunmaktadır. Eyüp semtinde kapılara yakın bölgelerde gayrimüslimlere ait mezarlıklar da mevcuttur. Bu mezarlıklar arasında Silivrikapı civarındaki Balıklı'da Rum ve Ermeni Mezarlığı, bu mezarlıklar yakınında Süryani mezarlığı, Edirnekapı Eğrikapı arasında surların dibinde Rum mezarlığı ve Otakçılar'da bir Yahudi mezarlığı tespit edilmişti **(Şekil 4.33) (Kuşu, 2019)**.

Şekil 4.33. Eyüp mezarlıkları, Alman Mavileri (1913-1914) ve 2025 İBB Şehir Haritaları üzerine işlenilmiştir.

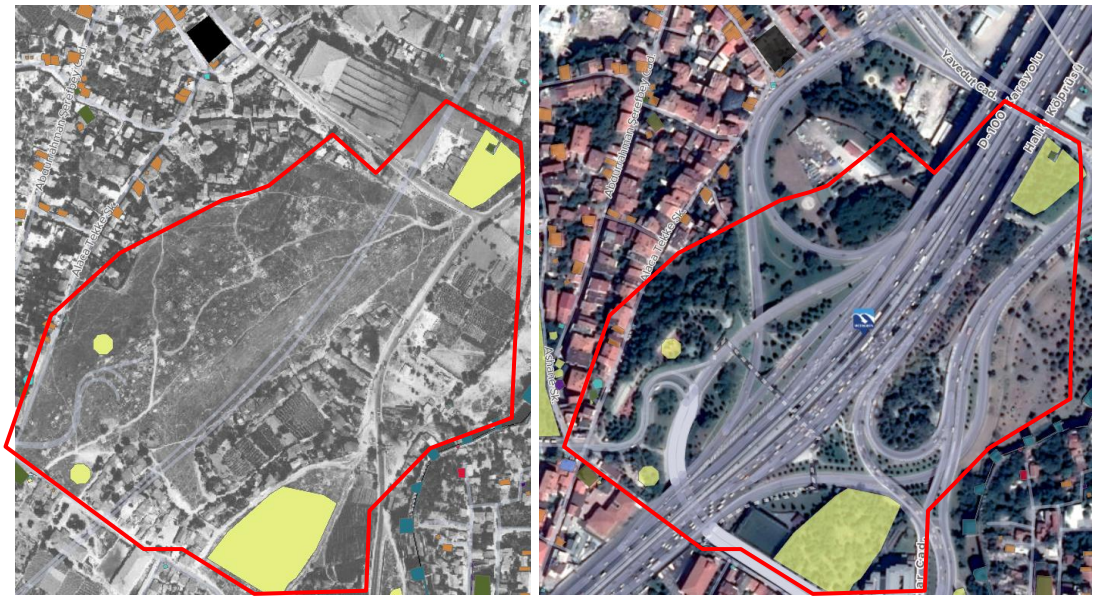
Eyüp Mezarlığı (**Şekil 4.33**), Eyüp Sultan Cami ve Türbesinin kuzeyinde yer alan tepenin Haliç'e doğru bakan tarafındandır. Mezarlık, İstanbul'un fethinden hemen sonra Eyüp Sultan Cami ve Türbesinin inşa ile kurulmuştur. Fetihten sonra kurulan bu mezarlık, İstanbul'un en eski ve en büyük Müslüman mezarlıkları arasında yer almaktadır **(Çoruhlu, 1993)**. Mezarlık; Camiikebir, Kırkmerdiven, İmaret, Gümüşsuyu ve Bahariye mezarlıkları olmak üzere beş kısımdan oluşmaktadır. Camiikebir mezarlığında Padişah Sultan Mehmed Reşad'ın türbesi ve önemli devlet adamlarının mezarları, türbeleri bulunmaktadır (Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa,

Vezir Semiz Ali Paşa, Lala Mustafa Paşa). Camiikebir mezarlığının çevresinde Sokullu Mehmet Paşa'nın darülhadisi, türbesi, sıbyan mektebi, Şeyhülislam Ebüssuud Efendi mezarı ve mektebi, astronomi bilgini Ali Kuşçu mezarları yer almaktadır. Gümüşsuyu mezarlığında ise cellat mezarlığı bulunmaktayken gecekondulaşma nedeni ile buradaki mezarların çoğu kaybolmuştur **(İşli, 1995)**. Eyüp Mezarlığının kuzeyindeki bölgede inşa faaliyetleri sürmekte, bu faaliyetler mezarlığın silüetine zarar vermektedir **(Şekil 4.34)**.

Şekil 4.34: Eyüp Mezarlığı.

Tokmaktepe Mezarlığı **(Şekil 4.33)**, Kara Surlarının kuzeyinde Eyüp yerleşimi ile arasında kalan, bugünkü Haliç Köprüsü bağlantı yollarının olduğu alandadır. Haliç köprüsü ve bağlantı yolları inşası nedeni ile büyük bir bölümü yok olmuştur (**Şekil 4.35)**. Tokmaktepe Mezarlığı, İstanbul'un en eski Müslüman mezarlıklarından birisidir. İstanbul'un fethinde Kara Surlarına yakınlarda şehit düşenlerin buraya gömüldüğü rivayet edilmektedir **(Kucur, 2015)**. Tokmaktepe Mezarlığı, İstanbul'a ait tarihi haritalarda Türk mezarlığı veya mezarlık olarak yer almaktadır **(Bkz. Bölüm 4.3.1.)**.

Şekil 4.35: Tokmaktepe Mezarlığı 1966 ve 2025 uydu görüntüsü **(İBB Şehir Haritası, İBB Şehir Haritası, 2025)**.

2017 tescil listesinde Eyüp sınırları içerisinde, Eğrikapı Maksemi ve İstanbul Kara Surları arasında kalan mezarlık alanı Osmanlı Döneminde cellat mezarlığı olarak kullanıldığı belirtilse de mezar taşlarına dair bir iz mevcut değildir **(Şekil 4.33)**.

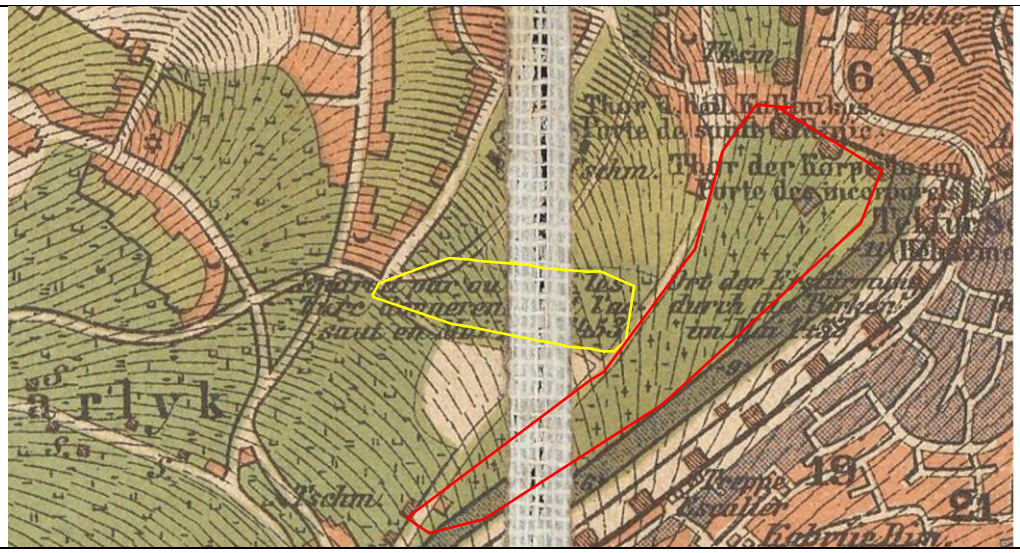
Eğrikapı'nın kuzey doğusunda, Karasularının önünde 2025 yılında özgün işlevini koruyan, Ortodoks Rumlara ait Ayios Kiryakos Mezarlığı ve Tanzimat sonrası Mezarlık Kilisesidir **(Şekil 4.33)**. Alman Mavileri Haritasında (1913-1914) Ayios Kiryakos Mezarlığı, mezarlık olarak değil boş bir alan olarak gösterilmekteyken, C. Stolpe (1882), Talat Anal Haritasında Rum mezarlığı olarak gösterilmektedir **(Tablo 4.17)**. Mezarlığın içerinde çalışmanın yapıldığı dönemde bir kilise yapısı mevcuttur. Kilise yapısı mezarlığa ait olup, herhangi bir kitabeye sahip olmadığı için yakın döneme inşa edildiği düşünülmektedir. Kilise tek nefli, bazilikal plana sahip, tek apsislidir **(Sönmez Pulat, 2020)**. Kilise mezarlık kilisesi olduğu için çok sayıda cemaati yoktur ve cenaze törenlerinde kullanılmaktadır **(Osmanoğlu, 2018) (Şekil 4.36)**.

Şekil 4.36: Eğrikapı Ayios Kiryakos Mezarlığı ve Mezarlık Kilisesi **(Web 9)**.

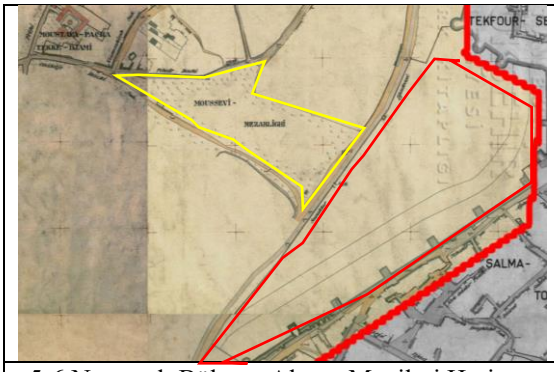
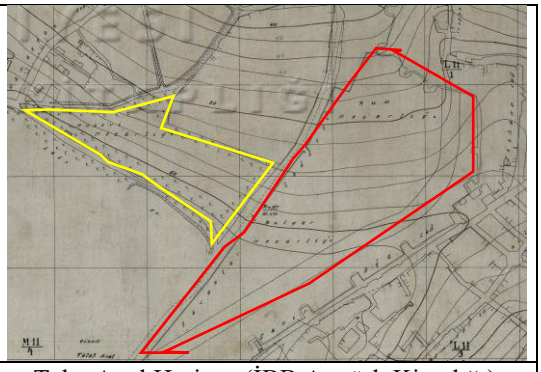
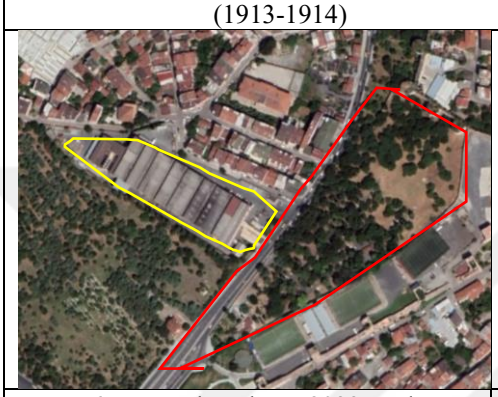
Çalışmada yapılan harita değerlendirilmelerinde Eğrikapı Ayios Kiryakos Mezarlığı'nın batısında alanda bir Musevi Mezarlığının **(Şekil 4.33)** varlığı Alman Mavileri ve Talat Anal Haritasında belirtilmektedir. Günümüzde 98/1 parselde bulunana alanda mezarlığın yerinde İstanbul Halk Ekmek Fabrikası yer almaktadır **(Tablo 4.17).** Ancak Alman Mavileri Haritası ve Talat Anal haritası dışında bu alanın **(Tablo 4.17)** Musevi Mezarlığı olduğu dair herhangi bir bilgi mevut değildir. Çeşitli haritalarda da bu bölge mezarlık olarak gösterilmektedir. İstanbul Belediyesi İmar işleri Müdürlüğünün Eyüp Belediyesine göndermiş olduğu 18.03.1985 tarihli 1683 sayılı yazısında bu bölgenin mezarlık alanı olduğu anlaşılmaktadır **(Şekil 4.37)**.

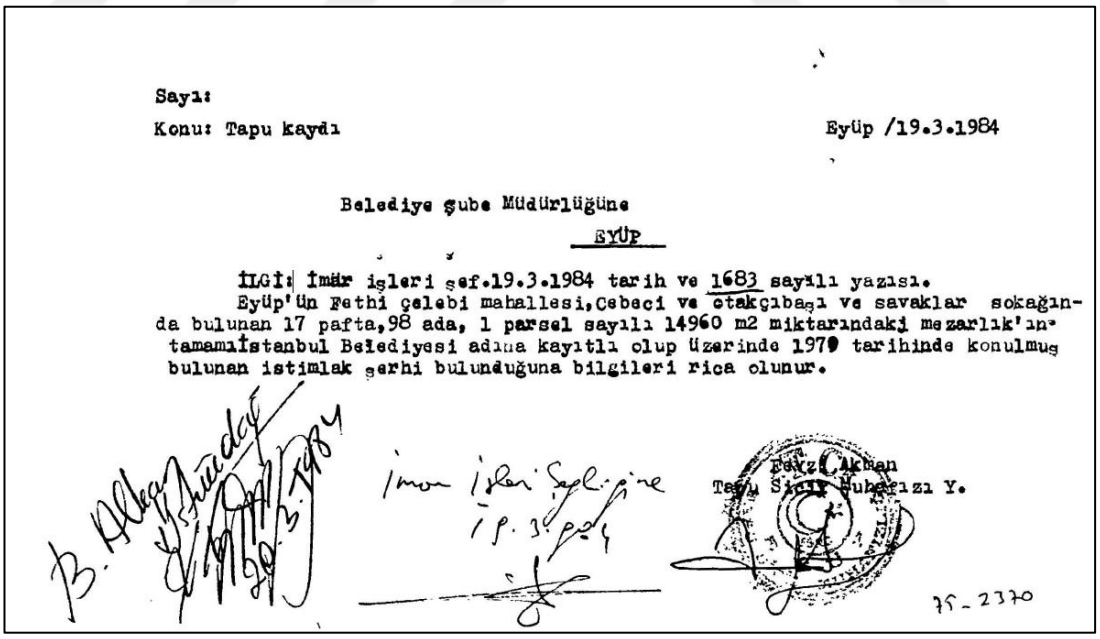
Tablo 4.17: 5-6 numaralı bölgenin haritalardaki konumu.

5-6 Numaralı Bölge-Stolpe Haritaları (1882)

Tablo 4.17: Devam.

	
5-6 Numaralı Bölge – Alman Mavileri Haritası (1913-1914)	Talat Anal Haritası (İBB Atatürk Kitaplığı)
	
5-6 Numaralı Bölge – 2022 Uydu Görüntüsü (Google Earth)	Eyüp Edirnekapı İBB Halk Ekmek Binası (http://mertinsaatmakina.com/portfolio/halk-ekmek-fabrikasi/)

Sayı:
Konu: Tapu kaydı

Eyüp /19.3.1984

Belediye Şube Müdürlüğüne
EYÜP

İLGİ: İmar işleri şef.19.3.1984 tarih ve 1683 sayılı yazısı.
Eyüp'ün Fethi çelebi mahallesi,Cebeci ve Otakçıbaşı ve savaklar sokağında bulunan 17 pafta,98 ada, 1 parsel sayılı 14960 m2 miktarındaki mezarlık'ın tamamıİstanbul Belediyesi adına kayıtlı olup üzerinde 1979 tarihinde konulmuş bulunan istimlak şerhi bulunduğuna bilgileri rica olunur.

İmar İşleri Şefliğine
19.3.1984

Fevzi Akman
Tapu Sicil Muhafızı V.

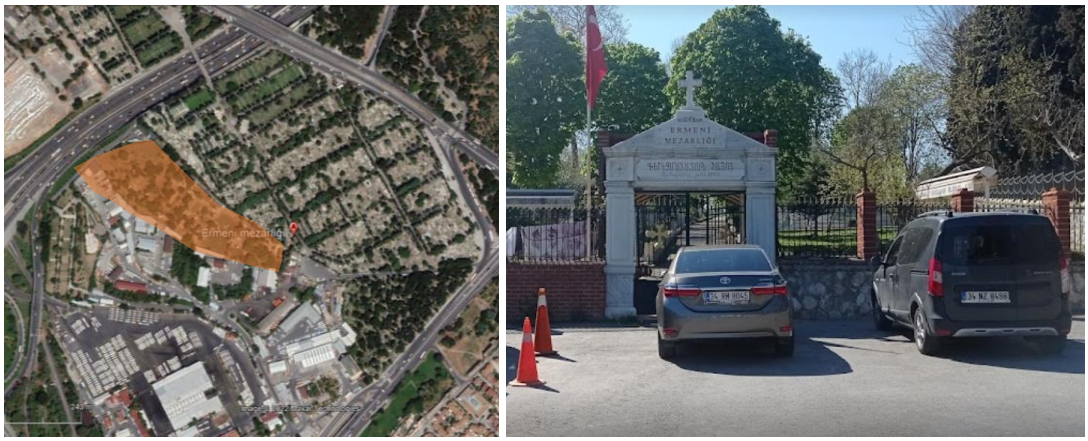
75-2370

Şekil 4.37: 19.3.1985 tarihli 1683 numaralı alanın mezarlık olduğunu belirten belge **(Eyüpsultan Belediyesi Arşivi)**.

Edirnekapı Mezarlığı, Eyüp'te Defterdar Mahallesi içerisinde, Kara Surlarındaki Edirnekapı'nın batısında yer almaktadır. Edirnekapı'dan Rami'ye giden yolun iki

tarafını kaplamaktadır **(Şekil 4.33)**. Mezarlığa, İstanbul'un fethinden itibaren Müslümanlar defnedilmiştir. Mezarlık imar faaliyetleri nedeni ile altı parçaya bölünmüştür. Bu parçalar; Edirnekapı Şehitliği, Sakızağacı Şehitliği, Otakçılar Mezarlığı ve diğer üç bölümden oluşmaktadır. 1971 yılındaki Haliç çevre yolu inşası ile büyük bir bölümü istimlak edilmiştir **(İşli, 1994)**. Mezarlığın büyük bir bölümünde 18. yüzyıl ve sonrası bürokratların, tarikat mensuplarının, şairi Bâkî'nin Şeyhülislam İbn Kemal'in, Hattat İsmail Zühdî Efendi'nin mezarları bulunmaktadır. 1850-1940 yılları arasında İstanbul'a göçen Balkan göçmenlerinin de mezarları mevcuttur. Edirnekapı Şehitliği, surdışındaki en büyük mezarlıktır. Mezarlığa Balkan ve I. Dünya savaşlarında sırasında İstanbul hastanelerinde vefat edenler defnedilmiştir. Cumhuriyet döneminde mezarlığın batı bölümü askeri şehitlik olarak kullanılmıştır. Edirnekapı Şehitliğinde; Şeyhülislam Mehmed Celaleddin Efendi'nin, Yusuf Akçura'nın ve Mehmet Akif Ersoy'un mezarları bulunmaktadır **(Kucur, 2015)**.

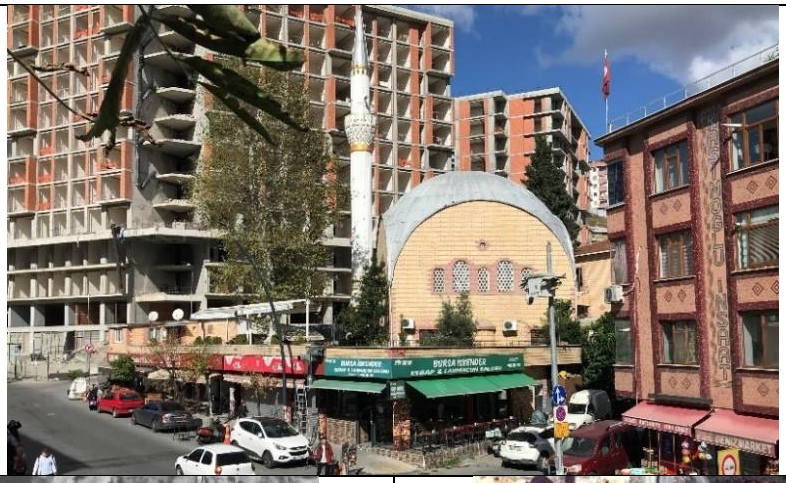
Edirnekapı Ermeni Mezarlığı, Defterdar Mahallesi Edirnekapı Şehitliğinin güneyinde yer almaktadır **(Şekil 4.33)**. Eski Ermeni geleneklerine göre Ermeniler kiliselerin bahçelerine gömülmekte iken nüfusun çoğalması, salgın hastalıklar gibi sebeplerden dolayı şehrin ikamet yerleri dışında mezarlıklar oluşturulmuştur **(Seropyan, 1993b)**. Günümüzde İstanbul'da Ermenilere ait mezarlıklar mevcuttur. Bunlardan biri de Edirnekapı Mezarlığıdır **(Şekil 4.38)**. Edirnekapı Ermeni Mezarlığı İstanbul'un en eski dört Ermeni mezarlığından biridir. Mezarlıktaki ne eski mezar taşları 17. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Mezarlığın çevresi 1903-1904 yıllarında duvarlarla çevrilmiştir **(Tuğlacı, 1991)**. Edirnekapı Mezarlığı Eyüpsultan sınırları içerisinde bulunmasına rağmen Balat Surp Hıreşdagabed Ermeni Kilisesi, Khorenyan Mektebi ve Mezarlığı Vakfına bağlıdır. Bu vakfın diğer mülkleri, Balat Ayvansaray Mahallesinde bulunan Surp Hıreşdagabed Ermeni Kilisesi ve Karagümrük Surp Ohan Vosgeperan Kilisesidir **(Polatel vd., 2012)**.

Şekil 4.38: Edirnekapı Ermeni Mezarlığı **(Google Earth-2025).**

Eyüp'te varlığı bilinen fakat günümüze ulaşamayan diğer bir gayrimüslim mezarlığı Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Arakelyan Mektebi ve Mezarlığı Vakfı mezarlığıdır. Vakfın 1936 yılındaki beyanname listesinde yer almaktadır. Kayıtlardaki bu mezarlık "Eyüp'te 64 kapı nolu kabristan" olarak belirtilmiştir **(Tablo 4.8) (Polatel, vd., 2012)**. Mezarlık özgün işlevini kaybetmiştir, mezarlık yerine 1960 yılında Üç Şehitler Cami inşa edilmiştir **(Tablo 4.18)**.

Tablo 4.18: Üç Şehitler Cami.

<table>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>1966 Uydu Görüntüsü (İBB Şehir Haritaları)</td><td>1966 Uydu Görüntüsü (İBB Şehir Haritaları)</td></tr>
</table>

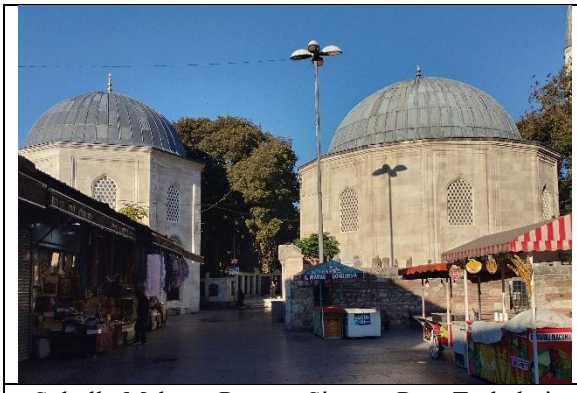
Eyüp'te yukarıda ismi geçen mezarlıkların yanı sıra tekkelere, külliyelere ait mezarlıklarda mevcuttur. **Şekil 4.33**'de görüldüğü üzere farklı büyüklüklerde mezarlık alanları mevcuttur. Eyüp'te; Eyüp Mezarlığı, büyük bir kısmı haliç köprüsü ve bağlantı yolları nedeni ile kaybolan Tokmaktepe Mezarlığı, Kara Surlarının önündeki Rum Mezarlığı, Rum Mezarlığı karşısında çalışmada tespit edilen yok olmuş Musevi Mezarlığı, Cellat Mezarlığı, Edirnekapı Şehitliği ve Otakçılar Mezarlığı olmak üzere önemli mezarlıklar mevcuttur.

4.3.2.1.5. Türbeler

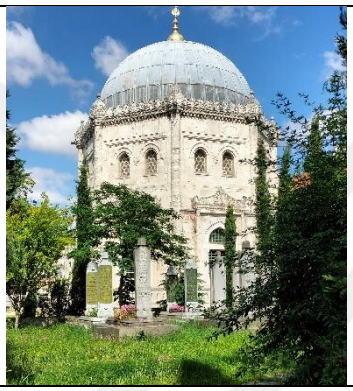
Eyüp'te, Eyüp Sultan'a yakın gömülme geleneğinin diğer bir temsilcisi de türbelerdir. Eyüp yerleşimi içerisinde İBB 2017 tescil envanterine göre 79 adet türbe yapısı mevcuttur **(**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**)**. Bu liste İBB'nin 2019 yılında yaptığı ç alışma ile güncellenmiş, Eyüpsultan'da 70 türbe ve 77 kabir, hazire/mezarlık 134 adet olarak güncellenmiştir **(Uğur, 2019)**. Eyüp'teki en önemli türbelerden biri olan Eyüp Sultan türbesi, tek sultan türbesi olan Sultan Reşat Türbesi, Mihrişah Valide Sultan Türbesi, Zal Mahmut Paşa Türbesi gibi birçok türbe Eyüp'ün türbelerini oluşturmaktadır **(Tablo 4.19)**.

Türbeler, Osmanlı Döneminde devlet ve toplumda ileri gelen insanların kabirlerini içerisinde barındıran yapılardır. Türbelerde kabir sayısı türbeden türbeye değişkenlik göstermektedir. Türbelerde bazen tek kabir bulunurken, bazen de aile üyeleri ve aynı tarikata ait üyeler bulunabilir. Türbeler; açık türbe, baldaken türbe ve kare, dikdörtgen ya da çokgen plana sahip üzeri çatı ya da kubbe ile türbeler olarak birbirinden farklılaşmaktadır **(Uğur, 2019)**. Eyüp'te bu türbelere benzer şekilde inşa edilmiş türbeler mevcuttur **(Tablo 4.19)**.

Tablo 4.19. Eyüp türbeleri.

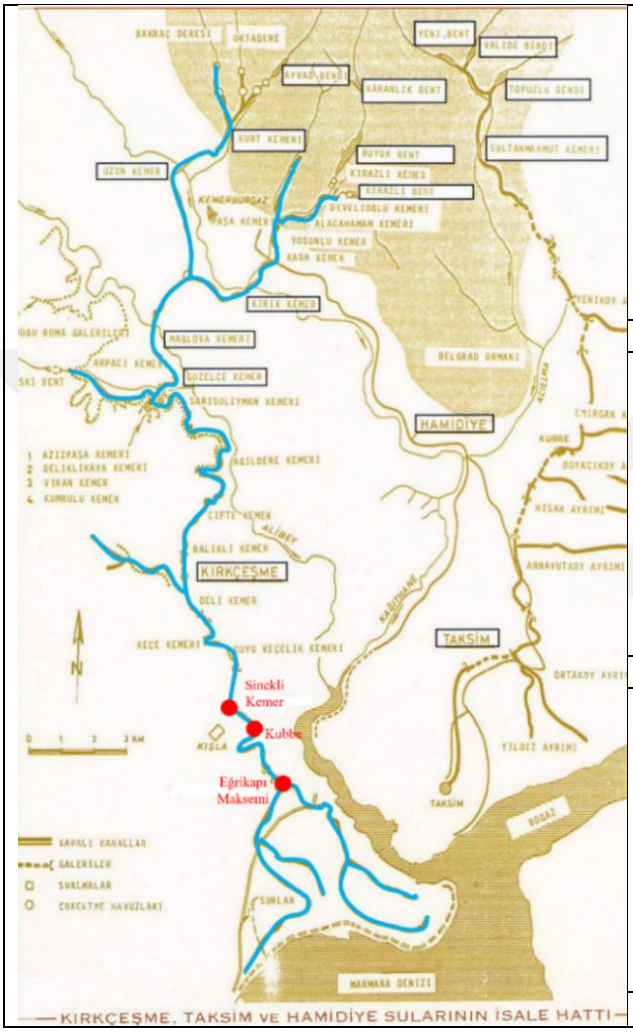
	
Sokullu Mehmet Paşa ve Siyavuş Paşa Türbeleri	Nakkaş Hasan Paşa Türbesi

Tablo 4.19: Devam.

		
Sultan Reşat Türbesi	Nişancı Feridun Paşa Türbesi	Zal Mahmut Paşa Türbesi

4.3.2.2.Su Mirası

İstanbul'u iki ana su sistemi beslemektedir; Halkalı Suları ve Kırkçeşme Suları. Fatih devrinden itibaren İstanbul'un su sistemi eski su yollarının onarılması ve yenilerinin eklenmesi ile geliştirilmiştir **(Şekil 4.39) (Aysel, 2008)**. Kırkçeşme Suları, suyun Belgrad Ormanlarında toplanarak İstanbul'a getiren su yollarının adıdır. Kanuni Sultan Süleyman, İstanbul'un artan su ihtiyacını karşılanması amacı ile 1554-1564 yılları arasında Mimar Sinan'ın inşa ettirmiştir. Kırkçeşme Suları, Kağıthane deresi doğu kolu (Kirazlı, Topuz ve Paşa dereleri) ve Kağıthane deresinin batı kolu (Ayvat Deresi, Orta Dere ve Bakraç Deresi) olmak üzere iki isale hattı mevcuttur. Bu iki hattan gelen su, Kemerburgaz'daki başhavuzda birleşir, Moğlova Kemeri ve farklı büyüklüklerdeki kemerler ile Eyüp'teki Eğrikapı Maksemi gelmektedir. Sonradan Eyüp'e su vermek için Eyüp Kubbesi yapılmıştır **(Şekil 4.39) (Çeçen, 2022)**.

Kirazlı Bent

Moğlova Kemeri **(İSKİ, 2024)**

Uzun Kemer **(İSKİ, 2024)**

Şekil 4.39: Kırkçeşme ve Hamidiye su yolları **(İSKİ, 2024)**.

Kırkçeşme Su Yolları Eyüp'ün kuzeyinden başlayıp Eyüp'ten Tarihi Yarımadaya, Eyüp sınırları içerisinde Sinekli Kemerden **(Şekil 4.40)**, Eyüp Kubbesine sonrasında Eğrikapı Maskemi'ne **(Şekil 4.41)** ulaşmaktadır. Bu yapıların günümüz (2025) durumu değerlendirildiğinde; Sinekli Kemer âtıl durumda ve kemer olduğu anlaşılamayacak bir şekilde Dikili Ağaç Parkı içerisinde bir duvar gibi kullanılmaktadır. Kemerin kemer boşlukları molozlarla doldurulmuş, bulunduğu zemin kotunun yükselmesi nedeni ile büyük bir kısmı toprak altında kalmıştır. Eyüp

Kubbesi günümüze (2025) ulaşamamış, kubbenin olduğu yere konut yapıları inşa edilmiştir. Eğrikapı Maksemi varlığını korusa da işlevini yitirmiştir.

Şekil 4.40: Sinekli Kemer.

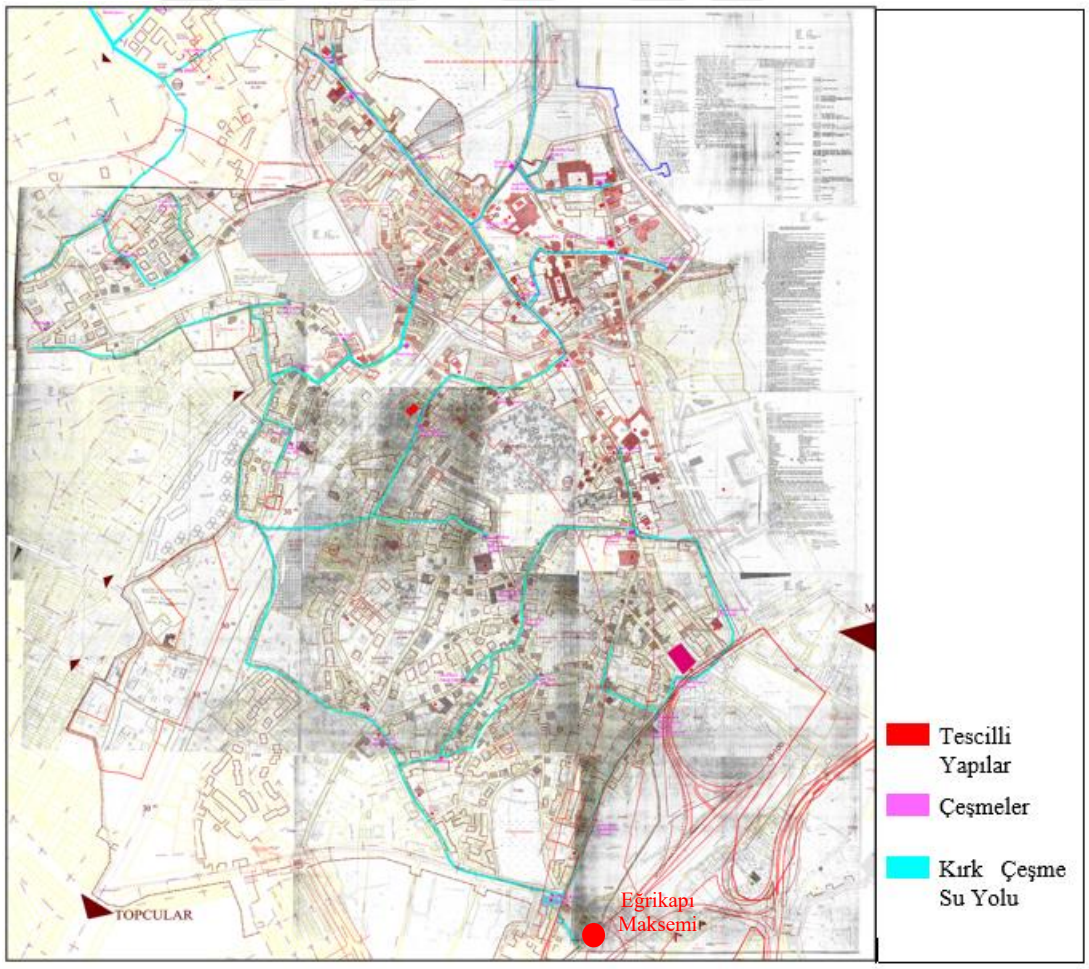
Şekil 4.41: Eğrikapı Maksemi, su terazisi (Hacı Hüsrev Parkı), Saliha Sultan Su Terazisi.

2017 yılı tescil listesindeki Eyüp su mirası değerlendirildiğinde; dokuz hamam,125 çeşme, dokuz havuz, 11 su kemeri, bir su kanalı, bir su bendi, yedi sarnıç, 12 su haznesi, 11 su terazisi, bir sebil, sekiz şadırvan, 31 kuyu, iki maksem ve bir oluk adet mevcuttur **(Ek-C)**.

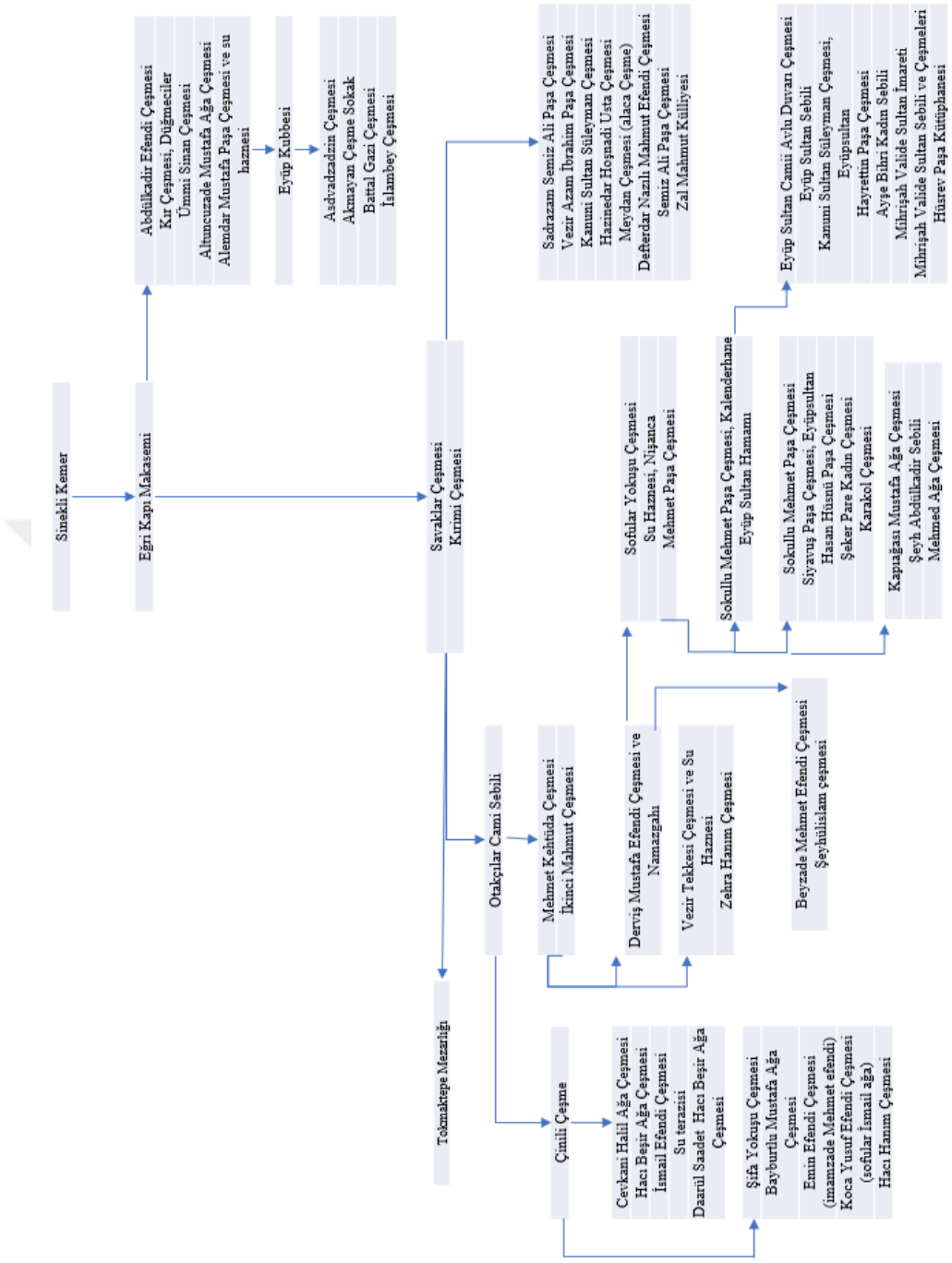
Çalışma kapsamında 1979 yılına ait koruma amaçlı imar planı üzerinden Kırkçeşme Su yollarının güzergahı, su yolu üzerindeki çeşmeler ve su yapıları tespit edilmiştir (**Şekil 4.42, Ek**). Su, Eğrikapı Maksemi'nden Tarihi Yarımadaya ve Eyüp içerisinde inşa edilmiş olan su yolları ile Eyüp içerisinde 58 adet yapıya dağılmaktadır. Bu yapı gruplarının içerisinde çeşme, sebil, hamam, su terazisi gibi yapılar mevcuttur. Çalışmada 1979 yılındaki haritalar ve 2017 KAİP'ları üzerinde işlenen su yolları katmanlanmış ve su yollarının Eyüp'teki dağılışı tespit edilmiştir. Kırkçeşme Su

Yolları üzerindeki su yapılarının 2024 korunmuşluk durumları değerlendirilmiştir **(Ek-E)**.

Kırkçeşme suyu, Eğrikapı Maksemi'nden Eyüp içerisine üç koldan dağılmaktadır. İlk kol Tokmaktepe Mezarlığına, ikinci kol Eyüp'ün kuzeybatısındaki Düğmeciler Mahallesindeki çeşmelere ve oradan İslambey Mahallesine ulaşmaktadır. İkinci kol üzerinde yer alan Ümmi Sinan Çeşmesi (tekke), Surp Asdvadzadzin Çeşmesi (kilise) ve İslambey Çeşmesi (cami) bir yapıya dahil olan önemli çeşmelerdir. Üçüncü kol üzerinde Otakçılar Cami Çeşmesi (cami), Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (medrese), İkinci Mahmut Çeşmesi (Nişancı Paşa Cami), Vezir Tekkesi Çeşmesi (tekke), Sokullu Mehmet Paşa Çeşmesi (medrese-türbe), Eyüp Suştan Cami ve Hamamı, Siyavuş Paşa Çeşmesi (türbe), Mihrişah Valide Sultan Sebili (imaret), Hüsrev Paşa Çeşmesi (kütüphane), Zal Mahmut Paşa Külliyesi e Defterdar Nazlı Mahmut Efendi Çeşmesi bir yapıya dahil olan önemli çeşmelerdir **(Şekil 4.42, Şekil 4.43)**.

Şekil 4.42: 1977-2017 KAİP üzerinde yapılan tespit çalışmaları **(EYSAM arşivleri üzerinden İşlenmiştir)**.

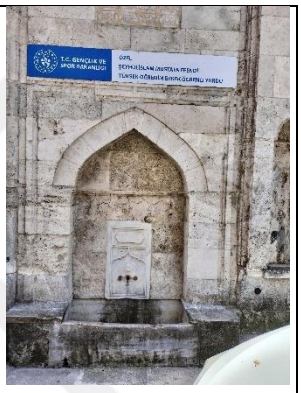

Şekil 4.43: Kırkçeşme Su yolu güzergahında olan su yapıları.

Kırkçeşme Su Yolları'nın Eyüp içerisinde dağılmış olduğu 58 yapının, çeşmelerin (**Tablo 4.20)** ve yapıların su ile olan ilişkisi, bulunduğu konumdaki algılanabilirliği, bitişik nizam durumundaki yapılar, malzeme bozulmaları, muhdes malzemeler, sokak kotunun yükselmesi ve vandalizme uğrayıp uğramadığı koruma durumları değerlendirilmiştir. Bu yapılardan dört tanesi günümüze (2024) ulaşamamıştır.

Yapıların su ile olan ilişkisinde 15 yapıda suyun kullanılabilir olduğu tespit edilmiştir. Yapıların bulunduğu konumdaki algılanabilirliği kötü (1), orta (2) ve iyi (3) olarak derecelendirilmiştir. Yapı algılanabilirlikleri yapıların çevresi olan ilişkileri, yol kotunun yükselmesi ve yapının yanına inşa edilmiş olan yapılar etkilemiştir. Yapıların yirmisi iyi algılanabilmekte, on sekizi orta, on altı yapının algılanabilirliği kötüdür. Yapılardan dördü harap durumda, diğerlerinde de malzeme bozulmaları ve muhdes malzeme kullanımları da mevcuttur. Ayrıca tüm bu bozulmalarla birlikte yapılarda vandalizm görülmektedir **(Ek)**.

Tablo 4.20: Kırkçeşme Su Yolu üzerindeki çeşmeler.

		
Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi	Defterdar Nazlı Mahmut Efendi Çeşmesi	Şeyhülislam Çeşmesi
		
Semiz Ali Paşa Çeşmesi	Mihrişah Valide Sultan Sebili	Surp Asdvadzadzin Çeşmesi

2017 tescil listesinde Eyüp'te dokuz adet tescilli hamam yapısı mevcuttur **(Tablo 4.21)**. Bu yapılardan Eyüp Hamamı ve Rami Kışlası Hamamı müze, Eski Yeni Hamam ticari fonksiyonda kullanılmaktadır. Çömlekçiler Hamamı özel mülkiyettedir ve çalışmanın yapıldığı dönemde âtıl durumdadır. Şeyhülislam Tekkesi Hamamı ve Bahariye Mevlevihanesi Hamamı vakıf mülkiyetinde olup, yapılara erişim sağlanamamıştır. Atik kalıntı yapısı özel mülk içerisinde olup, yapıya erişim

sağlanamamıştır. Eyüp Merkez Mahalle 52/60 ada parselde bulunan hamam kalıntısı belediye tesisinin sınırları içerisinde olup, âtıl durumdadır. Nişancı Mahallesindeki Konak Hamamı kalıntısı çalışmanın yapıldığı döneme ulaşılamamış, üzerine bir yapının inşa edildiği tespit edilmiştir.

Tablo 4.21: Eyüp hamamları.

	Yapının İsmi	Mahalle	Ada/Parsel	Durumu	Görsel
1.	Eyüp Camii Kebir Hamamı-Eyüp Hamamı	Merkez	54/3	Müze Olarak Yeniden İşlevlendirildi	
2.	Eski Yeni Hamam- Bali Hamamı	İslambey	189/9	Ticaret Yapısı	
3.	Çömlekçiler Hamamı-Akarçeşme Hamamı	Nişancı	68/15	Âtıl	
4.	Hamam Kalıntısı	Merkez	52/60	Kayıp	-
5.	Bahariye Mevlevihanesi-Matbah-ı Şerif, Dedegân Hamamı,	Merkez	42/2	Yeniden İnşa	-
6.	Atik Yapı Kalıntısı	İslambey	55/22	Kalıntı	-
7.	Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi Hamam ve Tuvaleti	Nişancı	137/1	?	-
8.	Konak Hamamı Kalıntısı	Nişancı	133/47	Kalıntı	-
9.	Rami Kışlası Hamamı	Rami Yeni	268/17	Müze	

Eyüp'ün su mirası, Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü 2020-2021 Güz ve Bahar dönemleri Tarihi Yapıların Analizi ve Koruma Stüdyosu dersleri kapsamında 39 adet çeşme yapısında rölöve, analizler (malzeme, bozulma, dönem analizleri), restitüsyon, müdahale ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır **(EK-F)**. Çalışma kapsamında ele alınan çeşme yapılarının 17'si aktif şekilde çeşme olarak çalışmakta, 22'si ise çalışmamaktadır. Çeşmelerde kullanılan malzemeler; kesme taş, almaşık sistem (tuğla-kesme taş), kaba/ince yonu taş, moloz taş üzere kaplamadır. Çeşme yapılarındaki strüktürel ve malzeme bozulmaları görülmektedir. Çeşmeler yol kotlarının zaman içerisinde artması ile yol kotunun altında kalmışlardır. Yol kotunun artması ile yapıların bir kısmı toprak altı kalmış, bu nedenle çeşmelerin algılanabilirliği bozulmuş, strüktürel ve malzeme bozulmalarına neden olmuştur. Çalışma yapılan çeşmelerdeki bozulmalar değerlendirdiğinde; parça ve yüzey kayıpları, taş malzemede oyuklanma, taş malzemede çatlaklar, yüzey kirlilikleri, biyolojik bozulmalar (bitkilenme, mantarlaşma vb.), niteliksiz ekler ve neredeyse tamamında vandalizm (sprey boya ile yazı) etkileri görülmektedir.

4.3.2.3.Sivil Mimarlık Örnekleri

Eyüp'te 2017 tecil listesine göre 1193 yapıdan 545 sivil mimarlık örneği bulunmaktadır **(Şekil 4.44)**. Yapılan alan çalışması sırasında tespit edilebilen yapıların birçoğu bakımsız ve kullanıcısı mevcut değildir. Kullanılmayan yapılar harap durumda olup, yıkılmaya yüz tutmuştur. Eyüp özelinde kültürel mirasın neredeyse yarısını oluşturan sivil mimarlık örneklerin gün geçtikçe kaybolması Eyüp'ün dokusuna zarar vermektedir. Özellikle Eyüp Sultan Cami'nin ana akslarında olan yapılar korunurken merkezden uzaklaştıkça yapıların korunması giderek azalmaktadır. Tescilli görünen bazı yapıların da rekonstrüksiyon yapılarak yerlerine betonarme yapılar inşa edilmiştir **(**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**)**. Sivil mimarlık örnekleri y apılar ait olduğu dönemler ve sonrasındaki dönemlerde toplumsal yaşantının önemli bir kanıtıdır. Eyüp'ün önemli bir katmanı ve dokuyu oluşturan yapılar, çalışma kapsamında yapılara erişim nedeni ile detaylı olarak çalışılmamıştır. Bu sebeple SOKÜM çalışmalarına bu yapı grubu alınmamıştır.

Şekil 4.44: Eyüp'ten bazı sivil mimarlık örnekleri.

4.3.2.4.Eyüp Eğitim Yapıları

Eyüp'teki eğitim yapılarının sıbyan mektebi, medrese ve rüşdiye olarak üç grupta incelemiştir. **Kütükoğlu (1978), Kara (1994), Haskan (1996), Ahunbay (2000)** ve İBB 2017 tescil listeleri değerlendirilmiş, değerlendirilme sonucunda bu dört kaynakta bulunan yapı sayıları birbirinden farklı çıkmıştır. Bazı yapı isimleri ortakken, bazı yapılar ise diğer listelerde yer almamaktadır.

4.3.2.4.1. Sıbyan Mektepleri ve Mektepler

"Sıbyan mektebi; Osmanlı Döneminde küçük erkek ve kız çocuklarının okudukları ilkokul." **(Hasol, 2017)** olarak tanımlanmıştır. Osmanlı'da okul öncesi ilk kurumlar sıbyan mektepleridir. Bu mektepleri kurumlar, padişahlar, üst düzey yöneticiler, maddi gücü yerinde olanlar yaptırırlar ve mekteplerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için

gelir kaynağı vakfederlerdi **(Bozdağ, 2004)**. Eğitim ilk aşaması olan sıbyan **mektepleri Kara (1996), Haskan (1996), Ahunbay (2000), Bozdağ (2004)** ve **2017 Eyüpsultan Tescil Listesi (2017)** beş kaynakta ele alınmıştır **(Tablo 4.22)**. Listede tespit edilen sıbyan mektepleri ve bu listeler karşılaştırıldığında listelerdeki tespit edilen mektep sayılarında farklılık mevcuttur. Listede aynı mektepleri içermekte, bazı mektepler ise farklılık göstermektedir. Liste değerlendirildiğinde en kapsamlı listeyi **Haskan (1996)** yapmıştır. **Haskan (1996)**, Ebusuud, Sultan Reşat, Ali Rıza Paşa, Hatice Sultan Mektebi, Özbekler Tekkesi- Sıbyan Mektebi Kalenderhane Tekkesi-La'lizade Mektebi, Mihrişah Valide Sultan Mektebi, Sekbanbaşı Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi (Kızıl Mescit yanında), Rami Mehmed Paşa Mektebi, Sokullu Mehmed Paşa Dar'ül-Kurrası, Şah Sultan Mektebi ve Hacı Ali Rıza Paşa Mektebi yapılarının mevut olduğunu tespit etmiştir. **Tablo 4.22**'de tespit edilen ismi ortak olan 23 sıbyan mektebi ve mektep mevcuttur. Farklı olan yedi sıbyan mektebi mevuttur. Sıbyan mekteplerinin sayısı ele alındığında diğer eğitim kurumlarında fazla sayıda olduğu görülmektedir.

Tablo 4.22: Eyüp'teki sıbyan mektepleri.

	(Kara, 1994b)	**(Haskan, 1996)**	**(Ahunbay, 2000)**	**(Bozdağ, 2004)**	**2017 Eyüpsultan Tescil Listesi (İBB)**
1	Eyüp-Gümüşsuyu'ndaki Mektep (İdrisi Bitlisi Sıbyan Mektebi)	İdris-i Bitlisi (Attan Düşen Ali Ağa Mektebi)	İdris-i Bitlisi Attan Düşen Ali Ağa Mektebi	İdris-i Bitlisi (Attan Düşen Ali Ağa Mektebi)	İdris-İ Bitlisi Sıbyan Mektebi
2	Mihrişah Sultan Külliyesi içindeki mektep	Mihrişah Valide Sultan Mektebi	Mihrişah Külliyesi mektebi	Mihrişah Valide Sultan Mektebi	Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi
3		Beşir Ağa Mektebi	Beşir Ağa Sıbyan Mektebi		
4	Şah Sultan Mektebi	Şah Sultan Mektebi (Defterdar Caddesi Şah Sultan Türbesi)	Şah Sultan Mektebi	Şah Sultan Mektebi	Şah Sultan Sıbyan Mektebi
5		İslam Bey Mektebi	İslambey Mektebi	İslambey Mektebi	
6		Ebû's-Su'ud Efendi Sıbyan Mektebi ve Haziresi	Ebussuud Efendi Mektebi	Ebû's-Su'ud Efendi Sıbyan Mektebi ve Haziresi	Şeyhülislam Ebussuut Efendi Mektebi
7		Sokullu Mehmed Paşa Dar'ül-Kurrası			İsmihan Sultan Kütüphanesi (Sıbyan Mektebi)
8		Cezeri Kasım Paşa Mektebi		Cezeri Kasım Paşa Mektebi	

Tablo 4.22: Devam.

	(Kara, 1994b)	(Haskan, 1996)	(Ahunbay, 2000)	(Bozdağ, 2004)	2017 Eyüpsultan Tescil Listesi (İBB)
9		Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Mektebi		Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Mektebi	
10	Sultan Reşat Mektebi				Reşadiye Mektebi
11		Damad İbrahim Paşa Mektebi		Damat İbrahim Paşa Mektebi	
12		Daye Hatun Mektebi		Daye Hatun Mektebi	
13	Nişancı Mustafa Paşa Cami yakınındaki mektep	Rami Mehmed Paşa Mektebi	Rami Paşa Sıbyan Mektebi	Rami Mehmed Paşa Mektebi	Nişancı Mehmed Paşa Mektebi
14		Kutbeddin Efendi Mektebi (Hekim Çelebi Mektebi)		Kutbeddin Efendi Mektebi-Hekim Çelebi Mektebi	
15	Şah Sultan Sıbyan Mektebi	Şah Sultan Mektebi			
16	Hacı Ali Paşa Mektebi	Hacı Ali Rıza Paşa Mektebi		Hacı Ali Rıza Paşa Mektebi	Hacı Ali Paşa Okulu
17		Muhasebeci Abdi Efendi Mektebi		Muhasebeci Abdi Efendi Mektebi	
18		Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi		Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi	
19		Sabih Ali Efendi Mektebi		Sabih Ali Efendi Mektebi	
20		Hatice Sultan Mektebi		Hatice Sultan Mektebi	
21		Şerbetçi Mustafa Ağa Mektebi		Şerbetçi Mustafa Ağa Mektebi	
22			Sekban Başı Ramazan Ağa Mektebi		Sekbanbaşı Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi
23			Lâlizade Abdülbaki Efendi Sıbyan Mektebi	La'li-zade Abdülbaki Efendi Mektebi	

Tablo 4.23'de **Kara (1996), Haskan (1996), Ahunbay (2000), Bozdağ (2004)** ve **2017 Eyüpsultan Tescil Listesi (2017)** yedi farlı sıbyan mektebi tespit edilmiştir. **Ahunbay (2000) ve Bozdoğan (2004)** listelerinde farklı mektep yapısı görülmemektedir.

Tablo 4.23: Farklı mektepler.

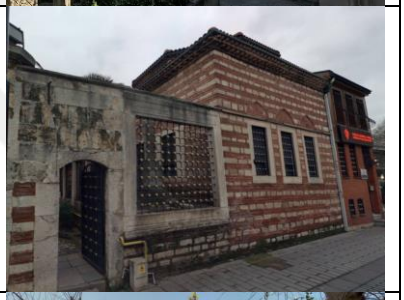
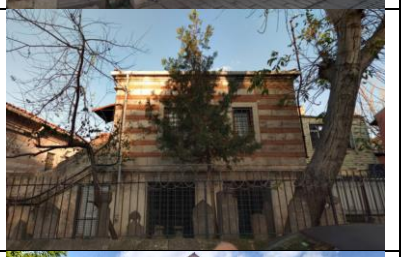
	(Kara, 1994b)	(Haskan, 1996)	(Ahunbay, 2000)	(Bozdağ, 2004)	2017 Eyüpsultan Tescil Listesi (İBB)
1	Kızıl Mescit Yanındaki Mektep	Hacı Halit Bey Mektebi			Özbekler Tekkesi- Sıbyan Mektebi Kalenderhane Tekkesi- La'lizade Mektebi
2	Kapu Ağası Mektebi	Balçık Tekkesi Dâr'ül-Hadisi			
3	Takyeci Mescidi Karşısındaki Mektep	La'li-Zade Abdülbakî Efendi Mektebi			Kârgir Atik Mektep (Otakçılar Karakolu)
4	Ya-Vedud Tekkesi Yanındaki Mektep	Mehmed Ağa Mektebi			189/36 Okul
5	Kalenderhane Tekkesi Mektebi	İskender Bey Mektebi			Kârgir Mektep (151/26)
6	Fethi Çelebi Cami karşısındaki mektep				
7	Kasım Çavuş Cami yanındaki mektep				

Çalışmanın yapıldığı dönemde **Tablo 4.24**'deki mekteplere ulaşmıştır. Yapıların güncel fonksiyonu değerlendirilmiştir. Yapılardan kamu yapısı olarak kullanılanların koruma durumlarının daha iyi olduğu tespit edilmiştir. Sekbanbaşı Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi ve Nişancı Mehmed Paşa Mektebi âtıl durumda, malzeme bozulmaları, cephelerinde kirlenmeler mevcuttur.

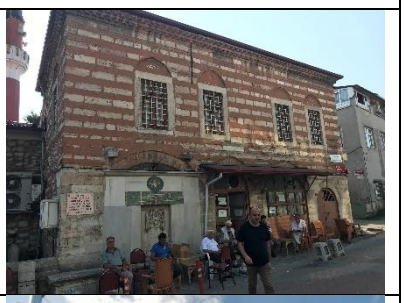
Tablo 4.24: Eyüp sıbyan mektepleri ve mektepler.

Sıbyan Mektebi	İnşa Yılı	2025 Fonksiyonu	Görsel
Şeyhülislam Ebussuut Efendi Mektebi	16. YY	-	

Tablo 4.24: Devam.

Sıbyan Mektebi	İnşa Yılı	2025 Fonksiyonu	Görsel
Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi	1795	Kültürel Tesis	
İdris-İ Bitlisi Sıbyan Mektebi	1616	Kültürel Tesis	
İsmihan Sultan Kütüphanesi (Sıbyan Mektebi) (Sokullu Medresesi)	1568	Restorasyon Çalışmasında	
Özbekler Tekkesi- Sıbyan Mektebi Kalenderhane Tekkesi- La'lizade Mektebi	1743	Kamu Kurumu	
Sekbanbaşı Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi (Kızıl Mescit yanında)	1531	Âtıl	
Şah Sultan Sıbyan Mektebi	1800	Kamu Kurumu	

Tablo 4.24: Devam.

Sıbyan Mektebi	İnşa Yılı	2025 Fonksiyonu	Görsel
Nişancı Mehmed Paşa Mektebi	1703	Âtıl	
Kârgir Atik Mektep (Otakçılar Karakolu)	1835	Kamu Kurumu	
Hacı Ali Paşa Okulu	19. YY.	Okul	
Reşadiye Mektebi	1915	Okul	

4.3.2.4.2. Medreseler

"Medreselerde din ve hukuk adamı yetiştiren çoğu camilerin yanında bulunan ve bir avlu içinde birçok odalardan ibaret olan okul. Osmanlı medreselerinde, ilahiyat ve dine ilişkin bilgilerle, hukuk, felsefe, matematik, tıp vb. bilimlerin öğretimi yapılmaktaydı." **(Hasol, 2017)**. Medreseler, Osmanlı döneminde sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksekokul ve üniversite eğitimi veren ve sadece Müslümanların eğitim gördüğü eğitim kurumlardır. Bu eğitim kurumları fethedilen yerlere kurulur, İslam dinini yaygınlaşmasını, devletle halk arasında uzlaşmayı sağlamaktadır **(İpşirli, 2003)**.

Osmanlı Devleti'nde medreseler, toplum hayatı içinde kuruluşundan 19. yüzyıla kadar ilmi ve fikri hayatın şekillenmesinde önemli yer almıştır. Özellikler Şer'i ve hukuki

işleyişin yanı sıra bu kurumların vakıf sistemi gibi toplumsal kurumun oluşu devletin işleyişine yardımcı olmuştur. Medreselerde verilen dini eğitimin yanında verilen tarih, coğrafya, edebiyat, mantık, felsefe, kelam gibi dersler Osmanlı dünya görüşünü ve düşüncesinin oluşmasını sağlamıştır **(İpşirli, 2003)**.

Ahunbay (1993), İstanbul'daki medreselerin kent içindeki dağılımının sur içinde medreselerin yoğunlaştığını, sur dışında ise Üsküdar ve Eyüp semtlerinde medreselerin toplandığını tespit etmiştir. 15. yüzyılda en yoğun medrese yapılaşması Fatih'tedir. 15. yüzyılda Eyüp'te Eyüp Sultan, Üsküdar'da Rum Mehmed Paşa medreseleri inşa edilmiştir. Sur dışında Defterdar-Eyüp arasındaki bölgede medreseler açısından yoğun bir bölgedir ve bugün mevcut olmayan Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi, Cezeri Kasım Paşa, Taşköprülü ve Behram Kethüda medreseleriyle birlikte bu bölgede toplam on bir medrese mevcuttur. Günümüze ulaşanlar, Zal Mahmud Paşa Külliyesinde, Sokullu Mehmed Paşa, Cafer Paşa, Kazasker Mustafa Efendi, Beşir Ağa medreseleridir. Eyüp'ün önemli bir dini merkez olması bu yoğunlaşmayı etkilemiştir. 19. yüzyılda yeni medrese inşası fazla olmamakla beraber daha önce inşa edilmiş medreselerle kentte yoğun bir birikim vardır **(Ahunbay, 1993)**. **Ahunbay (2000)**, günümüze ulaşan medrese örneklerinin mimari özelliklerini değerlendirmiş, örneklerin Eyüp'e özgü bir medrese mimari oluşturmadığını tespit etmiştir.

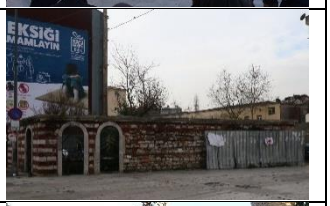
Çalışmada Eyüp medreselerinin tespiti için **Kütükoğlu (1978), Kara (1994), Haskan (1996), Ahunbay (2000)** ve **İBB Eyüpsultan tescil listesine (2017)** bakılmıştır (**Tablo 4.25)**. Listedeki aynı olan medreseler yan yana getirilmiş, diğerleri ise tablo içerisinde yer verilmiştir. **Kütükoğlu (1977)**, 1869'daki İstanbul'daki faal medreseler listesinde Eyüp'te sadece İsmihan Sultan Medresesi (Sokullu Medresesi) yer almaktadır. **Kütükoğlu (1978)**, Osmanlı'nın II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) ile medreselerin Darü'l-hilafeti'l-'aliyye: Medresesi (İslam hilafetinin: merkezinde) altında toplanmaya çalıştığını belirtmiştir. Bu kapsamdan 1914 yılında İstanbul'daki medreselerin yapısal durumları ve öğrenci durumları tespit için faal medreselerin listesi hazırlanmıştır. Listede Eyüp'ten Sultaniyye Medresesi, Cezeri Kasım Paşa Medresesi, Zal Mahmut Medresesi ve Darülhadisi Hacı Beşir Ağa medreseleri bulunmaktadır.

Tablo 4.25: Eyüp medreseleri.

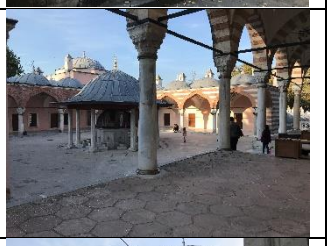
		(Kütükoğlu, 1978)	(Kara, 1994b)	(Haskan, 1996)	(Ahunbay, 2000)	2017 Eyüpsultan Tescil Listesi (İBB)
Çalışmalardaki Tespiti Aynı Olan Medreseler	1	Sultaniyye Medresesi	Eyüp Sultan Medresesi	Fatih Medresesi (Eyub Sultan)	Eyüp Sultan	
	2	Darülhadisi Hacı Beşir Ağa	Hacı Beşir Ağa Darülhadisi	Beşir Ağa Medresesi	Darüssaade Ağası Beşir Ağa Darülhadisi	Hacı Beşir Ağa Medresesi
	3	Cezeri Kasım Paşa Medresesi	Cezri Kasım Paşa Medresesi	Cezeri Kasım Paşa Medresesi	Cezeri Kasım Paşa Medresesi yanındaki medrese (mevcut değil)	
	4		Defterdar Nazlı Mahmut Çelebi Darülhadisi	Defterdar Nazlı Mahmut Efendi Medresesi	Defterdar Cami yanındaki medrese	
	5	Zal Mahmut Medresesi	Zal Mahmut Paşa Medresesi	Zal Mahmud Paşa Medresesi	Zal Mahmut Paşa	Zal Mahmud Paşa Medresesi
	6	İsmihan Sultan Medresesi (Sokullu Medresesi)	Sokullu Mehmet Paşa Darülkurrası	İsmihan Sultan Medresesi (Sokullu Medresesi)	Sokullu Mehmet Paşa	Sokullu Mehmet Paşa Medresesi (İsmihan Sultan Medresesi)
	7		Cafer Paşa Medresesi (Darülhadisi)	Cafer Paşa Medresesi	Cafer Paşa Medresesi	
	8			Kangırlı Mustafa Efendi Medresesi		Kangirli Mustafa Efendi Medresesi (Şeyh Murad Külliyesi, Murad Buharî Tekkesi
Çalışmalardaki Tespiti Farklı Olan Medreseler	1		Cemalizade Tekkesi Darülkurrası ve mektebi (Hirami Ahmet Paşa Cami)	Behram Kehdüda Medresesi	Çankırılı Mustafa Efendi Medresesi	Küçük Mustafa Paşa Medresesi
	2		Hoca Sadeddin Efendisi Darülkurrası (Saçlı Abdülkadir Cami)	Kazasker Arif Efendi Medresesi		Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi - Medrese
	3		Şeyh Murad Tekkesi-Medresesi	Taşköprü-Zade Medresesi		
	4		Balçık Tekkesi-Darülhadis			

Eyüp medreselerinin durumları değerlendirildiğinde altı medresenin medrese bölümlerinin çalışmanın yapıldığı döneme (2025) ulaşmadığı tespit edilmiştir **(Tablo 4.26)**. Eyüp Sultan Medresesi, Cezri Kasım Paşa, Defterdar Nazlı Mahmut Çelebi, Saçlı Abdülkadir Cami ve Hirami Ahmet Paşa medreselerinin cami olarak kullanılan bölümleri işlevlerini korumaktadır. Balçık Tekkesi-Darülhadis yapısını günümüze sadece haziresi ulaşmıştır. Eyüp'ün önemli yapılarından biri olan Zal Mahmut Paşa Külliyesi cami ve medrese bölümleri mevcuttur. Cami fonksiyonu devam ederken yapının medrese bölümleri yeniden işlevlendirilip kültür merkezi olarak kullanılmaktadır. Medrese bölümü iki farklı kota yerleşen külliyenin, alt kotta mevcut olan bölümü kafe, sahaf ve üst kotta hat, minyatür, ebru, seramik, çömlek, tezhip, kanun ney, tanbur, rebap sanat atölyeleri olarak kullanılmaktadır. Şeyh Murad Tekkesi-Medresesinde 2022 yılında restorasyon çalışması yapılmış olup, yapı mescit bölümü mescit olarak, medrese bölümü sosyal ve kültürel merkez olarak kullanılmaktadır. Sokullu Mehmet Paşa Medresesinde restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Hacı Beşir Ağa Medresesi (Darülhadis) kültür merkezi olarak işlevlendirilmiştir. Cafer Paşa Medresesi kent belleği müzesi olarak işlevlendirilmiş, avlusu ise kafe olarak kullanılmaktadır.

Tablo 4.26: Eyüp medreseleri.

	Medreseler	**İnşa Tarihi**	**Mahalle**	**2025 Yılındaki İşlevi**	**Görsel**
1.	Eyüp Sultan Medresesi	1454-1459	Merkez	Cami ve Hamam yapısı mevcut. Medresesi mevcut değil	
2.	Balçık Tekkesi-Darülhadisi	1458-1459	Nişancı	Harap durumda, medresesi mevcut değil	
3.	Cezri Kasım Paşa Medresesi	1515	Nişancı	Cami Olarak kullanılıyor-Medrese Yapısı mevcut değil	

Tablo 4.26: Devam.

	Medreseler	İnşa Tarihi	Mahalle	2025 Yılındaki İşlevi	Görsel
4.	Defterdar Nazlı Mahmut Çelebi Darülhadisi	1540	Nişancı	Cami – Darülhadis kısmı mevcut değil	
5.	Zal Mahmut Paşa Medresesi	1577	Nişancı	Kültür Sanat Merkezi- Cami	
6.	Sokullu Mehmet Paşa Darülkurrası	1568	Merkez	2023 yılında restorasyon çalışması devam ediyor	
7.	Cafer Paşa Medresesi (Darülhadisi)	1575	Merkez	Kent Belleği Merkezi	
8.	Cemalizade Tekkesi Darülkurrası ve mektebi (Hirami Ahmet Paşa Cami)	1576	Defterdar	Cami olarak kullanılıyor- Darülkurrası ve mektebi mevcut değil	
9.	Hoca Sadeddin Efendisi Darülkurrası (Saçlı Abdülkadir Cami)	1595	Merkez	Cami – Darülkurrası mevcut değil	
10.	Şeyh Murad Tekkesi- Medresesi	17. yüzyıl	Nişancı	Mescit olarak kullanılıyor	

Tablo 4.26: Devam.

	Medreseler	İnşa Tarihi	Mahalle	2025 Yılındaki İşlevi	Görsel
11	Hacı Beşir Ağa Darülhadisi	1735	Nişancı	Kültür Sanat Merkezi	

4.3.2.4.3. Rüşdiyeler

Osmanlı Döneminde rüşdiyeler, Tanzimat Döneminde batı tarzında eğitim veren ortaöğretim kurumlardır. Süreç içerisinde ilköğretimle birleştirilmiştir **(Öztürk, 2008).** .19. Yüzyıldaki eğitimdeki batılılaşma hareketleri medrese eğitiminin önemini yitirmesine neden olmuş, batılılaşma hareketleri sonucunda Eyüp'te askeri, sivil rüşdiye ve baytar mektebi açılmıştır **(Ahunbay, 2000)**.

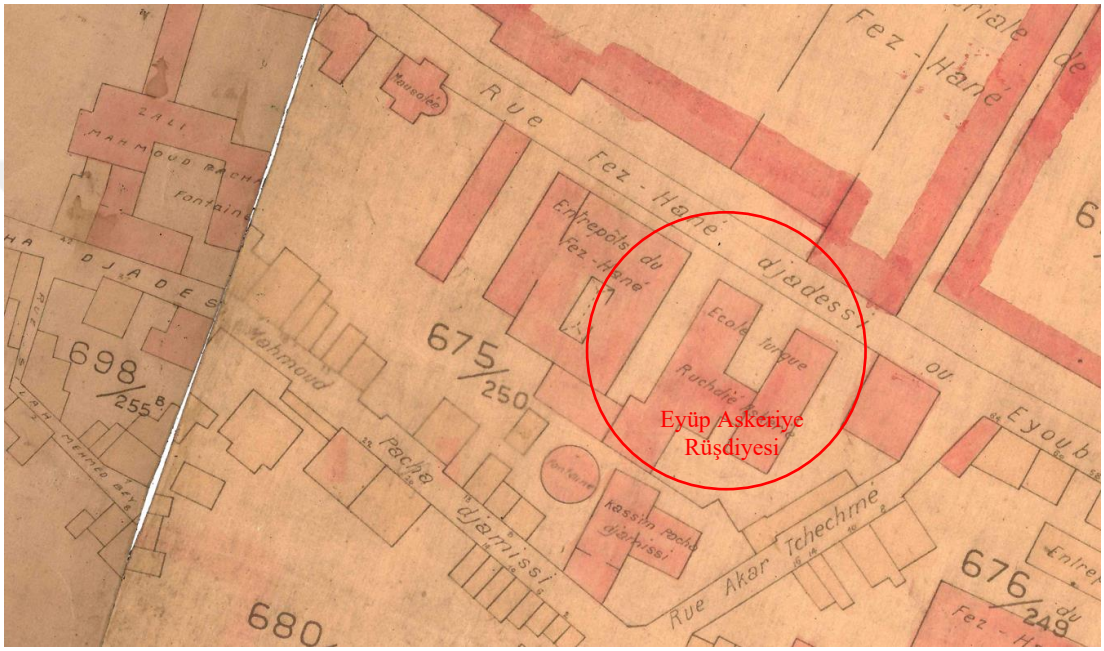
Eyüp'teki rüşdiyeler **Kara (1994)** ve **Haskan (1996)** tespitleri üzerinden listelenmiştir **(Tablo 4.27)**. **Kara (1994)** yedi adet, Haskan (1996) ise altı adet rüşdiyenin var olduğunu belirtmektedir. Listede altı rüşdiyenin ortak olduğu görülmektedir.

Tablo 4.27: Eyüp Rüşdiyeleri

		(Kara, 1994b)	(Haskan, 1996)
Aynı Rüşdiyeler	1	Eyüp Sultan Askeri Rüşdiyesi (İplikhane Kışlası)	Eyüp Askerî Rüşdiyesi
	3	Eyüp Sultan Askeri Baytar Rüşdiyesi (İplikhane Kışlası)	Eyüp Sultan Baytar Mektebi
	4	Eyüp Sultan Kız Rüşdiyesi	Eyüp Sultan Kız Rüşdiyesi
	5	Eyüp Sultan Darülfeyzi Hamidi Rüşdiyesi	Eyüp Sultan Dar'ül Feyzi Hamidi Rüşdiyesi
	6	Eyüp Sultan Erkek Rüşdiyesi (Sultan Reşad Mektebi)	Eyüp Lisesi (Sultan Reşad Mektebi)
Farklı Rüşdiyeler	1	Eyüp Sultan Maşruki Füyuzat Rüşdiyesi	

Eyüp Askeri Rüşdiyesi, 1875 yılında İplikhane Kışlasının olduğu yerde kurulmuş, 1884 yılında Defterdar Caddesi üzerinde yer alan binaya taşınmıştır **(Şekil 4.45)**. Rüşdiyenin eğitim faaliyetlerini yürütmüş olduğu iki bina da günümüzde mevcut değildir **(Haskan, 1996)**. İplikhane Kışlasından Askeriye Rüşdiyenin taşınmasından

sonra buraya Eyüp Sultan Baytar Mektebi açılmıştır **(Kara, 1996; Haskan 1994)**. Eyüp Lisesi, diğer adıyla Sultan Reşat Mektebi Eyüp İskelesi civarında Sultan Reşat'ın türbesinin yanında yer almaktadır. Mektebi Mimar Kemaleddin Bey'e tasarlamıştır **(Haskan, 1996).** Okul günümüzde (2024) varlığını Eyüpsultan Ebussuut İmam Hatip Ortaokulu devam ettirmektedir. Eyüp rüşdiye mekteplerinden günümüze sadece Sultan Reşad Mektebi ulaşmıştır. Özellikle İplikhane de açılan rüşdiyeler âtıl kalan kışlanın kullanılması sağlamıştır.

Şekil 4.45: Pervititch haritasında Eyüp Askeriye Rüşdiyesi **(İBB Atatürk Kitaplığı-Jacques Pervititch Haritaları)**.

4.3.2.4.4. Azınlık Okulları

Osmanlı Döneminde Müslüman olmayanların özel izine tabi olarak açtıkları okullar azınlık okullarındır. Bu dönemde Rum, Ermeniler ve Yahudiler geleneklerini, kültürlerini, dinlerini ve dillerini yaşatmak için kendi okullarını açmış, bu okullarda eğitim görmüşlerdir. Bu okullar kendi ruhani liderlerinin sorumluluğunda olmuşlardır. Cumhuriyet Döneminde azınlık okullarında Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924) ile bu okullardaki dini eğitime son verilmiştir. Azınlık okulları günümüzde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak eğitim öğretimine devam etmektedir **(Mülayim, 1993)**.

Eyüp'te kaynaklarda geçen iki adet azınlık okulu mevcuttur. Bu okullar iki Ermeni vakfına ait olup, çalışmanın yapıldığı dönemde bu okullarda eğitim-öğretime devam edilmemektedir. Bu iki okuldan fiziki varlığını sadece Nişancı Mahallesindeki Surp Yeğya Kilisesindeki okul devam ettirmektedir.

İstanbul'da Ermenilerin eğitim sistemi 15. Yüzyıla kadar dayanmakta olup, bu tarihten 1790 yılına kadar eğitim bir dershane gibidir. 1790'da ilk resmi okulu kurulur, 1828'de ise İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlı bir komisyon açılarak eğitim kurumlarının yönetimi patrikliğe bağlanır. 1858 yılında yapılan bir araştırma sonucunda İstanbul'da 42 Ermeni okulunda 4376 erkek ve 1155 öğrenci mevcuttur **(Seropyan, 1993c)**.

Eyüp'te Bezciyan Mektebi, Arakelyan ve Ardemyan okulları bulunmaktadır **(Seropyan, 1993c)**. 1840-1845 yıllarında Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi onarılırken, 1842 yılında kilisenin yanına Arakelyan adında bir okul yapılmıştır **(Şekil 4.46)** ve Ardemyan adında kız mektebinden söz edilmektedir **(Hançer, 2005)**. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi, Arakelyan Mektebi ve Mezarlığı Vakfı içerisinde yer alan Arakelyan Mektebi, vakfın 1936 Beyannamesinin içerisindeki mülkleri içinde bulunmaktadır. Beyannamede okulun 1936'dan önce yıkılmış olduğu düşünülmektedir. Ermeni Patrikhanesi Tedrisat Komisyonun 1907 yılındaki raporunda, Surp Asdvadzadzin Karma Arekelyan Okulu ile 1870 yılında kurulan Ardemyan Kız Okulunun 1889'da birleştiği belirtilmektedir **(Polatel vd., 2012)**. **Tablo 4.8'**da belirtilen okulun yerinde çalışmanın yapıldığı dönemde çocuk parkı mevcuttur **(Şekil 4.46)**. Alman Mavileri Haritasında (1913-1914) kilisenin bulunduğu sokağın ismi Mektep Sokak olarak geçmektedir. Bu durum da okulun oradaki varlığının bir göstergesidir.

Şekil 4.46: Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Vakfı ve mülkleri **(Polatel vd., 2012)** Arakelyan Mektebi ve Ardemyan Okulu yerine yapılan çocuk parkı.

Surp Yeğya Kilisesi'nin 1832 yılında yeniden inşası Harutyun Amira Bezciyan tarafından yapılırken yanına da bir okul yaptırılmıştır. Okulu Bezciyan yaptırdığı için Bezciyan Okulu olarak anılmaktadır **(Tuğlacı, 1991)**. Okulun ismi Eyüpyan olarak da bilinmektedir **(Seropyan, 1993c)**. Bezciyan Okulunda eğitim verilmesi durdurulmuş, okulun bir kısmı kiliseye hizmet vermekte, bir kısmı da konut olarak kiraya verilmiştir. Yapı 1851'de ve 1995'te onarım görmüştür **(Hançer, 2005)**. Çalışmanın yapıldığı dönemde bu okulda eğitim-öğretime devam edilmemektedir **(Şekil 4.47)**.

Şekil 4.47: Bezciyan Okulu **(Tuğlacı, 1991)**.

4.3.2.5.Eyüp'teki Mimar Sinan Yapıları

Mimar Sinan, 1539-1588 yıllara arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda mimarbaşı olarak hizmet etmiş, "Klasik Osmanlı Mimarisi" üslubu ile eş anlamlı haline gelmiş, Osmanlı coğrafyası ve İstanbul'un silüeti üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Modern dönem öncesi, İslam mimarisinin en önemli ismi olan Sinan, merkezi planlı kubbeli camileri ile bilinmektedir **(Necipoğlu, 2013)**.

Eyüp'ün mimari katmanları içerisinde 16. yüzyılda yaşamış olan Mimar Sinan'ın yapıları yer almaktadır. **Saatçi'ye (2000)** göre, Mimar Sinan'ın Eyüp'te; sekiz cami,

dört eğitim yapısı, on türbe, üç hamam ve bir saray yapısı mevcuttur. İBB 2017 envanterine göre; beş cami, dört eğitim yapısı, yedi türbe, iki hamam ve dört çeşme mevcuttur **(Tablo 4.28)**. **Saatçi (2000)** ve İBB envanter listesinde farklar vardır. Bu farklılıklar, yapıların kaybolması (Nişancı Mustafa Paşa Hamamı, Semiz Ali Paşa Sarayı) ve süreç içeresinde farklı kaynaklardan ve belgelerden kaynaklardan yararlanılması olabilir. İBB listesindeki çeşmelerde Saatçi'nin cami ya da mescit olarak tespit ettiği yapıların içerisinde yer almaktadır **(Tablo 4.28)**.

Tablo 4.28: Mimar Sinan Yapıları **(Saatçi, 2000; İBB Envanteri, 2017)**.

	Cami ve Mescitler-Çeşmeler	**Eğitim Yapıları**	**Türbeler**	**Hamamlar**	**Saraylar**
1	Arpacıbaşı Mescidi	Sokullu Mehmed Paşa Medresesi*	Aya Paşa Türbesi	Dere (Akarçeşme/ Çömlekçiler) Hamamı*	Semiz Ali Paşa Sarayı
2	Davud Ağa Mescidi	Sokullu Mehmed Paşa Darülkurrası*	Dukaginzade Mehmed Paşa Türbesi	Nişancı Mustafa Paşa Hamamı	
3	Defterdar Camii*	Zal Mahmud Paşa Medresesi (Üst medrese) *	Lala Hüseyin Paşa Türbesi*	Türbe (Eski Yeni) Hamamı*	
4	Dökmeciler Mescidi*	Zal Mahmud Paşa Medresesi *	Pertev Paşa Türbesi*		
5	Nişancı Mustafa Paşa Camii*		Semiz Ali Paşa Türbesi		
6	Süleyman Subaşı (Karıcı Süleyman, Münzevi) Mescidi*		Siyavuş Paşa Türbesi*		
7	Şah Sultan Camii*		Siyavuş Paşa Evladı Türbesi		
8	Zal Mahmud Paşa Camii*		Sokullu Mehmed Paşa Türbesi*		
9			Sokullu Mehmed Paşa Evladı Türbesi		
10			Zal Mahmud Paşa Türbesi*		
*İBB 2017 Envanterinde olan yapılar					
1	Defterdar Mahmut Efendi Çeşmesi	İsmihan Sultan Kütüphanesi	Şair Fitnat Türbesi		
2	Düğmeciler Cami Şadırvanı		Defterdar Mahmut Efendi Türbesi		
3	Süleyman Subaşı Çeşmesi				
4	Zal Mahmut Paşa Cami Şadırvanı				

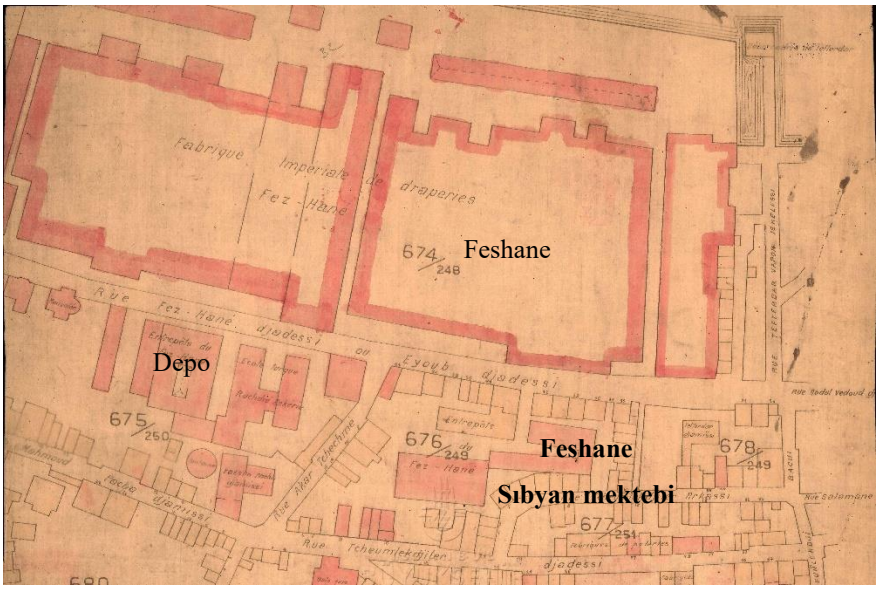
4.3.2.6.Endüstri Yapıları

Eyüp'te 2017 İBB tescil listesine göre iki adet endüstri mirası mevcuttur. Bu yapılardan ilki 1833 yılında kurulan Feshane fabrikası, diğeri ise 1914 yılında faaliyete geçen Silahtarağa Elektrik Santralidir. Çalışmada Eyüp tarihi ele alınırken, Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Dönemine Haliç ve Eyüp'ün sanayileşme süreçleri ve 1980'li yıllarda sanayi yapılarının kaldırılması, buralardaki dönüşüm süreçleri değerlendirilmiştir **(Bkz. Bölüm 3.3.2, 3.3.3)**. Sanayi yapılarından olan Feshane çalışmanın yapıldığı dönemde kültür merkezi, Silahtarağa Elektrik Santrali ise bir üniversiteye bağlı müze, kütüphane olarak işlevlerine devam etmektedirler.

Feshane, Eyüp'te Defterdar Caddesi üzerine **(Şekil 4.48, Şekil 4.49)** 1833 yılında ordunun fes ve kumaş ihtiyacını karşılamak amacı ile kurulmuş olan sanayi yapısıdır. Yapı ilk inşa edildiği dönemde katırların döndürdüğü dolaplar kullanılmakta iken 1843 yılında buhar makinesi ile çalışan iplik, dokuma ve apre makineleri getirilerek üretim kapasitesi artırılmıştır. Fabrika yapısı süreç içerisinde gelişerek en önemli üretim kurumları arasına girmiştir. 1895 yılında işçi ve çırak yetiştirmek amacıyla fabrikaya bağlı bir sıbyan mektebi kurulmuştur. Cumhuriyet sonrası çeşitli kuruluşlara hizmet veren fabrikanın 1986 yılında büyük dokuma salonu hariç bütün yapıları yıkılmıştır **(Dölen, 1994)**.

Şekil 4.48: Feshane **(Mimarizm, 2020)**.

Şekil 4.49: Pervititch Haritasında Feshane ve sıbyan mektebi **(İBB Atatürk Kitaplığı-Jacques Pervititch Haritaları)**.

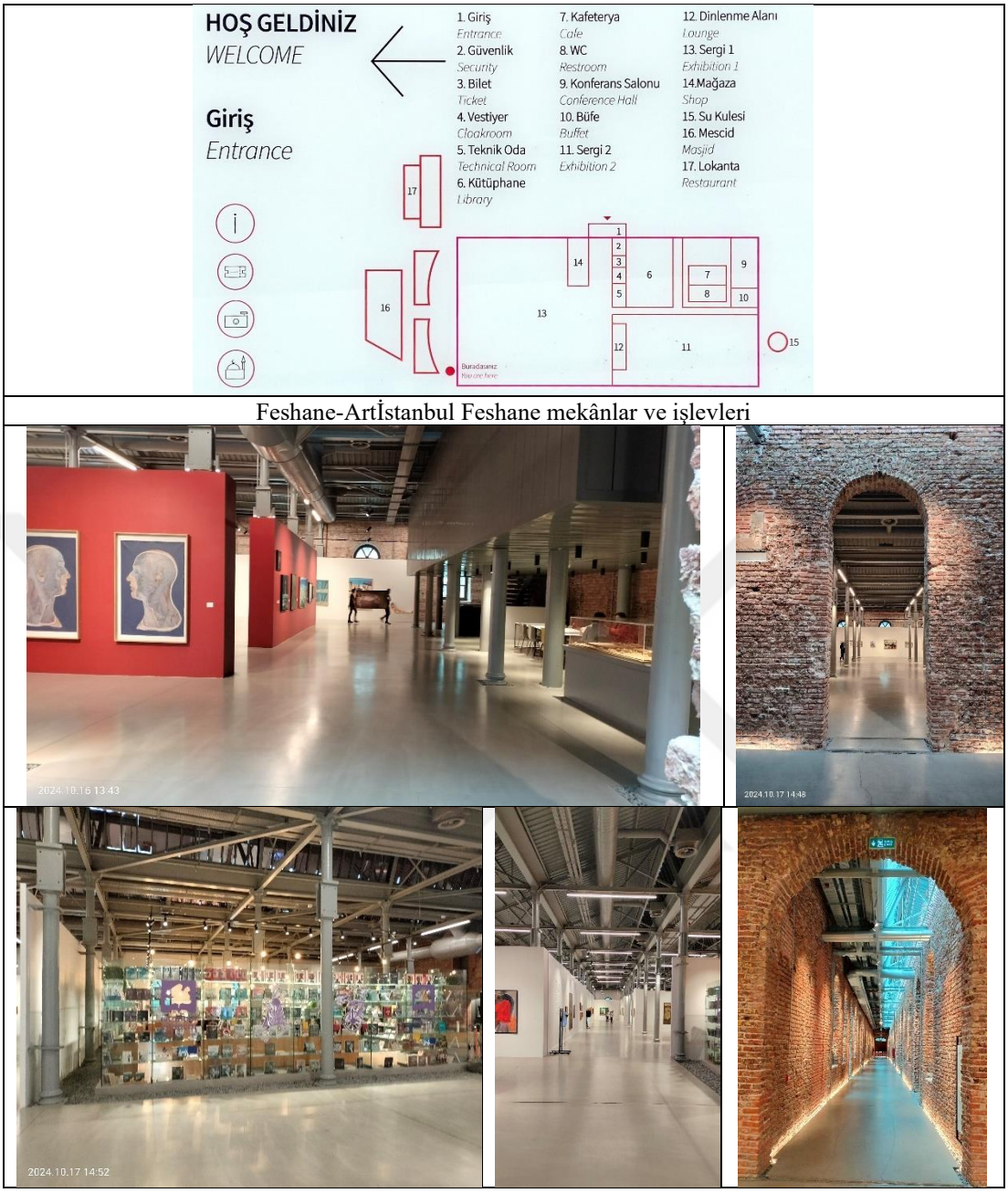
Çalışmanın yapıldığı dönemde (2025) Feshane, ArtİstanbulFeshane adında kültür merkezi olarak, sergilerin, farklı alanda eğitim ve atölyelerin yapıldığı bir mekâna işlevinde kullanılmaktadır. Yapıda 2022-2023 yıllarında restorasyon çalışması yapılmıştır. Yapının cephelerinde herhangi bir sıva uygulaması yapılmamış, cephedeki kullan taş ve tuğla malzeme görülebilmektedir. Yapının bulunduğu alan sınırları içerisinde, girişte sergi ve mescit, lokanta, su kulesi ve fabrika yapısı mevcuttur. Yapını yeni işlevinde giriş, iki sergi alanı, konferans salonu, kütüphane, dinlenme alanı, büfe ve mağaza mevcuttur **(Tablo 4.29)**.

Tablo 4.29: Feshane-ArtİstanbulFeshane (2024).

Feshane doğu cephesi-Haliç yönü

Tablo 4.29: Devam.

Feshane-ArtİstanbulFeshane mekânlar ve işlevleri

Eyüp'te çalışmanın yapıldığı döneme ulaşan diğer bir endüstri mirası, Emniyettepe Mahallesinde yer alan Silahtarağa Elektrik Santralidir **(Şekil 4.50)**. 20. yüzyılda teknolojinin gelişmesi ile havagazı ile aydınlanan sokaklarda ve buhar ile çalışan fabrikalarda elektrik kullanılmaya başlamıştır. 1910 yılında Osmanlı Devleti, Haliç'in kuzeyinde elektrik santrali yapılması için Macar firması Ganz ile anlaşmıştır. Fabrikanın açılısı Balkan Harbi (1912) ve 1913 Eylül ayında gerçekleşen sel felaketi nedeni ile ancak 1914 yılında gerçekleşmiştir. Zaman içerisinde fabrikanın kapasitesi arttırılarak İstanbul'daki farklı yerleşimlerine elektrik verilmiştir **(Koçu, 1968)**.

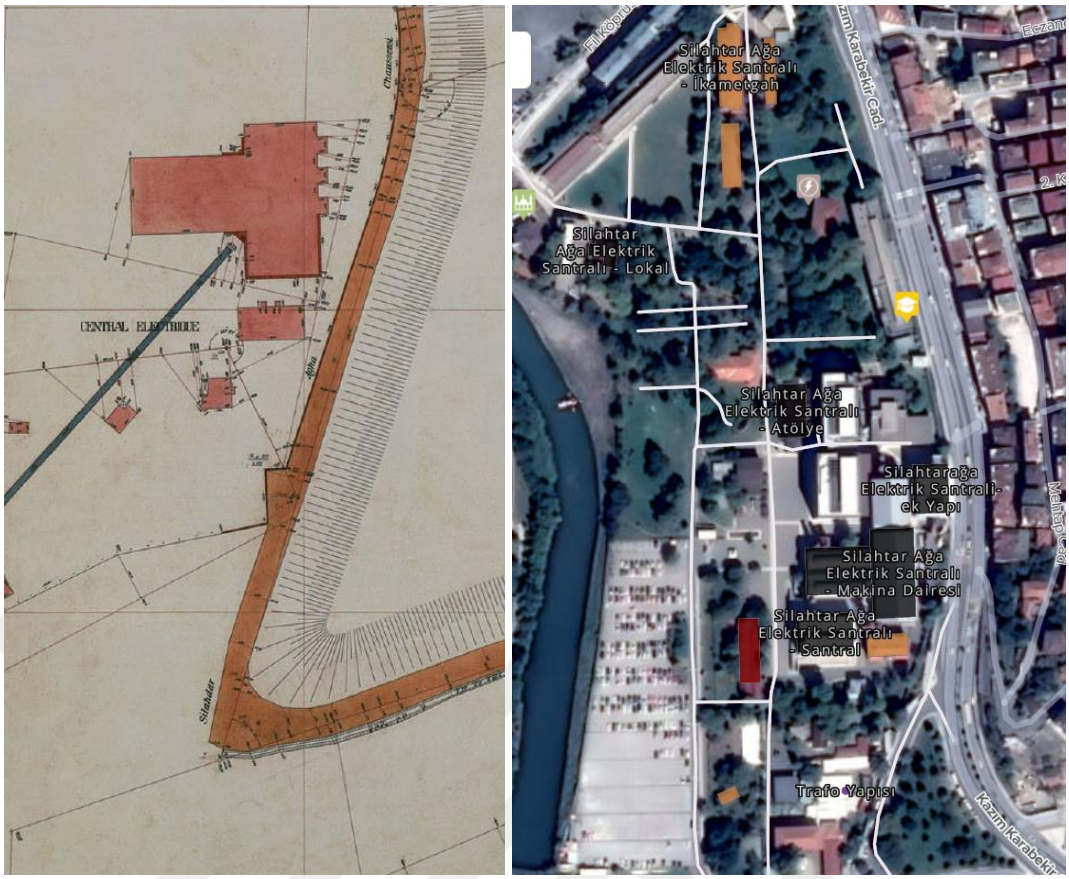
Silahtarağa Elektrik Santrali, Türkiye'nin ilk termik santralidir. Santralin Haliç'e yapılmasının sebebi; Haliç'in, Silahtar Ağanın merkezi konumda olması, santralin soğutulmasında Alibeyköy ve Kağıthane derelerinin suyunun kullanılması ve elektriğin kolay bir şekilde dağıtılabilecek olmasıdır **(Kıraç ve Kaptı, 2004)**.

Fabrika; kuzeyde yaşam birimleri, güneyde fabrika binaları olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İnşa edildiği dönemde bir kazan dairesi olan fabrikanın, 1929'da ikici, 1939'da üçüncü ve 1956'da dördüncü kazan dairesi inşa edilmiştir. Fabrika buhar enerjisi ile çalışmakta, buharı oluşturan güç ise kömürdür. Kömürlerin depolanması için de fabrikada kömür depoları mevcuttur. Fabrikanın su ihtiyacı Silahtar Ağa dersinden betonarme kanallar aracılığı ile gelmekte, makine dairesini soğutan su Haliç'e dökülmektedir. Fabrikanın atığı olan cüruf, Kağıthane kenarında kurulan tuğla fabrikasında kullanılmakta, bu tuğlalarla ise kent içi elektrik şebekesi kanalları inşa edilmiştir. Ayrıca tesis içerisinde kuzeyde lojmanlar, lokanta ve tamir atölyeleri; güneyde yer alan diğer birimler büro binası, yönetim binası ve müdür lojmanıdır **(Kıraç ve Kaptı, 2004)**.

Şekil 4.50: Santral İstanbul **(Web 12)**.

Santralin yerleşim planı Alman Mavileri Haritasından (1913-1914) değerlendirildiğinde yapının o dönem makine dairesi ve lojman bölümünün olduğu görülmektedir. Ayrıca makine dairesinden Haliç'e doğru bir hat inmekte, bu hattın Kıraç ve Kaptı'nın (2004) bahsettiği su kanallarının olabileceği düşünülmektedir. **(Şekil 4.51)**.

Şekil 4.51: Santral İstanbul, Alman Mavileri (1913-1914), 2025 uydu fotoğrafı **(İBB Şehir Haritası, İBB Şehir Haritası, 2025)**.

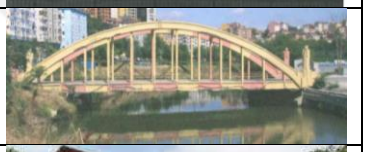
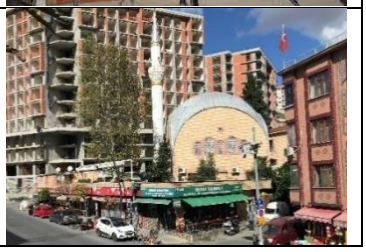
Silahtarağa Elektrik Santrali faaliyetlerine 1914-1983 yılları arasında devam etmiş, 1983 yılında kapatılmıştır. 2004 yılında Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı tarafından santral Bilgi Üniversitesine tahsis edilmiştir. 2004-2007 yılları arasında renovasyon çalışmaları yapılmıştır. Renovasyon çalışmaları sonucunda santralin makine daireleri endüstriyel arkeoloji müzesi dönüştürülmüştür **(Web 12)**. Elektrik santral tesisindeki yapılar 2017 İBB tescil listesinde; kazan dairesi binası eğitim yapısı, atölye binası ticaret yapısı, makine dairesi müze ve santral binası kütüphane olarak işlevlendirildiği belirtilmektedir.

4.3.2.7.Eyüp'ün Cumhuriyet Dönemi Yapıları

Eyüp'ün çok katmanlılığına eklenen ve Cumhuriyet Döneminde gelişen imar faaliyetleri sonucunda dönemin özelliklerini yansıtan yapılarda inşa edilmiştir. Eyüp'te Cumhuriyet Dönemi yapıları içerisinde farklı yapı grupları mevuttur. Döneme ait iki cami, üç okul ve bir hastane yapısı mevcuttur. Bu yapılardan sadece Şehitlik

Mezarlığı Camii tescilli, diğerleri tescilli değildir. Tescilli olmayan yapılar Cumhuriyet Dönemi yapıların özelliklerini taşımış olduğu tespit edilmiş ve DOCOMOMO Türkiye listesine girmiştir **(Tablo 4.30)**.

Tablo 4.30: Cumhuriyet Dönemi Eyüp'teki tespit edilen nitelikli yapılar.

Liste	Yapı	Tescil Durumu	Mahallesi	İnşa Yılı	Yapı Görseli
2017 Tescil Listesi	Şehitlik Mezarlığı Camii	Tescilli	Topçular	1948-1949	X
DOCOMOMO (Seçer Kariptaş & Boduroğlu, 2009)	İstanbul Eyüp Devlet Hastanesi	Tescilsiz	Merkez	1952-Ek Yapı 1964	
DOCOMOMO (Seçer Kıriptaş & Sarıman, 2010)	Eyüp Merkez İlköğretim Okulu (İstanbul 36. Mektep)	Tescilli	Merkez	1932	
DOCOMOMO (Seçer Kariptaş & Boduroğlu, 2010)	İstanbul Ebusuhut İlköğretim Okulu	Tescilli	Merkez	1911	
DOCOMOMO (Kaptı & Kıraç, 2010)	Silahtarağa Köprüsü (Betonarme Bowstring)	Tescilli	Silahtarağa	1932	
DOCOMOMO (Seçer Kariptaş, 2012).	Eyüp Üç Şehitler İlkokulu	Tescilsiz	İslambey	1964	
DOCOMOMO M. Ali Karagöz, Mine Topçubaşı-2022	Eyüpsultan Üçşehitler Camisi	Tescilsiz	İslambey	1960	

Eyüp Devlet Hastanesi 1952 yılında 25 yatak kapasiteli olarak inşa edilmiş, 1964 ve 1973 yıllarında hastaneye ek yapılarak SSK hastanesi olarak hizmet vermiştir. 1989 yılında yapıya prefabrik poliklinikler eklenmiştir **(Seçer Kariptaş ve Boduroğlu, 2009)**.

Eyüp Merkez İlköğretim Okulu diğer adıyla İstanbul 36. Mektep, 1932 yılında eğitim öğretime açılmıştır. Süreç içerisinde Eyüp Merkez 1. Okul, Eyüp Merkez İlkokulu, Merkez İlköğretim Okulu isimlerini almıştır. Üç katlı olan okul binasında 22 odadan oluşmaktadır. Yapının bahçesine 2002 ve 2005 yıllarında ek sınıflar yapılmıştır. Yapı 1979 yılındaki Eyüp Koruma Planında tescillenmiştir **(Seçer Kıriptaş ve Sarıman, 2010)**.

Ebusuhut İlköğretim Okulu 1911 yılında, iki katlı kagir olarak Sultan Reşat tarafından yaptırılmıştır. Yapının mimarı Mimar Kemalettin Bey'dir. Yapıda 1911-1912 yıllarında Reşadiye Numune Mektebi olarak eğitim öğretime başlanılmıştır. Yapının ikinci katının üst örtüsü kubbedir. Yapıda sekiz sınıf mevcut olup, sonra dört sınıflık kagir ek pavyon yapılmıştır **(Seçer Kariptaş ve Boduroğlu, 2010)**.

Silahtarağa Köprüsü, Cumhuriyetin ilk bayındırlık köprülerinden bir olup, Haliç'in kuzeyinde Silahtarağa Deresine yapılmıştır. Köprü, 1932 yılında betonarme bowstring sistemle inşa edilmiş, 34 metre açıklıkla geçilmiş ve genişliği beş metredir. Köprü Art Deco stili il tasarlanmış, dönemin özelliklerini yansıtan kirişleri üzerinde kanalları ve iki tarafında fenerlikleri mevcuttur **(Kaptı ve Kıraç, 2010)**.

Eyüp Üç Şehitler İlkokulu, 1964 yılında hizmete girmiştir. Yapı, üç katlı betonarme olarak inşa edilmiş, inşa edildiği günden günümüze dış cephesi değişmemiş, fakat iç mekânda ihtiyaca göre ek sınıflar ve odalar oluşturmuştur. Yapı özgün fonksiyonunu korumaktadır **(Seçer Kariptaş, 2012)**.

Çalışmada, Eyüpsultan Üçşehitler Camisi Cumhuriyet Dönemi yapısı olduğu tespit edilmiştir. Üçşehitler Cami **Eyüpgiller'in (2006)** eğrisel üst örtülü camiler olarak tanımladığı kategoriye girmektedir. Yapının dönem etkisini gösterdiği yapının kubbesinden anlaşılmaktadır. Caminin ana mekânı olan harim mekânı 12x12 metre kare plan düzeninde tasarlanmıştır **(Şekil 4.53, Şekil 4.54)**. Harim mekânını kapatan betonarme kabuk kubbe, dört kemerin üzerine doğrudan pandantifler ile bağlanmıştır. Kubbeye geçiş elemanı olan pandantifler cepheden algılanabilmektedir. Yapının son cemaat mahfilinin ek olduğu anlaşılmaktadır. Yapının 1969 yılına ait fotoğraflarından cephe kurgusunun bozulduğu görülmektedir. 1969 yılına ait fotoğrafta 50x50'lik kare formunda pencere açıklıkları mevcut olup, bu açıklıklar belirli bir düzen oluşturmaktadır **(Şekil 4.52, Şekil 4.54)**. Yapıya yapılan ekler ve cephe kurgusunun bozulması ile yapının kütlesel formunu bozmuş, özgün pencere açıklıklarının

kapatılması ile yapının cephe algısı bozulmuştur. Yapı özgün işlevi olan cami işlevini korumaktadır. İnşa edildiği dönemde betonarme karkas sistemin kullanılmış olması betonarme kubbe kabuğunun farklılığı, 1969 yılına ait fotoğrafta güneydoğu cephesindeki 50x50 cm ölçülerindeki pencere açlıkları ile yapı, bulunduğu doku içerisinde de uzun yıllar farklılık göstermiştir **(Şekil 4.52)**.

Üçşehitler Cami modern dönemin özelliklerini taşımakla birlikte Eyüp'te eski ve yeni tüm dini yapılar incelediğinde farklı bir mimari anlayışıyla inşa edildiği görülmektedir. Üçşehitler Cami'nin kendine özgü pencere yapısının olması, betonarme şekilde inşa edilmesi, kubbesini betonarme kabuk tarzında inşa edilmesi ve pandantiflerinin cepheden görülebilmesi kendini diğer kubbeli yapılardan ayırmaktadır. Üçşehitler Cami, 1960'lı yıllarda Eyüp'e modernist bir tarzda inşa edilmiş olması yerleşim yeri kimliği açısından ve dönemin siyasi özellikleri açısında önem taşımaktadır. Yapının cephe özelliklerinin bozulmasına rağmen kubbe özellikleri, kütle düzenlemesi ve bölgenin mimari çeşitliliğini arttırılması nedeni ile yapı korunmalıdır.

Şekil 4.52: 1969'da İslambey Caddesi ve Üçşehitler Cami **(Türkmenoğlu, 2005)** ve 2023 yıllarındaki görüntüleri.

Şekil 4.53. Üçşehitler Cami zemin kat ve kadınlar mahfili bölümü.

Şekil 4.54. Yapının betonarme kubbesi ve özgün pencere açıklığı.

4.4. Eyüp'ün Somut Olmayan Kültürel Mirası ve İlgili Kültürel Mekânlar

Çalışmada, Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası ve somut olmayan kültürel miras mekânları ele alınmıştır. Çalışma yapılırken UNESCO'nun 2003 yılında yayımlamış olduğu somut olmayan kültürel miras bildirgesi doğrultusunda Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası araştırılmış, alana dair bilgiler literatür araştırması ile elde edilmiş, sözlü tarih araştırmaları ve yerinde incelemeler yapılarak somut olmayan kültürel mirası ve somut olmayan kültürel miras mekânları değerlendirilmiştir.

Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası ele alınırken UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde miras için belirlediği sınıflandırmaya göre

beş başlıkta ele alınmıştır. Eyüp'te tespit edilen somut olmayan toplumsal kültürel miras uygulamalar, el sanatları/üretim ve gastronomi (yeme/içme) altında üç ana başlıkta toplanmıştır. Eyüp özelinde toplumsal uygulamalar unsurunun içerisinde inanç ve ritüeller ayrıca ele alınmıştır. Özellikle Eyüp'ün dini bir merkez olması, bu bağlamda Eyüp'e göre oluşan uygulamalar, farklı dini grupların burada olması ve ayrıca Hristiyan toplumun Eyüp'te yaşaması ve buraya gömülmesi bu başlığı ayrı ele alınmasının nedenidir.

Eyüp'ün kendine ait birçok gelenek mevcuttur. Bu gelenekler, Bizans döneminde yerleşim yeri olan Eyüp, fetihten sonra Ebu Eyyüb Ensari'nin kabrinin bulunması ve buraya bir türbe ve külliye inşası ile Müslüman toplumun Ebu Eyüp Ensari'ye yakın gömülme isteği ile Eyüp içerisine birçok mezarlık, türbe inşa edilmiş, bu istek bir gelenek haline dönüşmüştür. **Tanman (1994)**, bu gelenek ile Eyüp'te "İslam nekropolü" ortaya çıkardığını belirmektedir. Yerleşim yeri bu şekilde gelişirken yerleşim yeri içerisinde bu türbe ve mezarlık ziyaretlerini kapsayan gelenekler de ortaya çıkmıştır. Eyüp Sultan türbesini gündelik ziyaretlerin dışında türbeye yeni evlenenler ve sünnet çocuklarının ziyaret etmektedir. Bu kapsamda sünnet çocukları için oyuncaklar üretilmeye ve satılmaya başlanmıştır. Oyuncaklar Eyüp Sultan Cami ve Türbesine üzerindeki en önemli aks olan Cami Kebir Sokağı üzerinde oyuncakçılar çarşısının inşasına neden olmuştur. Ebu Eyüp Ensari'ye yakın gömülme geleneği nedeni ile Eyüp'e türbeler inşa edilmiş, Müslümanların odak merkezi olan Eyüp'e tekkeler inşa edilmiş, dini ve ibadet açısından farklı ritüellere sahip topluluklar Eyüp'e yerleşmiştir. Bu toplulukların buraya yerleşmesi ile toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler açısından somut olmayan kültürel mirasın oluşmasına neden olmuştur. Yine türbe ziyaretleri kapsamında padişahların kılıç kuşanma geleneği oluşmuştur.

Eyüp'te Müslüman ve gayrimüslim topluluklar birlikte yaşamıştır. Literatür çalışmaları ile gayrimüslim toplumunun yerleşmesi incelenmiş ve çalışmanın yapıldığı dönemde (2024) Eyüp'te iki kilisenin var oluşu buradaki toplumun ritüel ve toplumsal uygulama (Ermeni Yortuları ve ibadeti), el sanatları (çömlek, bürümcek kumaşı) içeren somut olmayan kültürel mirasına katkıda bulunmuştur.

Eyüp'ün Tarihi Yarımada'ya yakınlığı nedeni ile ve hem kendi yeme-içme ihtiyaçlarını hem de yarımadanın ihtiyaçlarını karşılamak için yerleşim yerinde üretim faaliyetleri gerçekleşmiştir. Bu üretim faaliyetleri içerisinde süt ürünleri (kaymak üretimi vb.), bostan ürünleri (sebze, meyve vb.), kebapçılık, turşuculuk gelişmiştir.

Tüm bu ve buna benzer üretimler sosyoekonomik kalkınmayı sağlarken gastronomi alanında da somut olmayan kültürel mirasın var oluşuna neden olmuştur. Yine üretim faaliyetleri açısından Eyüp'ün doğası ile bütünleşen çiçek yetiştiriciliği önem kazanmıştır.

Eyüp'ün Haliç kıyısında olması, üretim ve üretim faaliyetlerini geliştiriştir. Haliç'ten çıkarılan kil ile çömlekler yapılmış, tuğla ve kiremit üretilmiş, kil ile oyuncaklar yapılmıştır. Haliç'in saray ve köşklerin yıkılmasından sonra Haliç kıyıları endüstri alanına dönmüş, Feshane gibi önemli endüstri yapıları inşa edilmiş ve fes gibi ürünler imal edilmiştir. Tüm bu süreç el sanatları-üretim açısından somut olmayan kültürel mirasa dönüşürken, fes üretimini destekleyen ve Feshane'ye bağlı okulun kuruluşu ile usta-çırak ilişkisi açısında da somut olmayan kültürel mirasın geliştirmiştir.

Çalışmada Eyüp ile ilgili tespit edilen somut olmayan kültürel mirasın kente ve mekâna yansımaları ele alınmıştır. Literatür çalışması ve alanda yapılan bazı tespitler bir araya getirilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

4.4.1. Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler

Bir ülkenin genelinde kabul gören toplumsal uygulamalar, bazı bölgelerde bölgesel olarak farklılaşma göstererek çeşitlenmektedir. Bu uygulama çeşitliliği her bölgenin özgün kimliğini ortaya koyar ve o bölgenin kültürel devamlılığını sağlar. Yaşamın içinde var olan doğum, ölüm, bayram, düğün ve çeşitli etkinlikler bir ritüel etrafında bütünleştirilmesi ile kültürümüzün önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır **(Isparta'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası, 2019)**.

Eyüp semtinin kurulduğu günden itibaren ona atfedilen önem semte gerçekleştiren toplumsal uygulamaları farklılaştırmış ve Eyüp'e özgü hale getirmiştir. Bu uygulamalar Eyüp Sultan El Ensari odaklıdır. Dini bir merkez haline gelen semtte dini günlerde birçok etkinlik yapılmaktadır. Bunların dışında en önemli geleneklerden biri "Kılıç Kuşanma Töreni"dir. Saltanatın kaldırılmasından sonra bu geleneğin semtte kentsel olarak izleri rastlanmaktadır. Eyüp Sultan'a yakın olma ve Eyüp'e gömülme isteği "Mezar Geleneği"ni ortaya çıkarmıştır. Bu gelenek ile Eyüp'te birçok mezarlık alanı oluşturulmuş, birçok türbe inşa edilmiştir. Yine Eyüp Sultan'ı ziyaret kapsamında gerçekleşen bir gelenek ise "Sünnet Çocuklarının Eyüp'e getirilmesi"dir. Bu gelenek semte oyuncakçılar çarşısı olarak yansımıştır. Eyüp semtinde

gerçekleştirilen diğer bir uygulama ise Osmanlı Dönemine ait "İmaret Geleneği"dir. Cumhuriyet'in ilanı ile ortadan kalkan bu gelenek günümüzde farklı uygulamalar ile yapılsa da Eyüp Mihrişah Valide Sultan İmaret 'inde yapının özgün işlevi ile koruyarak devam etmektedir.

4.4.1.1.Dini İnançlar ve Ritüeller

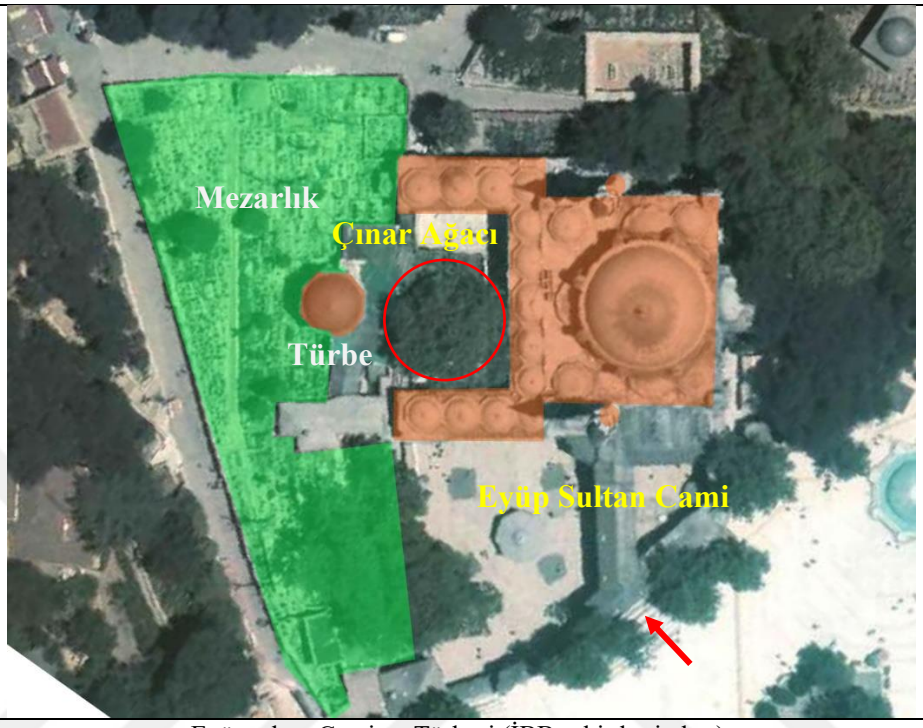
Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası incelenirken, toplumsal kimlik ver kültürel çeşitlilikler üzerinden ele alınmış, bu kapsamda Müslüman toplum ve Ermeni toplumların gerçekleştirdikleri ibadetler/ritüeller ve bunlara ait mekânlar irdelenmiştir. Eyüp'te Müslüman toplumun inançlarının/ritüellerinin odağındaki Eyüp Sultan Cami ve Türbesi etrafında gelişen katmanlaşma olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak dini bir merkez halini alan Eyüp'e; camiler, tekkeler, medreseler, türbeler ve mezarlıklar inşa ediliştir. Bunların odağında yer alan Eyüp Sultan Cami ve Türbesi'nde halk tarafından gerçekleştirilen ritüelleri sayısını fazlalığı dikkat çekmektedir. Dini ritüeller kapsamında; Eyüp Sultan Cami ve Türbesi çevresinde gelişen inançlar ve ritüeller, ölüm ve ölümle ilgili gelenekler-mezarlıklar-türbeler, tekkeler ve tekkelerde gerçekleşen ritüeller değerlendirilmiştir. Eyüp'te yaşamış diğer bir toplum ise Ermenilerdir. Ermeniler Eyüp'te ibadetlerini gerçekleştirmek için İslambey Mahallesinde Surp Asdvadzadzin Kilisesini ve Nişancı Mahallesinde Surp Yeğya Kilisesini inşa etmiştir. Dini inanç kapsamında kiliseler ve kiliselerdeki inançlar/ritüeller değerlendirilmiştir.

4.4.1.1.1. Eyüp Sultan Cami-Türbesi ve Çevresinde Gelişen İnançlar-Ritüeller

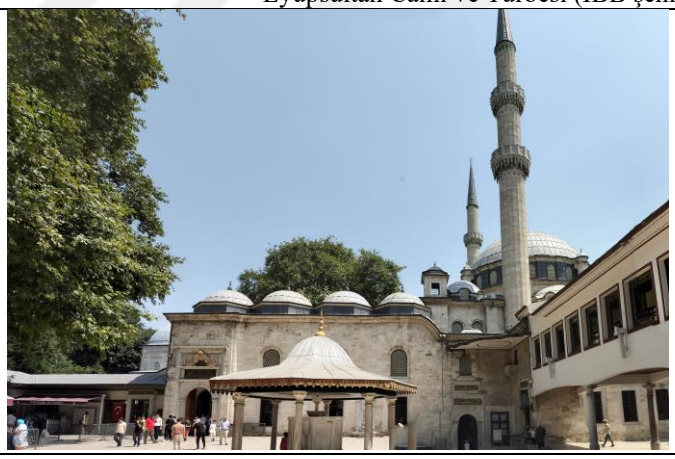
Eyüp Sultan Cami ve Türbesi, Eyüpsultan semtinin yerleşimindeki ve semtin gelişimindeki en önemli faktördür. Eyüpsultan'da Osmanlı'dan beri yapılan iskân politikası gerek semtin dini özelliği gerekse semtin konumu nedeni ile yerleşim yeri olarak tercih edilmesine ve semtin giderek büyümesini sağlamıştır. Cami ve türbenin semtin gelişiminin yanı sıra semtte gerçekleşen dini ritüellere ve semtin geleneklerine katkısı oldukça fazladır. Eyüp Sultan Cami ve Türbesinin ayrı olarak ele alınmasının nedeni cami ve türbede gerçekleşen birçok ritüelin ve inancın Eyüp Sultan'a özel olarak gerçekleştirilmesidir. Eyüp Sultan Cami ve Türbesinde gerçekleşen ritüellerin

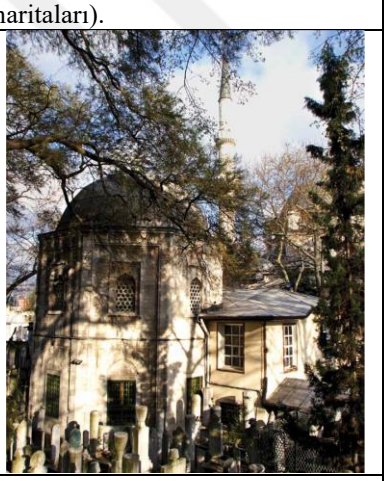
ve geleneklerin somut olmayan kültürel miras çerçevesinde incelenerek ve bunun mekânlara yansıması ele alınmıştır **(Tablo 4.31)**.

Tablo 4.31: Eyüp Sultan Cami, Türbesi ve avlusu.

Eyüpsultan Cami ve Türbesi (İBB şehir haritaları).

Eyüpsultan Cami ve Türbesi

İstanbul'da herkes tarafından bilinen ve ziyaret edilen türbelerin başında Eyüp Sultan Türbesi'dir. Türbe'nin yer aldığı Eyüp semti inanlar tarafından kutsal ve yarı Mekke gibi sayılmaktadır. İstanbul'a ziyaret için gelenler, çocuğunun olmasını isteyenler, İstanbul'dan hacca gidecekler, yeni evlenenler, sünnet olacak çocuklar ve çeşitli dilekleri olanlar hacet penceresinin önünde dua okurlar **(Göktaş, 1994)**.

Eyüp Sultan Türbesi ve çevresinde gelişen farklı uygulamalar ritüeller bulunmaktadır. **Kalafat (2008)**, türbe etrafında tavaf, türbe etrafında birikmiş yağmur suyuna kutsiyet, adak adamak gibi ritüeller tespit etmiştir. Eyüp Sultan Türbe Camine atfedilen önem Osmanlıda gerek padişahlar gerek toplum tarafından oldukça fazladır. Türbe ziyaretleri padişah ve halk tarafından yapılmaktadır. Padişahlar kılıç kuşanma törenleri ve savaşa çıkmadan önce türbeyi ziyaret etmekteydiler. Savaşa çıkmadan önce türbeyi ziyaret edilmesi sultana ve orduya moral-güç verdiğine, zafer için vesile olduğuna inanılırdı. Osmanlı'nın son dönemlerinde padişahların savaşa katılmaması savaş öncesi türbe ziyareti geleneği giderek son bulmuştur **(Efendioğlu, 2011)**. Eyüp Sultan Türbesi ve Cami etrafında buranın kutsal görülmesi nedeni ile halk tarafından Eyüp Sultan'a yakın gömülme, cami ve türbeye yakın olmak için Eyüp'e yerleşmek, sünnet çocuklarının ve okula başlayacak çocukların türbe ziyareti, yeni evlenenlerin türbe ziyareti gibi adetler mevcuttur. Bu geleneklerin bazıları türbe ve etrafında hala devam etmekte bazıları ise son bulmuştur. **Uyanıker (2010)** çalışmasında, Eyüp Sultan Türbe ve Camii etrafında oluşan inanç ve ritüeller; icranın adı, kaynağı, icra öncesi, performans, icra sonrası, icranın zaman ve mekânı ile icranın işlevleri bakımından incelemiş, çalışmada ritüellerden, inançlardan ve bunların uygulamalarına yer vermiştir. Derlenen bilgiler ile **Tablo 4.32**'de verilmiştir.

Tablo 4.32: Eyüp Sultan Cami/Türbesinde gerçekleştirilen ritüeller ve inançlar **Uyanıker (2010)** çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Ritüel		Uygulanışı	Önemi
Ritüel 1	Kılıç kuşanma Merasimi (Taklid-i Seyf Törenleri)	Yeni padişah deniz yolu ile Eyüp Sultana deniz yolu ile gelir, Cülus Yolundan geçer, döneminin önemli şeyhi, şeyhülislamı Eyüp Sultan Türbesinde padişaha kılıç kuşandırır. Törenden sonra padişah kara yolu ile saraya döner.	Eyüp Sultan'ın Konstantiniyye seferinde Ayasofya'da namaz kılmış ve padişahların bu törende kullandıkları yolu kullanmıştır. Padişahlar törende bu yolu kullanması ile Eyüp Sultan'ın izlediği yolu izleyerek bir geleneği yerine getirmiş olurlardı. Ayrıca bu tören padişahın milletini ve devletini koruyacağı fikrini sembolize eder.
Ritüel 2	Eyüp Sultan Türbesini ziyaret adabı Uygulama 1	Mekruh vakitlerde ziyaretten kaçınılır ve ziyaretten önce abdest alınır. Kabre karşı durmadan iki rekât namaz kılınır. Bunları yaptıktan sonra türbe ziyareti gerçekleşir. Kabir ziyaretleri cuma günü Cuma namazından önce gerçekleştirilir.	Kabir ziyareti adabı ve fazileti anlatmak.

Tablo 4.32: Devam.

Ritüel		Uygulanışı	Önemi
	Uygulama 2	Ziyaretten önce abdest alınır, temiz giyinilir. Camiye giriş yapıldığında "Esselamün aleyküm" denir. Türbe ziyaretinde ziyaretçi erkek ise dış kısımda, kadın ise ayakucunda dua eder ve şebekenin etrafında üç kere dolaşır. Çocuklara mekradin ayakucundaki atlas etek üç kere öptürülür. Ziyaretin sonunda türbenin iç kapısı yanındaki rahle üzerinde Kur'an okuyan türbedara çocukların okutturulması, tespihten geçirtilmesi ve tütsü alınması âdettendir. Türbeden çıkılırken kabre sırt çevirmeden geri geri çıkılır. Kabrin ayakucundaki sudan içilir ve bu suyun kalp hastalıklarına iyi geleceğine inanılır.	İslam inancında 1,3,5,7 gibi sayılar anlam taşır. İcra ediliş sırasında 3 defa kabrin başında dönülmesinin sebebi ise "Allah'ın hakkı üçtür" inanışından geldiği düşünülür.
	Uygulama 3	Bu uygulama diğer uygulamalara benzerdir. Ziyaretten önce abdest alınır, camiye girişte selam verilir, türbe ziyaretinden önce iki rekât namaz kılınır, türbe ziyaret edilir ve kabre sırt dönülmeden türbeden çıkılır. Bu uygulama Cuma Günü gerçekleştirilir.	Türbe ziyaretinde maneviyat ile sevap kazanılacağı düşünülmektedir. Türbeden geri geri çıkılmasının sebebi Eyüp Sultan'a duyulan saygıdır.
Ritüel 3	Türbedeki çınar ağacına saygı.	Ziyaretten önce abdest alınır. Türbeye gelindiğinde avluda bulunan çınar ağacı etrafında ü. kere dua edilerek dolaşılır. Kısmetinin açılmasını isteyenler, çınar ağacı etrafındaki çeşmeleri tek tek Açar ve ağaç etrafında üç kere dolaşır. İstekleri olan bazı kimseler isteklerinin resmini çizer veya temsili maketinin ağacın altına gömerler. İcra tamamladıktan sonra, türbenin deniz kapısı tarafından çıkarlar	Türk-ağaç kültünden kaynaklanan inanç doğrultusunda ağaca duyulan saygı gösterilmiştir.
Ritüel 4	Kısmet çeşmeleri	Türbe ziyaretçileri, Eyüp Sultan'ın ayakucundan çıkan suyu türbe önündeki musluklardan şifa niyetine içmektedirler	Türk-su kültünden gelen şifalı su inancının uygulanmasıdır. Suyun kötülüklerden koruyacağına, bereket ve uğur getireceğine, kısmet açacağına ve şifa vereceğine inanılmaktadır.
Ritüel 5	Kızılcık Şerbeti ve Zemzem Suyu Akan Çeşme	Dini önemi olan gecelerde türbede dua edilir. Dua edene türbe önündeki çeşmeden akan bir damla suyun zemzem olduğuna inanılır.	Türk-su kültünden gelen şifalı su inancının uygulanmasıdır. İslamiyet ile bu suyun zemzem suyu inanışına dönmüştür.

Tablo 4.32: Devam.

Ritüel		Uygulanışı	Önemi
Ritüel 6	Eyüp Sultan Türbesi'ne Süpürge, Takunya ve İbrik Bırakma	Eyüp Sultan türbesi içinde, avluda bulunan ve önemli kişilerin yattığı her bir küçük odanın içine süpürge, takunya ve su dolu ibrik bırakılır.	Türbe ve Camide kabri bulunan önemli kimselerin ruhunun ölümsüz olduğu ve mezarlarında yaşadığı düşünülmektedir. Türbede çalışan kimselerce bırakılan takunya ve ibrik, burada yatan zatların geceleyin abdest almaları için bırakılır. Süpürge ise; türbenin içinde bulunduğu odanın temizliği için bırakılmaktadır. Bırakılan süpürge nedeniyle odanın her zaman temiz olduğunu söylenmektedir.
Ritüel 7	"Çifte Gelinler" Türbesi'ni Ziyaret Etmesi	Kısmet bulmak isteyen kızlar bu türbede dua ederler. Hamile kadınlar ve evliler, nişanlılar türbeye yeşil ve kırmızı bez adarlar. Yaramaz çocuklar türbe etrafında üç kere dolaştırılırlar. Erkeklerin bu türbeye girişleri adet değildir.	Kırımdan gelen iki gelin kız kardeşin evlendikleri gece burada vefat etmişler ve sonrasında onlar için türbe inşa edilmiştir.
Ritüel 8	Çocuğu Olmayan Kadınların Eyüp Sultan Türbesi'ni Ziyaret Etmesi	1.Ziyaretten önce abdest alınır, türbede iki rekât namaz kılınır ve adak adanır. 2. Çifte gelinler türbesinden toprak alınır, Alınan toprak pembe gazlı bez içeresine konur ve ağzı gelin teli ile bağlanır. Bu toprak bir sene evde yüksek bir yerde ya da gelinin yastığı altında saklanır. Dilek gerçekleşirse adak yerine getirilir, gerçekleşmez ise türbeden alınan toprak geri getirilip yenisi alınır. Bu ritüel 3 kere tekrarlanabilir.	Çocuğu olmayan kadının maddi vasıfların yanında manevi vasıflara ihtiyaç duymaktadır. Psikolojik olarak iyi yönde etkilendiği için kişi üzerinde olumlu sonuçlar gerçekleşebilir. Anadolu'da görülen ağaca ve türbeye bez bağlama, adak adama gibi ritüellerin etkisi Eyüp Sultanda da gerçekleşmektedir. Bu ritüelin yer, su, ağaç ve ölüm kültleri ile ilişkisi olduğu değerlendirilebilir.
Ritüel 9	Eyüp'e Bağlı Olmak	Çocuğu olmasını isteyenler türbede ve camide dua eder. Dileği kabul olanlar çocuk göbek bağını türbeye gömerler.	Dini mekânlar insanlara umut ve sığınma mekânlarıdır. İçinde bulunduğu sıkıntılı durumda bu mekânların faydalı olabileceği düşünülmektedir. Eyüp'e bağlı olma geleneği ise türbeye göbek bağı gömülü olan kişinin Eyüp'le bağının devam edeceği düşünülmektedir.
Ritüel 10	Sünnet Çocuklarının, Eyüp Sultan'ı Ziyareti	Çocuğu olmayan kadının türbede dua sonrasında çocuk dileği gerçekleşir ve erkek olursa sünnet zamanı türbeyi ziyarete getireceği şeklinde dua eder. Dileği kabul olursa türbe ziyaret edilir ardından Oyuncakçılar çarşısından oyuncak alınarak çocuk sevindirilir.	Eyüp Sultan'ın çocukları çok sevdiği ve bunan inan nedeni ile aileler çocuklarıyla Eyüpsultan'a gelirler. Bu gelenek ile Eyüp Sultan Oyuncakçılığı önem kazanmıştır.

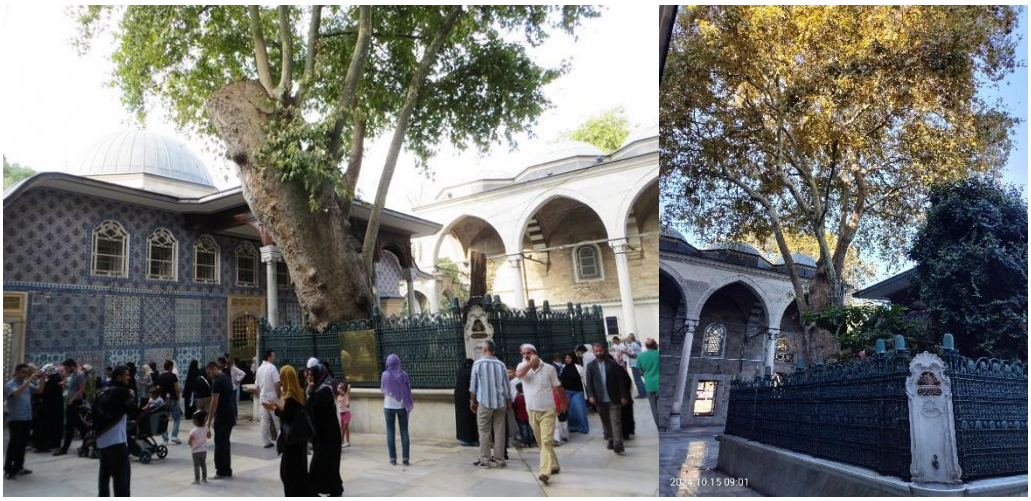
Tablo 4.32: Devam.

Ritüel		Uygulanışı	Önemi
Ritüel 11	Çocuğun Yürümesi İçin Yapılan Pratik	Çocuğunu yürümesini isteyen kişi cuma günü Eyüp Sultan Cami'ne gelir namazdan çıkan ilk kişiye "Ana siftesi misin?" diye sorar ve 1 lira istenir. Bu para ile çocuğa bir şeyler alınır ve sevindirilir. Bu sayede çocuğun daha çabuk yürüyeceği inanılır.	Bu ritüelin uğur, dilek getireceği inanılır.
Ritüel 12	Dilek Taşı Uygulama 1	Dileği olan kişi türbeyi ve camiyi ziyaret eder. Bu kişi sonrasında taşın üzerine çıkar ve dualar okur, aldığı taşı bir başka taşa ve veya zemine yapıştırır. Taş yapışırsa dileğin kabul olduğuna inanılır.	Bu ritüel taşın kutsallığı inancında gelmektedir.
	Uygulama 2	Mir Miran Türbesindeki kırmızı taşın zerine çıkılır ve dua edilir. Dilek kabul olursa taş döner, fakat taşın döndüğünün sadece dileği kabul olan kişi görür.	Dileği olan kişiler, zor durumda olan kişiler bir yeri anlamlı hale getiriler. Bu ritüel ise bu inançtan gelmektedir.
Ritüel 13	Muradı olanların Eyüp Sultan Türbesi'ni Ziyareti	Dileği olan kimse türbe ve camiyi ziyaret eder ve iki rekât namaz kılar.	Dileği olan kimsenin dua etmesi ve rahatlaması açısından değerlendirilen ritüeldir.
Ritüel 14-15	Niyet Kuyusundan Geleceğe Dair Haber Sormak Uygulama 1	Bir şeyi kaybolan kişi abdest alır, camide iki rekât namaz kılar ve sonrasında Eyüp Sultan Türbe ve Camisinin kuzeydoğusunda yer alan su kuyusunda gider. Bu kişi türbeye kaybolan eşyasının nerede olduğunu sorar.	Bu ritüelde İslamiyet öncesi Türklerin kutsal saydığı ruhlar mevcuttur. Dilek dileyen kişi bu ruhlara kurbanlar sunar. Yer-su kültü ile ilişkisi vardır.
	Uygulama 2 (Gümüşsuyu Mahallesindeki Niyet Kuyusu)	1. Bir şeyi kaybolanlar, yolcusu olanlar, kısmeti kapalı kızlar ve yıldızı düşük kadınlar niyet kuyusundan dilek dilerler. Niyet kuyusu üzerinde bulunan taş üzerindeki oyuklara para konulur. Para konulduktan sora kuyuya atılır, ses gelir ise kuyuya bakılır ve niyeti kuyu içerisinde görülür. 2. Abdest alınır, namaz kılınır ve kuyuya dilek dilenerek para atılır.	Anadolu'daki su kaynaklarına dilek Amacıyla bozuk para atma ritüelindeki ritüeldir.
Ritüel 16	Eyüp Sultan'da Hacı Leylekler	Türbenin etrafında uçan leyleklerin türbeyi ziyaret ettiği inanılır. Hacı adayları, Hacca gitmeden evvel Eyüp Sultan Türbe ve Camii'ni ziyaret etmekte ve böylece yarı hacı olmuş sayılmaktadırlar.	Eyüp Sultan'ın kutsal olduğuna inanılır. Bazı inanışlarda ölen kişinin ruhu genellikle bir kuş ile simgelenmektedir. Bu yüzden türbe ve cami etrafında olan leyleklerin Eyüp Sultan ile ilişkilendirilip onlara kutsiyet atfedilmektedir.

Tablo 4.32: Devam.

Ritüel		Uygulanışı	Önemi
Ritüel 17	Eyüp Sultan Türbe ve Camii'nin Dış Avlusunda Güvercinlere Atılan Mısırları Toplamak ve Adak Adamak	Eyüp Sultan ziyaret edilir. Cami avlusunda kuşlara serpilen ve yenilmemiş olan yemlerden 41 tanesi toplanırken dua edilir. Bu yemler bir beze sarılır. Dileği olan kişinin dileği gerçekleşirse bu yemleri gelir ve oradaki kuşlara geri atar.	Güvercinler saflığın, iyiliği temsil eder. Buradaki kuşların Eyüp Sultan'dan izler taşıdığına inanılır.
Ritüel 18	Eyüp Sultan Türbesi'ne Horoz Adamak	Eyüp Sultan Türbesi'ne gelinerek dilek dilenir ve bu dileğin gerçekleşmesi halinde adak adanır. Dileği olan kişi caminin kesim yerinde horozunu keser. Horozun lekesiz, beyaz ya da simsiyah olması gerekmektedir.	Türbeler, adakların adandığı ve yerine getirildiği dini mekânlardır.
Ritüel 19	Eyüp Sultan Camii Minaresinden Eşya Sallandırmak	Dileği olan kişiler cuma günü kendilerine ait küçük eşyalar ile caminin avlusunda toplanır. Bu eşyalar müezzine verilir. Müezzin Cuma salası verilirken eşyaları minareden sallar ve sonrasında eşya sahiplerine geri verir.	İp dolamak, kilit açmak gibi davranışlar hurafe inançlardır. Eyüpsultan ve çevresinde sık rastlanır. Bunları yapan kişilerin psikolojik olarak rahatladığı tespit edilmiştir.

Tablo 4.32'de tespit edilen ritüeller, Eyüp Sultan Cami, Türbesi ve etrafında yapılan ritüeller ve uygulamalardır. Eyüp Sultan'ın kutsallığına inanan insanlar kendi örf ve adetlerinde olan inançları ve ritüelleri Eyüp Sultan ile bağdaştırarak bu ritüelleri Eyüp Sultan Cami, türbesi ve onunla ait mekânlarda gerçekleşmektedirler. Yukarıdaki tabloda somut olmayan kültürel mirasa ilişkilendirilebilecek birçok mekân ve bu mekânlara ilişkin yerler tespit edilmiştir. Bu mekânlar türbe ve caminin varlığı ile oluşmuş inançlara ve ritüellere ilişkilidir. Cami ve türbe ile ilişkili mekânlar; Cami, Türbe, cami avlusu, cami avlusundaki çeşmeler ve çınarlar **(Şekil 4.55)**, Çifte Gelinler Türbesi, Eyüp Sultan Cami kurban kesim yeri (kurban ve adak), kısmet çeşmeleri, Eyüpsultan Cami kuzeydoğusundaki su kuyusu, Gümüşsuyu'ndaki niyet kuyusu, Cülus Yolu, Oyuncakçılar Çarşısı'dır.

Şekil 4.55. Eyüp Sultan Cami Çınar ağacı ve türbe içindeki su kuyusu Eyüp Sultan Cami avlusundaki çınar ağacı.

Eyüp Sultan Türbesinde, Hz. Ebu Eyyüb el-Ensarî'nin mezarının olduğuna inanılmaktadır. Mezarın olması inancıyla türbe yüzyıllardır Müslümanlar için önemli bir ziyaretgahtır. Türbe, Fatih Sultan Mehmet Döneminden günümüze özgünlüğünü korumaktadır. Türbe, sekizgen plana sahiptir ve içerisinde sanduka bulunmaktadır. Türbenin içerindeki hacet penceresi (ziyaretçilerin dua ettikleri pencere), sanduka (Eyüp Sultan'ın kabri), dua kapısı (türbenin içerisinden sandukanın olduğu kapı, bu bölümde ziyaretçiler türbeye doğru yönelerek dua ederler) ve kısmet kuyusu (kuyudaki suyun zemzem suyu olduğuna ve kutsal olduğuna inanılır) kutsal olduklarına inanılır **(Şekil 4.56) (Köse ve Ayten, 2015)**.

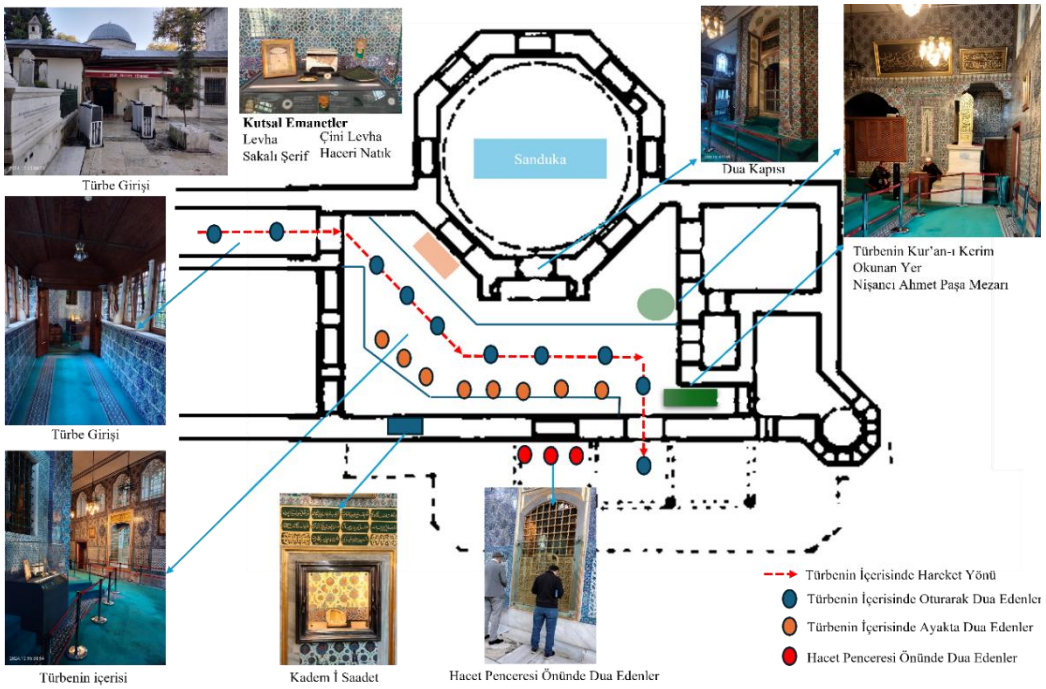

Şekil 4.56: Eyüp Sultan'ın sandukası **(Web 13)** ve türbe içerisindeki su kuyusu **(Web 14)**.

Eyüp Sultan Türbesi haftanın her günü sabah saatlerinde açılır ve akşam saatlerinde kapanmaktadır. Ramazan ayında akşam da ziyaret edilebilmektedir. Türbeye kuzey batıdan girilmektedir. Türbeye girdikten sonra ilk olarak kutsal emanetler görülmektedir. Kutsal emanetler içerisinde girişin solundaki vitrinde Sakal-ı Şerif ve girişin sağında Kadem-i Saadet dolabında Hz. Muhammed'in ayak izi vardır. Ziyarete gelenler Kutsal Emanetlerin önünde geçerken ya da türbeye doğru dönerek boşluğa oturup duaların ederler. Ziyaretçiler türbenin içerisine açılan Dua Kapısının önünde de dualarını etmektedirler. Türbenin ziyaretler saatleri içerisinde türbede Kur'an-ı Kerim okunmaktadır. Türbenin dışarısında da Hacet Penceresinin önünde dua edilmektedir **(Şekil 4.57, Şekil 4.58)**.

Şekil 4.57. Eyüp Sultan Türbe ziyareti.

Şekil 4.58: Eyüp Sultan Türbe planı **(Haskan, 1996)** ve Eyüp Sultan Türbesindeki ritüel şeması.

Eyüp Sultan Cami ve Türbesi içerisinde mevcut olan mekânlar ve mekânlara ait olan öğeler, inanlar tarafından kutsal görülmekte ve bu kutsallık uygulanan ritüellerin gerçekleşme biçimlerini önemli bir şekilde etkilemektedir. Bu açıdan mekân somut olmayan kültürel mirasa etki etmiştir. Ziyaretçiler yılın her dönemi dualarını ve ibadetlerini yapmak için Eyüp'ü ve Eyüp Sultan Türbesini ziyaret etmektedir. Eyüp Sultan Cami ve Türbesinde tarihi süreç içerisinde gelişen oyuncakçılık, kılıç kuşanma törenleri, türbe ve mezarlı ziyaretleri olmak üzere somut olmayan kültürel miras unsurları ve bunlara ait mekânlar oluşmuştur. İçlerinde Oyuncakçılar Çarşısı, türbeler, mezarlıklar, tekkeler gibi bazı mekânlar inancın ve bazı değerlerin sonucunda mekânlaşmış ve somut olmayan kültürel miras mekânına dönüşmüştür.

4.4.1.1.2. Müslümanlarda Namaz İbadeti ve Zal Mahmut Paşa Örneklemi

Müslümanlar için İslam'da; Kelime-i şehâdet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve hacca gitmek olmak üzere beş şartı mevcuttur. İslam dininde bugün uygulanan şekliyle sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları olmak üzere beş vakit namaz Miraç gecesinde farz olmuştur. Namaz; farz namazlar, vâcip namazlar ve nafile namazlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır **(Tablo 4.33) (Yaşaroğlu, 2006)**.

Tablo 4.33: Namaz çeşitleri **(Karagöz ve Altuntaş, 2011)**.

	Farz namazları	Vacip Namazları	Nafile Namazları
1.	Beş Vakit Namaz	Bayram Namazı	Revatip Sünnetler
2.	Cuma Namazı	Vitir Namazı	Regaip Sünnetler
3.	Cenaze Namazı		

Namazın ibadetinin gerçekleştirilmesi ile ilgili Kur'an'da bilgi verilmemekte, fakat farlı ayetlerde; abdest, rükû ve secde yapılması gerekliliği anlaşılmaktadır. Namazın kılınışı, Hz. Peygamber'in namazı kıldığı ve tarif ettiği şekilde nesilden nesile aktarılmıştır. Namaz ibadeti mezheplerde farklılık göstermektedir **(Yaşaroğlu, 2006)**.

Allah'ın kılınmasını emrettiği namazlar, farz namazları; beş vakit namaz, Cuma namazı ve cenaze namazıdır. Vakit namazı; sabah iki, öğlen dört, ikindi akşam üç ve yatsı namazı dört rekâttır **(Karagöz ve Altuntaş, 2011)**. Rekât, namazın kıyam, rükû ve iki secdeden oluşan bölümüdür **(Yaşaroğlu, 2006)**.

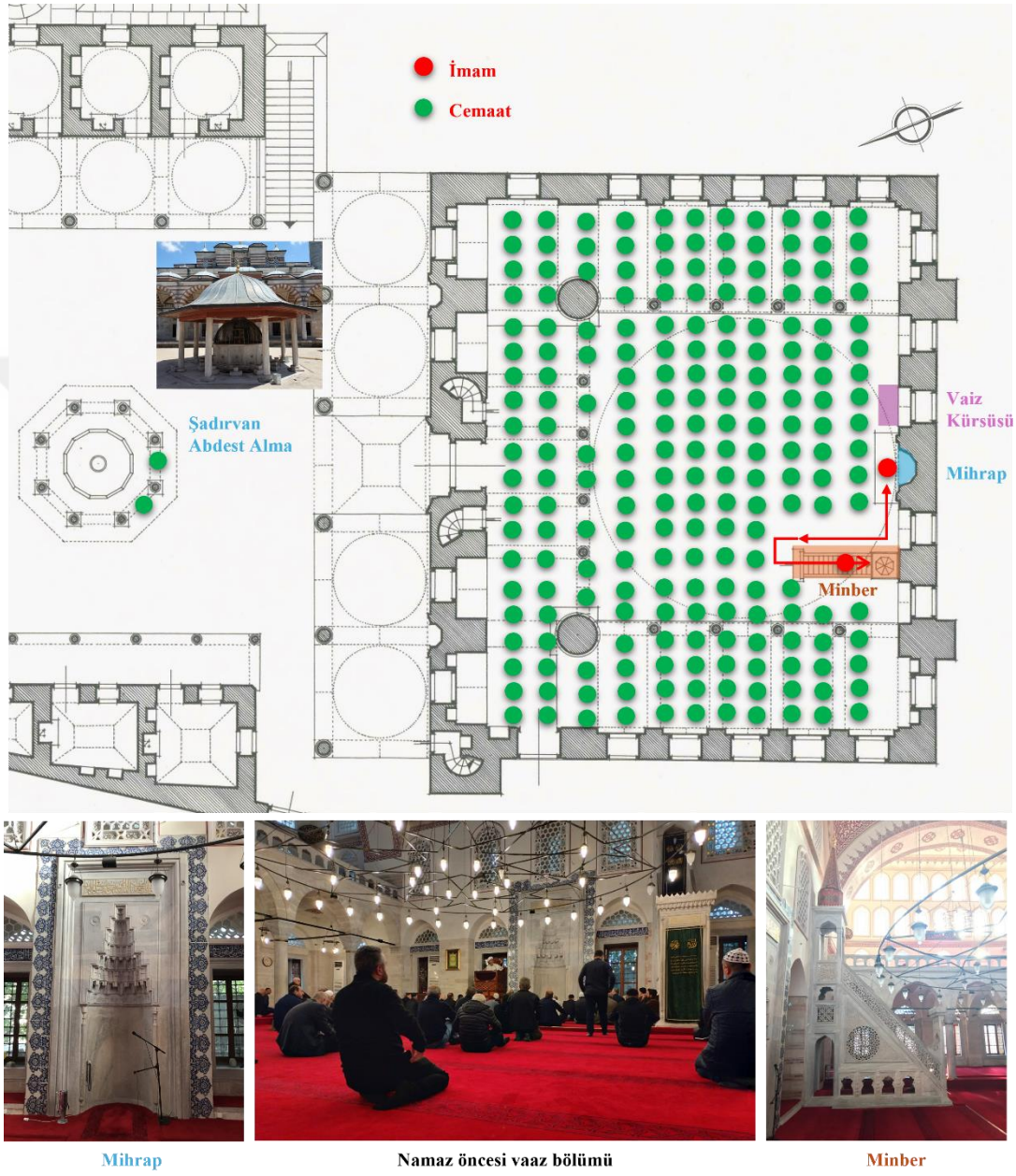
Namaz kılmak için yerine getirilmesi gerek şartlar vardır. Namaz kılmak için abdestli olmak, namaz kılınacak yerin temiz olması, namaz kılacak kişinin kıyafetinin namaz

kurallarına göre uygun olması, namaz kılarken kıbleye (Kâbe) dönmek, farz namazlarında vaktin gelmesi, niyet etmek gerekmektedir **(Yaşaroğlu, 2006)**. Abdest, namazdan ve diğer ibadetlerin yapmadan önce yapılan dini temizliktir. Abdest temiz su ile alınır ve abdest alınırken, eller, yüz, kollar (dirseklere kadar), baş meshedilir, ayaklar (topuklara kadar) yıkanır **(Şener, 1988)**. Namazın ve bazı ibadetlerin (ezan, kamet, cenaze defni, hayvan kesimi, dua) gerçekleştirilmesi için kıbleye yönelinmesi gerekmektedir **(Güç, 1988)**. Kıbleye yönelme ibadeti gerçekleştiren inanların manevi anlamda Allah'la bütünleşmesi, diğer ibadet edenlerle birliğini ve aynı manevi merkeze yönelmesi ile birliğin temsil edilmesi için çok önemlidir **(Özel, 2022)**.

Namaz ibadetine başlarken tekbir alınır, kıyam (Kur'an'dan okunması gereken surelerin ayakta okunması), rükû (her rekâtta ellerin dizlere gelecek şekilde sırtın eğilmesi), secde (namazda her rekâtta vücudun uzuvlarının yere bitişik şekilde yüz, eller, dizler, ayak parmakların yere değecek şekilde yere kapanılması), Ka'de-i Ahîre (son rekâtta belli bir süre yerde oturmak) ve selamla namaz bitirilir **(Yaşaroğlu, 2006)**.

Beş vakit namazın dışında farz olan cuma günü kılınacak Cuma Namazının cemaatle kılınması gerekmektedir **(Yaşaroğlu, 2006)**. Cuma günü Müslümanlar için önemli bir gündür. Bugün de Müslümanlar bir araya gelir, cemaatle haftalık ibadetlerini gerçekleştirmektedir. Cuma günü; Müslümanlar için birlik beraberlik, sosyal bir dayanışmanın olduğu mübarek bir gündür. Cuma namazı için vaktinin gelmesi, cemaatin olması, camide olması, iznin olması (Hanefilerde devlet başkanı ya da yetkin birinin namazda olması), hutbe (vaaz ve nasihat içeren konuşma) okuması gerekmektedir. Hutbe cemaatle huzurunda öğle vaktinde okunur ve hutbenin Allah'a zikretmek gibi rükünleri vardır. Hutbenin sünnetleri arasında; hatibin minbere minbere yakın bir yerde bulunması ve ilk sünneti minber önünde kılması, hatibin cemaate dönük bir şekilde oturup Ezanı dinlemesi, Kelime-i şahadet ve salavat getirmesi, Kur'ân'dan bir ayet okuması, hutbenin iki bölümde olması ve hatibin iki bu arada üç ayet okuma süresi süre kadar oturması, salavat getirmesi, ikinci hutbede inanlar için Allah'a dua etmesi, hutbenin cemaatin duyacağı sesle okuması, abdestli olması, hutbeden sonra namaz için kamet getirmesi ve Cuma namazını hutbeyi okutan kişinin kıldırması yer almaktadır **(Karagöz ve Altuntaş, 2011)**. Çalışmada, camideki Cuma Namazı ritüelinin mekanla olan ilişkisini tespit edebilmek için Eyüp'te bulunan Zal Mahmut Paşa Külliyesi içindeki camide Cuma namazı gözlemlendi. Namaz öncesinde külliyenin avlusunda buluna şadırvandan abdest alan cemaat, caminin içine girerek

caminin minberine paralel bir şekilde oturup namaz öncesi cami imamının vaazını dinlemektedirler. Vaaz sonrası **Karagöz ve Altuntaş (2011)**'ın anlatmış olduğu namaz safhaları gerçekleştirilmektedir **(Şekil 4.59)**.

Şekil 4.59: Zal Mahmut Paşa Caminde Cuma Namazı ritüeli **(Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Arşivi)** üzerinden işlenmiştir.

4.4.1.1.3. Eyüp Tekkeleri ve Tekkedeki Ritüeller

Osmanlı'nın İstanbul'u fethinden sonra Müslümanlar için bir dini merkez haline gelmesi ile Eyüp, farklı inançlara sahip tarikatlara ev sahipliği yapmıştır. Tarikatlar süreç içerinde kendilerine tekkeler inşa etmiş ve tekke yapıları Eyüp için önemli bir fiziki doku oluşturmuştur. Eyüp genelinde tekkeler hakkında yapılan literatür çalışmalarında 29 adet tekke ve bazı tekkelerin ait olduğu 13 tarikat tespit edilmiştir. Çalışmada belli bir gruba ait olan tekke yapılarda UNESCO'nun 2003 yılında kabul ettiği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler alanında tarikatların gerçekleştirdikleri ibadet ve ritüellerin yapının mekânsal kurgusunu nasıl etkilendiğinin ve mekânsal farklılıkları tespit edilmesi amaçlanmıştır **()**.

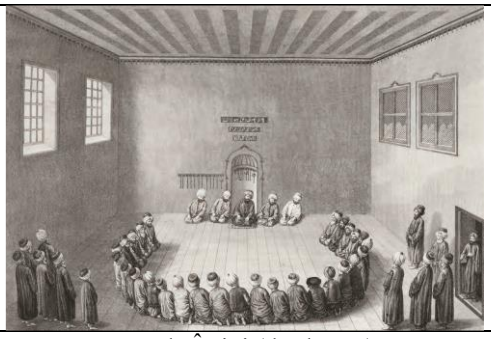
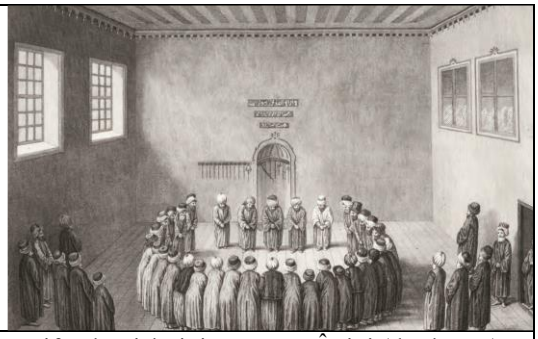
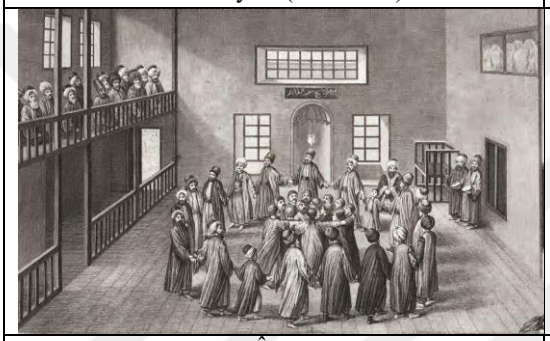
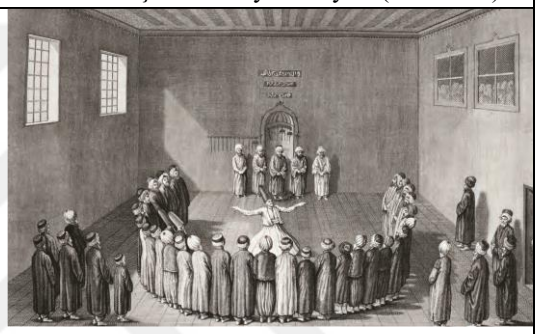
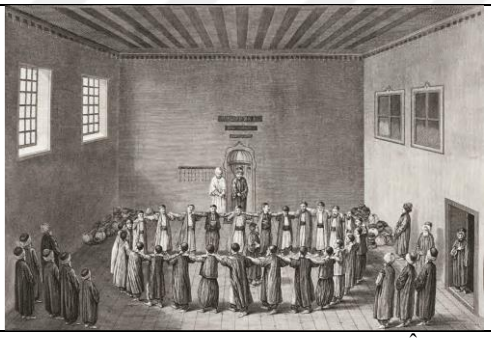
Tekkelerdeki mimari düzenin arazinin konumu, yapının büyüklüğü, komşu yapıların durumuna göre şekillendiğini belirten **Tanman ve Parlak (2011)**, diğer bir belirleyici faktörün tarikatların bünyesinden kaynaklanan bazı telakkiler ve bunların zaman içinde doğurduğu uygulamalar olduğunu tespit etmiştir. Örneğin Osmanlı dönemi tekkelerinin ayin mekânları ile türbeler arasında tespit edilen önemli bir kısmını diğer dinî yapılardan ayıran özellik süflilerin ölüme ve velilere ilişkin telakkilerine dayanmakta, ayinler türbede gömülü olanların manevi huzurunda yapılmaktadır.

İnançer (2015), çalışmasında İstanbul'daki tarikatların ayin ve zikirleri ele almıştır. Tarikatlarda Kuudî ayinler oturarak, Kıyami ayinler iki aşamalı olup birinci safhada oturarak, ikinci safhada tarikata göre ayakta ya düz sıra olarak ya da halka haline gelinerek yapılır, Devrani ayinler halka halinde sıralanarak adımlarla çemberi dönmeleri şeklinde gerçekleşir ve tekkelerde semahane veya tevhithanelerde gerçekleştirilir. Tarikatlara göre bu ayinler çeşitlenmektedir. Bu ayinlerin belli bir dönemde tekrar etmekte ve özel olan bazı zamanlarda yapılmaktadır.

Bayramiye, Bektaşiye, Celvetiye, Gülşeniye, Halvetiye, Mevleviye, Zeyniye ile Kâdiriye'nin Eşrefiye ve Rumiye kollarında ayin şekli ağırlıklı olarak dairedir. Bu tarikatlardan Halvetiye, Bayramiye, Gülşeniye, Kâdiriye'nin Rumiye kolu ve Zeynî ayinlerinin devranî tarikatlardır. Devranî tarikatlarda, dervişler, mekânın, "kutuphane" olarak anılan merkezinin çevresinde "zikir halkaları" oluştururlar ve ayin bu şekilde devam eder. Bektaşiye, Mevleviye ve Nakşibendiye'de de ayinlere daire formu egemendir. Bedeviye, Rifaiye, Sadiye ve Şazeliye tarikatlarıyla Kâdiriye'nin bazı

koları kıyamî tarikatlardir. Kıyami ayinlerde dervişler, mihrap duvarına dik ve paralel saflar hâlinde dizilmektedir **(Tablo 4.34) (Tanman, 2015)**.

Tablo 4.34: Tarikatlarda ayin şekilleri **(İnançer, 2015)**.

	
Kuûdî Âyini (d'Ohsson)	Rifaî dervişlerinin Kıyamî Âyini (d'Ohsson)
	
Rıfaî Burhan Âyini (d'Ohsson)	Kabir Tevhidi (d'Ohsson)
	
Rifâî dervişlerinin Halvetî Devrânı Âyini (d'Ohsson)	Galata Mevlevîhanesi (d'Ohsson)

Tanman (2015), İstanbul tekkelerinde tarikata göre farklı mimarı programalar içerdiğini ve ibadet ayinlerinin yapıldığı mekânların tarikatlara göre isimlendirildiği belirtmektedir. Ayinlerin gerçekleştiği mekânlar Mevlevilerde "semahane", Bektaşilerde "meydan" ve diğer tarikat mensuplarında "tevhithane" olarak adlandırılır.

İstanbul'da bulunan tekkelerin ibadet mekânları olan tevhidhanelerinin ve semahanelerinin nasıl şekillendiğini tarikatın ibadet koreografisine göre farklılıklar gösterir. Bektaşi tekkeleri meydanları dışında diğer tarikatlarda ibadet mekânı kıble yönünde, mihrabı, minberi ve son cemaat mahfili gibi özelliklerle İslami ibadet şekline

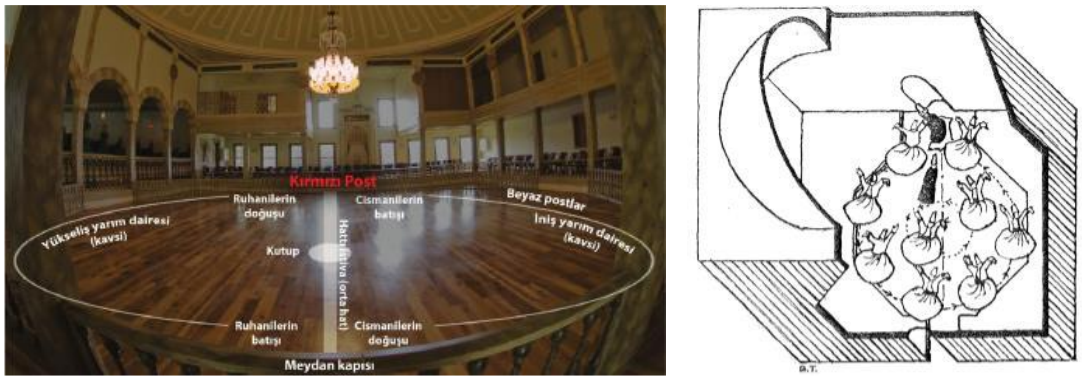
göre tasarlanmıştır. Örneğin Şahkulu Sultan Tekkesi Bektaşilere ait bir tekke yapısı olup, Bektaşilerdeki on iki imam kültürüne dayandırılarak tekkenin meydan mekânı onikigen plan düzeninde tasarlanmıştır.

Eyüp'te Bahariye kıyılarında Bahariye Mevlevihanesi mevcuttur. Beşiktaş Mevlevihane'sinin yıkımından sonraki süreçte Mevlevihane Maçka'ya oradan da 1874-1877 yılları arasında Eyüp'e taşınmıştır. Eyüp'te kurulan Bahriye Mevlevihane'si ahşap olarak inşa edilmiş, süreç içerisinde doğal etkilerle bozulmalara uğramış ve tadilatlar geçirmiştir. 1925 yılında tekkelerin kapatılması ile yapı terk edilmiş, süreç içerisinde semahane ve türbe yıkılmış, 1935 yılında çıkan yangından sonra bütün yapılar yok olmuştur. Yapı arazisi üzerinde önce tuğla imalathanesi, 1968 yılında ise mensucat- yün fabrikası inşa edilmiştir. 1986 yılında Haliç kıyılarındaki fabrikalar kamulaştırılarak yıkılmıştır **(Tanman, 1991)**. Mevlevihane 2010 yılında yeniden inşa edilerek kullanıma açılmıştır **(Şekil 4.60)**.

Şekil 4.60: Bahariye Mevlevihanesi **(İSTEV, 2025)**, **(İBB Arşivi).**

Bademci (2018), Mevleviliğin somut olmayan kültürel mirası ve mekânının korunması üzerinde yaptığı çalışmada, Mevleviliğe ait olan semanın belli koşullarda, zamanlarda ve mekânlarda yapılması gerektiğini belirmiştir. Sema ayininin gerçekleştiği mekânda, sema meydanı, son cemaat mahfili, erkekler mahfili, kadınlar mahfili, mutrıp mahfili, mihrap, post kubbesi, kudümzenbaşı odası, neyzenbaşı odası ve semazenbaşı odası ve hünkâr mahfilinden oluşmaktadır. Mevlevihanelerde bulunan semahanelerin yüzyıllara göre farklılık göstermektedir. Erken dönem semahanelerde kare ve dikdörtgen, 19. yüzyılda çoğunda mahfillerden ayrılmış kare ya da dikdörtgen mekânın içinde mahfillerden korkuluklarla ayrılmış dairesel sema meydanı mevcuttur ve bu meydanın kaplama malzemesi birbirine bitişik, cilalı genellikle sert ahşaptır **(Şekil 4.61)**.

Şekil 4.61: Semanın simgesel anlamı dördüncü selam durumu **(Bademci, 2018)**.

Bahariye Mevlevihane'si İstanbul ve Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası için önemli bir merkezdir. Gerek temsil ettiği topluluk gerek ayinleri sırasında icra ettikleri sema Eyüp'te kültürel bir katmanın oluşmasına neden olmuştur. Bahariye Mevlevihane'si plan kurgusu açısında **Bademci'nin (2018)** 19. yüzyıl plan tanımına uymaktadır. Mevlevihane'nin semahanesi kare plana sahip, yüksekliği iki kat olup, mahfillerden korkuluklarla ayrılmıştır ve iki katta da mahfiller mevcuttur. Mevlevihane'nin zemini sema ayinini kolay gerçekleştirebilmesi için sert ve cilalı ahşap malzeme kaplanmıştır. Ayrıca **Tanman (2015)**, Bahriye Mevlevihane'sinin semahanesini kuşatan ahşap sütunların sayısının 18 adet olduğunu ve 18 sayısının Hz. Mevlana'nın uğurlu sayısı olduğunu ve Mevlevîler arasında "nezr-i Mevlâna" olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Yapılan bu tespitin Bahariye Mevlevihane'si semahanenin planının sema ayinine göre tasarlandığını hem de kullanılan ahşap sütunların sembolik bir anlamda kullanılması somut olmayan kültürel mirasın mekâna yansımasıdır.

Eyüp tekkelerinin literatürden ve alan çalışmalarından elde edilen mimari programları ve planları değerlendirildiğinde Evlice Baba Tekkesi, Alaca Tekke, Yavedud Tekkesi, Baba Haydar Tekkesi-Cami, İslambey Mescidi, Saçlı Abdülkadir Efendi Tekkesi, Sertarikazede Tekkesi, Ümmî Sinan Tekkesi, Cafer Paşa Külliyesi, Özbekler Tekkesi, Savaklar Cami, Şah Sultan Cami ve Tekkesi, Cemalizade Tekkesi, Hacıhüsrev Cami, Özbekler Tekkesi, Sivasi Tekkesi, Şeyh Murat Tekkesi, Hatuniye Tekkesi, Selami Efendi Tekkesi, Vezir Tekke, Afife Hatun Tekkesi ve Bahariye Mevlevihanesi ibadet mekânı olarak işlevlendirilen tevhidhane mekânları dikdörtgen plana sahiptir. Eyüp'teki çalışma kapsamında değerlendirilen tekkelerden sadece Şeyhülislam Tekkesi sekizgen plana sahiptir. Tekkeleri süreç içinde kullanan tarikatlar

incelendiğinde tarikatların dönem dönem değiştiği görülmektedir. ’da adı geçen tekkelerin ana ibadet mekânları, kare ya da çokgen formundadır. Tekkelerin süreç içerisinde kullanıcıları incelendiğinde farklı tarikatlarının olduğu ve ibadet şekilleri açısında da benzer özellik gösterdiği ve mekânlarının bunlara uygun olduğu görülmektedir. **İnançer’in (2015)** İstanbul tekkeleri için de benzer bir tespite ulaşmış olduğu, 19. yüzyılda tarikatların birbirinin ayinlerine katıldığını belirtmektedir.

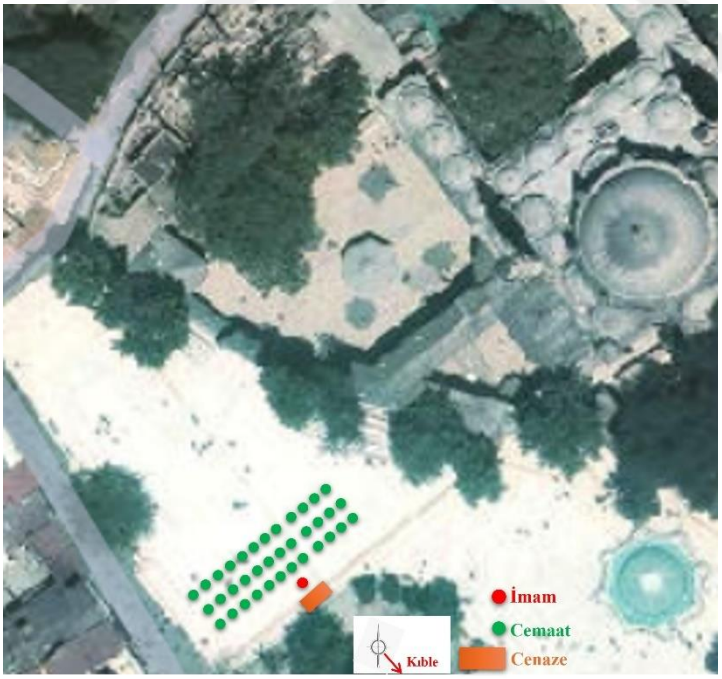
4.4.1.1.4. Ölüm ve Ölümle İlgili Gelenekler

Eyüp yerleşimini etkileyen fiziki katmanlardan en fazla alan kaplayan alanlar mezarlıklar ve hazirelerdir. Eyüp Sultan’a yakın gömülme arzusu ile oluşturulan bu alanların büyük bir kısmı kaybolsa da farklı inançlara ait birçok mezarlık alanı bulunmaktadır **(Bkz. Bölüm 4.3.2.1.4, 4.3.2.1.5)**. Çalışmada Eyüp’ün fiziki katmanını oluşturan mezarlık alanları yerleşimde somut olmayan kültürel mirası da doğrudan etkilemiştir. Bu miras içerisinde Müslümanların ve Gayrimüslimlerin ölüleri için gerçekleştirdikleri gelenekler ve ritüeller farklılık göstermektedir. Bu ritüeller içerisinde Müslümanların cenaze ritüelleri değerlendirilebilmiş, bölgede yaşayan gayrimüslimlerin sayısı az olması nedeni ile kiliselerde gayrimüslim cenaze törenleri gerçekleştirilmemektedir.

Müslümanlar cenazeleri için cenaze töreninden önce ve sonra uyguladıkları farklı ritüelleri vardır. Bu ritüeller ölmek üzere olan insanın ölüm öncesinden başlamakta, öldükten sonra ölüyü cenazeyi hazırlama, cenaze töreni ve cenaze sonrası ritüeller olarak devam etmektedir. Bu ritüeller namazda olduğu gibi kıbleye yönelmekle ilişkilidir. Namaz dışında da gerçekleştirilen bazı ritüellerde de kıbleye yönelinmektedir. Bunlar içerisinde; Kur’an okumak, uyuma, hayvan kesim, ölmek üzere olan insanı kıbleye çevirme ve cenazede ölüyü kıbleye yönelik gömmek gerekmektedir **(Özel, 2022)**. Cenaze; Arapça kelime anlamı ölü ve tabuttur. İslam dininde ölü için yapılan ön hazırlık teçhiz, ölünün yıkanması gasil, yıkanan ölünün kefenlenmesine tekfin, ölünün tabuta konulup namazının kılınacağı yere ve kabrine götürülmesi teşyi, ölünün kabre konulması defin denmektedir **(Demirci, 1993)**. Ölümden sonra belli şartlar dışında cenazenin yıkanması farzdır. Cenaze yıkandıktan sonra dini kurallara göre sünnete uygun kefenlenir ve sonra cenaze namazı kılınır. Cenaze namazı için cemaat gerekmemektedir. Cenaze namazı kılınması için ölünün Müslüman olması gerekmektedir. Cenaze namazını kıldıranlar mezheplere göre

farklılık göstermektedir. Cenazede kıbleye dönme farzdır. **(Şener, 1993)**. Cenazenin başı, kıbleye dönen imamın sağ tarafına gelecek ve yüzü kıbleye dönecek şekilde musalla taşına konur **(Karagöz ve Altuntaş, 2011)**. Cenaze namazı, namazı kıldıranın niyeti, tekbirle başlar ve dualar edilir, selamla tamamlanır. Cenazenin defin işlemlerinde kabre yakınları tarafından indirilir, kıbleye 90 derece şekilde kazılan mezara cenaze sağ omzunun üzerine yatırılır. Kabre yatırılan cenazenin üzerine kerpiç, tahta vb. malzemeler konularak mezar toprakla örtülür. Defin sonrasında ölü için dua edilir ve Kur'an okunur. Cenazeden sonra cenaze yakınlarına taziyede bulunulur **(Şener, 1993)**.

Çalışmada, Eyüp'te Müslümanların gerçekleştirdikleri cenaze ritüeli Eyüp Sultan Cami'nde gözlemlenmiştir. Cenaze tabut ile cenaze namazının kılınması için Eyüp Sultan Cami önündeki meydana tabutla getirilmiş, musalla taşına konmuştur. Cenaze namazında erkekler saf tutmuş, safın en önünde imam bulunmaktadır **(Şekil 4.62, Şekil 4.63)**. Namaz imam eşliğinde kılınmış, namaz sonrasında cenazeye katılanlardan helallik istenmiş ve cenazeye toprağa vermek için mezarlığa götürülmüştür.

Şekil 4.62: Eyüp Sultan Cami cenaze namazı **(2025 İBB Şehir Haritası üzerine işlenmiştir).**

Şekil 4.63: Eyüp Sultan Cami önünde cenaze töreni.

Toplum yaşamında doğumdan ölüme yaşanan süreçlerde çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir. Eyüp'te oluşan Müslüman mezarlıklar, türbeler ve hazireler Eyüp Sultan'a yakın olabilme arzusundan gerçekleşmekte olduğu ve bunun toplum yaşamına İstanbul'un fethinden günümüze kadar bir gelenek olduğu tespit edilmiştir. Bu istekle beraber gelişen gelenek ölüm olgusu ile somut olmayan kültürel mirasa dönüşmüştür ve Eyüp'e özgüdür. Ölüm olgusu ve Eyüp'e gömülme isteği semt genelinde mezarlıkların sayıca çoğalmasında etkili olmuş ve kentsel mekânlar olarak semte yansımıştır. Eyüp'teki mezarlıklar gömülme ritüellerinin somut olmayan kültürel mirasın mekânla ilişkisinin kurulabildiği yerlerdir.

4.4.1.1.5. Ermeni Kiliseleri ve Kilise İnançları-Ritüelleri

Çalışmada, Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası; toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler kapsamında dini inançlar ve ritüeller ele alınmıştır. Dini inançlar ve ritüellerde Eyüp'te var olmuş Hristiyan Ermeni toplumunun ritüelleri literatür çalışması ve yerinde gözlem yapılarak değerlendirilmiştir. Eyüp'te Ermenilerin fiziki katman olarak günümüze ulaşan Surp Asdvadzadzin ve Yeğya kiliseleridir. Ermeniler Eyüp için önemli bir sosyokültürel ve somut olmayan kültürel miras oluşturmakta ve gelenekleri, ibadetleri ve el sanatları Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirasını zenginleştirmektedir. Eyüp'te var olan kilise yapılarından Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesinde ibadetler devam etmekte olup, çalışma kapsamında kilisede gerçekleşen ibadet yerinde incelenmiştir. Surp Yeğya Kilisesi'nde ibadet gerçekleşmemektedir.

Tchilingirian (2019), Hristiyanlıkta gerçekleştirilmesi gereken sakramentler mevcut olduğu belirtmektedir. Bu sakramentler; vaftiz, konfirmasyon (güçlendirme,

meshetme), evharistiya (kutsal komünyon, badarak), tövbe, evlilik, kutsal rütbelerdir (ruhban takdisi ve hasta yağlama). Kutsal kominyon (kutsal ayin-Badarak) esas ayindir. Kutsal kominyonda Mesih'in ölümü ve dirilişi kutlanır.

Ermeni toplumunda kendi inanışlarına göre kutsal günleri ve kutladıkları bayramları bulunmaktadır. **Hançer (2005)** çalışmasında, 20. yüzyılda ait belgelerde Eyüp Ermeni Cemaatinin haziran ve temmuz ayı başında gelenekselmiş bir toplantılarının olduğunu tespit etmiştir. Bu belgelere göre Surp Yeğya Ermeni Kilisesi'nde haziran ayının ilk pazar günü, İlya Peygamber yortusunda (Hristiyan Bayramı) dini ayin düzenlenmekte ve bu ayinden sonra kilise bahçesinde inek kesilir ve yoksullara dağıtılırdı. Pazartesi tekrar ayin düzenlenir, bu ayine Eyüp ve başka semtlerden katılırdı. Sevgi sofrasında bağışlar sunulur, kilise ve okulun masrafları karşılanırdı. Surp Asdvadzadzin Ermeni kilisesinde ise Meryem Ana yortusu, her yıl temmuz ayının ilk pazarında kutlanırdı **(Hançer, 2005)**. Hançer'in tespitlerine dayanarak, bir zamanalar Ermeni toplumu için gelenek haline gelmiş bir uygulama ritüel haline gelmiştir. Bu gelenek topluca yapıldıktan sonra yoksul insanlara yardım edilmesi ile devam etmiştir. Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi kapsamında toplumların yaptıkları uygulama ve ritüeller kısmına girmektedir. Bu uygulamalar hala Surp Asdvadzadzin Kilisesinde devam etmektedir.

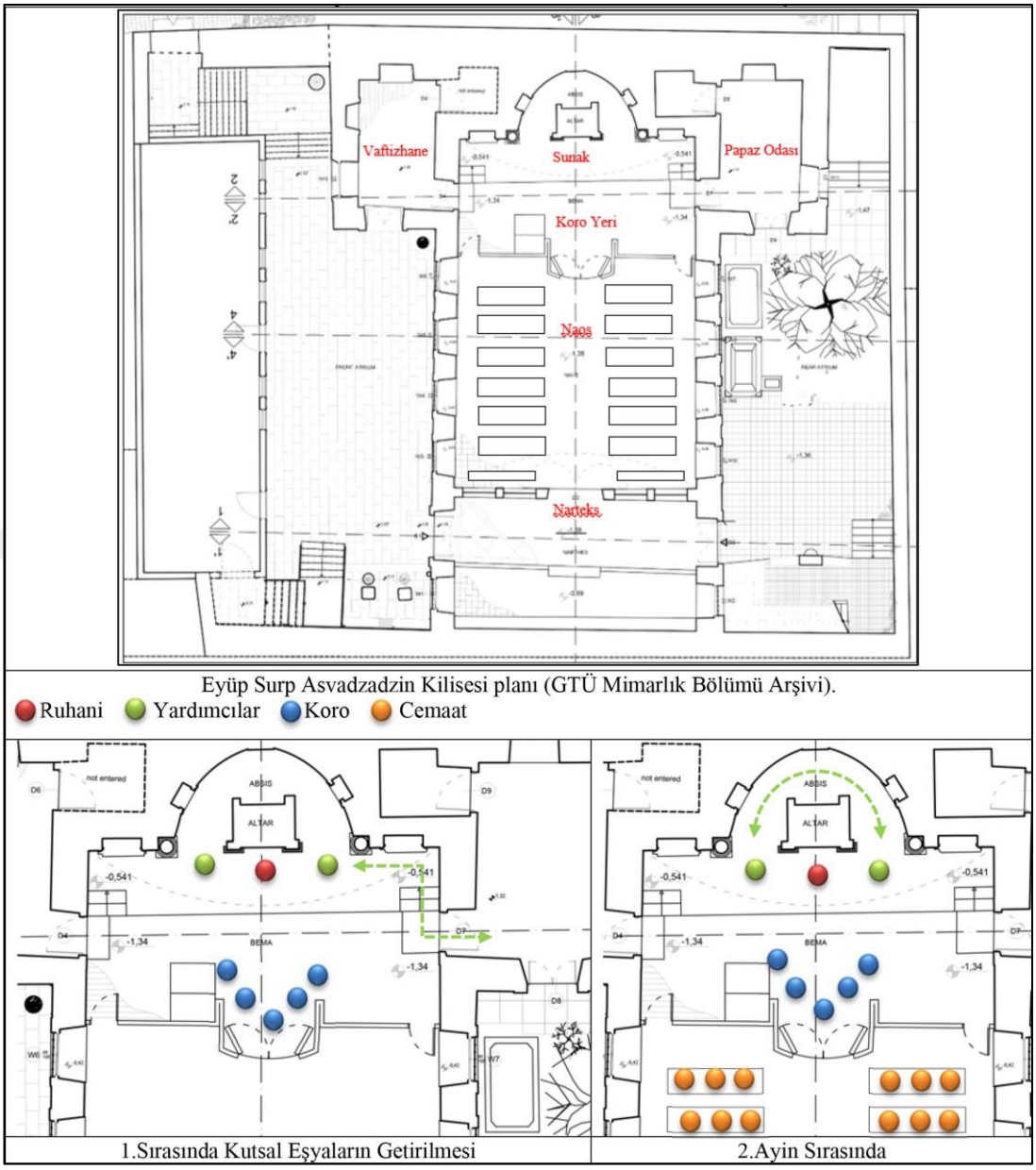
Eyüp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesinde her ayın son cumartesi günü ayin gerçekleştirilmektedir. Ermeni toplumunun Eyüp'teki varlığının son bulması, Eyüp'te kilisenin kendine ait cemaatinin kalmayışı bunun nedeni olarak gösterilmektedir. Kilisedeki gerçekleştirilen ayinlerde İstanbul'un farklı yerlerinde yaşayan Ermeni toplumu kiliseye gelerek kilisede cemaat oluşturmaktadır. Kilise bünyesinde din adamı olarak papaz bulunmamakta, ayin için papaz ve papaza eşlik eden koro ve diğer din görevlileri de Ermeni Patrikhanesi tarafından görevlendirilmektedir. Kilisede ayin dışında kullanılmamaktadır. Çalışma kapsamında Ermeni Kiliselerinde yapılan ayinlerin ve mekân ile ilişkisinin incelenmesi için 29 Ekim 2022 ve 30 Aralık 2023 tarihinde Eyüp Surp Asdvadzadzin Kilisesinde yapılan cumartesi ayinleri yerinde gözlemlenmiştir. Ayin Ermenice olarak gerçekleştirilmektedir. Ayin öncesinde kiliseye ibadet için gelenler kilise içeresindeki oturma yerlerinde bekler. Kuzey yönünde ve güney yönünde iki sıra oluşturulan düzende her iki tarafa da cemaatten kadın erkek gözetmeksizin oturulmaktadır. Ayin, ayini yönetecek ruhaninin gelmesi ile başlar, ruhaninin gelmesi ile cemaat ayağa kalkmaktadır **(Tablo 4.35)**. Ruhaninin

ayini başlatman önce koro üyeleri ve diyakonlar (ruhani yardımcıları) papaz odasından kutsal emanetleri getirirler ve bu sırada ilahiler okunur. Ayin başladığında sunak bir perde ile kapatılır ve koronun eşliğinde ayin devam eder. Ruhani ayin boyunca sunağın önünde dua etmektedir. Ayin sırasında diğer ruhaniler, ruhani ve cemaatin arasına girmemek için sunak ve apsis duvarı arasında hareket etmektedir. Ayin kutsal kitaptan dualar ve ilahiler okunarak devam eder. Ayin esnasında ruhani, ruhani yardımcıları ve korodaki görevliler, en önde ruhani olmak üzere kilise vaftiz mekânı, naos kuzey yönünde, narteks, naosun güney yönünde haç gezdirir, cemaat haçı öper ve ruhaniler papaz odasına girip çıkar ve koro haricindeki ruhaniler sunağa tekrar çıkar. Bu yortu, Haçın Görülüşü Yortusu'dur. Ayinin son bölümünü ise Evharistiya (ekmek şarap ayini) (kominyon dağıtımı) oluşturur. Evharistiya'da ruhani sunağın ön kısmına gelir, cemaat naosunda bulunan ahşap korkuluğun güney tarafından geçerek sunağa yaklaşır, ruhani cemaate şarapla birlikte mayasız ekmek yedirir. Şarap ve ekmeği yiyen cemaat vaftiz odasına girip çıkar ve ardından kilise naosundaki paravanın kuzey tarafında bulunan kapıdan çıkarak yerlerine otururlar **(Tablo 4.35, Tablo 4.36, Tablo 4.37)**. Son olarak da ruhani ayinin sonunda Ermenice ve Türkçe vaaz vererek ayini tamamlar. Yılın en sonunda gerçekleşen ayinden sonra kilisede bereket olması inancıyla cemaate nar dağıtılmaktadır. Ayin tamamladıktan sonra ayine katılan ruhaniler ve cemaat kilisenin müştemilatında hazırlanan yemeği birlikte yerler ve sohbet ederler. Eyüp Surp Asdvadzadzin Kilisesinde her ay düzenlenen ayinden sonra bu yemekli toplantı da bir gelenek haline dönüşmüştür.

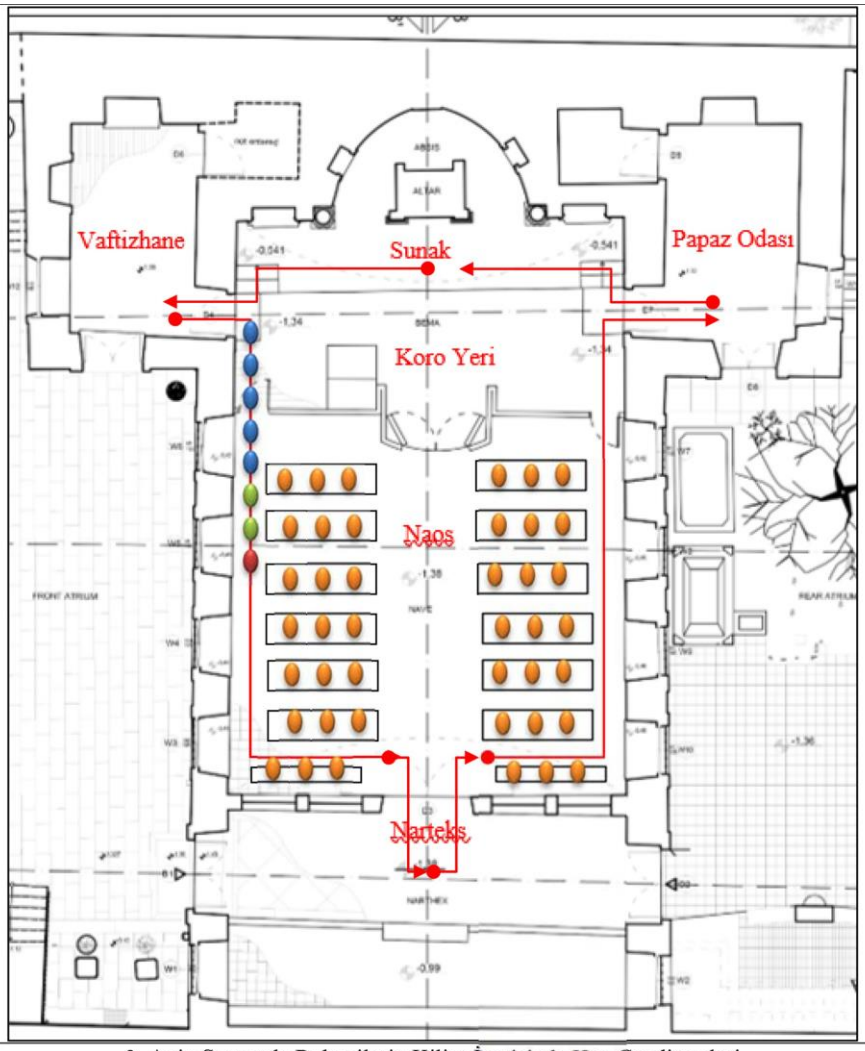
Tablo 4.35: Surp Asdvadzadzin Kilisesinde cumartesi kutsal ayin.

		
1.Ayin öncesi cemaat	2.Ayin sırasında cemaat	3.Ruhanilerin sunakta dua etmesi
		
4.	5. Ayin sırasında ruhani	6.Ayin sırasında kilise korosu
		
7.	8.	9.
		
10.	11.	12.Ayin sırasında cemaatin kutsal şarap ve ekmek yemesi için sıraya geçmesi
		
13.	14.Ruhaninin cemaate kutsal şarap-ekmek yerdirmesi	15. Ayin sunaktan kora mekânına inilmesi ile tamamlanır

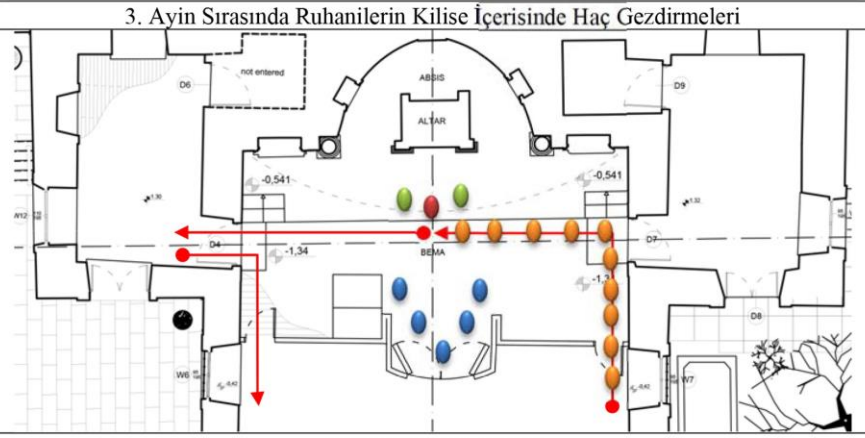
Tablo 4.36: Surp Asdvadzadzin Kilise mekânında ritüeller.

Tablo 4.37: Surp Asdvadzadzin Kilise mekânında ritüeller.

3. Ayin Sırasında Ruhanilerin Kilise İçerisinde Haç Gezdirmeleri

4. Ekmek Şarap Ritüeli

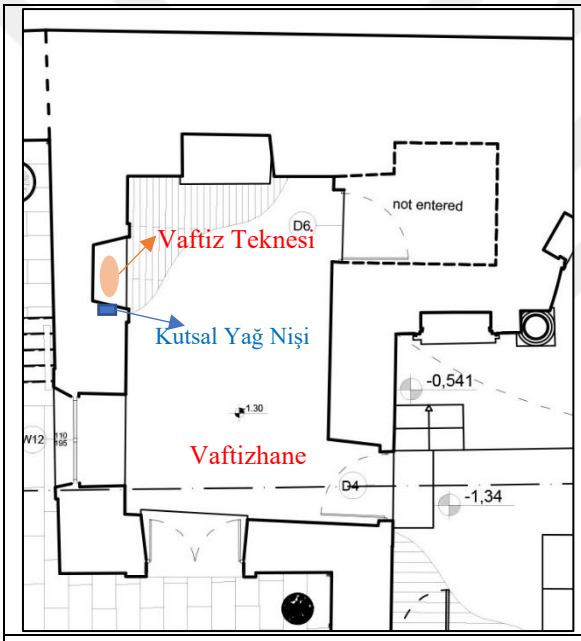
Ermeni Apostolik inancında kilisede ibadetin önemi her inançta olduğu gibi önemlidir. İstanbul'da yer alan Ermeni Katolik, Protestan ve Apostolik kilise inançlarına göre ibadetlerde farklılıklar görülmektedir. Ortodoks kiliselerine göre Apostolik Kiliselerde İkonostasis (apsisin önündeki ikonaların yer aldığı paravan) mevcut değildir. Ermeni

Apostolik kiliselerde İkonostasis yerinde koro mekânını ve sunağın önünü kapatmayacak şekilde bir korkuluk mevcuttur ve ekmek-şarap ayinin de cemaat bu paravanı geçip sunakta bekleyen koro mekânının sunakla olan sınırına kadar gidebilmektedir. Ermeni Apostolik kiliselerde Ruhaniler ibadetin neredeyse tamamında görülmekte olup, ayin sırasında bazen sunak-apsis kısmı perde ile kapatılmaktadır. Apostolik kiliselerde sunakta sadece ruhaniler bulunmakta ve hiçbir zaman ruhanilerin dışında bu mekâna cemaatten kimse girememektedir. Benzer kural kadınlar için de geçerlidir. Tüm bu kilise mekânları ibadet için değerlendirilmeye alındığında, ritüellerin mekâna etkisi görülmektedir. Sunağın yüksek olması, cemaatin bütün bu ritüelleri izleyebilmesi, izlenmemesi gereken yerlerde perde yardımıyla sunağın kapatılması, apsisle altarın arasında ruhani yardımcıların hareketini sağlayacak şekilde dairesel olması, ruhanilerin ayin sırasında kilise içerisindeki hareketi ritüellerin ve inancın mekâna etkisi olarak somut olmayan miras açısından önem kazanmaktadır.

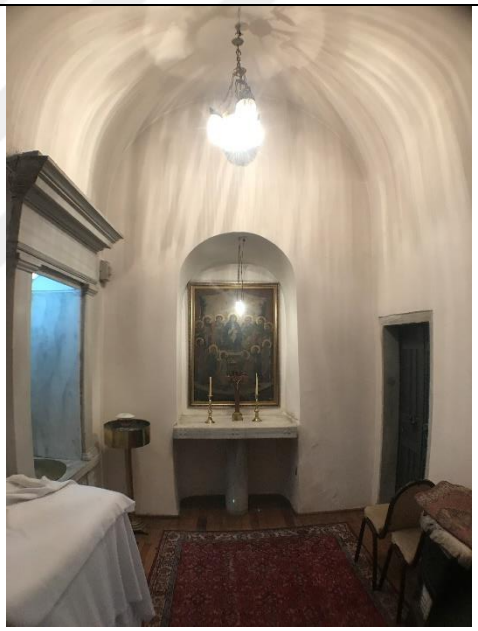
Hristiyan inancı gereği kiliselerde vaftiz, evlilik ve cenaze törenleri gerçekleşmektedir. Eyüp Asdvadzadzin Kilisesi'nin cemaatinin olmaması nedeni ile bu törenler kilisede yapılamamaktadır. **Tchilingirian (2019)**, vaftiz sakramentini, vaftiz yoluyla bir çocuk ya da bir kişi Hristiyanlığa kabul olur. Vaftizler kilisede gerçekleşmektedir. Vaftiz merasimi vaftiz teknesinde çocuğun üç kere sokulup çıkarılması ile gerçekleştirilmektedir. Su arınmanın sembolü olup, vaftizde suyun kullanılması ile eski günahların ölümü ve Mesih'in tekrar doğumunu sembolize eder. Suda vaftiz edilen kişiye iki sakrament daha uygulanır. Bu sakramentler kutsal yağ ile meshetme ve kutsal komünyondur. Meshetme vaftiz sırasında vaftiz olan kişiye kutsal yağ sürerek gerçekleştirilir**.** Eyüp Surp Asdvadzadzin kilisesinde görevli Arslan Bey ile gerçekleştirilen görüşmede, kutsal yağın Ermenistan'dan yedi yılda bir geldiğini, yağın Ermenistan'da yetişen kır çiçeklerinden imal edildiği belirtmiştir. Arslan, Vaftiz sakramenti sonrasında gerçekleşen kutsal yağ ile vaftiz edilen bebeğin meshedildiği, bu yağın üç gün sonra evlerde gerçekleşen törenle yıkandığını, bu suyun kutsal yağ ile temas ettiği için ise ayak basılmayacak bir toprağa dökülmesi gerektiğini belirtmektedir. Eğer vaftiz edilecek insanın yaşı büyükse, bu kişi evinde temizlendikten sonra kilise de kutsal yağ ile meshedildiği ve diğer uygulamalar benzerdir.

Surp Asdvadzadzin Kilisesi Ermeni Apostolik kilise inancı gereği vaftiz mekânı da diğer kilise ana mekânlarından ayrılmış ayrı bir mekândır. Kilisenin vaftiz mekânında Meryem Ana ve On İki Havariyi temsil eden ikonanın ve vaftiz teknesinin nişi mevcuttur. Vaftiz sakramentinin gerçekleştirildiği vaftiz teknesinin nişi içerisinde kutsal yağ için ayrı bir niş mevcuttur. Meshedilme sakrameti için teknenin içinde bulunduğu niş ve kutsal yağın bulunduğu niş inanç kapsamında mimari elemana dönüştüğü ve mekânı etkilediği görülmektedir. Bu iki sakrametin gerçekleşmiş olması somut olmayan kültürel miras kapsamında litürji öğelerinin mekâna yansıması olarak değerlendirilmiştir **(Tablo 4.38)**.

Tablo 4.38: Surp Asdvadzadzin Kilisesi vaftizhanesi.

Surp Asdvadzadzin Kilisesi vaftizhane planı

Vaftizhane

Surp Asdvadzadzin Kilisesi vaftiz teknesi ve kutsal yağ nişi

4.4.1.2.Toplumsal Uygulamalar ve Şölenler

Çalışmada, Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası içerisinde yer alan toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler unsurları, din ve toplumsal uygulamalar-şölenler olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir. Toplumsal uygulamalar ve şölenlerde, Eyüp'e özgü gelişen kılıç kuşanma töreni, Eyüp Sultan Türbe ziyaretleri değerlendirilmiştir. Bu iki unsurun dışında başka yerleşim yerlerinde de gelişen adak kurban geleneği, ramazan şenlikleri, imaret geleneği ve kahvehane geleneği somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmiştir.

4.4.1.2.1. Kılınç Kuşanma Törenleri-Cülus Yolu

Cülus kelimesi, Osmanlılarda şehzadelerin tahta geçişi anlamında kullanılmış, cülus töreni ise Müslüman Türk devletlerinde şehzadelerin tahta geçmesinde düzenlenirdi. Osmanlı'da şehzadenin tahta geçişi çeşitli devlet erkânı tarafından verilir, sarayda olan merasimlerden sonra yeni padişah, Eyüp Sultan'a götürülerek kılıç kuşanma töreni yapılırdı. Yeni padişah törenden sonra Eyüp Sultan'ın türbesi ardından diğer padişah türbeler ziyaret ederdi **(Özcan, 1993)**. Padişah cülus töreni için Eyüp Sultan'a deniz yolu ile gelir, tören gerçekleştikten sonra kara yolu Edirnekapı'dan Divanyolu'na girerek saraya dönerdi **(Uyanıker, 2010)**. P.A. Dethier, kılıç kuşanma töreninin Osmanlıya Romalılardan kalma bir kalma eski bir gelenek olduğunu ve Romalıların Eyüp sırtlarından imparatoru kalkanlar üstünde yükseltme töreninden ilham aldığını belirtmektedir **(Özbayoğlu, 2003)**.

Dini ve askeri törenler için gerçekleşen kılıç kuşanma törenleri iki safhada gerçekleşirdi. Taklîd-i seyf olarak gerçekleştirilen törende, ilk olarak törenin yapıldığı yere kadar gidiş ve dönüşte gerçekleştirilen kılıç alayı, diğeri ise mukaddes emanetlerden getirilen kılıcın kuşanılmasıdır. Törenler padişaha göre değişmekte, Eyüp'e geliş-gidişler; deniz-kara, deniz-deniz, kara-deniz ve kara-kara yoluyla gerçekleştirilmiştir. Sarayda başlayan tören Eyüp'te devam etmekte, padişahın Türbeyi ziyareti sırasında şeyhülislam dua etmekte, sonrasında ise padişah iki rekât namaz kılarak dua eder ve kılıç kuşanırdı. Bu tören halka açık olduğu gibi kapalı olarak gerçekleşebilirdi. Ardından Eyüp'te 50-100 kurban kesilirdi **(Özcan, 2002)**.

Cülus Yolu **(Şekil 4.64)** çalışmanın yapıldığı dönemde Sultan Reşat Çıkmazı olarak adlandırılmaktadır. Cadde üzerinde Hüsrev Paşa Kütüphanesi, Mihrişah Valide Sultan

Çeşmesi, İmareti, Türbesi sıbyan mektebi mevcuttur. Cülus yolu 1995 yılına kadar Bostan İskelesi'nden Eyüpsultan Cami ve türbesine kadar uzanan bir akstı. Haliç sahil yolunun 1996 yılında tamamlanması ile Cülus Yolu'nun deniz ile ilişkisi kesilmiştir.

Şekil 4.64: Cülus Yolu (Alman Mavileri) ve 2024 uydu görüntüsü **(İBB Şehir Haritaları)**.

Cülus geleneği Osmanlı Devleti'nin son padişahı Padişah Vahdettin'e yapılmış, 1922 yılında saltanatın kaldırılması ile son bulmuştur **(Şekil 4.65)**. Yönetim sistemin değişmesi ile geleneğin son bulmuş fakat Eyüp'te gerçekleştirilen bu geleneğin anlamını yitirmemiştir. Kaynaklara göre Bizans ve Osmanlı siyasi hayatında önemli olan bu tören semtin gelişimine katkı sağlamıştır. Törenin yapıldığı sokağın isminin değişmiş olmasına rağmen sokağın "Cülus Yolu" olarak adlandırılması toplumdaki izlerinin devam ediyor olması somut olmayan kültürel miras değeri açısından önemini vurgulanmaktadır.

Şekil 4.65: Sultan V. Mehmet'in Kılıç Kuşanma Seremonisi Cülus Yolundan **(Atatürk Kitaplığı)** ve binek taşı.

4.4.1.2.2. Eyüp Sultan Türbe Ziyareti

Eyüp Sultan Türbesi ve Camii'ne sünnet olacak çocukların ziyarete geldiği bilinmektedir. Eyüp El-Ensari'nin çocukları sevdiği toplum içerisinde bilinmekte, bu nedenle sünnet çocuklarının ve okula başlayacak çocukların Eyüp Sultan'ın türbesi ziyaret etmesi bir gelenek haline dönüşmüştür **(Yalçın, 2004)**. **Efendioğlu (2001)**, sünnet çocuklarının türbeye getirilme geleneğini nedenini çocuğun bu aşamasından sonraki hayatının dinine bağlı, vatanını milletini sevmesi, terbiyeli ve ahlaklı olması, Ebu El Ensari'ye ve Hz. Peygamber benzemesi için dua etmek olduğunu belirtmiştir. **Bektaş (2001)**, sünnet çocuklarının özel giysi giydirilerek Eyüpsultan'ı ziyaret ettiğini ve bugünün bir bayram gibi olduğunu, çocuklara buradan armağanlar, oyuncaklar alındığı belirtmektedir**.** Bu gelenek çalışmanın yapıldığı dönemde (2024) devam etmekte, çocuklar sünnet kıyafetleri ile türbeyi ve Eyüp'ü ziyaret etmektedirler (**Şekil 4.66**).

Şekil 4.66: Sünnet çocuklarının Eyüp Sultan Cami ve Türbe ziyareti.

Eyüp'te gelişen bir başka gelenek ise okul çağındaki çocukların Eyüp Sultan Türbesini ziyaretidir. Bu ziyaret Âmin Alayı ve Bed'i Besmele olarak adlandırılmaktadır. Bu törenin başlangıç tarihi belli olmamakla beraber, tören kandil geceleri, pazartesi ya da perşembe günleri icra edilir. Törenin icrası sırasında; okula gidecek çocuğu hocası ve diğer çocuklar tarafından alayla evden alınır, alay esnasında çocuklarla beraber öndeki çocuklar ilahi okur, arkadaki çocuklar aralarda âmin demektedirler. Okula gelen

çocuklar hocalarının önünde besmele çekerek okula başlarlar. Bu törenin Eyüp ile ilgili kısmı ise çocuklar tören öncesinde ailesi ve yakınları ile Eyüp Sultan Türbesine gelir ve burada namaz kılınır, başarılı olmaları için dua edilir **(Öcal, 1993)**. Bu gelenek çalışmanın yapıldığı dönemde gerçekleşmemektedir.

4.4.1.2.3. Adak-Kurban Geleneği

İstanbul, adak yerleri ve adak yerlerinde gelişen geleneklerin zengin olduğu bir yerleşim yeridir. İnsanlar, belirli dönemlerde dilekler dilemekte ve bu dileklerin gerçekleşmesi sonucunda adağın adanması ve adağı gerçekleştiği yerlere ziyaret etmektedir. İstanbul'da adak yerlerinin her türlü dilek için gelinen yerlerin içerisinde Eyüp Sultan ve çevresinin önemli bir yeri vardır **(Koz, 1993)**.

Çalışmanın yapıldığı dönemde Eyüp'te kurban adama geleneğinin devam ettiği bilinmektedir. Eyüp içerisinde çeşitli adaklık ve kurbanlık satan yerler mevcuttur. Bunlardan biri de Eyüp Sultan Cami kuzeyinde yer alan merkezdir. Burada kesilen kurbanlar Mihrişah Valide Sultan İmareti aşevinde kullanılmaktadır.

4.4.1.2.4. Ramazan Şenlikleri

Eyüp Sultan Cami ve Türbesi etrafında her yıl ramazan ayında çeşitli etkinlikler gerçekleşmektedir. Bu etkinlikler Eyüpsultan Meydanında, Zal Mahmut Paşa Külliyesine yapılmakta, iftar sofraları kurulmakta, çeşitli konserler, Karagöz-Hacivat gibi somut olmayan kültürel mirasın devam ettirmeye yönelik toplumsal uygulamalar yapılmaktadır **(Şekil 4.67)**.

Şekil 4.67: Mihrişah Valide Sultan İmaretinde **(T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022)** ve Eyüpsultan Meydanı iftar sofraları **(Anadolu Ajansı, 2012)**.

Eyüp'te Ramazan ayı geleneklerinden biri hali gelen mahya geleneği Eyüp Sultan Caminde devam etmektedir. Her yıl Ramazan ayının başlangıcında kurulan mahya, ramazan ayı sonunda kaldırılmaktadır. Mahyalar bazı özel günlerde de kurulmaktadır **(Şekil 4.68)**.

Mahyalar, bazı özel günlerde özellikle Ramazan ayında birden fazla minaresi olan camilerin iki minaresi arasına kurulan ışıklı yazı ya da resim panosudur. İslamiyet'in ilk dönemlerinden beri bazı mübarek günlerde camiler sabaha kadar açık kalmakta, tüm cami kandillerle aydınlatılmaktaydı. Osmanlı'da ilk mahyaların hangi dönemde kullanıldığı bilinmemekle beraber bazı seyyahların günlüklerinde mahyaların kullanıldığı tespit edilmiştir. Padişah III. Murad mevlit, Regaip ve Berat kandillerinde minarelerin kandillerle donatılmasını emretmiş ve bunun üzerine mahya geleneğini resmiyet kazanmıştır. Mahyalar, önceleri kandillerin içerisine zeytin yağı konarak sonrasında ise elektriğin kullanılması ile elektrikle yakılan ampuller ile kurulmuştur. Mahyacılık babadan oğula geçen bir gelenek olmakla beraber Osmanlı Döneminde bunun kontrolü de sağlanmakta, mahyacılar da yetiştirilmiştir **(Bozkurt, 2003)**.

Bozkurt (2003), mahyaların selatin camilerin iki minareli olduğu için camilere uygun olduğunu belirtmekte, fakat Eyüp Caminin minarelerinin daha kısa olması nedeni ile caminin minarelerinin mahya kurulabilmesi için 18. yüzyılda birer şerefe uzatıldığını belirtmektedir. 18. yüzyılda Sultan III. Ahmet'in döneminde bütün selatin camilerinde mahya kurulması emredilmiş, bu emir üzerine Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa minaresi kısa olan camilerin minareleri uzatılmıştır **(Tanman, 1994)**.

Mahya geleneği, Müslümanlar için mübarek olan günlerde ve gecelerde ilk uygulandığı günden bugüne devam etmesi, bu geleneğin babadan oğula ya da usta çırak ilişkisi ile geçmesi somut olmayan kültürel miras kapsamında toplumsal uygulara alanına girmektedir. Bu geleneğin Eyüp Sultan Camine ise minarelerine etkisi ise somut olmayan kültürel mirasın mimariye ve mekâna dair etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu geleneğin çağın getirdiği teknoloji ile yenilenmiş olmasına rağmen camilerde ve Eyüp'te devam etmesi somut olmayan kültürel mirasın yaşadığını, nesilden nesle aktarıldığının bir kantıdır.

Şekil 4.68: Eyüp Sultan Cami 2025 Ramazan mahyası.

4.4.1.3.İmaret Geleneği ve Mihrişah Valide Sultan İmareti

"İmaret; yoksullar ile medrese öğrencilerine, kalenderhanede kalanlara ve yolculara yemek dağıtmak üzere kurulmuş hayır evi, aşhane." **(Hasol, 2014)** olarak tanımlanmaktadır. İmarethaneler bir külliyenin içinde bulunmakla beraber külliyelerin içerisinde câmi, medrese, bimarhâne, tâbhâne, mektep, kervansaray, kütüphane, hânkâh, arastalar, hamam, meşruta binaları gibi birçok yapı grubu bulunmaktadır. Müslüman Türk toplumunda, medrese talebesi, yoksul ve kimsesiz halk ile yolcuların yiyecek ihtiyacını karşılamak ve hayır için kurulan imaretler vakıf sistemine dayanmaktadır **(Şeker, 1984)**. Swinger, imarethanelerden misafirlerin, fakirlerin ve zenginlerin, Hristiyan, Yahudi ve Müslüman ayırt etmeksizin yararlanabildiğini belirtmiştir **(Gelir Çelebi, 2017)**.

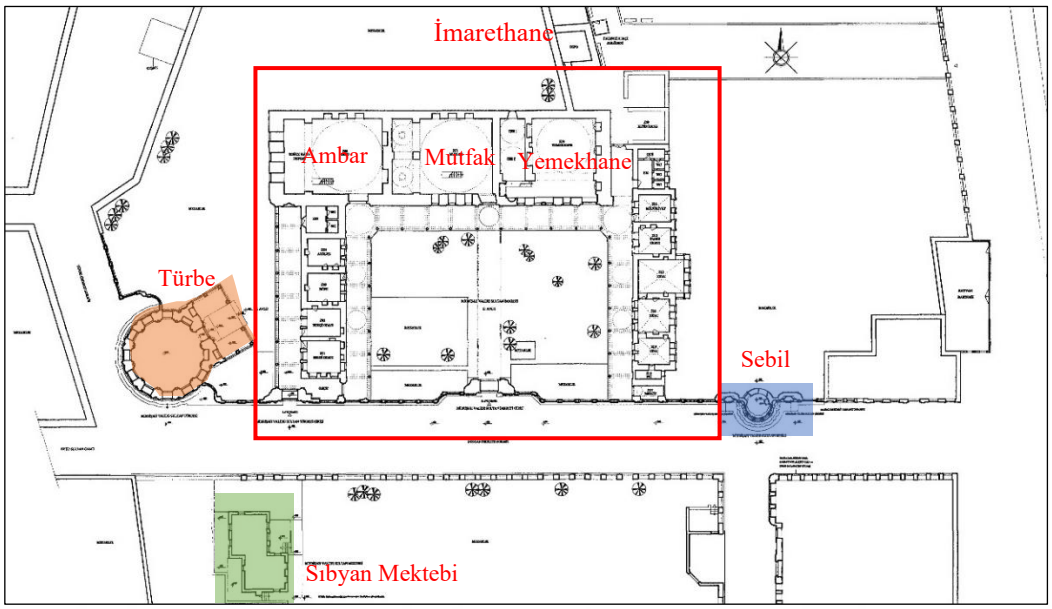
Eyüp'te Osmanlıdan günümüze imaret geleneği Mihrişah Sultan Külliyesinde devam etmektedir. 1795 yılında Mihrişah Sultan tarafından inşa ettirilen külliyenin mimari programı içinde türbe, imarethane, sebil, sıbyan mektebi ve mezarlıklar bulunmaktadır. İmaretin mimari programının içerisinde de iki türbedar odası, iki habbaz (ekmekçi) odası, iki aşçı odası, iki mütevelli odası, sofa, sebil odası, odunluk, dört tuvalet, kiler, mutfak, fırın ile bir büyük ambar ve müştemilat mevcuttur. İnşa edildiği 1795 yılından 1911 yılında çıkarılan Der Saadet'teki imaretlerin kapatılması

hakkındaki kanuna kadar imarethane hizmet vermiştir. 1950 yılında imarethane Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tekrar özgün işlevinde açılmıştır (**Şekil 4.69**) **(T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2020)**. **Gelir Çelebi (2017)** çalışmasında, Türkiye'deki 29 imaret yapısını ele almış, bu yapılardan sadece özgün işlevi ile çalışanının Mihrişah Valide Sultan İmarethanesi olduğunu belirtmiştir.

Şekil 4.69: Mihrişah Valide Sultan Külliyesi.

Mihrişah Valide Sultan İmarethanesi yapı ve yapı grubu olarak ele alındığında bir külliye sistemine ait, "U" plan şemalı, iç avlulu ve bu avlu etrafında toplanmış mekânlardan oluşmaktadır. İç avlu ve mekânların arasında üzeri kubbeler ile örtülü revak mevcuttur **(Şekil 4.70)**. İmaretin en önemli bölümlerini ambar, mutfak ve yemekhane oluşturmaktadır. Bu üç bölüm kendi içerisinde teker teker ele alındığında ambar kısmında daha çabuk bozulabilecek yiyeceklerin saklandığı bölüm, mutfakta ocak bölümü ve yemekhane kısmında ise fırın bölümleri yer almaktadır. Kendi içerisinde bir düzeni olan bu kurgu imarethanelerin somut olmayan kültürel mirasının bir yansıma olarak görülebilir.

Şekil 4.70: Mihrişah Valide Sultan Külliyesi vaziyet planı **(Aydın, 1998)**.

Gelir Çelebi (2017), imaretin geleneğinin toplum için önemli olduğunu buradan yararlanan yoksul insanların topluma uyum sağlayabildiğini, sosyal dayanışmanın güçlendiğini belirtmektedir. Osmanlı Döneminde önemli bir yer tutan imaret geleneği Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiş ve bu dönemde son bulmuştur.

Çalışmada ele alınan Mihrişah Valide Sultan İmarethanesinde 1795 yılından beri gelen dayanışma ve yardımlaşma geleneği ile Türkiye ve Eyüp için somut olmayan kültürel mirasıdır. Dayanışmanın, paylaşmanın somutlaşan bir örneği olan Mihrişah Valide Sultan İmarethanesi özgün fonksiyonunu koruması, geleneğin devam ettirmesi Eyüpsultan somut olmayan kültürel mirasın ve mekânının korunduğu somut olmayan örneklerden bir tanesidir.

4.4.1.4.Kahvehane Geleneği

Somut olmayan kültürel miras kapsamında Eyüp'te yaşayanların, çalışanların ve Eyüp'ü ziyaret edenlerin toplumsal hafızasında önemli bir yer alan mekânlardan biri de kahvehanelerdir. Çeşitli meslek gruplarını toplandığı bu kahvehaneler toplumsal yaşamı etkilemiş, ekonomik gelir elde edilen mekânlara dönüşmüştür. Kahvehane geleneği 16. yüzyılda kahvenin İstanbul'a gelmesi ile başlamış, süreç içerisinde Eyüp'te kahvehaneler açılmış ve günümüzde ise Eyüp'te Pierre Loti Tepesinde devam etmektedir.

Osmanlı Dönemi ele alındığında kahvehaneler toplum için önemli mekânlardır. Kahvehanelerin 16. yüzyılda ortaya çıkışı, İstanbul'a gelişiyle bu mekânlar daha geniş bir tabana yayılmış ve evrensel toplumsal bir özellik kazanmıştır. Kahvehanelerinin sayısının hızla artmasıyla farklı kültürlerin bir araya gelmesi, gelişen kültürel birikim yeri, sosyalleşme mekânı ve siyasi düşüncelerin konuşulduğu kamusal mekânlara dönüşmüştür **(Yaşar, 2005)**. Kahvehanelerin açılışında camilerin önemli etkisi olmuştur. Namaz vakitlerinden önce ve namazdan sonra camiye gelenlerin vakit geçirdiği yer olan kahvehaneler camilerin yakınlardaki mekânlarda açılmışlardır. Kahvehaneler birer eğitim ve kültür merkezleri halini almış, kitap okunması, karagöz gibi oyunlarının oynatıldığı mekânlara dönüşmüştür. Kahvehaneler, meddahların hikâye anlatmasına, saz eşliğinde şiirlerin okunmasına, müzik yapılmasına, ilmi, edebi ve tarih sohbetlerinin yapılmasına zemin hazırlamıştır **(Arpaguş, 2015)**.

Yaşar (2004), Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden esnaf yoklama defterlerinden Eyüp'te mevcut 18. yüzyılda kahvehanelerin mekânsal örgütlenmesi ve kahvehane sahiplerinin toplumsal konumları ele almıştır. 16 ve 17. yüzyılda kahvehanelerin üzerinde oluşan kötü imaj neden ile padişahların kahvehanelerin kapatmaya yönelik tutumları nedeni ile İstanbul'da 120 adet kahvehane kapatılmıştır. Tüm bu tutuma rağmen kahvehaneler açılmaya devam etmiş ve 19. yüzyıla İstanbul'da 2500 adet kahvehane açılmıştır. **Yaşar (2004)**, 18. yüzyılın ilk yarısında Eyüp'te yetmiş dört (Eyüp İskelesi 23, Otakçılar 9, Defterdar İskelesi 7, Eyüp Yeni Hamam 7, Yeni Çeşme 7, Zal Paşa 6, Çamur İskelesi Sokağı 4, Nişancılar 3, Çınaraltı Mahallesi 3, Kuru Kavak 3, Müzevver Mahallesi 21, ikinci yarısında (Defterdar İskelesi 10, Çömlekçiler Yeni Mah. 8, Tabaklar 7, Ya Vedud İskelesi 6, Eyüp İskelesi 2, Sarıkçı Başı 2, Kızıl Mescit 1) otuz altı kahvehane esnafı tespit etmiştir. Yaşar'ın tespitlerine göre bu kahvehaneler küçük mahalle kahvehaneleridir.

Kara (1994b), Eyüp'ün kahvehaneler açısında zengin bir semt olduğunu, 19. yüzyılın başlarında Ayvansaray İskelesi-Defterdar İskelesi-Eyüp İskelesi-Bahariye Kasrı arasında kahvehaneler mevcut olduğunu belirtmektedir. Bu kahvehaneler içerisinde en büyük olanı Bostan İskelesi Kahvehanesidir. Ayrıca Defterdar Mahallesinde İstanbul'un en ünlü tulumbacı kahvehanesidir. Bu kahvehanede ramazan ayında çalgılar çalınır, eğlenceler düzenlenirdi. Meşrutiyetin ilanından sonra kayıkçı kahvehanesi olmuştur 1984-1985 yılları arasında kıyı yıkımları sırasında bu güzergahta olan son kahvehaneler yıkılmıştır.

Türkmenoğlu (2005), Oyuncakçılar Çarşısında 1935-1956 yılları arasındaki istimlak edilerek yıkılan dükkanların fonksiyonlarını ve bu ticari yapıların işletmelerini tespit etmiştir. Oyuncakçılar Çarşısında birbirinden farklı ticari yapıların olduğu görülmektedir. Bu yapılar içerisinde Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirasına dair üretim, gastronomi ile ilgili toplumsal uygulamaları ile ilgili mekânlar mevcuttur. Üretime dair kunduracı dükkânları, oyuncakçı dükkanları, gastronomiye ait ürünlerde kaymakçı dükkanını olduğu görülmektedir. Toplumsal uygulamalar içerisinde yer alan kahvehanelerin de bu bölgede olduğu tespit edilmiştir. **Türkmenoğlu'nun (2005)** tespitlerine göre Eyüp Sultan Meydanının güneybatısında Hasbi'nin Kahvesi, Hamdi'nin Kahvesi, Arnavut Mehmet'in Kahvesi, Şakir'in Kahvesi, Kemer Kahvesi ve Şark Kahvesi-Sabunhane kahvehaneleri bulunmaktadır **(Tablo 4.39)**.

Çalışmanın yapıldığı dönemde Eyüp'te geleneksel kahvehanelerin son temsilcisi olarak Pierre Loti kahvesi kalmıştır **(Şekil 4.71)**. Pierre Loti Kahvesi Eyüpsultan'ın ve Haliç yüksek bir noktadan gören ve Eyüp Sultan Caminin kuzeyinde yer alan Pierre Loti Tepesinde yer almaktadır. Pierre Loti'ye tepe içerisinde yer alan mezarlıkların içerisinde ya da Mihrişah Valide Sultan İmaretinin kuzeyinde yer alan teleferik ile ulaşılmaktadır. Pierre Loti tepesi Konumu gereği Eyüp'ün kuzeyinden güneyine panoramik bir manzaraya sahiptir. Pierre Loti kahvesi olarak bilinen kahve 19. yüzyılda asıl adı Rabia Kadın Kahvesiydi. Kahveyi kimin açtığı kesin olarak bilinmese de1880 yılında Ragıp Efendi tarafından açıldığı görüşleri de mevcuttur. Buraya sık sık gelen Fransız Pierre Loti, manzaradan etkilenmiştir. Süreç içerisinde tepe Pierre Loti Tepesi olarak anılmaya başlanmıştır **(Evren, 1994)**.

Şekil 4.71: Pierre Loti **(Eyüp Belediyesi, 2011)**.

Çalışma kapsamında yapılan tespitlerde, 18. Yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Eyüp'te birçok kahvehanenin mevcut olduğu, bu mekânların Eyüp'ün sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısına katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kahveneler toplumun her kesimine hitap etmesinin yanı sıra bazı kahveneler de bazı meslek gruplarına hitap etmiştir. Bu kahvehaneler dönemin getirdiği şartlar nedeni ile kimi zaman kapatılmış, kimi zaman imar faaliyetleri nedeni ile yıkıma uğramıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde (2025) Eyüp'teki kahvehanelerden Pierre Loti Tepesi kahvesi hariç hiçbirinin ulaşamadığı tespit edilmiştir. Somut olmayan kültürel miras kapsamında Eyüp'te yaşayanların ve Eyüp'ü ziyaret edenlerin toplumsal hafızasında önemli bir yer alan mekânlar kahvehanelerdir. Çeşitli meslek gruplarını toplandığı bu kahvehaneler toplumsal yaşamı etkilemiş, ekonomik gelir elde edilen mekânlara dönüşmüştür.

4.4.2. El Sanatları-Üretim

El sanatları, yapıldığı toplumun sanatsal beğenileri ile kültürel özelliklerini yansıtması bakımından, yaşam tarzının, gelenek ve göreneklerin aktarılması ve devam ettirilmesinde önemli rol oynamaktadır. El sanatları ile üretilen bu ürünler geleneksel yöntemlerle elde edilen malzemeler ve ustalardan öğrenilen teknikle yapılmaktadırlar **(Isparta'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası, 2019)**. Eyüp'te geleneksel el sanatları açısından oyuncakçılık, çömlekçilik/tuğla, dericilik, bürümcek kumaşı, fes ve taşçılık tespit edilmiştir. Eyüp'te tespit edilen el sanatları Eyüp semtinde yaşayanlar için zamanla hem bir geleneğe hem de ekonomik yönden kazanca dönüşmüştür. El sanatlarının yanı sıra üretimde ekonomik olarak bir kazanca dönüşen çiçekçilik geleneği Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası arasındadır.

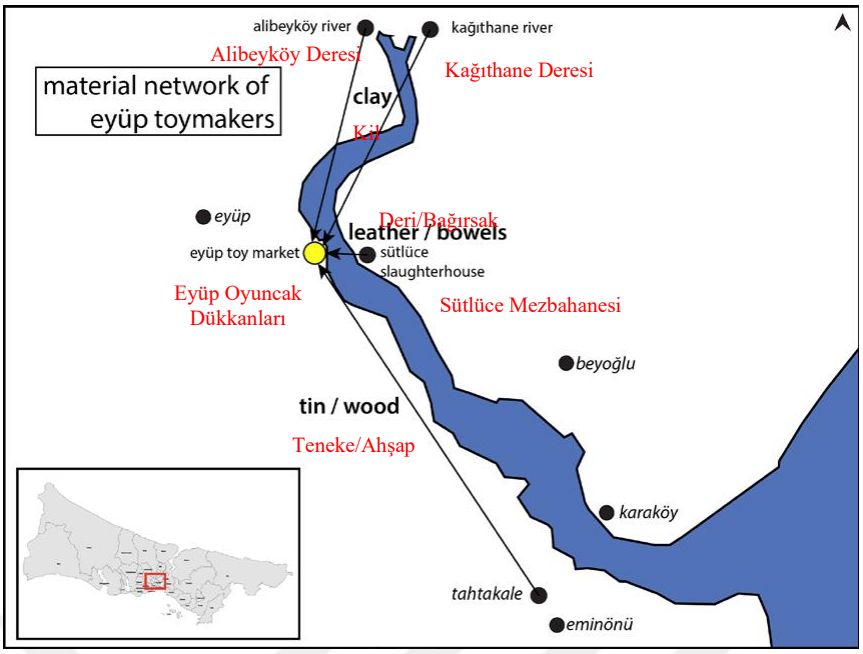
Çalışmanın yapıldığı dönemde Eyüp'ün geleneksel el sanatlarının çoğunun ustası kalmamış, mekânları/üretim yerleri yok olmuş ve unutulmaya yüz tutmuştur. Çalışma kapsamında el sanatlarının, gelişimi, mekânları ve günümüzdeki durumları değerlendirilmiştir.

4.4.2.1.Eyüp Oyuncakçılığı ve Oyuncakçılık Mekânları

Eyüp'te ilk oyuncak II. Mahmut döneminde Dökmeci Hasan Ağa tarafından yapılmıştır. Daha sonra Gümüşsuyu'nda dükkanlar açılmış ve oyuncak sanatı yaygın hale gelmeye başlamıştır. Eyüp oyuncakları yüzyıllardır Eyüp oyuncak dükkânlarında,

İstanbul'un farklı semtlerindeki attar dükkânlarında ve sokak sokan gezen ayak satıcısı oyuncakçılarda satılmıştır. Evliya Çelebi 17. yüzyılda Eyüp'te 100 dükkândan olduğunu kaydetmiştir **(Koçu, 1971)**. **Koçu'nun (1971)** çalışmasında görüşme yaptığı Ahmet Ağın, Camii Kebir Caddesi'nin eski adının Oyuncakçılar Çarşısı olduğunu ve bu çarşıda 25-30 dükkân oyuncakçı olduğunu ve görüşmenin yapıldığı tarihte Eyüp Oyuncaklarının ustasının ve satıcısının kalmadığını belirtmiştir. **Geleş (2015)**, 19. yüzyılın başlarında 25-30 oyuncakçı dükkânı faaliyetteyken 1921 yılında Oyuncakçılar Çarsında çıkan yangın sonucu birçok dükkân yanmış, yangın sonrası sadece iki dükkân kaldığını tespit etmiştir. Aynı çalışmada 1939 yılında Kadir Şengöz ile yapılan röportaja yer verilmiş, röportajda Şengöz kendine ait 2 dükkânın ve çarşıda bir dükkânın daha var olduğunu ve ayrıca el yapımı oyuncakların ilgi görmediğini ithal edilen oyuncakların daha fazla ilgi gördüğünü belirtmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde oyuncak sektörünün endüstrileşmesi ile el yapımı oyuncaklara ilgi giderek azalmış, fabrikasyon oyuncaklara ilgi artmıştır. Bunun nedeni ise, el yapımı oyuncaklar kendini süreç içerisinde geliştirememiş, yenilikler ayak uyduramamıştır **(Ersoy İnci, 2006)**. **Bektaş (2001)**, 1980 yıllarında Eyüp oyuncakçıları ile yaptığı görüşmelerde, Eyüp'ün geleneksel oyuncaklarına ilgi olmadığını, oyuncakçıların oyuncak geleneğini çıraklarının olmaması nedeni ile aktaramadıklarını tespit etmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde Çin'den gelen plastik oyuncakların zararlı olduğu anlaşılmış, geleneksel oyuncaklara dönülmeye başlanılmıştır **(Ersoy İnci, 2006)**.

Gürpınar (2014), Eyüp oyuncakları imalatında kullanılan hammaddelerin geri dönüşümden elde edildiğini ve bu hammaddelerin deri, ahşap, teneke ve kilden oluştuğunu belirtmektedir. Eyüp'ün coğrafi konumundan faydalanılarak yapılan oyuncak üretimindeki ahşap ve teneke malzemeler Tahtakale'den (soba ve ahşap eşya), Kâğıthane ve Alibeyköy derelerinden kil ve Sütlüce Mezbahasından atılan deri ve bağırsak parçaları temin edilmekteydi. Temin edilen bu malzemeler ile Oyuncakçılar Çarşısında ustalar oyuncaklarını dükkanlarının arka tarafında atölyede üretiyor ve önde bulunan dükkanlarda satıyorlardı **(Gürpınar, 2014)** (**Şekil 4.72**). Eyüp'te, üzerinde ayna yerleştirilmiş destiler, teneke zilleri olan tefler, davullar, tekerlekli arabalar, hacıyatmazlar, beşikler, kursak düdükleri, şakşaklar, çeşitli hayvanlar, cami minareleri, dönme dolaplar vb. gibi birbirinden farklı birçok oyuncak imal edilmekteydi **(Ersoy İnci, 2006)** (**Şekil 4.73**).

Şekil 4.72: Eyüp Oyuncakçılar Çarşısı malzeme tedarik haritası **(Gürpınar, 2014)**.

Şekil 4.73: Zal Mahmut Paşa Külliyesindeki atölyede üretilen Eyüp oyuncakları.

Eyüpsultan Merkez Mahallede, Eyüp Sultan Cami ve Türbesine ulaşan en önemli akslardan biri olan Camii Kebir Sokak üzerine kurulmuş oyuncakçılar çarsısı çalışmanın yapıldığı dönemde özgün fonksiyonunu kısmen korumaktadır. Çarşı aksı üzerine inşa edilmiş dükkanlarda oyuncak, dini malzeme-kitap satan dükkanlar, konfeksiyon mağazaları ve kafeler, bu ticari fonksiyonlu yapıların dışında türbe yapıları ve mezarlıklar mevcuttur. 1913-1914 yılında hazırlanan Alman Mavileri

Haritalarında sokakta bulunan yapılar gösterilmekte, haritada yapılar tek bir kütle gibi görünmekte ve yapılara dair yeterince bilgi bulunmamaktadır. Eyüp için hazırlanmış diğer bir harita Pervititch haritalarıdır (**Şekil 4.74**). Haritada oyuncakçılar çarşısındaki yapıları kütle olarak birbirinden ayırt edilebilmekte, Oyuncakçılar Çarşısı yani Cami Kebir Sokağının kuzeyi ve güneyinde yapılar mevcuttur. Tez çalışmasının yapıldığı dönemde (2024) sokağın kuzeyindeki yapıların mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Sokağın güneydeki yapılar varlığını devam ettirmekte olup, yapılar tescillenmiştir (**Şekil 4.75**).

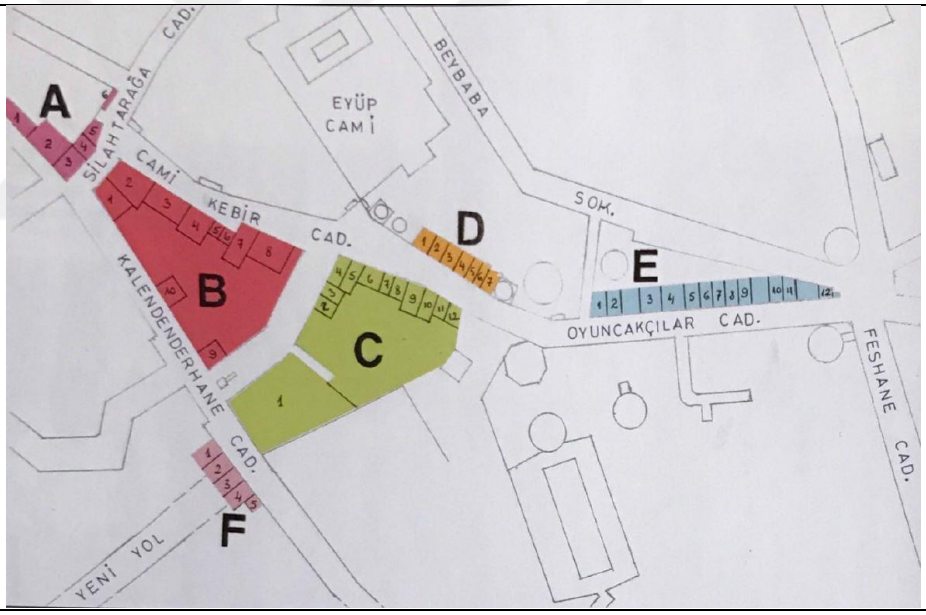
Şekil 4.74: Pervititch Haritaları **(İBB Atatürk Kitaplığı-Jacques Pervititch Haritaları)**.

Şekil 4.75: Oyuncakçılar Çarşısı (2024).

Türkmenoğlu (2005) sözlü tarihe ve kişisel görüşmelere dayanarak yaptığı çalışmasında, oyuncakçılar çarşısında 1935-1956 yılları arasındaki istimlak edilerek yıkılan dükkanların fonksiyonlarını ve bu ticari yapıların işletmelerini tespit etmiş, harita üzerinde göstermiştir **(Tablo 4.39)**. Üretime dair kunduracı dükkânı mevcut olup, oyuncakçılıkta yapıldığı gibi yine haliç çevresinde bulunan debbağhanelerden getirilen derilerin kullanıldığı düşünülebilir. Oyuncakçılar Çarşına ait alana özgü olan oyuncak dükkanlarının varlığı da tespit edilmiştir. Pervititch Haritasında, Türkmenoğlu'nun krokisine göre Eyüp Sultan Cami Meydanında daha fazla yapı görülmekte, bu farklılığın nedeni süreç içerisinde yapıların yıkıldığı düşünülmektedir. Meydan da ve Oyuncakçılar Çarşındaki yıkılan yapılarda Eyüp'ün hem tarihi dokusu hem de somut olmayan kültürel mirasına dair mekânlar yok olmuştur.

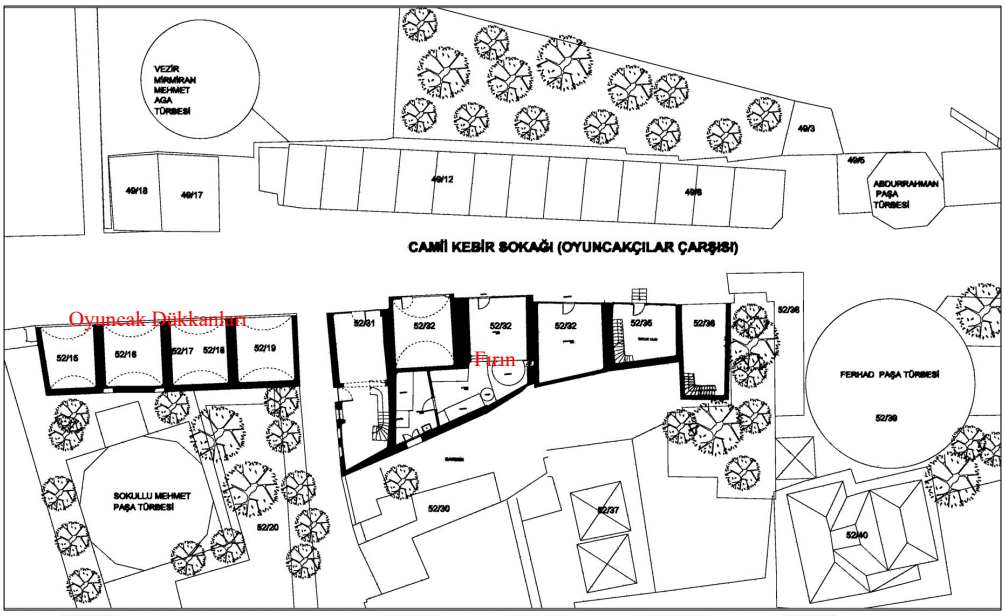
Tablo 4.39: Eyüp Meydan ve Oyuncakçılar Çarşısı İstimlak Edilip Yıkılan Yapılar **(Türkmenoğlu, 2005)**.

A	1. Kunduracı, 2. Yeni Bakkal, 3. Aktar Abidin, 4. Pastırmacı Salih-Sıtkı, 5. Hamam,6. Rıdvan'ın Kahvesi
B	1. Todori Tavukçu Bakkal, 2. Aynalı, Özbek Bakkal, 3. Aşçı Abdurrahman, 4. Berber Kenan, 6. Ali Yavuz'un Simitçi Dükkânı, 7. Hasbi'nin Kahvesi, 8. Fırın, Yahya Üçbaşaran, 9. Hamdi'nin Kahvesi, 10. Arnavut Mehmet'in Kahvesi,
C	1. Konyalı Oduncu-Taşçı Tevfik, 2. Şakir'in Kahvesi, 3. Kemer Kahvesi, 4. Şekerci Necip, 5. Simitçi Fırını, 6. Kasap Mehmet, 7. Şark Kahvesi-Sabunhane, 8.Hikmet Bey'in Eczanesi-Bakkal-Foto Agah-İnzibat Karakolu, 9. Sütçü Marko, 10. Kaymakçı Vasil-Şekerci Mustafa Efendi, 11. Sütçü Boris, 12. Berber Zeki
D	1. Manifaturacı Zeki, 2. Berber Faik, 3. Kebapçı İsmail, 4. Şekerci Basri, 5. Berber Hüsnü, 6. Kırtasiyeci – Tekel Acem, 7. Şapkacı-Bisikletçi Halim
E	1. Oyuncakçı-Boyacı Cemil'in Lostra Salonu, 2. Terzi Giritli Ali, 3. Kunduracı, 4.Bakırcı-Oyuncakçı Seyfi, 5. Terzi Giritli Ali, 6. Kunduracı Kenan, 7. Berber Mehmet, 8. Şapkacı Rüstem-Ev, 9. Beber Emin, 10. Berber Ali, 11. Teşbihçi Ali, 12. Mühürcü
F	1. Bahçe, 2. Eyüp Sultan Eczanesi, 3. Berber Ali'nin Evi, 4. Eşekçi Yusuf'un Evi

Eyüp oyuncakçılığını yaşatmak için çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmalardan biri Cengiz Bektaş'ın 1987 yılında Eyüp Feshane Caddesi üzerindeki 66 pafta 36 parselde oyuncak atölyesi projesidir. Proje kapsamında içinde sergileme ve oyuncak atölyelerinin bulunduğu restorasyon projesi faaliyete geçirilmiş ve kısa bir süre sonra kreş olarak fonksiyonu değiştirilmiştir. Çalışmanın yapıldığı dönemde yapı sergi salonu olarak kullanılmaktadır. Balat'ta da 2005 yılında Avrupa Birliği ve İBB'nin girişimleri ile Eyüp oyuncakları atölyeleri açılmıştır.

Sonuç itibariyle Eyüp oyuncakçılığı, Eyüp'e sünnet çocuklarının getirilmesi ritüeli ve çocuklara buradan oyuncak alınması, burada imal edilen oyuncakların geleneksel el sanatlarına açısında değeri, usta çırak ilişkisi değeri, ülke sınırları içerisinde Eyüp Oyuncakları olarak tanınması açısından somut olmayan kültürel miras olarak değerlendirilmektedir. Eyüp oyuncakları ise çalışmanın yapıldığı dönemde Camii Kebir Sokağın "Oyuncakçılar Çarşısı" olarak adlandırılması bu mirasın semte somut olarak yansımasıdır **(**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**)**. Yapılan literatür ç alışmalarında oyuncakların imal edildiği dönemlerde bu çarşıda bulunan dükkanların arka bölümündeki atölyelerde oyuncağın imal edildiği ve dükkanlarda satıldığı belirtilmektedir. Ancak Oyuncakçılar Çarşısında 10 dükkânda yapılan rölöve ve restitüsyon çalışmalarında 52/15-19 numaralı parsellerde dükkanlar tek mekân, 52/32,33,34 numaralı parsellerde 2 mekân 52/34,35,36 parsellerde tek mekân olarak tespit edilmiştir. 52/33 parselde mevcut olan yapıda tuğla malzemeden yapılmış fırın mevcuttur **(Şekil 4.76**, **Şekil 4.77)**. Literatür çalışmalarında oyuncak dükkanlarında tespit edilen üretim mekânlarından çalışmanın yapıldığı dönemde bir ize rastlanamamıştır. Eyüp oyuncaklarına olan ilginin azalması ve hatta bitmesi nedeni ile dükkanlardaki üretim mekânları kaldırılıp yapının tek mekân olarak kullanıldığı düşünülmektedir **(Ek** 1**)**.

Şekil 4.76: Eyüp Oyuncakçılar Çarşısı Restitüsyon Çalışması **(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)**.

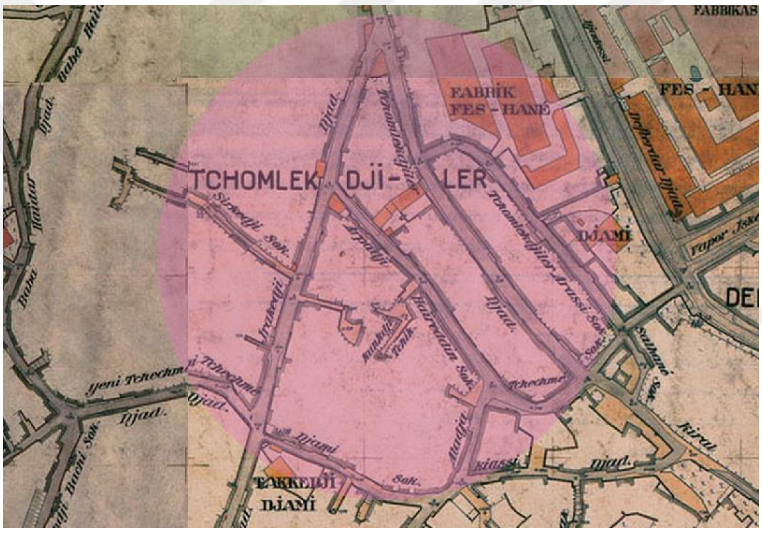

Şekil 4.77: Oyuncakçılar Çarşısı beş dükkân yapısı.

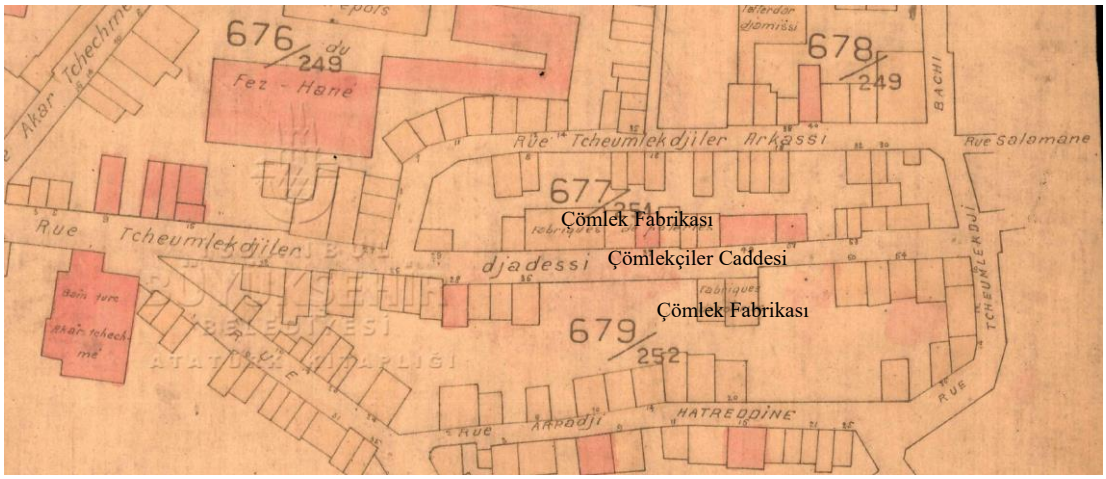
Oyuncak endüstrisinin gelişmesi ile oyuncakçılar çarşısında oyuncak üretimi bitmiş ve bu oyuncak atölyelerini dükkanlara ait depo olarak kullanılmaktadır. Somut olmayan kültürel miras olarak değerlendirilen oyuncakçılık Eyüp'e hem ekonomik ve kültürel anlamda katkılar sağlamıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde (2024) Eyüp'te, Oyuncakçılar Çarşısının doğusunda yer alan Kaptan Paşa Cami (İskele Caddesi) ve Zal Mahmut Paşa Külliyesi'nde oyuncak atölyeleri oyuncak üretimine devam edilmektedir.

4.4.2.2.Çömlekçilik-Tuğla

Eyüp'te Çömlekçiler Çarşısı olarak adlandırılan çarşı, Nişancı Mahallesi Çömlekçiler Caddesi üzerinde yer almaktadır. Eyüp'te bulunan çarşıların yanı sıra bu çarşı aynı meslek erbabının bulunduğu dükkanlardan oluşmaktadır **(Şekil 4.78, Şekil 4.79)**. **Kuşu (2019)**, Evliya Çelebi ve Kömürciyan'dan derlediği bilgilerde, çarşıya ismini veren çömlekçiler yaklaşık 40 dükkândan oluşmakta ve bu dükkanlar çarşı boyunca karşılıklı sıralanmaktadır. Çömlek yapmak için kullanılan hammadde (kil), Kağıthane ve Sarıyer derelerinden ve Haliç sağlanmakta, bu malzeme Çömlekçiler Çarşısının yakınında olan Balçık İskelesinden çarşıya ulaşmaktadır. Çarşıda çömlekler ile çanak, bardak, künk, şişe, tuğla ve kiremit de üretilirdi.

Şekil 4.78: Eyüp Çömlekçiler Çarşısı **(Alman Mavileri 1913-1914)**.

Şekil 4.79: Pervititch Haritası Çömlekçiler Caddesi **(İBB Atatürk Kitaplığı-Jacques Pervititch Haritaları)**.

Yenişehirlioğlu (2005), Eyüp Çömlekçiler Mahallesinde yaptığı arkeolojik kazı çalışmalarında, yazılı kaynaklarda geçen çömlek parçalarına ulaşmıştır. Bu kazılar sırasında bulunan çömlek parçaları "19. yüzyıl kaba İstanbul çömleğinin" Eyüp çömleği olduğunu ortaya çıkmıştır. Ayıca ebruli kapların ve tin-i mahdum adı verilen örneklerinde burada yapıldığı tespit edilmiştir. 19. ve 20. yüzyılda Eyüp'te çömlek imalatının devamı olarak bölgede ve Özellikle Haliç çevresinde tuğla ve kiremit atölyeleri kurulmuş, bu dönemde üretilen tuğla ve kiremitler çevrede inşa edilen yapılarda kullanılmıştır. **Yenişehirlioğlu (2005)**, bazı konut yapılarında toprağa gömülü farklı boyutlarda çömlekçiler çarşısında üretilen çömlekleri toprağa gömülü olarak tespit etmiştir. Bu çömleklerin su için olduğunu bilgisine ulaşmıştır. **Soyhan (1997)**, Osmanlı Döneminde çömleklerin sadece yemek pişirmek için değil aynı zamanda, yemek malzemesi ve su depolanmasında, çanakların, kavanozların, bardakların üretilmesinde, sürahi, ibrik, su künklerinde kullanılmıştır. Ayrıca çömlekler, çiçekçilikte çiçeklerin muhafaza edilmesi için yararlanılmıştır. Tez kapsamında yapılan alan çalışmasında **Yenişehirlioğlu'nun (2005)** tespitleri ile örtüşen tespitler yapılmıştır. Nişancı Mahallesi 128/11 parselde yer alan tescilli sivil mimarlık örneğinin girişinde zemine gömülmüş çömlekler tespit edilmiştir. Çömleklerin toprağa gömülü oluşu içerisine konan yiyecek ya da içecek malzemelerini serin tutulma amacına yönelik yapılmıştır **(Şekil 4.80)**.

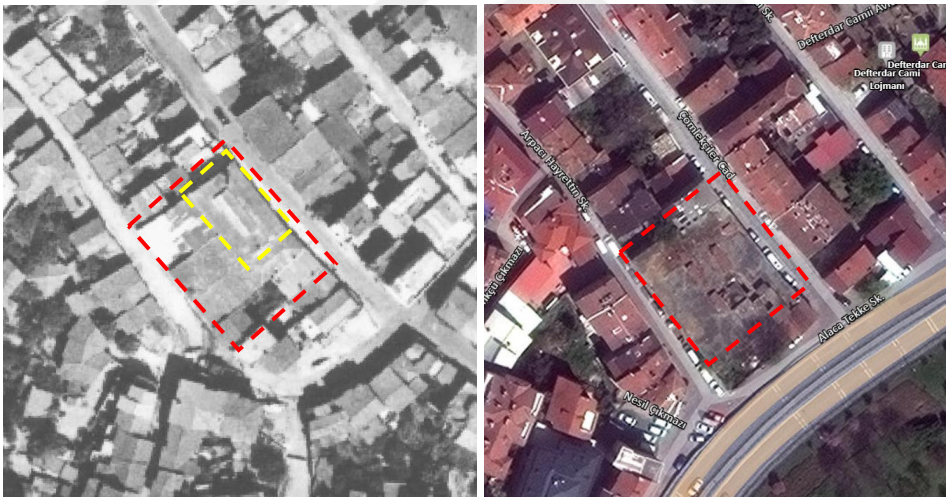

Şekil 4.80: Çömlekçiler Mahallesi konut (128/11).

Çalışlar Yenişehirlioğlu (2000), Arpacı Hayrettin Sokak ve Çömlekçiler Caddesindeki yaptığı alan alışmalarında üç adet atölyenin izine rastlamıştır. İlk

atölyenin çömlek parçası örneklerini, Çömlekçiler Caddesi Tuğla fabrikasının karşısında olan apartmanın zemin kazısı esnasında bulmuştur. İkinci atölyede Künküçü Çıkmazının köşesinde mevcut olan harabe konut yapısının zeminden 15 ve 16. yüzyıla dayanabilecek çömlek, çaydanlık, şamdan parçaları tespit edilmiştir. Üçüncü atölyede ise yine bir inşaat çalışmasının zemininden çıkmıştır. Çıkan parçalar arasında Eyüp'te yapılan çiçekçilik ile ilgili olabilecek saksı parçaları bulunmuştur.

Çömlekçiler Caddesinin sonunda 73/44 parselde ateş tuğla fabrikası mevcuttur. Özel mülkiyette olan yapı 2009 yılında tescillenmiştir. Yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Yapı, 1966 yılı uydu fotoğraflarından yeterince görülememekle beraber, yapının konumunda farklı çatı tiplerinde yapılar olduğu düşünülmektedir. 1966 yılındaki uydu fotoğrafında fabrika olabileceği düşünülen yapı, süreç içerisinde etrafındaki parselleri de içine alacak şekilde genişlemiş olabilir **(Şekil 4.81)**. Fabrika yapısı, çalışmanın yapıldığı dönemde âtıl durumda olmakla beraber harap durumdadır. Yapı betonarme karkas sistemde inşa edilmiş, düz çatılı, dış duvarları sıvalı ve boyalıdır **(Şekil 4.82)**.

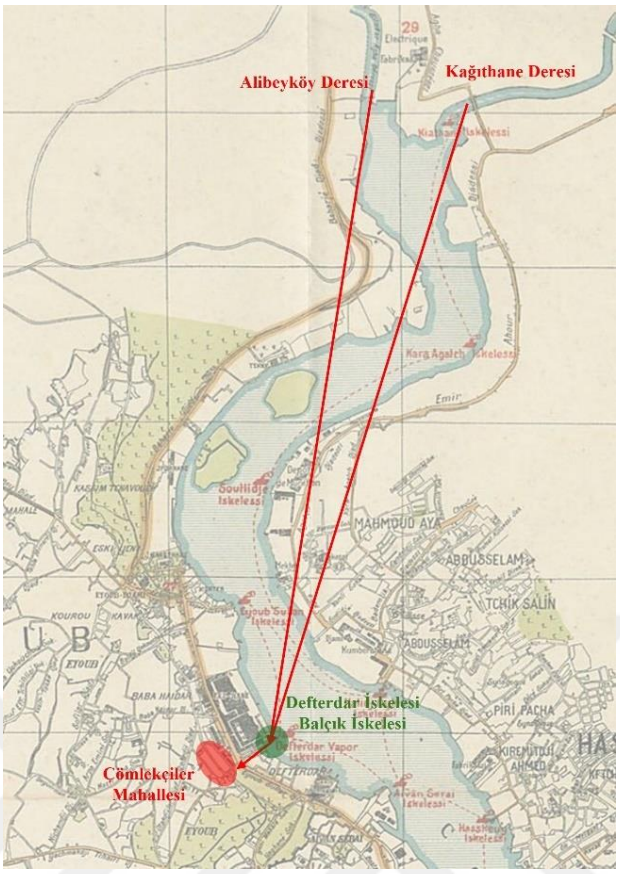

Şekil 4.81: Çömlekçiler Caddesindeki ateş tuğla fabrikası 1966-2024 uydu fotoğrafı **(İBB Şehir Haritası-üzerinden işlenmiştir).**

Şekil 4.82: Çömlekçiler Caddesindeki ateş tuğla fabrikası 2024 yılındaki durumu.

Çalışmada, çömlekçilik ve Eyüp Çömlekçiliği somut olmayan kültürel miras yönünden el sanatları alanında incelenmiştir. Üretilen ürün ve usta çırak ilişkisinin yanı sıra çömlekçilerin bulunduğu caddenin Çömlekçiler Caddesi, ham maddesinin getirildiği iskelenin Balçık İskelesi ve Mimar Sinan'ın eseri olan Çömlekçiler Hamamı olarak adlandırılması ile çömlekçiliğin bölge halkı açısından önemi vurgulanmaktadır. Aynı meslek grubunun, aynı bölgede toplanmış olması semte ekonomik açıdan gelir sağlamış, el sanatlarının gelişmesinde katkıda bulunmasını sağlamıştır. Çömlekçiliğin sona ermesinden sonra bölgenin coğrafi ve hammadde imkanlarından yararlanılmış ve Çömlekçiler Caddesinin başlangıcına tuğla fabrikası inşa edilmiştir. Yapılarda tuğla kullanılması için inşa edilen fabrika çömlekçiliğin bir türevi olup, bölgede fabrikanın olması ve kil malzemeden tuğla yapılması, çömlekçilik geleneğin devamı olarak görülebilir **(Şekil 4.83)**. Çalışmanın yapıldığı dönemde çömlekçiler çarşısından herhangi bir üretim mekânı ve çömlekçi bulunmamaktadır. Sonuç olarak çömlekçilik, Eyüp'te evlerde yemek pişirmekte ve saklanmakta kullanılması, oyuncak üretimine, çiçeklerin saklanılmasında, feslerin şekillendirilmesindeki kalıplarda, konut ve diğer mimari yapıların inşasında Eyüp'ü etkileyen ve Eyüpsultan Semtinin günümüzde varlığını devam etmeyen somut olmayan kültürel miras değeridir.

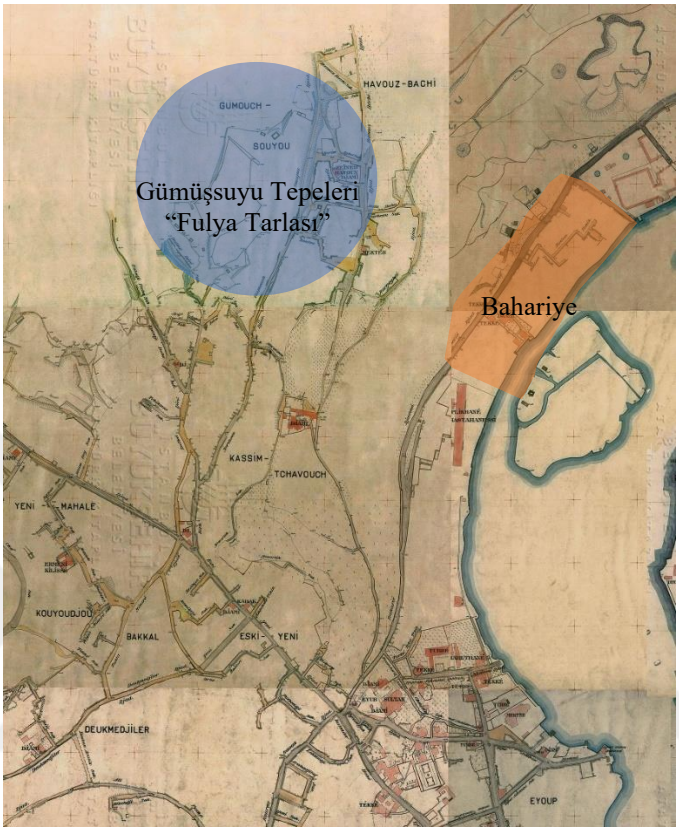
Şekil 4.83: Kilin Çömlekçiler Mahallesine gelişi **(Salt Araştırma Arşivleri, S.A.O. d'études et d'entreprises urbaines Arşivleri, 1922)** haritası üzerinden işlenmiştir.

4.4.2.3. Eyüp Çiçekçiliği

Çalışma kapsamında Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası el sanatları ve üretim alanında değerlendirilen ve Eyüp'ün gelir kaynakları arasında çiçekçilik bulunmaktadır. **Koçu (1971)**, cuma günleri Oyuncakçılar Çarşısında çiçek pazarının kurulduğunu, bu pazarda gül, sümbül, lale, zerrin ve fulya çiçeklerinin satıldığını belirtmektedir. Pazarda satılan çiçekler, Gümüşsuyu'nda tepelerinde tarlalarda yetiştirilir ve yetiştirildiği alana "Fulya Tarlası" denilmektedir. 1950'li yıllarda bu çiçek tarlaların yerini çarpık kentleşmenin bir sonucu olarak gecekondular almıştır **(Şekil 4.84)**.

Kuşu (2019), Eyüp çiçekçiliği hakkında yaptığı arşiv çalışmalarında Eyüp ve Bahariye bahçelerinde menekşe, lâle, sümbül ve Bahariye sırtlarında tarlalarda fulya yetiştirildiğini ve bu çiçeklerden şekerci esnafının tatlı ve şerbet yaptığını tespit etmiştir. Aynı çalışmada 18. yüzyılda Eyüp'te fulya yetiştiriciliğinin öneminin

arttığını, bunları yetiştiren ve satan esnafların kim olduğundan da bahsedilmiştir. Çalışmada Eyüp ve Kağıthane vadisinin topraklarının çok verimli olduğu ve "Lale-i Rumi" lalesinin ilk yetiştiği alanların buraları olduğu tespit edilmiştir **(Kuşu, 2019)**.

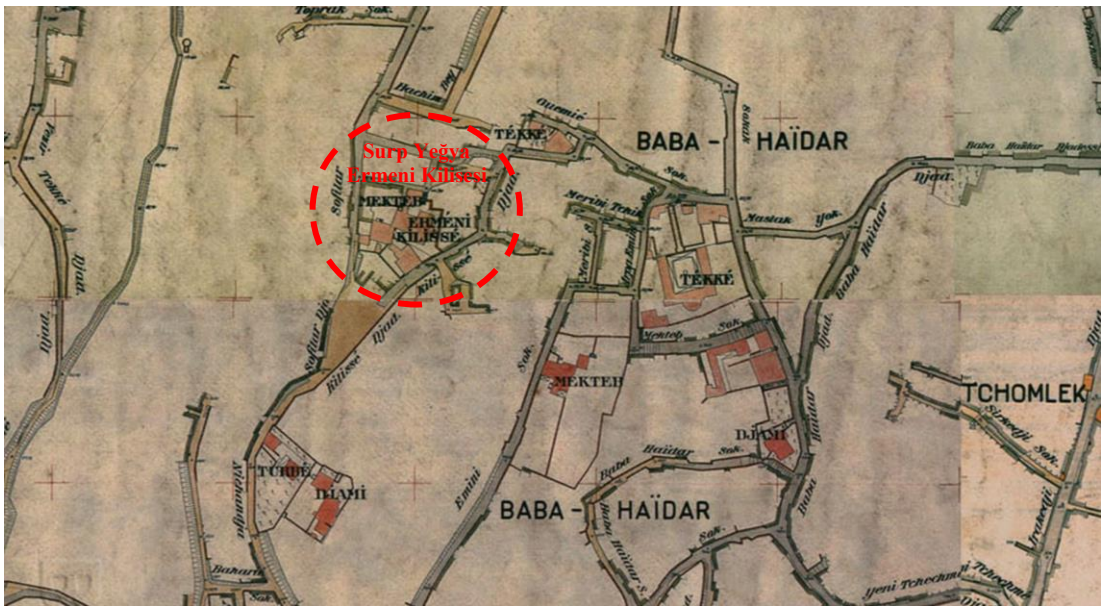
Şekil 4.84: Eyüp çiçek bahçeleri Alman Mavileri (1923-1914) üzerine işlenmiştir.

Eyüp'te çiçekçiliğin çok uzun süre yapılması, bölgede bu işi yapan insanlara ekonomik bir katkı sağlaması, Eyüp'ün çiçekçilik ile anılması, Oyuncakçılar Çarşısında çiçek pazarının gelenekselleşmesi ve Osmanlı Lalesi olarak bilinen "Lale-i Rumi" nin ilk olarak Eyüp'te yetiştirilmesi çiçekçiliğin Eyüp'ün somut olamayan kültürel miras haline getirmiştir. Çalışmanın yapıldığı dönemlerde çiçekçiliğin birkaç dükkânda yapılması ve Eyüp çiçek tarlalarının yok olması ile bu somut olmayan kültürel mirasın sürdürülemediği tespit edilmiştir.

4.4.2.4. Bürümcek Kumaşı İmalatı

Türk Dil Kurumu, bürümcek ya da bürümcük, ham ipekten dokunmuş ince kumaş olarak ve ham ipekten yapılmış başörtüsün anlamlarında kullanmaktadır **(Türk Dil Kurumu, 2023).** **Haskan (1996)**, Eyüp'te Bürümcekli Ayazmana isminde bir

ayazmanın Surp Yeğya Kilisenin civarında olduğunu ve bu bölgede bürümcek kumaşının dokunduğunu tezgahların olduğunu belirtmektedir. Çalışmanın yapıldığı dönemde Surp Yeğya Kilisesi ve çevresinde bürümcek kumaşının üretilmediği tespit edilmiştir **(Şekil 4.85)**. Bürümcek kumaşı sadece literatürde geçmekte olup, bölgede yaşayan Ermenilerin bölgeden ayrılması ile bu el sanatları geleneğinin Eyüp'te son bulduğu düşünülmektedir.

Şekil 4.85: Bürümcek kumaşının üretildiği Surp Yeğya Ermeni Kilisesi çevresi Alman Mavileri (1913-1914) üzerine işlenmiştir.

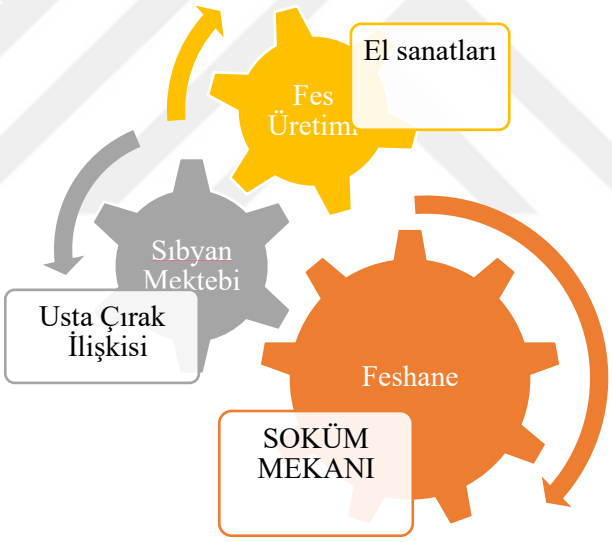
4.4.2.5.Fes Üretimi ve Feshane

Fes, Osmanlı Döneminde ve Mısır, bazı Afrika ülkelerinde, Malezya, Endonezya ve İslam ülkelerinde giyilmeye devam eden bir baş kıyafetidir. II. Mahmut Döneminde Osmanlıya gelen fes, 1925 yılında Türkiye'de çıkarılan kanunlarla fesin giyilmesi yasaklanmıştır. Fes; kırmızı çuhadan yapılan, yukarıya çıktıkça daralan bir silindir gibidir ve üzerinde püskülü bulunmaktadır. Feshin üretiminde ahşap ya da kilden elde edilen kalıplar kullanılmıştır **(Tezcan, 1995)**.

Osmanlı Döneminde fes üretiminin Eyüp'te Feshane Fabrikasında yapıldığı, burada yapılan feslerin ordunun fes ihtiyacını giderdiğini çalışmada, Eyüp'ün fiziksel katmanları içerisinde endüstri yapıları başlığı altıda ele alınmıştır **(Bkz. Bölüm 4.3.2.6). Tezcan'ın (1995)**, fes kalıpları için belirttiği durumu, **Çalışlar**

Yenişehirlioğlu (2000) çalışmasında, Feshane'de üretilen feslerin kalıplarının Eyüp çömlekçiler çarsında üretilmiş olabileceğini belirtmektedir.

Somut olmayan kültürel miras kapsamında bir üretim mekânı olarak ele alınan Feshane'de, Osmanlı Döneminin önemli aksesuarı olan fesin üretiminde büyük rol oynamıştır. Ayrıca fabrika bünyesinde bir sıbyan mektebinin açılması ve burada yetişenlerin fabrikada çalışması usta-çırak ilişkisi açısında ve bu işleyiş sayesinde fes üretimi kuşaktan kuşağa aktarılmış olup, somut olmayan kültürel mirası önem arz etmektedir **(Şekil 4.86)**. Fes üretiminde de Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras öğesi olan çömlekçilik ve çömlekçiler çarşısında üretilen kalıpları kullanılması bu iki kültürel miras arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Yapının günümüzdeki işlevi ile kültürel anlamda etkinliklerin gerçekleşmesi ile Eyüpsultan'ın sosyokültürel zenginliğine katkıda bulunmaktadır.

Şekil 4.86: Fes ve SOKÜM ilişkisi.

4.4.2.6.Eyüp'te Salhaneleri ve Deri Üretimi

Somut olmayan kültürel mirasta el sanatları ve üretim alanında farklı kullanım alanlarına sahip deri malzeme kullanımı, Eyüp'te oyuncak üretiminde kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada, Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras unsurları içerisinde dericiliğin olduğu tespit edilmiştir. Derilerin üretimi için salhaneler (kesim yerleri), debbağhane (derinin işlendiği yer) ve mumhaneler (mum üretim yerleri)

gerekmektedir. Bu yapı tipleri Eyüp'te tespit edilmiş ve bazı sokaklara ismini vermiştir. Bu açıdan dericilik incelendiğinde, el sanatları alanında Eyüp'ün SOKÜM unsuru olurken hem topluma ekonomik hem de sokaklara ismini vermesi ile toplumsal hafızadaki yerini almıştır. Deriler, Eyüp Oyuncaklarının da ham maddesi olarak kullanıldığı için SOKÜM'a katkı yapmıştır.

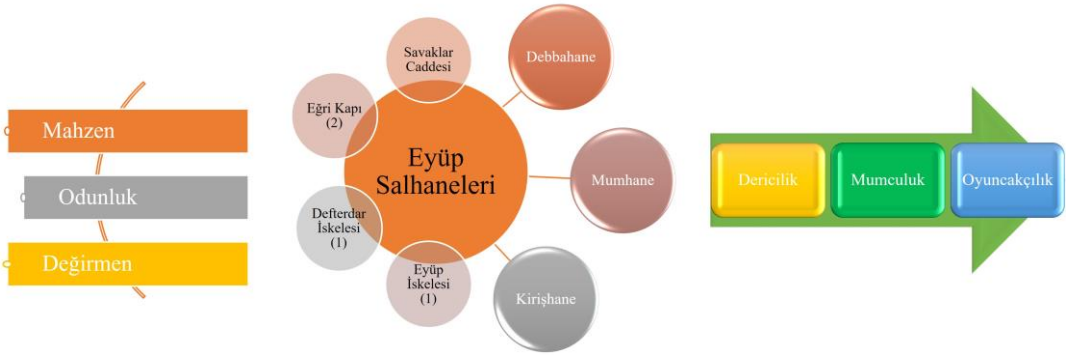
4.4.2.6.1. Salhaneler

"Salhane: kanara, kesimevi, mezbaha" **(Hasol, 2014)** anlamında kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında salhanelerin ele alınması somut olmayan kültürel miras kapsamında salhanelere bağlı gelişen sanat ve zanaat meslek gruplarıdır. Bu meslek grupları el sanatları açısından önem arz etmektedir. Salhanelerde gelişen dericilik ve mumculuk meslekleri somut olmayan kültürel mirasın birer parçasıdır. Bu meslek gruplarının bulunduğu yapı ve yapı grupları el sanatının nasıl yapıldığına dair fikirler vermekte ve bu mesleklerin geleneksel yapım yöntemlerinin mekânlara yansıması ile bu el sanatının işleyişi daha iyi anlaşılmaktadır.

Kuşu (2019) çalışmasında Osmanlı Arşivi belgelerinde faydalanarak Eyüp'teki salhaneleri sayısını ve mevkilerini tespit etmiştir. Eyüp Ensari Vakfına ait beş adet salhane mevcuttur. Eyüp Vakfına ait Eğrikapı'da iki, Eyüp İskelesinde bir, Defterdar İskelesinde bir adet salhane faaliyeteydi. **Koçu (1971)**, Edirnekapı Salhanesi'nin Defterdar Mahallesi Savaklar Caddesi üzerinde kale duvarları boyunca devam eden ahşap bir yapı olduğunu belirtmiştir. Salhane bünyesinde bekâr odalarının olduğunu ve bu odalarda salhanede çalışanların kaldığı tespit edilmiştir. İstanbul'un et ihtiyacı bu salhanelerden karşılanmaktaydı. Eyüp'te mevcut olan salhanede işlenen etler deniz yolu ile tarihi yarımadaya taşınmaktaydı.

Salhaneler, çeşitli yapı gruplarından oluşmaktadır. Bu yapı grubu içerisinde kesimi yapılan hayvanlardan elde edilen içyağı, bağırsak ve deri gibi yan ürünlerin işlendiği mekânlar bulunmaktadır. Bu mekânlara ve elde edilen hayvansal ürünler/atıklara bağlı olarak mumhane, debbağhane, kirişhane gibi işletmeler ve meslek gruplarının toplandığı mekânlar oluşur ve bu işletmeler organize bir şekilde çalışırlar. Ayrıca salhaneler çevresinde, salhanelerin ve bunların yanında mevcut olan işletmelerin ihtiyaçları için mahzen, odunluk, değirmen gibi ek binalar ve temizlik için su kuyuları bulunurdu **(Kuşu, 2019)**. **Kuşu'nun (2019)** tanımlarından yol çıkılarak **Şekil 4.87**

oluşturulmuştur. Eyüp salahanelerinin çalışmanın yapıldığı döneme (2024) ulaşmaması nedeni ile mekân organizasyonu grafiksel olarak kalmıştır.

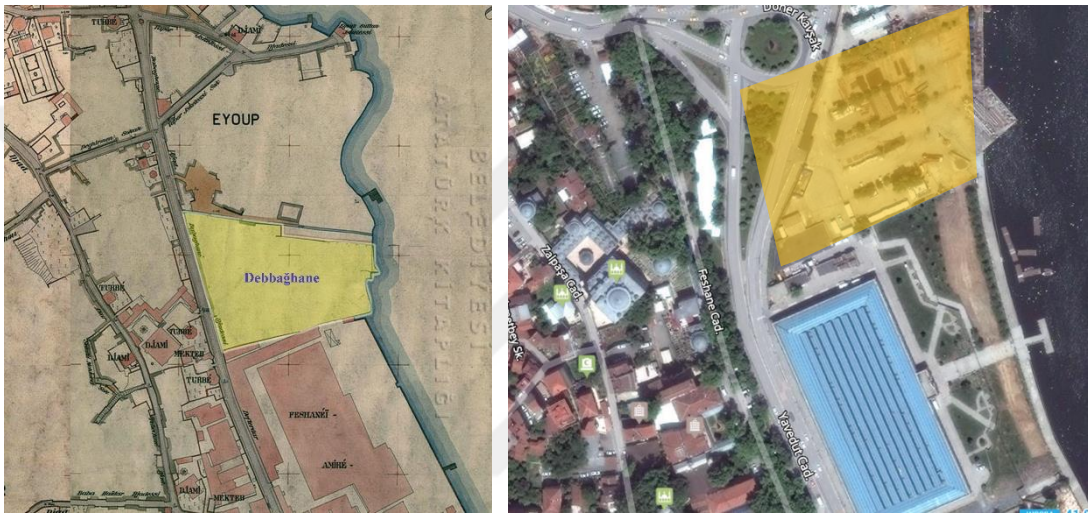
Şekil 4.87: Salhanelerin mekân organizasyonu, Eyüp Salhaneleri Mahallere göre sayıları ve salhane ürünlerinin SOKÜM etkisi.

4.4.2.6.2. Debbağhane

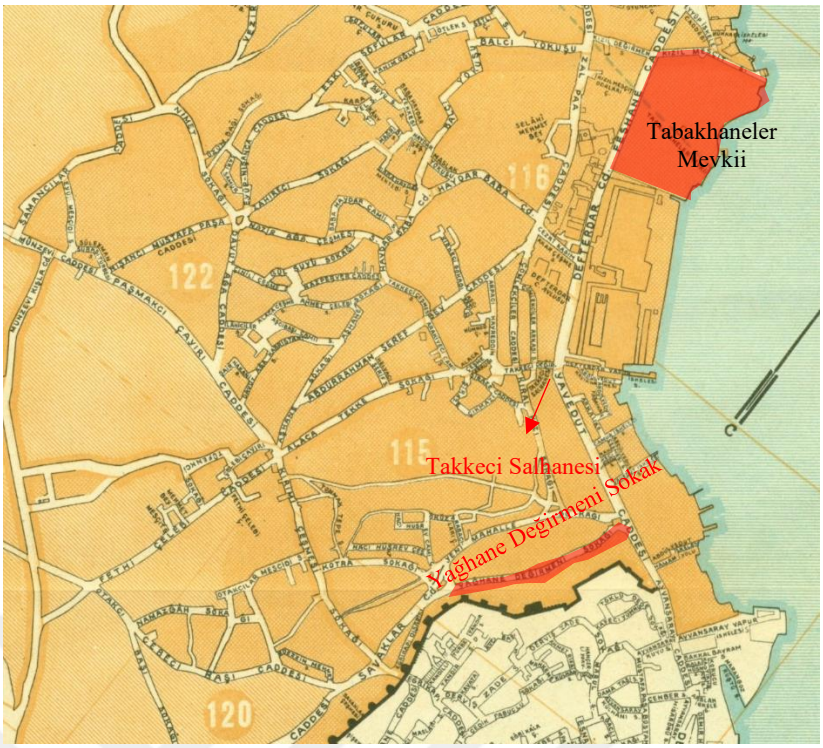
"Tabakhane: Hayvan derilerinin meşin ve kösele yapılmak üzere işlendiği yer, sepi yeri" **(Hasol, 2014)** olarak tanımlanmaktadır. Deri elbiseden ayakkabıya hatta kitap cildine kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Anadolu'da deri işçiliği ve debbağlığı il başlatan kişi Ahi Evran'dır. Debbağlık önemli mesleklerinden ve en çok kazanan meslekleri arasındadır. Gelirin fazla olması sebebi ile debbağlar iki ya da üç katlı yapılar inşa ettirmiş, yanlarında 20'ye yakın işçi çalıştırmışlardır. Debbağhanelerin yapısal özellikleri ve ihtiyaçlarına bakıldığında, su ile işleyen ve palamut öğütmeye yarayan bir değirmeni ile bostan kuyularına ihtiyacı bulunmaktadır. Çeşitli arındırma işlerinden sonra deriler korunması için donyağı, balıkyağı ve kuyruk yağı ile yağlanır. En son işlemde ise boyanarak hazır hale getirilir **(Tekin, 1994)**.

Eyüp'te vakıflara bağlı olan debbağhanelerde çeşitli deri işlemeleri yapılırdı. Deriyi işleyebilmek için bol suya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle debbağhaneler suya (deniz, dere, su kuyusu) yakın bölgelerde inşa edilmiştir. Eyüp'te bulunan debbağhaneler Eyüp iskelesi, Kiremitçi Süleyman Mahallesi ve Zal Mahmud Paşa Cami civarında konumlandırılmıştır. Ayrıca "Debbağlar Deresi" olarak adlandırılan bir derenin çevresinde de bu işletmelerin var olduğu düşünülmektedir **(Kuşu, 2019)**. Eyüp İskelesi yanında mevcut olan debbağhane Alman Mavileri haritasında yeri belirtilmiş olmasına rağmen yapı olarak herhangi bir kütle haritaya işlenmemiştir.

2018 yılına ait uydu görüntüsü incelendiğinde yapıya ait bir iz kalmamış, sınırları içerisinden sahil yolu geçirilmiş ve otopark olarak kullanılmaya başlanmıştır (**Şekil 4.88**). 1934 İstanbul Şehir Haritası ele alındığında, Tarihi Surların kuzeyinde Yağhane Değirmeni Sokak, Yavedut Caddesi ve Defterdar Caddesinin birleştiği yerde Takkeci Salhanesi ve Feshane'nin kuzeyinde Tabakhaneler Mevkii olarak belirtilmiştir **(Şekil 4.89)**. Çalışmada yapılan tüm bu bulgular **Kuşu'nun (2019)** tespitleri ile uyumludur. Alman Mavileri haritasındaki (1913-1914) debbağhane ile 1934 İstanbul Şehir Haritasındaki Tabakhaneler Mevkii aynı yeri göstermektedir **(Şekil 4.88, Şekil 4.89)**.

Şekil 4.88. 19 ve 20. yüzyıllarda Defterdar Caddesi üzerinde bulunan debbağhane **(Alman Mavileri)** ve 2018 uydu görüntüsü **(İbb Şehir Haritaları)**

Şekil 4.89: 1934 Şehir Haritasında Eyüp'teki tabakhaneler mevkii, Takkeci Salhanesi ve Yağhane Sokak.

Kuşu (2019), Osmanlı Arşivlerin debbağhanelerin **(Şekil 4.90)** iki ya da üç katlı olduğunu ve içerisinde mahzen, odunluk ve palamut değirmeni gibi ek yapıların olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca mesleki ihtiyaçtan dolayı bu yapılar içerisinde kösele teknesi, tekne, gön, kazan, palamut, kova ve hırdavat eşyaları bulunurdu. Tespit edilen bu bilgiler doğrultusunda yapıların işleyişi, geleneksel yapım yöntemleri ve geleneksel el sanatlarında kullanılan aletler hakkında bilgi edinilmiştir.

Şekil 4.90: Debbağhane (Temsili) **(Mustafa Güloğlu, 2020)**.

Tabakhanelerin önemi "Tabakhane yapıları ve yapıların sahip oldukları mekânların her biri, insanın zanaat ile zanaatın mekân ile buluştuğu yerlerdir." **(Isparta Somut Olmayan Kültürel Miras Projesi, 2019)** cümlesi ile vurgulanmıştır. Tabakhaneler, deri hammaddesi farklı işlenme sürecinde geçmektedir. Bu aşamalar; tezgâhlar, depolama alanları, kurutma alanları, gergi elemanları, ıslatma havuzları vb. özel tefriş gerektiren alanlarda/mekânlarda gerçekleşmektedir. Çalışma kapsamında Eyüp'teki bu yapı grubunun oluşu dericilik ve deri işleme sanatının varlığını göstermektedir. Yapılan literatür çalışmalarında da Eyüp Oyuncaklarında deri malzemenin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda her iki somut olmayan kültürel miras unsurunun birbiri ile ilişkisi olduğu göstermektedir.

4.4.2.6.3. Mumhaneler

İstanbul'da tüketilen mumlar salhanelerden alınan kasaplık hayvanların iç yağından üretilmekteydi. 18. yüzyılda Eyüp'te mumhaneler Eğrikapı civarında, iskele yakınlarında bulunan Kiremitçi Süleyman Mahallesinde salhanelerin etrafında konumlanmıştı **(Kuşu, 2019)**. Çalışma kapsamında ele alınmış olan mumhaneler hakkında yeterli bilgi tespit edilememiştir. Fakat Eyüp ve Ayvansaray'da Mumhane Caddesi bulunmaktadır. Ayvansaray surlarının yanında debbağhanelerin olması ve bu caddenin o bölgeye yakın olması sebebi ile bu cadde mumcu esnafının olduğu düşünülmektedir. Somut olmayan kültürel miras kapsamında bir meslek grubunun bu caddeye ismini vermesi önemlidir.

4.4.2.7. Taşçılık

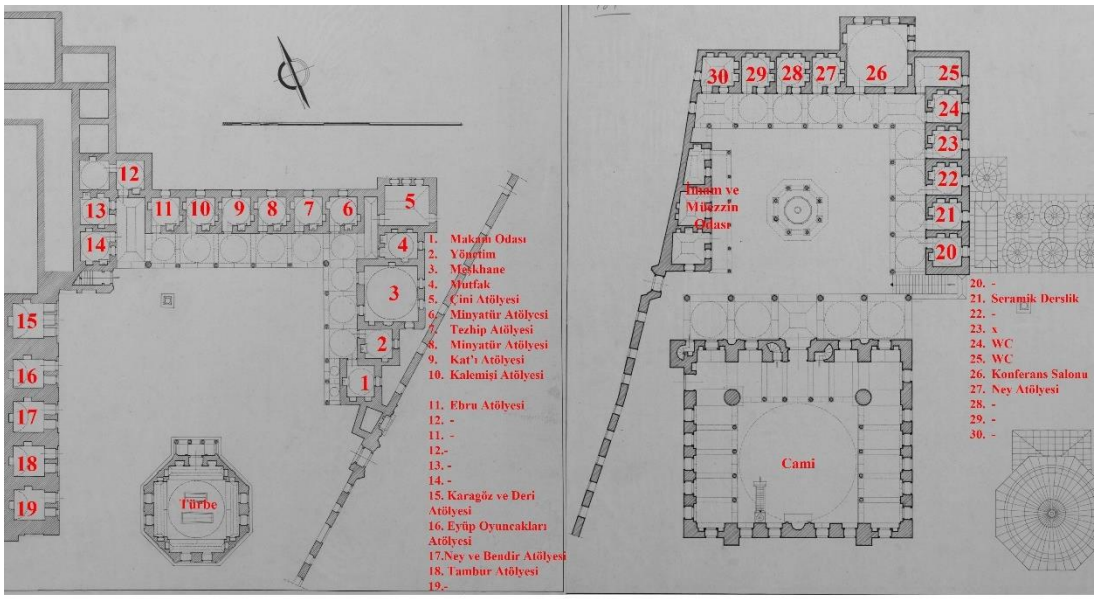
Eyüp'te gelişme gösteren diğer el sanatları ve meslek grubu da taşçılıktır. Taşçılık ile ilgili yeterince bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat somut olmayan kültürel miras olarak taşçılık el sanatları Eyüp'ün neredeyse bütün anıtsal yapılarında, konutlarında, mezarlıklarında ve mezarlıklardaki mezar taşlarında en iyi örnekleri ile yer almaktadır. Eyüp taşçılığının somut olmayan kültürel mirasın olarak mekâna yansıyan öğeleri taş ve taş işçiliğidir. Üretim yerleri ve mekânları hakkında yeterli bilgiye ulaşılamasa da **Kuşu (2019)**, taş ocaklarının kara surları dışında yapıldığını belirtmiştir. Eyüp'te taş işçiliğini anıtsal yapılardan, çeşmelerde, bazı sivil mimarlık örneklerinde ve özellikle mezar taşlarında görülmektedir **(Şekil 4.91)**.

Şekil 4.91: Mihrişah Valide Sultan İmareti ve sebili.

4.4.2.8.Zal Mahmut Paşa Külliyesi-Geleneksel El Sanatları Merkezi

Çalışmanın yapıldığı dönemde Türkiye'nin UNESCO tarafından kabul edilen SOKÜM unsurlarının bir kısmı Eyüp Zal Mahmut Paşa Külliyesinde atölyeler aracılığı ile uygulanmakta ve tanıtılmaktadır. Zal Mahmut Paşa Külliyesinde olan el sanatları gelenekleri; çini, tezhip, Karagöz ve minyatür sanatlarıdır. Bu unsurları yanı sıra listede olmayan fakat çini Eyüp ve Türkiye için önemli olan Eyüp Oyuncak atölyesi, kalemişi atölyesi, ney atölyesi, bendir atölyesi ve seramik atölyesi mevcuttur **(Şekil 4.92)**. Bu atölyeler belirli zamanlara atölyeler düzenleyip hem bu sanatların tanıtımına hem de bu unsurlar hakkında eğitim vererek mirasa katkı sağlamaktadırlar.

Şekil 4.92: Zal Mahmut Paşa Külliyesi Kültür Merkezi atölyeleri **(Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Arşivi)**.

Zal Mahmut Paşa Külliyesi'nin sanat merkezi fonksiyonu ile işlevlendirilmesi ve burada el sanatlarının yaşatılması, yapının özgün fonksiyonu olan eğitim-öğretim örtüşmektedir. Bu bağlamda yapının yeni işlevi ile eski işlevinin örtüşmesi ile mekânın ruhunun sürdürülmesine katkı sağlamakta, toplumsal hafızasındaki yerini korumaktadır. Yeni işlevi ile hem fiziksel hem de somut olmayan kültürel mirasın korunma anlayışına katkı sağlar.

4.4.3. Yeme-İçme Gastronomi

Dünyada kendinden söz ettiren Türkiye mutfağı ve yeme içme kültürü önemli bir somut olmayan kültürel miras unsurudur. Somut olmayan kültürel miras olarak sadece yemek değil bununla beraber kuşaktan kuşağa aktarılan yemeklerin hazırlanmasını, pişirilmesini, saklanmasını ve ayrıca beraberinde gelişen geleneği yansıtmaktadır **(Isparta'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası, 2019).**

Eyüp semtinin gastronomi alanında dört yiyeceği öne çıkmaktadır. Bunlar Eyüp kebabı, Eyüp kaymağı, Eyüp halkası ve Eyüp Güveci olarak bilinmektedir. Literatür çalışmaları ve alanda yapılan gözlemler doğrultusunda Eyüp'e ait bu dört yiyecekten Eyüp Halkası ve Eyüp Güveci çalışmanın yapıldığı döneme ulaştığı tespit edilmiştir.

4.4.3.1.Eyüp Halkası

Eyüp'te günümüzde hala etkisini sürdüren halka fırınıdır. Yeniçerilerin son dönemlerinde "Yeni Fırın" olarak adlandırılan fırın 18. yüzyılın ortaları ile 19. yüzyılın başlarında inşa edildiği düşünülmektedir **(Kara, 1994b)**.

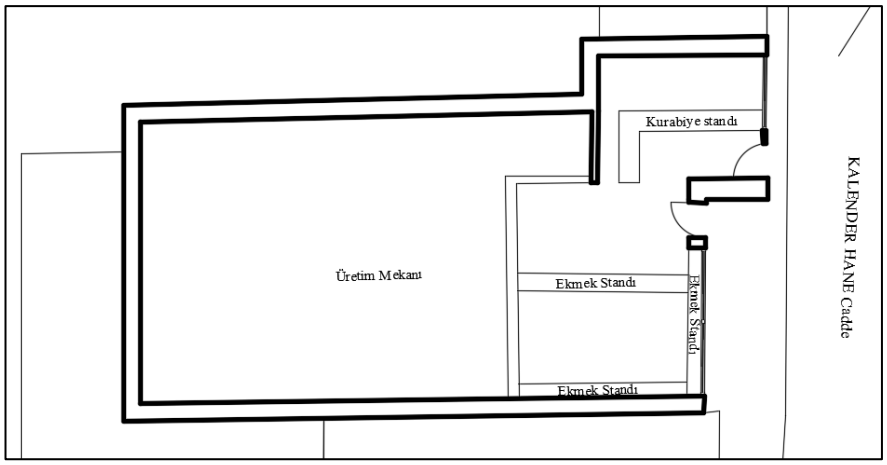
Göktaş (1994), Eyüp'teki türbe ziyareti sonrası ziyarete gelenlerin çocuklarını oyuncak alarak sevindirdiğini, ardından Eyüp'ün ünlü kebabından yenildiğini, konu komşuya hediye olarak Eyüp kaymağının ve İstanbullularca "Eyüp halkası" olarak tanınan unlu mamulün alındığını belirtmiştir.

Eyüp halkasının üretim tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, bu halkayı 1883 yılından itibaren Eyüp'te Akmanoğlu ailesinin işlettiği fırında üretimi devam etmektedir. Fırın o tarihten günümüze aynı yerdedir **(Şekil 4.93)**. Yokluk dönemlerine ait olan bu ürün sadece un, su, tuz ve yağdan imal edilmektedir. Yokluk dönemlerine ait olan bu ürün semt halkının hafızasında önemli bir yere sahiptir. Eyüp için önemli bir ürün olan Eyüp halkasını Eyüp Sultan'ı ziyaret edenler tarafından da ilgi görmektedir.

Şekil 4.93: Akmanoğlu Fırını ve Eyüp Halkası.

Eyüp Halkası çalışmanın yapıldığı dönemde sadece Akmanoğlu fırında üretilmektedir. Üretim mekânı ele alındığında mekân üç bölüme ayrılmaktadır. Yapının Kalender Hane Caddesine yönlenmiş olan iki bölümde Eyüp Halkası/kurabiye satılan bölüm ve ekmek satış bölümü yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise imalathane bölümüdür. Eyüp Halkası içeriği ve ilk üretim aşaması özgünlüğünü korusa da teknolojinin gelişimi ile pişirme safhası elektrikli fırınla gerçekleşmektedir **(Şekil 4.94)**.

Şekil 4.94: Akmanoğlu Fırını plan krokisi.

4.4.3.2. Eyüp Kaymağı, Yoğurdu, Turşusu ve Kebabı

Osmanlı devletinin İstanbul'u fethetmesinden önce Eyüp yerleşimi Bizans'ın süt ihtiyacını karşılayan bir merkezdi. Osmanlı döneminde de Eyüp'te kurulan mandıralar ile süt ihtiyacı bu semtten karşılanmıştır **(Kara, 1994b)**. Eyüp üretilen sütten yoğurt ve kaymak elde edilmekte, kaymak ise Eyüp Kaymağı olarak ünlenmiştir. Eyüp kaymakçıları, kebap dükkanları ile beraber Camii Kebir yanındaki çarşıda yer almakta, Eyüp'e ziyarete gelenler buradan kaymak almaktaydı. Eyüp'teki kaymakçılar genellikle Bulgar vatandaşlardı **(Koçu, 1971)**. Eyüp'teki kaymakçılarda düzenlenen eğlenceler sonrasında halktan şikâyetler artmış ve 1570'li yıllarda kaymakçılar kapatılmıştır **(Kara, 1994b)**. Son kalan iki kaymakçı dükkânı 1958-1960 yıllarındaki istimlakte yıkılmıştır **(Koçu, 1971)**. Eyüp yiyecek olarak kebabıyla ve kebapçı dükkânlarıyla da meşhurdur. 19935-1950 yıllarında iki tane kalan kebap dükkânları, 1956 istimlaki ile tamamen ortadan kalkmıştır **(Kara, 1994b)**. **Koçu'da (1971)**, Eyüp'ün tandır kebabının meşhur olduğunu vurgulamış, 1950-1958 yılları arasında Hacı Baba'nın son tandır kebapçısı olarak kaldığını belirtmektedir. Çalışmanın yapıldığı dönemde (2024) Eyüp kaymakçıları, yoğurtçuları ve kebapçıları ile ilgi üretim mekânı/satış noktasına ulaşılamamıştır. Eyüp çiçekçiliğin yanı sıra bostanları ile meşhurdur. Bostanlarda üretilen sebzeler turşu yapılmakta, Eyüp çömleklerinde saklanmaktadır. Kemerburgaz'da Turşu festivali düzenlenmektedir.

4.4.3.3. Eyüp Güveci

Eyüp Güveci 1960'lı yıllarda yaşanan ekonomik buhranla birlikte ortaya çıkmıştır. Eyüp'te yaşayanların ve ziyarete gelenlerin normal güvecin parasını ödeyecek durumda olmaması nedeni ile hamur üzerine konularak imal edilmiştir. İmal edildiği günden günümüze Eyüp'te varlığını devam ettiren yiyecek Eyüp'ün gastronomi alanında somut olmayan kültürel mirasıdır.

Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras kapsamında incelenen Eyüp Güveci çalışmanın yapıldığı dönemde Eyüp Sultan çevresindeki fırınlarda üretilmeye devam etmektedir. Ele alınan fırınların herhangi bir benzer özellik taşımamakta, güveçler odunla yanan fırınlarda ya da doğal gazlı fırınlarda üretilmektedir **(Şekil 4.95)**.

Şekil 4.95: Eyüp güveci.

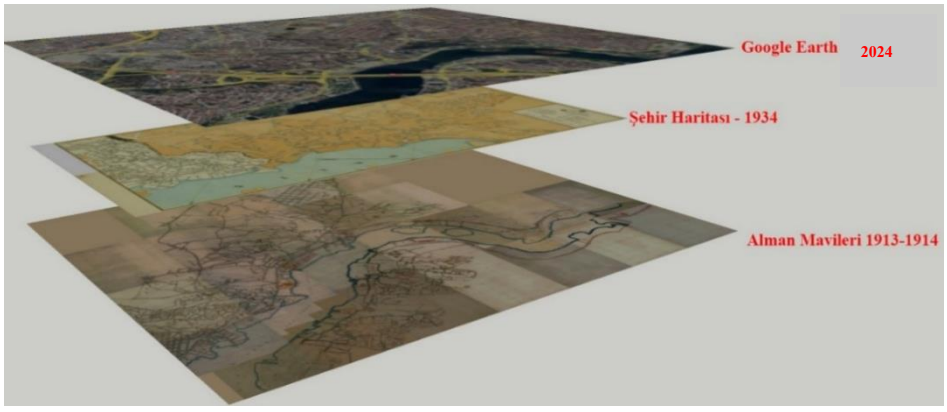
4.4.4. Yerleşim Yerleri ve Sokak İsimlerinin Değerlendirilmesi

Yerleşim yerleri, mahalleler, meydanlar, cadde ve sokaklar isimlendirilirken, bölgenin ya da dönemin önemli şahsiyetlerinden, çevresindeki yapılardan ve yapı gruplarından, bazen bir olaydan, bazen de bölgede üretilen bir malzeme, bir el zanaatı ve sanatından isim almaktadır. Eyüp ismini, Osmanlı'nın İstanbul'u fethi ile ismini Eyyub El Ensari'den, Eyüp'ün mahalleri, caddeleri ve sokakları da çevresindeki yapılar, dönemin önemli kişilerinden ismini almıştır.

Eyüp ilçesinin ilk adlarından olan Kinigos, Bizans döneminde av sahası olarak kullanılmakta ve Rumcada avcı anlamına gelmektedir. Bölgenin yeşil olması nedeni

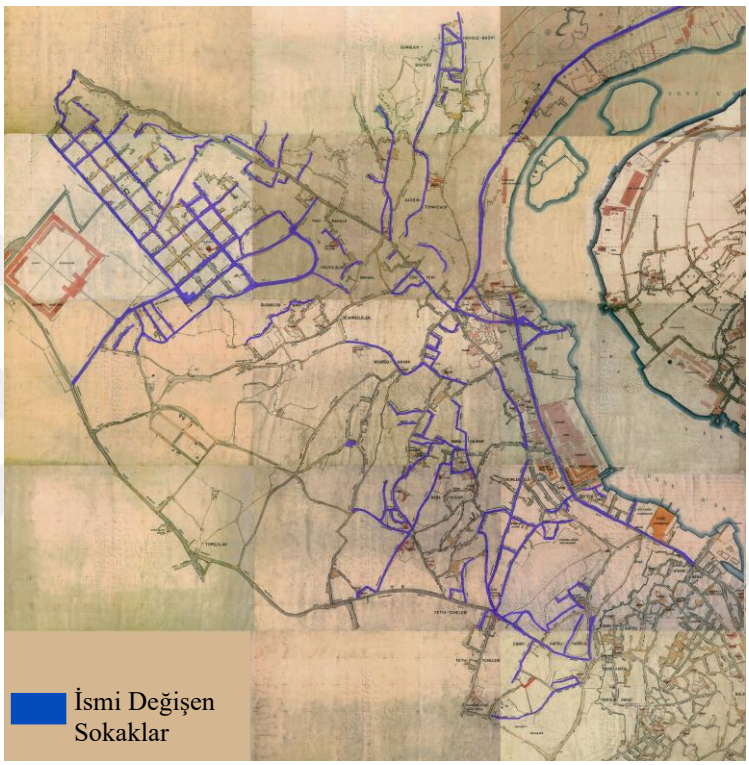
ile bölgeye Kosmidion ismi verilmiştir. Eyüp ismini, 1453'te İstanbul'un fethinden sonra, 7. yüzyıldaki kuşatmada burada şehit olan Eyyub El Ensari'den almıştır. Eyüp mahallelerinden Alibeyköy ismini Evrenos oğlu Ali Bey'den, Defterdar Mahallesi ismini 16. yüzyılda defterdar olan Defterdar Nazlı Mahmud'dan; Nişancı Mahallesi, 16. yüzyılda yaşayan Koca Nişancı Celalzade Mustafa Paşa'dan; İslambey Mahallesi, ismini Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki İslam Bey'den; Topçular Mahallesi, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki Topçubaşı Esad Ağa'dan; Tokmaktepe, Yavedûd'un halifesi olan Tokmak Dede'den; Silahtar Ağa ismini, Padişah IV. Murad'ın silahtarı Yusuf Paşa'dan almıştır **(Yenen ve Yenen, 1994)**.

Çalışmada, Eyüp'ün 1913-1914 yılında hazırlanmış olan Alman mavileri Haritası ile 1934 yılında hazırlanmış olan Şehir Haritaları ve çalışmanın yapıldığı döneme ait sokakların isim karşılaştırması Google Earth (2025) uydu fotoğrafları katmanlanmış, kaybolan ve yeni eklenen sokaklarının/caddelerinin değerlendirmesi yapılmıştır. Değerlendirme yapılırken yukarıda bahsi geçen haritalar kronolojik olarak katmanlanmış, bu katmanlama ile ismi değişen sokaklar harita üzerinde işaretlenmiş, tablolar oluşturulmuştur. Haritalar seçilirken, Osmanlı Döneminde Eyüp'ün ilk detaylı haritası olan Alman Mavileri (1913-1914), Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte hazırlanmış olan Şehir Haritası seçilmiştir. Tüm güncel durumu değerlendirebilmek için de 2024 Google Earth uydu fotoğrafı seçilmiştir **(Şekil 4.96)**. Bu üç dönemin seçilmesindeki amaç, süreç içerisinde Eyüp'ün yaşadığı siyasi, ekonomik, Eyüp'e yapılan fiziki müdahaleler sonucunda Eyüp'ün caddelerinin/sokaklarının ve Eyüp'ün yerleşim yerinin nasıl değiştiğini, yerleşim yerlerindeki caddelerin/sokakların isimlerinin nasıl etkilendiğini ya da kaybolduğunu tespitini yapmaktır.

Şekil 4.96: Alman Mavileri (1913-1914), Şehir Haritası (1934) ve Google Earth (2024) haritalarının katmanlanması.

İlk olarak tarihi katmanların değişimi, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Döneminin caddeler/sokaklar arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için Alman Mavileri (1913-1914) haritaları ve Şehir Haritası (1934) çakıştırılmıştır **(Şekil 4.97)**. Ele alınan bu haritalarda cadde/sokak dokusunun çok değişmediği görülmektedir. Bu iki tarih arasında yerleşim yeri içinde dokuların değişmemesi yeni caddelerin/sokakların açılmaması yerleşim yeri sınırlarının çok değişmediğini göstermektedir.

Şekil 4.97: Alman Mavileri (1913-1914) ve Şehir Haritası (1934) isimleri değişen sokaklar.

Haritalardan elde edilen verilere göre 1913-1914 yıllarından 1934 yılına kadar 123 cadde-sokağın isminin kısmen ya da tamamen değiştiği tespit edilmiştir **(Şekil 4.97**, **Tablo 4.40)**. Kısmen değişenlerde, örneğin Alman Mavilerinde Takkeci Sokak 1934 Şehir Haritalarında Takkeci Değirmen Sokak olarak isimlendirilmiştir. Benzer bir şekilde Mescit Sokak, Hacı Hüsrev Cami Sokak olarak ismi değişmiştir. Bu ve bunun gibi örneklerde mescit/cami ile ilişkili isimlendirmeler olmuştur. Bu bağlamda ismi çok değişmeden benzer nitelikler içeren 33 adet cadde/sokak mevcuttur **(Tablo 4.40)**. Oluşturulan listede 90 cadde/sokak isminin tamamen değiştiği görülmektedir. Sokak isimlerindeki en büyük değişiklik Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4.40: Alman Mavileri (1913-1914) ve Şehir Haritasındaki (1934) isimleri değişen sokaklar.

	Alman Mavilerindeki Sokak (1913-1914) Eski Adı	Şehir Haritasındaki (1934) Sokak Yeni Adı	2025-Mahallesi
1	Çayı Bahçe Caddesi	Cebeci Başı Caddesi	Defterdar
2	Savaklar Tekke Çıkmazı	Müezzin Mehmet Sokak	Defterdar
3	Oda Başı Sokak	Otakçılar Mescidi Sokak	Defterdar
4	Eğri Kapı Caddesi	Savaklar Caddesi	Defterdar
5	Mescid Sokak	Hacı Hüsrev Cami	Defterdar
6	Tepe Sokak	Öküz Arabacıları Çıkmazı	Defterdar
7	-	Tokmak Tepe Sokak	Defterdar
8	Savaklar Tekke Çıkmazı	Çelebi Çayırı Sokak	Defterdar
9	Eyüp Sultan Caddesi	Yavedud Caddesi	Defterdar
10	Abdulvedud İskelesi Sokak	Yavedud İskelesi Sokak	Defterdar
11	Kayıkhane Sokak	Abdulvedud Fabrikası Sokak	Defterdar
12	Sıra Serviler Caddesi	Alaca Tekke Sokak	Nişancı
13	Kiassi Sokak	Şiraze Çıkmazı	Nişancı
14	Takkeci Sokak	Takkeci Değirmen Sokak	Nişancı
15	Salhane Sokak	Takkeci Salhanesi Sokak	Nişancı
16	Odalar Sokak	Şair Hasan Sokak	Nişancı
17	Kabristan Sokak	Davut Ağa Kabristanı Sokak	Nişancı
18	Otakçılar Caddesi	Abdurrahman Şeref Bey Caddesi	Nişancı
19	Aşçı Başı Sokak	Aşhane Sokak	Nişancı
20	Helvacı Sokak	Helvacı Şerif Sokak	Nişancı
21	Yeni Tchechme Cami Sokak	Takkeci Çeşmesi Sokak	Nişancı
22	Yeni Tchechme Cami Sokak	Arakiyeci Cami Sokak	Nişancı
23	Arakiyeci Cami Caddesi	Abdurrahman Şeref Bey Caddesi	Nişancı
24	Aşçıbaşı Sokak	Ahmet Çelebi Sokak	Nişancı
25	Su Yolu Caddesi	Gül Suyu Sokak	Nişancı
26	Mektep Sokak	Baba Haydar Mektebi Sokak	Nişancı
27	Toprak Sokak	Balcı Yokuşu Sokak	Nişancı
28	Hâkim Bey Sokak	Hanım Oğlu Sokak	Nişancı
29	-	Baba Haydar Kuyusu Sokak	Nişancı
30	Kilise Caddesi	Karayel Sokak	Nişancı
31	Nişancı Caddesi	Eyüp Nişancı Caddesi	Nişancı
32	Bahari Sokak	Üzümbağı Sokak	Nişancı
33	Mektep Sokak	Sarı Samur Sokak	Nişancı
34	Cami Sokak	Süleyman Subaşı Sokak	Nişancı
35	-	Eyüp Mescidi Sokak	Nişancı
36	-	Samancılar Caddesi	Nişancı
37	Arpa Emin Sokak	Zahireci Sokak	Nişancı
38	Auemie Sokak (okunamadı)	Baba Haydar Tekkesi Sokak	Nişancı
39	Auemie Sokak (okunamadı)	Baba Haydar Çeşmesi Sokak	Nişancı
40	Nişancı Caddesi	Nişancı Mustafa Paşa Caddesi	Nişancı
41	Değirmen Sokak	Nimet Sokağı	Nişancı
42	Mektep Sokak	Sarı Samur Sokak	Nişancı

Tablo 4.40: Devam.

	Alman Mavilerindeki Sokak (1913-1914) Eski Adı	Şehir Haritasındaki (1934) Sokak Yeni Adı	2025-Mahallesi
43	Bahari Sokak	-	Nişancı
44	Sofular Caddesi	Zekai Dede Sokak	Nişancı
45	Değirmen Sokak	Kızıl Değirmen Sokak	Merkez
46	Vapur İskelesi Sokak	Kızıl Mescit Sokak	Merkez
47	Vapur İskelesi Sokak	Eyüp İskele Caddesi	Merkez
48	Debbahhane Caddesi	Feshane Caddesi	Nişancı-Merkez
49	Oyuncakçılar Caddesi	Camii Kebir Sokak	Merkez
50	Yeni Chehidler Sokak	Beybaba Sokak	Merkez
51	Hançerli Sultan Sokak	Beybaba Sokak	Merkez
52	Bahariye Caddesi	Silahtar Ağa Caddesi	Merkez
53	Mezarlık Sokak	Hüsam Efendi Sokak	Merkez
54	Mezarlık Sokak	-	Merkez
55	Zeynep Hatun Sokak	Hatuniye Sokak	Merkez
56	Cami Sokak	Gümüş Suyu Cami Sokak	Merkez
57	İdris sokak	Zeynep Çeşmesi Sokak	Merkez
58	Havuz Başı Caddesi	İdris Köşkü Caddesi	Merkez
59	Havuz Başı Sokak	Zeynep Hatun Sokak	Merkez
60	Gümüşsuyu Caddesi	Eyüp Gümüş Suyu Yolu	Merkez-İslambey
61	Kırk Merdiven Sokak	Balıkçı Bakkal Sokak	Merkez-İslambey
62	Bülbül Deresi Caddesi	Bülbül Yuvası Sokak	İslambey
63	Bülbül Deresi Sokak	Bülbül Yuvası Sokak	İslambey
64	Bostan Sokak Çıkmazı	Bağ Çıkmazı-Bülbül Yuvası Çıkmazı	İslambey
65	Bülbül dersi Caddesi	Eski Yeni Dere Sokak	İslambey
66	Eski Yeni Cadde	Yusuf Muhlis Paşa Caddesi	İslambey
67	Orta Bostan İskelesi Sokak	Zem Zem Sokak	İslambey
68	Yeni Sokak	Dipçik Sokak	İslambey
69	Külhan Sokak	Eyüp Hamamı Çıkmazı	İslambey
70	Lokmacı Sokak	Lokmacı İbrahim Sokak	İslambey
71	Arabacılar Sokak	Durak Sokak	İslambey
72	Arabacılar Sokak	Sofular Deresi Sokak	İslambey
73	Yeni Sokak	Terazili Maslak Sokak	İslambey
74	Tahtta Minare Sokak	Bayıldım Sokak	İslambey
75	Mektep Sokak	Kanun Sokak	İslambey
76	Çeşme Sokak	İslam çeşmesi Sokak	İslambey
77	Ayazma Sokak	Argaç Sokak	İslambey
78	Fındıklı Sokak	Eski Fındıklı Sokak	İslambey
79	-	Büyük Fıstıklı Sokak	İslambey
80	-	Eski Fındıklı Çıkmazı	İslambey
81	-	İslambey Bostan Sokak	İslambey
82	Servi Sokak	Şeref Raz Çıkmazı	İslambey
83	Mehmet Ağa Sokak	Mehmet Ali Ağa Sokak	İslambey
84	Yeni Mahalle Sokak	-	İslambey
85	İhsan Bey Kara Oğlu Sokak	Karanlık Dere Sokak	İslambey

Tablo 4.40: Devam.

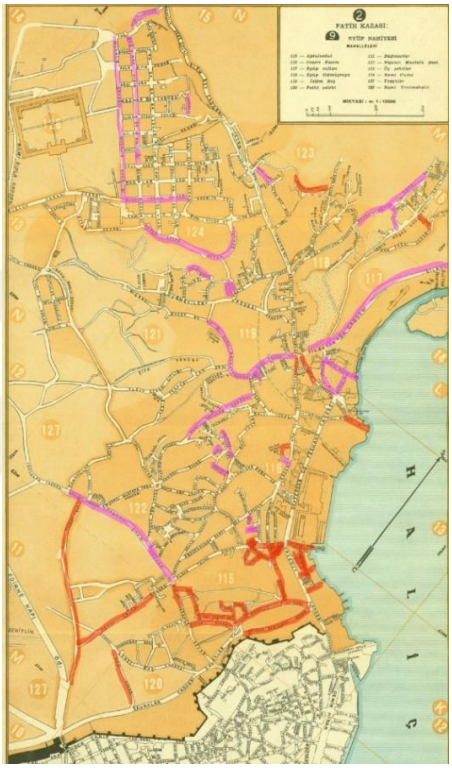
	Alman Mavilerindeki Sokak (1913-1914) Eski Adı	Şehir Haritasındaki (1934) Sokak Yeni Adı	2025-Mahallesi
86	İslam Bey Caddesi	-	İslambey
87	Mustafa Efendi Sokağı	-	İslambey
88	Bostan Sokak	Sofular Çukuru Sokak	Düğmeciler
89	Dökmeciler Sokak	Sofular Çukuru Sokak	Düğmeciler
90	Helvacı Sokak	Çövenci Sokak	Düğmeciler
91	Ali Paşa Caddesi	Kuru Kavak Caddesi	Düğmeciler
92	Bostan Arkası Sokak	-	Düğmeciler
93	Tekke Sokak	Kara Süleyman Tekke Sokak	Düğmeciler
94	-	Çarpık Servi Sokak	Düğmeciler
95	Ahmet Dede Sokak	Ümmi Sinan Sokak	Düğmeciler
96	Eyüp Caddesi	Rami Eyüp Yolu	Rami Cuma
97	Cuma Mahallesi Sokak	Rami Eyüp Yolu	Rami Cuma
98	Baler Sokak	Rami Eyüp Yolu	Rami Cuma
99	Şeyh Sokak	Ayten Sokağı	Rami Cuma
100	Yeni Yol Sokak	Ayten Sokağı	Rami Cuma
101	Çınar Sokak	Ayten Sokağı	Rami Cuma
102	Hasan Ağa Sokak	Topçu Hasan Sokak	Rami Cuma
103	Mahmudiye Caddesi	Ruscuk Yaranı Sokağı	Rami Cuma
104	Cuma Sokak	Edebiye Caddesi	Rami Cuma
105	Hüseyin Sokak	Topçular Değirmeni Sokak	Rami Cuma
106	Hüseyin Sokak	Silahtar Hüseyin Sokak	Rami Cuma
107	İbrahim Efendi Caddesi	Oruç Sokağı	Rami Cuma
108	-	Oruç Sokağı	Rami Cuma
109	-	Harem Sokak	Rami Cuma
110	Çınar Sokak	Yeşil Çınar Sokağı	Rami Cuma
111	Şeyh Sokak	Şeyh Abdullah Sokak	Rami Cuma
112	Dört Yol Arası Sokak	-	Rami Cuma
113	Dere Sokak	Dikili Ağaç Sokağı	Rami Cuma-Rami Yeni
114	Reşdiye Caddesi	Muhacır Sokağı	Rami Cuma-Rami Yeni
115	Hıdır Bey Sokak	Boşnak Hızır Sokağı	Rami Yeni
116	Mustafa Efendi Sokağı	Paşa Baba Sokağı	Rami Yeni
117	Dere Sokak	Gaska Çıkmazı	Rami Yeni
118	Akif Sokak	Kızılçam Sokak	Rami Yeni
119	İmam Sokak	İmam Rüstem Sokağı	Rami Yeni
120	Hüseyin Efendi Sokağı	Boşnak Hüseyin Sokak	Rami Yeni
121	Ata Sokak	Pala Bıyık Sokağı	Rami Yeni
122	Hacı Hakkı Efendi Sokak	Pala Bıyık Sokağı	Rami Yeni
123	İslam Bey Caddesi	Taşlı Tarla Sokağı	Rami Yeni

Cumhuriyet dönemi içerisinde Eyüp'teki cadde/sokak değişimini tespiti için 1934 Şehir Haritası ve 2024 uydu fotoğrafı (Google Earth) haritaları katmanlanmış. Bunun sonucunda ismi değişen ve imar faaliyetleri sonucu kaybolan sokaklar tespit edilmiştir.

1934 yılına kıyasla günümüzde sokak sayıları artmış, yerleşim yerinin büyümesi, topografya nedeni ile yeni sokaklar da mevcut olan caddelere ya da sokaklara eklemlenmiştir. 1950'li yıllardaki Eyüp Sultan Cami aksındaki istimlak çalışmaları, fiziki dokuyu en çok etkileyen Haliç Köprüsü'nün inşası (1974) ve kazıklı yol çalışması (1985) ile yeni bulvarlar/caddeler/sokaklar Eyüp yerleşimi dokusunu etkilemiştir **(Şekil 4.98)**.

Eklenen Ana Yollar:
- Haliç Köprüsü ve D-100 karayolu- Çevresine Ulaşım yolları
- Defterdar-Feshane Caddesi aksına paralel Yavedut Caddesi
- Bahariye Caddesi-Kazıklı Yol
- Hazreti Halit Bulvarı
- Eyüp Sultan Bulvarı

Kaybolan Sokaklar **İsmi Değişen Sokaklar**

Şekil 4.98: 1934 Şehir Haritası-kaybolan ve ismi değişen sokaklar.

Eyüp yerleşiminin sokak/cadde isimleri ele alındığında, sokakta/caddede mevcut olan cami, tekke, okul, çeşme, fabrika gibi yapı isimlerinden ya da bu yapıları inşa ettiren banilerinin isimlerinden ve iki mahalleyi bağlayan ana caddelerin ismini mahallerden aldığı görülmektedir. Eyüp'ün ana aksını oluşturan Yavedut Caddesi, cadde üzerinde 1456 yılında inşa edilen Yavedut Tekkesinden almıştır. Caddenin devamı Feshane Caddesi olarak devam etmekte ve yine ismini Feshane Fabrikasından almaktadır.

Eyüp'te imar faaliyetleri sonucunda kaybolan sokaklar genelde Haliç Köprüsünün bağlandığı Tarihi Karasurları ve Tokmaktepe Mezarlığı arasında kalan sokaklarıdır.

Harita katmanlanması sonucunda kaybolan sokaklarla birlikte bazı mahalleleri oluşturan mimari yapılar da kaybolmuştur. Bu doku kaybı hem somut hem de somut olmayan kültürel mirası etkilediği düşünülmektedir. Eyüp'te 1934 ile 2023 yılları arasında 32 sokak kısmen ya da tamamen kaybolmuştur **(Tablo 4.41)**.

Tablo 4.41: Eyüp'te kaybolan sokaklar.

	Şehir Haritası (1934) Kaybolan Sokaklar	2025 -Mahallesi	Kaybolma Nedeni
1	Münzevi Kışla Caddesi	Defterdar	D100 Karayolu
2	Fethi Çelebi Caddesi (bir kısmı)	Defterdar	D100 Karayolu
3	Otakçı Başı Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
4	Kırımi Çeşme Sokak (kısmen)	Defterdar	D100 Karayolu
5	Tokmak Tepe Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
6	Hacı Hüsrev Çeşmesi Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
7	Hacı Hüsrev Cami Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
8	Kotra Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
9	Öküz Arabacı Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
10	Yeni Mahalle Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
11	Yağhane Değirmeni Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
12	Şiraze Caddesi	Nişancı	D100 Karayolu
13	Şiraze Çıkmazı Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
14	Alaca Çeşme Aralığı Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
15	Takkeci Değirmeni Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
16	Takkeci Salhanesi Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
17	Kıral Kızı Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
18	Defterdar Vapur İskelesi Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
19	Abdulvedut Kayıkhanesi Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
20	Abdulvedut Fabrikası Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
21	Aralık Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
22	Çamur İskelesi Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
23	Abdulvedut Çeşmesi Sokak	Nişancı	D100 Karayolu
24	Yavedut İskelesi Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
25	Abdulvedut İskelesi Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
26	Hamam Yolu Sokak	Defterdar	D100 Karayolu
27	Selahi Mehmet Bey Sokak	Nişancı	
28	Kızılmescit Sokak (Kısmen)	Eyüp Merkez	Kazıklı Yol
29	Camii Kebir Caddesi (Kısmen)	Eyüp Merkez	Kazıklı Yol
30	Kalenderhane Caddesi (Kısmen)	Eyüp Merkez	Kazıklı Yol
31	Ballı Baba Sokak	Eyüp Merkez	
32	Büyük Fıstıklı	Eyüp Merkez	

Kaybolan sokak isimlerinden de anlaşıldığı üzere, bazı sokakların isimlerini aldığı yapıların ya da dokuların da kaybolduğu görülmektedir. Tokmak Tepe Sokak D-100 karayolu nedeni ile büyük bir kısmı kaybolan Tokmak Tepe Mezarlığı içerisindendir. Defterdar Mahallesi Yağhane Değirmeni Sokağın isminin bir salhane ve yağhaneden aldığı düşünülmektedir. Yapılan literatür çalışmalarında Kara Surlarının olduğu bölgede salhanelerin olduğu ve tespit edilmiş, bu tespitlerle bu bölgede yağhanenin olduğun düşüncesini desteklemektedir. Bu durum da Nişancı Mahallesi Takkeci

Salhanesi Sokakta da olabileceğini desteklemektedir. Haliç Kıyılarında mevcut olan iskelelerin varlığı bilinmektedir. İskelelere bağlanan sokaklarda Defterdar Vapur İskelesi Sokak, Çamur İskelesi, Yavedut İskelesi ve Abdulvedut İskelesi sokaklarının da bu iskelelerden ismini aldığı düşünülmektedir. Selahi Mehmet Bey Sokak, Kızılmescit Sokak, Camii Kebir Caddesi (kısmen), Kalenderhane Caddesi (kısmen) 1980'li yıllarda inşa edilen Kazıklı Yol nedeni ile kaybolan sokak ve caddelerdir. Kızıl Mescit Sokağın kaybolan kısmındaki dokuda kahvehanelerin ve kaymakçıların olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı dönemdeki (2025) haritalar ile 1934 yılı Şehir Haritaları çakıştırmaları sonucunda 21 cadde ve sokak isimlerinin değiştiği görülmektedir. Bu sokaklar **Tablo 4.422**'te verilmiştir. Değişen sokak isimleri yeni ismi ile arasında bir bağ kurmamış ve tamamen yeniden isimlendirilmiştir.

Tablo 4.42: İsimleri değişen sokaklar ve caddeler

	1934- Eski Adı	2025- Yeni Adı	Mahallesi
1	Paşmakçı Çayırı Caddesi	Otakçılar Caddesi	Defterdar
2	Münzevi Caddesi	Otakçılar Caddesi	Defterdar
3	Künkçü Sokak	Arpacı Hayrettin Sokak	Nişancı
4	Aşçıbaşı Çıkmazı	-	Nişancı
5	Baba Haydar Mektebi Sokak	-	Nişancı
6	Baba Haydar Çeşmesi Sokak	Karayel Sokak	Nişancı
7	Baba Haydar Çeşmesi Sokak	Karayel Sokak	Nişancı
8	Eski Sofular Sokak	Sofular Yokuşu	Nişancı
9	Kuru Kavak Caddesi	Halit Paşa Caddesi	Düğmeciler-İslambey
10	Bostan İskelesi	Sultan Reşat Çıkmazı	Merkez
11	Boyacı Sokak	Beybaba Sokak	Merkez
12	Beybaba Sokak	Karakol Arkası Sokak	Merkez
13	Silahtar Ağa Caddesi	Bahariye Caddesi	Merkez
14	Eyüp Gümüşsuyu Yolu	Kırk Merdiven Caddesi	Merkez
15	Kutu Sokak	Kutucu Sokak	Merkez
16	Kara Süleyman Tekkesi Sokak	Kanun Sokak	İslambey
17	Ümmi Sinan Sokak	Esma Sultan Sokak	Düğmeciler
18	Ayten Sokağı	Arif Paşa Caddesi	Düğmeciler-Rami Cuma
19	Muhacır Sokak	Reşadiye Caddesi	Rami Cuma-Rami Yeni
20	Boşnak Hızır Sokak	Bosna Caddesi	Rami Cuma-Rami Yeni
21	Gaska Çıkmazı	-	Rami Yeni

Yerleşim yerlerini, ilçeleri ve mahalleri birbirine bağlayan, kentlinin ve kent ziyaretçilerinin kentle ilişkilerini kurdukları yerler caddeler ve sokaklardır. Kullanıcılar kenti bu caddeler ve sokaklarla algılarlar; kentin dokularını, sokak ve cadde isimleri ile hafızalarında tutarlar. Bu nedenle cadde/sokak isimleri toplum belleğinde önemli yerlere sahiptir. Eyüp yerleşiminin cadde ve sokak isimleri değerlendirildiğinde yerleşim yer tarihi boyunca cadde ve sokak isimlerinin bir ya da birden fazla değiştiği, bazı sokakların kaybolduğu ve yerleşim yerinin büyümesi ile

yeni caddeler/sokaklar eklenmiştir. İsmi değişen ve kaybolan ve sokaklarda kent hafızasını etkilemekte ve değiştirmekledir. Özellikle kaybolan sokaklardaki yapı/yapı grubu/dokular yerleşimi etkilemiş, yıkılan yapılarda da somut ve somut olmayan kültürel mirasın parçasının olduğu tespit edilmiştir. Tespit çalışmaları kapsamında incelenen cadde ve sokak isimlerinde çevreyle ve çevresindeki yapılarla ilişkileri, kentsel mekânla olan ilişkileri ile adlandırılmıştır. Bazı yapı ve yapı grupların fonksiyonlarını yitirmesi ya da kaybolması ile caddelerden/sokaklardan isimleri değiştirilmiştir. Bazı kişi isimlerinin güncelliğini kaybetmiş, bazı kişi isimleri gündeme geldiği için de sokak isimlerinde değişimler olmuştur. Cadde ve sokak isimleri yeniden verilirken, toplumsal hafızaya uygun, yerleşim yeri özelliklerini taşıyan bir şekilde verilmeli, kentsel hafızanın korunması için sokaklar ve sokak isimleri korunmalıdır.

4.4.5. Eyüp'ün SOKÜM Değerlendirmesi

Çalışmada Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirasları ele alınmış, bu miras mekânları, oluşturdukları yapı grupları ve dokular ile birlikte değerlendirilmiştir. Manevi değeri yüksek olan bir semt olan Eyüpsultan'da kurulduğu dönemden günümüze birçok dini yapı grubu, mezarlıklar, sivil mimari örnekleri ve bunlarla beraber sanatın ve zanaatın geliştiği, bunların toplandığı çarşı vb. yapı grubu oluşmuştur. Yapılan literatür araştırmaları ve alan çalışmaları sonucunda Eyüp'ün özelinde oluşan somut olmayan kültürel miras unsurları ve bu unsurlara ait mekânlar tespit edilmiştir. Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras ve mekânlarına ait bilgiler **Tablo 4.43**'de verilmiştir. Tablo oluşturulurken Unesco'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi dikkate alınmış, SOKÜM unsurları toplumsal uygulama, el sanatları ve yeme-içme gastronomi olmak üzere üç ana başlıkta incelmemiştir. Tabloda yer alan bilgiler içerisinde somut olmayan kültürel mirasın devam ettiğinin ya da etmediğinin, mekânının varlığı konusunda bilgilere yer verilmiştir.

Toplumsal uygulamalar ana başlığı din inançlar ve uygulama altında iki başlık altında incelenmiştir. Eyüp'te dini inanç açısından zengin bir yerleşim yeridir. Bu kapsamda Eyüp'teki dini inançlar Müslümanlar ve Ermeni Hristiyanlar olarak bölünmüştür. Toplumsal uygulamaların geneli Eyüp Sultan cami ve çevresi odaklı olmakla beraber kahvehane kültürü bu odaktan ayrılmaktadır. El sanatları-üretim başlığı altında Eyüp özelindeki unsurlar ve mekânları incelenmiştir. Yeme-içme gastronomi alanında da

Eyüp'e özgü yiyeceklerin yanı sıra topluma ekonomi açısından katkı sağlayan yiyecekler de ele alınmıştır. Tablonun dikey sütunlarında da devam edip etmediği ve icra-üretim mekânının varlığı ile ilgili tespitler yer almaktadır **(Tablo 4.43)**.

Tablo 4.43: Eyüpsultan'ın somut olmayan kültürel mirası ve mekânları.

Somut Olmayan Kültürel Miras				**Devam Ediyor mu?**	**Mekânı/Mevcut mu?**	
Toplumsal Uygulamalar	**Dini İnançlar**	**Müslümanlar**	Eyüp Sultan Türbe Cami ve buna bağlı ritüeller	✓	Eyüp Sultan Cami ve Türbesi	✓
			Tekkeler	-	29 tekke yapısı tespit edilmiştir	✓
			Mezar Geleneği	✓	Mezarlıklar	✓
			Ramazan Gelenekleri	✓	Mihrişah Sultan İmareti, Eyüp Sultan Meydanı	✓
		Ermeniler	Ermeni Cemaati yortusu	✓	Surp Yeğya Ermeni Kilisesi, Surp Asdvadzadzin Ermeni kilisesi	✓
			Vaftiz	-	Surp Asdvadzadzin Kilisesi	✓
			Kutsal Yağlama	-	Surp Asdvadzadzin Kilisesi	✓
			Kutsal Kominyon	✓	Surp Asdvadzadzin Kilisesi	✓
	Uygulamalar		Kılıç Kuşanma Töreni	-	Eyüp Sultan Türbesi ve Cülus Yolu	✓
			İmaret Geleneği	✓	Mihrişah Valide Sultan İmareti	✓
			Sünnet Geleneği	✓	Oyuncakçılar Çarşısı	✓
			Kahvehaneler	✓	Pierre Loti Tepesi	✓
			Ramazan Şenlikleri	✓	Eyüpsultan Cami-Meydanı	✓
			Sünnet Çocuklarının Ziyareti	✓	Eyüp Sultan Türbesi	✓
			Yeni Evlenenlerin Ziyareti	✓	Eyüp Sultan Türbesi	✓
			Adak ve Kurban Geleneği	✓	Eyüpsultan Cami	✓
El Sanatları-Üretim			Oyuncakçılık	✓	Kaptan Paşa Cami – Zal Mahmut Paşa Külliyesi	✓
			Çömlekçilik	-	Çömlekçiler Çarşısı	-
			Dericilik	-	-	-
			Taşçılık	-	-	-
			Çiçekçilik	-	Oyuncakçılar Çarşısı	✓
			Fes ve Kumaş (Feshane)	-	Feshane	✓
			Bürümcek Kumaşı	-	Nişancı-Ermeni Yerleşimi	-
Yeme-İçme Gastronomi			Kebap	-	-	-
			Kaymak	-	-	-
			Turşu	✓	✓	-
			Halka	✓	Akmanoğlu Fırını	✓
			Eyüp Güveci	✓	Karadeniz Fırını	✓

Tablo 4.43'de somut olmayan kültürel mirasın bazılarının ulaştığı, bazılarının ise günümüzde ulaşmadığı tespit edilmiştir. El sanatları olarak ele alınan mirasın oyuncakçılık haricinde kaybolduğu görülmektedir. Oyuncakçılık ise sadece birkaç atölyede devam ettiği bilinmektedir. Bunun sebebin ise gelişen teknoloji ile değişen üretim tekniklerine ayak uyduramaması ve bu el sanatlarının olan ilginin giderek azalması ile açıklanabilir. Geleneksel oyuncakların yerini fabrika üretimi plastik oyuncakların alması, çömlek vb. ürünlere ilginin giderek azalması ve yerine fabrika ürünlerinin alması, dericiliğin giyim sektöründe yerine modern fabrikalara bırakması, çiçek tarlalarının yerini gecekonduların ve yapılaşmanın alması, yapım tekniklerinin giderek gelişmesi ile modern yapım malzemelerinin taşın yerine alması bu el sanatlarının yok olmasına neden olmuştur. Somut olmayan kültürel mirasın en önemli özelliği ise aktarımdır. Modernleşen üretim ile beraber en büyük problem, mirası devam ettirecek usta-çırak ilişkisi kaybolması ve yeni ustaların yetişmemesi olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel üretim yapan ustalar yerine yetiştirebileceği çırağı bulamadığı için bu sanatların günümüzde devam ettirilebilmesi oldukça güçtür. Somut olmayan kültürel miras çalışmaları bu nedenle önem taşımaktadır. Sonuç ürünü ile üretim tekniklerine ve üretim mekânlarına önem veren somut olmayan kültürel miras çalışmalarında yapılan belgelemeler giderek önem kazanmaktadır. Bütüncül koruma için tüm bu aşamalar mekânları ile birlikte değerlendirilmelidir.

Eyüp'ün yeme-içme kültüründen günümüze sadece Eyüp halkası ulaşmıştır. Eyüp halkasının sadece bir fırında üretilmektedir. Eyüp kaymağı ve yoğurdu artık üretilmemektedir. Değişen ekonomik kazançlar, üretim yerlerinin yerlerine binalar bırakması, süt üretiminde kullanılan havyaların besleneceği meraların kalmaması ile bu kültür devam ettirilememiştir. Eyüp kebabını yapan usların kalmayışı kebap kültürünün devam edememesine neden olmuştur.

Eyüp özelinde yapılan toplumsal uygulamaların neredeyse hepsi devam etmektedir. Eyüp'e ilginin çok olması ile devam eden bu uygulamaların mekânları da korunmaktadır. Toplumsal uygulama olarak ele alınan Kılıç Kuşanma töreni saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet rejiminin ilanı ile son bulmuş, fakat Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras değerleri arasında yerini korumaktadır.

Dini inanç kapsamında Eyüp Sultan Cami ve Türbesinde yapılan ritüeller devam etmektedir. Bu ritüeller cami ve türbesi özelinde gelişmiş, mekâna göre yapılan ritüellerdir. Bu ritüellerin neredeyse hepsi batıl inanç olarak nitelendirilebilir. Ancak

Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinde somut olmayan kültürel miras tanımında; "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar" **(UNESCO, 2003)** anlamına geldiği ifade edilmekte ve bu inançlar uygulamalar temsiller kapsamına girmektedir.

Dini inançlar açısından Eyüp ve Türkiye genelinde tarikatlara ait tekkeler, zaviyeler ve türbeler 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan kanun ile kapatılmıştır. Bu süreçte kapatılan tekke ve türbe yapıları özgün işlevinde kullanılmamış, âtıl duruma düşmüş ve zarar görmüştür. 1950 yılında türbelerin restorasyon görmesi konusunda TBMM mutabık kalındı ve türbelerde onarım başlatıldı. Bu süreç içerisinde de bazı türbeler açılmıştır. 1990 yılında türbelerin açılması kanunu değişerek Kültür Bakanlığının onayına bağlandır. Eyüpsultan genelinde birçok türbenin olması ve türbelerin açılması ile Eyüp Sultan'a ziyaretler artmıştır. 1950 ve 1990 yıllarında çıkarılan kanun kapsamına tekke yapıları alınmamıştır. Eyüp özelinde tarikatlara ait birçok tekke yapısı mevcuttur. Bu yapılardan bazıları restorasyon çalışmaları ile yeniden işlevlendirilmiş, bazıları ise hala âtıl durumdadırlar. Yapılacak alan çalışmalarında yeniden işlevlendirilen tekke yapılarının işlevi ve çevreleri ile uyumları ele alınmalı, müze ve kültür merkezi olarak değerlendirilmelidirler.

Çalışma kapsamında gayrimüslim halkın yaşadığı mahaller ve doku tespiti yapılması yapılmıştır. İnşa edildiği tarihten günümüze ulaşabilen yapıların plan tipolojilerinin, cephe özelliklerinin ve mimari elemanlarının ortak özellikleri mevcut değildir. Ermeni Hristiyan toplumunun uyguladığı ritüellerden sadece Kutsal Kominyon devam etmektedir.

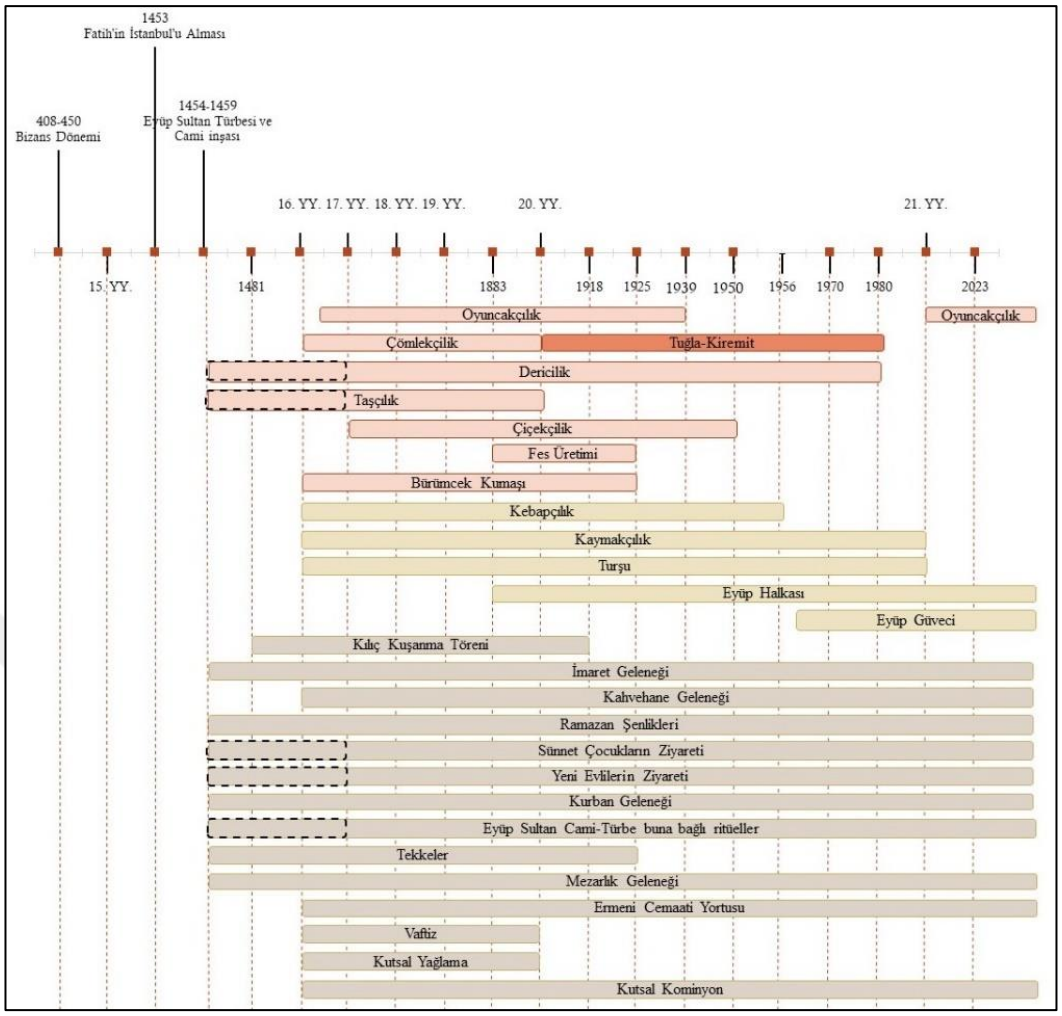
Eyüp için yapılan literatür ve saha araştırmalarında yukarıda belirtilen kırılma noktaları yaşanmış ve bu kırılma noktaları doğrultusunda **Şekil 4.99** oluşturulmuştur. Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirasında yaşamış olduğu dönüşümler ve kırılmalar, dönemin ve sürecin getirdiği farklılaşmalar neden olmaktadır. Oyuncak sektörünün endüstrileşmesi geleneksel oyuncakçılığın 1940'lı yıllarda ortadan kalkmasına neden olmuştur. Endüstriyelleşen oyuncaklarda kullanılan malzemelerin çoğunun sağlık açısından zararlı olması 2000'li yıllarda geleneksel oyuncağa ilginin artmasına neden olmuştur. Eyüp'ün el sanatları açısından değerlendirilen çömlekçiliğin tarihi Kanuni Sultan Süleyman Dönemine kadar dayanmaktadır. Çömlekçiliği de etkileyen

endüstrileşme faaliyetleri çömlekçiliğin son bulmasına neden olmuş, yerini tuğla kiremit fabrikalarına bırakmıştır. Tuğla ve kiremit ise 1980'li yıllarda Haliç Kıyılarında yapılan düzenleme ile sanayi yapılarının da kaldırılması ile son bulmuştur. Dericilik sanatının da yine çömlekçilikte olduğu gibi endüstrileşmenin etkisiyle önemini yitirmiş, deri üretmek için kurulmuş olan debbahanelerin çevreye verdiği kötü koku nedeni ile Haliç Kıyınlarından 1980'li yıllarda kaldırılmıştır. Üretim açısından bir gelir sağlayan çiçekçilik Haliç'in sanayileşmesi sonucunda çalışanların konut ihtiyacının karşılanması için çiçek tarlaları imar faaliyetlerinden etkilenmiş ve çiçek tarlaları 1950'li yıllarda gecekondu alanı olarak kullanılmış ve bunun sonucunda da çiçek üretimi son bulmuştur. Eyüp'te hala mekân anlamında özelliğini koruyan somut olmayan kültürel miras unsuru festir. Feshane Osmanlı Döneminde ordunun fes ihyacını karşılamak için kurulmuş, Cumhuriyetin ilanı ve 1925 yılındaki şapka kanun ile son bulmuştur **(Şekil 4.99)**.

Eyüp'ün gastronomi kapsamındaki somut olmayan kültürel mirası kebapçılık, kaymakçılık, turşuculuk, Eyüp Halkası ve Eyüp Güveci bulunmaktadır. Son kebapçı dükkânlarının 1950'li yıllarda yıkıldığı ve dükkanların devam etmediği tespit edilmiştir. Kaymakçılık, bölgedeki mandıracılık, turşuculuğun bölgedeki bağ-bostan faaliyetlerinin azalması nedeni ile sonlanmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde (2024) birkaç turşu dükkânı Eyüp'te mevcuttur. Eyüp Halkası 1883 yılında Karadenizli Akmanoğlu ailesinin ürettiği ve günümüze uzanan önemli bir somut olmayan kültürel miras unsuru olup, aynı zamanda İstanbul'un somut olmayan kültürel miras listesine de girmiştir. Eyüp Güveci 1960'lı yıllarda yaşanan ekonomik buhranın sonunda ortaya çıkmış ve günümüzde üretimine devam eden bir yiyecektir **(Şekil 4.99)**.

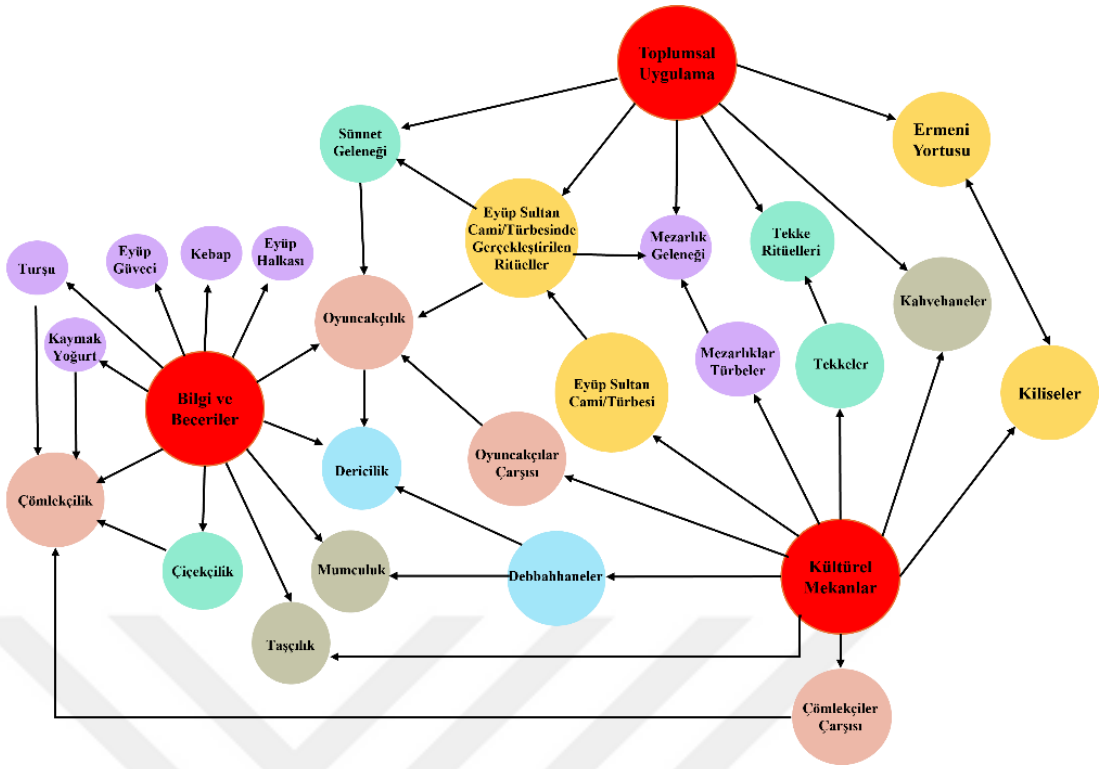
Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras kapsamında toplumsal uygulamalar ve ritüeller alanında incelene bilecek çok unsuru mevcuttur. Bu unsurlar Eyüp'te Müslümanlar için manevi değerinin oluşu ve burada yaşamış olan başka inançlara sahip toplulukların katmanlaşması ile oluşmuştur. Eyüp'ün manevi değeri Osmanlı Padişahları için de önem arz etmektedir. İstanbul'un Fethinden sonra başlayan kılıç kuşanma ritüeli 1918 yılında Padişah Vahdettin'e kadar devam etmiş, saltanatın 1922 yılında kaldırılması ile son bulmuştur. Literatür çalışmaları kapsamında bu geleneğin Bizans dönemine kadar uzandığı tespit edilmiştir. Eyüp'te imaret geleneği Eyüp Sultan Cami ve Türbesi ile birlikte inşa edilen külliye ile başlamış, çalışmanın yapıldığı dönemde Mihrişah Valide Sultan İmaretinde devam etmektedir. Sünnet geleneği,

ramazan şenlikleri, sünnet çocuklarının ziyareti, yeni evlenenlerin ziyareti, kurban adama geleneklerinin başlangıcı tam olarak bilinmese de günümüzde devam etmektedir. Kahvehane geleneği 16. yüzyılda kahvenin İstanbul'a gelmesi ile başlamış, süreç içerişinde Eyüp'te kahvehaneler açılmış ve günümüzde Pierre Loti Tepesinde devam etmektedir. Tekkeler ve tekkelerde gerçekleşen ayinler Eyüp'te İstanbul'un Fethiyle başlamakta 1925 yılında tekkelerin kapatılması kanuna kadar devam etmektedir. Tekkelerin kapatılması ile yapısal olarak zarar gören tekkeler, 1950 yılında tekkelerin yeni işlev kullanılarak açılması ile varlığını sürdürmektedir. Eyüp'te mezarlık geleneği İstanbul Fethi ve Eyüp Sultan'ın türbesinin inşası ile Eyüp Sultan'a yakın gömülme geleneği ile başlamış ve çalışmanın yapıldığı dönemde de devam etmektedir. Eyüp'te önemli bir kültürel katman olan Ermeni toplumunun varlığı 16. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Kırkçeşme Su Yollarının inşası için Eyüp'e gelen Ermeniler burada iki mahalle oluşturmuş ve iki kilise inşa etmişlerdir. Kiliseler varlığını devam ettirse de 20. yüzyılda Eyüp'te yaşayan Ermeni Cemaatinin kalmaması nedeni ile vaftiz ve kutsal yağlama gibi ritüelleri kalmamıştır. Bu kiliselerin sadece Surp Asdvadzadzin Kilisesinde her ayın son cumartesi günü devam etmektedir **(Şekil 4.99)**.

Şekil 4.99. Eyüp'ün Somut Olmayan Kültürel Mirasında kırılma dönemleri.

Çalışma kapsamında Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası değerlendirilirken somut olmayan kültürel miraslar arasında ilişkileri tespit edilmiştir. Bu ilişkiler grafiği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesindeki uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler bunlara ilişkin araçlar, gereçler kültürel mekânlar tamına göre oluşturulmuştur. Örneğin Eyüp Sultan Camisi ve Türbesine sünnet olacak çocuklar sünnet olmadan önce ziyarete getirilmektedir. Çocukların buraya getirilmesi ile Eyüp'te oyuncak üretimi başlamış, oyuncağa olan ilginin artması sonucunda Cami Kebir Caddesi oyuncakçıların bulunduğu bir çarşı kurulmuştur. Bu ve buna benzer ilişkiler **Şekil 4.100**'de belirtilmiştir.

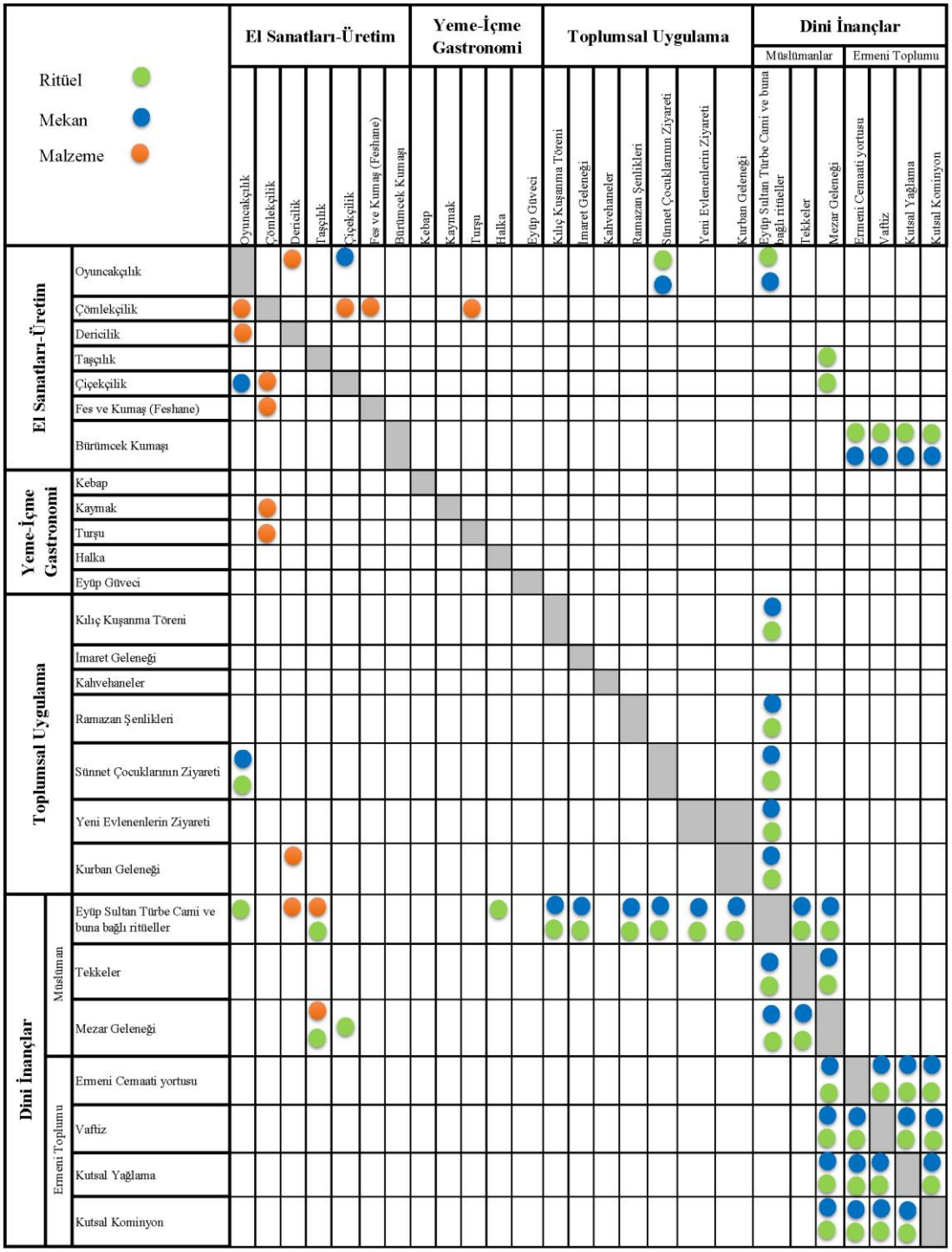

Şekil 4.100: Eyüpsultan'ın somut olmayan kültürel mirasları arasındaki ilişkiler.

Şekil 4.100'de ele alındığında, somut olmayan kültürel miras unsurlarını tek başına bir unsur olmadığı ve birbirini etkilediği, bu etkileşim mirasın gelişmesinde, devam etmesinde ve sonlanmasında etkileri olduğu görülmektedir. Tüm bu analiz ve sentez sonucunda birbirini etkileyen unsurlar çalışma kapsamında ritüel, mekân ve malzeme açısında ele alınabileceği görülmüş, ilişkileri **Tablo 4.44**'te ilişkiler matrisi oluşturularak detaylandırılmıştır. Bazı somut olmayan kültürel miras unsurları sadece bir özellikten etkilenirken bazı unsurlar iki özellikten etkilenmiştir. Oluşturulan matris el sanatları/üretim, yeme/içme gastronomi, toplumsal uygulamalar ve dini inançlar olarak dört bölümde ele alınmıştır. Matris içerisinde bu dört SOKÜM unsurunun alt öğeleri hem dikey sütunda hem yatay sütunda belirtilmiştir. Tabloda SOKÜM unsurlarının ortak özellikleri ritüel (yeşil), mekân (mavi) ve malzeme (turuncu) lejantlarla belirtilmiştir. Yatay ve düşey sütunda ritüel, mekân ve malzeme açısından ortak özellik içeren SOKÜM unsurlarının kesiştiği satır ve sütunlara işaretlenmiştir. Tabloda SOKÜM unsurlarının ortak özellikleri ritüel (yeşil), mekân (mavi) ve malzeme (turuncu) lejantlarla belirtilmiştir. Yatay ve düşey sütunda ritüel, mekân ve malzeme açısından ortak özellik içeren SOKÜM unsurlarının kesiştiği satır ve sütunlara işaretlenmiştir. Örneğin oyuncakçılık ve Eyüp Oyuncakçıları Eyüp'e gelen sünnet çocuklarının ziyareti kapsamında oluşmuş Eyüp Sultan Cami/Türbesi etrafında

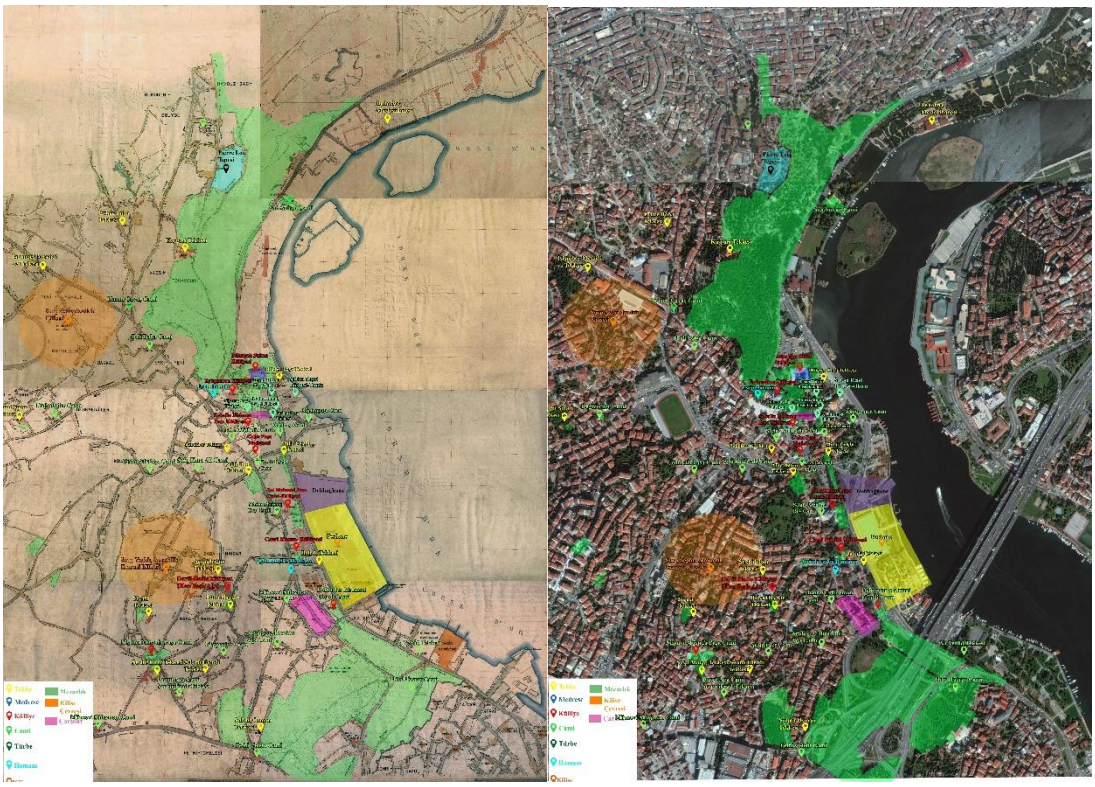
gelişmiştir. Oyuncaklarda kullanılan malzemeler içerisinde deri malzeme yer almakta ve Eyüp debbahanelerinde üretilen deriler kullanılmıştır. Bu gelenek hem malzeme olarak hem ritüel olarak hem de mekân olarak Eyüp'ü etki etmiştir. Oyuncakçılık ile oluşan çarşıda çiçek pazarı da kurulmuş, mekân olarak çiçekçilik ve oyuncakçılık bir araya gelmiştir. Bu bağlamda oyuncakçılık satırının karşına gelen sütunlarda dericilik malzeme lejantı, çiçekçilik ile mekân lejantı, sünnet çocukların ziyareti ile ritüel ve mekân lejantı, oyuncakçılık ve Eyüp Sultan Cami/türbe ve buna bağlı ritüeller ile ritüel ve mekân ile ortaklık gösterdiği için satırlar ve sütunlar işaretlenmiştir.

Tablo 4.44: SOKÜM ilişkileri matrisi.

Çalışmada, SOKÜM unsurları ve mekânlarının tespiti ile SOKÜM haritaları Alman Mavileri (1913-1914) ve uydu fotoğrafları (Google Earth 2024) üzerinde işlenmiştir. Böylece iki harita üzerinde 100 yıllık bir değişim görülmekte olup, kaybolan bazı mekânlar, SOKÜM'den ismini alan sokak mevcut ve kaybolan sokaklar tespit edilmiştir. Yerleşim yerinin süreç içerisinde değişimi nedeni ile bazı ritüel-üretim

mekânları ve dokuları kaybolduğu tespit edilmiştir **(Şekil 4.101)**. Özellikle iki arasında mezarlık alanlarının büyük ölüde kaybolduğu görülmektedir. SOKÜM mekânı olarak değerlendirilen mekânlar yapı özelinde korunsa da doku bazında korunamadığı tespit edilmiştir.

Şekil 4.101: Eyüpsultan'ın SOKÜM Haritası– Alman Mavileri (1913-1914)-2022 uydu görüntüsü **(Google Earth)**.

Çalışma kapsamında Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras unsurları, bu unsurların mekânları incelenmiş, somut olmayan kültürel mirasın mekâna ya da mekânın somut olmayan kültürel mirasa nasıl etkilediği ele alınmıştır. Bu kapsamda mekân, malzeme ve ritüel olarak incelenmiş birbirlerini etkilemeleri mekân planları üzerinde grafikleştirilmiş, bu mekânlar/dokular haritalandırılmış, yapı gruplarına göre somut olmayan kültürel miras ve mekânlarının envanterleri oluşturulmuştur.

Çalışmada Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası ve somut olmayan kültürel miras mekânları ele alınmıştır. Eyüp için UNESCO somut olmayan kültürel miras sözleşmesi kapsamında değerlendirilen başlıklar içerisinde 27 adet unsur ve bunlara ait mekânlar tespit edilmiş, somut olmayan kültürel miras unsurlarının ve mekânlarının günümüzdeki devamlılığı sorgulanmıştır. Çalışma kapsamında değerlendirilen

toplumsal uygulamalardan tekke de yapılan ritüellerin dışında tespit edilen neredeyse bütün ritüeller gerçekleşmekte ve mekânları ile birlikte korunmuştur. Dini inanç bakımından Ermeni Hristiyanların gerçekleştirdiği ibadetlerden bazıları Eyüp'te Ermenilerin kalmaması ve kiliselerin cemaatinin olmaması nedeni ile gerçekleştirilmemektedir. Toplumsal uygulama başlığında incelenen somut olmayan kültürel miras unsurlarının neredeyse tamamı uygulanmakta ve mekânlarının korunduğu görülmektedir.

Eyüp'te el sanatları ve üretim başlığı altında tespit edilen somut olmayan kültürel miras unsurlarından neredeyse hepsi çalışmanın yapıldığı dönemde kaybolmuştur. Eyüp'te el sanatlarının kaybolmasındaki temel nedenler literatürden ve alan çalışmalarında yapılan tespitlerde, el sanatlılarının teknolojiden olumsuz etkilendiği ve bunlara olan ilginin giderek azalması, usta çırak ilişkisinin ortadan kalkmakta sanatın/zanaatın aktarılamadığı, bazılarının güncelliğini yitirdiği görülmektedir. Bu sanat ve zanaatların kaybolması ile neredeyse bunlara ait olan mekânların bir kısmının işlev değiştirdiği, çoğunun ise kaybolduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, Eyüp'te yem-içeme gastronomi başlığı altında tespit edilen somut olmayan kültürel miras unsurlarından bir kısmı kaybolmuş bir kısmı varlığını sürdürmektedir. Bazı unsurların devam etmeme sebebinin üretim alanlarının ve mekânlarının zaman içerisinde kaybolması nedeni olduğu düşünülmektedir. Eyüp özelinde tespit edilen toplumsal uygulamaların yaşatılmasında en önemli durum somut olmayan kültürel mirasın icrasının doğru tespit edilip ve doğru aktarılmasıdır. Bu uygulamaların bazıları günümüzde devamlılığı olmaması nedeni ile bunlara ait bazı mekânlar yeniden işlevlendirilerek somut olmayan kültürel mirasın yerinde korunabileceği düşünülmektedir. Yeniden işlevlendirme yapılırken icra ve mekân önemsenmeli, birlikte korunmalı, ritüeller fiziki ya da dijital olarak ritüele ve mekâna uygun alt yapılar seçilerek anlatılmalıdır. Eyüp için tespit edilen el sanatları-üretim unsurları kaybolmaya yüz tutmuş ve bunları üreten sanatkârların/zanaatkarın ticari anlamda desteklenmeli, teşvik edilmeli ve korunmaları gerekmektedir. El sanatlarını-zanaatların devam edilebilmesi için bu unsurların kuşaktan kuşağa aktarılmasını çırak yetiştirebilmesi sağlanmalı, bu alanda eğitimler ile desteklenmelidir. El sanatları ürünlerinin bunların farklı platformlarda icrasının gösterilmesine, çeşitli sergi ve fuarlarda tanıtının yapılmasına olanak sağlanmalıdır.

Çalışma kapsamında yapılan tüm bu tespitler sonucunda somut olmayan kültürel mirasın ve mekânlarının doğrudan ilişkilendiği görülmektedir. Bu ilişkilerde kaybolan somut olmayan mirasın mekânının varlığını korumakta, fakat mekânın anlamını ve işlevini yitirdiği, mekânın özgünlüğünü kaybettiği anlaşılmaktadır. Somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikte ve yerinde korunması mirasın daha kolay anlaşılabileceği düşünülmektedir. Anlaşılabilen miras kuşaktan kuşağa aktarılabilecek, yerel halk ve ziyaretçi tarafından korunması sağlanacaktır.

5. EYÜP'ÜN KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASI VE SUNULMASINDA YORUMLAMA YAKLAŞIMLARI

Eyüp'ün çok katmanlı mimari yapısı somut ve somut olmayan kültürel miras katmanlarının bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Çalışmada bu katmanların tespiti için Eyüp tarihi ele alınmış, yerleşimin tarihi süreç içerisindeki gelişimi değerlendirilmiştir. Yerleşim yeri gelişirken yerleşimin fiziki katmanları ve somut olmayan mirası da gelişmiş ve değişmiştir. Bu katmanların tespiti için Eyüp'ün günümüzdeki yerleşimi, literatürdeki tespitler ve tarihi haritalardan faydalanılmıştır. Çalışmada Eyüp'ün fiziki katmanları içerisinde mimari yapılar, kentsel ve kamusal alanlar, mezarlıklar, somut olmayan miras katmanlarında toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler, el sanatları geleneği ve yeme-içme gastronomi alanında da 27 adet somut olmayan kültürel miras unsuru tespit edilmiştir. Çalışmada Eyüp'teki çok katmanlı kültürünün birbiri ile entegre olabilmesi ve mirasın değerlerinin anlaşılması, takdir edilmesi; halkın bilincini, katılımını ve sosyal değerini arttırmak için öneriler sunulmaktır.

Bu amaçla, ICOMOS Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü'nü (2008) temel alarak, yorumlama ve sunumu bir iletişim aracı olarak kullanarak, Eyüp'ün kültürel mirasının korunması ve sunulmasında yorumlama yaklaşımları geliştirilmiştir. Yorumlama yaklaşımları yapılırken temalar önerilmiştir. Temalarda kullanıcılara ve ziyaretçiye Eyüp'ün kültürel mirasının anlatımı ve aktarımında mirasın bir bütün olarak anlatılması ve kullanıcıların alan ve mirasla bir bağ kurabilmesi hedeflenmektedir. Bu öneriler; alan, yapı ve somut olmayan kültürel miras kapsamında mirasla uyumlu olabilecek fiziki ve dijital sunum yöntemleri olup, yapı ve alan/bölge odaklı sunum ve yeniden işlevlendirme yaklaşımlarıdır.

Çalışmada yapılan öneriler kültürel mirasın içeriği ve içeriklerine göre temalar altında bir araya getirilmiştir. Mimari miras ve SOKÜM'a göre oluşturulan 14 tema **Tablo 5.1**'deki gibidir.

Tablo 5.1: Çalışma kapsamında oluşturulan temalar.

	Temalar
1.	Eyüp Sultan Türbesi ve Osmanlı'dan Günümüze Ziyaret Geleneği Teması
2.	Eyüp Mezarlıkları Teması
3.	Cülus Yolu
4.	Tekkeler ve Osmanlı'nın Dini ve Tasavvufi Mirası Teması
5.	Oyuncakçılar Çarşısı Teması
6.	Su Mirası: Kırkçeşme İsale Hattı Su Mirası Rotası
7.	Eyüp Gayrimüslimleri Yerleşimleri ve Kutsal Mekânları Teması
8.	Çömlekçilik Teması
9.	Taşçılık Teması
10.	Eyüp'ün Değişen Yüzünde Kaybolan Yapıların Dijital ya da Fiziki Sunumu
11.	Çiçekçilik Teması
12.	Eyüp Mimar Sinan Yapıları Rotası
13.	Kahvehane Kültürü Teması
14.	Bürümcek Kumaşı Teması

Temalar içerisinde somut ve somut olmayan kültürel mirasın sunulmasında fiziki ve dijital sunum yaklaşımları ile kültürel mirasının yerinde sunulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda kültürel mirasın yorumu ve sunumu hakkında güncel literatürdeki örnekler Eyüp özelinde değerlendirilerek fiziki ve dijital sunum önerileri geliştirilmiştir. Çalışmada, yapılara ve sokaklara yeni işlev vererek Eyüp'ün bağlamını güçlendirmek, mirasın VR ve AR teknolojileri kullanılarak yerinde somut ve somut olmayan kültürel mirasın yerinde (yapılarda ve sokaklarda) sunulması, sokak zeminlerinde değişiklik yaparak su mirasının fiziki sunumu, kültürel mirasın anlaşılıp bir bütün oluşturabilmesi için kültür rotaları önerileri yapılmıştır.

Öneriler yapılırken, özgünlük ve yerin ruhu kavramlarının öne çıkarılması, korunması önemsenmiş, kültürel mirasın yok sayılmaması dikkate alınıp, somut ve somut olmayan kültürel mirasın bütüncül koruma ilkelerine dayanarak birlikte yaşatılması hedeflenmiş, kültürel mirasın yorumu ve sunumu ile ait olduğu alanda veya yapıda sunulması önerilmiştir.

5.1. Bütüncül Koruma Kapsamındaki Önerileri

Çalışmada, Eyüp'ün bütüncül korunması için yapılan önerilerin kuramsal altyapısı Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri'ne **(ICOMOS, 2011)** dayanmaktadır. Tez kapsamındaki tespitlerde, Eyüpsultan için hazırlanmış olan koruma amaçlı imar planları, sit alanı sınırları ve yerleşim yerinin mevcut fiziki durumu (bina kütleleri, parsel büyüklükleri ve

geleneksel parsel dokusu, geleneksel yol dokuları) değerlendirildiğinde **(Bkz. Bölüm 4.3.1.8)** korumaya yönelik önlemler alınması gereği ortaya çıkmaktadır.

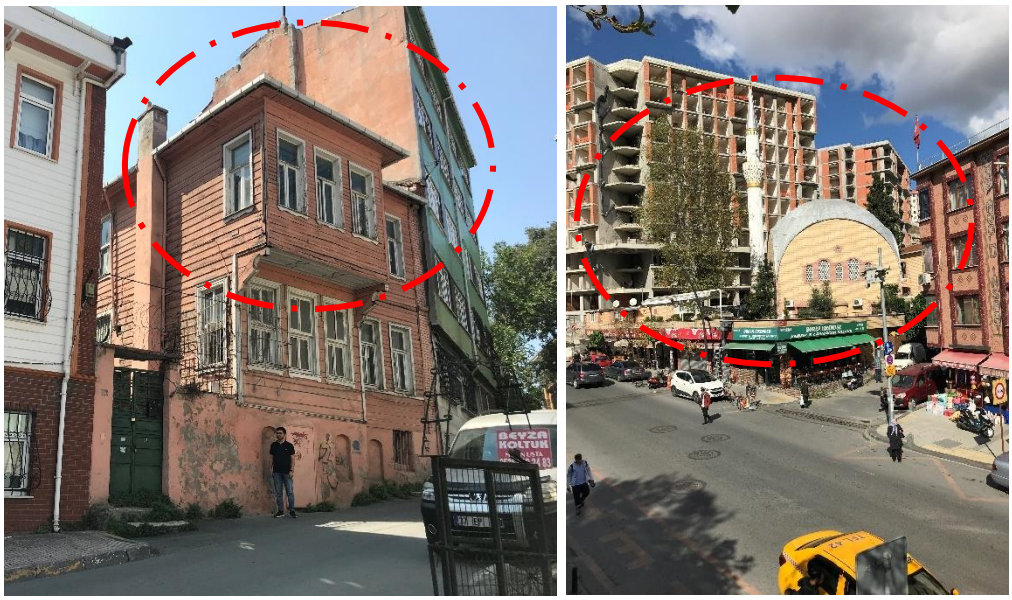
Eyüp'te geleneksel dokudaki parsel büyüklüklerinin değişmesinin kent yerleşimine olumsuz etkileri olmuştur. Kent içerisindeki sokak dokusunu etkilemiş, geleneksel yapı yoğunluğunu ve yapı boyutları büyümüş ve bozulmuştur. Bu değişim Eyüp'teki doluluk boşluk oranlarını olumsuz etkilemiş, yerleşim yerindeki konut-bahçe/avlu-sokak ilişkisini zayıflatmış ve hatta ortadan kaldırmıştır. Özellikle yol genişletme ve yeni yolların açılması çalışmalarında geleneksel dokuya zararlar verilmiştir. Eyüp'te geleneksel kat yüksekliğinin bozulması, geleneksel dokunun olduğu yerlerde tarihi yapıların görünümlerini ve sokak silüetlerini de bozmuştur. Kat yüksekliği artan sokaklarda yeni yapılan yapıların pencere oranları, bina saçak hattını da olumsuz etkilemiştir. Yerleşimde hem geleneksel parsel büyüklüğünün hem de geleneksel kat yüksekliklerinin bozulması ile kentin silüetini bozmuş, sokakların ve yapıların doğal havalanmasında ve gölge düşmesinde olumsuz etkilenmiştir **(Şekil 5.1, Şekil 5.2, Şekil 5.4)** (Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.). Geleneksel kentsel boşluklar hem plan düzleminde hem de silüette bozulmalara uğramıştır. Ayrıca parsel büyüklülerinin ve kat yüksekliklerinin bozulması, geleneksel doku içerisinde yer alan yapıların algısını bozmaktadır **(Şekil 5.3)**.

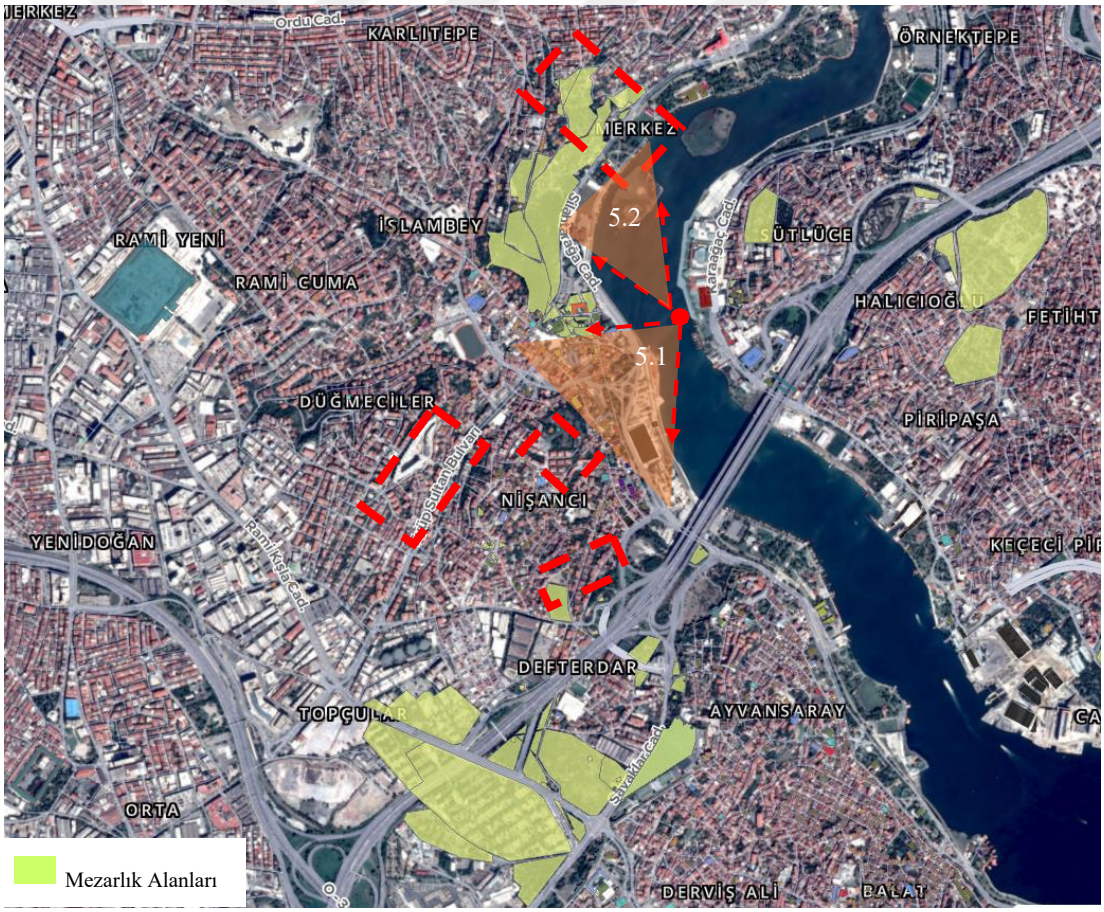
Şekil 5.1: Eyüp'ün Sütlüce'den silüeti ve silüete etki eden yapı grupları.

Şekil 5.2: Eyüp Mezarlığının Sütlüce'den silüeti ve silüete etki eden yapı grupları.

Şekil 5.3: Kat yükseklilerinin kent içine etkileri.

Şekil 5.4: Eyüp silüete etki eden yapı grupları **(İBB Şehir Haritası, İBB Şehir Haritası, 2025)** üzerinden işlenmiştir.

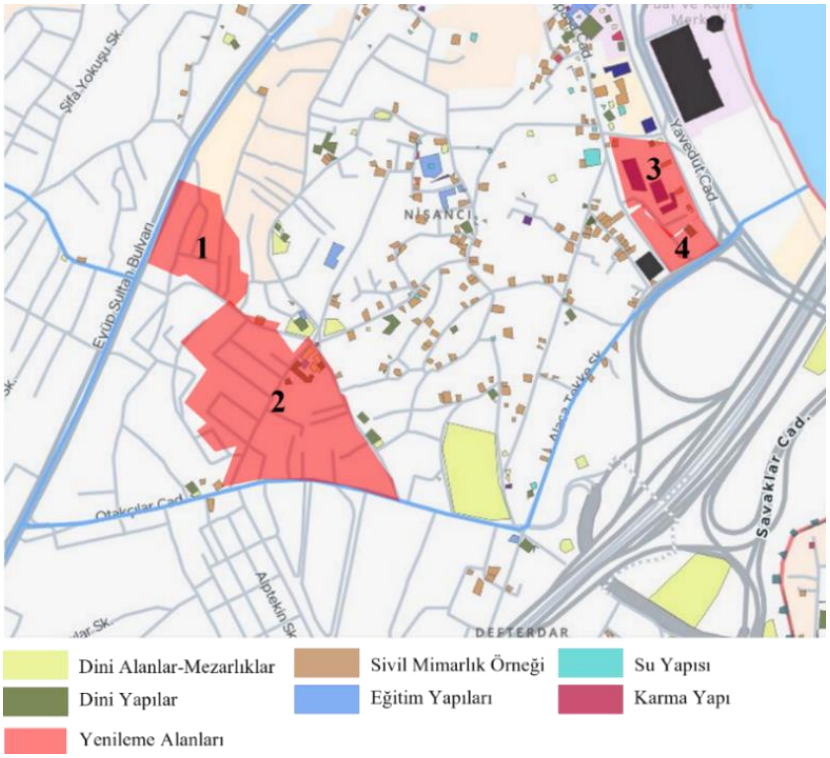
Geleneksel doku içerisinde kamu kurumlarının ileriki zamanlarda alacağı kararlarda geleneksel dokudaki parsel sınırları korunmaya yönelik kararlar almalı, tescilli yapıların bölgesinde yeni inşa edilecek yapıların kat yüksekliklerinin Eyüp'ün geleneksel dokusuna ve kat yüksekliklerine uyumlu olması gerekmektedir. Her yapı adası ve sokaklar için ada ve sokak bazında maksimum yükseklik ve parselasyon kılavuzları hazırlanmalıdır. Bunların içerisinde geleneksel oranlar, saçak çizgileri, kat yükseklikleri, yapıların cephe ilişkileri yer almalıdır. Yeni inşa edilecek yapı bölgeleri ve yapılar için topografyanın durumuna göre silüeti bozmayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu nedenle Eyüp'ün geleneksel silüeti çalışılmalı, yeni inşa edilecek yapıların genel silüete olacak olan etkisinin olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirilmelidir. 1989 yılında belirlenmiş olan sit sınırları çevresinde ve belirli bölgelerde odak noktaları alınarak tampon bölge oluşturulmalıdır. Eyüp'ün Haliç kıyılarından batı iç kısımlarına doğru gidildikçe kat yükseklikleri Eyüp'ün silüetini bozan yapı ve yapı gruplarının inşası kontrol altına alınmalı, bu bölgelerde oluşturulacak tampon bölgeler içerisinde kat yükseklikleri silüeti bozmayacak şekilde sınırlandırılmalıdır. Hızlı ve kontrolsüz kentleşme Eyüp yerleşimini içerisinde yerleşim alanları ve yeni yolların ihtiyacını arttırmaktadır. Bu kapsamda yapılacak olan müdahalelerde Eyüp'ün geleneksel dokusunu oluşturan mezarlık alanlarının bütünlükleri, parsel sınırları korunmalıdır**.** Bu öneriler gelecekte hazırlanacak olan imar planları kapsamında değerlendirilebilir ve mevcut kalan dokumaya iyileştirmeye yönelik kararlar alabilir.

Yenileme alanları kavramı, 2005 yılında 5366 sayılı Yıpranan Tarihî ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'la gündeme gelmiştir. Kanunun amacı; sit alanı ilan edilmiş bölgelerde yenileme bölgelerinin belirlenmesidir. Yenileme alanlarında; "bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabiî afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması" amaçlanmaktadır **(TBMM, 2005)**. Kanun son olarak 2023 yılında güncellenmiştir.

Dinçer (2010)'e göre yenileme alanlarında; yenileme alanlarının yasal sit statülerinin problem olması, yenileme alanlarının işleyişi hakkında karar alıcıların kanundan sonra belirlenmesi, 2009 yılına kadar koruma amaçlı imar planlarına dayandırılamaması ve

alanlarda yapılacak yerlerin mal sahipleri açısından artı değerlendirmesinin yapılması, bölgenin yenilenme süresince bölgede yaşayan kiracıların barınmaları hakkında problemler vardır. Bu problemler; yenileme alanlarındaki insanların kurdukları çevreden ayrılması sorununu ve tarihî ve kültürel mirasın yok olması tehdidi ortaya çıkarmaktadır **(Dinçer, 2010)**. Yenileme Alanları ile ilgili Dinçer'in belirtmiş olduğu karar alıcıların kapsamı 2023 yılındaki güncellemeye göre hala geniş ve açık uçludur. Güncel kanunda, hazırlanan projelerin Koruma Kurullarının onayı ile gerçekleşmektedir.

Eyüp yerleşimi içerisinde Nişancı Mahallesi'nde 4 yenileme alanı mevcuttur **(Şekil 5.5)**. Bu alanlardan 3'ü 2010 yılında, 4 numaralı alan ise 2012 yılında yenileme alanı olarak ilan edilmiştir **(Keskin, 2018)**. 1 numaralı alanda herhangi bir tescilli yapı yer almazken, diğer alanlar içeresinde sivil mimarlık örneklerinin yanı sıra anıtsal yapılar yer almaktadır. 2 numaralı alan içerisinde Şeyh Murad Tekkesi, 3 numaralı alanda Balçık Tekkesi haziresi, 4 numaralı içerisinde Defterdar Mahmut Efendi Cami ve Çeşmesi yer almaktadır. Ayrıca bu alanların çeperlerinde; ikinci alanda Nişancı Mustafa Paşa Cami, Kapıağası Mescidi, 3 numaralı Cezri Kasım Paşa Cami, Çömlekçiler Hamamı, dördüncü alanda Ateş Tuğla Fabrikası mevcuttur.

Şekil 5.5: Nişancı yenileme alanları **(İBB Şehir Haritası, İBB Şehir Haritası, 2025)** üzerinden işlenmiştir.

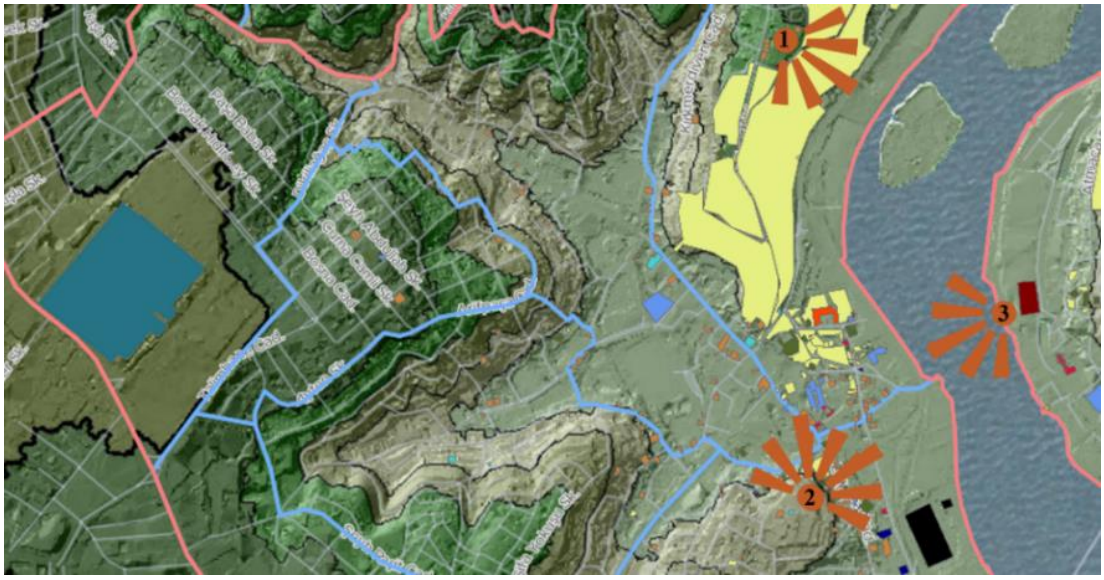
3 ve 4 numaralı yenileme alanları Eyüp'ün en önemli akslarından biri olan, Eyüp Merkez ve Tarihi Yarımadayı birbirine bağlayan Yavedut Caddesi üzerindedir. Bu alanlarda konut, ticari ve dini yapılar bulunmakta, bu yapılar Eyüp'ün Haliç silüetinin önünde yer almakta ve kentsel silüeti doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle öncelikli olarak yapılacak düzenlemelerde silüeti olumsuz bir şekilde etkilemeyecek düzenlemeler yapılmalıdır. Düzenlemeler içerisinde yapı gabarileri, cephe oranları ve malzeme seçimi silüete göre tasarlanmalıdır. Alanlardaki anıtsal yapıların varlığı düşünülmeli, tarihi yapıyı ve silüette baskılayıcı yapıların tasarımından kaçınılmalıdır. Doku içerisinde dini, konut ve ticari işlevlerin olması bu alanların sürekliliğini sağlamaktadır. Ticari ve konut dengesi için alan kimliğine uygun olarak; zemin katlar için ticari, üst kotlar için konut işlevi için uygun olacaktır. Böyle bir yaklaşım gece-gündüz kullanım dengesini sağlayacak, yerel halkı içine de alarak sosyo-kültürel devamlılığın sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

3 ve 4 numaralı alanların yan yana olmaları nedeni ile bu alanlara kamusal alanlar tasarlanmalı, bu alanlara geçiş tarihi dokuyu anlatan yorumlama araçları (bilgi panoları, sergiler, dijital görseller) kullanılarak alanın sunumu yapılmalıdır. Bu çalışmalar hem tarihi dokunun ziyaretçi tarafından anlamlandırılmasını hem de tarihi sürdürülebilirliği sağlayacaktır.

Eyüp'teki 4 yenileme alanı için koruma odaklı çalışmaların detaylıca yapılarak KAİP'ları ile uyumlu hale getirilmelidir. **Keskin (2018)**, 3 ve 4 numaralı alanlarda yapı yoğunluğunun fazla olduğunu ve yapı yüksekliklerinin fazla olduğunun tespitini yapmış, anıtsal yapıların bu alan içerisinde kaybolduğunu belirtmektedir. Bu tespitler süreç içerisinde alanın KAİP'ları ile uyumsuzluğunu göstermekte, geleneksel doku üzerinde (parsel büyüklükleri, yapı yoğunluğu, kat yükseklikleri) olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu alanlardaki tescilli ve tescilsiz yapılar bütüncül bir şekilde değerlendirilmeli, alanda envanter çalışmaları yapılmalı, konut dokusunun özellikleri korunmalıdır. Alan bazlı tasarım rehberi yapılmalı, yeni inşa edilecek yapılar alana uygun olmalıdır. Yenileme alanlarındaki çalışmalarda yerel katılım ve toplumsal yaklaşım önemlidir. Bunun için yerel halk, uzmanlar, sivil toplum kurumları, kamu kurumları ve üniversiteler sürece dahil edilmeli, eğitimler verilmelidir. Yapılacak yenileme çalışmaları öncesi ve sonra etki analizleri (sosyal, kültürel, fiziksel) yapılmalıdır.

Valetta İlkeleri'nde, "Bir yerin karakter ve ruhunun tanımlanmasına yardımcı olan, o yerin kimliğini ve ruhunu oluşturan soyut ögeler belirlenmeli ve korunmalıdır." **(ICOMOS, 2011)** vurgusu yapılmaktadır. Çalışma kapsamında Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları ve bu unsurlara ait mekânlar tespit edilmiş **(Bkz. Bölüm 4.4)**, tespitler doğrultusunda mekanlar ve SOKÜM ilişkisini üzerine oluşturulmuş envanterler hazırlanmıştır (Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**)**. Somut o lmayan kültürel mirasın yerinde korunmasına dair temalar, temalar içerisinde fiziki ve dijital yaklaşımlar geliştirilmiş, kültür rotaları önerilmiş, geleneksel sanatların tanıtımı ve yaşatılmasına yönelik öneriler yapılmıştır **(Bkz. Bölüm 5.2)**.

Valetta İlkeleri'nde, yerleşim yerinin bakı noktalarının ve bu bakı noktalarının korunması gerektiğinin vurgusu yapılmaktadır **(ICOMOS, 2011)**. Çalışmada Eyüp için Pierre Loti tepesi (1), Amcazade Tepesi (2) ve Sütlüce kıyısı (3) olmak üzere üç bakı noktası önerilmiştir (**Şekil 5.6**) **(**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**)**. Önerilen bakı noktalarına görüş açısını geliştirebilecek platformlar oluşturulmalıdır. Bakı noktalarına bilgi panoları ve Eyüp'ün eski fotoğraflarını içeren fiziki panolar ve AR teknolojisi ile oluşturulmuş fotoğraflar ile sunumları yapılabilir. Böylece ziyaretçiler bu bakı noktalarından Eyüp'ün güncel ve eski durumuna dair bilgiler edinebilirler.

Şekil 5.6: Eyüp için önerilen üç bakı noktası-Eyüp'ün topografya haritası İBB Şehir Haritaları üzerinden işlenmiştir. **(İBB Şehir Haritası, İBB Şehir Haritası, 2024)**.

Çalışmada yapılan bütüncül koruma kapsamındaki önerilerde amaçlanan yaklaşımları; Eyüp'teki yerleşimin ile topografyaya uyumu, Eyüp kent dokusunu korunması, parsel yapı büyüklük ilişkilerinin dengesini korunması, Haliç kent silüetinin ve bakı noktalarından silüetin korunması, peyzajın korunması; tarihi kültürel, sosyal ve çevrenin birlikte korunması ile somut ve somut olmayan mirasın korunmasını sağlayacaktır. Eyüp'teki bütüncül koruma yaklaşımları; yerel halkın ve ziyaretçilerin estetik bir çevrede yaşamasına, tarih ve kimlikle bağ kurmasına olanak sağlayabilir ve somut ve somut olmayan mirasın korunması ile yerleşim yeri kimliğini ve özgünlüğünü koruyacağı düşünülmektedir.

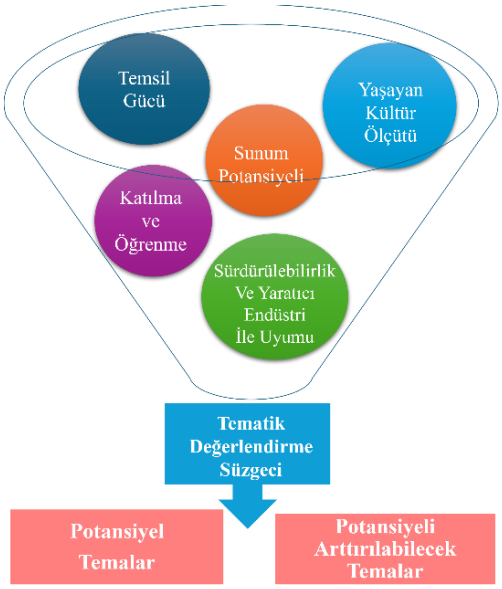
5.2. Temalar

Tespit edilen somut ve somut olmayan kültürel miras mekânlarının korunması, Eyüp yerleşiminin sosyokültürel ve sosyoekonomik sürdürülebilmesini destekleyecek en önemli faktördür. ICOMOS'un Kültürel Miras Alanlarının Yorumu ve Sunumu **(ICOMOS, 2008a)** tüzüğü kapsamında mirasın sunumu için önerilen temalar, çalışmada mimari miras ile ilişkilendirebilecek olan miras unsurlarına göre oluşturulmuştur. Eyüp'ün mirasının zenginliği ve çeşitliliği nedeni ile sunulacak öğelerin seçilmesi, bunların potansiyelinin uygun ve etkili olduğunun değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu değerlendirme için çalışmada, tematik değerlendirme süzgeci oluşturulmuştur. Tematik değerlendirme süzgecinin oluşturulmasında

- mirasın temsil gücü,
- yaşayan kültür ölçütü,
- sunum potansiyeli,
- katılım ve öğrenme,
- sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyumu ele alınmıştır **(Şekil 5.7)**.

Bu değerlendirme yöntemindeki kriterler; çalışma sürecinde Eyüp'ün mimari miras ve SOKÜM unsurlarının özellikleri, literatür ve alan çalışmaları sonucunda çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 5.7: Tematik değerlendirme süzgeci.

Değerlendirme ölçütü içerisindeki mirasın temsil gücü için miras unsurunun Eyüp'ün kimliğine, ruhu ve hafızasını temsiliyeti, toplumsal hafızasını, temsil ettiği dönem, topluluk ve topluluk değerleri göz önüne alınmıştır.

Yaşayan kültür ölçütü; miras günümüzde hala uygulanıyor mu, toplumda aktarılabiliyor mu, miras unsuru için bilgi, ustalık ve ritüel zincirinin olup olmadığı değerlendirilmiştir. Sunum potansiyeli için miras unsurunun; görsel, işitsel ya da mekânsal biçimde Eyüp'te karşılığına bakılmış, unsur için etkinlik, sergi, fiziki ve dijital sunumun deneyimlenebilirliği ölçüt alınmıştır.

Seçim kriterlerinden diğeri ise mirasın aktarımında katılım ve öğrenme potansiyelidir. Katılım ve öğrenme kriteri içerisinde; mirasın toplum içerisindeki farklı gruplara aktarılabilirliği ve mevcut literatür doğrultusunda miras için atölye, tur, rota ve dijital bir içeriğin üretilebilirliği değerlendirilmiştir.

Sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyum kriteri için; miras unsurunun günümüz yaratıcı endüstrileriyle (tasarım, dijital medya, turizm vd.) ilişkilendirilerek aktarılabilirliği .ve bu aktarımda ticarileşmeden, zarar görmeden sürdürülebilirliğinin sağlama olasılığı göz önüne alınmıştır.

Oluşturulan temaların potansiyellerini değerlendirebilmek için tematik değerlendirme süzgecindeki 5 kriterin mevcudiyeti ve mevcut olanların toplam sayısı puanlanmış, puanlama sonucunda 4-5 puan alanlar potansiyel temalar, 1-3 puan alanlar potansiyeli arttırabilecek temalar olarak tanımlanmıştır **(Tablo 5.2)**.

Tablo 5.2: Tematik değerlendirme potansiyeli.

Tema	Temsil Gücü	Yaşayan Kültür Ölçütü	Sunum Potansiyeli	Katılma ve Öğrenme	Sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyumu	Potansiyel (4-5)	Potansiyeli arttırılabilecek (1-2-3)
Eyüp Sultan Türbesi ve Osmanlı' dan Günümüze Ziyaret Geleneği	+	+	+	+	+	5	
Tekkeler ve Osmanlı' nın Dini ve Tasavvufi Mirası	+	-	+	+	+	4	
Cülus Yolu	+	-	+	+	+	4	
Eyüp Gayrimüslimleri Yerleşimleri ve Kutsal Mekânları	+	+	+	+	+	4	
Oyuncakçılar Çarşısı	+	+	+	+	+	5	
Taşçılık	+	-	+	+	+	4	
Çiçekçilik	+	-	+	-	-		2
Kahvehane Kültürü	+	+	+	+	-	4	
Su Mirası: Kırkçeşme İsale Hattı Su Mirası Rotası	+	+	+	+	+	5	
Eyüp Mimar Sinan Yapıları Rotası	+	+	+	+	+	5	
Eyüp Mezarlıkları	+	+	+	+	+	5	
Eyüp' ün Değişen Yüzünde Kaybolan Yapıların Dijital ya da Fiziki Sunumu	+	-	+	-	+		3
Çömlekçilik	+	-	+	-	+		3
Bürümcek Kumaşı	+	-	+	-	+		3

5.2.1. Potansiyel Temalar

Çalışmada Eyüp'ün kültürel mirasının yorumlanması ve sunulması kapsamında **Tablo 5.2**'de temsil gücü, yaşayan kültür ölçütü, sunum potansiyeli, katılma ve öğrenme, sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyumu kriterlerinden 4 ve 5'ini kriteri sağlayan temalar potansiyel temalar grubuna alınmıştır. Temaların en önemli unsurlarından biri temsil gücüdür. Bu nedenle **Tablo 5.2**'deki on dört temadan on tanesi potansiyel temalar grubunda değerlendirilmiştir.

5.2.1.1. Eyüp'ün Manevi Miras, İbadet, İnanç ve Ziyaret Kültürü Teması

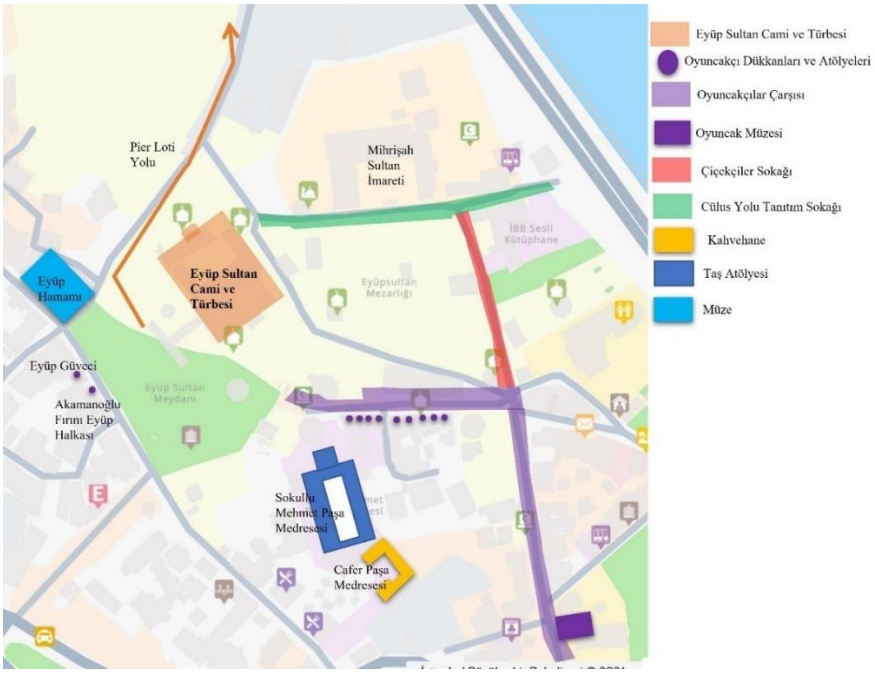
Eyüp kuruluşundan itibaren manevi değeri ile bilinen, bu değer nedeni ile yerleşimin süreç içerisinde geliştiği bir yeridir Eyüp'e manevi değeri ile buraya camiler, türbeler, mezarlıklar, tekkeler ve imaretler yapılmıştır. Buraya yerleşen topluluklar süreç içerisinde kendi somut mirasının yanında somut olmayan mirasını da oluşturmuştur. Bu değerler günümüzde de özelliğini korumakta, varlığını devam ettirmekte ve bu değerler nedeni ile ziyaret edilmektedir. Bu değerleri oluşturan diğer bir toplum da Ermenilerdir. Ermeniler Eyüp'ün mahallerine yerleşmiş, konutlar ve kiliseler inşa etmiş, mezarlıklar kurmuşlardır. Bu nedenle Eyüp'ün manevi miras, ibadet, inanç ve ziyaret kültürü teması oluşturulmuş. Temanın içerisinde; Eyüp Sultan Türbesi ve Osmanlı'dan günümüze ziyaret geleneği teması, tekkeler ve Osmanlı'nın dini ve tasavvufi mirası teması ile Eyüp gayrimüslimleri yerleşimleri ve kutsal mekânları teması oluşturulmuştur. Temalar kapsamında ziyaretler, AR ve fiziki sunumlar önerilmiştir.

5.2.1.1.1. Eyüp Sultan Türbesi ve Osmanlı'dan Günümüze Ziyaret Geleneği Teması

Çalışmada, Eyüp maneviyatının temelini oluşturan Eyüp Sultan Türbesi ziyaret teması önerilmiştir **(Şekil 5.8)**. Temanın başlangıcı türbe ziyaretidir. Burada gerçekleştirilen ritüeller B**ölüm 4.4.1.1.1**'de anlatılmaktadır. Türbe içerisinde mevcut olan kutsal emanetlerin tanıtımı ve öneminin anlatımı dijital anlatımlarla aktarılabilir. Ziyaretçiler camiyi ziyaret edebilir, vakit namazını camide kılabilir. Cami ile ilişkili Eyüp Sultan Meydanı günümüzde de bir odak merkezidir. Bu nedenle Eyüp Meydanı mevcut ve

potansiyel diğer temalar ile doğrudan ilişkilidir. Tema başlangıcı, kendi içinde devam edebilir veya tema değişerek ziyaretçi diğer temalara yönlendirilebilir.

Ziyaretçi, burada belirli zamanlarda gerçekleştirilen Ramazan ekinlikleri, belli dönemlerde gerçekleştirilen mehteran takımı dinlenebilir, farklı etkinlikleri görebilir, Eyüp'ün su mirasını ve hamam kültürünü anlatan Eyüp Hamamını ziyaret ederek su mirası hakkında bilgi edinebilirler. Eyüp Sultan Türbesini ziyaret geleneği kapsamında gelişen oyuncakçılık geleneği teması ziyaretçilere önerilmektedir**.** Ziyaretçiler ve çocukları için temadaki atölyelere dahil olabilir, yakınlarına oyuncak alabilirler. Bizans Döneminde krallardan Osmanlı Dönemdeki padişahlara sirayet ettiği bilinen kılıç kuşanma törenleri tema kapsamında Cülus Yolu ziyaret teması oluşturulmuştur Eyüp ziyaret teması içerisinde kahvehane geleneğinin sürdüren Pier Loti Kahvesi'ne alternatif olarak Cafer Paşa Medresesinin de kahvehane olarak önerilmiştir. **(Bkz. Bölüm 5.1)**. Gelen ziyaretçiler kahvehane geleneğini buralarda yaşayabilir, Eyüp ve dönemin kahvehane kültürünü deneyimleyebilirler. Tema içerisinde önemli olan unsurlardan biri gastronomi mirasının tanıtımı ve yaşatılmasıdır. Bunun için ziyaretçilere bölgede hala üretimi devam eden Eyüp Halkası ve güvecinin tema kapsamında dijital ortamlarda tanıtılarak ziyaretçilerin önceden bilgilendirilmesi düşünülmektedir **(Bkz. Bölüm 4.4.3.1, 4.4.3.3)**.

Şekil 5.8: Eyüp Sultan Türbesi ve Osmanlı'dan günümüze ziyaret geleneği teması **(İBB Şehir Haritası, 2025)** üzerinden işlenmiştir.

Çalışmada önerilen Eyüp Sultan Türbesi ve Osmanlı'dan günümüze ziyaret geleneği teması; temaların tümü içinde Eyüp'ün kimliğini, tarihsel belleği ve değerlerini en yüksek temsil gücüne sahip olan temadır. Bu uygulamalar Eyüp'ü anlatan, Eyüp'ün toplumsal ve kentsel hafızasında olan gelenekleri içermektedir. Gelenekler tarihi sürekliliği vardır ve Eyüp Türbesi ve çevresindeki geleneklerinin hala yaşıyor olması yaşayan kültür değerini sağlamaktadır. Bu değerler toplum içerisinde aktarılmaktadır. Bu uygulamaların sunum potansiyeli yaşamaya devam ettiği için hem uygulamada hem de dijital sunum (AR, VR, dijital haritalandırma, bilgilendirme, performans) olanakları sağlamaktadır. Bu temanın katılma ve öğrenme potansiyeli yüksek olup, tema içerisinde yer alan gelenekler ve uygulamalar yaşayan kültür ölçütü ile deneyimlenmesi, miras hakkındaki bilgilerin öğretilmesi mümkündür. Temanın sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyumu değerlendirilebilir. Tema içerisinde somut ve somut olmayan kültürel miras; mimari, el sanatları ve zanaatları, hikayeler, gastronomiyi içeren gelenekler mevcuttur. Bu gelenekler Eyüp'e toplumsal ve ekonomik katkılar sağlayabilecektir.

Temada, Eyüp Sultan Cami ve Türbesi içermesi ve burada yapılan ibadetlerin deneyimlenmesi, Cafer Paşa ve Sokullu Mehmet Paşa Medreselerinin SOKÜM unsurlarını içeren temalarla yeniden işlevlendirilmesi, sokaklara SOKÜM unsurlarını içeren yeni fonksiyonlar verilmesi mimari koruma kapsamındaki önerilerdir. Yeni işlev verilen mekanların ve sokakların miras ile bağı kurularak dijital ve fiziki anlatımı ile mekânın değeri ve anlamı aktarılabilecektir.

5.2.1.1.2. Cülus Yolu Teması

Çalışmada Eyüp'ün Bizans İmparatorlarından Osmanlı Padişahlarına sirayet eden kılıç kuşanma törenleri ve cülus töreni **(Bkz. Bölüm 4.4.1.2.1)** anlatacak ve aktaracak bir yorumlama ve sunum önerilmektedir. Bu kapsamda, Cülus töreninin canlandırılması, Cülus rotası ve Cülus yolunun dijital olarak sunumu hedeflenmektedir.

Cülus töreninin performans sanatları ile canlandırılması önerilmektedir. Farklı disiplinlerde ortak çalışma gerekmektedir. Törende padişahların deniz yolu ya da kara yolu ile gelmektedir. Törenin Cülus Yolu'ndan başlaması, at üstünde Eyüp Sultan Türbesine kılıç alayı ile gelmesi, burada dua ritüelinin gerçekleştirilmesi ve Eyüp Meydanında törenin gerçekleşmesi önerilmektedir. Bu öneriler çerçevesinde tören ile

ilgili bilgilerin alana yerleştirilecek pano, tabela ve QR kodlarla oluşturularak Eyüp'ü ziyarete gelenlere Cülus Geleneği tanıtılabilir. Cülus rotası akıllı cihazlarda hazırlanacak haritalarda işlenip, törenin ve rotanın güzergahı anlatılarak, ziyaretçilerin rotaya dahil olmaları sağlanabilir **(Şekil 5.9)**.

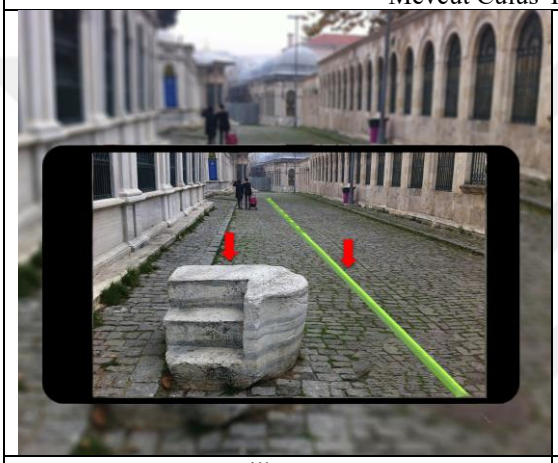
Şekil 5.9: Cülus Rotası **(Google Earth üzerinden işlenmiştir).**

Çalışmada, Cülus Yolu Teması içerisinde Cülus Yolunun ziyaretçilere AR teknolojisi kullanılarak aktarılması ve tanıtılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda ziyaretçilerin akıllı cihaz kullanarak törenler hakkında bilgi alması, rotanın gösterilmesi, padişahların Cülus Yolundaki gravürler/resimleri, Cülus Yolundaki binek taşı ve Kırkçeşme Su isale hattının bilgilendirmesinin yapılması önerilmektedir **(Şekil 5.9, Tablo 5.3)**.

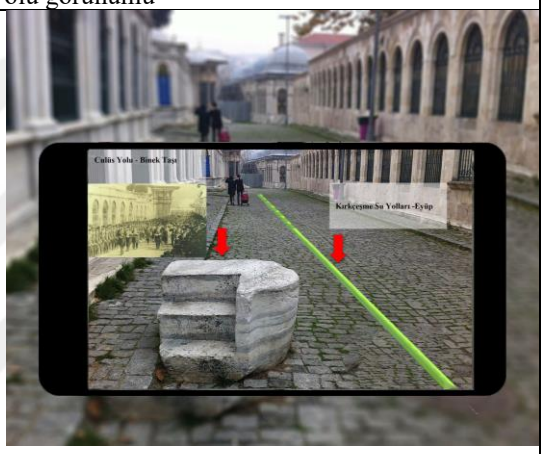
Tablo 5.3: Cülus Yolu arttırılmış gerçeklik ile (AR) sunum aşamaları.

Mevcut Cülus Yolu görünümü

AR ilk aşama

AR ikinci aşama

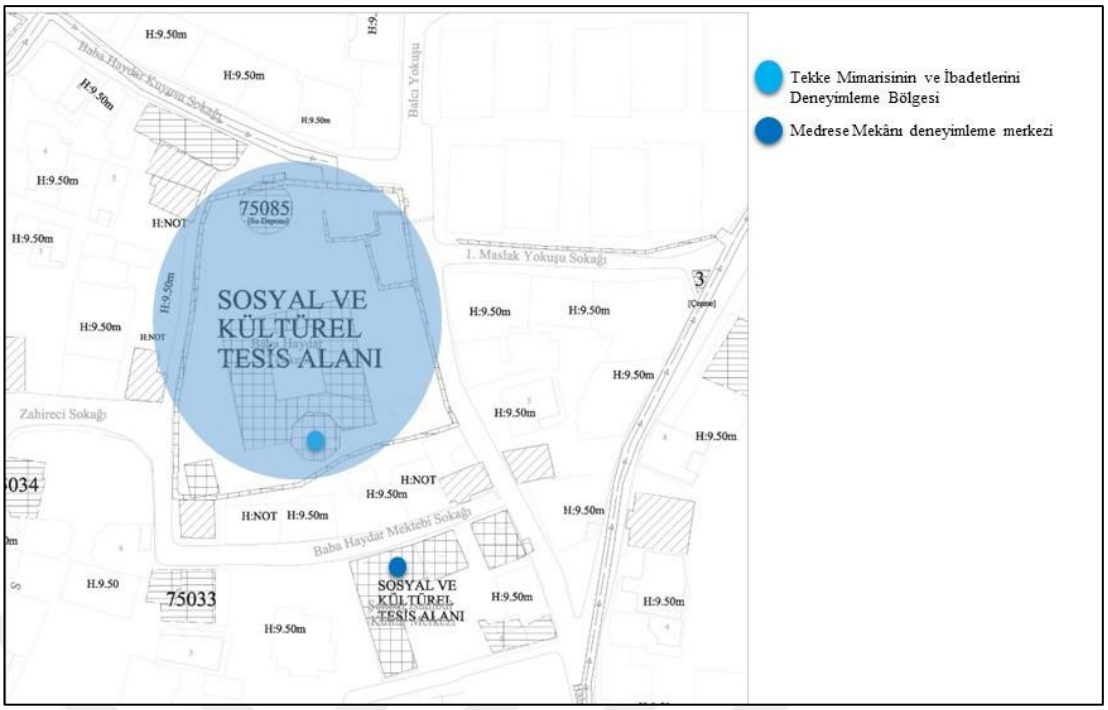
Osmanlı da gelenek olan Kılıç kuşanma ve cülus törenleri, İstanbul'un fethinden sonra Eyüp'te devam etmiş, Eyüp'te gerçekleşen gelenek halini alması nedeniyle Eyüp'ün yerleşimini, kimliğini, tarihsel belleği ve değerlerini yüksek temsil gücüne sahiptir. Kılıç kuşanma ve cülus törenleri Cumhuriyet'in ilanı ile sonlanmış bir gelenektir ve bu nedenle yaşayan kültür ölçüt değeri yoktur. Çalışmada Cülus Geleneği ve Törenini belirli dönemlerde ritüellerin mizansen olarak gerçekleştirilmesi ve dijital olarak sunulması (AR, haritalandırma) önerilmektedir. Sunum önerilerinin çeşitliliği ve imkanları nedeni ile geleneğin sunum potansiyeli yüksektir. Cülus temasının mirasın toplum içerisindeki farklı gruplara aktarılabilirliği ve miras için performans, tur, rota ve dijital bir içeriğin üretilebilirliği olması ile deneyimleme ve öğrenme potansiyeli mevcuttur. Cülus yolu teması için önerilen performans, fiziki ve dijital sunumlar yaratıcı endüstriler ile ilişkilendirilerek aktarılabilirliği ve bu aktarımda ticarileşmeden, zarar görmeden sürdürülebilirliği ön görülmektedir.

Cülus Yolu için önerilen temada, Osmanlı Dönemi'nde padişahlar için düzenlenen Cülus törenlerin mekanla olan ilişkisinin kurulması hedeflenmektedir. Bunun sonucu olarak yol güzergahındaki Mihrişah Sultan İmareti ve imaret geleneğinin anlatılması, türbeler hakkında bilgi verilerek ziyaretçinin mimari miras ile ilişkisinin artacağı düşünülmektedir.

5.2.1.1.3. Tekkeler ve Osmanlı'nın Tasavvuf ve Dini Mirası

Eyüp'ün kültürel mirası içinde yer alan tekke kültürü, Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel mirasını etkilemiştir. Tekke kültürü, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra son buldurulmuş, tekke yapıları uzun süre âtıl durumda kalmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde tekkeler, cami ya da kültür merkezleri olarak kullanılmaktadırlar.

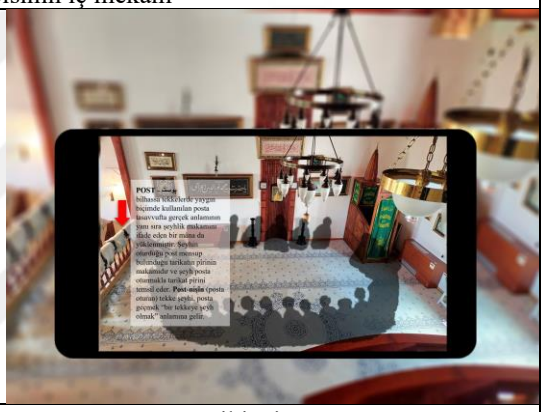
Eyüp'ün maneviyatı, aynı inanç içerisinde farklı tarikatlar Eyüp'te toplamış ve tekke kültürü oluşturmuştur. Çalışmada, tekkeler ve Osmanlı'nın dini ve tasavvufi mirası tema olarak önerilmiştir. Önerilen tekke ve deneyimleme temasının amacı, "İstisnai evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan gelenekler ile fikirler ile veya inançlar ile sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir biçimde ilgili olmalı" **(Web 15)** ifadelerinin yer aldığı UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ne Alınma Kriterleri'nden VI. kriteri ile ilişkilendirilmiştir. Temanın temel amacı; tekkelerde daha önceden gerçekleşen ibadetin mekânda anlaşılabilmesi için şematik olarak AR ile tasvir etmek, tekkelerdeki dinsel öğelerin sözlükteki anlamını içeren bilgileri AR aracılığı ile göstermek, tekke tarihi ve tekke postnişleri hakkında bilgi vermektir. Bu çerçevede Nişancı Mahallesinde bulunan son işlevi yurt olarak kullan ve günümüzde (2025) âtıl durumda olan Şeyhülislam Tekkesi, çalışmada tekke deneyim için yeniden işlevlendirilmesi önerilmektedir. Bu işlevle Şeyhülislam Tekkesi ve çevresinin kullanılması hedeflenmektedir **(Şekil 5.10)**.

Şekil 5.10: Şeyhülislam Tekkesi ve çevresinin yeniden kullanım önerisi.

Şeyhülislam Tekkesinin tekke deneyimleri kapsamında yeniden işlevlendirilmesinde fiziki ve dijital sunum önerileri yapılmıştır. Bu kapsamda tekkenin fiziki sunumunda tekkelerde geçekleşen ibadetlerde kullanılan öğelerin sergilenmesi ve tekke mekânlarının benzer şekilde tefrişler kullanılmalıdır. Tekke yapılarındaki mekân ve ritüel ilişkisi bütüncül koruma kapsamında önem taşımaktadır. Bu geleneklerin/ritüellerin anlatımı somut olmayan kültürel mirasın yaşatılması, anlatılması tekkeler arttırılmış gerçeklik (AR) ile sunulabilir **(Tablo 5.4)**. AR teknolojisi kullanımı mekân içine yerleştirilecek QR kod ve akıllı cihazlarla yapılabilir. Bu sunumda mekânın özellikleri girilerek, hangi bölümün hangi işlevde kullanıldığı, ritüellerin gerçekleşme sahneleri canlandırılabilir. Tekkelere ve ritüellerine ait öğelerin tanımlanması ile kullanıcı/ziyaretçinin bu öğeler hakkında bilgilendirilmesi sağlanabilir **(Tablo 5.4)**.

Tablo 5.4: Tekkeler için önerilen AR aşamaları.

<table>
<tr><td colspan="2"> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Mevcut tekke yapısının iç mekânı</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>AR ilk aşama</td><td>AR ikinci aşama</td></tr>
</table>

Tekke kültürü sadece Eyüp için değil, İslam coğrafyasının içinde barındırdığı yerlerde gelişmiştir. Fakat Eyüp'ün manevi mirası nedeni ile birçok dini grup Eyüp'te toplanmış ve yerleşim yerinin mirasını etkilemiştir **(Bkz. Bölüm 0, 4.4.1.1.3)**. Tekkeler ve Osmanlı'nın dini ve tasavvufi mirası teması; Eyüp'ün kimliğine, ruhu ve hafızasını temsiliyeti, toplumsal hafızasını, temsil ettiği dönem, topluluk ve topluluk değerleri göz önüne alındığında temsil gücü yüksektir. Tekke kültürünün tekkelerin kapatılmasından sonrasındaki süreçte devam etmemiş, bu nedenle yaşayan kültür ölçütü mevcut değildir. Tema kapsamında önerilen sunum yöntemleri ile temanın sunum potansiyeli mevcuttur. Temada kapsamında önerilen fiziki ve dijital sunum yaklaşımlarının bilgilendirici ve aktarıcı olma düşüncesi mirasın toplum içerisindeki farklı gruplara aktarılabilirliği, miras için dijital bir içeriğin üretilebilirliği ile gelen ziyaretçinin katılma ve öğrenme potansiyelini arttırabileceği düşünülmektedir. Temada önerile AR ile sunum yöntemi ile sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyum kriterini karşılamaktadır.

Tekkeler için önerilen tema kapsamında ziyaretçi, tekke kültürünü öğrenirken aynı zamanda tekkelerin mekanlarını kavrayabilecek, ritüellerin gerçekleşmesi ve mekanla kurduğu ilişkiyi anlayabilecektir. Tekkelerin semahane, türbe, derviş hücreleri, avlu vb. mekânların plandaki işlevlerini öğrenebilecek, mekanların SOKÜM ile ziyaretçiye aktarılması sonucunda yerinde koruma ve yorum imkânı sunacaktır.

5.2.1.1.4. Eyüp Gayrimüslimleri Yerleşimleri ve Kutsal Mekânları Teması

Çalışmada, Eyüp'ün çok katmanlı yapısı değerlendirilirken C. Stolpe haritaları ele alınmış, Stolpe hartalarındaki sınırlar ile koruma amaçlı imar planları katmanlanarak Gayrimüslim toplumun Eyüp'teki mahalleleri, yerleşim yerleri ve yerleşim yerlerinin sınırları tespit edilmiştir **(Bkz. Bölüm 4.3.1.4)**. Bu sınırlar içerisinde Surp Asdvadzadzin ve Yeğya kiliseleri mevcuttur. Çalışmada gayrimüslim katmanlarının fiziksel ve dijital sunum yaklaşımları yapılmıştır. Fiziksel önerilerde mahallenin sınırlarının gösterilebilmesi için zemin dokusunun değiştirilmesi, mahalle sınırlarının gösterilmesi, çeşitli dijital panolar ile bilgilendirme yapılması önerilmektedir. Bu sınırların dijital ortamda sunumun yapılabilmesi için uygulanan GIS tabanlı programlar ile bir web sayfası aracılığı ile mahalle sınırları gösterilebilir **(Tablo 5.5)**.

Tablo 5.5: Ermeni yerleşiminin sınırlarının zemin uygulaması ve GIS tabanlı uygulamalar ile sınırlarının dijital gösterim önerileri.

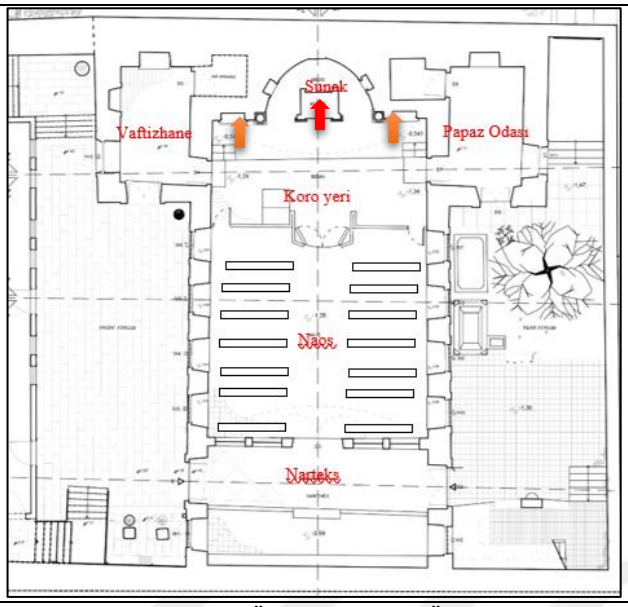

Surp Yeğya Ermeni Kilisesi çevresi mevut durum

Surp Yeğya Ermeni Kilisesi çevresi zemin uygulaması ve GIS ile dijital önerileri

Çalışmada Ermeni Mahallelerinin merkez konumunda olan Surp Asdvadzadzin Kilisesi (İslambey) ve Yeğya Kilisesi (Nişancı) için fiziksel yapılı çevrenin hem de somut olmayan tarihi ve sosyokültürel unsurların korunmasına yönelik dijital sunum önerileri geliştirilmiştir. Eyüp Surp Asdvadzadzin ve Surp Yeğya Ermeni kiliseleri, Ermelerin ritüellerini gerçekleştirdiği, somut ve somut olmayan kültürel miraslarının bir arada bulundukları yerlerdir. Öneride kilisenin mekânlarının, kilisedeki ritüellerin ve dinsel öğelerin tanıtımı için kiliseye gelen ziyaretçilerin akıllı cihaz uygulaması ile bilgi edinebilmesi hedeflenmektedir. Kilise ziyaretçisinin/kullanıcısının AR uygulama aracılığı ile kilisedeki mekânların tanıtılması, hangi mekânda olduğunu, mekânın hakkında bilgi verilmesi düşünülmektedir. Uygulamanın ilk aşamada QR kodunun akıllı cihazla okutulmasından sonra programla yapının planına ulaşabilecek olan ziyaretçi/kullanıcının hareketi ile yapıdaki konumunun eşleşmesi gerçekleşecek, ikinci aşamada bilgilendirme seçenekleri çıkacak, üçüncü aşamada çıkan görselin üzerinden bilgi alınmak istenilen dinsel öğenin seçimi ile seçilen öğe hakkında bilgi alınabilecektir **(Tablo 5.6)**. Kiliselerdeki kültürel mirasın, çeşitli kaynaklara yapılan referanslar, kilisedeki görevliler ile yapılan görüşmelerden elde edilen somut olmayan yönleri ve tarihi arşiv belgelerin paylaşılması ile ziyaretçi/kullanıcı kültürel miras hakkında bilgilendirilmesi hedeflenmektedir.

Tablo 5.6: Surp Asdvadzadzin Kilisesi üzerinden yapılmış dijital sunum önerisi.

<table>
<tr><td colspan="3">
</td></tr>
<tr><td colspan="3">Yapının Planı ve Dinsel Öğelerin Görsel Öğelerin Konumları</td></tr>
<tr><td>1. Aşama</td><td>Yapının Sunak Mekânından bir görünüm</td><td> </td></tr>
<tr><td>2. Aşama</td><td>QR kodunun akıllı cihazla okutulmasından sonra çıkan görselde, Mekân hakkında bilgi edinme, kilisedeki bulunan tablolardaki/ dinsel öğedeki bilgilendirme seçenekleri</td><td> </td></tr>
<tr><td>3. Aşama</td><td>2. aşamada çıkan görselin üzerinden bilgi alınmak istenen tablonun seçimi ve bilginin akıllı cihazda görsel olarak çıkması</td><td>
</td></tr>
</table>

Çalışmada önerilen Eyüp gayrimüslimleri yerleşimleri ve kutsal mekânları teması, Eyüp'ün 16. yüzyıldan günümüze uzanan Ermeni toplumunun mirasının Eyüp'ün kimliğine, ruhu ve hafızasını temsiliyeti, toplumsal hafızasını, temsil ettiği dönem, Ermeni toplumunun değerleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu özellikleri taşıyan miras ve bu mirası anlatmak için oluşturulan sunum yaklaşımının temsil gücü oldukça fazladır **(Bkz. Bölüm 4.4.1.1.5)**. Eyüp'te Ermenilerin gerçekleştirdiği ritüeller, gelenekler günümüzde hala belli aralıklarda uygulanmakta, toplum içerisinde aktarılmakta ve ritüel zinciri oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmada değerlendirilen yaşayan kültür ölçütü kriterini karşılamaktadır. Ermenilerin Eyüp'teki mimari miras açısından mevcut olan kiliseleri hem de kendi ritüellerinin devam ettirmesi, kiliselerdeki litürji özeliklerinin mevcut olması ile dijital ve fiziki sunum potansiyeli mevcuttur. Ermeni mirasının devamlılığı, anıtsal yapılarının ayakta olması ve burada belirli süreçlerde tekrarlanan ritüellerin farklı gruplara aktarılabilirliği, ritüellere yerinde katılabilme ve dijital bir içeriğin üretilebilirliği nedenle katılma ve öğrenme potansiyeli mevcuttur. Çalışmada önerilen AR ve harita uygulamaları ile miras unsurunun günümüz yaratıcı endüstri ile uyumu kriteri sağlanmaktadır.

Eyüp Gayrimüslimleri Yerleşimleri ve Kutsal Mekânları Teması altında önerilen yorumlama ve sunum önerileri mimari koruma kapsamında değerlendirildiğinde; kiliseler mimari yapısı, mekân ve mimari öğelerin farlılıkları, litrüjik öğeleri ile bir deneyim mekânıdır. Ziyaretçinin mekân-ritüel-litrüjik elemanların ilişkisini öğrenmesi ile kilise yapıları mekanlarının sembolik anlamlarını ve anlatıları öğrenerek koruması sağlanabilir.

5.2.1.2. Geleneksel El Sanatları ve Zanaatkârlık Teması

Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası içerisinde yer alan geleneksel el sanatları ve zanaatları; Eyüp'te nesiller boyunca usta çırak ilişkisi ile aktarılan bilgi, beceri ve estetiğin sonucunda çoğu somut bir şekilde günümüze ulaşmıştır **(Bkz. Bölüm 4.4.2)**. Tema içerisinde seçilen el sanatları ve zanaatları **Tablo 5.2**'deki temsil gücü, yaşayan kültür ölçütü, sunum potansiyeli, katılım ve öğrenme, sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyum kriterleri değerlendirilmiş, 4 ya da 5 kriteri sağlayan el sanatları ve zanaatları potansiyeli yüksek olan oyuncakçılık ve taşçılık temaları değerlendirmiştir.

5.2.1.2.1. Oyuncakçılar Çarşısı Teması

Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilen Eyüp oyuncakçılığı, Eyüp'ün en önemli el sanatları ve zanaatları arasındadır. Eyüp oyuncakçılığı Eyüp'te Kaptan Paşa Cami, Zal Mahmut Paşa Külliyesi ve bazı atölyelerde devam etmektedir. Oyuncakçılığın asıl mekânı Oyuncakçılar Çarşısı olarak geçen Cami Kebir Caddesi üzerinde yer alan yapı gruplarıdır **(Bkz. Bölüm 4.4.2.1)**. Tema kapsamında Oyuncakçılar Çarşısı'nın eski işlevi kazandırmaya yönelik amaçla Camii Kebir Sokak ve Feshane Caddesinin bir kısmı tekrar oyuncak atölyeleri/dükkanları önerilmiştir. Feshane Caddesi aksı üzerinde bulunan yapı Cengiz Bektaş'ın projesinde önerdiği gibi oyuncak atölyesi ve müzesi olarak önerilmektedir **(Şekil 5.8)**.

Oyuncakçılık geleneği, Eyüp oyuncakları olarak isim yapmış, Eyüp'ün kimliği, ruhu ve hafızasını temsil etmekte, toplumsal hafızada yer etmiş, temsil ettiği dönemi özelliklerini taşımaktadır. Bu özellikleri ile oyuncakçılık geleneği Eyüp için yüksek temsil gücüne sahiptir. Eyüp oyuncakçılığı günümüzde hala üretilmeye devam etmekte, oluşturulan atölyeler sayesinde toplumda aktarılabilmekte, bu üretim atölyelerinde oyuncakçılık geleneği bilgi, ustalık ve ritüel zincirinin ile aktarılmaktadır. Bu özellikleri ile oyuncakçılık geleneği, temadaki yaşayan kültür ölçütü kriterini karşılamaktadır. Eyüp oyuncakçılığının mekânsal biçimde Oyuncakçılar Çarşısında, Zal Mahmut Paşa Külliyesinde ve Kaptan Paşa Cami'nde karşılığı mevcuttur. Oyuncakçılık için ilerleyen süreçlerde etkinlik, atölyeler, sergiler düzenlenebilir, tema kapsamında önerilen müzede atölyeler, fiziki ve dijital sunumun deneyimlenebilirliği ile tema kapsamındaki sunum potansiyelini oluşturmaktadır. Oyuncaçılık geleneği, toplum içerisindeki farklı yaş gruplarındaki insanlara atölyeler ile aktarılabilirliği özelliği ile temada katılma ve öğrenme kriterini karşılamaktadır. Oyuncakçılık geleneğini; yaratıcı endüstri ile ilişkilendirilerek geleneksel mirasın yaşatılması ve yenilikçi tasarım pratikleri ile değerlendirilerek potansiyele sahip olabilecektir. Bu potansiyele sahip olurken ticari baskılara yenilmeden yerelliğini, özgünlüğünü ve anlamını kaybetmeden sürdürülebilecek bir strateji izlenmelidir.

Geleneksel oyuncaklar yaratıcı endüstri ile yorumlanarak çağdaş tasarımla yeniden değerlendirilebilir, dijital bir anlatımla hikayeleştirilebilir. Eyüp oyuncakları için eğitsel ve kültürel içerik geliştirme faaliyetler yapılarak, oyuncak üretiminin SOKÜM

unsurları ile bağlamının anlatılarak atölye çalışmaları ile eğitimler verilebilir. Atölyelerde aile-çocuk, usta-çırak eğitimleri verilmelidir. Atölyeler kar odaklı değil deneyim odaklı olmalıdır. Oyuncak yapımı ile ilgili dijital arşivlenmeli, oyuncakları 3B taranarak arşivlenmelidir. Oyuncakçılık geleneğinin korunabilmesi için oyuncaklar, zanaatkârlar ve kooperatifler ile üretilmeli, STK müzeler ve kültürel miras kuruluşları ile iş birliği yapılmalıdır. Oyuncak üretiminin; tüketici odaklı değil katılımcı odaklı olmalı, oyuncakların sadece alınan değil yapılan bir kültür olduğunu aktarılmalıdır. Oyuncakçılık geleneğinin sonuç ürünü olan oyuncak değil, oyuncağın taşıdığı kültürel anlam ve hikâyenin anlatılması, paylaşılması (belgeseller, kısa filmler, sergiler, vb.) ve aktarılması gerekmektedir.

Tema kapsamında önerilen Oyuncakçılar Çarşısındaki dükkanların yeniden işlevlendirilmesi ile yapıların yeni fonksiyonları ile korunmasının sağlanacağı düşünülmektedir. Oyuncakçılar Çarşısındaki dükkanların özgün fonksiyonu ile değerlendirilmesi ile oyuncakçılık geleneği yerinde yaşatılacak ve mekanla ilişkisi kurulacağı düşünülmektedir

5.2.1.2.2. Taşçılık Teması

Eyüp yerleşiminde tarihi yapılarda ve mezarlıklardaki mezar taşlarında görülen, Eyüp'ün önemli bir dokusunu oluşturan taş malzeme ve taş işçiliği Eyüp'ün somut olmayan kültüre mirası unsurlarındandır. Endüstrileşme ve modern malzemenin artması ile taş kullanımı ve taş işçiliği önemini yitirmiştir. Kaybolmaya yüz tutmuş bu somut olmayan kültürel miras unsuru, Eyüp'ün mimarisini ve mezarlıklarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Çalışma kapsamında yerleşim yerinin dokusunun korunması ve somut olmayan kültürel mirasın yaşatılması için Sokullu Mehmet Paşa Medresesine taşçılık atölyesi işlevi önerilmektedir **(Şekil 5.8)**. Bulunduğu konum itibari ile önemli bir merkez olan medrese bu işlevi ile hem taşçılık geleneği yaşatılacak hem mezar taşları vb. bakımı yapılacak hem de Eyüp'ün mimari yapısının korunmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Taşçılık geleneği Eyüp'ün yerleşim dokusunu doğrudan etkileyen bir gelenektir. Eyüp'te yapılarda, mezarlıklarda ve mezar taşlarında görülen taşçılık geleneği; Eyüp'ün kimliğine, ruhuna, toplumsal hafızasını temsil etmekte, tarihi süreç içerisinde değişen mimari akımlar ile yapıların dönemleri yansıtması, mezar taşlarının kişiye

göre farklılaşması ile toplum ve topluluk değerleri ile Eyüp'ü temsil gücüne sahiptir. Taşçılık geleneği çalışmanın yapıldığı dönemde Eyüp'te sürdürülmemekte, bu nedenle yaşayan kültür ölçütü kriterini karşılamamaktadır. Taşçılık, yerleşim yeri içerisinde görsel olarak görülebilmesi, yapılarda ve mezar taşlarından görülmesi ile mekânsal karşılık bulmaktadır. Eyüp'teki nitelikli yapı detaylarının ve mezarlık taşlarının fotoğrafları ile sergiler oluşturulabilir, 3B olarak taranarak fiziki ve dijital sunumlar hazırlanabilir. Bu özellikleri ile taşçılık geleneğinin sunum potansiyeli mevcuttur. Tema kapsamında taşçılık üzerine düzenlenecek atölyeler ile katılma ve öğrenme kriteri sağlanabilir. Taşçılık geleneği ile sadece malzeme ile değil, aynı zamanda anıtsal ve mezarlık mekânlarının oluşturmaktadır. Taşçılık ve taş işleri; düzenlenecek olan atölyelerde, bunların dijital olarak sergilenmesinde, taş işliğinin iyi örnekleri üzerinde tanıtılarak ziyaretçilere sunularak sürdürülebilir duruma getirilebilir ve yaratıcı endüstri ile uyum sağlayabilir.

Taşçılık teması kapsamında Sokullu Mehmet Paşa Külliyesine taş atölyesi olarak yeni işlev önerilmektedir. Medresenin yeni işlevi ile hem Eyüp'ün SOKÜM unsuru olan taşçılığın yapılması hem mezarlık geleneği için kullanılan taşların bakım ve onarımın yapılması hem de geleneksel yapı sistemlerinin ve taş malzemelerin kullanıldığı Eyüp'te restorasyon uygulamalarında çalışabilecek usta-çırakların yetiştirilmesi ile mimari korumada katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5.2.1.3.Kahvehane Kültürü Teması

İstanbul'a kahvenin gelişi, kahvehane mekânlarının kurulması ile kahvehane kültürü Eyüp'ün toplumsal hayatındaki yerini almıştır. Temada, Somut olmayan kültürel miras kapsamında Eyüp'te yaşayanların ve Eyüp'ü ziyaret edenlerin toplumsal hafızasında önemli bir yer alan kahvehane kültürünün yaşatılması amacı ile Cafer Paşa Medresesinin kahvehane olarak yeniden işlevlendirilmesi önerilmektedir **(Şekil 5.8)**. Yapının kahvehane işlevi verilerek kullanılması ile kahvehane geleneğinin yaşatılması amaçlanmaktadır. Kahvehane kültürü içerisinde yalnızca içecek içilmesi değil, kahvehanede sözlü kültürün yaşatılması, toplumsal bağların kurulduğu, kültürel ve sanatsal etkinliklerin yapıldığı mekanlar haline dönüştürülmelidir. Bu kapsamda iyi bir alt yapı ile hazırlanmış, kahvehane kültürünü anlatabilecek sergiler düzenlenmeli, sözlü kültür ve anlatım üzerinden sunumlar yapılmalıdır.

Kahvehane kültürü, Eyüp'ün kimliğine, ruhu, toplumsal hafızasını temsiliyeti ve 16. yüzyıldan günümüze devam ederek farklı toplulukları bir araya getirmektedir. Bu özellikleri nedeni ile kahvehane kültürünün Eyüp'ü temsil gücü mevcuttur. Kahvehane kültürü günümüzde Pier Loti Tepesinde yaşamakta, bu nedenle tema kapsamındaki yaşayan kültür ölçütü değerini karşılamaktadır. Temada kapsamında yapılacak etkinlikler ile geleneğin sunum potansiyeli mevcuttur. Kahvehaneler toplumun her kesimine açık mekanlardır, bu sebeple kahvehanelerde yapılacak etkinlikler ile temadaki katılım ve öğrenmen kriteri sağlanabilir. Kahvehane kültürünün dijital anlatımlar ile anlatılması, turizme katkı sağlaması bakımından yaratıcı endüstri ile uyum sağlamaktadır.

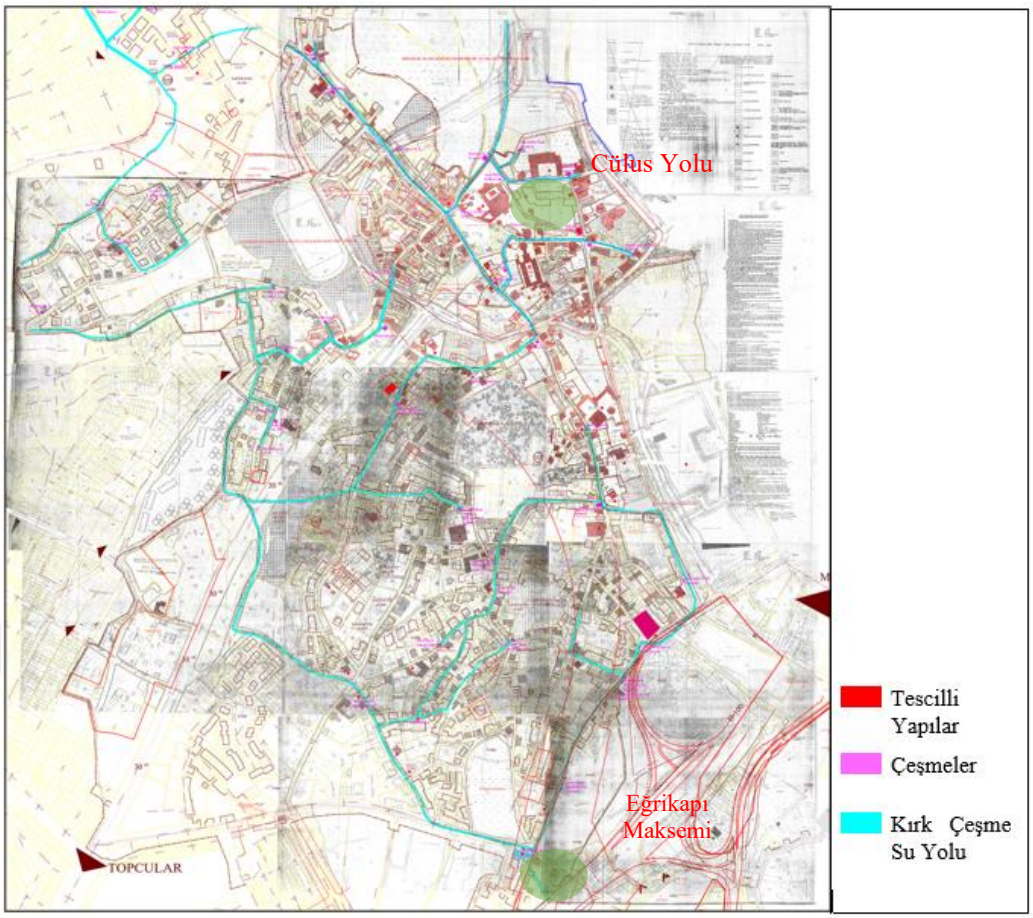
Kahvehane teması kapsamında Cafer Paşa Medresesi kahvehane olarak yeni işlev önerilmektedir. Medresenin yeni işlevi ile Eyüp'ün SOKÜM unsuru olan kahvehane geleneğinin yaşatılması ile yapıya yeni işlev verilere mimari koruma yönünden öneri içermektedir.

5.2.1.4.Eyüp'ün Mimari ve Mekânsal Kimlik Teması

Çalışmada Eyüp'ün mimari ve mekânsal kimlik teması kapsamında su mirası rotası, Mimar Sinan'ın eserleri rotası ve Eyüp'ün kentsel peyzajının önemli bir parçası olan mezarlıkların fiziki ve dijital sunum yaklaşımları önerilmektedir. Temanın içerisinde oluşturulacak rotalar, rotalar içerisine dahil olacak yapı ve yapı gruplarını sunumlarını yapılması ile önerilen diğer temalar ile bütün sağlaması hedeflenmektedir.

5.2.1.4.1. Su Mirası: Kırkçeşme İsale Hattı Su Mirası Rotası

Tüm yerleşim yerlerinde olduğu gibi su kültürü, Eyüp için de oldukça önemlidir. Modern dönem su isale hatlarının öncesinde Osmanlı Döneminde Eyüp içerisinde bulunan çeşmelerin birçoğuna su sağlayan su hattı Kırkçeşme su yollarıdır. Tez çalışması kapsamında 1979 yılına ait koruma amaçlı imar planlarının birleştirilmesi ile 2017 yılında hazırlanmış olan koruma amaçlı imar planlarında tanımlanan Kıkrçeşme su yollarının (galerinin) Eyüp yerleşimi içerisindeki dolaşımı tespit edilmiştir. Yine çalışma kapsamında su galerilerin ulaştığı çeşme, su terazisi, hamam, külliyeler ve camiler belirlenmiştir **(Şekil 5.11) (Bkz. Bölüm 4.3.1.8., Ek)**.

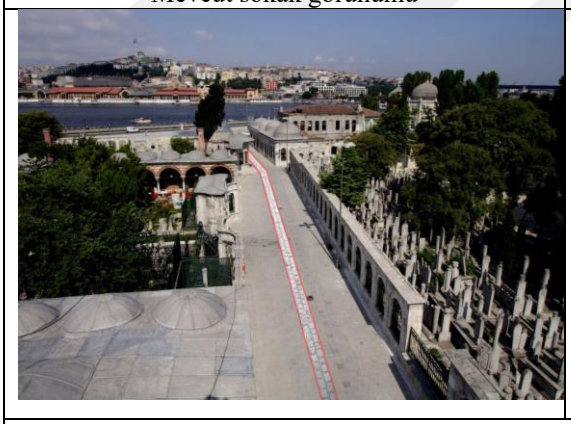

Şekil 5.11: Kırkçeşme Su Yollarının Eyüp içerisindeki fiziki izlerinin geçeceği sokaklar. **(1979 KAİP üzerine işlenmiştir)**.

Eyüp'teki yapılaşma hızı göz önüne alındığında yerleşim yeri giderek kalabalıklaşmakta, inşa edilen yapılarla bu galeriler zamanla kaybolduğu görülmüştür. Su kültürünü canlı tutmak ve bu kültürü yaşatmak için Eyüp'ün su kaynağını sağlayan Kırkçeşme yollarının geçtiği yerlerde fiziki ve dijital uygulamalar çalışma kapsamında önerilmektedir. Su yollarında uygulanacak olan fiziki uygulamada Berlin Duvarının kalıntılarının ve izlerinin sergilenmesi örnek alınarak, su yollarının geçtiği caddelerde zemin malzemesi değiştirilmesi ile su yolları tüm yerleşim yerlerinde fiziki sunumu yapılması önerilmektedir **(Şekil 5.11, Tablo 5.7)**. Eyüp'teki çeşmelerin kullanım problemi mevcuttur ve bu çeşmeler aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Eyüp'te bulunan birçok çeşmede kitabe mevcut olmasına rağmen, kitabelerin Osmanlıca olması nedeni ile çeşmeler hakkında bilgi edinilememektedir. Çeşmelerin önüne yerleşilecek olan bilgilendirme levhaları ile çeşmeler hakkında ziyaretçiler/kullanıcılar bilgilendirilebilir (**Tablo 5.7**). Eğrikapı Maksemi'nden başlayan su galerileri Eyüp yerleşimi içerisinde dağılmakta ve bir kısmı Cülus Yolundan geçip Mihrişah Sultan

İmaretine ulaşmaktadır. Cülus Yolunda su galerilerinin fiziki sunum aracılığı ile sergilemesi Cülus Yoluna olan ilgiyi arttıracağını öngörülmektedir. Su galerilerinin fiziki sergilemesinde Cülus Yolundan geçen su yolunun kazılarla tespit edilip, açık olarak sergilenmesi önerilmektedir. Dijital sunum için yerleşim yeri içerindeki su yolları dijital bir platforma yüklenmeli ve kentin içerisine yerleştirilecek QR kodları sayesinde su yollarının haritası ve geçtiği güzergahlar akıllı cihazlar ile görülebilir. **(Şekil 5.11, Tablo 5.3)**.

Tablo 5.7: Kırkçeşme Su Yollarının Eyüp içerisinde fiziki olarak sunum önerisi.

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Mevcut sokak görünümü</td><td>Zemin önerisi</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td colspan="2">Kırkçeşme su yolları için fiziki sokak önerileri</td></tr>
</table>

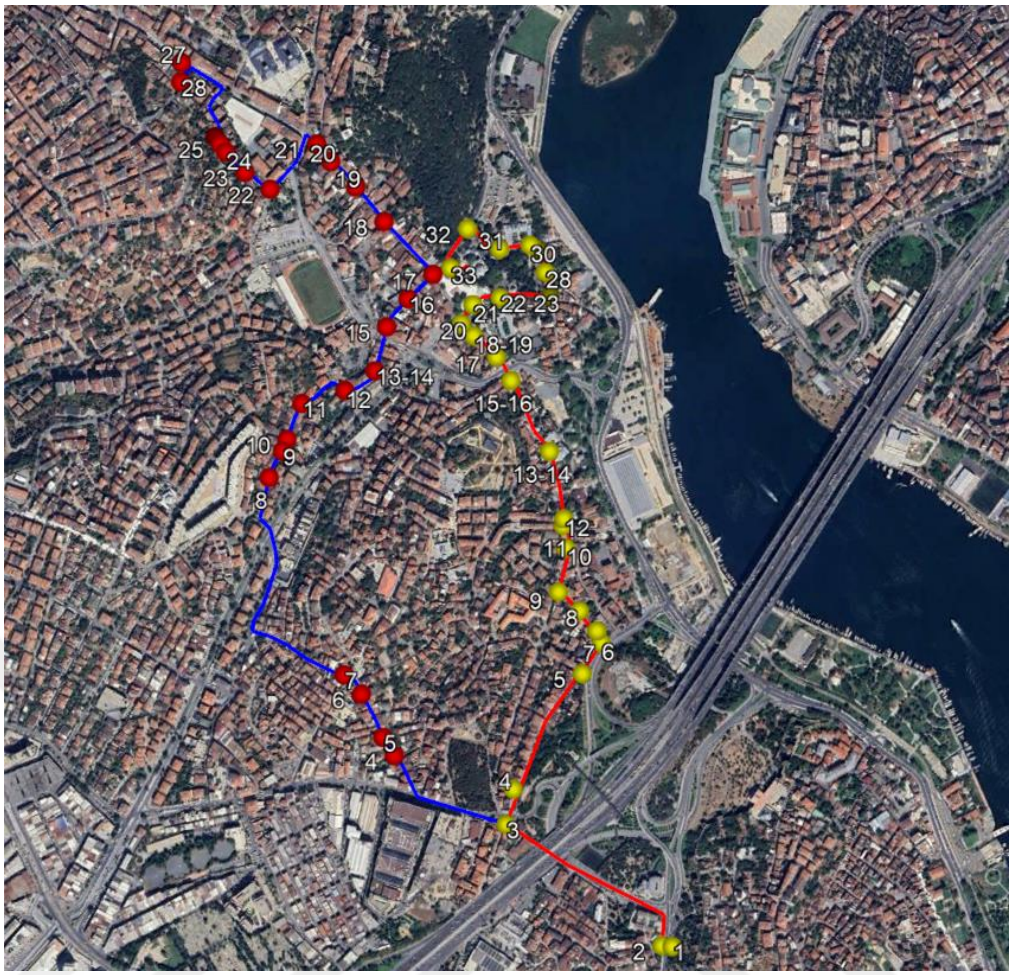
Çalışmada Eyüp'teki su yapıları için ICOMOS'un yayımlamış olduğu Kültürel Rotalar (2008) ve Kültürel Miras Alanların Yorumlanması ve Sunumu (2008) tüzükleri bağlamında Eyüp su mirası rotası oluşturulmuştur. **Kültürel Rotalar Tüzüğünde (ICOMOS, 2008b)**, kültürel rotalar; kentler, arkeolojik alanlar, mimari miras, somut olmayan kültürel miras, endüstri mirası, kültürel ve doğal peyzaj alanlarından oluşmaktadır. Kültürel rotalar için rotanın bağlamı, içeriği, kültürler arası önem, dinamik karakterler (somut ve somut olmayanın birlikte değerlendirme) ve ortam önem taşımaktadır. Kültürel rotalar; fiziksel alt katmanlarla beraber belirli bir amacı

uymak için tarihsel verilere, rota boyunca durak noktaları (dini ritüeller, gelenekler, uygulamalar, festivaller, mimari yapılar, rota özelinde somut ve soyut öğeler) sahip olmalıdır. Kültürel rotalarının içerisine kültürel mirasın yorumlanması ve sunumunun dahil olması gerekmektedir **(ICOMOS, 2008b)**.

Çalışmada önerilen su rotaları Eyüp için yerel anlamda değerlendirilmiş **(Şekil 5.12)**. Rotalar tespit edilen su isale hattı boyunca devam etmektedir. Rota dahilinde durak noktaları belirlenmiş, su isale hattı üzerinde ve isale hattından yararlanan ya da hatta yakın olan yapı ve yapı grupları seçilmiştir. Yapı grupları içerisinde; çeşmeler, sebiller, şadırvanlar, hamamlar, camiler, külliyeler, sivil mimarlık örnekleri, tekkeler, türbeler, kiliseler ve imaret yapıları mevcuttur. Rota güzergahı üzerinde Eyüp'ün tarihi süreç içerinde kültürel mirasına somut ve somut olmayan mirasına katkıda bulunan, bölge halkına ekonomik anlamda katkı sağlayan Çömlekçiler Çarşısı ve Oyuncakçılar Çarşısı bulunmaktadır. Ayrıca Eyüp için tarihi değere sahip olan Cülus Yolu da rotaya dahil edilmiştir. Çalışmada, tarihi ve ekonomi değer bu çarşılara ve yollara yerin ruhuna uygun olarak özgün işlevleri ile yaşatılması önerilmiş ve fonksiyonlar yüklenmiştir.

Çalışmada iki rota önerilmektedir **(Şekil 5.12)**. İki rotanın başlangıç noktası Eğrikapı Maksemi olup, ilk üç durak noktası aynıdır. İlk rota Otakçılar Caminden başlayıp, Eyüp'ün doğusuna devam etmekte, çeşme yapılarına uğramakta, Çömlekçiler Çarsından geçmektedir. Yine aynı rota üzerinde Zal Mahmut Paşa, Sokullu Mehmet Paşa Medresesi, Sultan Reşat Türbesi, Mihrişah Valide Sultan İmareti ve Eyüp Sultan Cami/Türbesi yer almaktadır. Rotanın Eyüp Sultan Hamamında son bulması düşünülmektedir **(Şekil 5.12, Tablo 5.8, Tablo 5.9)**.

İkinci rota önerisi de ilk olarak Eğrikapı Maksemi'nden başlamakta, Savaklar Cami ve Otakçılar Cami'ne devam etmektedir **(Şekil 5.12)**. Rota güzergahı Otakçılar Cami'nden ayrılıp, Eyüp'ün kuzey batısına devam etmekte ve Nişancı Mahallesinden geçmektedir. Bu güzergâh üzerinde; Sertarikzade Tekkesi, Şeyh Murat Tekkesi, Nişancı Mustafa Cami'nde, Vezir Tekkesinde, Eyüp Sultan Cami/Türbesinde ve Surp Asdvadzadzin Kilisesinde durak noktaları mevcuttur. Rota üzerinde ise bu yapılara ait çeşme ve sebiller, Zehra Hanım Çeşmesi, Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi, Eyüp Sultan Hamamı, Eski Yeni Hamam, Mustafa Ağa Çeşmesi, Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Çeşmesi ve İslambey Çeşmesi su mirası rotasını oluşturmaktadır **(Şekil 5.12)**.

Şekil 5.12: Eyüp su mirası rotalar haritası **(Google Earth'den oluşturulmuştur).**

Tablo 5.8: Eyüp su mirası 1. rota ve durak noktaları.

1. Rota-35 dk yürüme süresi-2,3 km	**Rota** **Durak Noktaları**	
1. Eğrikapı Maksemi	12. Cezri Kasım Paşa Cami	23. Siyavuş Paşa Türbesi ve Çeşmesi
2. Savaklar Cami	13. Zal Mahmut Paşa Külliyesi	24. Oyuncakçılar Çarşısı
3. Otakçılar Cami ve Karakolu (Mektep)	14. Selahi Mehmet Bey Cami	25. Ferhat Paşa Türbesi
4. Alaca Tekke	15. Kızıl Mescit	26. Eyüp Polis Merkezi
5.Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi	16. Mehmet Paşa Çeşmesi	27. Abdurrahman Paşa Türbesi
6. Alaca (Dilsiz Süleyman Ağa) Çeşmesi	17. Cafer Paşa Medresesi	28. Sultan Reşat Türbesi
7. Ateş Tuğla Fabrikası	18. Özbekler Tekkesi	29. Hüsrev Paşa Tekkesi ve Kütüphanesi
8. Çömlekçiler Caddesi ve Sivil Mimarlık Örnekleri	19. Hattat Mehmet Çeşmesi	30. Mihrişah Valide Sultan İmareti-Sebili-Türbesi
9. Arpacı Hayrettin Paşa Cami	20. Saçlı Abdülkadir Efendi Cami	31. Cülus Yolu
10. Çömlekçiler Hamamı	21. Eyüp Meydanı	32. Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi
11. Semiz Ali Paşa Çeşmesi	22. Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi	33. Eyüp Sultan Cami-Türbesi-Hamamı

Tablo 5.9: Eyüp su mirası 2. rota ve durak noktaları.

2. Rota-40 dk yürüme süresi-2,4 km	**Rota** **Durak Noktaları**	
1. Eğrikapı Maksemi	11. Sivil Mimarlık Örnekleri	21. Mustafa Ağa Çeşmesi-Kasım Çavuş Cami
2. Savaklar Cami	12. Cedid Ali Paşa Cami	22. Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi ve Su Haznesi
3. Otakçılar Cami ve Karakolu (Mektep)	13. İsmail Ağa (Sofular) Çeşmesi	23. Sivil Mimarlık Örnekleri
4. Sertarikzade Tekkesi	14. Sivil Mimarlık Örnekleri	24. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi
5. Davut Ağa Cami	15. Hacı Hanım Çeşmesi	25 Sivil Mimarlık Örnekleri
6. Şeyh Murat Efendi Tekkesi	16. Sivil Mimarlık Örnekleri	26. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Çeşmesi
7. Nişancı Mustafa Paşa Cami	17. Eyüp Sultan Cami-Türbesi-Hamamı	27. İslambey Cami ve Çeşmesi
8.Zehra Hanım Çeşmesi	18. Kapıağası Mustafa Ağa Çeşmesi	28. Sivil Mimarlık Örnekleri
9. Vezir Tekkesi	19. Bali Baba Cami	
10. Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi	20. Eski Yeni Hamam	

Rotanın su mirası açısından önemli bir durağı Eyüp Sultan Hamamıdır. Kırkçeşme Su Yollarında beslenen Eyüpsultan Türbe Hamamı yeniden işlevlendirilerek (2022) hamam müzesi haline dönüştürülmüştür **(Tablo 5.10)**. Müzede Eyüp Hamamının tarihi, hamamlarda kullanılan malzemeler sergilenmektedir. Ayrıca müzede Eyüpsultan Hamamlarının, çeşmelerinin hakkında dijital sunumlarla gelen ziyaretçiye anlatılmaktadır. Ziyaretçilerin hamam kültürünü anlamalarının yanı sıra yapının cehennemlik bölümlerinin zeminleri cam malzeme kullanılarak sergilenmekte, böylece ziyaretçiler hamamların çalışma prensiplerini anlayabilmektedirler. Yapının yeni işlevi hem somut hem de somut olmayan kültürel mirasın anlatıldığı ve sunulduğu bir mekâna dönüşmüştür. Çalışmada yapılmış olan su rotası ile eklemlenerek Eyüp'ün su kültürünün aktarımını sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 5.10: Eyüpsultan Türbe Hamam Müzesi.

Eyüpsultan Türbe Hamam Müzesi güneydoğu cephesi (giriş)

Eyüpsultan Türbe Hamam Müzesinin iç mekânı

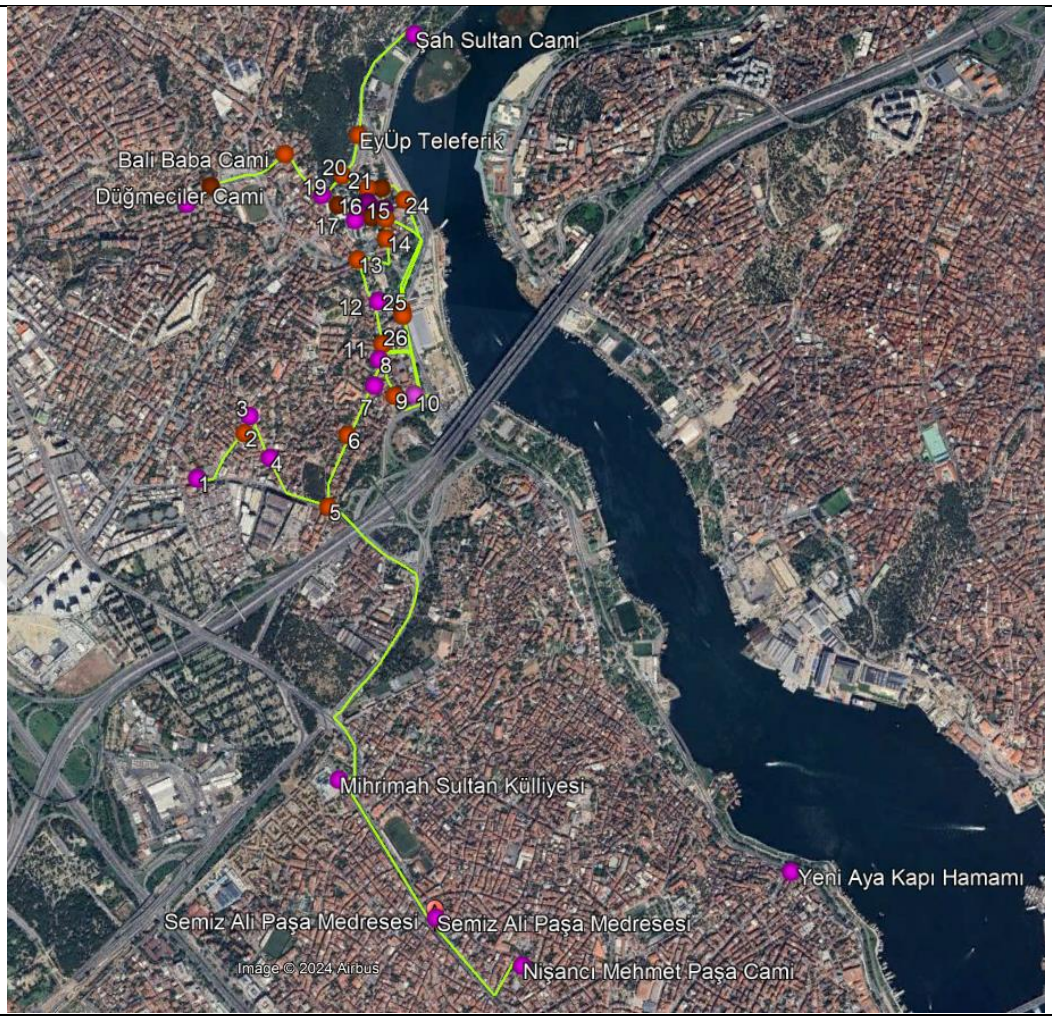
Su mirası; Eyüp'ün kimliğine, ruhu ve hafızasını temsiliyeti, farklı dönemlerde inşa edilen su yapıları, toplumun tüm kesimine temsiliyeti nedeni ile Eyüp'ü temsil gücü yüksektir. Eyüp'te su kültürü, var olan mimari yapıları ve su isale hattı ile varlığını devam ettirmektedir. Su kültürünü oluşturan su isale hattı zarar görmesine, çeşme yapılarının bir kısmı çalışmamasına ve hamam yapıları işlevlerini kaybetmesine rağmen su mirası mekânsal olarak varlığını devam ettirmekte, temadaki yaşayan kültür ölçütünü karşılamaktadır. Su mirası rotası teması mekânsal biçimde Eyüp'te karşılığını bulmakta, tema kapsamında fiziksel ve dijital sunum önerilerinin yapılaması ile sunum potansiyeli mevcuttur. Temada oluşturulan rota, fiziki ve dijital içeriklerle Eyüp'e gelen her türlü ziyaretçiye aktarılabilmesi hedeflenmekte ve bu hedef temadaki katılım ve öğrenme kriterini sağlamaktadır. Eyüp'ün su mirası temasında önerilen su mirası rotası, dijital ve fiziki sunum yaklaşımları yaratıcı endüstrileriyle gelen ziyaretçiye aktarılabilirliği açısından potansiyele sahiptir.

Su mirası kapsamında Kırkçeşme Eyüp su isale hattının tespiti yapılmış, su mirasının sunulmasında isale hattının sokaklardaki yerinin fiziki ve dijital sunumları tasarlanmıştır. İsale hattının bir mimari miras katmanı olup, bunun tespit edilip sunum önerilerinin yapılması Eyüp'ün mimari mirasına katkı sağlayacaktır. Bu su hatları üzerinde oluşturulan 2 su mirası rotası sayesinde su yapıların (hamam, çeşme, sebil, su kemeri vb.) bilinirliği artarak korunmasının sağlanacağı düşünülmektedir.

5.2.1.4.2. Mimar Sinan Yapıları Rotası

Çalışmada, Eyüp'ün Mimar Sinan yapılarına dair rota önerisi önerilmiştir. Rotanın oluşması ile Eyüp'teki Mimar Sinan katmanın alan kullanıcı ve ziyaretçilere daha iyi sunulacağı düşünülmektedir. Eyüp'te Mimar Sinan'ın on türbe, sekiz cami ve mescit, dört eğitim yapısı, üç hamam, iki sarat ve bir tekke yapısı olmak üzere toplamda 28 adet yapısı mevcuttur **(Saatçi, 2000).** 2017 İBB envanter listesine göre Eyüp'te Mimar Sinan'a ait beş cami, iki medrese, bir kütüphane, yedi türbe, iki hamam, dört çeşme/şadırvan, on su kemeri ve bir havuz mevcuttur **(Bkz. Bölüm 4.3.2.5)**. Çalışmada oluşturulan önerilen rota **Saatçi'nin (2000)** listesine göre oluşturulmuştur **(Tablo 5.11)**. Çalışmada önerilen Eyüp Mimar Sinan rotası, Çekül Vakfının hazırlamış olduğu Mimar Sinan Eserleri İstanbul Gezi Haritası çalışmasında Edirnekapı'dan Fatih'e Mimar Sinan Rotasına dahil edilebilir **(Tablo 5.11)**. Edirnekapı'dan Fatih'e Mimar Sinan Rotası, Mihrimah Sultan Külliyesi, Semiz Ali Paşa Medresesi, Mehmet Ağa Külliyesi, Mesih Mehmet Paşa Külliyesi, Mimarbaşı Sinan Ağa Mescidi, Hüsrev Paşa Türbesi, Bali Paşa Camisi ve Hüsrev Çelebi Camisi yapılarını rotaya dahil edilmiştir. Rotanın Tarihi Yarımada'daki Mimar Sinan yapılarına eklemlenecek bir şekilde tasarlanması, rotanın daha geniş kapsamda alınmasına ve bilinirliğini arttıracaktır.

Tablo 5.11: Eyüp Mimar Sinan rotası-Mimar Sinan yapıları ve durak noktaları **(Google Earth üzerinden işlenmiştir)**.

Eyüp Mimar Sinan rotası.

Mimar Sinan Yapıları	Durak Noktaları
1. Münzevi Cami	2. Şeyh Murat Tekkesi
3. Nişancı Mustafa Paşa Camii	5. Otakçılar Cami
4. Davut Ağa Mescidi	6. Sivil Mimarlık Örnekleri
7. Arpacı Hayrettin Paşa Mescidi	9. Çömlekçiler Çarşısı
8. Çömlekçiler Hamamı	11. Cezri Kasım Paşa Cami
10. Defterdar Cami	13. Kızıl Mescit
12. Zal Mahmud Paşa Külliyesi	14. Sivil Mimarlık Örnekleri
16. Siyavuş Paşa Türbesi	15. Eyüp Merkez Karakolu
17. Sokullu Mehmet Paşa Medresesi	18. Eyüp Sultan Cami ve Türbesi
19. Eyüp Camii Kebir Hamamı	20. Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi
23. Pertev Paşa Türbesi	21. Mihrişah Valide Sultan İmareti
	22. Hüsrev Paşa Tekkesi
	24. Sultan Reşat Türbesi-Okulu
	25. Feshane
	26. Şah Sultan Külliyesi

Eyüp'te önerilen Mimar Sinan rotası, Eyüp'ün mimari ve somut olmayan kültürel mirasına dahil olmuş, bu nedenle Eyüp'ün ruhu, hafızası ve toplumsal hafızasına yer etmiş, temsil etmiş olduğu 16. yüzyıl mimarisinin özelliklerini göstermesi ile Eyüp'ü

temsil gücü mevcuttur. Eyüp'te Mimar Sinan yapılarının varlığını devam ettirmesi ile temadaki yaşayan kültür ölçütü kriterini karşılamaktadır. Mimar Sinan rotasında dahil olan yapılar mekânsal varlığını sürdürmekte, bu yapılardan bir rota dahil olarak fiziki sunumu ve dijital bilgilendirme yapılması ile sunum potansiyeli mevcuttur. Temada önerilen rota ve dijital sunum öneriler ile Eyüp'e gelen ziyaretçiler katılma ve öğrenme olanağının sağlanacağı düşünülmekte, bu önerilerle yaratıcı endüstrileri ile ilişkilendirilmektedir.

5.2.1.4.3. Eyüp Mezarlıkları Teması

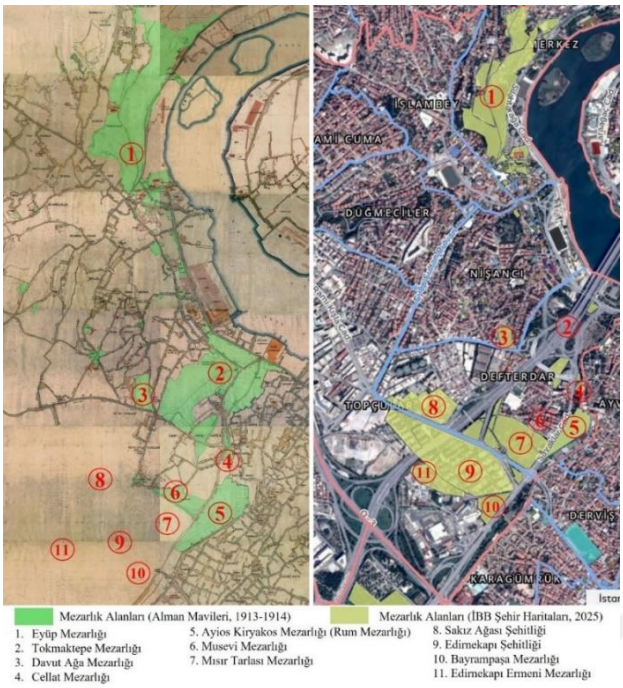
Eyüp'teki mezarlıklar; ölüm algısının, toplum hafızanın, dini ritüellerin, taşçı işçiliğin buluştuğu somut ve somut olmayan mirası içeren mekanlardır. Çalışma kapsamında Eyüp'te günümüzde (2025) var olan ve süreç içerisinde imar faaliyetleri vb. sebeplerle kaybolan ve tarihi haritalar üzerinde tespit edilen mezarlıklar ele alınmış **(Bkz. Bölüm 4.3.2.1.4)**, somut olmayan kültürel miras kapsamında ölüm ve cenaze ritüelleri ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır **(Bkz. Bölüm 4.4.1.1.4)**. Eyüp mezarlıklarının korunabilmesi, eski mezarlıkların yerinin tespiti ve bu mezarlıkların tanıtılabilmesi amacı ile Eyüp mezarlıkları teması oluşturulmuş, fiziki ve dijital sunum yaklaşımları önerilmiştir.

Tema dahilinde fiziki sunum yaklaşımı olarak Eyüp Mezarlıkları rotası önerilmiştir. Edirnekapı'dan başlayan rota önerisinde Ayios Kiryakos Mezarlığı'dan (Rum Mezarlığı) başlamakta ve Pier Loti Tepesinde tamamlanmaktadır. Rota üzerinde mezarlıklar ve mezarlıklar arasında durak noktaları önerilmektedir **(Şekil 5.13)**. Durak noktaları üzerinde; Otakçılar Cami, Çömlekçiler Hamamı, Zal Mahmut Paşa Külliyesi, Eyüp merkezdeki tarihi alanlar, Eyüp Sultan Cami-Türbesi, Eyüp Hamamı ve Pier Loti Tepesi yer almaktadır. Fiziki sunum yaklaşımları kapsamında, mezarlıklar içerisinde tarihi dönem özelliği gösteren mezar taşlarının mezarlık içerisinde belirlenecek alanlarda panolarda ya da dijital panolarda anlatımları gerçekleştirebilir.

Şekil 5.13: Mezarlık Rotası **(Google Earth üzerinden işlenmiştir).**

Tema dahilinde dijital sunum yaklaşımı olarak akıllı cihazlar ile ulaşılabilecek interaktif mezarlık haritalandırması önerilmektedir. Mevcut platformlarda güncel mezarlık haritalar yer almakta, fakat eski mezarlıklar bu platformlarda yer almamaktadır. Bu kapsamda interaktif haritalarda kaybolmuş mezarlıklar (Tokmaktepe, Mezarlığı, Musevi Mezarlığı vb.) yer alması, mezarlıkların eski haritalardaki yerlerinin gösterilmesi önerilmektedir **(Şekil 5.14)**. Bu haritalarda mezarlıklarda bulunan önemli insanların mezarlarının listeleri, konum bilgilerine yer verilebilir. Mezarlık içerisinde mezarların, AR teknolojisinin kullanımı ile mezarın kime ait olduğu, mezar taşlarının Osmanlıca-Türkçe çevirisi yer alabilir. Ayrıca mezar taşlarının kayıt altına alınabilmesi için üç boyutlu tarayıcılar ile taranması, bunların web tabanlı uygulamalar kullanılarak tanıtımı ve sunumu yapılması önerilmektedir.

Şekil 5.14: Eyüp mezarlıkları, Alman Mavileri (1913-1914) ve 2025 uydu görüntüsü **(İBB Şehir Haritaları üzerine işlenilmiştir)** ile oluşturulan interaktif haritalandırma.

Mezarlık ve ölüm gelenekleri, Eyüp'ün ruhu ve hafızasına temsiliyeti, toplumsal hafızasında yer etmiş olması, belli inançtaki toplulukların (Müslümanlar, Müslümanların içerisindeki tarikatlar, gayrimüslimler vb.) mezarlıklarının bir araya gelmiş olması ile Eyüp'ü temsiliyet gücü oldukça fazladır. Ayrıca mezarlık taşlarındaki gelenekler, taşçılık geleneği ile anlatılması ile mezar sahibinin toplumdaki yerini, cinsiyetini, ölümünü ve hikayesini anlatması ile de mezar taşlarının temsiliyet gücü mevcuttur. Eyüp'te ölüm ile ilgili cenaze törenleri ve ölüm ile ilgili gerçekleşen ritüeller devam etmekte **(Bkz. Bölüm 4.4.1.1.4)**, ölümle ilgili olan mezarlıklar, hazireler, türbeler mekân anlamında da yaşamaktadır. Bu özellikleri ile temadaki yaşayan kültür ölçütü kriterini sağalmaktadır. Eyüp mezarlıkları teması, mekânsal olarak yaşamakta, tema içerisindeki fiziki ve dijital sunum yaklaşımları ile deneyimlenebilir sunum potansiyeli mevcuttur. Eyüp'te mezarlık geleneklerinin yaşıyor olması, tema içerisinde önerilerin mezarlık rotası, fiziki ve dijital sunum yaklaşımları ile toplum içerisinde ve gelen ziyaretçilere aktarılması açısından tema kapsamında katılma ve öğrenme kriterini sağlamaktadır. Eyüp'te gerçekleşen ölüm ve cenaze ve mezarlık geleneğinin tema kapsamında yapılan kültürel anlatı, rota, dijital ve fiziki sunum yaklaşımları ile yaratıcı endüstri ile zemin sağlamaktadır. Mezarlık ve ölüm ile ilgili geleneklerin yaratıcı endüstri ile değerlendirilirken bu geleneklerin dini

ve duygusal yönleri ile ticarileşmeden uzak durularak geleneklerin özüne saygı duyulmalı manevi duygular korunmalıdır. Temada mezarlık geleneği ürün temelli değil, anlam ve anlatım temalı olan rota, dijital anlatım ve yerinde anlatımı sunum yaklaşımları gerçekleştirilmiştir.

Mezarlık teması içerisinde farklı inançlara sahip toplulukların toplumsal beleğini, ölüm geleneklerini anlatmayı içermektedir. Eyüp içerisinde önemli yeri olan mezarlıklar kültürel peyzaj alanlarıdır. Mezarlık geleğenin içerisinde türbeler gibi anıtsal yapılar bulunurken mezar taşları da iyi birer zanaat örneğidir. Mezarlıklar ayrıca oluşumları bakımdan Eyüp'ün ölümle ilgili hafızasını taşımaktadır. Mezarlık alanlarını korunası ile hem kentin fiziki katmanı korunacak hem de SOKÜM katmanı korunacaktır.

5.3. Potansiyeli Arttırılabilecek Temalar

Çalışmada Eyüp'ün kültürel mirasının yorumlanması ve sunulması kapsamında **Tablo 5.2**'de temsil gücü, yaşayan kültür ölçütü, sunum potansiyeli, katılma ve öğrenme, sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyumu kriterlerinden üç ve altındaki kriteri sağlayan temalar potansiyeli arttırılabilecek temalar grubuna alınmıştır. Potansiyeli arttırılabilecek temaların Eyüp temsil gücü mevcut olmasına rağmen diğer kriterleri sağlayamadıkları için potansiyeli arttırılabilecek temalar kapsamına alınmıştır. Bu nedenle **Tablo 5.2**'deki on dört temadan dört tanesi potansiyeli arttırılabilecek temalar grubunda değerlendirilmiştir. Çalışmada Potansiyeli arttırılabilecek temalar içinde yer alan çömlekçilik, bürümcek kumaşı, çiçekçilik ve kaybolan yapılar temalarının potansiyelini arttırmaya yönelik öneriler geliştirilmiştir. Bu öneriler ile temaların potansiyelinin arttırabileceği, böylece Eyüp'ü temsiliyet açısından değer taşıyan miras öğelerinin tekrar Eyüp'te bilinirliğinin sağlanabileceği düşünülmektedir.

Potansiyeli arttırılabilecek dört temadan üçü el zanaatları ve üretim ile ilgilidir. Eyüp'teki bu zanaatlar yaşamamaktadır. Eyüp'te olduğu gibi Türkiye'de de kaybolmaya yüz tutmuş olan geleneksel sanatlar ve zanaatlar üzerinde problemler mevcuttur. 2005 yılında TBMM Araştırma Komisyonu tarafından geleneksel Türk el sanatlarındaki üretici ve sanatkarların sorunları araştırılmıştır. Komisyon, el sanatlarının adlandırılma, tanımlama ve sınıflama; belgeleme sorunları, eğitim verilmesi ve el sanatlarını yapanlarından birbirinden haberi olmaması; ele sanatları ile

ilgili koruma, tanıtım ve sergileme; geleneksel el sanatlarının yaşatılma ve bunlardan yararlanılması; kurumsal organizasyon ve koordinasyon, geleneksel el sanatlarının ile uğraşanların ekonomi, pazarlama problemlerinin olduğunu tespit etmiştir **(TBMM, 2005)**. **Arslan ve Özcan (2017)**, el sanatları sanatkarları için vergilerin ve finansman desteğinin problem olduğunu; el sanatlarının uygun pazarlama yönteminin olmayışı, tespit ve kayıt çalışmalarının yapılmaması, teknolojik gelişmeler nedeni bazılarının son bulması, belirli bir standardı olmadığı; el sanatlarında usta-kalfa-çırak zincirinin bozulduğu ve çırak bulunamadığı sorunlarını tespit etmiştir**. Altıntaş (2016)**'da benzer sorunları tespit etmiş, çözüm önerileri **Tablo 5.12**'deki gibi getirmiştir.

Tablo 5.12: Türkiye geleneksel el sanatları ve zanaatlardaki problemler **(Altıntaş, 2016).**

	Problemler	Çözüm Önerileri
1.	Kapsamlı tespit ve tescil çalışmaları gerçekleştirilmemektedir. Geleneksel birikimlere dair kayıtlar oluşturulmamaktadır.	Ülke genelinde sanatçı ve zanaatkarlar belirlenmelidir.
2.	Geleneksel sanatlar ve zanaatlar ile uğraşan meslek tanımlarının yapılmaması.	Resmi tanımlamalar ve sınıflandırmalar yapılmalıdır.
3.	Geleneksel sanatlar ve zanaatlar ile ilgili veri tabanının oluşturulmaması.	Merkezi bir veri tabanı oluşturulmalıdır. Yabancı ürünlerden ayrılabilmesi için akademik çalımalar yapılmalı
4.	Bürokratik tanımlamalar ve mali işler nedeni ile sanatçıların kredilerle desteklenememesi, çırak yetiştirme durumunda ise vergiye tabi olmaları.	Bürokratik tanımlar yapılarak sanatkârların vergilerden muafiyeti yapılmalı, destekler ve teşvikler, kredi imkanları sağlanmalıdır.
5.	Teknolojinin gelişmesi ile el sanatlarının sürdürülebilirliğinin sağlanamaması.	
6.	Meslek erbabı/Ustaların proje geliştirilme özelliklerinin olmaması ve finansman sağlayamamaları.	Kurum ve kuruluşlar aracılığı ile Meslek erbabı/Ustaların projelerden faydalanmaları için bilgilendirme ve danışmanlık yapılmalıdır. KOSGEB'in Meslek erbabı/Ustalar için özel kota ayırmalı
7.	Geleneksel sanatlar ve zanaatları gerçekleştirilen ustaların pazarlama strateji eksikliği	Meslek erbabı/Ustaların ürünlerini pazarlamaları için kamu gözetimi ve yardımı olmalı, yurt içi/dışı fuar, sergi ve satış imkânı sunulmalı. Kültür bakanlığı tarafında müzelerde tanıtım ve satış stantları kurulmalı
8.	Geleneksel sanatlar ve zanaatları gerçekleştirilen ustaların markalaşma problemleri.	Türk Patent ve Türk Standartları Enstitülerinin desteği ile ürünlerdeki patent ve belirli standartlar oluşturulmalı, tanıtımı yapılmalı.
9.	Geleneksel sanatlar ve zanaatları gerçekleştirilen ustaların çırak yetiştirememesi.	Usta-çırak ilişki zincirinin sağlanması için maddi destekler sağlanmalı. Eğitim kurumlarında ilgili dersler verilmeli, potansiyel öğrenciler tespit edilmeli eğitilmelidir. Kurumlar tarafından meslek edindirme kursları açılmalı, üniversitelerin desteği alınmalıdır.

Tablo 5.12: Devam.

	Problemler	Çözüm Önerileri
10.	Geleneksel sanatlar ve zanaatları gerçekleştirilen ustaların ürünlerini üretebilecek, sergileyebilecekleri ve satabilecekleri mekanlara sahip olmamaları.	Sanatkarların ve Meslek erbabı/Ustaların işlerini devam edebilmeleri için işyerleri için destekler olmalı, üretim ve satış imkânı sağlanmalıdır. Bankaların iş yerleri, makine/teçhizat alımında finansal destek sağlamalıdır. Belediyelerin destekleri ile atölyeler/ Geleneksel Türk El Sanatları Sokağı oluşturulmalıdır.
11.	Hammadde tedarik problemleri, Türkiye'deki hammadde üretimin azalıp yurtdışına zorunlu kalmaları	Hammadde tedariği sağlanmalı, ürünlerde sağlığa zararlı maddeler kullanılmamalıdır. Organik madde ya da içeriği zararsız maddeler kullanılmalıdır.
12.		Ucuz ithal ürünlerin denetimi yapılmalı, standarda uymayan ürünler ülkeye alınmamalı. İthal ürünler ile Yerli ürünlerin fiyat anlamında rekabet ettirilmemeli

Eyüp'ün SOKÜM'ı unsurları içerisinde yer alana çömlekçilik ve bürümcek kumaşı günümüzde yaşamayan, ustası mevcut olmayan, örneklerinin sınırlı olduğu, üretim zincirinin ve mekanlarının olmadığı miras unsurlardır. Çömlekçilik zanaatına dair örnekler Eyüp'te gerçekleştirilen bazı kazılarda ve literatürde, bürümcek kumaşı literatürden tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında kaybolmuş olan bu miras unsurların tarihi süreç içerisinde tekrar yaşatılabilmesi için literatürden yararlanılarak öneriler geliştirilmiştir.

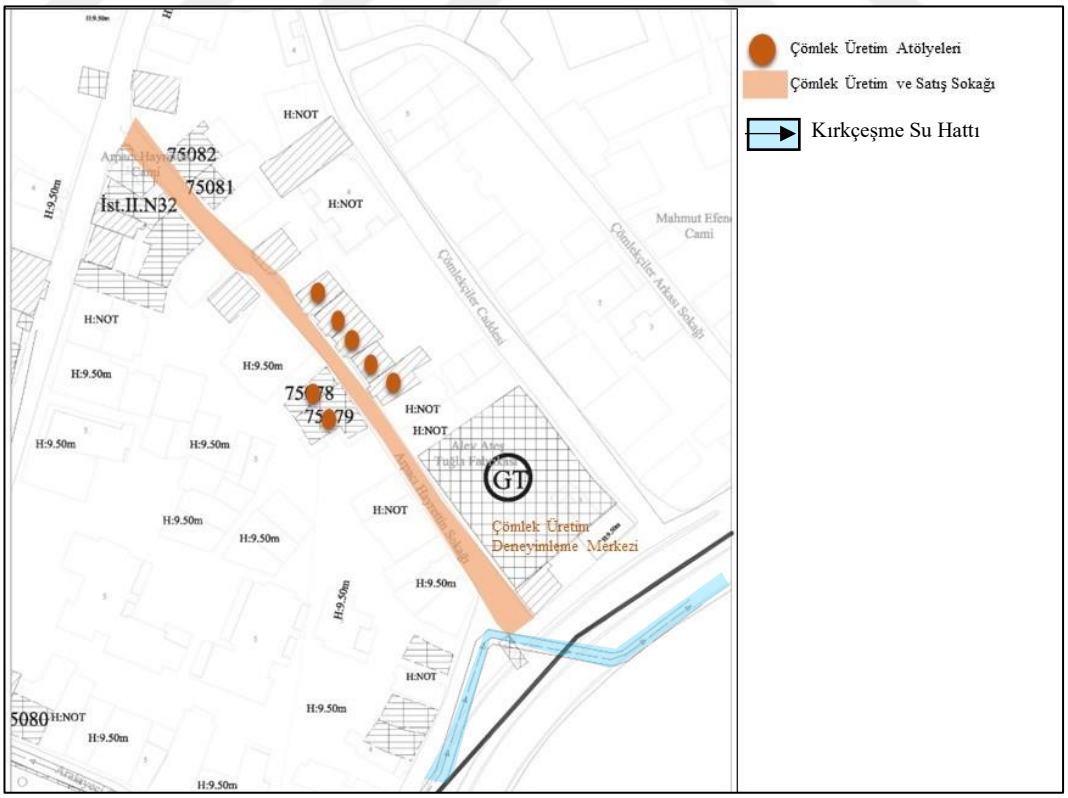
5.3.1. Çömlekçilik Teması

Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası el sanatları içerisinde yer alan çömlekçiliğin tarihi 16. yüzyıla dayanmakta ve çömlekçilik endüstrileşme ile Eyüp'te kaybolan miras unsurlarındandır **(Bkz. Bölüm 4.4.2.2)**. Eyüp'te çömlekçilik mirasının yeniden canlandırılabilmesi çalışmada çömlekçilik teması önerilmektedir.

Eyüp çömlekçiliğin yeniden oluşturulabilmesi için mevcut Eyüp çömleklerinden ve kazılardan çıkan çömlek kalıntılarından malzeme analizinin yapılması, üretim zincirinin tekrar tespit edilmesi gerekmektedir. Bunların tespiti ile ülkede var olan çömlek ustalarının bu konuda bilgilendirilerek benzer geleneklerden Eyüp çömleğinin yeniden üretilmesi sağlanmalıdır. Eyüp çömlekçiliğinin en temel problemi usta-kalfa-çırak zincirinin bozulup mirasın günümüze taşınmamasıdır. Bu zincirin tekrar oluşturulması gerekmekte, zincir için eğitimler Kültür Bakanlığı aracılığı ile verilmelidir. Mirasın yerinde yaşatılması önemlidir. Tema kapsamında kültürel mirası yerinde korumak ve çömlekçilik ile yerin ruhuna uygun olması amacı ile Nişancı Mahallesi, Arpacı Hayrettin Sokaktaki yapıların çömlek atölyesi işlevi ile yeniden

işlevlendirilmesi önerilmektedir. Literatürde, Çömlekçiler mahallesinde konut yapılarının zemin katlarında çömlek atölyelerinin bulunduğu bilgisine ulaşılmış, bu yapıların zemin katlarına çömlek üretim atölyesi olarak kullanılması önerilmektedir **(Şekil 5.15)**.

Mirasın yaşatılması ve yeniden canlandırılabilmesi için toplumsal katılımı ve kültürel ilgi gerekmektedir. Bu ilginin oluşturulabilmesi için mirasın topluma tanıtılması, toplumun ilgisini çekmesi, toplumun katımlımı sağlanması, Eyüp çömlekçiliğin özelliklerinin, tarihinin ve hikayesinin aktarılması gerektirmektedir. Bunun için atölyeler yapılmalı, çömlekçiliğin yerinde anlatılması için çalışmanın yapıldığı dönemde âtıl durumda olan ateş tuğla fabrikasının çömlek üretim-deneyim atölyesi ve müze olarak kullanılması önerilmektedir. Ziyaretçilerin atölyede-müzede eski Eyüp çömlek atölyelerinin 3B ve dijital rekonstrüksiyon ile dijital sunumun yapılması, çömlekçiliği deneyimlemesi, eski Eyüp çömleklerinin ve parçalarının sergilenmesi, Eyüp çömleklerinin AR ile sergilenmesi, eski resimler ve hikayeleri ile Eyüp çömlekçiliğin anlatılması hedeflenmektedir. Temada Eyüp'te bir mahalleye ve caddeye ismini veren çömlekçilik yerinde korunarak yaşatılması amaçlanmaktadır.

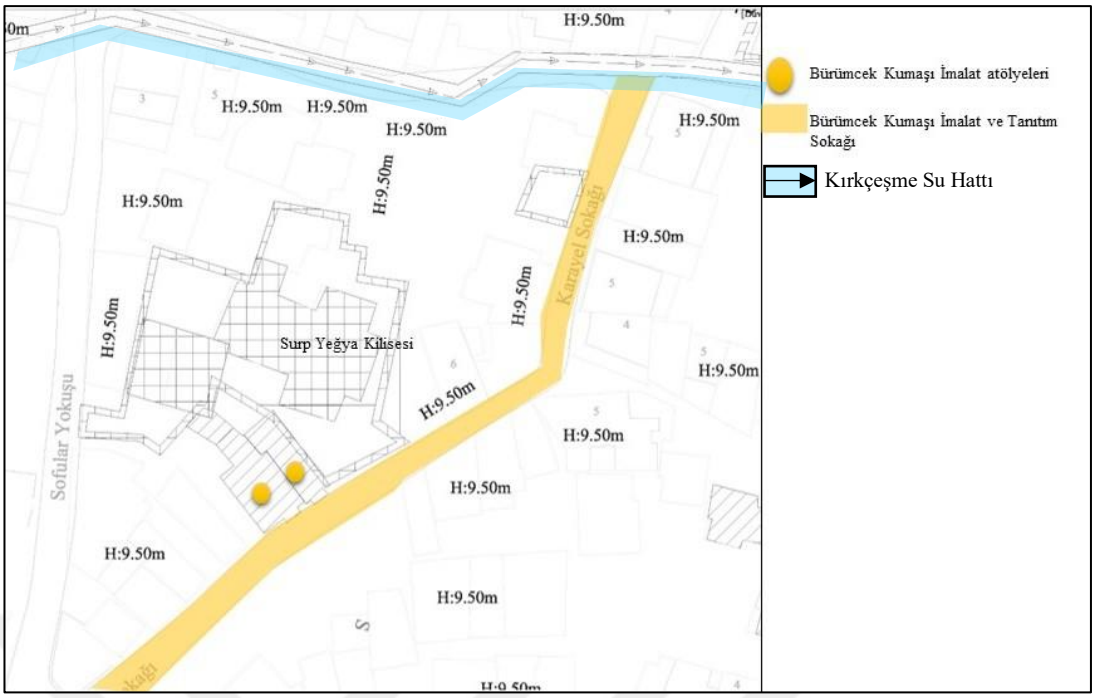
Şekil 5.15: Çömlekçiler Caddesi önerisi.

Eyüp çömlekçiliği, Eyüp yerleşimini sosyokültürel ve sosyoekonomik açıdan etkilemesinin yanı sıra kurulan atölyeler ve atölyelerin bir arada bulunması ile oluşturduğu çarşı ile fiziki olarak etkilemiştir. Eyüp çömlekleri, kullanıcıların evine de girerek toplum hafızasında yer etmiştir. Bu özellikleri ile çömlekçilik temasının temsil gücü bulunmaktadır. Çömlekçilik geleneği günümüzde yaşamamakta, usta-kalfa-çırak zinciri bozulmuştur. Bu nedenle temadaki yaşayan kültür ölçütü kriterini karşılamamaktadır. Tema kapsamında önerilen çömlek atölyeleri, müzesi ve ürünlerin sergilenmesi ile sunum potansiyeli sağlayarak toplum içerisinde aktarılabilirliği, fiziksel ve dijital sunumları ile katılma öğrenme potansiyeli mevcuttur. Temada önerilen fiziki ve dijital sunum yaklaşımları ile çömlekçilik geleneğinin yaratıcı endüstri ile ilişkilendirilerek ticarileşmeden aktarılabileceği düşünülmektedir.

Çömlekçilik teması kapsamında Çömlekçiler Çarşısındaki yapılara çömlek atölyeleri olarak yeni işlev önerilmiştir. Yeni işlev kapsamında yapıların ve bölgenin bilinirliği artarak korunması sağlanacak, kiremit fabrikasındaki müze ve atölye işlevi yüklenerek yapının âtıl durumdan kurtarılıp tekrar kullanılmasında hedeflenmektedir. Mimari koruma açısından değerlendirilen yapılara verilen yeni işlevler sayesinde yapıların korunabileceği düşünülmektedir.

5.3.2. Bürümcek Kumaşı Teması

Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası içerisinde el sanatlarında yer alan ve Ermeni toplumunun ürettiği bürümcek kumaşı önemli bir unsurdur **(Bkz. Bölüm 4.4.2.4)**. Bürümcek kumaşı, Eyüp için potansiyeli arttırılabilecek miras unsurudur. Ermeni Toplumunun Eyüp'ten ayrılması ile son bulduğu düşünülmekte, kumaşın üretimi literatürde **(Haskan, 1996)** geçmektedir. Bürümcek kumaşının tekrar yaşatılması için kumaş örneklerinin bulunması ve analiz edilmesi, benzer üretim şekilleri incelenerek bunları üreten zanaatkârların kumaşı yeniden üreterek Eyüp için potansiyel bir miras unsuru haline getirilebilir. Bu aşamaların tamamlanması ile mirası yerinde yaşatmak amacı ile Surp Yeğya Kilisesi çevresinde yer alan iki tescilli binada tekrar üretilmesi önerilmektedir. Tema için Karayel Sokak, tema sokağı olarak seçilmiştir **(Şekil 5.16)**. Bürümcek kumaşının yeniden üretimi, bunların atölyelerle sağlanması ile kilise ve çevresinin bilinirliğinin arttıracağı düşünülmektedir.

Şekil 5.16: Karayel Sokak teması-bürümcek kumaşı üretim atölyeleri.

Bürümcek kumaşı ve bürümcek kumaşı üretimi Eyüp'te var olmuş, Eyüp'te kumaşı üreten bir toplumun ve kumaşı kullananların hafızasında yeri olmuş Eyüp'e özgü bir miras unsurudur. Bu nedenle mirasın Eyüp'ü temsil gücü mevcuttur. Mirasın Ermenilerin göçü ile sürdürülemediği düşünülmekte, dolayısı ile temadaki yaşayan kültür ölçütü kriterini sağlamaktadır. Temada önerilen mirası tekrar yaşatmaya yönelik öneriler ile sunum potansiyeli, toplumda katılma ve öğrenme potansiyelini sağlayabileceği düşünülmektedir. Mirasın günümüzde durumu nedeni ile bu kriterleri ve yeterli bilgi olmaması nedeni ile temadaki sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyum kriterini sağlamamaktadır. Mirasın yeniden canlandırılabilmesi ile tasarım, dijital medya ve turizm özelliği kazanarak yaratıcı endüstri ile uyumu sağlanabilir.

5.3.3. Çiçekçilik Teması

Çalışmada Eyüp'ün somut olmayan kültürel miras unsurları içerisinde yer alan çiçekçiliğin tekrar Eyüp'te canlandırılması ve yaşatılması için çiçekçilik teması tasarlanmıştır. 1950'li yıllara kadar Oyuncakçılar Çarşısında çiçekçilerin mevcut olup **(Bkz. Bölüm 4.4.2.3)**, 1950'lerden sonra çiçek alanları yerini gecekondulara bırakması ile Eyüp'te çiçek yetiştiriciliğinin son bulmuştur **(Koçu, 1971)**. Eyüp çiçeklerinin ve çiçek yetiştiriciliğin tekrar canlandırılma çalışmaları yapılması

gerekmektedir. Çalışmada potansiyeli arttırılabilecek temalar içerisinde yer alan çiçekçilik için öncelikle Eyüp çiçekleri üzerine tarihsel araştırma ve belgeleme yapılması, bitki türlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu aşamalardan sonra usta-kalfa-çırak ilişki zinciri kurularak çiçeklerin yeniden üretimi sağlanmalıdır. Tema kapsamında çiçek üretimi için **Şekil 5.17**'deki çiçek üretim alanları (tematik bahçeler) ve pazarlanması için Sultan Reşat Caddesinde çiçek pazarının olması önerilmektedir **(Şekil 5.8, Şekil 5.17)**. Bu öneri ile hem Eyüp'e özgü çiçekçiliğin devam etmesi hem de çiçekçilik ile tarihi bir bütünlük sağlanması amaçlanmaktadır. Sokağın kullanılmasıyla Oyuncakçılar Çarşısındaki ziyaretçilerin Cülus Yoluna çekilmesi düşünülmekte, Cülus yolunda yapılacak olan bilgilendirmelerle yolun tarihi bağlamı ziyaretçilere aktarılması hedeflenmektedir. Çiçekçilik geleneğinin yaşatılması için Eyüp'te belirli zamanlar (çiçeklerin mevsimine göre) çiçek festivalleri düzenlenerek halkın katılımı sağlanmalıdır. Dijital uygulamalarla Eyüp'te yetiştirilen çiçeklerin türleri, yetiştiği yerler ve çiçek türleri hakkında bilgiler verilerek toplum bilgilendirilmelidir.

Şekil 5.17: Çiçekçilik teması **(Google Earth üzerinden işlenmiştir).**

Eyüp çiçekçiliği, Eyüp'ün somut olmayan mirası içerisinde yer alan, Eyüp'te üretilen çiçeklerle mezarlık geleneklerine ve çömlekçilik geleneğine etki etmiş, toplumsal hafızada yer eden bir gelenektir. Bu özellikleri ile çiçekçiliğin Eyüp'ü temsil gücü mevcuttur. Eyüp çiçekçiliği 1950'li yıllardan sonra çiçek tarlalarının yerini gecekondular ve fabrikalar alması nedeni ile son bulmuş, bu nedenle temadaki yaşayan kültür ölçütü kriterini karşılamamaktadır. Çiçekçiliğin yeniden canlandırılması ile oluşturulacak tematik çiçek bahçeleri, çiçek pazarı, dijital tanıtımlarının yapılması ile sunum potansiyeli olacaktır. Temada önerilen çiçek festivalleri ve pazarı ile temadaki toplumun katılma ve öğrenme kriterini karşılayacaktır. Halkın katılımı, festivaller ve pazar sayesinde turizm ile ilişkilendirilerek, dijital medya araçlarının tasarlanması ile çiçekçilik geleneği yaratıcı endüstri ile uyum sağlayabilecektir. Çalışmada çiçekçiliğin canlandırılması için önerilen canlandırma ve sunulma özellikleri ile çiçekçilik geleneği potansiyeli olabilecek bir gelenektir.

5.3.4. Eyüp'ün Değişen Yüzünde Kaybolan Yapıların Dijital ya da Fiziki Sunumu

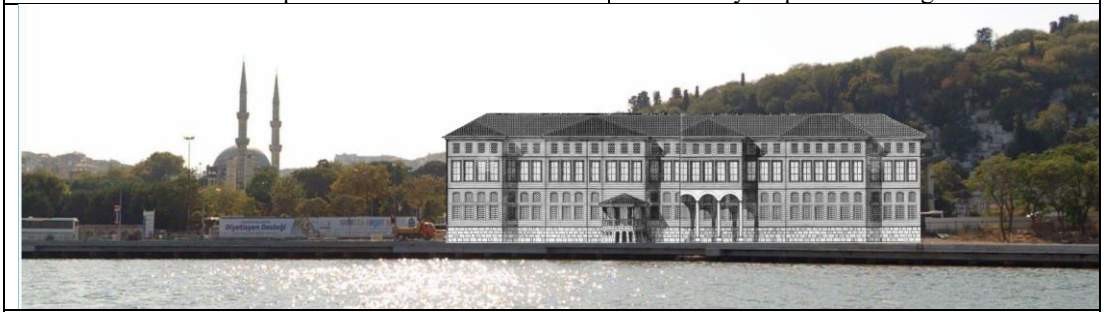
Eyüp'ün çok katmanlı yapısı içerisinde çalışmanın yapıldığı döneme ulaşan yapı grupları/yapılar olsa da ulaşamayan yapılar/yapı grupları da tespit edilmiştir. Özellikle tarihi süreç içerisinde Haliç Kıyıları saraylar mevcut olup, dünyadaki sanayileşme hareketleri ile sarayların yerlerini endüstri yapıları almıştır. 1980'li yıllara kadar devam eden sanayileşme süreci 80'lerden sonra son bulmuş, Haliç kıyıları yeşil alan ve etkinlik alanları fonksiyonunu üstlenmiştir. Tüm bu değişimde saraylar ve köşkler tamamen kaybolmuş, endüstri yapılarının örneği olarak Feshane ve Santral İstanbul kalmıştır. Bunların yanı sıra yapılan inşa faaliyetlerin kazılarında da Bizans ve Osmanlı Dönemine ait yapı kalıntıları bulunmaktadır **(Bkz. Bölüm 3.3.1.2)**. Çalışma kapsamında bu kaybolan yapı katmanları ile ilgili fiziki ve dijital sunum önerileri yapılmıştır.

Eyüp'te varlığı bilinen ve günümüze ulaşmayan ya da fiziki izleri tespit edilen yapıların sunulmasındaki asıl amaç; Eyüp'ün anlamını, değerini ve bağlamını anlatarak toplumsal, tarihi ve kültürel işlevini anlatmaktır. Bu yapıların sunulması ile tarihsel hafızayı canlı tutarak kent dokusundaki ve toplumdaki yerini alacağı, mirasın toplumdaki fiziksel ve sosyal bağlamının anlatarak insanların yere bağlılığının artacağı

düşünülmektedir. Bu yapıların sunulması ile yapıların var olduğu dönemin ve sonrasında değişimin nedenleri, kırılma noktalarını anlaşılması sağlanabilir.

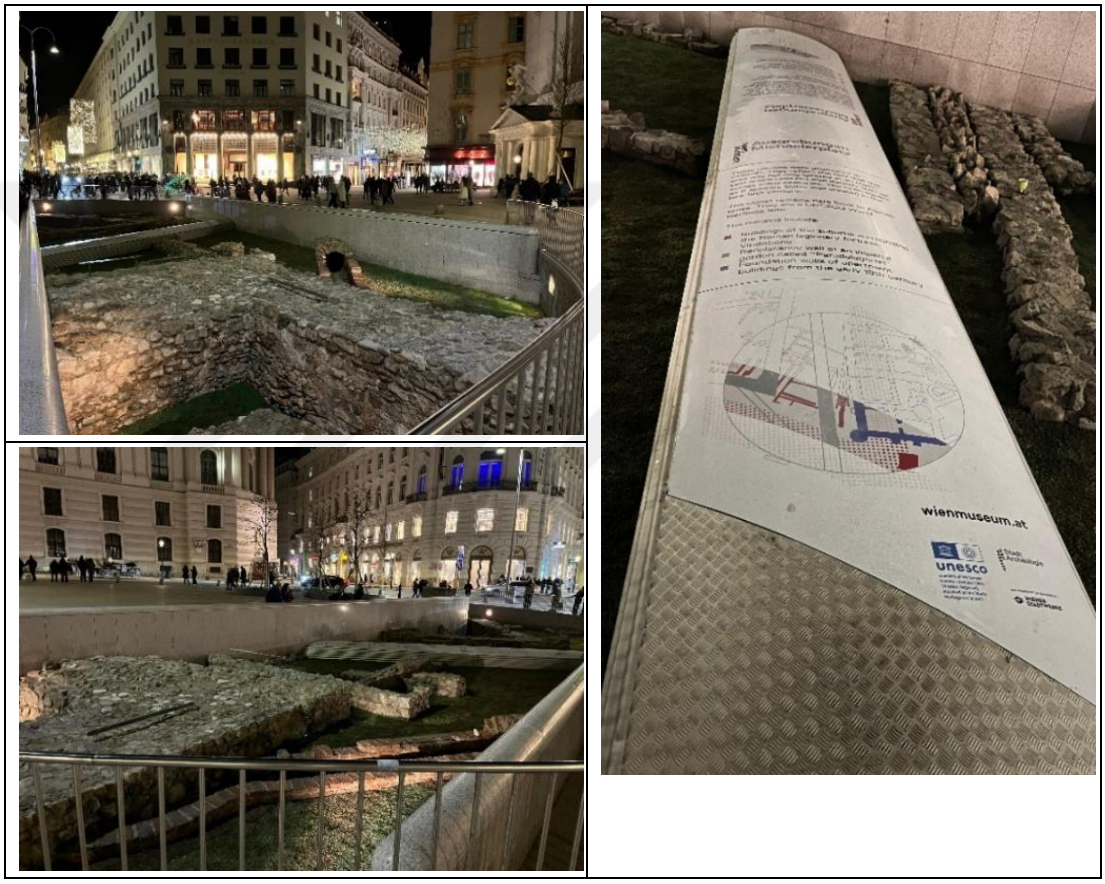
Tema kapsamında Eyüp'teki kaybolan yapıların sunumu için dijital haritalandırılma, AR ve AR tüpü ile sunum yaklaşımları önerilmektedir. Yapıların dijital sunumu için tespit edilen sahil saraylarının ve sarayların yerini alan endüstri mirası yapılarının arttırılmış gerçeklik (AR) uygulaması ve AR tüpü ile sunulması önerilmektedir **(Tablo 5.13)**. Akıllı cihazlardaki uygulamalarla ve AR tüpü ile Sütlüce kıyılarından ya da deniz taşıtları ile Haliç'te oluşturulacak gezilerde Eyüp'ün Haliç kıyılarının değişiminin ve katmanlaşmasının ziyaretçi/kullanıcı tarafından anlaşılması hedeflenmektedir. Kaybolan yapıların diğer bir sunum yaklaşımı ise interaktif haritalandırmadır. Kaybolan yapıların eski haritalardaki yeri, günümüzdeki haritalara katmanlanarak konum bilgisinin, tespit edilebilirse mimari formunun anlaşılması için bir web sayfası aracılığı ile işlenmesi önerilmektedir. Benzer bir uygulama Tanman'ın ifadesi ile İslam Nekropolü halini mezarlıkları ile almış Eyüp'te kaybolan eski mezarlık alanlarının yerlerine de uygulanabilir **(Tablo 5.13)**.

Tablo 5.13: Eyüp'te kaybolan sahil saraylarının dijital sunumu.

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>AR Tüpüne örnek</td><td>Saray Yapısının CBS gösterimi</td></tr>
<tr><td colspan="2">
Kuban'ın (2011) hazırlamış olduğu çizimler Eyüp'ün mevcut fotoğrafı üzerine işlenmiştir. Beyhan Sultan Sarayı.</td></tr>
</table>

Çalışmada kaybolan yapılar için önerilen diğer bir sunum yaklaşımı fiziksel sunumdur. Fiziksel sunum yaklaşımları içerisinde kazılar sırasında izleri bulunan yapıların ve izleri ya da plan şeması bilinen yapıların yerinde zeminde metal, taş, ışıklı şeritler vb. kullanılarak sunumu önerilmektedir. Bu sunumlar dijital ya da fiziki tabelalarla anlatılarak ziyaretçi bilgilendirilebilir **(Tablo 5.14)**.

Tablo 5.14: Michaelerplatz Meydanında Roma dönemi kalıntıların sergilenmesi Viyana/Avusturya **(M. Eylül Zorlu Arşivi, 2024).**

Eyüp'te kaybolan yapıların fiziki sunumu için Edoardo Tresoldi'nin yapmış olduğu Siponto Bazilikası'da (Puglia, İtalya) tel ağlar kullanılarak yapılan rekonstrüksiyon tekniği ile benzer örnekler yapılabilir. Tresoldi'nin şeffaflığı ön plana artarak kurduğu sitemde plan özellikleri anlaşılabilen yapıların farklı alanlarda çalışan uzmanların bir araya getirilmesi ile yapının rekonstrüksiyonu gerçekleştirerek ziyaretçilere yapının kütle formu ve mimari elemanlarının nasıl olabileceğine dair bir deneyim yaşatmaktadır **(Şekil 5.18) (Web 16)**. Çalışma kapsamında Eyüp'te ileriki dönemlerde yapılacak arkeolojik bir buluntuya uygulanabilir. Böylece yapının rekonstrüksiyonunu yapmak yerine, alanda kullanıcı ve ziyaretçiye örnekteki gibi bir deneyim yaşatmak

söz konusu olabilir. Bunun yanı sıra yine bulunacak olan alandaki yapının üç boyutlu rekonstrüksiyonu hazırlanabilir ve alanda ziyaretçi/alan kullanıcısına VR gözlüklerle ya da AR ile deneyim yaşatılabilir.

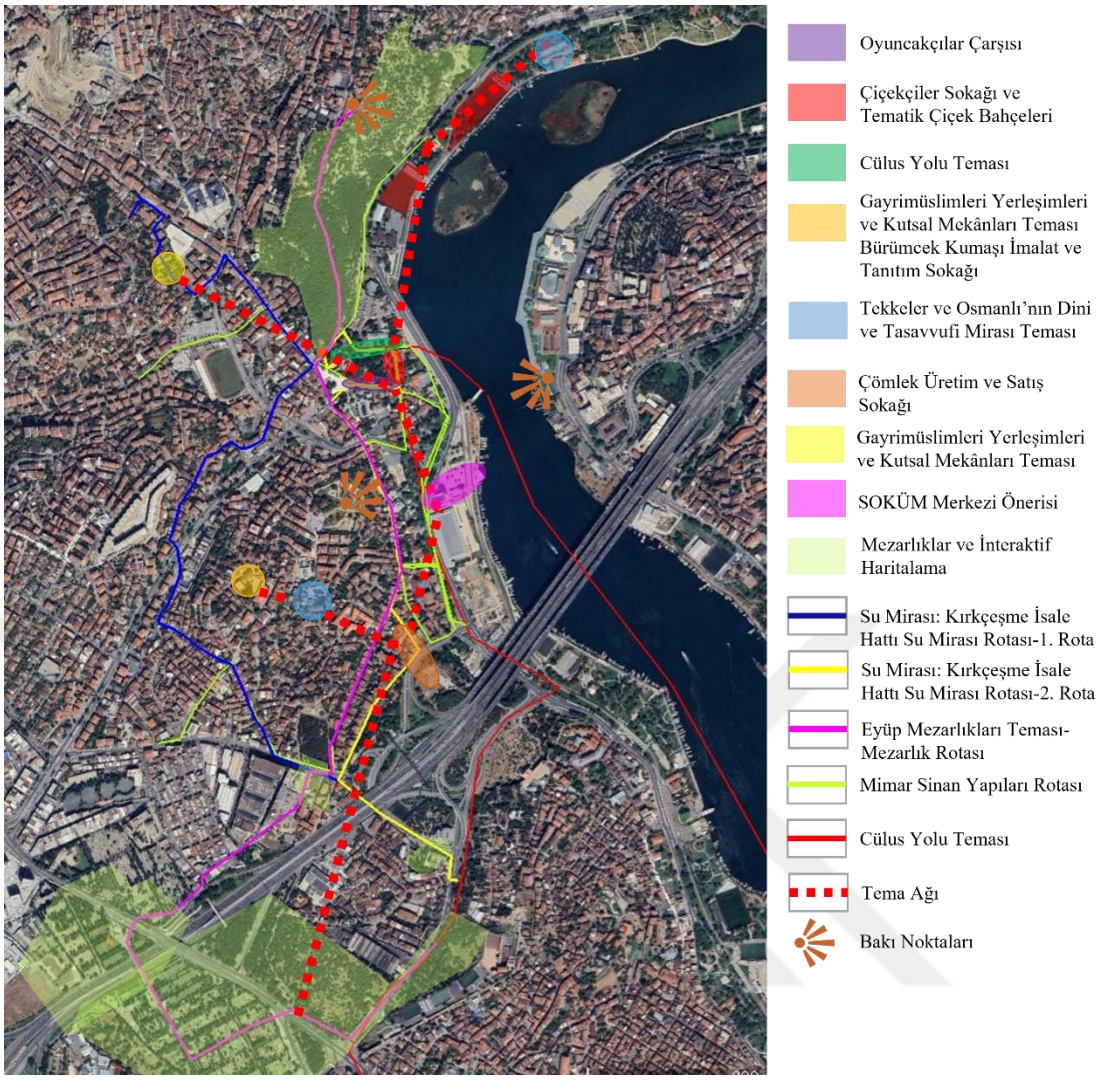
Şekil 5.18: Siponto Bazilikası **(Web 16)**.

Eyüp'te kaybolan ya da izleri tespit edilen yapıların sosyal, kültürel ve mekânsal yapısını temsil etmekte, yapıların ait olduğu dönemdeki toplumu ve kenti yansıtmaktadır. Bu nedenle temanın temsil gücü yüksektir. Yapılar mevcut değildir ve yaşayan kültür ölçütü azdır. Tema kapsamında önerilen fiziki ve dijital sunum yaklaşımları ile kaybolan ya da izi tespit edilen yapıların sunum potansiyeli mevcuttur. Bu sunum yaklaşımları ile yerel halkın/ziyaretçilerin anlatım sürçlerine katılımı sağlanabilir, eğitim amaçlı sunum yaklaşımları yapılabilir. Bu özellikleri ile temadaki katılım ve öğrenme kriteri sağlanabilir. Temada yapılacak AR, VR, dijital görselleştirme, interaktif haritalı dijital sunum yaklaşımları yaratıcı endüstri ile uyumu sağlanabilir.

Eyüp'te yapılan çalışmalarda tespit edilen arkeolojik kalıntıların, kaybolan yapıların sunumun dijital ve fiziki sunumlarının yapılması kent katmanların anlatılması, yapıların kente etkisi ve mekânsal hafızanın korunmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Mimari koruma anlamında bu tür yapıların tespit edilerek yorumlanması ve sunulması koruma planlarının şekillenmesini ve sınırlarının belirlenmesinde etkisi ve bu etki ile kentteki yapıların korunmasının katkısı olacaktır. Arkeolojik buluntuların ve kayıp yapıların yorumlanması ve sunulması ile sadece kentteki fiziki etkisi olmayacak, aynı zamanda kentteki mekânsal hafızanın korunmasında, yapıların ait olduğu dönemin kültürel özelliklerinin anlatılması ile kültürel sürekliliği sağlayabilecektir.

5.4. Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunumu ile İlgili Yapılan Önerilerin Değerlendirilmesi

Çalışma kapsamında, Kültürel Miras Alanların Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü'nün bilgi kaynakları, bağlam ve ortam, özgünlük hedeflerinden yola çıkılarak Eyüp'ün kültürel mirasının yorumlanma ve sunumu yaklaşımları önerilmiştir. Yorumla ve sunum yaklaşımları yapılırken literatür/arşiv araştırmaları ve alanda tespit çalışmaları gerçekleştirmiştir. Tespit edilen kültürel mirasın sunumu için Eyüp ve alan/yapı özelinde temalar belirlenmiş, temalar içerisinde dijital ve fiziki sunum yaklaşımları getirilmiştir. Tema bölgeleri ve sokakları oluşturulurken bölgedeki somut ve somut olmayan kültürel mirasın özellikleri araştırılmış, süreç içerinde kaybolanlar tespit edilmiş, yeniden o bölgede somut ve somut olmayan kültürel mirasın canlandırılması, sürdürülebilmesi için alan/yapı özelinde potansiyel ve potansiyeli arttırılabilecek temalar önerilmiştir. Çalışma kapsamında bütün temaların bir araya gelmesi ile temalar ağı oluşmuş, önerilen temaların birbiri ile ilişkisi kurulmuş, rotalar ile bağlanmıştır. Bu ağ Eyüp'ü kuzey güney, doğu batı aksından bağlanmaktadır **(Şekil 5.19)**. Tema bölgelerinin ve sokaklarının düzenlemesinde seçilen temanın yerleşim yerinin karakteriyle uyumlu olmasına ve bu bölgelerde/sokaklarda miras kaynaklarını koruması ve geliştirmesi aynı zamanda bölgeyi sosyokültürel ve ekonomik açıdan geliştirmesi dikkate alınmıştır.

Şekil 5.19: Tema ağı haritası **(Google Earth üzerinden işlenmiştir)**.

Tez çalışmasında yorumlama kapsamında seçilen bilgi kaynakları, bağlam ve ortam, özgünlük maddeleri ile çalışmada önerilen yorumlama ve sunum önerilerinin ilişkileri **Tablo 5.15, Tablo 5.16 ve Tablo 5.17**'de verilmiştir.

Bilgi kaynakları maddesi ile çalışma kapsamında yapılan önerilerin değerlendirmesi **Tablo 5.15'**te verilmiştir. Bu madde Eyüp ile ilgili yapılan literatür ve Eyüp'te yapılan alan çalışmaları ile tespit edilmiş olan bilgiler, çalışmada tablolar ve envanter fişleri ile karşılanmaktadır. Bilgi edilirinken yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmada tespit edilen fiziki katmalar, SOKÜM ve farklı inançlar üzerine yapılan araştırmaları ile alanın farklı tarihsel bağlamlarına değinilmiş, alan kullanıcısı/ziyaretçisinin oluşturulan temalarla bilgilendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışma kapsamındaki tüm sunum önerileri alan kullanıcılarını ve ziyaretçileri bilgilendirmek üzeredir.

Tablo 5.15: Bilgi kaynakları maddesi ile temaların değerlendirilmesi.

Yorumlama ve sunum, yaşayan kültürel geleneklerin yanı sıra kabul edilen bilimsel ve bilimsel yöntemlerle toplanan kanıtlara dayanmalıdır.	
2.1. Yorum, bir alana atfedilen sözlü ve yazılı bilgi, malzeme kalıntıları, gelenekler ve anlamların aralığını göstermelidir. Bu bilgilerin kaynakları belgelenmeli, arşivlenmeli ve kamuya açık hale getirilmelidir.	*Literatür Çalışmaları * Alan çalışmaları * Bütün Öneriler
2.2. Yorum, alanın ve çevresinin iyi araştırılmış, çok disiplinli bir çalışmasına dayanmalıdır. Ayrıca anlamlı yorumun alternatif tarihsel hipotezler, yerel gelenekler ve hikayeler üzerine düşünmeyi zorunlu olarak içerdiğini kabul etmelidir.	SOKÜM Tespitleri
2.3. Geleneksel hikâye anlatımının ya da tarihi katılımcıların anılarının alanın önemi hakkında önemli bir bilgi kaynağı sağladığı kültürel miras alanlarında, yorumlayıcı programlar bu sözlü tanıklıkları ya dolaylı olarak, yorumlayıcı altyapının olanakları aracılığıyla ya da doğrudan, aktif medya aracılığıyla içermelidir. İlgili toplulukların üyelerinin yerinde tercüman olarak katılımı.	*Bütün Öneriler
2.4. Sanatçılar, mimarlar veya bilgisayar modelleyiciler tarafından yapılan görsel rekonstrüksiyonlar, yazılı, sözlü ve ikonografik kaynakların ve fotoğrafların analizi dahil olmak üzere çevresel, arkeolojik, mimari ve tarihi verilerin ayrıntılı ve sistematik analizine dayanmalıdır. Bu tür görsel anlatımların dayandığı bilgi kaynakları açıkça belgelenmeli ve karşılaştırma için mümkün olduğunda aynı kanıtlara dayalı alternatif rekonstrüksiyonlar sağlanmalıdır.	*Kaybolan yapıların Dijital ve fiziki sunumu
2.5. Tercüme-sunum programları ve faaliyetleri de belgelenmeli ve gelecekte referans ve yansıma için arşivlenmelidir.	X

Bağlam ve ortam maddesi ile çalışma kapsamında yapılan önerilerin değerlendirmesi **Tablo 5.16**'da verilmiştir. Bu madde kapsamında, Eyüp'ün tarihi süreç içerisindeki değişimleri ele alınmış, farklı inançlarda ve farklı etnik milletlerin kültürleri, inançları ele alınmış ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bağlam ve ortam maddesinin SOKÜM ile doğrudan ilişkisi mevcuttur. Eyüp'ün somut olmayan miras çalışmalarında tarihsel değerlendirilmeler yapılmış, SOKÜM unsurlularının ve SOKÜM mekânlarının ilişkileri değerlendirilmiş, SOKÜM unsurlarının birbiri ile olan ilişkileri mekân, ritüel ve malzeme açısından matris tablosu ile değerlendirilmiştir.

Tablo 5.16: Bağlam ve Ortam maddesi ile temaların değerlendirilmesi.

Kültürel miras alanlarının Yorumlanması ve Sunumu, daha geniş sosyal, kültürel, tarihi ve doğal bağlamları ve ortamları ile ilgili olmalıdır.	
3.1. Yorum, bir alanın çok yönlü tarihsel, politik, manevi ve sanatsal bağlamlarındaki önemini keşfetmelidir. Alanın kültürel, sosyal ve çevresel önemi ve değerlerinin tüm yönlerini dikkate almalıdır.	*SOKÜM tespitleri
3.2. Bir kültürel miras alanının kamusal yorumu, evrimindeki ardışık aşamaları ve etkileri açıkça ayırt etmeli ve tarihlendirmelidir. Bir alanın önemine tüm dönemlerin katkılarına saygı gösterilmelidir.	*SOKÜM tespitleri
3.3. Çevredeki manzara, doğal çevre ve coğrafi ortam, bir alanın tarihi ve kültürel öneminin ayrılmaz parçalarıdır ve bu nedenle, yorumlanmasında dikkate alınmalıdır.	*Tüm öneriler

Tablo 5.16: Devam.

3.4. Kültürel ve manevi gelenekler, hikayeler, müzik, dans, tiyatro, edebiyat, görsel sanatlar, yerel gelenekler ve mutfak mirası gibi bir alanın mirasının somut olmayan unsurları, yorumlanmasında dikkate alınmalıdır.	*SOKÜM tespitleri
3.5. Miras alanlarının kültürler arası önemi ve aynı zamanda bilimsel araştırmalara, eski kayıtlara ve yaşayan geleneklere dayalı olarak onlar hakkında çeşitli bakış açıları, yorumlayıcı programların formüle edilmesinde göz önünde bulundurulmalıdır	*SOKÜM tespitleri *Gayrimüslim yerleşim yerinin tespitleri

Özgünlük maddesi ile çalışma kapsamında yapılan önerilerin değerlendirmesi **Tablo 5.17**'de verilmiştir. Bu madde değerlendirilirken alanda yaşamış ve yaşayan toplumların yaşayışları ve kültürleri ele alınmıştır. Eyüp'le ilgili yorumlama ve sunum çalışmaları yapılırken fiziki ve dijital sunum önerileri yapılmış, alanın özgünlüğünün korunması dikkate alınmıştır.

Tablo 5.17: Özgünlük maddesi ile temaların değerlendirilmesi.

Kültürel miras alanlarının yorumlanması ve sunumu, Nara Belgesi (1994) ruhuna uygun olarak özgünlüğün temel ilkelerine saygı göstermelidir.	
4.1. Özgünlük, insan toplulukları kadar maddi kalıntılarla ilgili bir endişedir. Bir miras yorumlama programının tasarımı, alanın geleneksel sosyal işlevlerine ve yerel sakinlerin ve ilgili toplulukların kültürel uygulamalarına ve onuruna saygı göstermelidir.	* Tüm öneriler
4.2. Yorum ve sunum, kültürel değerleri olumsuz etkilemeden veya dokusunu geri döndürülemez biçimde değiştirmeden önemini ileterek kültürel miras alanının özgünlüğünün korunmasına katkıda bulunmalıdır.	* Tüm öneriler
4.3. Tüm görünür yorumlayıcı altyapılar (kiosklar, yürüyüş yolları ve bilgi panoları gibi) alanın karakterine, ortamına ve kültürel ve doğal önemine duyarlı olmalı ve kolayca tanımlanabilir kalmalıdır.	* Tüm öneriler
4.4. Yerinde konserler, dramatik performanslar ve diğer yorumlayıcı programlar, alanın önemini ve fiziksel çevresini korumak ve yerel sakinlerin rahatsızlığını en aza indirmek için dikkatlice planlanmalıdır.	X

Çalışmanın temeli oluşturan Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulması Tüzüğü kapsamında tüzükte çalışmaya uygun olan bilgi kaynakları, bağlam ve ortam, özgünlük maddeleri ele alınmış, bu kapsamda temalar oluşturulmuştur. Temalarda Eyüp'ün çok katmanlılığının vurgusu yapılarak miras unsurları içerisinde ayrım yapmadan değerlendirilmiştir. Ancak tüm miras unsurları için tema oluşturulmamış, bazı unsurları temalar içerinse dahil edilmiştir. Temalar, potansiyel ve potansiyeli arttırılabilecek temalar olarak iki başlıkta değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin yapılmasındaki en önemli unsur potansiyeli arttırılabilecek temalar üzerinde fiziki mekânların, somut olmayan kültürel miras hakkında daha fazla bilgi kaynağına ulaşılmış, mirasın devam etmiş olduğu dikkate alınmış, sunum potansiyeli, katılım ve

yaratıcı endüstri ile uyumu değerlendirilmiştir. Potansiyel temalar hakkında fiziki mekânın varlığı devam ettiği, somut olmayan miras üzerinde bilgilerin devam ediyor ve bu temalar hakkında yeterince bilgiye ulaşılabilmiştir. Potansiyeli arttırılabilecek temalarda ise yeterince bilgi, belge ve mekân tanımına ulaşıldıkça Eyüp'ün miras temaları içerisine girerek katılımcılara doğru aktarılabileceği düşünülmektedir. Temalar içerisinde fiziki katmanlar anlatılırken bunlara somut olmayan kültürel miras unsurları eklenerek mirasın alan kullanıcılarına ve ziyaretçilere birlikte aktarılması, tarihsel farkındalığı, mekân aidiyeti, toplumun farklı kesimlerinin katılımı amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda Eyüp'te mimari mirasın izleri; somut olmayan kültürel miras içerisinde incelenen ritüeller ve mekanları; ürenler, üretim biçimleri ve üretim mekanları; kaybolmuş mimari miras, zanaatlar ve Eyüp'te kültürel mirasının birlikte ele alınarak toplumsal farkındalığın ve katılımın sağlanarak bütüncül bir koruma anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

6. SONUÇ

"Bütüncül Korumada Çok Katmanlı Eyüp Yerleşimi Potansiyelinin Yorumlama Kavramı ile Değerlendirilmesi" çalışmasında, Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel mirasını Valetta İlkelerindeki (2011) bütüncül koruma anlayışını temel alarak, kültürel mirasın Kültürel Miras Alanların Yorumlanması/Algılanması ve Sunumu Tüzüğü'ne (2008) dayanarak 2025 yılı için Eyüp'ün kültürel mirası mimari miras koruma anlayışı ile yorumlama ve sunum yaklaşımları önerilmektedir.

Eyüp'ün çok katmanlı kültürel mirası 2019-2025 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalar, literatür araştırmaları, arşiv araştırmaları ve alan çalışmaları ile tespit edilmiştir. Eyüp'ün fiziki katmanlarını tarihsel haritalardan, mimari potansiyelinin tespiti için literatürden ve alan çalışmalarından elde edilen bilgilerden yararlanılmıştır. Mimari potansiyel için yapıların ölçekli krokileri hazırlanmış ve GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı lisans/lisansüstü öğrenci çalışmalarından ve süreç boyunca gerçekleştirilen ve bir parçası olunan arşivinden yararlanılmış, literatür tespit edilen planlar kullanılmıştır. Somut olmayan kültürel miras için literatür taraması, alanda gözlem ve görüşmeler yapılarak gerçekleştirilen tespitler ile yapılmıştır. Çalışmada tespit edilen Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının yorumlaması yapılırken potansiyel ve potansiyeli arttırabilecek temalar oluşturulmuş, temaları içeren fiziki ve dijital sunum önerileri yapılmıştır. Potansiyeli gelişmeye müsait temalar için potansiyeli geliştirmeye yönelik öneriler sunulmuştur.

6.1. Çalışma Bulgularına Dayalı Sonuçlar

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm çalışmanın giriş mahiyetindedir. Çalışmanın Eyüp'ün mimari mirası ve SOKÜM için geliştirilen yorumlama ve sunum yaklaşımlarının sürdürülebilirliği katkı sağlayabileceği, yerel halk ve ziyaretçilerinin Eyüp'ün kültürel mirasının tanıtabileceği, mirasa olan ilgisinin ve mirasın korunmasına yönelik bilincin arttırabileceği yönündedir.

Kavramsal alt yapı için bütüncül koruma, somut olmayan kültürel miras, kültürel mirasın yorumlanması ve sunumu konuları literatürde araştırılmıştır.

Bütüncül koruma yaklaşımında ICOMOS bütüncül koruma ile ilgili en son yayımlamış olduğu Tarihî Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi İçin Valetta İlkeleri'nde bir yerleşimde yerleşim yerindeki geleneksel dokunun, somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikte korunması, tek yapı özelinde değil alanının korunması gereklidir **(ICOMOS, 2011)**. Çalışmada bütüncül koruma önerilerinin geliştirilmesi için Dünya Miras Alanları içerisinde Eyüp benzeri tarihi, dini ve sanayi özellik taşıyan kent örnekleri karşılaştırma ile ele alınmıştır. Bunun sonucunda Eyüp'te kat yükseklik sınırlarının uyulmadığı, tampon bölgelerin olmadığı, geleneksel parsel sınırlarının korunmadığı, yeni yapıların dokuya uyumsuz olduğu, afet risk planın olmadığı, manzaranın korunmadığı, arkeolojik çalışmalara yer verilmediği, ziyaretçi sayısı kontrolsüzlüğü ve alanın yönetiminde kurumlar arası bir iletişim olmadığı tespit edilmiştir. Bunun sonucu olarak Eyüp için tampon bölgelerin oluşturulması, geleneksel dokunun (tarihi binalar, yollar, parsel büyüklükleri, geleneksel malzemelerinin ve yapı elemanlarının korunması), yeni inşa edilecek yapının dokuyu bozmaması gerektiği, kent silüetinin korunması, trafiğin düzenlenmesi, tematik ziyaretçi rotalarının oluşturulması, koruma bilincinin arttırılabilmesi için eğitimlerin verilmesi gerekliliği ortaya çıkmış ve bu kapsamda bütüncül korumaya dair öneriler geliştirilmiştir **(Bkz. Bölüm 5.1)**. Kültürel miras somut ve somut olmayan kültürel miras olarak birlikte değerlendirilmektedir.

Mimari mirasın ve SOKÜM'ın birlikte değerlendirilmesi ve korunması için Valetta ilkelerindeki SOKÜM'ın öneminden yola çıkılarak UNESCO'nun 2003 yılında yayımlamış olduğu Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ele alınmıştır. Sözleşmede, mirasın korunabilmesi için mekânın da korunması gerektiği belirtilmektedir **(UNESCO, 2003)**. SOKÜM'ın korunması için mekânın korunmasına dair vurguyu **Rapoport (1990), Oğuz (2007)** ve **Karakul (2007, 2019)** yapmıştır. Tüm bağlamda somut olmayan kültürel mirasın korunması için mekânın korunması, mirasın mekân ile kurduğu ilişki ve miras-mekân-ritüel ilişkilerinin tespit edilip korunması gerekmektedir.

Literatür değerlendirilmesinde, kültürel mirasın sürdürülebilir korunmasında sadece kültürel, mimari mirasın ve miras mekanlarının tespiti ve belgelenmesinin yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Mirasın korunması ve yaşatılması için yerel kullanıcı ve ziyaretçilere doğru ve tarafsız bir şekilde aktarılması mirasın sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Mirasın yerel kullanıcıya ve ziyaretçilere

aktarılabilmesi, koruma bilincinin oluşturulması için koruma kuramının gelişimi çerçevesinde mirasın yorumlanması ve sunulması önem kazanmaktadır.

Kültürel mirasın yorumlanması ve sunulması kavramın tanımı tartışmaların ilk başladığı tarihten günümüze kadar gelişmektedir. Kavram ICOMOS'un Kültürel Miras Alanların Algılanması/Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü'ndeki (2008) tanım temel alarak yapılmıştır. Tüzükteki asıl amaç; kültürel mirasın korunmasında bilinci ve katılımı arttırmak, miras alanlarının dikkatlice ve bilimsel bir belgeleme ile yaşayan kültürünü aktarmak, somut ve somut olmayan mirasın yerinde birlikte korumak, somut ve somut olmayan katmanların değerini negatif etkilerden koruyarak mirasa saygı duymak, miras alanında devam eden koruma çalışmalarını halkın katılımını sağlayarak yorumlama alt yapısını içeriğinin sürdürülebilir korunmasını sağlamak, kültürel miras alanlarının yorumlanmasında kapsayıcı olmak ve kültürel miras alanlarının araştırılması, eğitim verilmesi ve teknolojik alt yapı ile sosyal bağlamında uygun ve sürüdürülebilir yorumlama ve sunum alt yapısı geliştirmektir **(ICOMOS, 2008)**. Çalışma süresi içerisinde mirasın yorumlanmasında ve sunulmasında gelişen teknolojinin kültürel mirasın sunumunda kullanıldığı görülmüştür. Bu uygulamalar noktada alanda multimedya sunumları, internet sayfaları, Tarihsel CBS web platformu, fotogrametri, lazer tarama, tarihi bina bilgi modellemesi (H-BIM), arttırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik ve (VR), hareketli model, projeksiyon haritalama, dijital animasyon, avatar gezisi ve bilgisayar oyunları gibi teknolojiler kullanılmaktadır. Bu teknolojilerin yanı sıra mirası sunumunda sözlü anlatımlar, tabelalar, hikâye anlatımları, anketler, kültür rotalarının oluşturulması da mevcuttur. Bu bağlamda Eyüp'te kültürel miras için halkın bilincinin ve katılımının artması önemlidir. Yapılan saha çalışmalarında tarihi yapılara kullanıcının kendi yaptıkları müdahalelerin uygunsuzluğu ve tarihi yapılarda vandalizm etkileri görülmüştür. Eyüp'te mimari miras ile ilgili belgeleme çalışmaları Eyüpsultan Belediyesi, kurumlar, üniversiteler tarafından devam etmekte olup, SOKÜM üzerine belgeleme çalışmaları yapılmamaktadır. Eyüp'ün kültürel mirası ile ilgili seminerler eğitimler belediye ve dernekler tarafından verilmekte, SOKÜM miras atölyeleri aralıklarla yapılmaktadır. Ayrıca Eyüp özelinde kültürel miras için yorumlama altyapı eksikliği mevcuttur. Belediyenin önerdiği miras rotaları mevcuttur, fakat rotalarda belirtilen durak noktaları, rota üzerindeki mimari mirasın tanıtımında eksiklikler vardır. Mirasın dijital sunumu ile ilgili yaklaşımlar sadece Eyüp Hamamı Müzesinde yapılmaktadır. Bu

kapsamda Eyüp'teki katmanlaşma nedeni ile alana özgü anlayış, bilgi ve belgelerle yön bulmuş, literatürde yapılan sunum yöntemleri ile Eyüp'e özgü yerinde sunum stratejileri geliştirmeye yardımcı olmuştur. Mirasın yerinde sunumu; mirasın tarihi, kültürel ve mekânsal bağını korumakta, ziyaretçi ve miras arasındaki bağı güçlendirmektedir **(Karadallı ve Akyüz Levi, 2023)**. Yerinde sunum öneri ile yerel toplulukların katılımı arttırılarak miras ile olan bağı güçlendirilebilir. Fiziki ve dijital sunum öğeleri ile somut ve SOKÜM'ın anlatım gücü artmaktadır. Ayrıca yerinde sunum ziyaretçiler için bağlam kurmada yardımcı olur, ziyaretçinin deneyimi ile eğitimsel değer kazanır. Sonuç olarak çalışmada; ICOMOS'un Kültürel Miras Alanların Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü'ndeki (2008) tanım ve 3 temel ilkesi (bağlam ve ortam, bilgi kaynakları, özgünlük) temel alınarak Eyüp'ün mimari mirası ve SOKÜM'nın yorumlanması ve sunulması için çalışma çerçevesi çizilmiştir. Bu çerçevenin çizilmesinde **Kang (2023)**, miras yorumlanma ve sunulmasında alanın özelliğine göre belirlenecek stratejin belirlenmesindeki ve seçilmesindeki vurgusu da değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme ile Eyüp'ün miras özellikleri göre yorumlama ve sunum stratejileri geliştirilmiştir.

Üçüncü Bölümü; Eyüp'ün kültürel miras potansiyeli ve katmanlarının tespiti yerleşim yeri tarihi araştırılmıştır. Eyüp tarihinin 5. yüzyıl Bizans Dönemi'ne kadar dayandığı tespit edilse de Bizans dönemine ait günümüze yapılardaki devşirme malzemeler, 2019 yılında tespit edilen hamam kalıntısı ve Amcazade Tepesindeki kalıntılar dışında yapı/yapı grubu tespit edilememiştir. Çalışmada Bizans katmanına ait ve Bizans dönemindeki Kosmidion olarak isimlendirilen bölgenin tam olarak yeri tespit edilememiştir. Kosmidion'un günümüz Eyüp Sultan Cami ve Amcazade Tepesinde olduğuna dair görüşler mevcuttur.

Kosmidion yerleşimin tespit edilebilmesi için Eyüp'te bu bölgelerde yapılacak kazı çalışmalarının yetkililer kontrolünde olması ve bu aşamada çıkacak arkeolojik kalıntıların belgelenmesi ve korunması gerekmektedir. Korumadaki asıl amaç; geçmişte var olan Kosmidion yerleşimine dair Bizans'taki yaşam biçimin değerlendirilebilmesi, kent katmanın korunması, toplumsal hafızanın korunması, eğitim ve farkındalığın oluşması, turizme katkısının olmasıdır. Kosmidion ve Osmanlı dönemlerine dair buluntuların ve kalıntıların kayıt altına alınması ile envanter çalışması yapılması gerekmektedir. Envanterle beraber yapılacak haritalandırma çalışmaları ile buluntuların ve kalıntıların yoğunlaştığı bölgelerde daha detaylı

çalışmanın önünü açabilecektir. Çalışma sürecinde; gerçekleştirilen alan çalışmalarında ortaya çıkan ve literatürde tespiti yapılan Bizans katmanına dair kalıntıların haritalandırılması yapılmıştır **(Şekil 3.9)**. Haritalandırma sonucunda, Eyüp merkez yerleşimi genelinde bir dağılım ve Amcazade Tepesi etrafında bir yoğunlaşmanın olduğu anlaşılmaktadır**.**

Eyüp'te çalışmanın yapıldığı 2025 tarihine kadar yapılarda tespit edilen Amcazade Tepesi kalıntı izleri **(Çetinkaya, 2018),** 2019 yılında tespit edilen hamam kalıntısı, **(Erbil, 2019)** ve devşirme malzemeler ve Haliç Köprüsü kazıları sırasında bulunan sütun başlıklarının **(Kuban, 1975)** haricinde Bizans Dönemine ait herhangi bir iz tespit edilememiş ve Eyüp'te arkeolojik anlamda herhangi bir koruma çalışması yapılmamıştır.

Ülkemizde kentsel arkeolojik alanların konusunda İstanbul Marmaray Kazıları (İstanbul), Tarihi Yarımada Kazıları (İstanbul), Hacı Bayram Veli/Ulus (Ankara), Roma Yolu (Hatay/Antakya) ve Bergama (İzmir) olmak üzere modern kent dokusuna entegre edilmesi amaçlı farklı yerleşim yerlerinde çalışmalar yapılmıştır **(Tuna, 2020).** Kentsel arkeoloji alanların korunması düşüncesi Avrupa'da II. Dünya Savaşından sonra gelişmiştir. Fransa'da arkeolojik potansiyel (gerçek ve tarihsel verilerin potansiyeli), kentsel gelişme ve doğal nedenlerle oluşan tahribatlar, topografik veriler, arkeolojik mirasın dağılma alanların değerlendirilmesi ile arkeolojik bölgelerin bulunabileceği bölgelerin tanımlandığı bir model oluşturulmuş ve CBS ile desteklenmiştir. İngiltere'de de benzer alt bölgeler oluşturulmuş; mimarların, plancıların ve arkeologlardan oluşan bir danışma ofisleri kurulmuştur. Ofiste kentleşmenin olduğu bölgelerde yapılacak inşa faaliyetler planlanmakta, finansman hesaplanmakta, kazı süreçleri takip edilmekte ve CBS ile veriler bir alt yapıda toplanmaktadır **(Belge, 2004).**

Ülkemizdeki kentsel arkeoloji kavramının Avrupa'dakine göre daha geç gelişmesinin **(Aydeniz, 2009)** etkisi Eyüp'te de görülmektedir. Eyüp'te yapılan kazılarda bulunan malzemelerin, yapılardaki devşirme malzemelerin dijital bir haritada envanterinin oluşturulmaması, kazılarda tespit edilen yapı kalıntılarının korunmaması nedeni ile Eyüp'ün Bizans yerleşimi bağlamını zayıflatmaktadır. Eyüp'ün Kosmidion'a ait katmanların tespit edilebileceğini, bunların korunarak, belgelenerek, devşirme malzemelerin özelliklerinin tespit edilmesi ve karşılaştırılması ile arkeolojideki tümevarım yöntemiyle değerlendirilebilir. **Yetilmezsoy (2006)**, arkeolojide

tümevarım yönteminin kullanılması daha çok malzemeden elde edilen ve kendi yorumları yerine buluntuların bir araya gelmesi ile oluşan çıkarımdır. Tümevarımda özelden genele yani parçadan bütüne gidilmektedir. Eyüp'teki kalıntıların tümevarım yöntemi ile değerlendirilmesi benzer özellikteki parçaların eşleşebilmesi ile genel bir düşünce oluşturulabilir. Bu yöntem net olmamakla beraber, kalıntı ve buluntular ile zenginleşebilir ya da değişebilir. Tespit edilen ve edilecek yapı kalıntılarının yerinde korunması Kosmidion katmanına dair tarihsel bağlamı güçlendirilebilir. Ayrıca Fransa ve İngiltere örneklerinde olduğu gibi arkeolojik özellik tespit edilebilecek alt bölgelerde kazı çalışmaları yapılmalı, finansal destek verilmeli ve tüm bulgular CBS'lerine işlenmelidir **(Belge, 2004)**. Bu kapsamda, Kosmidion ve Osmanlı Dönemlerine ait literatürden ve alan çalışmalarından elde edilen veriler, ileriki çalışmalarda elde edilebilecek bulgular ile bir altyapı oluşturulması geçmişin çok katmanlı yapısının günümüz şehircilik anlayışıyla uyumlu bir şekilde ele alınmasına olanak verebilir. Bu anlayışla kentsel arkeolojinin yalnızca buluntuların/izlerin/devşirme malzemelerin korunması değil, aynı zamanda bu veri sistemi; belgeleme ve arşiv çalışmalarında toplu bir veri seti sağlar, koruma planlamalarında bölgelere göre hareket edilebilir, verilerin haritalara işlenmesi ile kalıntıların dağılım analizi yapılabilir ve yerleşim ile ilgili fikirler oluşturulabilir, bu altyapı ile sürekli güncelleme ve izleme yapılabilir, bu veri setlerinden disiplinler arası çalışmalar yapılabilir ve bu veri seti sayesinde toplumun arkeolojik mirasa erişimi arttırılarak farkındalık oluşturulabilir.

Üçüncü bölüm kapsamında Eyüp'ün Osmanlı Dönemi yerleşimi, yapı gruplarının konumlandırılışı, mahallelerin oluşumu, Eyüp tarihindeki yerleşim alanını etkileyen tarihi kırılma noktaları değerlendirilmiştir. Değerlendirmede İstanbul kuşatmaları, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemindeki siyasi gelişmeler, imar ve planlama çalışmalarına değinilmiş, bu sayede Eyüp'te kentsel ve mimari yapıların nasıl değiştiği görülmüştür. Osmanlı Dönemdeki Eyüp yerleşimi Alman Mavileri Haritaları (1913-1914) üzerinden İstanbul'un fethinden itibaren yüzyıllara ayrılarak, mahallerin ve mimari yapıların konumlandırılışına göre değerlendirilmiştir. Eyüp 15. yüzyılda kuzey-güney aksında, 16. yüzyılda batıya doğru (Nişancı ve Topçular Mahallesi), 17 ve 18. yüzyıllarda 16. yüzyıla aralığındaki yerleşim yerlerine, 19. yüzyılda Rami Mahallesi ve sanayileşme ile Haliç Kıyılarında sanayi yapılarının dağılımı gerçekleşmiştir. 20. yüzyıl da sanayileşme ile birlikte Haliç'in kuzene kadar sanayi

yerleşimi devam etmiştir. Osmanlı Döneminde yerleşim yerlerinin mahallelere ayrılması o bölgeye inşa edilmiş Müslümanlar için cami, mescit ve tekke, Hristiyanlar için kilise inşası ile gerçekleştiği bilgisi ile yapıların konumları haritalanarak Eyüp mahallelerinin oluşumu ele alınmıştır.

Tüm veriler Eyüp'ün Osmanlı Döneminde ilk yerleşimin Eyüp Sultan Cami ve Türbesi odaklı olduğunu, sonrasında inşa edilen yapılaşma ile kuzeyde, batıda ve güneydeki yerleşimin gelişimini göstermiştir. Haliç doğal bir sınır olup, 19. yüzyıl batılılaşma etkisi ile kıyılara saraylar ve sanayileşme ile sanayi yapıları inşa edilmiştir. Yerleşim yeri dokusu değerlendirildiğinde yerleşim organik bir yapıya sahiptir ve bu özelliğini günümüzde de korumaktadır. Eyüp'ün kuzeybatısında olan günümüz Rami Mahallesi 19. yüzyılın sonlarına doğru oluşmuş ve ızgara planlı yerleşilmiştir. Eyüp'te yerleşimi etkileyen yangılar ve doğal afetler (deprem, sel vb.) olmuştur. Literatürden ve araştırmalar sonucunda Eyüp çarşısında çıkan yangılarda ve depremlerde Eyüp Sultan Cami'nin, anıtsal yapıların ve konut yapılarının zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Yangılardan ve depremlerden etkilenen yapıların bilgisine ulaşılamamıştır **(İBB İstanbul İtfaiyesi, 2024; Mazlum, 2001; Yıldız, 2015)**.

Bölüm içerisinde Cumhuriyet Döneminde Eyüp'ün yerleşimini etkileyen imar faaliyetleri ve imar planları da değerlendirilmiştir. Eyüp, Tarihi Yarımada'ya komşu olması nedeni ile 1933'ten itibaren Tarihi Yarımada'yı etkileyen imar faaliyetleri Eyüp'ü de doğrudan etkilemiştir. Osmanlı Döneminde Haliç kıyılarındaki sanayileşme çalışmaları 1980'e kadar devam etmiş, imar planları sanayi fonksiyonuna göre işlevlendirilmiş, Haliç kıyılarına sanayi yapıları inşa edilmiştir. İstanbul'un ilk planları Prost tarafından hazırlanmıştır **(Ersoy, 2017)**. Çalışmadaki arşiv araştırılmalarında 1950 tarihli Eyüp'e ait Prost Planları tespit edilmiştir. Planlarda, Prost'un ilk kazıklı yol fikrin oluşturduğu, planlarda yol fikrini hem planda hem de kesitlerde gösterilmiş, Haliç kıyılarını sanayi fonksiyonu olarak işlevlendirmiştir. 1974 yılında Haliç Köprüsü, 1985 yılında kazıklı yol inşası ile köprü ve köprü bağlantı yolları, kazıklı yolun inşası ile Eyüp'ün geleneksel ve tarihi dokusu zarar gördüğü tespit edilmiştir. Kazıklı yolun inşası ile Eyüp Merkezin Haliçle ilişkisi kesilmiş, bunun sonucu ile somut ve somut olmayan miras zarar görmüştür. Eyüp'ün 1977 yılında Eyüp'te ilk defa mimari koruma amaçlı sit alanı sınırları belirlenmiş, bu sınırlar 1989 yılında daraltılarak yenilenmiştir. Eyüp'ün ilk koruma amaçlı imar planı 1979 yılında hazırlanmış, planda korunacak yapılar ve korunması önerilen yapılar belirtilmiştir.

1980'li yıllardan itibaren Haliç'in sanayiden arındırılma çalışmaları yapılmış, bu çalışmalar sonucunda Haliç kıyıları günümüzde içerisinde spor tesislerinin, parkların barındıran bir rekreasyon alanına dönüşmüştür. Bu dönüşümün farklı açılardan olumlu ve olumsuz yönleri mevcuttur. Eyüp kıyılarında Feshane, Santral İstanbul ve bir fabrika bacası dışında hiçbir sanayi yapısı kalmamıştır. Dönüşüm sırasında endüstri mirası açısından nitelikli olan sanayi yapılarının ve içerisindeki sistemlerin tespiti yapılmadığı **(Kara, 1994b)** anlaşılmaktadır. Nitelikli olabilecek sanayi yapılarının korunmaması, bunların günümüze ulaşmaması nedeni ile potansiyel olabilecek endüstri mirası kaybolmuştur. Endüstri mirasına dair yapılar ve yapı grupları Eyüp'te varlığı sürdürülebilseydi; Haliç kıyılarının sanayi mirasının zenginleşmesinin yanı sıra bir zaman Eyüp ve çevresinde yaşayan insanların sosyal ve ekonomik durumunu yansıtan toplumsal hafızası korunabilir, tarihsel dokuya mekânsal çeşitlilik ve tarihi anlama kentsel süreklilik sağlanabilirdi. Endüstri mirasının korunması ile yapı malzemeleri ve enerji korunumu sağlanacak, yıkımdan kaynaklı atık malzeme olmayacaktı. Ayrıca sanayi yapılarının yeniden kullanımı ile yapıya uygun verilecek yeni işlevlerle kullanılabilirdi. Sanayiden arındırma işlemleri nitelikli yapıların korunarak, niteliksiz yapıların yıkımı ile gerçekleştirilmeliydi. Eyüp'ün Haliç kıyılarının sanayiden arındırılması ile Haliç kıyılarının silüeti olumsuz ektiden kurtulmuştur. Haliç Kıyılarında gerçekleşen sayfiye yeri, sanayi bölgesi (19. yy.-1980) ve 1980'den itibaren günümüze kadar süreçte rekreasyon alanına dönüşüm süreçleri gibi kentsel anlamdaki büyük dönüşümlerde mimari mirasa zarar verilmeden yapılmalı, nitelikli yapılar ve toplumsal hafızanın korunabileceği yapı ve yapı grupları (anıtsal yapılar, sanayi yapıları, konut yapıları) korunması gerekmektedir.

Üçüncü bölümde Eyüp'ün tarihi, tezin konusunu içeren kent gelişimi ve değişimi Bizans Dönemi'nden başlayıp günümüze kadar olan süreç değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Eyüp'ün geleceğine yönelik değerlendirme ve tez kapsamında geleceğe yönelik Eyüp için çıkarımların ve önerilerin yapılabilmesi kapsamında İstanbul'u için hazırlanan İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planı da değerlendirilmiştir. Değerlendirmedeki asıl amaç; güncel eksiklikler nelerdir, Eyüp bu vizyon planında ne kadar vardır, vizyon planındaki stratejiler Eyüp ile ne kadar uyumludur ve gelecekte Eyüp için bu plana uygun neler yapılabilir sorularına cevap aramaktır. İncelenen İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planı, genel anlamda İstanbul'un genelini kapsamakta ve genel anlamda kentsel gelişim, sosyal doku, toplumsal refah, yapılı çevre ve ulaşım

anlamında gelişen sorunları çözmeyi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda vizyon planı çerçevesinde ilçelerin plana göre çalışmalarını yapması önerilmektedir. Sonuç olarak Eyüp'te plan kapsamında bütüncül korumanın yapılması, somut ve somut olmayan miras envanterinin yapılması ve geliştirilmesi, arkeolojik katmanların sunulması, su miras ağı, endüstri miras ağı, afetlere karşı önlemler (risk envanteri, dijital ikiz, öncelikli müdahale, rölöve çalışmaları yapılabilir. Tez çalışmasında önerilen Eyüp'ün mimari mirasının belgeleme çalışmaları GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı tarafında devam etmekte ve tez çalışması içerisinde yer almaktadır. Çalışmada somut ve somut olmayan kültürel miras tespit çalışmaları gerçekleştirilmiş, dijital ve fiziki sunum yaklaşımları geliştirilmiştir. Su mirası için Eyüp'ün Kırkçeşme su isale hattı ve bu hattın üzerinde yer alan su yapıları tespit edilmiş, su mirası için dijital ve fiziki sunum yaklaşımları çalışmada önerilmiştir. Sonuç olarak çalışma kapsamında yapılan öneriler **(Bkz. Bölüm 5)**. İstanbul 2050 Vizyon Eylem Planı ile uyum göstermekte, benzer hedefler içermektedir. Çalışmanın ve vizyon planının benzer hedeflerin olması, çalışmanın Eyüp'te gerçeğe dönebilmesi için önem arz etmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Eyüp yerleşiminin çok katmanlı kültürel mirası bütüncül mimari koruma potansiyeli açısından tabiat varlıkları, somut mimari miras ve somut olmayan kültürel mirası olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Eyüp konumu ve coğrafi açıdan sınırlarının geniş olması nedeni ile içerisinde Haliç, Tavşan ve Bahariye adaları, Pierre Loti ve Amcazade Tepeleri, kuzeyde buluna su hafızaları ve ormanları ile farklı özellikte tabiat varlığına sahiptir. Çalışmada Eyüp'ün tabiat varlığı olarak değerlendirilen alanlar içerisinde Eyüp Merkezde olan dereler zaman içerisinde kaybolmuş, Pierre Loti Tepesi (1950'ler-2025) ve Amcazade Tepesinde (2023) imar faaliyetleri nedeni ile Pierre Loti Tepesindeki mezarlık alan üzerinde kayıplar yaşanmış, Amcazade Tepesi'nin tamamen üzerine yerleşilmiş ve iki tepenin silüetlerinde bozulmalar gerçekleşmiştir. Pierre Loti Tepesi ve Amcazade Tepesinin korunması için bölgelerin yakınlarına tampon bölgeler yapılması ve Haliç silüeti korunması için öneriler geliştirilmiştir **(Bkz. Bölüm 5.1)**.

Ülkemizde tabiat varlıkları 2863 sayılı yasa ile korunmaktadır. Yasa tabiat varlıkları açısında değerlendirildiğinde; tabiat varlığı tanımı yapılmış, tabiat varlıklarının nasıl korunmasına dair kanun maddeleri belirlenmiştir. Kanunda kültür ve tabiat

varlıklarının korunmasına dair maddeler bulunmakta ve nasıl korunacağına dair kurallar, kısıtlamalar ve sistemler tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar kanunun olumlu yanları olup, kanunlar geliştirilerek güncellenmektedir. Kanunun 1983 yılında çıkarılmış olması ve zaman içerisinde yeni ek maddelerin gelmesine rağmen iklim krizi, ekolojik çözümler, biyolojik çeşitlilik, tabiat varlıklarını korunmasındaki ilkelerin eksikliği, kurumlar arası yetki karmaşaları olumsuz yönleridir. Çalışma yapılırken 2863 numaralı kanuna değerlendirildiğinde tabiat varlığının tanımın eksik kaldığı görülmektedir. Tanımlamanın eksikliği nedeni ile Eyüp'teki tabiat varlıklarının tespitini güçleştirmekte, Eyüp'teki tabiat varlıklarının bazılarının yok olması ve bazılarında koruma problemlerinin oluşmasına neden olduğu düşünülmektedir. Eyüp sit sınırları içerinde kalan Pierre Loti ve Amcazade Tepesi'nin sınırlarına kadar yapılaşma gerçekleşmiş bu alanları olumsuz etkilemiştir. Haliç'te mevcut olan Tavşan Adası ve Bahariye Adası belirlenmiş olan sit sınırları içerinde yer almamaktadır. Bu alanların korunmasına dair yasal düzenlemeleri yapılması gerekmektedir.

Çalışmada, Eyüp'ün tarihsel açıdan katmanlarının değerlendirilebilmesi için İstanbul ve Eyüp'e ait hazırlanmış haritalar değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda tarihsel olarak; mahalle dağılımları, mezarlık, sahil sarayları, bağ ve bahçeler, anıtsal yapılar, demografik yapı, endüstri yapıları, eksi kent yol dokusu, kaybolan nitelikli yapı katmanlarının verilerine ulaşmak mümkündür. Eyüp mahallerinin, haritaların dönemlerindeki önemli yapı ve yapı gruplarının (saraylar, camiler, eğitim yapıları, çiftlikler, sanayi yapıları, tekkeler), mezarlıkların yerleri ve isimleri tespit edilmiştir. Kültürel mirasın korunmasında sadece varlığını sürdüren yapılar değil; kentin değişiminde var olmuş ve günümüze ulaşmayan yapıların da etkisi vardır. Bu bağlamda Eyüp'te somut mimari mirasın izleri 18. Yüzyıldan süre gelen haritalardan incelenmiş, mimari mirasın izleri ile yerleşim yerindeki kentsel değişim değerlendirilmiştir.

François Kauffer İstanbul Haritası'nda (1786-1820) mahalleler, mezarlıklar, anıtsal yapılar (Eyüp Cami, Zal Mahmut Paşa Cami vd.) ve Haliç kıyılarındaki saray alanları gösterilmiştir. Jean Baptiste Pierre Tardieu İstanbul Haritasında (1797-1801) yerleşim yerleri ve Bahariye kıyılarındaki Valide Sultan Sarayı görülmektedir. Kauffer ve Joseph de Hammer Haritası'nda (1836) 18 mahallenin olduğu anlaşılmaktadır. Bu haritada da ise Haliç kıyılarında yer alan sarayların ve köşklerin ismi verilmiştir. Yukarıda değinilen üç haritanın özellikler sanayileşme dönemine kadar olan süreçte

Eyüp'ün kaybolmuş olan Haliç kıyılarındaki saraylar ve köşkler katmanın tespiti için önemlidir. Eyüp'le ilgili yapılmış olan çalışmalarda Haliç kıyılarında yer alan sarayların yerleşimi ve isimleri belirtilmemiştir. Bu haritaların birlikte kıyaslama ve değerlendirmesi ile güneyden başlayarak, Beyhan Sultan Sarayı ve Şadiye Sultan Sarayı (2025-Feshane), Esma Sultan Sarayı (Alman Mavileri 1913-1914-Debbahahne, 2025 İBB otopark), Valide Sultan Köşkü (Moltke Haritası 1836-1837 İplikhane Kışlası) ve Maktul Oğlu Yalısı (2025 bilinmiyor) yer almaktadır. Bu bulgular eşliğinde ise **(Bkz. Bölüm 5.3.4)** saraylar ve köşkler katmanında kaybolan mimari miras üzerine yorumlama ve sunum önerileri getirilmiştir.

Eyüp'ün fiziki katmanına dair önemli tespitlerden biri de İstanbul'un sosyodemografik yapısını gösteren Stolpe Haritaları (1882) ile elde edilmiştir. Stolpe Haritaları (1882) ile Alman Mavileri (1913-1914), Eyüp Koruma Amaçlı İmar Planları (1979, 2017) katmanlandığında Eyüp'teki gayrimüslim yerleşim yerlerinin ve mahallelerinin yerleri ve sınırları tespit edilmiştir. Stolpe Haritalarında gayrimüslimlerin yerleşim yeri olarak 10 bölge görülmektedir. Haritadaki 10 bölgenin yaklaşık sınırları haritaların çakıştırılarak incelenmesi ile belirlenmiştir. 10 bölge içerisinden 3 bölgenin Ermenilere ait olduğu (19. yüzyılda), bir bölgenin Rum Ortodoks Mezarlığı (2025'te varlığını sürdürülmekte), bir bölgenin Musevi Mezarlığı (Alman Mavileri,1913-1914) olduğu tespit edilmiştir. Diğer 5 bölgenin hangi topluma ait olduğu bilgisine ulaşılamamış, farklı disiplinlerin bu bölgeler kapsamında gerçekleştireceği çalışmalarla bu alanların tespitleri yapılabilir. Ermenilere ait olan 3 bölgeden biri Ermeni Mezarlığı, diğerleri ise İslambey Mahallesi Surp Asdvadzadzin Kilisesi çevresi ve Nişancı Mahallesi Surp Yeğya Ermeni Kilisesi çevresidir. Eyüp'le ilgili yapılan çalışmalarda, kiliselerin çevrelerinde olan mahallerden söz edilmekte fakat mahallerin büyüklüklüleri hakkında bilgi verilmemektedir. Katmanlama sonucunda bu 2 mahallenin yaklaşık sınırları belirlenmiştir. Bu sınırları destekleyen veri ise kilise vakıfları arşivlerine göre; kilise vakıflarına ait olan mülklerinin eşleşmedir. Bu eşleme çalışmada tespit edilen sınırların doğruluğunu kanıtlar yöndedir. Çalışmada sınırlar içerisinde yapılar incelenmiş, sınırlar içerisinde kalan 1970 yılında tescillenen yapıların (inşa tarihi 19. yüzyılın sonları olabilir) cephe özellikleri karşılaştırılmış, bunun sonucunda bu yapıların ortak cephe özellikleri taşımadığı tespit edilmiştir. Bu yapıların gayrimüslim yapıları olduğuna dair hiçbir veri elde edilememiştir. **Kuşu (2019)** çalışmasında 18. Yüzyıldaki Eyüp'teki sosyal ve ekonomik hayatı ele almış,

Eyüp'te Müslümanların ve gayrimüslimlerin komşu olarak yaşadığını ve birbirlerine ev alım-satımı yaptığını arşiv belgeleri ile tespit etmiştir. Bu nedenle çalışmada tespit edilen sınırlar içerisinde kalan yapılar ve çevresindeki yapılar için rölöve ve restitüsyon çalışmaları yapılarak yapıların mekânsal anlamda değerlendirilmesi gerekmektedir, bu değerlendirme ile oluşturulacak plan tipleri gelecekteki tespit çalışmalara ışık tutabilecektir. Bu tespitlerle yapılarda mekânsal özellikler okunabilir, plan ve mimari elemanların incelenmesi ile dokuyu oluşturan yapıların kullanıcıları ve demografik yapısı hakkında bilgi edinilebilir.

Çalışmada somut mimari mirasın izleri ve mevcut mirasın değerlendirilebilmesi için 1979 ve 2017 yıllarına ait KAİP'ları ve raporları çakıştırılarak ve karşılaştırılarak incelenmiştir. Bu bağlamda bütüncül koruma kapsamında iki zaman arasındaki parsel, yeşil alan, yolların değişimi; mevcut ve kaybolmuş mimari mirasın değerlendirilmesi, 1979 yılında tescile önerilen ve çalışmanın yapıldığı döneme ulaşamayan mimari mirasın değerlendirilmesi yapılmıştır. Parsel boyutları ve yeşil alan değerlendirilmesinde; parsel büyüklüklerinin, yeşil alanların ve mezarlık alanlarının korunamadığı tespit edilmiştir. KAİP'larının katmanlaması ile yol genişliğinin değiştiği, mevcut tarihi doku üzerinde inşa edilen yolların bulunduğu yerdeki ve çevresindeki yapıların yıkıldığı görülmektedir. Ayrıca bu katmanlama sonucunda 1979-2017 yılları arasındaki Eyüp'te yaşanan doku kaybını ortaya çıkmıştır. Özellikle Nişancı ve Düğmeciler Mahallelerinde tescile önerilen ama kaybolan sivil mimarlık örneklerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Öneriler bölümünde bütüncül koruma kapsamında ilgili parsel büyüklüklerinin korunması, geleneksel kat yüksekliklerinin-yapı saçak kotlarının ve silüetin korunması ile ilgili değerlendirmeler ve öneriler yapılmıştır **(Bkz. Bölüm 5.1)**.

Çalışmadaki mimari mirasın tespiti için Eyüp'te bulunan mevcut mimari miras, 2017 tarihli İBB yapı tescil listesinden araştırılmıştır. Değerlendirme sonuca göre Eyüp ilçe sınırları içinde 1193 tescilli yapı mevcuttur. Bu yapıların %45 sivil mimarlık örneği, %19 su yapıları, %23 mezarlık, türbe ve hazire yüzde dağılımı ve geri kalan %13'lük bölümünü sırasıyla cami, teke, kentsel öğe (duvar, kalıntı vb.), medrese ve ticari yapılar oluşturmaktadır.

Yapıların dağılımında ilk sırayı alan tescilli sivil mimarlık örneğinin çokluğu buradaki toplumsal yaşamın yoğunluğunu ve alanın Osmanlı Dönemi'nden beri devam eden yerleşim yeri olma karakterini işaret etmektedir. Eyüp'te yapılan tez çalışması

süresince (2019-2025) konut dokularının süreç içerisinde bakımsızlıktan harap halde olduğu ve hatta bazı konut yapıların yıkıldığı tespit edilmiştir. Sivil mimarlık örneklerinde mülkiyet problemleri olduğu, yapıların çok varisli olması nedeni ile herhangi bir müdahale yapılamadığı Eyüpsultan Belediyesi ile yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Tescilli konut yapı stoğunun sayıca en fazla olduğu Eyüp'te yapıların zaman içerisinde kaybolması Eyüp'ün mimari mirasına olumsuz etkisi olacaktır.

Eyüp'ün fiziki katmanlarında bir diğer miras katmanı su yapılarıdır. Eyüp'ün su mirası oranın 2017 yılı İBB yapı tescil listesinde fazla olması Tarihi Yarımadaya ulaşan ve Eyüp içerisinde dağılan Mimar Sinan mimarisi Kırkçeşme Su yollarının üzerinde bulunmasının etkisi vardır. Su yapılarının özellikle çeşmelerin dağılımı değerlendirildiğinde Eyüp'te mahalle yerleşiminin neredeyse hepsine ulaştığı anlaşılmaktadır.

Çalışmada tescilli yapıların inşa edildikleri dönem analizi yapılmıştır. Eyüp'te sivil mimarlık örneklerinin sayısı 546'dır ve bu yapıların 483'nün inşa tarihi bilinmemektedir. Bu nedenle Eyüp'te inşa tarihi bilinmeyen yapıların oranı %72 olup, sivil mimarlık örneklerinin oranı bu sayıyı etkilemektedir. İnşa tarihleri tespit edilen 410 adet yapının %2'si 15. yüzyıla, %8'i 16. yüzyıla, %2'si 17. yüzyıla, %8'i 18. yüzyıla, %5'i 19. yüzyıla ve %3'ü 20. yüzyıla aittir. Bu değerlendirmede yapılaşma hızının 16 ve 18. yüzyıllarda %16 ile daha yoğun olduğunu görülmekte, analizler mimari ve kentsel dönüşümün izlerini ortaya koymaktadır. Çalışmada yapılan bu gruplandırma analizleri Eyüp'ün mimari potansiyelini yansıtmaktadır. Bu potansiyelin bütüncül koruma kapsamında değerlendirilebilmesi için yapı grupları ya da yüzyıl sınırlamasına gidilmeden bütün yapı katmanları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece tüm katmanlar ele alınmış, kaybolan yapı ve yapı gruplarının katmanlaşma tespitleri yapılmıştır.

Eyüp'ün mimari miras katmanlarından dini yapılar, su mirası, sivil mimarlık örnekleri, eğitim yapıları, Mimar Sinan yapıları, endüstri yapıları ve Cumhuriyet Dönemi yapıları olarak literatürden ve mevcut durumları değerlendirilmiştir. Dini yapılar başlığı içerisinde camiler ve mescitler, tekkeler, kiliseler, mezarlıklar ve türbeler incelenmiştir. Tez çalışması süresince 14 adet cami ve mescitlerde GTÜ Mimarlık Bölümü arşivinden Tarihi Yapıların Analizi ve Koruma Stüdyosu kapsamında rölöve çalışmaları yapılmış, restorasyon projelerinden yararlanılmıştır. Güncel koruma durumları değerlendirildiğinde, yapılara ihtiyaçtan dolayı ek bölümler eklendiği ve

yapıların özgün formları bozulmuştur. Yapıların çoğunun cephesi muhdes malzemeyle, iç mekânlarının beden duvarları muhdes seramik malzeme ile kaplanmıştır. Cami ve mescitlerin korunması yapılara eklenen mekanların ve muhdes eklerin kaldırılıp yerine bu ihtiyacı karşılayabilecek şekilde çözüm önerileri yapılması gerekmektedir. Dini yapılar içerisinde yer verilen tekke yapıları literatürden karşılaştırılarak değerlendirme yapılmış, 41 adet farklı tekkenin olduğu tespit edilmiştir. 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılması ile yapıların âtıl duruda kalması ve bazıları yok olmuştur. Tekkelerin sayısının ve yerlerinin tespiti için ortak bir alt yapı oluşturulmalı ve oluşturulacak CBS ve dijital haritalandırma ile tekkelerin durumunun belirlenebileceği düşünülmektedir: 29 adet teke yapısı çalışma kapsamında ele alınmış, mimari programları mevcut durumları değerlendirilmiştir. Günümüze ulaşan tekke yapılarından bir bölümü cami ya da kültür merkezi olarak işlevlendirilmiştir. Bu yapı grubu Eyüp'ün sosyokültürel ve somut olmayan kültürel mirasını da temsil etmekte olup, mirasın korunabilmesi, tanıtılması için çalışma kapsamında somut ve somut olmayan mirası kapsamında yorumlama ve dijital/fiziki sunum önerileri getirilmiştir **(Bkz. Bölüm 5.2.1.1.3)**.

Dini yapılar grubu içerisinde kilise yapıları da ele alınmıştır. Eyüp'te 3 adet kilise mevcut olup, bunlardan 2'si Ermeni kilisesi, 1'i ise Ortodoks Mezarlığı içerisinde olan Rum Ortodoks Kilisesidir. Eyüp Ermeni kiliseleri değerlendirilirken kiliselerin mimari özellikleri ile Eyüp'te Ermeni toplumunun varlığı değerlendirilmiştir. Günümüzde (2025) Eyüp'te birkaç Ermeni ailenin dışında yaşayan aile mevcut değildir. Bu nedenle kiliselerden sadece İslambey Mahallesinde bulunan Surp Asdvadzadzin Kilisesinde ayda bir kere dini ritüel gerçekleşmektedir. Bu iki kilisenin mimari programları ve planları benzer özelliktedir. Çalışmada Surp Asdvadzadzin Kilisesi'ne ulaşılabilinmiş ve GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi'ndeki planlar kullanılarak mimari ve SOKÜM değerlendirilmeleri yapılmıştır. Kilisenin aktif halde kullanılıyor olması nedeni ile yapıda süreç içerisinde onarım çalışmaları yapılmakta ve bu sayede yapı korunmaktadır. Kilise yapıları, Eyüp'te yaşamış olan gayrimüslim toplumun en önemli fiziki miras izleridir. Bu nedenle yapıların korunması ve gelecek kuşaklara aktırılması gerekmektedir. Kiliselerin korunabilmesi, sürekliliğinin sağlanabilmesi ve değerinin anlamını anlatabilmek için çalışmada kültürel mirasın yorumlanması ve sunulması kapsamında dijital/fiziki sunun yaklaşımları geliştirilmiştir **(Bkz. Bölüm 5.2.1.1.4)**.

Eyüp mezarlıkları kültürel peyzaj alanı oluşumudur. Eyüp'te Müslüman, Hristiyan ve Musevi mezarlıkları mevcuttur. Bu mezarlıklardan Tokmaktepe Mezarlığı, Musevi Mezarlığı ve Eyüp içerisindeki hazireler imar faaliyetleri kapsamında 1970'li yıllardan itibaren kaybolduğu tespit edilmiştir. Eyüp Mezarlığı'nın çeperine inşa edilen yüksek katlı yapılar nedeni ile Haliç silüeti bozulmuştur. Çalışmada yapılan önemli bulgulardan biri de günümüze ulaşmamış olan Musevi Mezarlığı'nın Alman Mavileri (1913-1914) ve Talat Anal Haritasından tespitidir. Bu mezarlığın üzerinde çalışmanın yapıldığı dönemde (2025), belediyeye ait ekmek fabrikası mevcuttur. Mezarlık alanları Eyüp'ün toplumsal hayatında ve somut olmayan kültürel mirasında önemli bir yere sahiptir. Bu geleneklerin, ritüellerin, toplumlarının izlerinin ve kentsel dokunun korunabilmesi için bu alanlar ve içerisinde yer alan mezar ve mezar taşlarının korunması gerekmektedir. Mezarlıkların ve mezarlık alanlarının korunabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi ve değerinin anlamını anlatabilmek için çalışmada kültürel mirasın yorumlanması ve sunulması kapsamında dijital/fiziki sunun yaklaşımları ve rota önerilmiştir **(Bkz. Bölüm 5.2.1.4.3)**. Bu sunum yaklaşımlarının kaybolan mezarlıklarının yerlerinin gösterilmesinde toplum hafızası açısından önemi bulunmaktadır. Tanman'ın bir "İslam Nekropolü" olarak niyetlendirdiği Eyüp'te kaybolan Tokmaktepe Mezarlığı diğer mezarlıklar önem taşımaktadır. Ayrıca mezar taşlarının ifade etmiş olduğu anlamları gelen ziyaretçiye fiziki ve dijital sunumu ile dönemin gelenekleri hakkında bilgi sunacaktır.

Eyüp'ün su mirasının ve kent içi dağılımının ve mevcut durumu tespiti için Kırkçeşme Suları'nın Eyüp'e geliş yolu ve Eyüp'te dağılımı 1979 ve 2017 KAİP'larının katmanlanması ile değerlendirilmiştir. Kırkıçeşme su isale hattının büyük bir bölümü mevcut olan 2017 KAİP'nında yer almamaktadır. İsale hattının 1979 yılına ait planda tespit edilmesi ve bu iki KAİP'in katmanlaması ile Kırkçeşme Su Yollarının Eyüp içerisinde dağılan isale hattının üzerindeki çeşmelerden, sebillerden, hamamlardan, külliyelerden ve camilerden oluşan 58 adet yapı tespit edilmiş, isale hattının ve üzerindeki yapıların birbiri olan ilişkileri haritalanarak görselleştirilmiştir. GTÜ Mimarlık Bölümü Tarihi Yapıların Analizi ve Koruma Stüdyosu arşivi kapsamındaki 39 adet çeşme yapısının rölöve çalışmaları yapılmış, mevcut durumu tespit edilmiş ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Çeşmelerin 20 tanesi fonksiyonun yitirdiği, malzeme bozulmalarına uğradığı görülmüştür. Su yapıları içerisinde yer alana 9 adet hamam tespit edilmiş ise de bunlardan 5'i günümüze ulaşmış, Bahariye Mevlevihanesi

Hamamı ve Rami Kışlası Hamamı rekonstrüksiyon ile inşa edilmiş, dördü ise varlığını sürdürememiştir. Su kültürü açısında önemli olan, kent yerleşimini etkileyen su yapılarının korunması ve tekrar aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda su mirasının korunabilmesi, sürekliliğinin sağlanabilmesi ve değerinin anlamını anlatabilmek için çalışmada kültürel mirasın yorumlanması ve sunulması kapsamında dijital/fiziki sunun önerileri geliştirilmiştir **(Bkz. Bölüm 5.2.1.4.1)**.

Eyüp'ün mimari miras katmanı içerisinde eğitim yapılarının 2019 yılı itibari ile günümüz durumları değerlendirilmiştir. Eğitim yapılarının içerisinde sıbyan mekteplerinin, mekteplerin, medreselerin, rüşdiyelerin ve azınlık okullarının literatürdeki ve güncel durumlarına dair veriler toplanmış, tablolaştırılmış **(Tablo 4.22-Tablo 4.27)**, konumları literatürden ve tarihi haritalardan yer tespiti yapılmıştır. Eğitim yapılarının literatürdeki isimleri ve konumları karşılaştırılarak eğitim yapılarının sayılarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Sıbyan mekteplerinde hakkındaki literatür ile İBB Eyüpsultan tescil listesi (2017) karşılaştırılmış, toplamda 23 sıbyan mektebinin ismi tespit edilmiştir. Medreselerde mekteplerinde hakkındaki literatür ile İBB Eyüpsultan tescil listesi (2017) karşılaştırılmış 12 medresenin varlığı tespit edilmiştir. Rüşdiyelerde ise **Kara (1994)** ve **Haskan (1996)** listeleri karşılaştırılmış ve 7 adet yapının olduğu görülmektedir. Bu karşılaştırmalar yapılırken literatürdeki bazı eğitim yapılarının ismi ve yeri uyumlu iken bazılarının isimlerinde ve sayılarında uyumsuzluk mevcuttur. Bu uyumsuzluk tespit edilen yapılar ya kaybolmuş ya da farklı arşiv araştırmaları sonucu ulaşıldığı sonucuna varılmıştır **(Tablo 4.22, Tablo 4.23, Tablo 4.25, Tablo 4.27)**. Çalışmada literatürden tespit edilen eğitim yapılarını bir kısmı tescil listesinde yoktur. Bu bağlamda çalışmada oluşturulan ve ileride tespit edilebilecek bu eğitim yapılarının CBS tabanlı alt yapılarda işlenerek bir veri tabanı oluşturulması ile bu gruplarındaki isim ve konum karmaşasının giderilebileceği ön görülmektedir.

Eyüp'ün mimari miras katmanları içerisinde yer alan Mimar Sinan yapıları **Saatçi (2000)** ve **İBB Eyüpsultan tescil listesi (2017)** birlikte değerlendirilmiştir. İBB Eyüpsultan tescil listesinde 2017 yılında varlığını sürdüren yapılar yer alırken, Saatçi'nin listesinde ise literatürden tespit olmuş olduğu Semiz Ali Paşa Saray yapısı mevcuttur. Mimar Sinan yapılarının korunabilmesi, sürekliliğinin sağlanabilmesi ve değerinin anlamını anlatabilmek için çalışmada kültürel mirasın yorumlanması ve

sunulması kapsamında Tarihi Yarımadadaki Mimar Sinan Yapılarını da içine alabilecek bütünleşik bir miras rotası önerilmiştir **(Bkz. Bölüm 5.2.1.4.2)**.

Eyüp'te endüstrileşme, Eyüp tarihi, sosyoekonomik, sosyokültürel ve yerleşim yerinin şekillenmesinde önemli bir kırılma noktasıdır. 19. yüzyılda başlayan endüstrileşme ve fabrikaların inşası 1980'e kadar devam etmiş, 1980'den sonra ise sanayi yapıları yıkılmıştır. Yıkımlarda Haliç kenarlarında nitelikli olabilecek endüstri yapıları korunmamış, endüstri mirası olarak Feshane, Santral İstanbul ve bir fabrika bacası yapısı (Silahtarağa Mahallesi, 22/1 ve 38/1 parselleri arasında kalan alanda) kalmıştır. Bu yapıların korunmaması Eyüp'ün kültürel miras katmanının ortadan kalkmasına neden olmuş, temsil ettiği dönemin sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısının temsiliyetini yitirmiştir. Endüstri mirası korunması ülkemizde yasal statüdeki henüz yer belirlenememiş, 2863 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yer almamaktadır. Endüstri mirasının korunması için öncelikle yasal statüdeki yerinin belirlenmesi gerekmektedir. Ülkemizde miras ile ilgili envanter oluşturma çalışmaları akademik ve kurumsal kapsamda devam etmektedir.

Eyüp'ün fiziki katmanını içerisinde Cumhuriyet Dönemi ait 3 eğitim yapısı, 2 camii, 1 sağlık ve 1 yapısı olmak üzere 7 adet yapı tespit edilmiştir. Bu yapılar günümüzde de özgün fonksiyonları ile kullanılmaktadır. Yapıların özgün mimari durumu değerlendirildiğinde eğitim yapıları ve köprü yapısının özgünlüğünü koruduğu, hastane yapısına ek yapılar inşa edildiği görülmektedir. Çalışma kapsamında tespit edilen Üçşehitler Cami'nde ise özgün cephe tasarımın bozulduğu ve inşasından sonra yapıya yapılan eklerle kütlesel hacminin ve plan kurgusunun bozulduğu tespit edilmiştir. Cumhuriyet Döneminin mimari farklılığını temsil eden bu yapıların özgün mimari özellikleri ile korunması gerekmektedir. Döneme ait bu yapılar Eyüp'ün mimari miras katmanını zenginleştirmektedir. Eyüp'te döneme ait yapıların tespit çalışmaları yapılma, tespit edilen yapılar özellikleri tespit edilerek GIS tabanlı bir alt yapıda toplanmadır. Türkiye'de Cumhuriyet Dönemine ait yapılar, Türkiye DOCOMOMO Çalışma Grubunda (Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları) farklı meslek gruplarının (mimar, iç mimar, şehir plancıları vb.) tespitleri ile belgelenmektedir. Eyüp'te tespit edilecek yapı ve yapı grupları bu sempozyumlar kapsamında belgelenmeli ve tanıtılmalıdır. Oluşturulabilecek bir miras rotasına dahil edilerek Cumhuriyet Dönemi yapılarının tanıtımı ve korunması sağlanabilir.

Eyüp'ün diğer bir kültürel miras katmanı, somut olmayan kültürel miras katmanıdır. Eyüp'te somut olmayan kültürel miras katmanı, literatür çalışması, alan çalışması ve yerinde gözlem çalışmaları ile gerçekleştirilmiştir. **Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'ni (2003)** temel alarak yapılan çalışmalarda Eyüp'te toplumsal uygulamalar, el sanatları/üretim ve yeme/içeme gastronomi alanlarında SOKÜM tespit edilmiştir. Toplumsal uygulamalar; dini inançlar ve uygulamalar olmak üzere 2 kategoride incelenmiştir. Dini inançlarda Eyüp'te yaşamış olan Müslüman ve Ermeni Hristiyanların ritüelleri incelenmiştir. Müslümanların gerçekleştirdiği ritüeller Eyüp Sultan Cami ve Türbe odaklı gerçekleşmektedir. Uluslararası dini merkez olan Eyüp Sultan Türbesi ve Cami çevresinde gelişen ritüelleri ve uygulamaları bölgede; türbelerin, tekkelerin, mezarlıkların, oyuncakçılar çarşısının, imaretin inşasına ve yerleşim oluşmasının temel nedenidir. Ermen ritüelleri, Eyüp'te kendilerine ait olan bayramları, kiliselerde gerçekleştirmiş oldukları vaftiz, kutsal yağlama ve kutsal kominyondur. Ermenilerin zamanla Eyüp'ten göçmesi ve birkaç ailenin dışında kalmamış olması nedeniyle kiliselerde vaftiz ve kutsal yağlama ritüeli gerçekleştirilmemektedir.

Uygulama olarak ise; Eyüp'te Müslümanların gerçekleştirmiş olduğu uygulamaların Kılıç Kuşanma Töreni haricinde sünnet çocuklarının ve yeni evlenenlerin türbe ziyareti, imaret, ramazan şenlikleri, adak ve kurban geleneklerinin gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Eyüp'te el sanatları-üretim kapsamında; oyuncakçılık, çömlekçilik, dericilik, taşçılık, çiçekçilik, fes-kumaş üretimi ve bürümcek kumaşı üretimi tespit edilmiştir. Bu unsurlar içerisinde sadece oyuncakçılık varlığını sürdürmektedir.

Yeme-içme gastronomi mirası içerisinde kebap, kaymak, turşu, Eyüp Halkası ve Eyüp güveci unsurları tespit edilmiş, bu unsurlardan turşu, halka ve güveç varlığını devam ettirmektedir.

Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'nin (2003) tanımın içerisinde kültürel mekânların yer alması, somut olmayan kültürel mirasın ve bellek mekânlarının korunması vurgusunun yapılması nedeni ile mekânın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu vurgu ve koruma ilişkisi temel alınarak, çalışmada tespit edilen tüm bu somut olmayan kültürel miras unsurlarının mimarlık ve mimari koruma ile ilişkisinin kurulması amacı ile bu unsurların icra edildiği ya da üretildiği mekânlar ele alınmıştır **(Tablo 4.43)**.

SOKÜM ve mekânlarının ilişkileri değerlendirilirken, SOKÜM'ın mekânı nasıl etkilediği, icra ve üretim için mekânın nasıl olması gerektiği, mekân organizasyonları önem taşıdığı görülmüştür. SOKÜM'ın ve mekânlarının tüm ilişkilerini anlaşılabilesi ilişkiler ağı tablosu oluşturulmuştur **(Şekil 4.100)**. Sonuç olarak Eyüp'te gelişen tüm somut olmayan kültürel miras ve miras mekânlarının birbirini karşılıklı olarak etkilemektedir. SOKÜM'ın birbirleri ile ilişkileri değerlendirilirken, ilişkilerin nasıl olması gerektiği ile ilişkiler matrisi hazırlanmıştır **(Tablo 4.44)**. Söz konusu çözümde mirasın ritüel, mekân ve malzeme olarak ortak özellikleri ele alınmış, miras arasındaki ilişkiler, bu üç özellik bakımından ortaklıkları ile değerlendirilmiştir. Miras unsurlarının bazılarının sadece mekân, bazılarının mekân ve ritüel, bazılarının ise malzeme açısından ortak özellik taşıdığı görülmüştür. Bu ortak özellikler, tüm somut olmayan miras unsurlarının birbirini etkilediğini ve birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu ve bütüncül koruma ile sürdürülebileceğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada Eyüp'ün fiziksel katman ve SOKÜM katmanının değerlendirilmesi kapsamında yerleşim yerlerindeki sokak isimlerinin değişimi ile kaybolan ve yenilene sokak isimleri değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken Alman Mavileri Haritası (1913-1914), 1934 İstanbul Şehir Haritaları (1934), 2025 uydu fotoğrafları katmanlanarak kullanılmıştır. Alman Mavileri Haritası (1913-1914) Osmanlı Dönemi'nde hazırlanan harita olup, Cumhuriyet Dönemi 1934 İstanbul Şehir Rehberi ile karşılaştırıldığında, Eyüp'te 123 adet sokağın ismi değişmiştir. Bu 2 haritanın ilki Osmanlı, ikicisi Cumhuriyet Dönemi haritalarıdır. Yönetimin değişmiş olması ile sokak isimlerinde değişim olduğu düşünülmektedir. Yeni eklenen sokak ya da cadde tespit edilememiştir. 1934 İstanbul Şehir Rehberi ile 2025 uydu haritası verileri katmanlandığında; 32 adet sokağın D100 Karayolu ve kazıklı yol nedeni ile kaybolduğu, 21 sokak/caddenin isminin değiştiği görülmektedir. SOKÜM kapsamında yapılan bu değerlendirmede kent belleğinin, toplumsal hafızanın anlaşılması için bir yöntemdir. Bu durumu **Özkan ve Yoloğlu (2005)**, sokakların bellek oluşturulduğunu, mekâna ilişkin belleği geleceğe taşıdığını, sokak isimlerin süreç içerisinde kendiliğinde değiştiğini ya da belleği değiştirmek için kullanıldığını belirtmektedirler. Eyüp'teki sokak ve cadde isimlerinin değişimi yönetim, kültürel, sosyal ve mekânsal dönüşümün ipuçlarını vermektedir. Bu isim değişiklileri ve eski isimler toplum arasındaki anlamı, o bölgede gerçekleşen zanaat ve yaşam biçiminin mekânsal izdüşümü, o bölgede bulunan anıtsal yapıların ve önemli şahsiyetlerin

isimlerinin bir yansımasıdır. Bu değişimlerin yansıması SOKÜM'ın dijitalleştirilmesi ile kullanılarak kent belleğindeki yerinin korunması gerekmektedir.

Beşinci Bölüm; Eyüp'ün kültürel mirası için Üçüncü Bölümdeki Eyüp tarih araştırması ve Dördüncü Bölümdeki mimari miras ve SOKÜM tespitleri ile İkinci Bölümdeki Valetta İlkeleri uyarınca kültürel mirasın yorumlanması ve sunulması literatüründen yararlanılarak Eyüp özelinde temalar geliştirilmiştir. Temaların oluşumunda, mirasın unsurlarının tematik değerlendirme potansiyeli temsil gücü, yaşayan kültür ölçütü, sunum potansiyeli, katılma ve öğrenme, sürdürülebilirlik ve yaratıcı endüstri ile uyumu araştırılmıştır. Tematik değerlendirme potansiyeli 4-5 puan alan temalar potansiyel temalar, 1-3 puan alan temalar potansiyeli arttırılabilecek temalar olmak üzere ayrılmıştır. Potansiyel temalar içerisinde; Eyüp Sultan Türbesi ve Osmanlı'dan günümüze ziyaret geleneği teması, tekkeler ve Osmanlı'nın dini ve tasavvuf mirası teması, cülus yolu, Eyüp gayrimüslimleri yerleşimleri ve kutsal mekânları teması, oyuncakçılar çarşısı teması, taşçılık teması, kahvehane kültürü teması, su mirası: Kırkçeşme isale hattı su mirası rotası, Eyüp Mimar Sinan yapıları rotası ve Eyüp mezarlıkları teması önerilmiştir **(Tablo 5.2)**. Potansiyeli arttırılabilecek temalar içerisinde; çiçekçilik teması, Eyüp' ün değişen yüzünde kaybolan yapıların dijital ya da fiziki sunumu, çömlekçilik teması ve bürümcek kumaşı teması önerilmiştir **(Tablo 5.2)**. Potansiyel ve potansiyeli arttırılabilecek temalar içerisinde yapılara ve sokaklara yeni işlevler oyuncakçılık, çömlek üretimi, çiçekçilik ve bürümcek kumaşı üretimi, önerilmiş, dijital sunum önerileri (VR, AR, CBS tabanlı kültür haritaları), fiziki sunum önerileri (zemin değişim, fiziki panolar, seyir noktaları), atölyeler, eğitimler ve miras rotaları önerilmiştir. Tüm bu temalar için mirasın yeniden tanımlanması, mirasın yeniden üretilmesi, eğitimler ve atölyeler düzenlenerek mirasın korunmasında sürdürülebilirlik için usta-kalfa-çırak ilişkisinin oluşturulmasına, atölyeler ve sergilerle tanıtılmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir. Çalışmada geliştirilen temaların mimari mirasa etkisi değerlendirildiğinde; mimari mirasın ve mimari mirasın somut olmayan yönlerinin anlatılarak anlamlandırılmasına, mimari miras ve SOKÜM'ın yaşatılması ve korunmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Anlamlandırılan mimari mirasın ve SOKÜM'ın toplum tarafında bir bağ kurularak koruma çabalarının geliştirebilecektir. Temaların oluşum ile mimari miras ile SOKÜM bir araya gelecek, belli bir tema altında toparlanabilecek ve bu sayede yaratıcı endüstri

ile sunumları gerçekleştirilebilecektir. Temaların yaratıcı endüstriler sunumu ve anlatımı ile yerel halk ve ziyaretçilere katılımcı bir öğrenme süreci yaratabilecektir.

6.2. Çalışmanın Sonuçları Kapsamındaki Öneriler

Türkiye'de kültürel mirasın korunması, 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu ile sağlanmaktadır. Kanunun amacı, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tanımlarını yapmak, varlıklar üzerinde yapılacak işlemleri/faaliyetleri düzenlemek ve koruma ile ilgili teşkilatlanmayı sağlamaktır. Kanun kapsamına; kültür varlıkları, tabiat varlıkları, sit alanları, koruma alanları ve taşınır kültürel varlıklar girmektedir. Kanun kapsamında koruma kurulları oluşturulmuş, kurullar kültür varlıklarının tespiti tescili, sit alanlarının belirlenmesi, kültür varlıklarında yapılacak izinlerin verilmesi ve restorasyon uygulamalarının denetlenmesini sağlamaktadır.

Türkiye'de tarihi çevrenin ve kültürel mirasın korunmasında sorunlar mevcuttur. Bu sorunlar; kullanıcı değişimi, restorasyon ve yeni yapıların inşası, yapıların terk edilmesi ya da kullanılmayan mekânları ve mimari elemanların değişimi, cephelerde onarımın öncelik kazanması, turizm etkisi ile somut öğelerin daha çok vurgulanması, özgün bağlamın fiziki özellikleri üzerinden yapılması, kültürel uygulamaların özgün bağlamından koparılarak somut olmayan kültürel mirasın somut mirastan ayıran koruma düşüncesidir. Ayrıca restorasyon uygulamalarındaki sorunlar, somut ve somut olmayan kültürel mirasın korumanındaki yasal düzenlemelerdeki ayrılık, uygulamadaki kurumların uyum sorunları, bütüncül koruma eksiklikleri, yönetimlerin somut ve somut olmayan kültürel miras politikalarından uyumsuzluklar mirasın korunmasındaki problemlerdir. Toplumsal ve ekonomik değişimler (değişen toplum gereksinimleri; sosyal yapıdaki değişimler, ekonomik problemler), fiziksel müdahaleler ve kontrolsüz yapılaşma (tarihi çevrelerde bakımsızlık, terk, bayındırlık faaliyetleri; rant baskısı ile tarihi çevre karakterine uygun olmayan yapılar, çevre düzenlemeleri, yeni yolların açılması ve mevcut yolların genişletilmesi; yapılaşma baskısı; küçük parsellerin birleştirilerek büyük boyutta ve yüksek gabarili yapıların inşası; silüete uygun olmayan yapıların inşası; tarihi yapılara üzerine yapılan kontrolsüz ve uygun olmayan ekler), planlama ve yönetim eksiklikleri (kent planları ve mevcut imar planlarının arasındaki uyumsuzluk; yetersiz ya da uygun olmayan

koruma politikaları, denetimsizlik), doğal afetler (deprem, sel, yangın) gibi sebepler tarihi çevrenin bozulmasına neden olmaktadır.

Eyüp'te kültürel mirasın ve tarihi çevrenin korunmasındaki sorunlar Türkiye'deki koruma sorunları ile paralellik göstermektedir. Eyüp'te Kültürel miras hakkında toplum bazı kesimindeki farkındalığın az olması alan çalışmaları sırasında yerinde gözlemlenmiştir (tarihi yapılara yapılan bilinçli ve bilinçsiz müdahalelere, vandalizm). Mimari mirasın korunmasında yetersiz finansal kaynaklarının olduğu alan çalışmaları sırasında yapı sahiplerinden ya da vakıflardan öğrenilmiştir (onarım ve restorasyon için yeterli finansmanın sağlanamaması). İmar planlarındaki sorunları (kat yükseklikleri ve büyük kütleli yapıların inşası, meydan düzenlemeleri), imar faaliyetleri (kazıklı yolun inşası, Haliç Köprüsü ve bağlantı yolları, tarihi dokudan geçen yolların olması gerekenden fazla genişletilmesi) kültürel miras üzerindeki yetersiz hukuki düzenlemeler (miras, veraset), miras üzerindeki doğal ve çevresel etmenler (su yolları, dere kapatılması, yeşil alanların ve mezarlık alanlarının tahribatı), miras ile ilgili uzman eksikliği ve turizm baskısı problemleri mevcuttur.

Ayrıca 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanununda somut olmayan kültürel mirasın tespiti ve korunmasına dair bir kararın olmayışı Eyüp'ün SOKÜM'ınım tespitinde ve korunmasında da doğrudan etkilemektedir. Eyüp'te SOKÜM atölyeleri ve SOKÜM'ın tanıtımı için etkinlikler düzenlenmektedir. Fakat bu kapsamda herhangi bir tescil kararı alınmamaktadır, somut ve somut olmayan, bütüncül korumasına dair bir çalışma yapılmamıştır. Benzer şekilde Eyüp için hazırlanmış KAİP'larına ve vizyon planlarına benzer bütüncül koruma kararları yansımamıştır. Eyüp'ün özelinde bütüncül korumada somut ve SOKÜM'ın birlikte alınması ile Eyüp gibi manevi anlamda önemli olan, içerisinde bulundurduğu SOKÜM unsurlarını oluşu bunların yasalarla korunması kültürel mirasın alanın anlam bütünlüğü korumasında etkili olacaktır. Anlam bütünlüğünün korunması toplumsal kabulü arttırarak koruma çalışmalarında katılımı arttırabilir ve toplum katılımı sağlanabilir. Bu kapsamda yapılacak olan yerel bilgi (geleneksel el sanatları, inşa teknikleri, gastronomi vb.) korunması sağlanabilir. SOKÜM'ın somut mekanlarda yerinde korunması ile SOKÜM'ın sürekliliği sağlanabilir. Bunun için Eyüp ve Eyüp ile ilgili çalışan kurumlar envanter ve belgeleme çalışmaları yapmalı, mekanlar ve SOKÜM ilişkilerini kurabileceği çalışmalar yapmalı, mirasın taşıyıcısı olan sanatkârlar ve zanaatkarlar sürece dahil edilmeli, toplumun katılımı sağlanmalı, miras

alanları ve kent içi miras unsurlarını barındıran yerlerde yorumlama ve sunum altyapıları tasarlanmalıdır.

Eyüp ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirasına yeterince değinilmemiş, Eyüp'ün mimari mirası ve kentsel alanları ile ilişki kurulmamıştır. Çalışmada Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel mirasının bütüncül korunmasına yönelik ve mirasın sunumuna yönelik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ancak yasal yönetmelikler, yönetimsel problemler üzerine çalışmanın yapıldığı süreç boyunca eksikliklerin olduğu ve problemlerin yaşandığı görülmüştür. Eyüp özelinde çalışan İstanbul'da İstanbul 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İBB Kültürel Miras ve Eyüpsultan Belediyesi koruma ve uygulama çalışmalarına devam etmektedir. Çalışma süresince (2019-2025) GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı lisans/lisansüstünün dersleri kapsamında tarihi yapılar için kurumlarda izin ve belge talebinde bulunulmuş, kurumlar arası iletişimsizliğin ve altyapı eksiklikleri nedeni çalışılacak yapıların izinleri ve belge temininde problemler yaşanmıştır.

Belediyeye ait kuruluşlar içerisinde EYSAM (Eyüpsultan Araştırma Merkezi) ve Eyüpsultan Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü bulunmaktadır. Etüd Proje Müdürlüğü ilçede yürütülen yeni ve tarihi yapılardaki süreçleri yönetmektedir. 2022 yılına kadar Eyüpsultan Belediyesi bünyesinde İBB'ye ait KUDEP (Koruma Uygulama Denetim Müdürlüğü) mevcut iken başarılı çalışmalar yapmışsa da kapatılmıştır. Etüd Proje Müdürlüğünden önce ilçede tarihi yapılardaki çalışmaları KUDEP birimi yönetmemiştir. Eyüp'te mimari miras ile doğrudan ilgilen KUDEP biriminin kapatılıp bir başka birimin altında çalışması mimari miras olan odağın düşmesine neden olmuştur. Belediyenin diğer bir kuruluşu olan EYSAM'nin amaçları içerisinde; Eyüpsultan'ın kültürel mirasını belgelemek, bunlar üzerine belge toplamak, yerel kültürün korunmasını ve yaygınlaşmasını sağlamaktır. Ayrıca EYSAM'den arşivinde Eyüp ve İstanbul'a dair belgeler yer almaktadır. 2019-2025 yılları arasında GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı lisans/lisansüstünün dersleri arşivi hem belediye hem de EYSAM ile paylaşılmıştır. Eyüpsultan'da sivil toplum kuruluşları içerisinde 2024 yılında kurulmuş olan Eyüp Kültürel Mirası Koruma ve Tanıtma Derneği faaliyet göstermektedir. Derneğin çalışma alanları içerisinde; Eyüp'ün kent ve mimarlık tarihini içeren araştırma ve projeler hazırlamak, zanaat ve kültürel miras projeleri hazırlamak, inanç kültürünün araştırılması ve endüstri mirasın

araştırılmasıdır. EYSAM ve Eyüp Kültürel Mirası Koruma ve Tanıtma Derneği zaman zaman Eyüp'ün mimari mirası ve kültürel mirası ile ilgili çalışmalar, sergiler, konferanslar ve sempozyumlar düzenlemektedir. Bu etkinliklerde halk katılım sağlamakta ve kültürel mirasın korunması bilincinin arttırılmaya çalışılmaktadır.

Eyüpsultan'ın kültürel mirasını yönetimi için Eyüpsultan'ın kültürel mirası ile ilgili kurumların ortak bir şekilde hareket etmesi ve bir yönetim sistemi içerisinde olması gerekmektedir. Dünya Miras Listesinde olan Floransa Şehri'nin tarihi, kültürel mirasının yönetimi **(Bkz. Floransa Belediyesi, 2022)**, Türkiye'deki tarihi alanlara sahip olan şehirler ve Eyüpsultan için örnek bir model oluşturabileceği düşünülmektedir. Kültürel mirasın korunması ve yönetimi için Floransa Belediyesi, Kültür Bakanlığı'nın oluşturduğu bir Yönlendirme Komitesi mevcuttur. Bu komite ayrıca toplantılar düzenleyerek diğer kurumların ve toplulukların görüşleri alınmakta ve eğitim-öğretim faaliyetleri düzenlemektedir. Yönlendirme Komitesi'nin 2022 yönetim planları içerisinde; akıllı şehir kontrol odası, Floransa miras veri sistemi, uluslararası programlara katılım, kent planlarını ve işletme planlarının güncellenmesi, miras etki değerlendirmesi, tampon bölge ve görsel eksenler-panoramik görüntüler vb. projeler geliştirmektedir **(Bkz. Floransa Belediyesi, 2022)** Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel mirasının korunabilmesi için Kültür Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul Valiliği, İBB Kültürel Miras, Eyüpsultan Belediyesi ve sivil toplum örgütlerinin oluşturacağı olduğu bir yönetim komitesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yönetim komitesi, Eyüp'ün kültürel mirasına yönelik koruma çalışmaları, mirasın korunması için fon bulma, yerel halkın ve ziyaretçilerin bilinçlendirilmesi gibi projelerin yönetilmesine katkı sağlamalıdır.

Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümüm Tarihi Yapı Çözümleme ve Koruma Stüdyosu dersleri kapsamında, tez çalışması süresince (2019-2025 yılları arasında) Eyüp'teki camiler, kilise, konut yapıları, Oyuncakçılar Çarşısındaki ticari yapılar ve çeşme yapılarında rölöve çalışmaları, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Yapı grupları Eyüpsultan Belediyesinin desteği ve katkıları ile Belediyenin önerileri üzerine rölöve çalışması yapılmamış yapı ve yapı gruplarından seçerek belgelenmiştir. Özellikle anıtsal yapıların ve çeşmelerin rölövelerinin belediyede olmadığı, bazı yapıların rölövelerinin Anıtlar Kurulunda olduğu ve güncel olmadığı tespit edilmiştir. Tüm bu eksiklikler, yeterli teknolojik alt yapının eksikliğinden, aradaki yasal prosedürler gereği bilgi ve belge paylaşımın

olmamasından ya da eksiliğinden kaynaklanmaktadır. Camilerde çalışmak için izinler Vakıflar Bölge Müdürlüğünden talep edilmiş ise de talebe olumlu ya da olumsuz bir yanıt gelmemiştir. Bu durum ise yasal prosedürlerin kamu kurumları ve üniversite ortak çalışmalar gibi çok paydaşlı çalışmaların yapılmasını güçleştirmektedir. Camilerde yapılacak çalışmaları için izinler İstanbul Valiliği İl Müftülüğünden alınmıştır.

Eyüp'te kültürel mirasın korunması amacı ile kurum ve kuruluşların ortak bir alt yapı ile çalışabileceği bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sistem, coğrafi bilgi sistemlerinin kullanılması ile çözülebilir. CBS ile Kültürel miras ile ilgili mekânsal verilerin toplanması, verilerin işlenerek analiz edilmesi ile dijital haritalanmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu sistem üzerinde tarihi haritaların katmanlaması yapılarak yerleşim yerindeki değişim süreçleri ölçeklenmiş bir şekilde ulaşılabilecektir. Bu konuda İBB'nin çalışmaları mevcuttur fakat haritada sadece kültürel mirasın yerleri gösterilmekte, haritalar yeterince bilgi içermemektedir. Kültürel miras mekânlara ait bilgi, belge, rölöve vb. çalışmalar ve 3B veriler işlenmesi sayesinde mekânlara ait verilere, kurumlar ulaşabilecek ve kurumlar arasındaki bilgi akışı güncellenerek devam edebilecektir. Kurumlar arasındaki bilgi belgelerin toparlanması ile yasal süreçler hızlanabilir, akademik çalışmalarda fayda sağlayabilecektir. Ayrıca coğrafi bilgi sistemlerin aracılığı ile kültürel mirasın sunumu kent ölçeğinde kullanılarak sunulabilir. Bu sayede kültürel mirasın yorumlanması ve sunumunda Tarihi Miras Yapı Bilgi Modelleme (H-BIM) ile mirasın belgelenmesi ve sunulması gerçekleştirilmektedir. Eyüp'te H-BIM tabanlı çalışmalarının yapılması ile tarihi çevre ve yapıların mevcut durumunun belgelenerek, durum analizlerinin yapılması, yapı elemanlarının bilgilerinin işlenmesi, yapıların nicelik ve fiziksel özelliklerini içeren veri tabanı oluşturulması ile resmi ve araştırma kurumları arası veri akışı sağlanabilir. Böylece yapının restorasyon ve belgeleme çalışmalarında yapılan müdahaleler kayıt altına alınabilir. Ayrıca H-BIM'in kullanılması ile oluşturulan 3B yapı modellerinde VR aracılığı ile sanal geziler oluşturulabilir.

Yapıların H-BIM ile oluşturulan dijital ikizlerinin çıkarılması ile herhangi bir deprem, yangın, sel vb. öncesinde riskleri analiz edebilmesini, afet durumlarında yapıda oluşan hasarların hızlı tespiti ve eski durumu ile karşılaştırılması, yapının restorasyonunda malzeme, doku ve yapım sisteminin özgününe uyulması, yapının afet sonrasında

tamamen yıkılması durumunda mirasın dijital olarak tamamen belgelenmesinde ve rekonstrüksiyon yapılması tartışmalarında modelden yararlanılması sağlar.

Eyüp, içerisinde barındırmış olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları ile UNESCO'nun 2004 yılında uygulamaya koyduğu Yaratıcı Şehirler Ağı Programı'na dahil olma potansiyeline sahiptir. İstanbul'un tasarım alanı ile dahil olduğu bu ağa Eyüp; mimari alanda sahip olduğu 1193 tescilli eseri, zanaat (Eyüp oyuncakları, çömleği, bürümcek kumaşı) ve gastronomi (Eyüp Halkası, güveci, turşusu) alanları katkıda bulunabilir. Eyüp'ün Yaratıcı Şehirler Ağı Programına katılabilmesi için, yerel yönetimlerin ile UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun birlikte yürütecekleri ve ulusal/uluslararası iş birlikleri gerçekleştirerek ile sağlanabilecektir. Eyüp'ün bu ağa dahil olması ulusal ve uluslararası düzeyde kültürel mirasının korunmasına, tanınırlık kazanmasına katkı sağlayabilir

6.3. Değerlendirme ve Tartışmalar

Çalışmada Eyüp'ün mevcut ve potansiyeli olan kültürel miras katmanlarını somut ve SOKÜM tespit edilmesi ile Valetta İlkelerinde vurgulanan bütüncül korunma kavramı ve Kültürel Mirasın Yorumlanması ve Sunulması Tüzüğü temel alınarak kültürel ve mimari mirasın korunması, sürekliliğinin sağlanması ve değerinin anlamını anlatmak amaçlı yorumlama ve sunum öneriler geliştirilmiştir.

Kültürel mirasın korunması ile ilgili gün geçtikte değişen ve gelişen bakış açıları, değişen teknolojik alt yapılar sayesinde kültürel mirasın sunumu için yeni fırsatla ortaya çıkarmaktadır. Dijital teknolojiler, kültürel miras alanlarındaki yorumlama ve sunum faaliyetleri için giderek daha fazla kullanılmakta, mirasın sergilenme biçimini durağan olan yöntemlerden daha çeşitli, deneyimsel ve etkileşimli bir yaklaşıma dönüştürmekte ve yerel halk, alanın kullanıcıları ve ziyaretçiler ile kültürel miraslar arasında yeni bağlantılar kurmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde gelişen teknolojinin belgelemede, mirasın anlaşılmasında ve korunmasında katkılar sağladığı düşünülmektedir. Kültürel mirasın sunumunda kullanılan teknolojiler sayesinde ziyaretçiler deneyimlerini en üst seviyeye çıkarmakta, alanın/yapının bağlam ve ortamını bu teknoloji ile kavrayabilmektedirler. Kullanılan teknolojiler ile sadece somut kültürel miras değil somut olmayan kültürel miras hakkında bilgiler verilmekte ve somut olmayan kültürel mirasın sunumu da gerçekleştirilmektedir.

Çalışmada, somut olmayan kültürel miras kavramı çerçevesinde kültürel mirasın parçası olan uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve alışmanın temelini oluşturan kültürel mekânlar ele alınmıştır. Bu bağlamda Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası ve mirasın mekâna nasıl etkilediği irdelenmiştir. Sözleşmenin ikinci maddesinde yer alan SOKÜM alanları çerçevesinde Eyüp'ün toplumsal uygulamalarda, ritüel ve şölenler; el sanatları gelenekleri doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar içerisindeki gastronomi alanlarında ele alınmıştır. Sözleşmenin on üçüncü maddesinde yapılan SOKÜM'ün korunmasına dair yapılan vurgu dikkate alarak Eyüp'te SOKÜM tespit çalışmaları ve envanter çalışmaları yapılmıştır. Sözleşmenin on dördüncü maddesinde SOKÜM anlatımı için ihtiyaç duyulan doğal alanların ve mekânların korunması ve farkındalığın oluşması için eğitim verilmesi belirtilmektedir. Bu kapsamda da Eyüp'ün doğal ve kültürel miras mekânlarının tespitleri yapılmıştır. Çalışmada ele alınan maddeler, Eyüp'ün somut olmayan kültürel mirası ve mekânlarının tespiti ve korunması yönündeki çalışmalara yön vermiştir.

Eyüp'teki çok katmanlı kültürel miras, Eyüp'te yaşamış olan ve yaşayan farklı inançlarda, farklı meslek dallarındaki toplumun, burada zaman içinde biriken kültürel unsurların, geleneklerin ve etkileşimlerin karmaşıklığı ve çeşitliliğini ifade etmektedir. Eyüp'ün çok katmanlılığında kültürlerin sabit olmadığını, aksine tarihî olaylar, göçler, diğer kültürlerle etkileşimler ve çeşitli sosyal, siyasi ve ekonomik faktörler tarafından şekillendiği görülmektedir. Eyüp'ün çok katmanlı oluşu, Eyüp'ün kültürel mirasın zenginliğini ve karmaşıklığını oluşturan birden fazla katman veya düzey olduğunu ve bu katmanların iç içe olduğunun kanıtıdır. Eyüp'e ait katmanlar Eyüp'ün zenginliğini göstermesinin yanı sıra Eyüp'ün özgün kimliğini ortaya çıkarmakta ve yerin ruhunu (spirit of place/genius loci) yaşatmaktadır. Bu sebeplerle çok katmanlı Eyüp yerleşiminde tarihsel katmanların ve tarihsel sürekliliğin açıklanması ve korunması gerekmektedir. Eyüp'te çok katmanlılığın korunması ve geleceğe aktarılması için geçmiş dönemlere ait mirasın güncel bağlamla bütünleşmesi sağlanmalıdır. Çalışmada somut ve somut olmayan kültürel miras değerlendirilmiş, özellikle yerin ruhu ele alınırken mekânın fiziksel boyutları ile SOKÜM'ün ele alınması bunların tespiti ile yer ile bağlam ilişkisi sağlanmıştır.

Eyüp ilgili yapılmış olan çalışmalarda, Eyüp'ün somut mirası kapsamlı bir şekilde değerlendirilirlerken, somut mirasa sadece yer verilmiştir. Bu durumda ise mirasın

bütüncül korunması mümkün değildir. Oysaki Valetta İlkelerinde, "Soyut kültürel mirasın korunması yapılı çevrenin korunması, yaşatılması kadar önemlidir." **(ICOMOS, 2011)** söylemi ile somut olmayan kültürel mirasın önemi anlatılmakta ve somut mirasın korunması ile eş tutmaktadır. Bu düşünce ile çalışmada Eyüp'ün somut ve somut olmayan mirası ele alınmış, birbiri ile olan ilişkileri değerlendirilmiş, mimarlıkta koruma düşüncesi ile mekânlar ve somut olmayan kültürel mirasın mekâna ve yerleşim yerindeki üst ölçekte nasıl etki ettiği tespit edilmiştir. Eyüp'ün kültürel mirasının bir bütün olduğu ve birlikte korunması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Mirasın birlikte korunmasının en önemli noktası yerel halka ve gelen ziyaretçilere aktarımıdır. Bu şekilde kişileri miras hakkında bilinçlendirerek mirasın korunması sağlanacaktır. Bu aktarım ve bilinçlendirmenin yolu alana özgü bir bütüncül koruma yaklaşımdır. Bu anlayışla Eyüp'ün kültürel mirasının yorumlama ve sunumu yaklaşımları geliştirilmiş, kültürel miras temaları oluşturulmuştur. Çalışmada önerilen temalarda somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının zaman, mekân ve hafıza bağlamında değerlendirilmesi sağlanmıştır. Temalarda önerilen sunum yöntemleri, yaşayan kültürel mirasın sürekliliğini ve tanıtılmasını sağlayacaktır. Kaybolmak üzere (mimari yapılar, dini ritüeller, çömlekçilik) ya da kaybolmuş miras (mimari yapılar, dini ritüeller çiçekçilik, bürümcek kumaşı) için oluşturulan temalar miras unsurunun yeniden görünür hale getirmektir. Bu temaların, Eyüp'ün çok katmanlı kültürel mirasının ortaya çıkarmasının yanı sıra kültürel mirasın korunmasında, sunulmasında, eğitim ve yaratıcı endüstriler ile uyum sağlanarak yerel kullanıcı ve ziyaretçiler ile bağ kurmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, yapılara ve sokaklara yeni işlev vererek Eyüp'ün bağlamını güçlendirmek, mirasın VR ve AR teknolojileri kullanılarak somut ve somut olmayan kültürel mirasın yerinde (yapılarda ve sokaklarda) sunulması, sokak zeminlerinde değişiklik yaparak su mirasının fiziki sunumu, kültürel mirasın anlaşılıp bir bütün oluşturabilmesi için kültür rotaları önerileri yapılmıştır.

Çalışmada Eyüp'teki kültürel mirasın yorumlaması ile eğitim ile toplumdaki tarih bilinci ve yerel halkın bilinçlendirilmesi, kültürel turizmi teşvik ederek bölgeye ilginin artması bu sayede ekonomik gelir sağlanması, mirası yorumunda/sunumda teknolojik alt yapının kullanılması fiziksel olarak göremeyecekleri ya da bilgilerine ulaşamayacağı miras unsurları hakkında bilgi edinmesi, yorumlama ve sunum sayesinde kimlik ve aidiyet duygusunu arttırarak Eyüp'le bağın kurulması, koruma

bilincinin arttırılması, geleneksel sanatların canlandırılarak geleneklerin yaşatılmandaki potansiyellerinin artacağı düşünülmektedir. Akyol (2019), çevresel algının aidiyet duygusu oluşturduğunu, bu duyguyla toplumun değerlerine ait mekanlar, yapılar, yollar ve örüntüler üzerinde yaşadıkları deneyimler nedeni ile olumlu ya da olumsuz düşüncelerinin olabileceğini belirtmektedir **(Akyol, 2019)**. Eyüp'te yaşayanların, ziyaret edenlerin ve çalışanların aidiyet duygusunu belirlemek için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalarla Eyüp'ün içerisinde bulundurduğu farklı grupların ve toplumlarının aidiyet duygusunun belirlenmesi ile bu duyguyu arttırmaya yönelik kentsel ve mekânsal çalışmalar da yapılmalıdır.

Bu çalışma, yerinde sunumu önemseyerek miras gruplarına göre uygun sunum önerileri geliştirmekte, mirasa yeni bir yaklaşım ve bütüncül bir koruma anlayışı sağlamaktadır. Çalışmada yapılan değerlendirmeler, mirasın yorumlanması ve sunulması ile yeni bir bütüncül koruma anlayışı getirilmeye çalışılmıştır. Eyüp özelinde tespit edilen miras unsurlarına odaklanılsa da çalışmada geliştirilen yorumlama ve sunum yaklaşımları diğer miras alanlarında uygulanabilir olacağı, bu alanlara özgü yeni yaklaşımlarının geliştirilmesine ışık tutacağı öngörülmektedir. Bu yaklaşımların gelecekteki çalışmalarda geliştirilebilir olması, kullanılan kavram ve metodolojinin farklı alanlara uyarlanabilme potansiyelini de ortaya koymaktadır.

Tez çalışmasında, bütüncül koruma kavramı kapsamında mimari miras ve somut olmayan kültürel mirasların birlikte değerlendirilmesi, kültürel katmanların tespitinde kullanılan değerlendirmelerin ve bu değerlendirmelerde kullanılacak kültürel mirasın yorumu ve sunumu Eyüp'e özel olsa da kullanılacak tespit yöntemlerinin ve yorumlama/sunma tekniklerinin diğer yerleşim yerleri için yapılacak tespit çalışmalarına bir yön gösterebileceği düşüncesi mevcuttur. Bu çalışma başka çalışmalara yön gösterebilmesi için yeni çalışmalarda öncelikle yerin bağlamının ve kültürel mirasının (mimari miras, SOKÜM, tabiat varlıklarının) analiz edilerek yere özgü stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Çalışmada oluşturulan kültürel mirasın yorumlanması ve sunumuna yönelik oluşturulan temalar üzerinden somut ve SOKÜM unsurlarının birbirinden farklı sunum yöntemleri ile nasıl anlaşılabilir, korunabilir ve görünür kılınabileceğini göstermektedir. Eyüp'te var olan ya da kaybolmuş miras unsurlarının topluma anlatılması ile geçmişle bugün arasında bir bağ kurmasına, bağın güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Tüm bunları sonucu olarak; mirasın korunması ve

potansiyeli artması için sadece fiziksel değil, mirasın anlamı odaklı ve mirasa katılımcı bir yaklaşım ile ele alınması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Çalışma, Eyüp yerleşimi mimari mirası ve somut olmayan kültürel mirasın korunabilmesi, sürekliliğinin sağlanabilmesi ve değerinin-anlamını anlatabilmek için geliştirilmiş önerileri içermektedir. Geliştirilen mirasın sunumu ve yorumu ile ilgili öneriler; çalışmanın yapıldığı dönem kadar (2025) alandan, literatürden ve arşiv çalışmalarından elde edilmiştir. Sonraki çalışmalarda tespit edilecek bulgular strateji ve önerilerin gelişmesine ve değişmesinde katkı sunabilir. Yapılan çalışmada Eyüp'ün kültürel mirasın bütüncül korunmasında mirasın yorumlanması ve sunulmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (1983). T.C. Cumhur Başkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. 04 19, 2025 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden alındı

Ahunbay, Z. (1993). Medreseler. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (s. 320-326). içinde İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Ahunbay, Z. (2000). Eyüp'teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmalarıyla İlgili Öneriler. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IV: Tebliğler (s. 132-135). İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları.

Ahunbay, Z. (2009). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon (5. Baskı b.). İstanbul: YEM Yayın.

Ahunbay, Z. (2019). Kültür Mirası Koruma İlke ve Teknikleri. İstanbul: YEM Yayın.

Akyol, Ö. (2019). Yere Aidiyetin Çevreyi Algılama ve Anlamlandırmaya Etkisi Üzerine Hasköy Bölgesinde Bir İnceleme. International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), 3(1), 69-82.

Algül, H. (2003). Halid Bin Zeyd (Ebû Eyyûb El-Ensârî). Tarihi, kültürü ve sanatıyla Eyüpsultan sempozyumu VI: tebliğler (s. 14-23). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Altıntaş, K. M. (2016). Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk El Sanatkârlarının Karşı Karşıya Bulunduğu Ticari Sorunların Analizi. Bilig, Bahar (77), 157-182.

Anadolu Ajansı. (2012, 07 20). AA. 01 01, 2025 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/yurtta-ilk-iftar/0/136040#! adresinden alındı

Arpaguş, H. K. (2015). İstanbul'da Dini Hayat. Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (s. 204-239). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş.

Arslan, H. M., ve Özcan, S. (2017). Çevik Üretim Tarzı Faaliyet Gösteren Geleneksel Türk El Sanatları ve İşletmelerinin Canlandırılması Çalışmaları. Journal of Business Sciences, 5(3), 147-172.

Artan, T. (1994). Eyüp Dün Bügün. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Aydeniz, N. E. (2009). Kent Arkeolojisi Kavramının Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye'deki Yansımaları. Journal of Yaşar University, 4(16), 2501-2524.

Aydın, D. (1998). Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan Külliyesi ve Koruma Öneriler,. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programı'nda yayımlanmış yüksek lisans tezi.

Aysel, N. R. (2008). İstanbul'un Tarihi Su Sistemleri: Kırkçeşme Tesisleri. Tarihi Su Yapıları Konferansı. İzmir: T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü DSİ II. Bölge Müdürlüğü.

Bademci, F. (2018). Mevleviliğin Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasının Bütünleşik Korunması; Konya Örneği. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı yayımlanmış yüksek lisans tezi.

Bakır, B. (2000). Eyüpsultan Camii'nde Yapısal Konum ve Mimari Gelişim. Tarihi, Kültür ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IV (s. 194-201). İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Bali, M. (2019). Yerin Ruhu Kavramını Mekansallaştırmak: Galat ve Eyüp Sultan. VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (s. 2430-2442). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Barış, V. (1975). İstanbul Surları İçindeki Sekiz Ermeni Kilisesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

Batar, T. (2007). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programı Yüksek Lisans Tezi.

Beck, L., & Cable, T. (2002). The Meaning of Iterpretation. Journal of Interpretation Research, 7(1), 7-10.

Bektaş, C. (2001). Eyüp'teki Çocuk Oyuncakları İşliği ve Müzesi. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüpsultan Sempozyumu, (s. 80-95). İstanbul.

Belge, B. (2004). Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Yönetimi: Kentsel Arkeoloji ve Planlama. Planlama(4), 48-56.

Beyinli Dinç, G. (2017). 677 Sayılı Kanun, Türbeleri "Millileştirme" ve Yıkıcı Sonuçları: Geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türbedarlık. Cihannüma Tarih Ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, (3/2), 113-137.

Bilgin Altınöz, A. G. (2002). Assessment of Historical Stratification in Multi-layered Towns as a Support for Conservation Decision-Making Process; A Geographic Information Systems (GIS) Based Approach Case Study: Bergama. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Bilsel, C. (2007). Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995. Mimarlık(338). 12 11, 2024 tarihinde http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=288&RecID=1662 adresinden alındı

Binan, D. (2012). Bütünsel Koruma Bağlamında Anıtsal Kültür Mirasının Koruma ve Yaşatılması Üzerine Değerlendirme. Kârgir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri (s. 8-24). İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü.

Bozdağ, F. (2004). Sıbyan Mektepleri ve Eyüp'teki Sıbyan Mektepleri. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüpsultan Sempozyumu (s. 122-133). İstanbul: Eyüp Belediesi Kültür Yayınları.

Bozkurt, N. (2003). Mahya. TDV İslâm Ansiklopedisi (s. 396-398). içinde İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Bronner, S. J. (Dü.). (2007). Meaning of Folklore: The Analytical Essays of Alan Dundes. University Press of Colorado, Utah State University Press. doi:https://doi.org/10.2307/j.ctt4cgrzn

Brunelli, M. (2013). From nature guiding to nature interpretation in the United States (1872-1920) The origins of the professional practice of heritage interpretation: between protection and education. History of Education & Children's Literature, VIII(1), 399-428.

Cantay, G. (2002). Cezeri Kasım Paşa Külliyesi. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla 5. Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler V (s. 116-121). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Carta Del Restouro. (1931). Carta Del Restoura. Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu. 11 16, 2024 tarihinde https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf adresinden alındı

Çalışlar Yenişehirlioğlu, F. (2000). Eyüp Çömleçiler Mahallesi Araştırmaları. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu (s. 42-51). İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları.

Çeçen, K. (2022). Kırkçeşme Suları. TDV İslâm Ansiklopedisi (s. 476-478). içinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 12 16, 2024 tarihinde https://islamansiklopedisi.org.tr/kirkcesme-sulari adresinden alındı

Çekül Vakfı. (2010). Yerelden Ulusala Ulusaldan Evrensele Koruma Bilincinin Gelişim Süreci. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı.

Çetin, N. (2012). Eyüp Tekkeleri. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı yayımlanmamış doktora tezi.

Çetin, O. (2019). Osmanlı Mezar Taşları Etrafında Gelişen Kültür, Medeniyet ve İnanç Dünyası üzerine bir İnceleme: Eyüp Örneği. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yayımlanmış yüksek lisans tezi.

Çetinkaya, H. (2018). The Cosmidion of Constantinople. Life is Short, Art Long The Art of Healing in Byzantium New Perspectives (s. 127-138). içinde İstanbul: Istanbul Resarch İnsitute.

Çoban, D. (2015). Endüstri mirasının dönüşümünün tüketim ve mimarlık arakesitinde değerlendirilmesi: Haliç kıyı bölgesi. İstanbul: imar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı , Mimari Tasarım Sorunları Bilim Dalı yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Çoruhlu, Y. (1993). Mezarlıklar. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 2, s. 442-445). içinde İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Çökeli, Z. (2014). Tarihi Kent Merkezlerinde Yenileme- Eyüp Örneği. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kentsel Sistemler ve Ulaştırma Yönetimi Ana Bilim Dalı yayınlanmamış yüksek lisns tezi.

Dağdelen, İ. (2015). Osmanlı Haritalarında İstanbul. Antik Çağdan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi (Cilt 1, s. 544-560). içinde İstanbul: İBB Kültür A.Ş. ve İSAM.

Değirmenci, T. ve Köşklük Kaya, N. (2020). Somut ve Somut Olmayan Değerler ve Bir Yerin Miras Niteliğine Katkısı: UNESCO Dünya Miras Alan Örnekleri. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 20-34.

Demirci, K. (1993). Cenaze. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 7, s. 353-354). içinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 04 30, 2025 tarihinde https://islamansiklopedisi.org.tr/cenaze#1 adresinden alındı

Derde, W., & Thorsten, L. (2016). Heritage Interpretation. Professional Development in Heritage Interpretation Manuel (s. 10-20). içinde Bilzen.

Dinçer, İ. (2010). Türkiye'de 1980 Sonrası Yapısal Dönüşümün Mekânsal İzlerine BirÖrnek: Yenileme Alanları. Mimarlık(352), 24-27.

Dölen, E. (1994). Feshane. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 297-298). içinde İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Kurumu.

Dölen, E. (1994). İplikhane-i Amire. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 8, s. 184-185). içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Dundes, A. (2005). Folklor Nedir? (65), 127-129. (G. Aydın, Çev.) 06 20, 2025 tarihinde https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/dundes_folklor.pdf adresinden alındı

Dün Bugüne Eyüp. (2020, 06 30). İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, (1972). Paris. 11 26, 2024 tarihinde https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html adresinden alındı

Efendioğlu, M. (2011). Eyüp Sultan ve Gelenek. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla XI. Eyüpsultan Sempozyumu (s. 22-27). İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları.

English Heritage. (2015). Heritage Interpretation for Senior Audiences - A Handbook for Heritage Interpreters and Interpretation Managers. https://www.english-heritage.org.uk/ adresinden alındı

Ensari Kara, F. (2003). Sahabe, Ensar ve Eyüp'te Yatan Sahabeler. Tarihi, kültürü ve sanatıyla Eyüpsultan sempozyumu VI: tebliğler (s. 28-43). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Enlil, Z., Yiğit, E., & Dinçer, İ. S. (2011). Cultural Triangle and Beyond: A Spatial Analysis of Cultural Industries in Istanbul. Planning Practice and Research Practice & Research(2), 167-183.

Ensari Kara, H. F. (2011). İslam'ın Yardımcıları Ensariler ve Kutsal Belde Eyüp'ün Sultanı Hz. Halid Bin Zeyd Ebu Eyyub el- Ensari. Tarihi, kültür ve sanatıyla Eyüpsultan sempozyumu XI.: tebliğler. (s. 28-63). İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Erbil, Ö. (2019, 03 24). En eski hamam korunamadı. Hürriyet Gazetesi: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/en-eski-hamam-korunamadi-41159737 adresinden alındı

Erder, C. (2020). Tarihi Çevre Algısı (2. Baskı b.). İstanbul: Yem Yayın.

Ergün, M. (2001). Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış. Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (s. 89-102). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Türkiye Diyanet Vakfı (İSAM). http://ktp.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=12635625&YayinTarihi=2001 adresinden alındı

Ersoy İnci, P. (2006). Eyüp Oyuncakçılığı Geleneği. Milli Folklor (69), 188-191.

Ersoy, M. (2017). Osmanlıdan Günümüze İmar ve Yasalar (Cilt Birinci Baskı). İstanbul: Ninova Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.

Esen, Ü. B. ve Atalay, Ö. (2017). Ekonominin Yeni Yüzü: Yaratıcı Ekonomi. Sosyoekonomi, 25(33), 59-80.

Evren, B. (1994). Pierre Loti Kahvesi. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 6, s. 260-261). içinde İstanbul: Kültür Vakfı ve Tarih Kurumu.

Eyice, S. (1975). Tarihte Haliç. Haliç Sempozyumu (s. 263-307). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi İstanbul Geoteknik Su ve Çevre Mühendisliği Sorunları Araştırma Grubu Sempozyumları No. 1.

Eyüp Belediyesi. (2011, 06 30). Eyüp. İstanbul, Eyüp: Eyüp Belediyesi.

Eyüpgiller, K. K. (2006). Türkiye'de 20. Yüzyıl Cami Mimarisi. Mimarlık(331), 20-27.

Eyüpsultan Belediyesi. (2024, 11 18). Eyüpsultan Belediyesi. https://www.eyupsultan.bel.tr/ adresinden alındı

Geleş, F. (2015). İstanbul Çocuk Oyucakçıları. Büyük İstanbul Tarihi (s. 479-485). içinde İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.

Gelir Çelebi, A. (2017). Somut Olmayan Kültürel Miras "İmaret Geleneği" ve Osmanlı İmaretleri. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı yayımlanmış yüksek lisans tezi.

Genim, M. S. (2015). İstanbul ve Mimari. Şehir ve Kültür İstanbul (s. 291-349). içinde İstanbul: Profil Yayınları.

Göktaş, U. (1994). Eyüb Sultan Ziyaretleri. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 243-244). içinde İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi. (tarih yok).

Güç, A. (1988). Kıble. TDV İslâm Ansiklopedisi (s. 364-365). içinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/kible#1 adresinden alındı

Gülçayır, S. (2011). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma. Milli Folklor(92), 5-12.

Gürdoğan, N. (2003). Asya'nın Avrupa'ya Yürüyüşünde İstanbul. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu VII (s. 48-53). İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları.

Gürpınar, A. (2014). Toys In A Globalızıng Cıty: Contemporary Productıon Networks And Desıgn Characterıstıcs Of Toys In Istanbul. İstanbul: İstanbul Technical University Graduate School of Science Engineering and Technology Department of Industrial Product DesignIndustrial Product Design Programme Ph.d. Thesis.

Hançer, E. (2005). Eyüp Ereni Kiliseleri. Eyüp Sempozyumu VIII (s. 164-175). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Hansen, H. K. (2007). Technology, Talent and Tolerance- The Geography of the Creative Class in Sweden (Cilt RAPPORTER OCH NOTISER; Vol. 169). Department of Social and Economic Geography, Lund University. 06 21, 2025 tarihinde https://lucris.lub.lu.se/ws/files/5789800/1001518.pdf adresinden alındı

Haskan, M. N. (1993). Eyüp Tarihi (Cilt 2). İstanbul: Türk Turing Turizm Vakfı Yayınları.

Haskan, M. N. (1996). Eyüpsultan Tarihi. İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi.

Hasol, D. (2014). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. İstanbul: Yem Yayın.

Hasol, D. (2017). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü (15 b.). İstanbul: YEM Yayın.

ICOMOS. (1975). Amsterdam Bildirgesi. ICOMOS. 11 16, 2024 tarihinde https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf adresinden alındı.

ICOMOS. (1993). Anıtların, Yapı Gruplarının ve Sitlerin Korunması ile İlgili Eğitim ve Öğretim için Kılavuz. ICOMOS.

ICOMOS. (1994). Nara Özgünlük Belgesi. Nara: ICOMOS. 11 20, 2024 tarihinde https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf adresinden alındı.

ICOMOS. (1999). Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü: Kültürel Miras Değerine Sahip Alanlarda Turizmin Yönetimi. ICOMOS.

ICOMOS. (2005). Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas. ICOMOS.

ICOMOS. (2008a). Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü. Québec (Canada): ICOMOS. 11 17, 2024 tarihinde https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0066198001536912401.pdf adresinden alındı.

ICOMOS. (2008b). ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü. ICOMOS.

ICOMOS. (2011a). Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri. Paris: ICOMOS.

ICOMOS. (2011b). The Paris Declaration on heritage as a driver of development . ICOMOS.

ICOMOS. (2013). The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance. ICOMOS.

ICOMOS. (2014). İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi. ICOMOS.

ICOMOS. (2017a). Delhi Declaration on Heritage and Democracy. ICOMOS.

ICOMOS. (2017b). Salalah Guidelines for the Management of Public Archaeological Sites. ICOMOS.

Isparta'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası. (2019). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

İBB Atatürk Kitaplığı, Constantinople. Vue d'Eyoub (Krt_000456). https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=%C4%B0plikhane&alan=tum_txt&demirbas=Krt_000456_000456 adresinden alındı

İBB Atatürk Kitaplığı, Eyüpsultan-Eminönü istikamet haritasıdır. (Hrt_004880).

İBB Atatürk Kitaplığı-Jacques Pervititch Haritaları, Stamboul 27/7-28/8-29/9-30/10-: Eyoub, plan d’assurances / Jacques Pervititch. 12 26, 2024 tarihinde İBB Kütüphaneleri: https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=Pervititch+Ey%C3%BCp&alan adresinden alındı

İBB Şehir Haritası. (2024, 04 22). İBB Şehir Haritası. https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/ adresinden alındı

İBB Şehir Haritası. (2025, 04 22). İBB Şehir Haritası. https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/ adresinden alındı

İBB Şehir Planlama Müdürlüğü. (2024, 12 09). İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü: https://sehirplanlama.ibb.istanbul/beyoglu-arsivi-haritalar/ adresinden alındı

İnalcık, H. (2019). Halil İnalcık Seçme Eserleri- XIII, İstanbul Tarihi Araştırmaları, Fetihten Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası, Bilad-ı Selase: Galata, Eyüp, Üsküdar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnançer, Ö. T. (2015). İstanbul'da Tarikat Ayin ve Zikirleri. Büyük İstanbul Tarihi (s. 316-340). içinde İstanbul: İSAM ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş.

İpek, N. (2015). Fetihten Cumhuriyete İstanbul'a Yönelik Göçler. Büyük İsatnbul Tarihi (s. 520-530). içinde İstanbul: İSAM.

İpşirli, M. (2003). Medreseler. Türkiye Diyaney Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt 28, s. 327-333). içinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

İSKİ. (2024, 12 16). "Zaman Tükenene, Dünya Durana Dek..." Kırkçeşme Su Yolu. İstanbul: İSKİ. https://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/e-kutuphane/k%C3%BClliyat/pdf/KIRKCESME%20SU%20YOLU.pdf adresinden alındı

İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Planlama Ajansı. (2024). İstanbul Vizyon 2050 Eylem Planı. İstanbul.

İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı. (2024, 05 31). http://www.alanbaskanligi.gov.tr/istanbulun_tarihi_alanlari.html adresinden alındı

İstanbul Valiliği Proje Koordinasyon Birimi. (2014). Kültürel Mirasın Korunması. İstanbul: İstanbul Valiliği.

İSTEV. (2025, 01 01). İlim, Sanat, Tarih, Edebiyat Vakfı: https://istev.org.tr/tr-tr/default.aspx adresinden alındı

İşli, N. (1994). Edirnekapı Mezarlığı. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 04 28, 2025 tarihinde https://islamansiklopedisi.org.tr/edirnekapi-mezarlig adresinden alındı

İşli, N. (1995). Eyüp Mezarlığı. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 12, s. 7-8). içinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 04 27, 2025 tarihinde https://islamansiklopedisi.org.tr/eyup-mezarligi adresinden alındı

Kalafat, Y. (2008). Hz. Eyyub Türbe ve Mağarası Etrafında Gelişen Halk İnançları . Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla X. Eyüpsultan Sempozyumu (s. 2-9). İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları.

Kang, S. (2023). Re-positioning "Who"s in Defining Heritage Interpretation and Presentation. 2023 World Heritage Interpretation and Presentation International Forum:Inviting Wider Participants. UNESCO WHIPIC.

Kaptı, M. ve Kıraç, B. (2010). Silahtarağa Köprüsü (Betonarme Bowstring). Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları VI. Eskişehir: DOCOMOMO.

Kara, F. (1994a). Eyüp. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 254-250). içinde İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Kara, H. F. (1994b). İstanbul Metropoliten Alan Gelişme Sürecinde Bir Dini, Kültürel Sosyal Yerleşim Merkezi-Eyüp. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Kara, H. F. (1998). Eyüpsultan Yerleşme Dokusunun Tarihsel Süreç İçinde Gelişimi-Değişimi. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu II (s. 278-293). İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları.

Kara, M. (2008). Tekke Eğitimi ve Literatürü. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 6(12), 107-138.

Karabağ, N. E. (2008). Kent Arkeoloji Metoduyla Çok Katmanlı Kentlerdeki Tarihsel Sürekliliğin Çözümlenerek Korunması. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Karaca, Z. (2008). İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Karadallı, Ş. G. ve Akyüz Levi, E. (2023). Endüstri 4.0 ve Tarihsel Çevrenin Sunumu. Tasarım Kuram, 19(38), 127-152.

Karagöz, İ. ve Altuntaş, H. (2011). Namaz İlmihali (4 b.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Karakul, Ö. (2007). Folk Architecture in Historic Environments: Living Spaces for Intangible Cultural Heritage. Milli Folklor (75), 151-163.

Karakul, Ö. (2019). Kuram ve Uygulamada Tarihi Çevre Korumaya Bütüncül Bir Yaklaşım. Social Sciences Research Journal, 8(1), 61-78.

Karakul, Ö. (2021). Tarihi Çevrede Bütüncül Koruma, Özgünlük ve Turizm. Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras (s. 223-254). içinde Ankara: Nobel Akademik Yayıncılı.

Kazhdan, A. (2005, 05 03). Kosmas and Damianos Monastery. O. D. Byzantium. içinde Oxford Reference. The Oxford Dictionary of Byzantium-Kosmas and Damianos Monastery: https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780195046526.001.0001/acref-9780195046526-e-2927?rskey=cdHUDk&result=9 adresinden alındı

Keskin, T. (2018). Eyüp-Nişancı Mahallesi Yenileme Alanı ve Çevresi Kentsel Sit Alanı Koruma Önerisi. Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Kıraç, B. ve Kaptı, M. (2004). Monogrfik Bir Çalışma: Silahtarağa Elektrik Fabrikası. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu VIII (s. 28-39). İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları.

Koçu, R. E. (1971). İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 9-10). İstanbul: Koçu Yayınları.

Koçu, R. E. (1968). Elektrik (Cilt 9). İstanbul: Koçu Yayınları.

Kolonias, S., & Bayo, A. (2023). Eleven years after the Valletta Principles. Thema & Collecta (s. 21-35). CIVVH-ICOMOS Symposium.

Koz, M. S. (1993). Adak Yerleri. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (s. 65-66). içinde İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Kömüciyan, E. (1988). İstanbul Tarihi- XVII. Asırda İstanbul. (K. Pamukciyan, Dü., & H. D. Andreasyan, Çev.) İstanbul: Eren Yayıncılı ve Kitapçılık Ltd. Şti.

Körçeşme, N. (2012). Eyüp Merkez Yerleşiminde Geleneksel Konut Mimarisi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Köse, A. ve Ayten, A. (2015). İstanbul'da Müslümanların Dini Ziyaret Mekanları: Türbeler. Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (s. 382-401). içinde İstanbul: İSAM ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş. 12 30, 2024 tarihinde https://istanbultarihi.ist/181-istanbulda-muslumanlarin-dini-ziyaret-mekanlari-turbeler adresinden alındı

Köseoğlu, F. G. (2010). Haliç'te; Kültür Endüstrilerinin Yer Seçimi, Kümelenme Eğilimi ve Kentsel Yenileşme İle Kültür Endüstrileri Arasındaki Etkileşim. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Bölge Planlama Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kuban, D. (1970). İstanbul'un Tarihi Yapısı. Mimarlık, 25-48.

Kuban, D. (2001). Kaybolan Kent Hayalleri Ahşap Saraylar. İstanbul: Yap-Endüstri Merkez A.Ş. (YEM Yayın).

Kuban, D. (2010). Istanbul, an urban history: Byzantion, Constantiniopolis, İstanbul. İstanbul: Türkiye iş Bakası Kültür Yayınları.

Kuban, D. (2020). İstanbul 1600 Yıllık Bir Müzedir- Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları. İstanbul: YEM Yayın.

Kucur, S. S. (2015). İstanbul'un Tarihî Müslüman Mezarlıkları. Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (Cilt 5, s. 428-457). içinde İstanbul: İSAM ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş. 04 28, 2025 tarihinde https://istanbultarihi.ist/184-istanbulun-tarihi-musluman-mezarliklari adresinden alındı

Kuna, J., Jeremicz, J., Kociuba, D., Niedzwiadek, R., Januse, K., & Chachaj, J. (2021). Interactive HGIS platform union of lublin (1569): A geomatic solutionfor discovering the Jagiellonian heritage of the city. Journal of Cultural Heritage, 47-71.

Kuşu, S. (2019). XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Eyüp'te Sosyal ve Ekonomik Hayat. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Külekçi, C. (2015). İstanbul Ermenileri: Kilise ve Gelenek. Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi. içinde İstanbul: Kültür Aş.

Kütükoğlu, M. S. (1977). 1869'da İstanbul'un Faal Medreseleri. İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi (7-8), 277-392.

Kütükoğlu, M. S. (1978). Darü'l-Hilafett'l-Alliye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri. İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, 7(1-2), 1-212.

Lehnes, P. (2008). Landschaftsinterpretation für Touristen und Ausflügler oder: das Erlebnis entsteht. Freiburg: Institut für Physische Geographie.

Magdalino, P. (2015). Bizans İstanbul'u: Topoğrafya ve Yerleşimi. Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (s. 410-427). içinde İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş. ve Türkiye Dİyanet Vakfı İslam Araştımaları Merkezi.

Mah, O., at all., (2019). Generating a virtual tour for the preservation of the (in)tangible cultural heritage of Tampines Chinese Temple in Singapore. Journal of Cultural Heritage, 202-211.

Mazlum, D. (2001). Osmanlı arşiv belgeleri ışığında 22 Mayıs 1766 İstanbul depremi ve ardından gerçekleştirilen yapı onarımları. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Merve Eylül Zorlu Arşivi, 2024)

Moscardo, G. (1996). Mindful Visitors Heritage and Tourism. Annals of Tourism Research, 23(2), 376-397.

Municipality of Florence. (2022). Management Plan of the Historic Centre of Florence UNESCO World Heritage 2022. Florence: City Council, Municipality of Florence, HeRe_Lab – Heritage and Research. UNESCO: https://www.firenzepatrimoniomondiale.it/wp-content/uploads/2023/11/ENG_WEB.pdf adresinden alındı

Mustafa Güloğlu. (2020, 06 28). Mustafa Güloğlu: http://mustafagulogluphoto.blogspot.com/search/label/Tabakhane...%20Dericilik adresinden alındı

Mülayim, A. (1993). Azınlık Okulları. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 1, s. 503-504). içinde İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Norman, D. (1993). Things That Make Us Smart: Defending Human Attributes in the Age of the Machine. Cambridge: MA: Perseus Books.

Nowacki, M. (2012). Heritage Interpretation. Poznan: Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu.

Oğuz, M. (2018). Folklorun Korunması: Derlemeden Aktarmaya. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (s. 469-474). Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü.

Oğuz, M. Ö. (2013). Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras. Milli Folklor (100), 5-13.

Oğuz, M. Ö. (2019). Folklorun Korunması: Derlemeden Aktarmaya. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (s. 469-474). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü.

Oğuz, Ö. (2007). Folklor ve Kültürel Mekân. Milli Folklor (76), 30-32.

Ortaylı, İ. (2015). İstanbul'da Tarihi Yaşamak. Şehir ve Kültür İstanbul (s. 65-104). içinde İstanbul: Profil Yayıncılık.

Osmanoğlu, Ö. (2018). İstanbul Rum-Ortodoks Kiliselerinde Epitafion İşlemeleri ve İkonografiler. İstanbul: Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Kuramı ve Eleştiri Programı Yüksek Lisans Tezi.

Oxford Bibliographie. (2024, 11 01). https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199766567/obo-9780199766567-0262.xml adresinden alındı

Öcal, M. (1993). Âmin Alayı. TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt III., s. 63). içinde İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Özaslan, N. (1999). Eyüp Kentsel Tarihinde Osmanlı Öncesi Dönem. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler III (s. 452). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Özaslan, N. (2000). Eyüp'te Kentsel Dokunun Gelişimi: Bir Yöntem Önerisi. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IV (s. 184-193). İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları.

Özbayoğlu, E. (2003). İlkçağda Eyüp. Tarihi, kültürü ve sanatıyla Eyüpsultan sempozyumu VI: tebliğler (s. 106-111). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Özbayoğlu, E. (2009). İlk Çağda Şehir Kutsallığı ve Eyüp. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler XI (s. 176-179). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Özcan, A. (1993). TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi: https://islamansiklopedisi.org.tr/culus adresinden alındı

Özcan, A. (2002). Kılıç Alayı. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (s. 407-410). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

Özel, A. (2022). Kıble. TDV İslâm Ansiklopedisi (s. 365-368). içinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Özkan, M., ve Yoloğlu, A. C. (2005). Bir Bellek Projesi Olarak Sokak İsimlendirilmesi: Ankara Örneği. Planlama (4), 54-60.

Öztürk, A. İ. (2019). Başlangıçtan Bugüne İstanbul'un Belediyeleri. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Öztürk, C. (2008). Rüşdiye. TDV İslâm Ansiklopedisi (s. 300-303). içinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 12 22, 2024 tarihinde https://islamansiklopedisi.org.tr/rusdiye adresinden alındı

Pekak, M. S. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrımüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafapaşa (Sinasos). bilig(51), 171-204.

Petzet, M. (2008). Genius Loci – The Spirit of Monuments and Sites. 16th General Assembly of ICOMOS, Scientific Symposium. Quebec: ICOMOS.

Polatel, M., Mildanoğlu, N., Eren, Ö. L., & Atılgan, M. (2012). 2012 Beyannamesi İstanbul Ermeni Vakıflarının El Konan Mülkleri. İstanbul: Hrant Vakfı Yayınları.

Rapoport, A. (1990). The Meaning of the Built Environment: A Nonverbal Communication Approach. Tuscon: The University of Arizona Press.

Refae, S., Ragab, T., & Samir, H. (2023). Augmented Reality (AR) for Urban Cultural Heritage Interpretation: A User Experience Evaluation. Research and Innovation Forum, s. 283-298.

Rodwell, D. (2003). Sustainability and the Holistic Approach to the Conservation of Historic Cities. Journal of Architectural Conservation, 9(1), 58-73.

Saatçi, S. (2000). Sinan'ın Eyüp'teki Cami ve Mescitleri Üzerine Gözlemler. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler (s. 178-183). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Salt Araştırma Arşivleri, S.A.O. d'études et d'entreprises urbaines Arşivleri. (1922). Préfecture de la ville. Plan d'ensemble des quartiers, batiments et chemins principaux de communication de la ville de Constantinople [Échelle 1:17.500]. 05 05, 2025 tarihinde https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/119993 adresinden alındı

Salt Araştırma, A. Saim Ülgen Arşivi. (1948). İstanbul Şah Sultan Camii plan, kesit ve görünüşü. 01 14, 2025 tarihinde https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/72600 adresinden alındı

Salt Araştırma, C. Stolpe Arşivi. 12 28, 2024 tarihinde Salt Araştırma: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/101333 adresinden alındı

Salt Araştırma, Joseph de Hammer Kolleksiyonu. (1836). Plan de Constantinople et de ses faubourgs d'après Kauffer et Joseph de Hammer avec l'indication des quartiers de la ville (Mahalle) et les changements qui s’y sont opérés depuis les années 1776 et 1786 jusqu' à l'année 1831. Paris 1836. Salt Araştırma, Joseph de Hammer. 12 24, 2024 tarihinde https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/112045 adresinden alındı

Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Arşivi. Eyüp, Zal Mahmut Paşa Heyeti, cami ve medrese planları. 04 30, 2025 tarihinde https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70131 adresinden alındı

Salt Araştırma-Alexandre van Millingen Koleksiyonu. (2024, 12 07). Map of Byzantine Constantinople drawn F.R. von Hubner for and under the direction of Prof. A. van Milingen from the book Constantinople of A. van Millingen-1906. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/93751 adresinden alındı

Salt Araştırma-Ülgen Ailesi Arşivi. (2024, 12 08). https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/74739 adresinden alındı

Salt Arşiv, İstanbul Kolleksiyonu-Üreten Ressam Hüsni. Cartes des mosquées de Constantinople- İstanbul'un camilerini gösterir harita-. Matbaa-ı Bahriye. 12 24, 2024 tarihinde https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/98306 adresinden alındı

Seçer Kariptaş, F. (2012). İstanbul Üç Şehitler İlköğretim Okulu. Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları VI. Diyarbakır: DOCOMOMO.

Seçer Kariptaş, F. ve Boduroğlu, Ş. (2009). İstanbul Eyüp Devlet Hastanesi. Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları V. Diyarbakır: DOCOMOMO.

Seçer Kariptaş, F. ve Boduroğlu, Ş. (2010). İstanbul Ebusuhut İlköğretim Okulu. Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları VI | 2010. 2010: DOCOMOMO.

Seçer Kıriptaş, F. ve Sarıman, E. (2010). İstanbul Eyüp Merkez İlköğretim Okulu (İstanbul 36. Mektep). Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları VI | 2010. Eskişehir: DOCOMOMO.

Seropyan, V. (1993a). Ermeni Kiliseler. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 183-184). içinde İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Seropyan, V. (1993b). Ermeni Mezarlıkları. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 185). içinde İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Seropyan, V. (1993c). Ermeni Okulları. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 187). içinde İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Sevindik, B. (2010). Koruma planı Bulunan Kentsel Sit Dokularında Mekânı Fiziki Mekân Değişimi-Eyüp Örneği. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Seyitdanlıoğlu, M. (2005). Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876). Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, (s. 263-278). Ankara.

Shalaginova, I. (2012). A Constructivist Approach to Heritage Interpretation as a Mechanism for Understanding Heritage Sites. Universitätsbibliothek der BTU Cottbus.

Silberman, N. (2006). The ICOMOS–Ename Charter Initiative: Rethinking the Role of Heritage Interpretation in the 21st Century. The George Wright Forum, 23(1), 28-33. 12 05, 2024 tarihinde http://www.jstor.org/stable/43597973 adresinden alındı

Soyhan, C. (1997). Eyüp Çömlekçiliği. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla I. Eyüpsultan Sempozyumu (s. 79-81). İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları.

Sönmez Pulat, E. (2020). 19. Yüzyıl İstanbul Mimarlık Ortamında Rum Ortodoks Kiliselerinin Yapım ve Onarım Süreçleri. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı Yüksek Lisans Tezi.

Stanganelli, M. (2012). New Policies and Intervention Criteria for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas. The Valletta Principles For The Safeguarding And Management Of Historical Cities, Towns And Urban Areas (s. 10-15). içinde Athens: CIVHIV-COMOS. 11 23, 2024 tarihinde https://civvih.icomos.org/wp-content/uploads/2022/03/Valletta-Principles-Book-in-5-languages.pdf adresinden alındı.

Şahin, B. M. (2018). 18. Yüzyıl Şer'iyye Sicillerinde Yer Alan 246 No'lu Muhasebe Defterine Göre Eyüp Vakıfları (1769-1773). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şeker, M. (1984). Müslüman Türklerde Sosyal dayanışma Müessesi Olarak Vakıflar. Vakıf Haftası Dergisi (1), 112-126.

Şener, A. (1988). Abdest. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 1, s. 68-70). içinde TDV İslâm Araştırmaları Merkez. 04 30, 2025 tarihinde https://islamansiklopedisi.org.tr/abdest adresinden alındı

Şener, M. (1993). Cenaze. TDV İslâm Ansiklopedisi (s. 354-357). içinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 04 30, 2025 tarihinde https://islamansiklopedisi.org.tr/cenaze#2-islamda-cenaze adresinden alındı

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2025). Rami Kütüphanesi. 01 15, 2025 tarihinde https://ramikutuphanesi.gov.tr/tr/hakkimizda/tarihce adresinden alındı

T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2020, 06 08). https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hayir-hizmetleri/asevi-hizmeti adresinden alındı

T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2022, 04 15). T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü. 01 02, 2025 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: https://www.vgm.gov.tr/haberler/birr-lokma-bin-sofra-iftar-programimiz-mihrisah-valide adresinden alındı

Talbot, A.-M. (2015). Konstantinopolis Mucizevi Şifaların Şehri. Hayat Kısa, Sanat Uzun Bizans'ta Şifa Sanatı (s. 79-88). içinde İstanbul: Pera Müzesi Yayını.

Tanman, B. (1993). Cafer Paşa Külliyesi. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 2, s. 367-369). içinde Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Tanman, B. (1998). Eyüpsultan'da Tarikat Yapıları. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu I: Tebliğler (s. 102-120). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Tanman, B. M. ve Parlak, S. (2011). Tekke. TDV İslâm Ansiklopedisi (s. 370-379). içinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 12 02, 2019 tarihinde alındı

Tanman, M. B. (1991). Bahariye Mevlevihanesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 471-473). içinde TDV İslam Ansiklopedisi Merkezi.

Tanman, M. B. (1994). Eyüb Sultan Külliyesi. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 237-243). içinde İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Tanman, M. B. (1994). Eyüp Sultan Külliyesi. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 237-243). içinde İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Tanman, M. B. (2011). İstanbul Mevlevihanelerinin Mimarisi. Keşkül, 52-65. 01 01, 2025 tarihinde https://www.academia.edu/45164038/I_stanbul_Mevlevi_ha_nelerinin_Mima_ri_si adresinden alındı

Tanman, M. B. (2015). İstanbul Tekkeleri. Büyük İstanbul Tarihi (s. 410-427). içinde İstanbul: İSAM ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş.

TBMM. (2005). 5366 Numaralı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun. 05 06, 2025 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5366.pdf adresinden alındı

TBMM. (2005). Geleneksel Türk El Sanatları Üretici ve Sanatkârlarının Sorunlarının Araştırılarak, El Sanatlarının Geliştirilmesi, Korunması ve Gelecek Kuşaklara Aktarılması İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Tchilingirian, H. (2019). Ermeni Kilisesi. İstanbul: Aras Yayıncılık.

Tekin, O. (2015). Eski Çağ'da İstanbul Topoğrafyası. Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (s. 402-409). içinde İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş. ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Tekin, Z. (1994). TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi: https://islamansiklopedisi.org.tr/deri#3-turklerde-dericilik adresinden alındı

Tezcan, H. (1995). Fes. TDV İslâm Ansiklopedisi (s. 415-1-416). içinde İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 05 04, 2025 tarihinde https://islamansiklopedisi.org.tr/fes adresinden alındı

Tezcan, S., Durgunoğlu, T., Gürsel, E., Çubuk, M., Tuğcu, N., Anadol, K., & Karabey, H. (1978). Haliç ve Çevresi Düzenleme Çalışması. (157), Mimarlık.

Tilden, F. (1977). Interpreting Our Heritage (3 b.). Carolina: The University of North Carolina Press.

Tuğlacı, P. (1991). İstanbul Ermeni Kiliseleri. İstanbul: Pars Yayın Ltd. Şti.

Tuna, N. (2020). Türkiye'de Kentsel Arkeoloji Üzerine Yeniden Düşünmek. Arkeoloji ve Sanat (165), 87-92.

Türcan, A. (1999). Cafer Paşa Medresesi'nin Restorasyon Projesi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. 09 25, 2019 tarihinde alındı

Türk Dil Kurumu. (2023). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Türker, A. ve Çelik, İ. (2014). Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler. Yeni Fikir, 1(12), 80-90.

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024, 11 18). İstanbul Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü: https://istanbul.csb.gov.tr/istanbul-ili-eyupsultan-ilcesi-merkez-mahallesi-eyup-iskelesi-1-5000-olcekli-koruma-amacli-nazim-imar-plani-ve-1-1000-olcekli-koruma-amacli-uygulama-imar-plani-duyuru-419997 adresinden alındı

Türkmenoğlu, Ş. (2005). Bir Semte Gönül Vermek. İstanbul:: ABC Kitabevi Yayın ve Dağıtım.

Uğur, Y. (2019). İstanbul Türbe Hazire ve Kabirleri Eyüpsultan. İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı.

Ulusoy Binan, D. ve Cantimur, B. (2010). Koruma Alanında Somut ve Somut Olmayan Boyutlarıyla Miras Kavramının Gelişimi ve "Yerin Ruhu". Mimari Korumada Güncel Konular (s. 175-192). içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

UNESCO. (1989). Folklorun ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı. Paris: UNESCO. 11 27, 2024 tarihinde https://www.unesco.org.tr/Pages/182/176 adresinden alındı

UNESCO. (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Unesco World Hertage Convention. (2024, 05 31). https://whc.unesco.org/ adresinden alındı

Uyanıker, N. (2010). Eyüp Sultan Türbesi Etrafında Teşekkül Eden Efsanelerin Tespiti ve İncelenmesi. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Yayımlanmış Doktora Tezi.

Uzun, A. (1999). Bizans ve Osmanlı Döneminde Eyyüb Sultan'ın Kabri ve Etkileri. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler III (s. 314-319). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Uzzell, D. (1998). Interpreting Our Heritage: A Theoretical Interpretation. Contemporary issues in heritage and environmental interpretation, 11-25.

Vardar, K. F. (2017). Tarihsel Süreçte Cezerî Kasım Paşa Camii'nin Mimari ve Süsleme Özelliklerinin Değerlendirilmesi. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi (10), 349-373.

Veldpaus, L., & Roders, A. (2014). Learning from a Legacy : Venice to Valletta. Change over Time, 4(2), 244.

Venedik Tüzüğü, (1964). 11 16, 2024 tarihinde https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf adresinden alındı

Viñals, M. at all., (2021). Online Synchronous Model of Interpretive Sustainable Guiding in Heritage Sites: The Avatar Tourist Visit. Sustainability, 13.

Web 1. (2020, 06 25). Türk Dil Kurumu. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Web 2. (2025, 05 04). UNESCO. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu: http://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi adresinden alındı

Web 3. (2024, 12 02). Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü. TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı: https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-344757/somut-olmayan-kulturel-miras-turkiye-ulusal-envanteri.html adresinden alındı

Web 4. (2024, 04 03). Cambridge Dictionary. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/interpretation adresinden alındı

Web 5. (2024, 04 03). Vocabulary.com. https://www.vocabulary.com/dictionary/interpretation adresinden alındı

Web 6. (2024, 12 04). ICOMOS. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi:https://www.icomos.org.tr/#:~:text=ICOMOS%20ba%C5%9Fl%C4%B1ca%20amac%C4%B1%2C%20tarihi%20an%C4%B1tlar,y%C3%B6nlendirmek%20olan%20uluslararas%C4%B1%20bir%20organizasyondur. adresinden alındı

Web 7. (2024, 04 22). Türkiye İstatistik Kurumu. Türkiye İstatistik Kurumu: https://cip.tuik.gov.tr/?il=34 adresinden alındı

Web 8. (2019, 03 26). Oda TV. Oda TV: https://www.odatv.com/yazarlar/fethi-yilmaz/turkiyeyi-ayaga-kaldiran-arazi-bakin-kimin-cikti-158384 adresinden alındı

Web 9; Kültür Envanteri. (2024, 12 28). Ayios Kiryakos Kilisesi. 12 28, 2024 tarihinde Kültür Envanteri: https://kulturenvanteri.com/tr/yer/ayios-kiryakos-kilisesi/#17.1/41.033426/28.938647 adresinden alındı

Web 10. (2024, 12 09). İBB İstanbul İtfaiyesi. https://itfaiye.ibb.gov.tr/tr/istanbul-yanginlari.html adresinden alındı

Web 11. (2024, 05 31). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu: https://www.unesco.org.tr/Pages/149/44 adresinden alındı

Web 12. (2025, 05 04). Santral istanbul: https://www.santralistanbul.org/tr/hakkinda/ adresinden alındı

Web 13. (2019, 05 10). XDeniz. 12 30, 2024 tarihinde Deniz Köken: https://x.com/DenizKoken/status/1126944219770363906 adresinden alındı

Web 14. (2020, 06 28). Hayalleme. https://hayalleme.com/tarihi-eserler/camilerturbeler/eyp-sultan-trbesi-ebu-eyyub-el-ensari/ adresinden alındı.

Web 15. (2025, 07 21). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü: https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html adresinden alındı.

Web 16. (2016, 04 19). CNN. 01 06, 2025 tarihinde https://edition.cnn.com/style/article/wire-ghost-church-edoardo-tresoldi/index.html adresinden alındı.

WHIPIC. (2022). Definitions and Concepts of Heritage Interpretation and Presentation 2022. International Centre for the Interpretation and Presentation of World Heritage Sites under the auspices of UNESCO.

WHIPIC. (2022). Definitions and Concepts of Heritage Interpretation and Presentation 2022. International Centre for the Interpretation and Presentation of World Heritage Sites under the auspices of UNESCO. 12 03, 2024 tarihinde https://unesco-whipic.org/reports adresinden alındı

WHIPIC. (2023). Definitions and Concepts of Heritage Interpretation and Presentation 2023. UNESCO WHIPIC.

Willis, K. G. (2014). The Use of Stated Preference Methods to Value Cultural Heritage. Handbook of the Economics of Art and Culture, 2, 145-181.

Yakıcı, A. (2013). Bilimsel Kuruluşlarda Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Çalışmalar. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi (s. 31-40). içinde Ankara: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu.

Yalçın, H. (2004). Eyüp Oyuncakları Müzesi. Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüpsultan Sempozyumu (s. 64-73). İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Yaşar, A. (2004). 18. Yüzyılın Sonunda Eyüp Kahvehaneleri. Tarihi, kültürü sanatıyla VIII. Eyüpsultan Sempozyumu (s. 263-265). İstanbul: Eyüp Belediyesi.

Yaşar, A. (2005). Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 3, 2037-256.

Yaşaroğlu, M. K. (2006). Namaz. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 32, s. 350-357). içinde İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Yavuz, B. (2010). Tarihi ve Doğal Çevrelerde Koruma Turizm İlişkisi, Eyüp Örneği. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı Kentsel Koruma Ve Yenileme Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yenen, A. ve Yenen, M. (1994). Yer Adları. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 7, s. 492-502). içinde İstanbul: T.C. Türkiye'de Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Yenen, Z., Akın, O., & Yakar, H. (2000). Eyüp Dönüşüm Sürecinde Sosyal ve Ekonomik-Mekânsal Yapı. İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları.

Yenişehirlioğlu, F. (2005-2006). İstanbul'da XV. Yüzyıldan Beri Devam Eden Bir Üretim: Eyüp Çömlekçiliği. Voyvoda Caddesi Toplantıları. Salt Araştırma. 06 15, 2020 tarihinde https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/168087 adresinden alındı

Yetilmezsoy, D. B. (2006). Tarihöncesi Figürinlerin Yorumlanmasında Düşünsel ve Kuramsal Yaklaşımlar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yetişkin Kubilay, A. (1994). Rami Kışlası. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 7, s. 306). içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Yetişkin Kubilay, A. (2010). Maps of İstanbul Haritaları 1422-1922. İstanbul: Denizler Kitabevi.

Yıldız, K. (2015). Şehir topoğrafyasına etkisi bakımından Osmanlı dönemi Istanbul yangınları. Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (s. 486-503). içinde İstanbul: İBB Kültür A.Ş. / İSAM.

Yılmaz, G. I. (2008). Haliç kıyı şeridinde sanayileşme ile ortaya çıkan kentsel dönüşüm. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Rölöve-Restorasyon Bilim Dalı.

Yücel, E. (1994). Eyüp Mezarlığı. Düden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 3, s. 252). içinde İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Zengin, A. (2010). Eyüp Kentsel Sit Alanının İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi ve Yerleşim Dokusunun Korunması Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayımlanmamış Restorasyon Yüksek Lisans Tezi.

ÖZGEÇMİŞ

Araştırma Görevlisi Mehmet Ali KARAGÖZ, 2012 yılında Girne Amerikan Üniversitesi Mimarlık Bölümünden mezun oldu. Bir süre özel sektörde çalıştıktan sonra 2014 yılında Batman Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesine araştırma görevlisi olarak atandı ve 2016-2018 yılları arasında Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bölümünde çalıştı. 2016-2018 yıllarında yine aynı üniversitede yüksek lisansını tamamladı. 2018 yılında Gebze Teknik Üniversite Mimarlık Anabilim Dalında doktorasına başladı. 2019 yılından itibaren Gebze Teknik Üniversite Mimarlık Bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Anıt ve kentsel koruma, yeniden işlevlendirme, somut olmayan kültürel miras ve kültürel mirasın yorumlanması ve sunumu alanlarında çalışmalarına devam etmektedir. 2018 yılında Mimarlar Odası Antalya Şubesi tarafından düzenlenen XIV. Batı Akdeniz Mimarlık Ödülleri ve Sergisi yarışmasında Barla Çaşnigir Paşa Hamam Müzesi Restorasyon Projesi ile proje dalında proje dalı ödülü almıştır.

TEZ METNİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR/SUNUMLAR

Yayımlanmış

1. Karagöz, M. A., & Topçubaşı, M. (2024). Holistic Conservation Approach to Intangible Cultural Heritage and Places of Eyüp. Journal of Architectural Sciences and Applications, 9(1), 678-703. https://doi.org/10.30785/mbud.1458699.

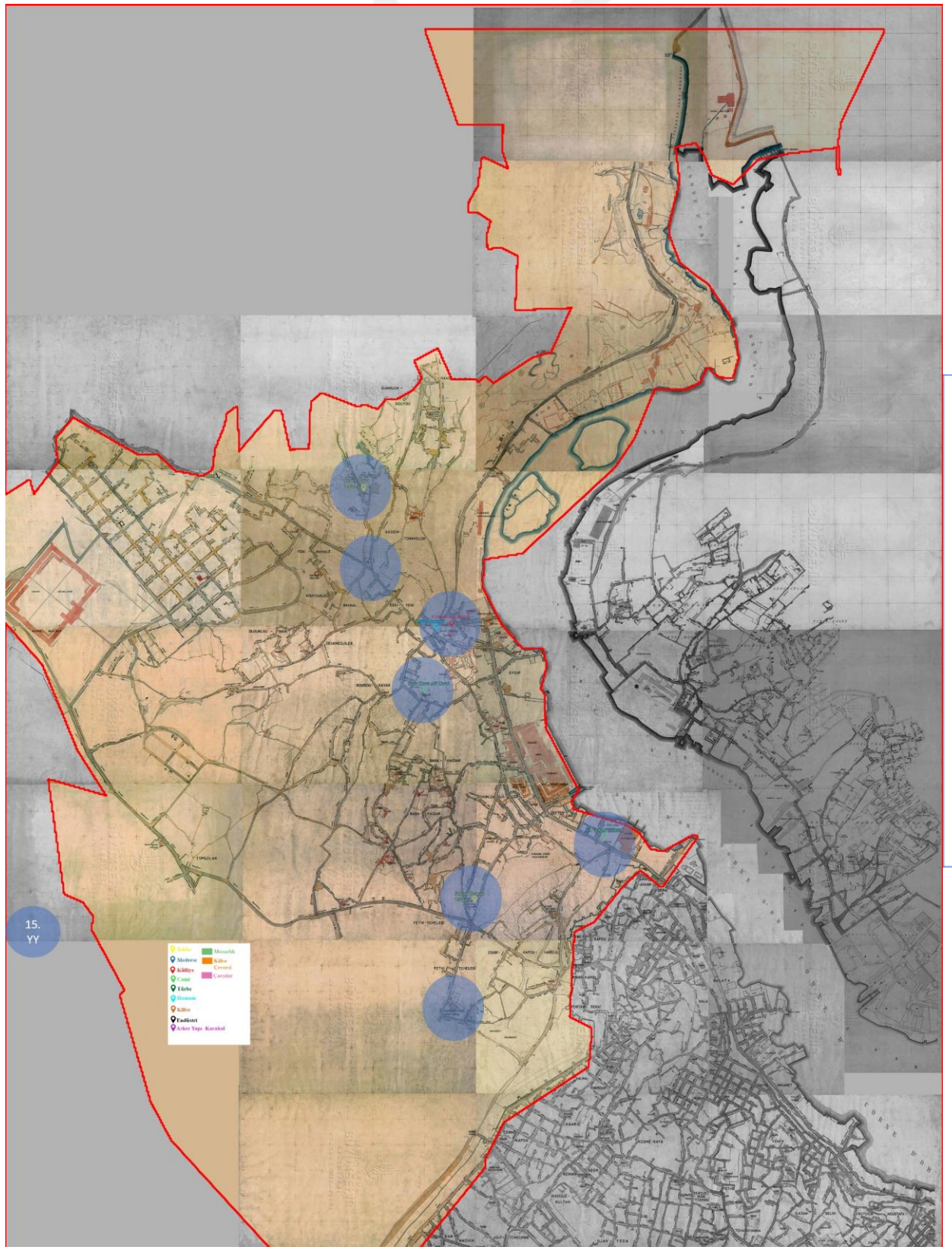
Kabul Edilen

1. Karagöz, M. A., Topçubaşı, M., Eyüp'ün Gözden Kaçan Tarihi: Gayrimüslim Toplulukların Yerleşimleri Üzerine Bir İnceleme, Mimarlık Dergisi, (Kabul Tarihi:08.08.2024)

EKLER

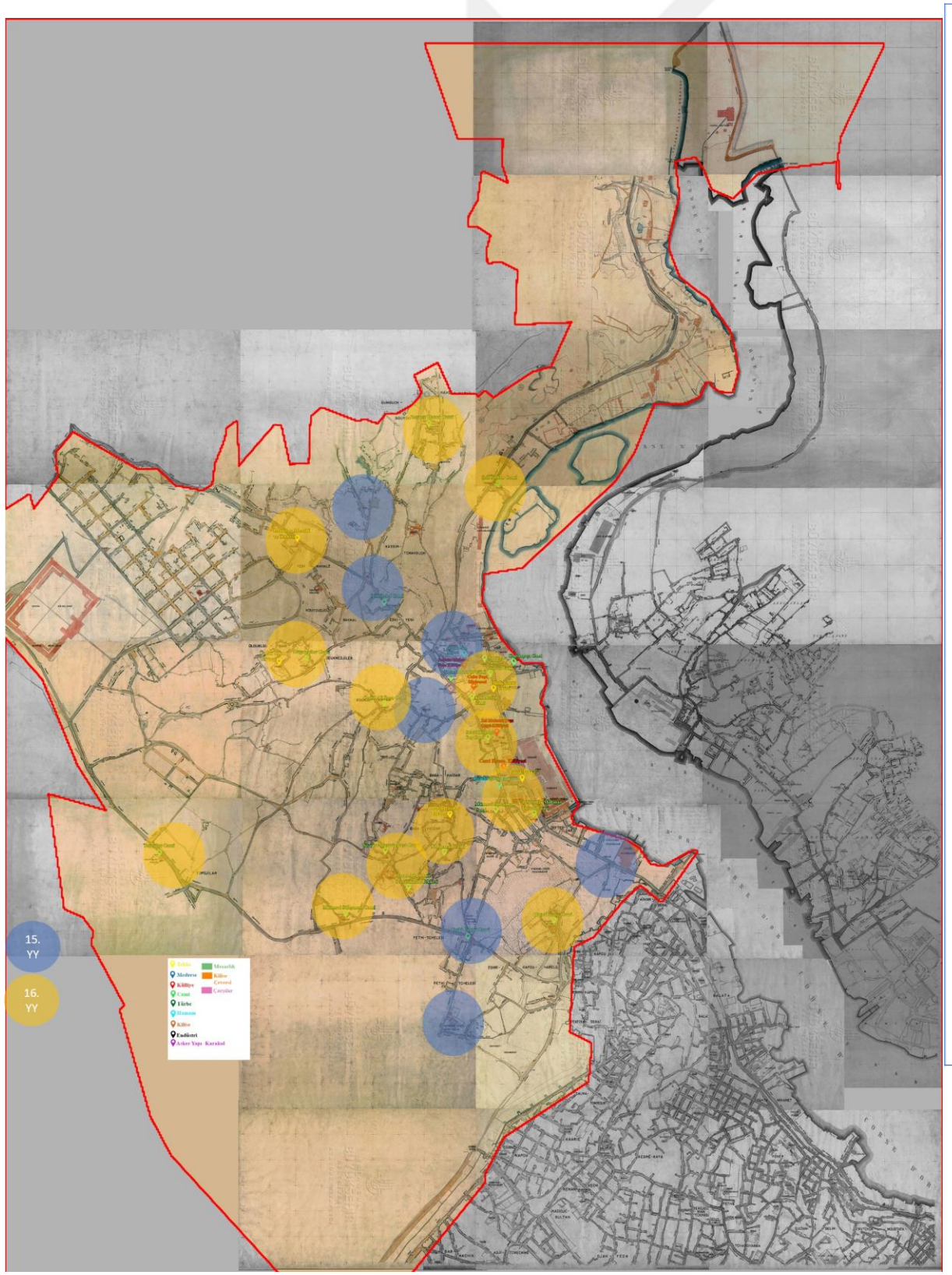
Ek-A: Alman Mavileri üzerinde Eyüp anıtsal yapılarının yüzyıllara göre dağılımı
Ek-B:1950 Eyüpsultan vapur iskelesi ve civarı tatbikat planı harita
Ek-C: Eyüpsultan mahallelerinin 2017 tescil listesine göre yapı sayıları
Ek-D: Tez kapsamında ele alınan mahallelerdeki tescilli yapıların sayısı ve inşa edildiği yüzyıllar 2017 tescil listesine göre yapı sayıları
Ek-E: Kırkçeşme su yolları Eyüp su yapıları
Ek-F: GTÜ Mimarlık Bölümü Çalışılan Su Yapıları
Ek-G: Eyüp camilerinin değerlendirilmesi
Ek-H: Sivil mimarlık örnekleri
Ek-I: Pervititch Fener-Eyüp haritası
Ek-J: C. Stolpe Haritası (1882)
Ek-K: Eyüp tekkeleri
Ek-L: Bahariye Mevlevihanesi
Ek-M: Oyuncakçılar Çarşısı
Ek-N: Eyüp'ün Bakı Noktaları
Ek-O: Somut olmayan kültürel miras – mekân envanteri

Ek-A: Alman Mavileri üzerinde Eyüp anıtsal yapılarının yüzyıllara göre dağılımı.

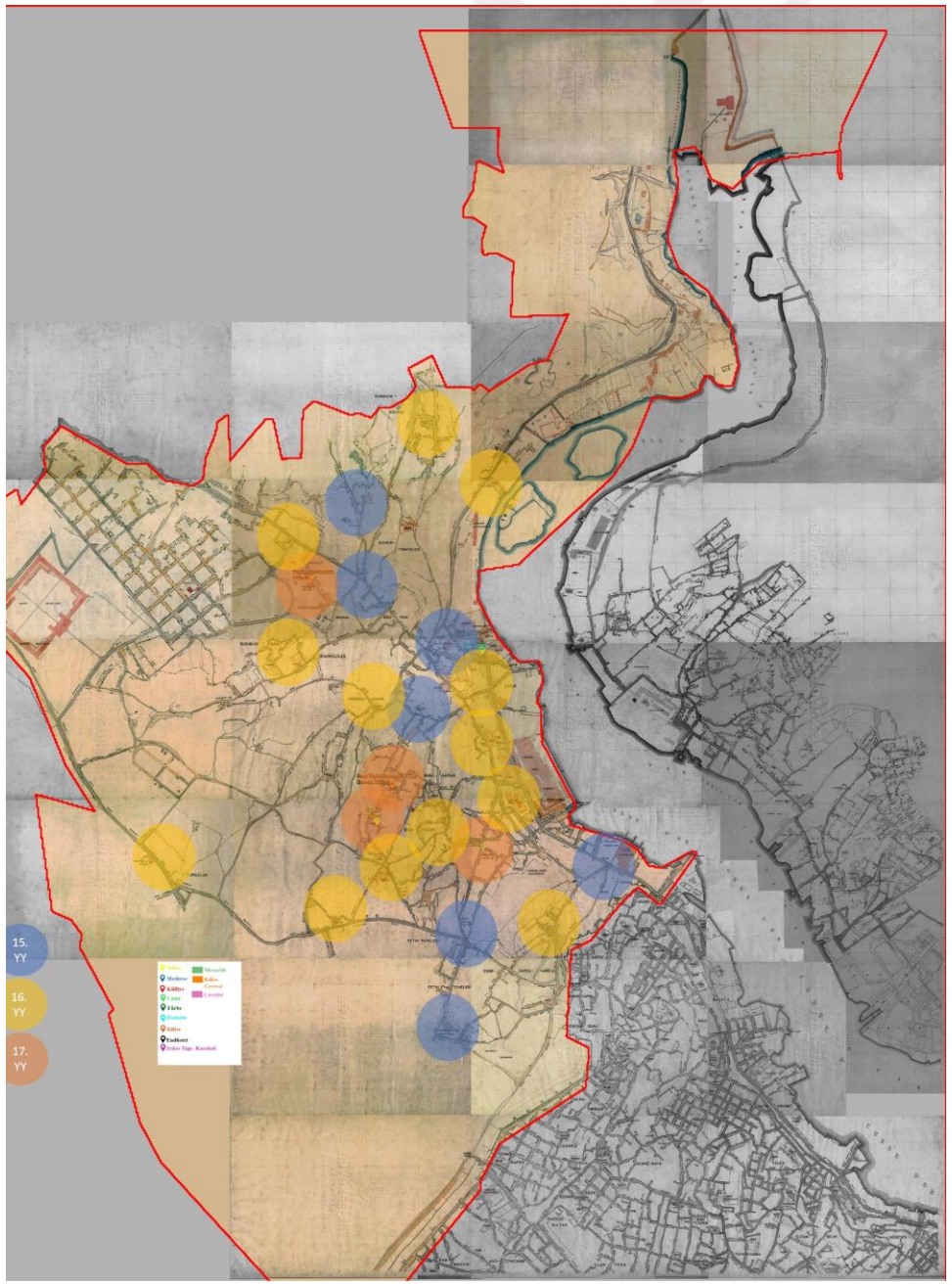
1	Eyüp Hamamı	1451, 1481	Merkez
2	Evlice Baba Tekkesi (Nakşibendi)	1453, 1481, 1892 Yeniden İnşa	İslambey
3	Eyüp Sultan Külliyesi	1458, 1800 Yeniden İnşa	Merkez
4	Alaca Tekke- Sultan Osman Tekkesi, Ahmet Efendi, Şeyh Seyyid Ahmet, Sıraserviler (Nakşibendi, Sadi, Rıfai)	1494, 1754 Yeniden İnşa	Nişanca
5	Yavedud Tekkesi (Kadiri)	1456	Defterdar
6	Abdullah İl Huderi Cami	15. yy	Ayvansaray
7	Bey Cami	15. yy	
8	Çayırbaşı Cami	15. yy	
9	Sofu Karaali Cami	15. yy, 1977 Yeniden İnşa	İslambey

k-A: Devam.

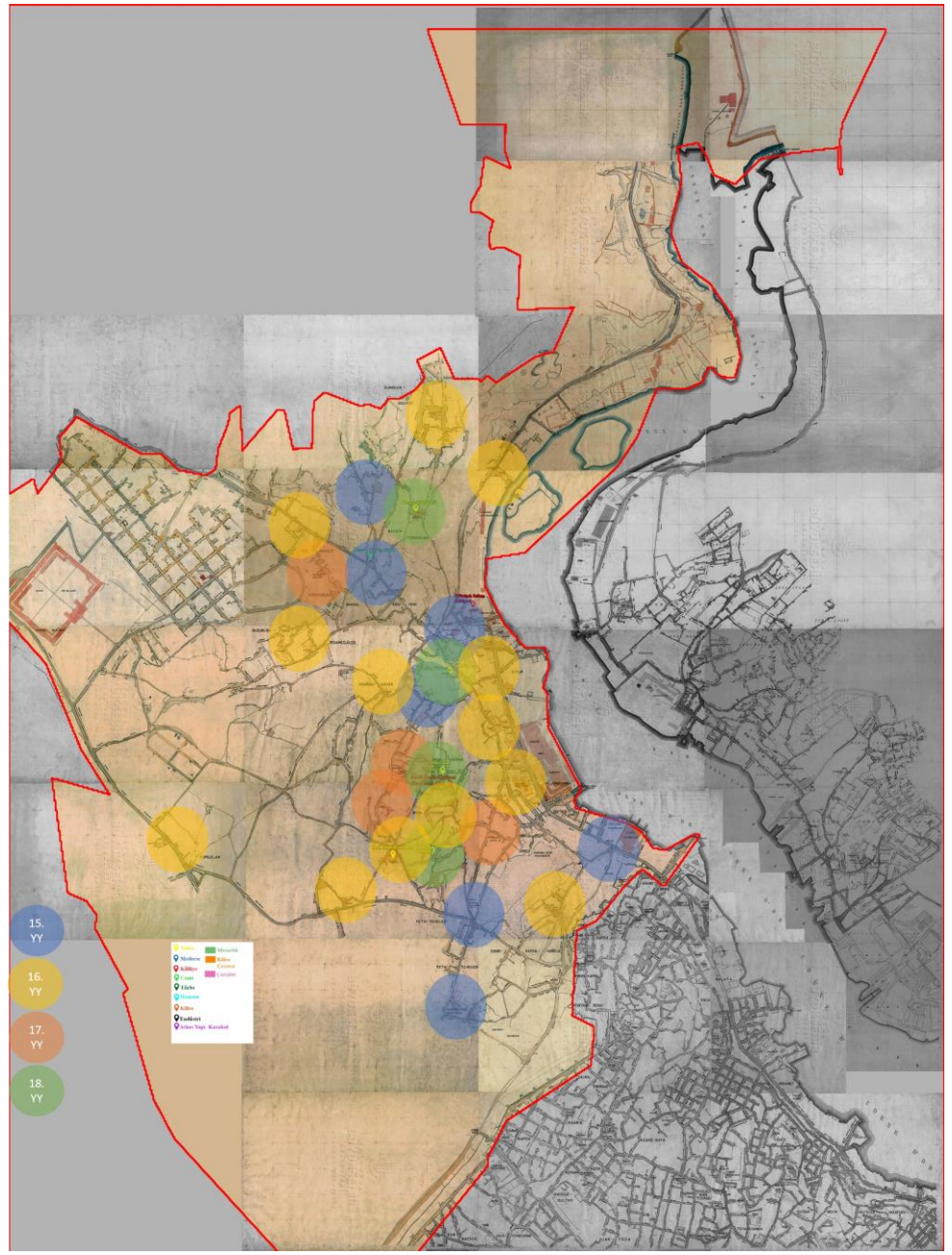

11	Emir Buharı Cami-Tekkesi Nakşibendi	1512, 1520	
12	Cezri Kasım Külliyesi	1515	Nişanca
13	Baba Haydar Tekkesi-Cami (Nakşibendi)	1520, 1566	Nişanca
14	İslambey Mescidi ve Tekkesi (Bedevi)	1521	İslambey
15	Kızıl Mescit	1531	Nişanca
16	Yahyazade Tekkesi (Sümbüli, Şemsi, Rıfai)	1537	Merkez
17	Saçlı Abdülkadir Cami	1538	Merkez
18	Zeynep Hatun Cami	1538	Merkez
19	Defterdar Mahmut Efendi Cami	1540	Nişanca
20	Çeribaşı Cami	1540	Merkez
21	Kasum Çavuş Cami	1542	İslambey
22	Nişancı Mustafa Paşa Cami	1543	Nişanca
23	Karyağdı Tekkesi (Bektaşi)	1544	Merkez
24	Çömlekçiler Hamamı	1544, 1548	Nişanca
25	Bali Baba Cami	1550	İslambey
26	Selahi Mehmet Bey Cami	1551	Nişanca
27	Fethi Çelebi Cami	1555	Defterdar
28	Davut Ağa Cami	1555	Nişanca
29	Davut Ağa Cami Sertarikazede Tekkesi	1555	Nişanca
30	Şah Sultan Cami ve Tekkesi Halveti (Sümbüli)	1555, 18.yy yeniden inşa	Merkez
31	Ümmî Sinan Tekkesi(Sadi, Rıfai)	1568, 1839	Düğmeciler
32	Cemalizade Tekkesi (Halvetiyye, Kādiriyye, Sâ'diyye)	1574, 1595	Defterdar
33	Kaptan Paşa Cami	1577, 1900 Yeniden İnşa	Merkez
34	Kaptan Paşa Cami	1579, 1900 Yeniden İnşa	Merkez
35	Zal Mahmut Paşa Külliyesi	1577	Nişanca
36	Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi	1579	Merkez
37	Cafer Paşa Külliyesi(Halveti, Kadiri, Sadi)	1585	Merkez
	SİYAVUŞ PAŞA TÜRBESİ	1582-1584	Merkez
38	Molla Çelebi Tekkesi (Kadiri, Nakşibendi)	1590	
39	Düğmeciler Cami	1590	Düğmeciler
40	Balçık Tekkesi(Sümbüli-Uşakki-Sadi)	1591	Merkez
41	Hacıhüsrev Cami	1591	Defterdar
42	Ferhat Paşa Türbesi	1595	Merkez
43	Nezperver Cami	1595, 1987 Yeniden İnşa	Nişanca
44	Cemalizade Tekkesi(Halveti, Cemali, Sümbüli Şabani)	1599	Defterdar
45	Nişancı Paşa Hamamı	16. yy	
46	Cedid Ali Paşa Cami	16. yy	İslambey
47	Topçular Cami	16. yy 1559	
48	Selvi Mahallesi Cami	16. yy	
49	Münzevi Süleyman Cami	16. yy	Nişanca
50	Arpacı Hayrettin Cami	16. yy	Nişanca
51	Mehmet Çelebi Cami	16. yy	

Ek-A: Devam.

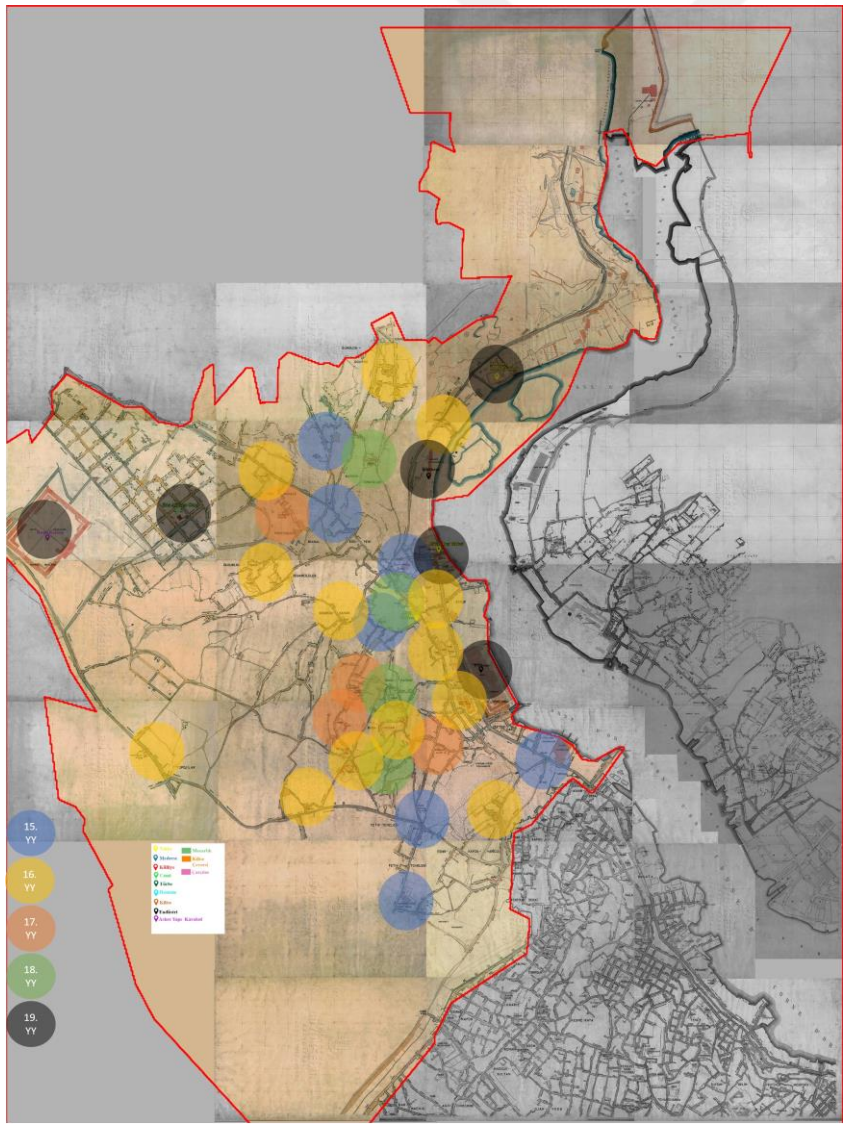

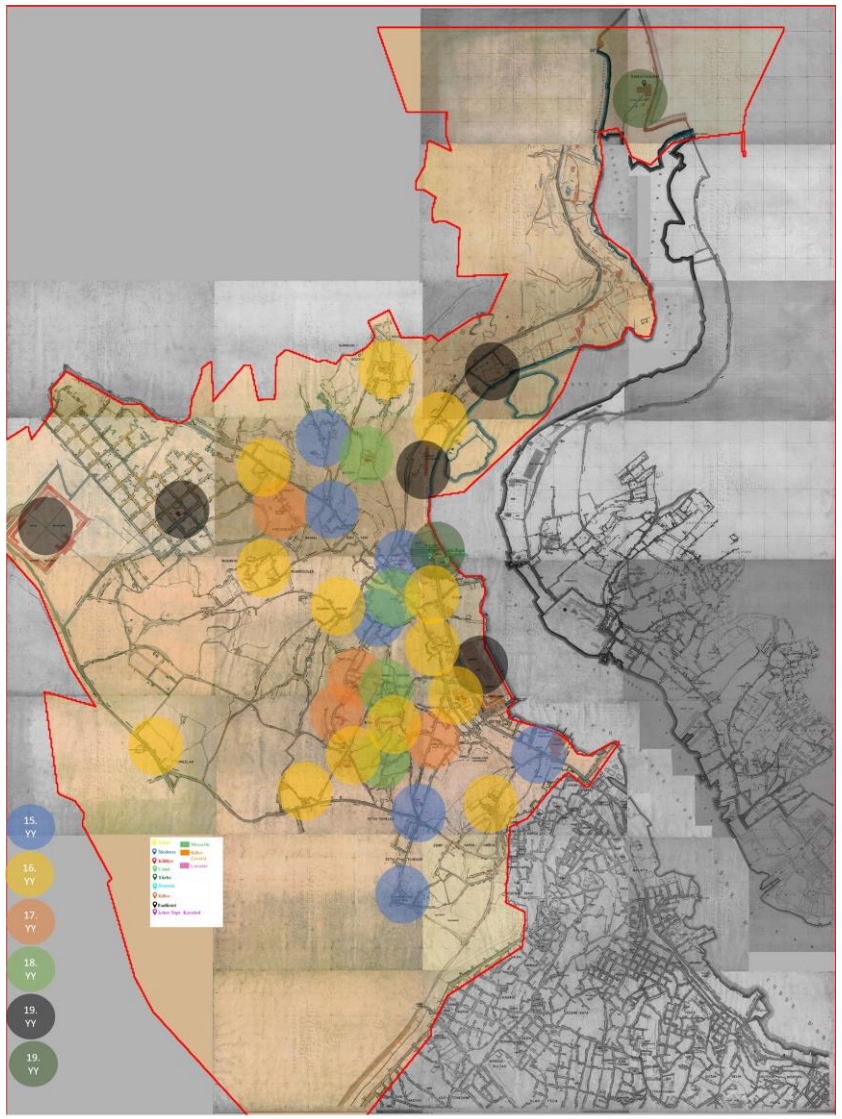
52	Arakiyece İbrahim Ağa Cami	1616	Nişanca
53	Sivasi Tekkesi Halveti (Sivasi)	1639	Nişanca
54	Abdurrahman Paşa Türbesi	1648	Merkez
55	Surp Asvadzadzin Kilisesi	17. YY	İslambey
56	Surp Yeğya Kilisesi	17. YY	Nişancı
57	Şeyh Murat Tekkesi	17. YY, 1715 tekke	Nişanca

58	Hatuniye Tekkesi	1732	Merkez
59	Darül Hadis (Hacı Beşir Ağa) Külliyesi	1735	Nişanca
60	Kalenderhane Tekkesi	1743	Merkez
61	Şeyhülislam Tekkesi (Nakşibendi)	1744, 1745	Merkez
62	Kaşgari Tekkesi	1744, 1746	Merkez
63	Özbekler Tekkesi	1752	Merkez
64	Mihrişah Sultan Sıbyan Mektebi	1795	Merkez
65	Mihrişah Sultan Külliyesi	1796	Merkez
66	Selami Efendi Tekkesi	1798	Nişanca

Ek-A: Devam.

67	Rami Kışlası	1828	Rami
68	Surp Yeghia Ermeni Kilisesi	1832	Nişanca
69	Kasım Çavuş Cami	1833	İslambey
70	Hüsrev Paşa Türbesi	1839, 1859	Merkez
71	İplikhane	19.YY	Merkez
72	Feshane	1839	Defterdar
73	Afife Hatun Tekkesi (Nakşibendi)	1844	Nişanca
74	Surp Asdvadzadzin Kilisesi	1855	İslambey
75	Bahariye Mevlevihanesi	1877	Merkez
76	Hatice Sultan Sarayı	19. yy	
77	Hacı Ali Paşa Cami	1886	Rami

Sultan Reşat Türbesi ve Mektebi	1912	Merkez
Santral İstanbul	1914	Emniyet Tepe
Hasan Hüsnü Paşa Türbesi	20. yy	Merkez

Ek-B: 1950 Eyüpsultan vapur iskelesi ve civarı tatbikat planı harita (Hrt_009578, Hrt_009579) (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi).

Ek-C: Eyüpsultan mahallelerinin 2017 tescil listesine göre yapı sayıları.

	Mahalle	Sivil Mimarlık (Ev, Köşk, Müştemilat, Sıra Ev)	Ev-Yangın Kulesi	Külliye	Kilise	Cami	Namazgâh	Mescit	İmaret	Muvakkithane	Medrese	Kütüphane,	Okul	Sıbyan Mektebi	Tekke	Türbe	Mezarlık	Hazire	Mezar	Hamam	Ticaret (Dükkân, Depo, Kahve)	Yönetim Yapısı	Kışla	Çeşme	Havuz	Su Kemeri	Su Kanalı	Su Bendi	Sarnıç	Su Haznesi	Su Terazisi	Sebil	Şadırvan	Kuyu	Maksem	Oluk	Anıt Ağaç	Endüstri Yapısı	Ulaşım Yapısı (Köprü)	Kentsel Öğe (Duvar,	Avlu	İskele	Diğer	Parsel	Toplam
1	Ağaçlı																2		1																										3
2	Akpınar															1	1							1																						3
3	Akşemsettin																																													0
4	Alibeyköy	3				1										1								1																						6
5	Çırçır																																													0
6	Çifttalan	1														1	1				1			1																						5
7	Deftedar	29				4	1	4			1		1		1	10	20	10	3					19						5	1	1	2	2						1					115
8	Düğmeciler	44				1		1							7	1	2	8	7					16	1		1			1			1	3						2					96
9	Emniyettepe	5																			2																4	1							12
10	Esentepe																																													0
11	Göktürk Merkez					1																		1																						2
12	Güzeltepe	1																							1																						2
13	Işıklar																							1																						1
14	İhsaniye																																													0
15	İslambey	132			1	6							2	1	3	6		6	1	2				16						2			4						4					186
16	Karadolap																																													0
17	Merkez	68				6		3	2	1	1	2	1	4	10	43	24	45	2	3	9	1		26					4	3	2		2	9					9					280
18	Mimar Sinan	11																								1																				12
19	Mithatpaşa	26																				1			6	9		1							1										44
20	Nişancı	198	1		1	9		5			6		1	3	7	16	4	34	3	3		2		22	1				3	5	2		3	4				3		6	1	1	1		345
21	Odayeri																							1																						1
22	Pirinççi																							1																						1
23	Rami Cuma	13				1	1						1					1						9						1			1	7											35
24	Rami Yeni	1				1											2		1	1			1	2		1								2											12
25	Sakarya																							1																						1
26	Silahtarağa																																						1							1
27	Topçular	4				2											5		2					7						2															22
28	Kemerburgaz	9																																												9
29	Yeşilpınar																																													0
	1194	545	1	0	2	32	2	13	2	1	8	2	6	8	28	79	61	104	20	9	12	4	1	125	9	11	1	1	7	12	11	1	8	31	2	1	0	8	1	22	1	1	1	0	1193

Ek-D: Tez kapsamında ele alınan mahallelerdeki tescilli yapıların sayısı ve inşa edildiği yüzyıllar 2017 tescil listesine göre yapı sayıları.

	Sivil Mimarlık (Ev, Köşk, Müstemilat	Ev-Yangın Kulesi	Külliye	Kilise	Cami	Namazgah	Mescit	İmaret	Muvakkithane	Medrese	Kütüphane,	Okul	Sıbyan Mektebi	Tekke	Türbe	Mezarlık	Hazire	Mezar	Hamam	Ticaret	Yönetim Yapısı	Kışla	Çeşme	Havuz	Su Kemeri	Su Kanalı	Su Bendi	Sarnıç	Su Haznesi	Su Terazisi	Sebil	Şadırvan	Kuyu	Maksem	Oluk	Anıt Ağaç	Endüstri Yapısı	Ulaşım Yapısı	Kentsel Öğe	Avlu	İskele	Diğer	Parsel	Toplam
Defterdar																																													
14. Yy.																																													0
15. Yy.					1												1																											2
16. Yy.							1								2		2						1											1										7
17. Yy.					1																		2																					3
18. Yy.					1					1						1							5									1												9
19. Yy.					1							1		1	4			1					3																					11
20. Yy.																							1																					1
Bilinmiyor	29			1		1	3								4	19	7	2					7						1	5	1		2	1				1					84
	29	0	0	1	4	1	4	0	0	1	0	1	0	1	10	20	10	3	0	0	0	0	19	0	0	0	0	0	1	5	1	1	2	2	0	0	0	1	0	0	0	0	117
Düğmeciler																																												
14. Yy.																																												0
15. Yy.																																												0
16. Yy.														4									2									1											7
17. Yy.																																												0
18. Yy.														2			2	2					5						2															13
19. Yy.																							1																					1
20. Yy.																	6	6																										12
Bilinmiyor	44													3		2							8	1		1							2						2					63
	44	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	2	8	8	0	0	0	0	16	1	0	1	0	0	2	0	0	1	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	96
İslambey																																												
14. Yy.																																												0
15. Yy.					1														1																									2
16. Yy.					4									1																													5
17. Yy.																																												0
18. Yy.					1									5			2						5																	1				14
19. Yy.				1									1	1									1																					4
20. Yy.																																												0
Bilinmiyor	132											1		2		1	4	1	1				9						2				4						3					160
	132	0	0	1	6	0	0	0	0	0	0	1	1	9	0	1	6	1	2	0	0	0	15	0	0	0	0	0	2	0	0	0	4	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	185

Ek-D: Devam.

	Sivil Mimarlık (Ev, Köşk,	Ev-Yangın	Külliye	Kilise	Cami	Namazgah	Mescit	İmaret	Muvakkith	Medrese		Okul	Sıbyan	Tekke	Türbe	Mezarlık	Hazire	Mezar	Hamam	Ticaret	Yönetim	Kışla	Çeşme	Havuz	Su Kemeri	Su Kanalı	Su Bendi	Sarnıç	Su Haznesi	Su Terazisi	Sebil	Şadırvan	Kuyu	Maksem	Oluk	Anıt Ağaç	Endüstri	Ulaşım	Kentsel Öğe	Avlu	İskele	Diğer	Parsel	Toplam
Merkez																																												
14. Yy.																																												0
15. Yy.	1				2				1				3		3		1		1				1									1											14
16. Yy.					3		2			1				2	14		5						6										1					1					35
17. Yy.							1							4	3		1		1				2														2					14
18. Yy.					1			2					1	2	6		3						6						1				2				1					25
19. Yy.	3										2			1	9								3									1											19
20. Yy.	1											1			3						1		1					1															8
Bilinmiyor	63													1	5	24	35	2	1	9			7					3	2	1			6					5					164
	68	0	0	0	6	0	3	2	1	1	2	1	4	10	43	24	45	2	3	9	1	0	26	0	0	0	0	4	3	1	0	2	9	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	279
Nişancı																																											
14. Yy.																							1																					1
15. Yy.					1									1	1																												3
16. Yy.					8		4			2			1	1	6		3		1		1		6						1			1											35
17. Yy.															2								2																				4
18. Yy.							1			4			1	3	1		4		1				4						1			1											21
19. Yy.	2			1									1	2	2		1						4									1				3							17
20. Yy.	5																												3															8
Bilinmiyor	196											1			4	4	26	3	1		2		5	1				3		2			4					6		1			259
	203	0	0	1	9	0	5	0	0	6	0	1	3	7	16	4	34	3	3	0	3	0	22	1	0	0	0	3	5	2	0	3	4	0	0	0	3	0	6	0	1	0	0	348
Rami Cuma																																											
14. Yy.																																											0
15. Yy.																																											0
16. Yy.																																											0
17. Yy.																																											0
18. Yy.																																											0
19. Yy.					1							1																					1									3
20. Yy.																																											0
Bilinmiyor	13					1											1						9						1				7									32
	13	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0	1	0	0	1	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	35

Ek-D: Devam.

	Sivil Mimarlık (Ev, Köşk, Müştemilat, Sıra	Ev-Yangın	Külliye	Kilise	Cami	Namazgâh	Mescit	İmaret	Muvakkithane	Medrese	Kütüphane,	Okul	Sıbyan Mektebi	Tekke	Türbe	Mezarlık	Hazire	Mezar	Hamam	Ticaret (Depo,	Yönetim Yapısı	Kışla	Çeşme	Havuz	Su Kemeri	Su Kanalı	Su Bendi	Sarnıç	Su Haznesi	Su Terazisi	Sebil	Şadırvan	Kuyu	Maksem	Oluk	Anıt Ağaç	Endüstri Yapısı	Ulaşım Yapısı	Kentsel Öğe	Avlu	İskele	Diğer	Parsel	Toplam
Rami Yeni																																												
14. Yy.																																												0
15. Yy.																																												0
16. Yy.																																												0
17. Yy.																																												0
18. Yy.					1																	1																						2
19. Yy.																			1				2																					3
20. Yy.																																												0
Bilinmiyor	1															2		1							1								2											7
	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	1	0	0	1	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
Topçular																																												
14. Yy.																																												0
15. Yy.																																												0
16. Yy.					1																		1																					2
17. Yy.																							1																					1
18. Yy.																																												0
19. Yy.																							3																					3
20. Yy.					1																																							1
Bilinmiyor	4															5	2						2						1															14
	4	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	2	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	21

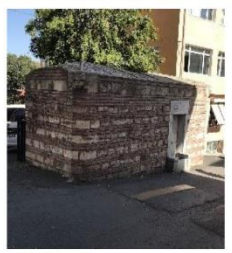
Ek-D: Devam.

Tüm Eyüpsultan'a Dair Yüzyıllara Göre Yapı Çeşitliliği	14. Yy.	15. Yy.	16. Yy.	17. Yy.	18. Yy.	19. Yy.	20. Yy.	Bilinmiyor	
Sivil Mimarlık (Ev, Köşk, Müştemilat, Sıra Ev)	0	1	0	0	0	5	6	482	494
Ev-Yangın Kulesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Külliye	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kilise	0	0	0	0	0	2	0	1	3
Cami	0	5	16	1	4	2	1	0	29
Namazgâh	0	0	0	0	0	0	0	2	2
Mescit	0	0	7	1	1	0	0	3	12
İmaret	0	0	0	0	2	0	0	0	2
Muvakkithane	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Medrese	0	0	3	0	5	0	0	0	8
Kütüphane,	0	0	0	0	0	2	0	0	2
Okul	0	0	0	0	0	2	1	2	5
Sıbyan Mektebi	0	3	1	0	0	2	0	0	8
Tekke	0	1	8	4	12	5	0	6	36
Türbe	0	4	22	5	7	15	3	13	69
Mezarlık	0	0	0	0	1	0	0	57	58
Hazire	0	0	2	0	10	1	1	75	106
Mezar	0	0	0	0	0	1	1	9	18
Hamam	0	0	2	1	1	1	0	3	9
Ticaret (Depo, Kahve, Depo, [illegible])	0	0	0	0	0	0	0	9	9
Yönetim Yapısı	0	0	0	0	1	0	1	2	4
Kışla	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Çeşme	1	1	16	7	25	17	2	47	116
Havuz	0	0	0	0	0	0	0	2	2
Su Kemeri	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Su Kanalı	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Su Bendi	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sarnıç	0	0	0	0	0	0	1	6	7
Su Haznesi	0	0	1	0	4	0	3	7	15
Su Terazisi	0	0	0	0	0	0	0	8	8
Sebil	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Şadırvan	0	1	2	0	2	3	0	0	8
Kuyu	0	0	1	0	2	0	0	27	30
Maksem	0	0	1	0	0	0	0	1	2
Oluk	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Anıt Ağaç	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Endüstri Yapısı	0	0	0	0	0	3	0	0	3
Ulaşım Yapısı (Köprü)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kentsel Öğe (Duvar, Kalıntı, [illegible])	0	0	1	2	2	0	0	17	22
Avlu	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İskele	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Parsel	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	1	21	91	22	84	61	30	783	1093

Ek E: Kırkçeşme su yolları Eyüp su yapıları.

	Kırkçeşme Su Yolları Çeşmeleri-Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Yapı Türü	Çalışıyor	Çalışmıyor	Algılana bilirlik 1-KÖTÜ, 2-ORTA, 3-İYİ	Yeni-Bitişik Yapı	Malzeme Bozulması	Muhdes Malzeme	Sokak Kotunun Yükselmesi	Vandalizm	Fotoğraf
1	Sinekli Kemer	İslambey	49/926-928 yanı	Kemer		✓	1	✓	✓	✓	✓	✓	
2	Eyüp Kubbesi (Kayıp)	İslambey	192/32										
3	Eğri Kapı Maksemi-Savaklar Çeşmesi	Defterdar	103/6	Maksem		✓	3		✓		✓		
4	Kırimi Çeşmesi	Düğmeciler	111/16	Sokak Çeşmesi		✓	2	✓	✓	✓	✓	✓	
5	Otakçılar Cami Sebili	Defterdar	112/22	Duvar Çeşmesi		✓	2	✓	✓	✓	✓		
6	Çinili Çeşme	Nişancı	132/4	Sokak		✓	3		✓		✓	✓	
7	Cevkani Halil Ağa Çeşmesi	Nişancı	68/72	Sokak		✓	3		✓		✓	✓	
8	Hacı Beşir Ağa Çeşmesi	Nişancı	134/20	Sokak		✓	2		✓	✓	✓	✓	

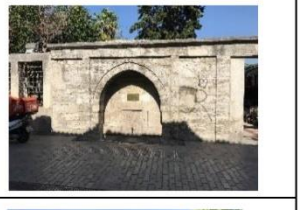
Ek-E: Devam.

	Kırkçeşme Su Yolları Çeşmeleri-Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Yapı Türü	Çalışıyor	Çalışmıyor	Algılana bilirlik 1-KÖTÜ, 2-ORTA, 3-İYİ	Yeni-Bitişik Yapı	Malzeme Bozulması	Muhdes Malzeme	Sokak Kotunun Yükselmesi	Vandalizm	Fotoğraf
9	İsmail Efendi Çeşmesi (Harap)	Nişancı	68/85	Sokak		✓	1		✓	✓	✓	✓	
10	Su Terazisi												
11	Daarül Saadet Hacı Beşir Ağa Çeşmesi	Nişancı	134/5	Duvar Çeşmesi	✓		1						
12	Şifa Yokuşu Çeşmesi	Nişancı	184/16	Duvar Çeşmesi		✓	2	✓	✓	✓	✓	✓	
13	Bayburtlu Mustafa Ağa Çeşmesi (Harap)	Düğmeciler	184/5	Sokak Çeşmesi		✓	3		✓		✓	✓	
14	Emin Efendi Çeşmesi (İmamzade Mehmet Efendi)	İslambey	56/96	Sokak Çeşmesi		✓	2	✓	✓	✓	✓	✓	
15	Koca Yusuf Efendi Çeşmesi (Sofular İsmail Ağa)	Defterdar	490/5	Sokak Çeşmesi	✓		2		✓	✓	✓	✓	

Ek-E: Devam.

	Kırkçeşme Su Yolları Çeşmeleri-Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Yapı Türü	Çalışıyor	Çalışmıyor	Algılana bilirlik 1-KÖTÜ, 2-ORTA, 3-İYİ	Yeni-Bitişik Yapı	Malzeme Bozulması	Muhdes Malzeme	Sokak Kotunun Yükselmesi	Vandalizm	Fotoğraf
16	Hacı Hanım Çeşmesi	İslambey	56/73	Sokak Çeşmesi		✓	2	✓	✓	✓	✓	✓	
17	Mehmet Kehtüda Çeşmesi (Kangirli Mustafa Efendi-Şeyh Murat Tekkesi tekkesi)	Nişancı	153/1	Duvar Çeşmesi	✓		2				✓		
18	II. Mahmut Çeşmesi	Nişancı	149/12	Duvar Çeşmesi		✓	2	✓	✓	✓			
19	Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi ve Namazgahı	Düğmeciler	181/4	Sokak		✓	2		✓	✓	✓		
20	Vezir Tekkesi Çeşmesi ve Su Haznesi	Düğmeciler	355/19		✓		1	✓		✓	✓		
21	Zehra Hanım Çeşmesi	Düğmeciler	355/12	Sokak		✓	2		✓	✓		✓	

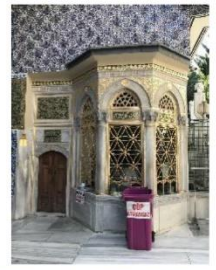
Ek-E: Devam.

	Kırkçeşme Su Yolları Çeşmeleri-Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Yapı Türü	Çalışıyor	Çalışmıyor	Algılana bilirlik 1-KÖTÜ, 2-ORTA, 3-İYİ	Yeni-Bitişik Yapı	Malzeme Bozulması	Muhdes Malzeme	Sokak Kotunun Yükselmesi	Vandalizm	Fotoğraf
22	Beyzade Mehmet Efendi Çeşmesi-Şeyhülislam Tekkesi Çeşmesi	Nişancı	137/1	Duvar		✓	2	✓	✓	✓	✓		
23	Sofular Yokuşu Çeşmesi	Nişancı	351/4	Çeşme		✓	1	✓	✓	✓	✓	✓	
24	Su Haznesi, Nişancı (Harap)	Nişancı	63/100-101	Us Haznesi		✓	1	✓	✓	✓	✓		
25	Mehmet Paşa Çeşmesi	Nişancı	63/22	Duvar Çeşmesi		✓	2	✓	✓	✓	✓	✓	
26	Hattat Mehmet Paşa Çeşmesi	Merkez	52/62	Sokak Çeşmesi	✓		3	✓	✓	✓	✓	✓	
27	Eyüp Sultan Hamamı	Merkez	54/3	Hamam	Müze İşlevinde		3						
28	Mustafa Ağa Çeşmesi	İslambey	220/16	Sokak Çeşmesi	✓		3	✓	✓		✓		

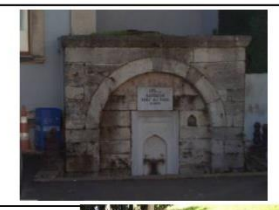
Ek-E: Devam.

	Kırkçeşme Su Yolları Çeşmeleri-Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Yapı Türü	Çalışıyor	Çalışmıyor	Algılana bilirlik 1-KÖTÜ, 2-ORTA, 3-İYİ	Yeni-Bitişik Yapı	Malzeme Bozulması	Muhdes Malzeme	Sokak Kotunun Yükselmesi	Vandalizm	Fotoğraf
29	Siyavuş Paşa Çeşmesi,	Merkez	47/3	Duvar	✓		3	✓	✓	✓	✓		
30	Hayrettin Paşa Çeşmesi	Merkez	45/63	Duvar	✓		2	✓					
31	Şeker Pare Kadın Çeşmesi (KAYIP)	Merkez	48/17	-									
32	Karakol Çeşmesi (KAYIP)	Merkez	51/1 Batısında Feshane Caddesi Üzerinde	Sokak Çeşmesi									
33	Kapıağası Mustafa Ağa Çeşmesi	Merkez	26/46	Sokak Çeşmesi	✓		3	✓			✓		
34	Eski Yeni Hamam Bali Hamamı	Merkez	189/9	Hamam		✓	1	✓	✓	✓			
35	Mehmed Ağa Çeşmesi	Merkez	28/22	Duvar Çeşmesi		✓	1	✓	✓	✓	✓	✓	

Ek-E: Devam.

	Kırkçeşme Su Yolları Çeşmeleri-Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Yapı Türü	Çalışıyor	Çalışmıyor	Algılana bilirlik 1-KÖTÜ, 2-ORTA, 3-İYİ	Yeni-Bitişik Yapı	Malzeme Bozulması	Muhdes Malzeme	Sokak Kotunun Yükselmesi	Vandalizm	Fotoğraf
36	Eyüp Sultan Camii Avlu Duvarı Çeşmesi	Merkez	47/13	Duvar Çeşmesi		✓	2	✓	✓		✓		
37	Eyüp Sultan Sebili	Merkez	47/13	Sebil		✓	3						
38	Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi, Eyüpsultan	Merkez	41/31	Çeşme	✓		3		✓	✓	✓		
39	Hayrettin Paşa Çeşmesi	Merkez	45/63	Çeşme	✓		1	✓	✓	✓	✓		
40	Ayşe Bihri Kadın Sebili	Merkez	47/2	Çeşme	✓		1		✓				
41	Mihrişah Valide Sultan Sebili ve Çeşmeleri	Merkez	45/59	Sebil	✓		3		✓		✓		

Ek-E: Devam.

	Kırkçeşme Su Yolları Çeşmeleri-Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Yapı Türü	Çalışıyor	Çalışmıyor	Algılana bilirlik 1-KÖTÜ, 2-ORTA, 3-İYİ	Yeni-Bitişik Yapı	Malzeme Bozulması	Muhdes Malzeme	Sokak Kotunun Yükselmesi	Vandalizm	Fotoğraf
42	Hüsrev Paşa Kütüphanesi	Merkez	45/60	Tekke-Kütüphane	✓								
43	Sadrazam Semiz Ali Paşa Çeşmesi	Defterdar	119/3	Çeşme		✓	2	✓	✓		✓		
44	Telhisi	Defterdar	91/25	Sokak Çeşmesi		✓	3		✓		✓		
45	Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi	Defterdar	71/2	Sokak Çeşmesi		✓	3		✓		✓		
46	Meydan Çeşmesi (Alaca Çeşme) Dilsiz Süleyman Ağa Çeşmesi	Defterdar	72/1	Sokak Çeşmesi		✓	3		✓		✓		
47	Defterdar Mahmut Efendi Çeşmesi	Nişancı	497/76	Sokak Çeşmesi	✓		2	✓	✓		✓	✓	

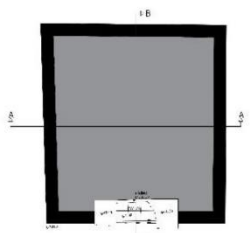
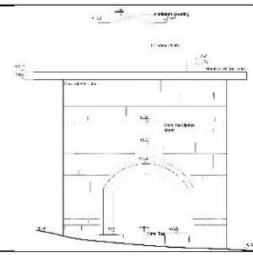
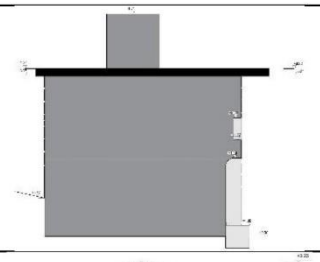
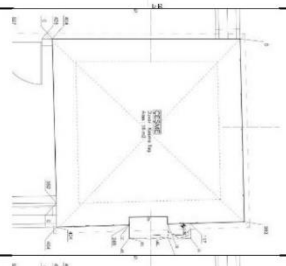
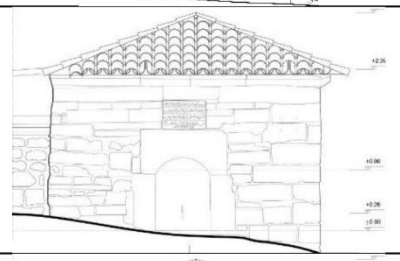
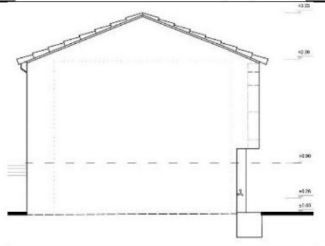
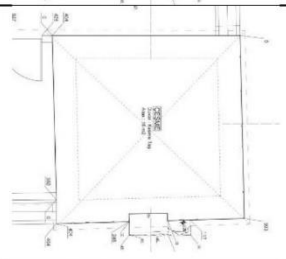
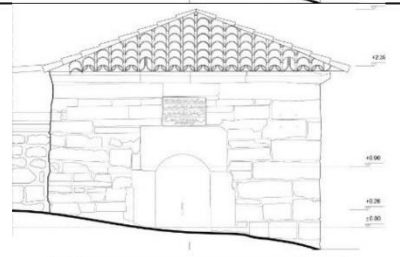
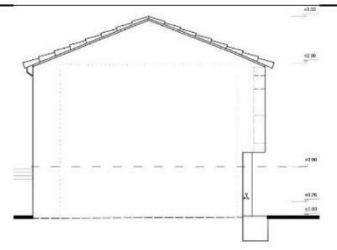
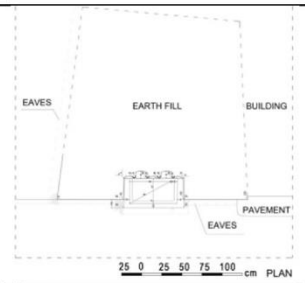
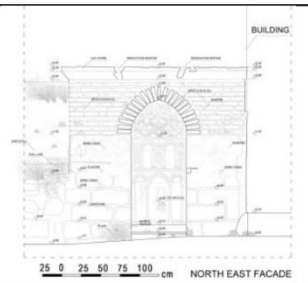
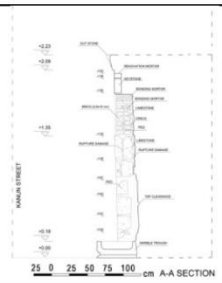
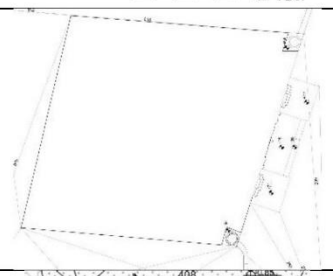
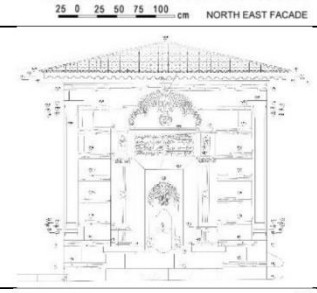
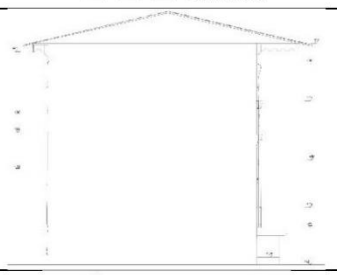
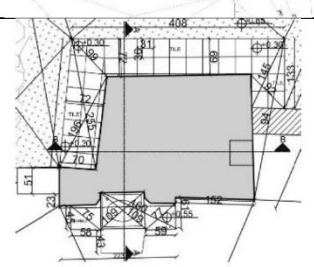
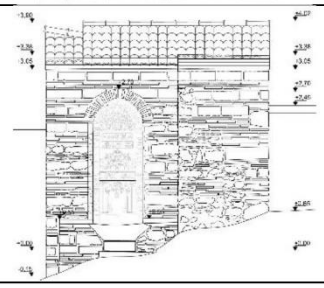
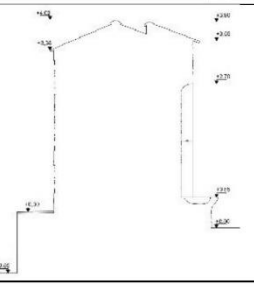
Ek-E: Devam.

	Kırkçeşme Su Yolları Çeşmeleri-Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Yapı Türü	Çalışıyor	Çalışmıyor	Algılana bilirlik 1-KÖTÜ, 2-ORTA, 3-İYİ	Yeni-Bitişik Yapı	Malzeme Bozulması	Muhdes Malzeme	Sokak Kotunun Yükselmesi	Vandalizm	Fotoğraf
48	Semiz Ali Paşa Çeşmesi	Nişancı	68/10	Sokak Çeşmesi	✓		3	✓	✓		✓	✓	
49	Zal Mahmut Külliyesi Şah Sultan Çeşmesi	Nişancı	65/19 65/20	Sokak Çeşmesi	✓		2	✓	✓		✓		
50	Dökmecibaşı Süleyman Ağa Çeşmesi	Düğmeciler	198/16	Sokak Çeşmesi		✓	3	✓	✓		✓	✓	
51	Kır Çeşmesi	Düğmeciler	193/13	Sokak Çeşmesi		✓	1	✓	✓	✓	✓	✓	
52	Ümmi Sinan Çeşmesi	Düğmeciler	194/10	Sokak Çeşmesi		✓	1	✓	✓		✓	✓	
53	Altuncuzade Mustafa Ağa Çeşmesi Çırçır Çeşmesi	Düğmeciler	193/6	Duvar Çeşmesi		✓	1	✓	✓		✓	✓	
54	Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi ve Su Haznesi	İslambey	190/23	Sokak Çeşmesi		✓	3	✓	✓		✓	✓	

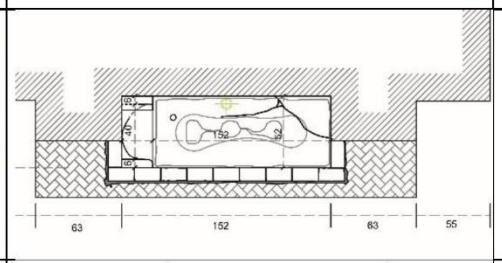
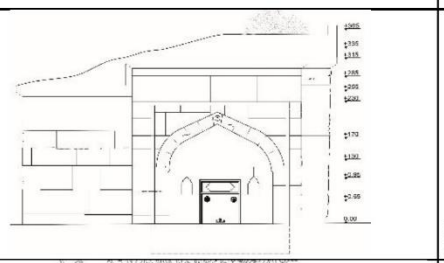
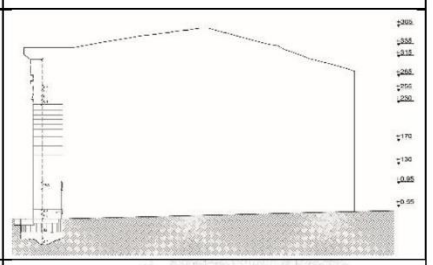
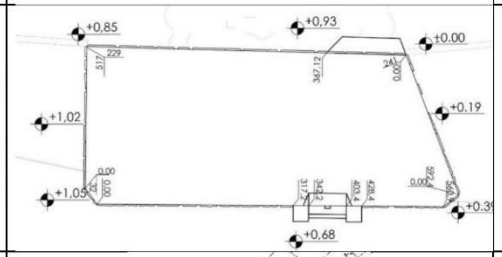
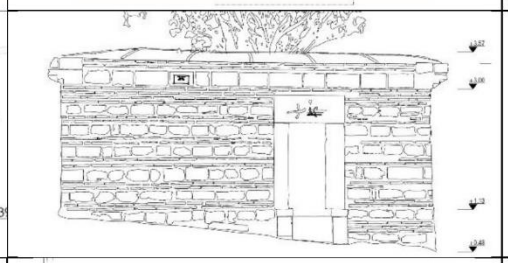
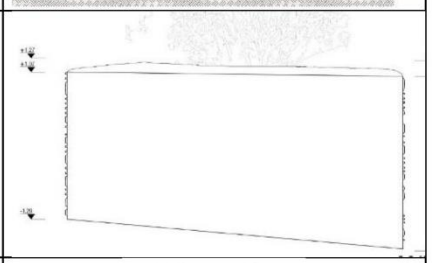
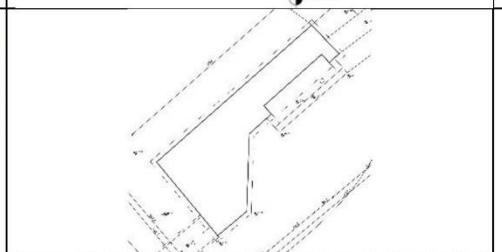
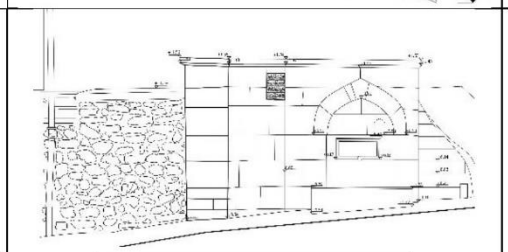
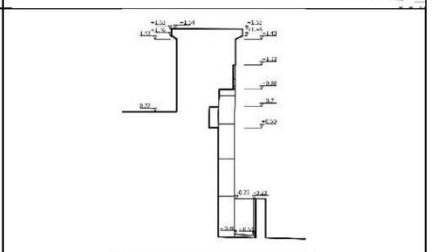
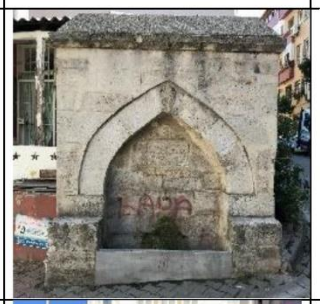
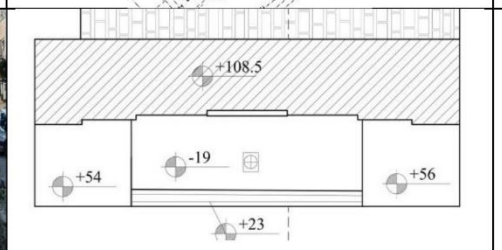
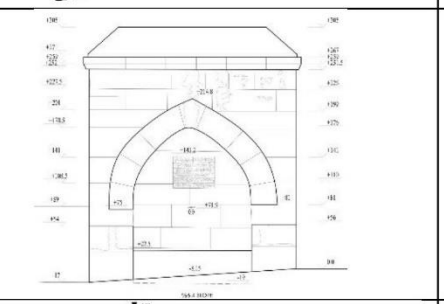
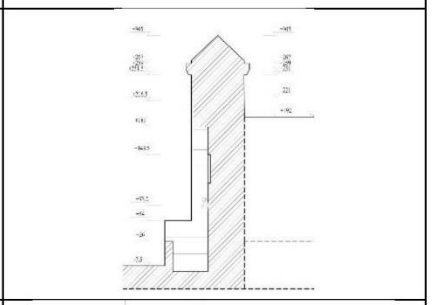
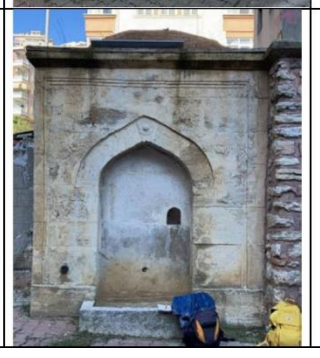
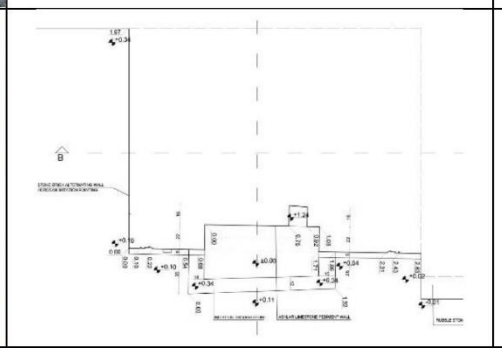
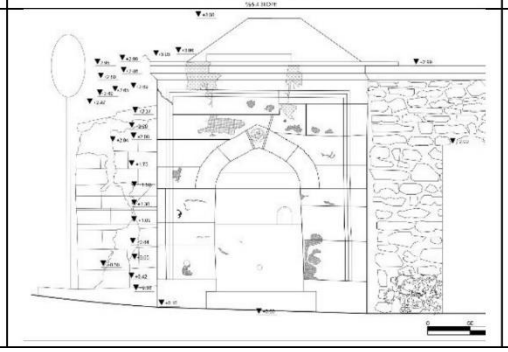
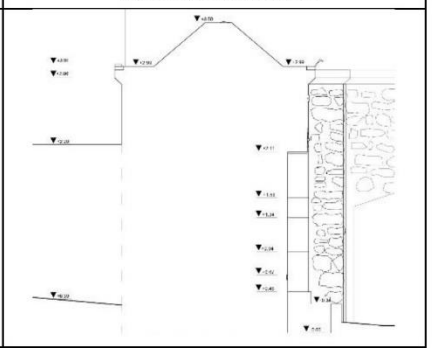
Ek-E: Devam.

	Kırkçeşme Su Yolları Çeşmeleri-Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Yapı Türü	Çalışıyor	Çalışmıyor	Algılana bilirlik 1-KÖTÜ, 2-ORTA, 3-İYİ	Yeni-Bitişik Yapı	Malzeme Bozulması	Muhdes Malzeme	Sokak Kotunun Yükselmesi	Vandalizm	Fotoğraf
55	Asdvadzadzin Çeşmesi	İslambey	192/19	Sokak Çeşmesi		✓	2	✓	✓	✓	✓	✓	
56	Akmayan Çeşme	İslambey	192/30	Sokak Çeşmesi		✓	1	✓	✓	✓	✓	✓	
57	Battal Gazi Çeşmesi (Kayıp)	İslambey	217/15										
58	İslambey Çeşmesi	İslambey	217/44	Çeşme		✓	3	✓	✓	✓	✓		

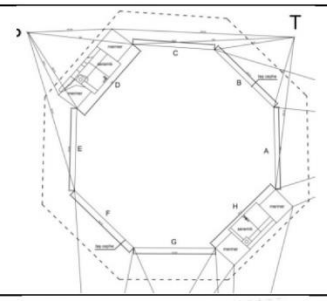
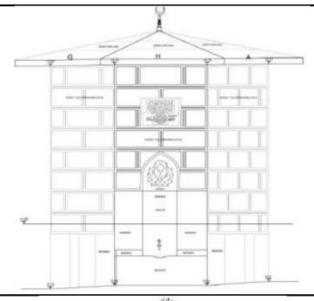
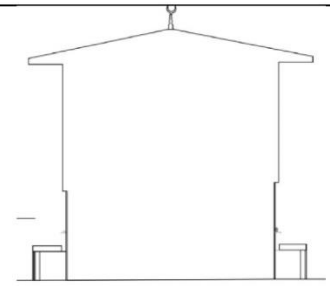
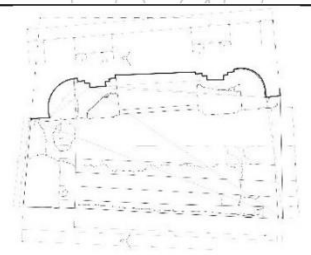
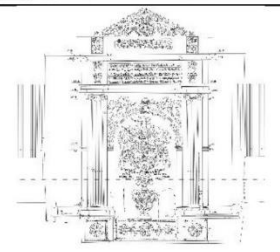
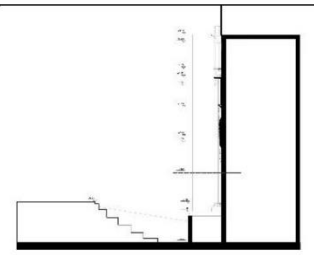
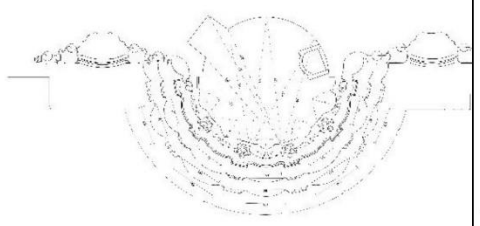
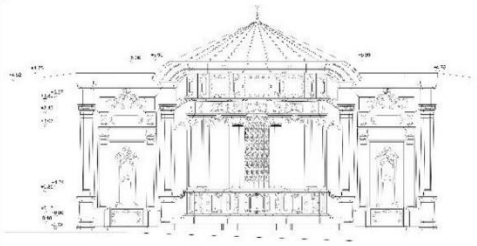
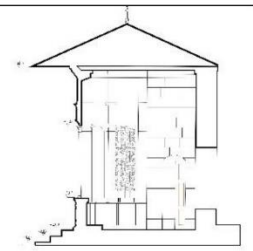
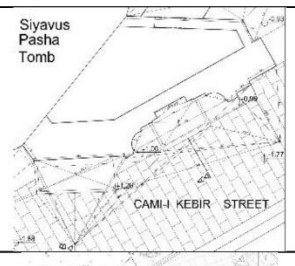
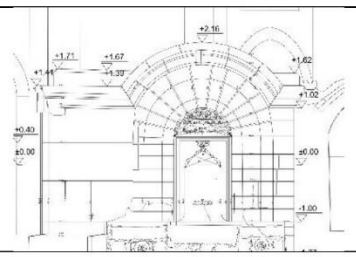
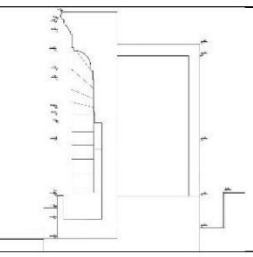
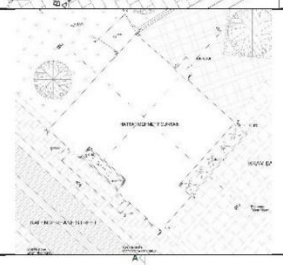
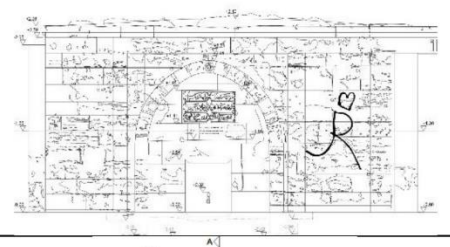
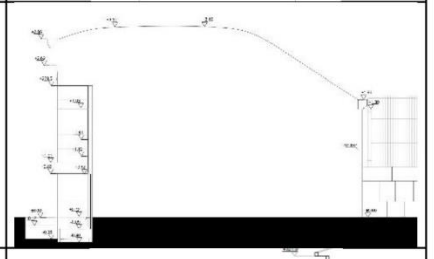
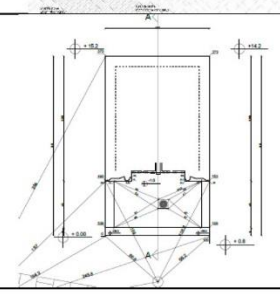
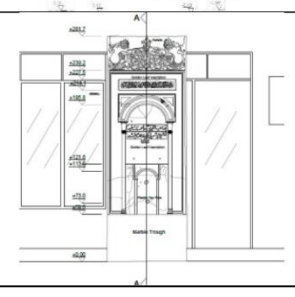
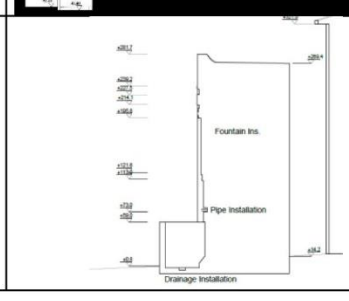
Ek-F: GTÜ Mimarlık Bölümünde çalışılan su yapıları (GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi).

	ÇEŞME ADI	Mahalle	Ada	Parsel	Aktif mi? +/-	Fotoğraf	Rölöve Plan	Rölöve Cephe	Rölöve Kesit
1	Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi	İslambey	219	11	-				
2	İslambey Çeşmesi	İslambey	217	44	+				
3	Akmayan Sokak Çeşmesi	İslambey	192	30	+				
4	Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Çeşmesi, Meryem Ana Kilisesi Çeşmesi	İslambey	192	19	-				
5	Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi	İslambey	190	23	+				
6	Kaymakam Mehmed Paşa Çeşmesi	Düğmeciler	186	24	+				

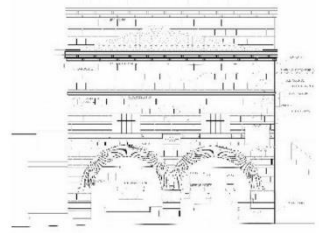
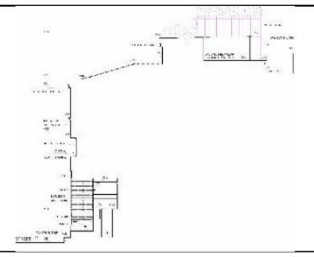
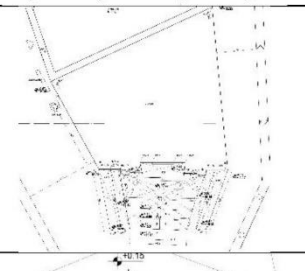
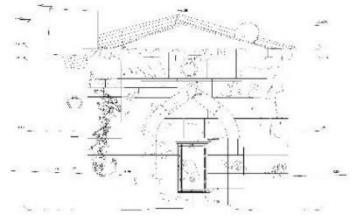
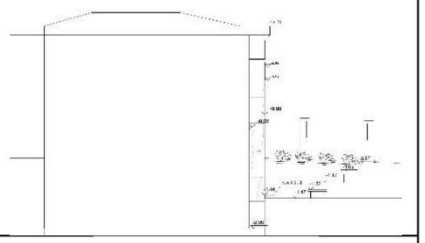
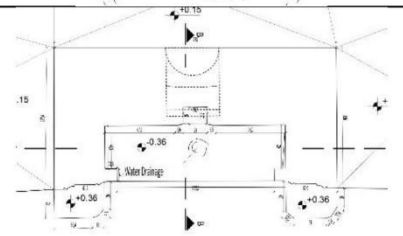
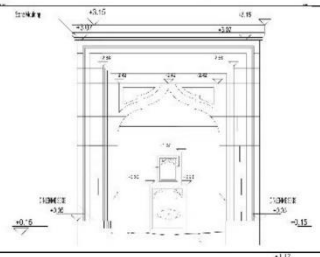
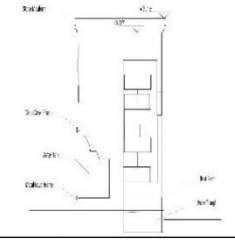
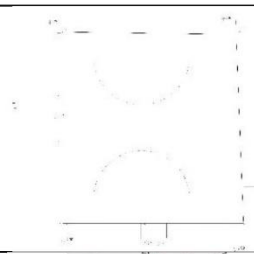
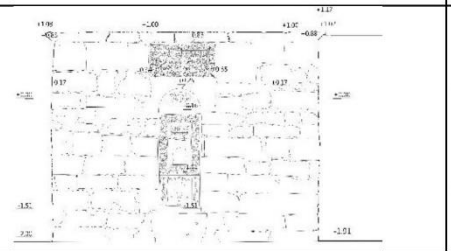
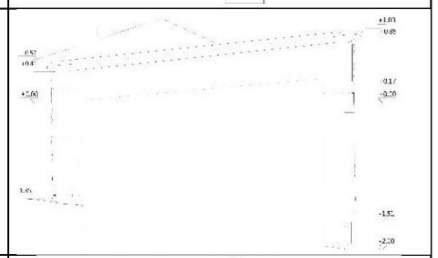
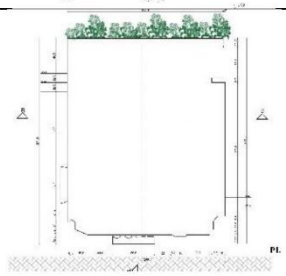
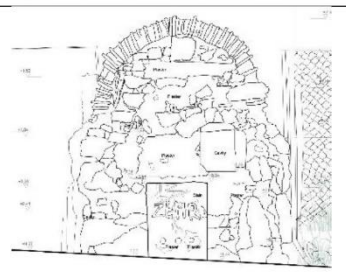
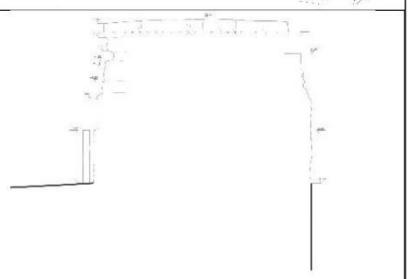
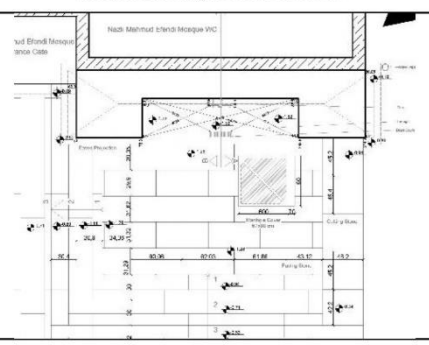
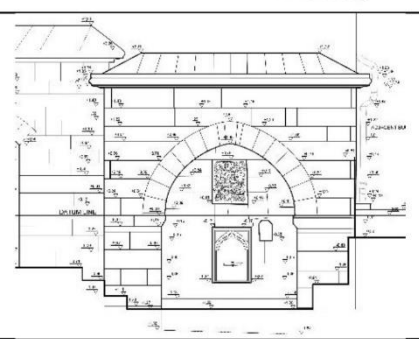
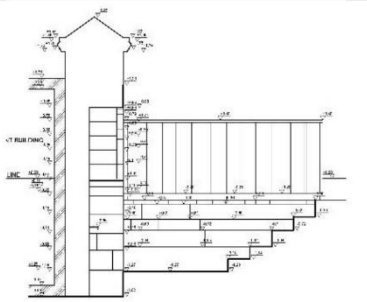
Ek-F: Devam.

	ÇEŞME ADI	Mahalle	Ada	Parsel	Aktif mi? +/-	Fotoğraf	Rölöve Plan	Rölöve Cephe	Rölöve Kesit
7	İsmail Ağa (Sofular) Çeşmesi	Düğmeciler	315	14	+				
8	İmamzade Mehmed Efendi Çeşmesi	İslambey	56	96	-				
9	Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi	Düğmeciler	181	4	-				
10	Zehra Hanım Çeşmesi	Düğmeciler	355	12	+				
11	Dökmecibaşı Süleyman Ağa Çeşmesi	Düğmeciler	198	16	-				

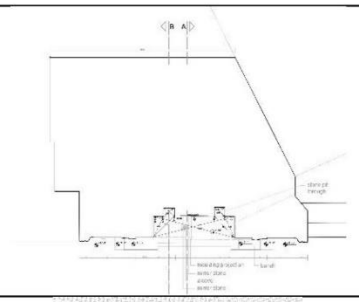
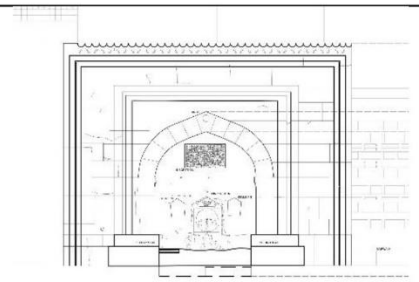
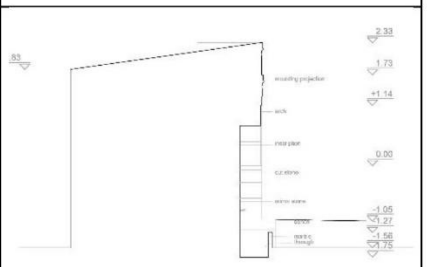
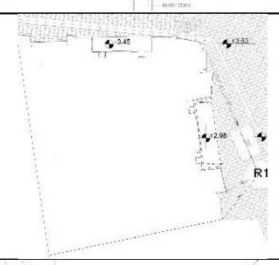
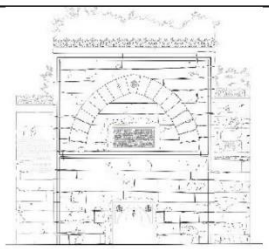
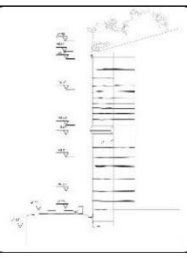
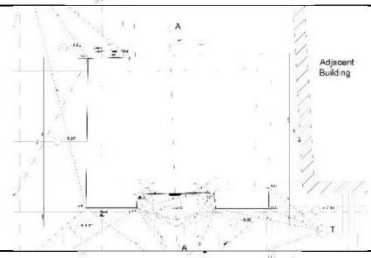
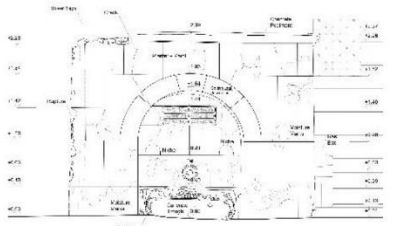
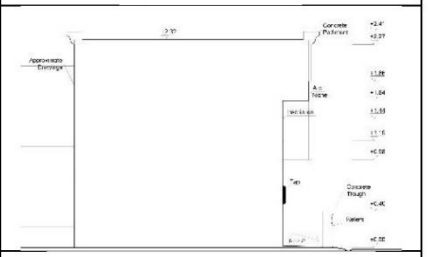
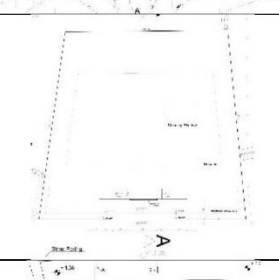
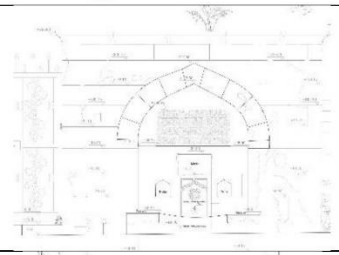
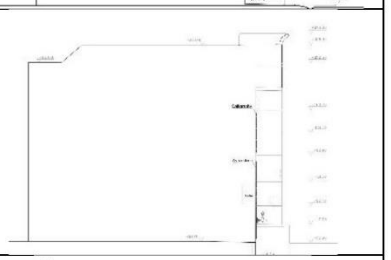
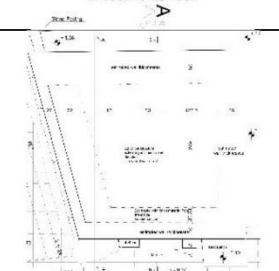
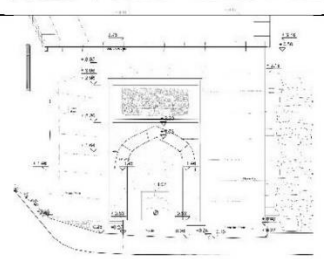
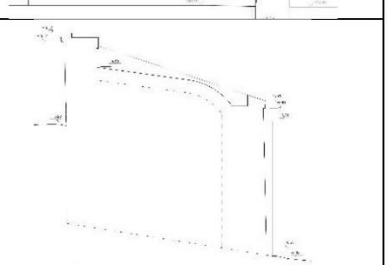
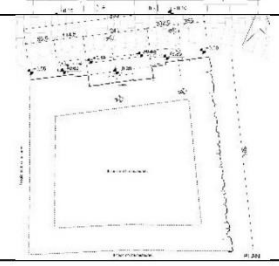
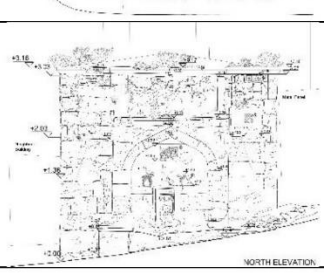
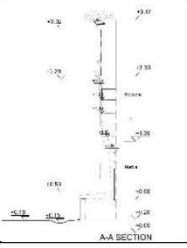
Ek-F: Devam.

	ÇEŞME ADI	Mahalle	Ada	Parsel	Aktif mi? +/-	Fotoğraf	Rölöve Plan	Rölöve Cephe	Rölöve Kesit
12	Nazım Bey Meydan Çeşmesi	Rami Yeni	192	1	+				
13	Pertevniyal Kadın Çeşmesi	Defterdar	3	79	-				
14	Mihrişah Sultan İmareti, Sebili ve Çeşmesi	Merkez	45	59	-				
15	Siyavuş Paşa Çeşmesi	Merkez	47	3	+				
16	Hattat Mehmet Çeşmesi	İslambey	52	62	+				
17	Hacı Hanım Çeşmesi	İslambey	56	73	+				

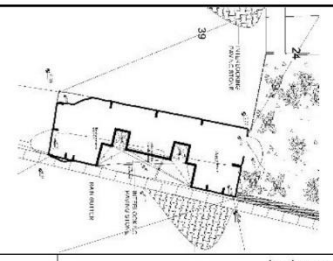
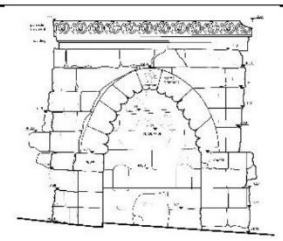
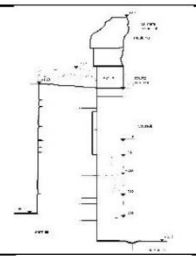
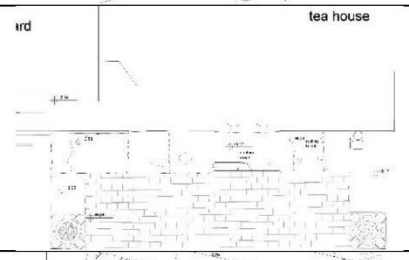
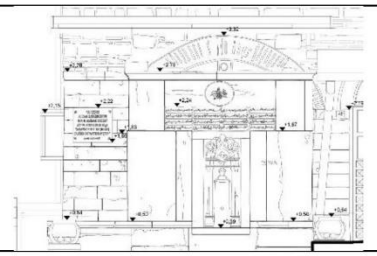
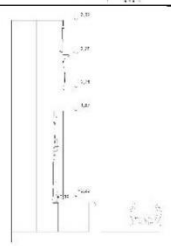
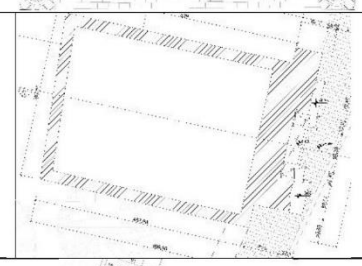
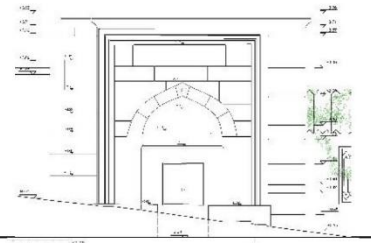
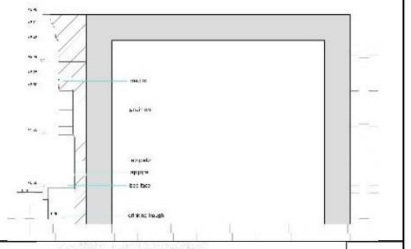
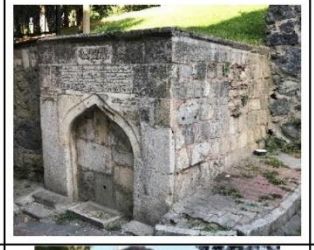
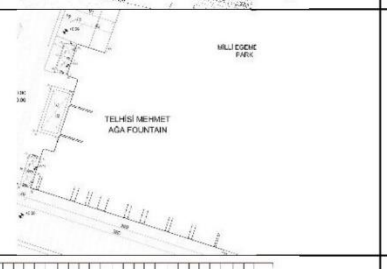
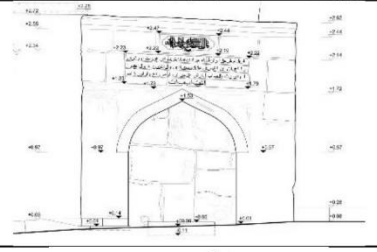
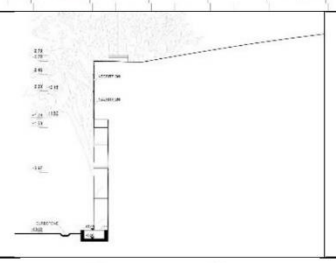
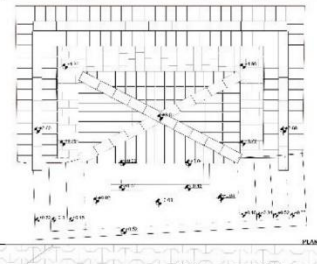
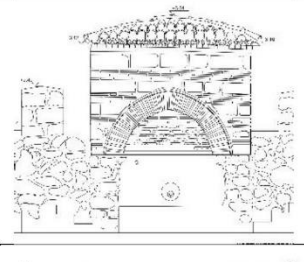
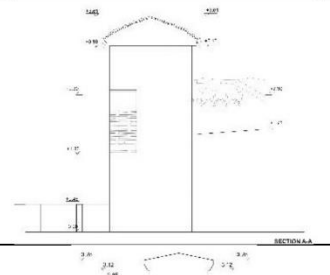
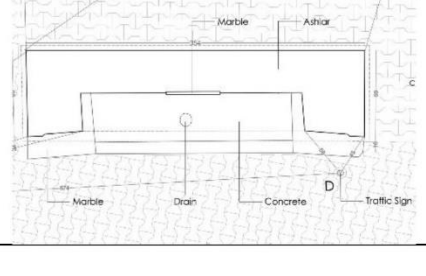
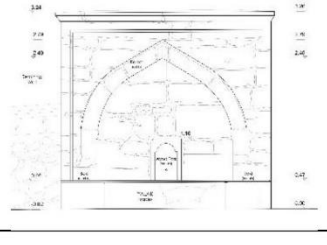
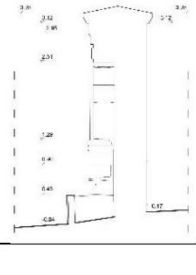
Ek-F: Devam.

	ÇEŞME ADI	Mahalle	Ada	Parsel	Aktif mi? +/-	Fotoğraf	Rölöve Plan	Rölöve Cephe	Rölöve Kesit
18	Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi	Merkez	41	31	-				
19	Mustafa Ağa Çeşmesi	İslambey	220	16	+				
20	Eczacı Eşref Çeşmesi	Merkez	41	23	-				
21	Ebubekir Ağa Çeşmesi	Merkez	41	10	-				
22	Hacı İsmail Efendi Çeşmesi (68/85)	Nişancı	68	85	-				
23	Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Çeşmesi	Nişancı	497	16	+				

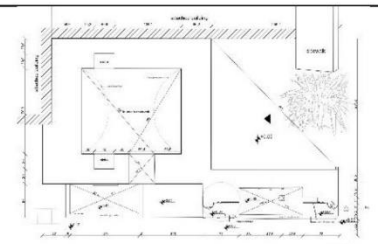
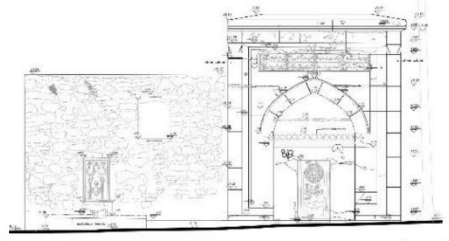
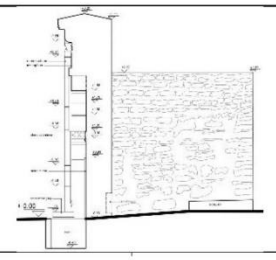
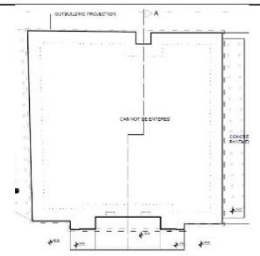
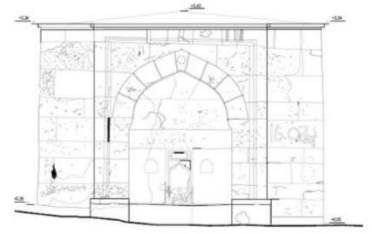
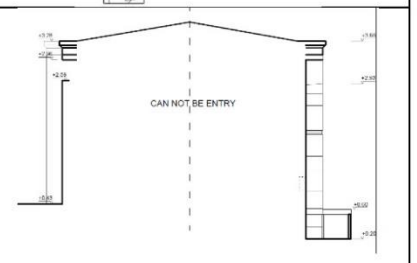
Ek-F: Devam.

	ÇEŞME ADI	Mahalle	Ada	Parsel	Aktif mi? +/-	Fotoğraf	Rölöve Plan	Rölöve Cephe	Rölöve Kesit
24	Şah Sultan Çeşmesi	Nişancı	65	18	+				
25	Semiz Ali Paşa Çeşmesi	Nişancı	68	10	+				
26	Hazinedar Hoşnadi Usta Çeşmesi	Nişancı	68	32	+				
27	Halil Ağa Çeşmesi	Nişancı	68	72	+				
28	Hacı Beşir Ağa Çeşmesi	Nişancı	134	20	-				
29	Çinili Çeşme	Nişancı	132	4	-				

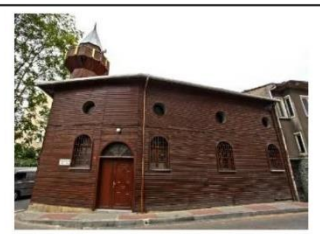
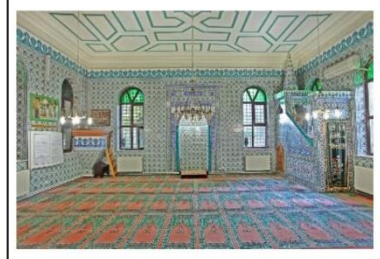
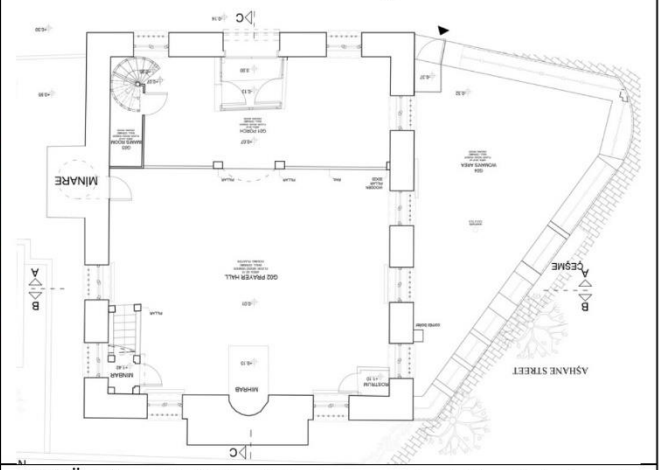
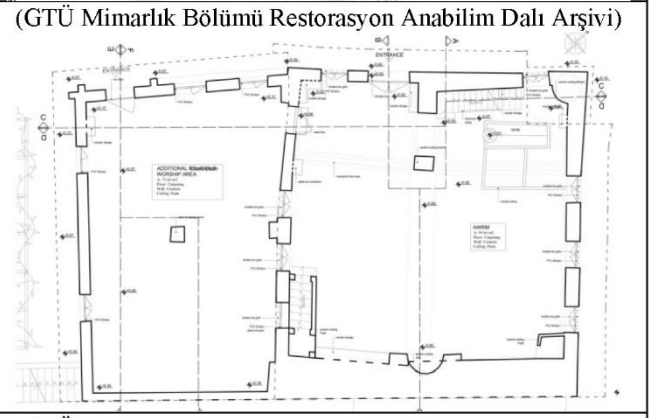
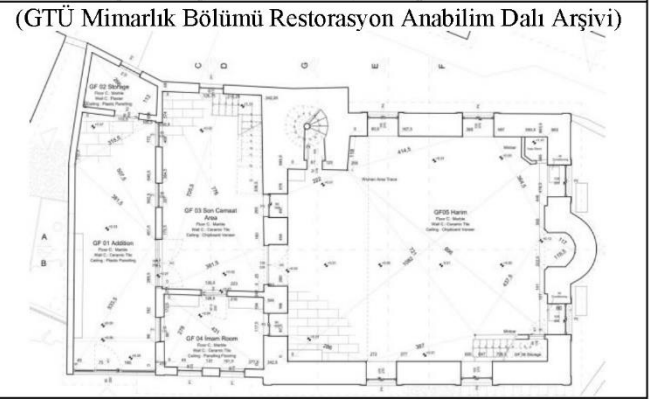
Ek-F: Devam.

	ÇEŞME ADI	Mahalle	Ada	Parsel	Aktif mi? +/-	Fotoğraf	Rölöve Plan	Rölöve Cephe	Rölöve Kesit
30	Süleyman Ağa Çeşmesi	Nişancı	132	12	-				
31	Sultan II. Mahmud Çeşmesi	Nişancı	149	12	-				
32	Mühendis Ali Dede Çeşmesi	Nişancı	122	35	-				
33	Telhisi Mehmet Ağa Çeşmesi	Defterdar	91	25	-				
34	Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi	Defterdar	71	2	-				
35	Alaca Çeşme	Nişancı	72	1	-				

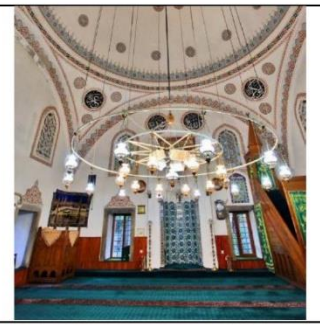
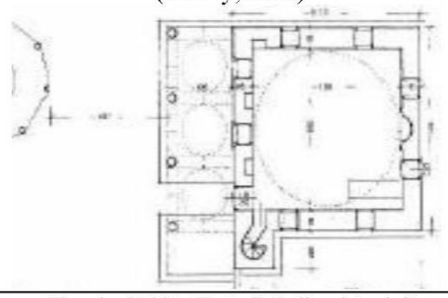
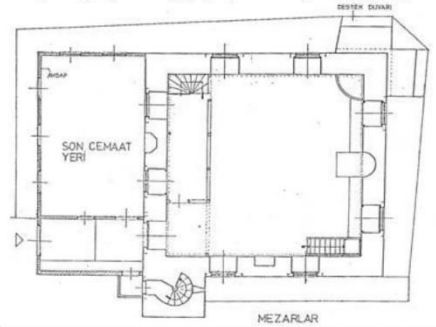
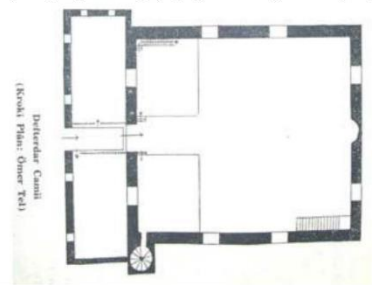
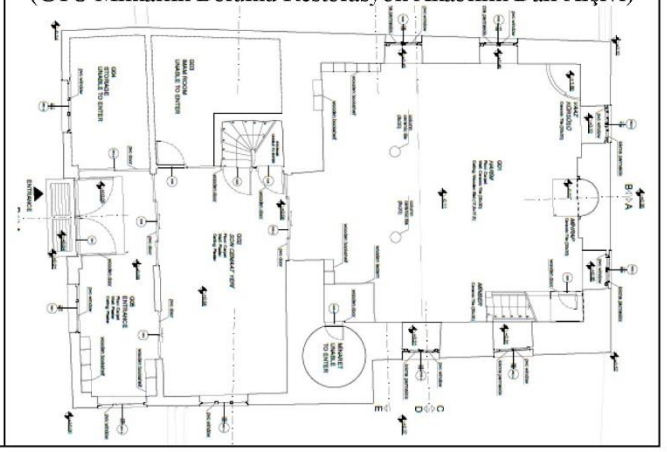
Ek-F: Devam.

	ÇEŞME ADI	Mahalle	Ada	Parsel	Aktif mi? +/-	Fotoğraf	Rölöve Plan	Rölöve Cephe	Rölöve Kesit
36	Kırımi Mehmet Efendi Çeşmesi	Defterdar	111	16	-				
37	Koca Yusuf Efendi Çeşmesi	Defterdar	490	5	+				

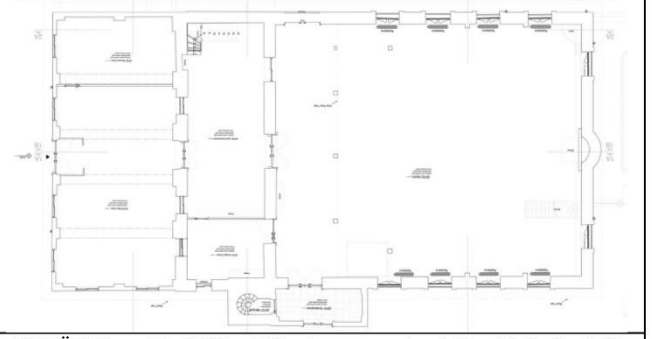
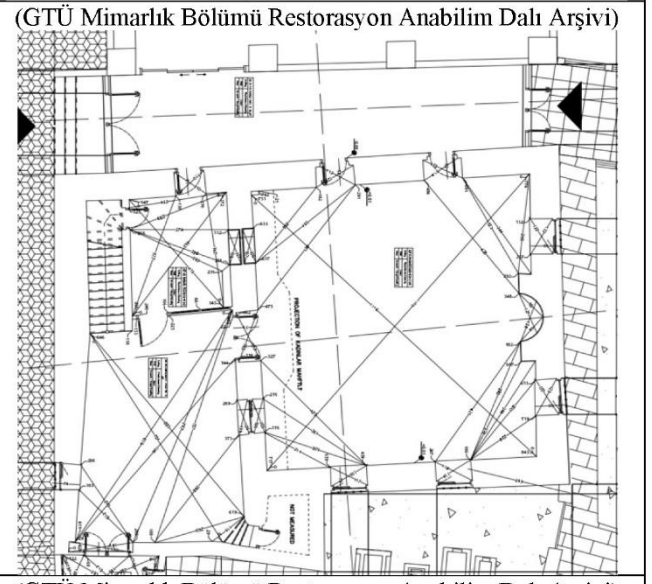
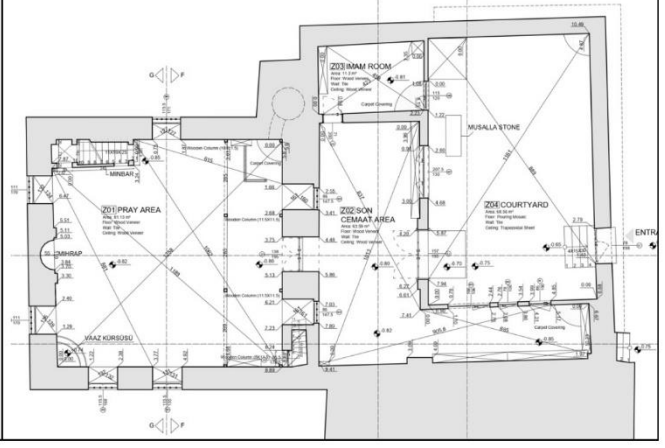
Ek-G: Eyüp camilerinin değerlendirilmesi.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle	2025 yılındaki İşlevi	Yapıdaki Tespitler	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
1	**Arpacı Hayrettin Paşa Cami**	16. yy	Nişancı	Cami	Yapı geçirdiği onarımlar sonucunda özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Yapının cephesi ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Yapının mihrap iç duvarı seramik malzeme, tavanını ahşap muhdes malzemeler kullanılmıştır. Yapıda restitüsyon problemleri mevcuttur.			X
2	**Aşçıbaşı Cami**	1589	Merkez	Cami	Yapı kargir olarak inşa edilmiş, çatısı ahşap kırma çatıdır. Yapının son cemaat mahfili ek olup özgün plan kurgusunu korumaktadır. Dış Cephe sıvasız ve boyasızdır. Yapı beden duvarları iç yüzünde seramik malzeme ile kaplanmıştır			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
3	**Bali Baba Cami**	1550	İslambey	Cami	Yapı geçirdiği onarımlar sonucunda özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Yapının cephesi muhdes malzeme ile kaplanmıştır. Yapının güneybatı cephesine betonarme ek bina inşa edilmiştir. Yapının iç mekânı seramik ile kaplanmış kadınlar mahfili ve kadınlar mahfiline çıkan merdiven betonarmedir. Yapının restitüsyon problemi mevcuttur.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
4	**Cedid Ali Paşa**	16. yy	İslambey	Cami	Yapının son cemaat mahfili ek olup özgün plan kurgusunu korumaktadır. Yapı beden duvarları iç yüzünde seramik malzeme kullanılmıştır.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

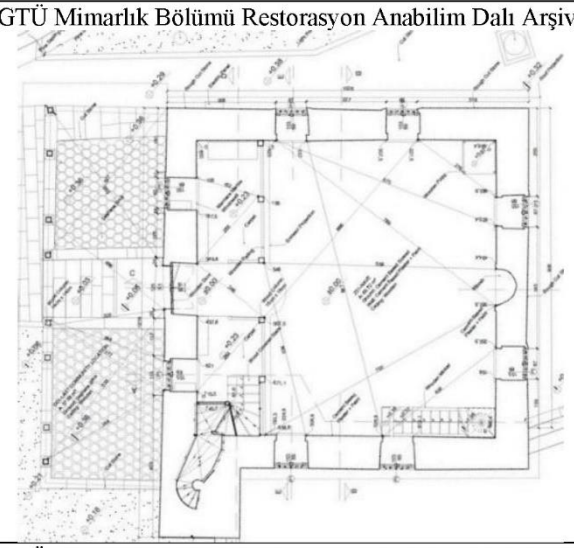
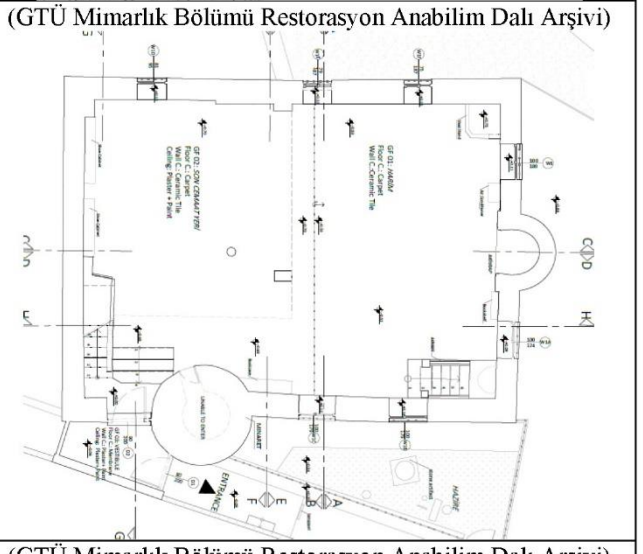
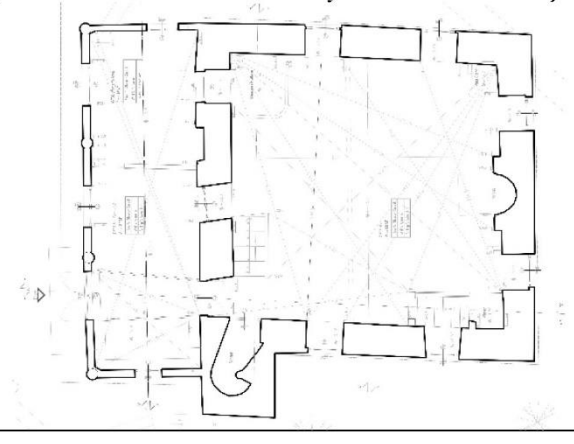
Ek-G: Devam.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle	2025 yılındaki İşlevi	Yapıdaki Tespitler	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
5	**Cezri Kasım Paşa Cami**	1515	Nişancı	Kullanılmıyor	Yapıda cephesinde kirlenmeler, cephenin zemine yakın olan malzemelerde nemden dolayı bozulmalar mevcuttur. Yapının kuzeybatı-giriş cephesinde çimento esaslı sıva malzeme kullanılmıştır. Beden duvarlarında çatlamalar görülmektedir.			(Cantay, 2002)
6	**Davut Ağa Cami**	1540	Nişancı	Cami	Yapı 2018 yıllında restorasyon çalışması yapılmış, eklerinden ve muhdes malzemeden arındırılmıştır. Benden duvarları sıvasız ve boyasızdır. İç beden duvarları sıvalı, boyalı ve bezemesizdir.			(Zengin, 2010), (Eyüp Belediyesi Arşivi)
7	**Defterdar Mahmut Efendi Cami**	1542	Nişancı	Cami	Yapının cephelerinde kullanılmış olan kesme taş malzeme de yüzey kayıpları cephenin zemine yakın olan malzemelerde nemden dolayı bozulmalar mevcuttur. Yapının kuzeybatı-giriş cephesinde çimento esaslı sıva kullanılmıştır. Beden duvarlarında çatlamalar görülmektedir. Yapının beden duvarlarının iç yüzeyi çimento esaslı sıva kaplanmıştır.			(Zengin, 2010), (Eyüp Belediyesi Arşivi)
8	**Düğmeciler Cami**	1590	Düğmeciler	Cami	Yapı geçirdiği onarımlar sonucunda özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Yapının cephesi muhdes malzeme ile kaplanmıştır. Yapının güneybatı cephesine betonarme ek bina inşa edilmiştir. Ek bölüm yapının kütle algısını bozmaktadır. Yapının iç mekânı seramik ile kaplanmış kadınlar mahfili ve kadınlar mahfiline çıkan merdiven betonarmedir. Yapının restitüsyon problemi mevcuttur.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

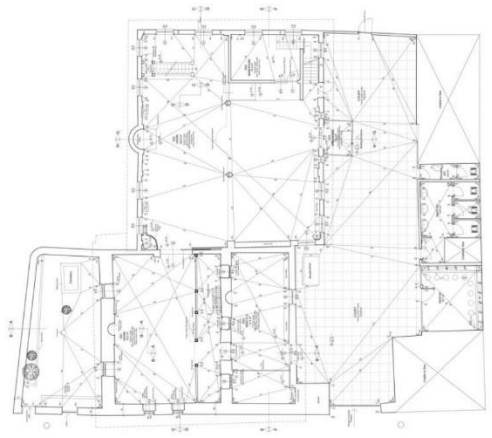
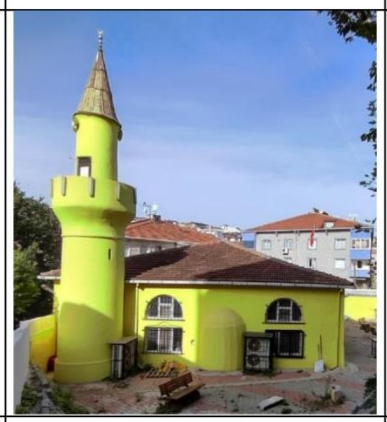
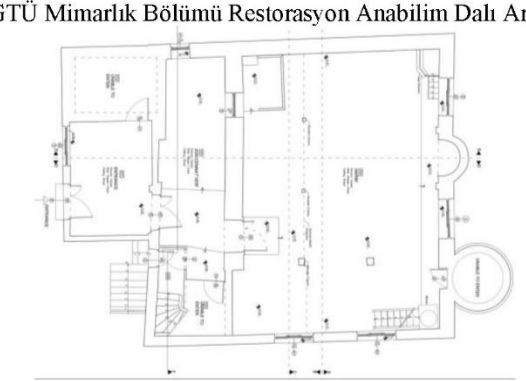
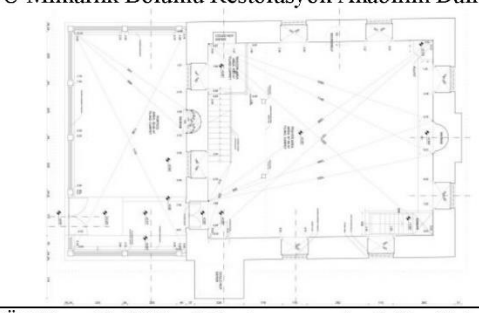
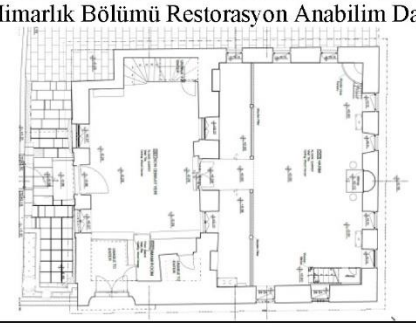
Ek-G: Devam.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle	2025 yılındaki İşlevi	Yapıdaki Tespitler	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
9	**Hacı Ali Paşa Cami**	1889	Rami	Cami	Yapının son cemaat mahfili betonarme ek olup, harim mekânı özgün plan kurgusunu korumaktadır. Yapıya eklenen betonarme bölümler yapının kütle algısını bozmaktadır. Yapı beden duvarları iç yüzünde çimento esaslı sıva kullanılmıştır.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
10	**Münzevi Cami-Süleyman Subaşı Cami**	1545	Nişancı	Cami	Yapının son cemaat mahfili betonarme ek olup, harim mekânı özgün plan kurgusunu korumaktadır. Yapının Yapıya eklenen betonarme bölümler yapının kütle algısını bozmaktadır. Yapı beden duvarları iç yüzünde çimento esaslı sıva kullanılmıştır.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
11	**Nişancı Mustafa Cami**	1543	Nişancı	Cami	Yapını son cemaat mahfili betonarme ektir. Ek bölüm yapının kütle algısını bozmaktadır. Yapının harim bölümü özgün plan kurgusunu korumaktadır. Yapının iç mekânı seramik ile kaplanmıştır.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Ek-G: Devam.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle	2025 yılındaki İşlevi	Yapıdaki Tespitler	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
12	**Arakiyeci Cafer Ağa Cami**	1534-1535	Nişancı	Cami	Yapının beden duvarları kagir, çatısı ahşap kırma çatıdır. Yapının son cemaat mahfili ahşaptır. Yapının dış cephesinde sıva ve boya yoktur. Yapının iç mekân beden duvarları sıvalı ve boyalıdır, bezemesizdir.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
13	**Evlice Baba Cami**	1453,1892 Yeninde inşa	İslambey	Cami	Yapının son cemaat mahfili betonarme ve metal ekle kapatılmış durumdadır. Dış cephesi muhdes malzemelerle kaplanmıştır. Yapıya yapılan ekler ve kaplama malzemesi nedeni ile yapının kütle algısı bozulmuş, beden duvarlarının malzemesi görülmemektedir. Yapının harim kısmı plan kurgusu özgünlüğünü korumaktadır.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
14	**Kasım Çavuş Cami**	1833	İslambey	Cami	Yapının son cemaat mahfili metal ekle kapatılmış durumdadır. Dış cephesi muhdes malzemelerle kaplanmıştır. Yapıya yapılan ekler ve kaplama malzemesi nedeni ile yapının kütle algısı bozulmuş, beden duvarlarının malzemesi görülmemektedir. Yapının harim kısmı plan kurgusu özgünlüğünü korumaktadır. Beden duvarlarında strüktürel çatlaklar ve flambaj görülmektedir.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Ek-G: Devam.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle	2025 yılındaki İşlevi	Yapıdaki Tespitler	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
15	**Topçular Esat Ağa Cami**	1559	Topçular	Cami	Yapının son cemaat mahfili betonarme ve metal ekle kapatılmış durumdadır. Dış cephesi muhdes malzemelerle kaplanmıştır. Yapıya yapılan ekler ve kaplama malzemesi nedeni ile yapının kütle algısı bozulmuş, beden duvarlarının malzemesi görülmemektedir. Yapının harim kısmı plan kurgusu özgünlüğünü korumaktadır.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
16	**Zeynep Hatun Camii**	1538	Merkez	Cami	Zeynep Hatun Camii, kesme taş kullanılarak yığma yapım tekniği ile yapılmıştır. Zaman içerisinde kalan üç beden duvarı dışında camiinin diğer kısımları yeniden inşa edilmiştir. Camiinin özgün pencereleri yerine PVC kullanılmıştır. İmamın odasının bulunduğu giriş kısmı özgün değildir. Ekler nedeniyle yapının özgün hacmi bozulmuştur. Beden duvarının iç kısmı sıvalı ve boyalıdır. Bezeme Mevcut değildir.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
17	**Sofu Kara Ali Çavuş Camii, Sofular Mescidi**	1464	İslambey	Cami	Duvarları kabayonu taş olarak kargirdir, çatısı ahşaptır. Son cemaat mahfili sonradan inşa edilmiş ve muhdes ahşap malzeme ile kapatılmıştır. İç mekânda beden duvarları sıvalı ve boyalıdır. Yapıda ek yapı yoktur			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
18	**Kızıl Mescit**	1581	Nişancı	Cami	Yapının son cemaat mahfili metal ekle kapatılmış durumdadır. Yapıya yapılan ekler ile yapının kütle algısı bozulmuştur. Harim kısmı plan kurgusu özgünlüğünü korumaktadır. Beden duvarlarında nem nedeni ile renk değişimi ve kirlenmeler mevcuttur. Yapının iç mekân beden duvarları muhdes seramik malzeme ile kapatılmıştır.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

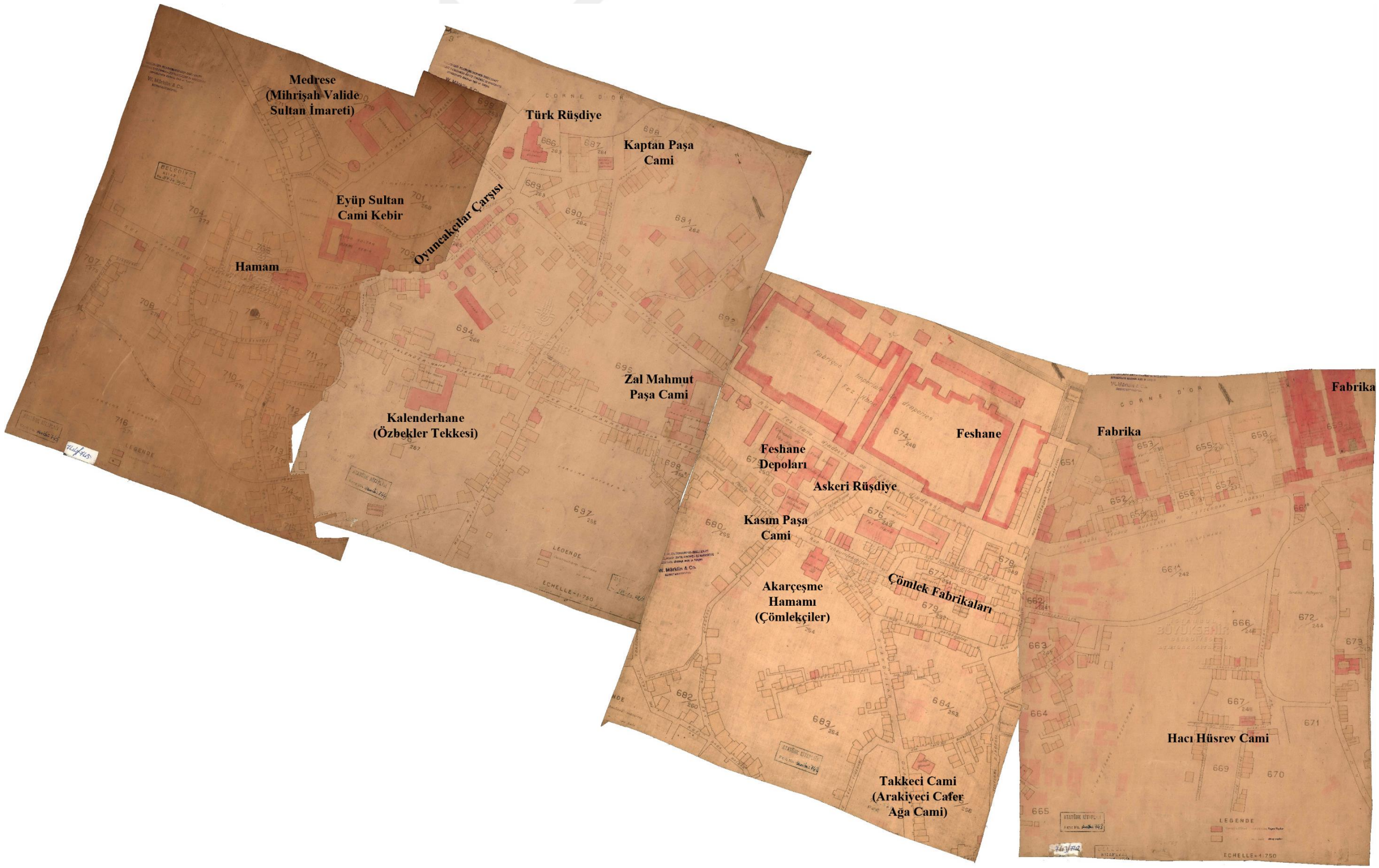
Ek-H: Sivil mimarlık örnekleri.

Konut Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Fotoğraf	Konut Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Fotoğraf	Konut Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Fotoğraf
1	Merkez	56/7-6		14	Nişancı	68/56 (Rekonstrüksiyon)		27	Nişancı	151/8	
2	Merkez	56/4		15	Nişancı	73/27 (Rekonstrüksiyon)		28	Nişancı	151/9	
3	Merkez	56/3		16	Nişancı	69/2 (Rekonstrüksiyon)		29	Nişancı	136/4	
4	Merkez	56/1 (Rekonstrüksiyon)		17	Nişancı	69/3		30	Nişancı	137/9 (Rekonstrüksiyon)	
5	Düğmeciler	196/4		18	Nişancı	73/25		31	Nişancı	134/1 (Kayıp Eser)	
6	Düğmeciler	196/7 (Rekonstrüksiyon)		19	Nişancı	73/12		32	Nişancı	499/7	

Ek- Ek-H: Devam

Konut Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Fotoğraf	Konut Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Fotoğraf	Konut Yapıları	Mahalle	Ada/Parsel	Fotoğraf
7	Düğmeciler	198/16 2023-Kayıp		20	Nişancı	73/13		33	Nişancı	68/82	
8	Nişancı	197/3-68/12		21	Nişancı	73/14		34	Nişancı	135/6	
9	Nişancı	497/58		22	Nişancı	73/15 (Kayıp 2023)		35	Nişancı	134/10	
10	Nişancı	73/39		23	Nişancı	73/16		38	Nişancı	135/28	
11	Nişancı	73/28		24	Nişancı	63/63		39	Nişancı	68/79-135	
12	Nişancı	65/53-52		25	Nişancı	63/64		40	Nişancı	130/53	
13	Nişancı	65/51 (Rekonstrüksiyon)		26	Nişancı	68/3 (kayıp mezarlık)		41	Nişancı	135/14	

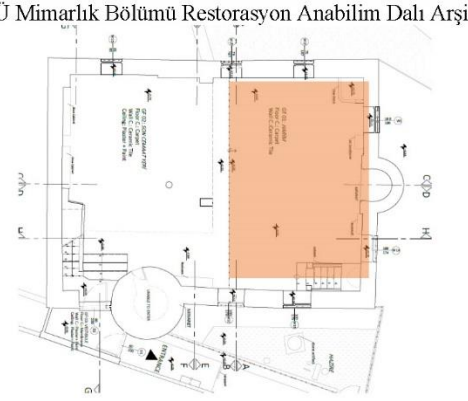
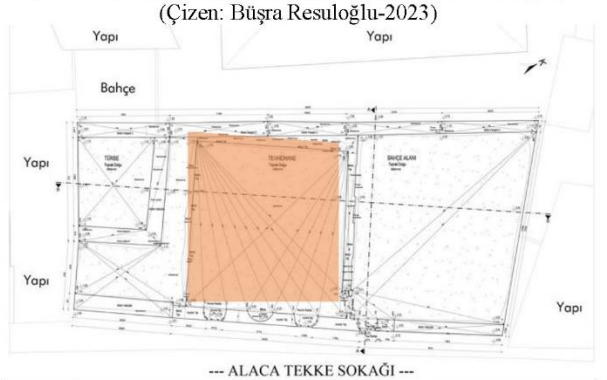
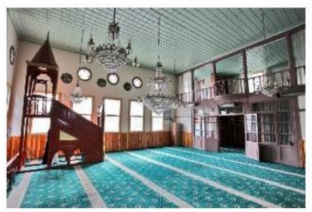
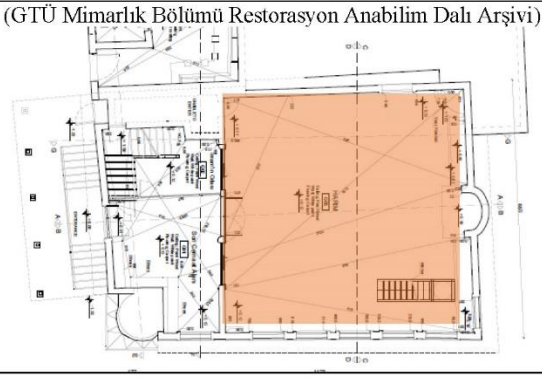
Ek-I: Pervititch Fener-Eyüp haritası (İBB Atatürk Kitaplığı-Jacques Pervititch Haritaları).

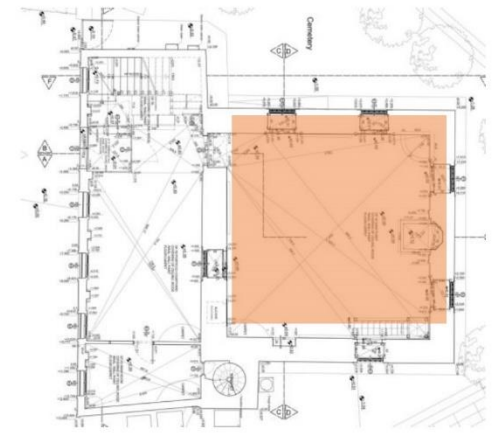
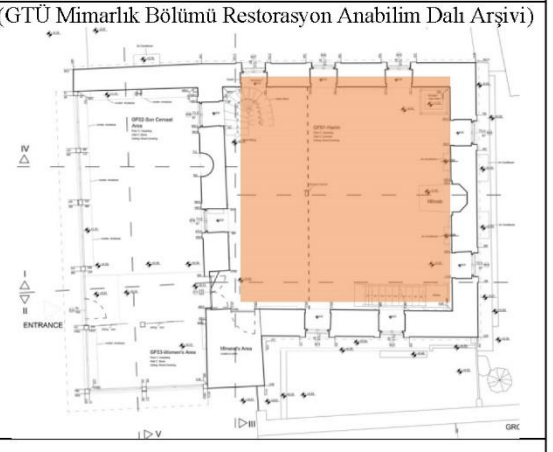
Ek-J: C. Stolpe Haritası (1882) (Salt Arşiv).

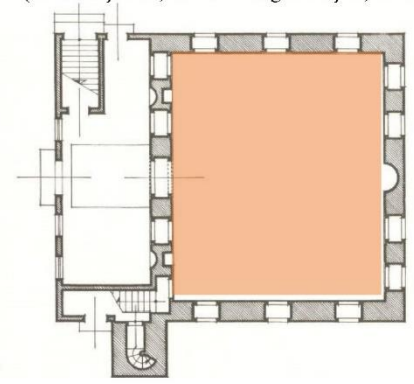
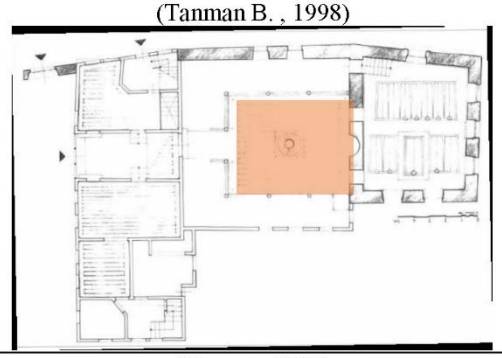
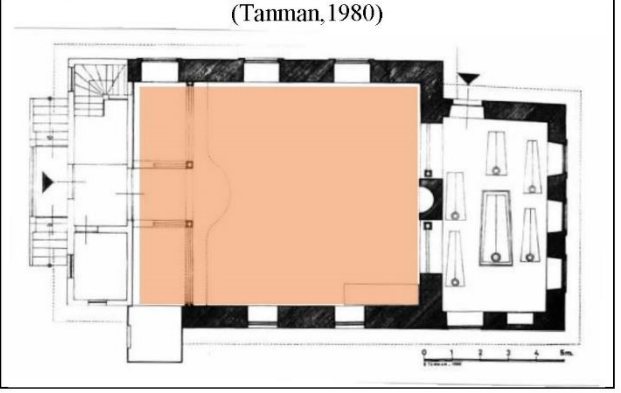
Ek-K: Eyüp tekkeleri (Nuran, 2012) (Tanman, 1980-1998) ((GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi) (İBB 2017 tescil listesi) yararlanılmıştır.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle Ada/Parsel	Tarikatı	2025 İşlevi	Yapıdaki Bozulmalar	Yapıya Erişilebilirlik	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
1	Evlice Baba Tekkesi	1453, 1481, 1892 Yeniden İnşa	İslambey	Nakşibendi	Cami	Yapının cephelerinde muhdes malzeme kullanılarak kaplanmıştır, pencere açıklıkları pvc malzeme ile kapatılmıştır. Yapının son cemaat mahfili pvc malzeme kullanılarak kapatılmış, kadınlar mahfili ise betonarme olarak inşa edilmiştir. Yapının beden duvarının iç yüzeyi seramik malzeme ile kaplanmıştır.	Yapının günümüzdeki cami fonksiyonu nedeni ile namaz saatlerinde girilebilmektedir.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
2	Alaca Tekke-Sultan Osman Tekkesi, Ahmet Efendi, Şeyh Seyyid Ahmet, Sıraserviler	1494, 1754 Yeniden İnşa	Nişancı 120/21	Nakşibendi, Sadi, Rıfai	Harap	Yapının sadece beden duvarları kalmıştır. Yapının sadece beden duvarları kalmıştır. Plan kurgusu anlaşılmamaktadır.	Yapı harap durumda olduğu için yapıya erişim kolaydır.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi) (Çizen: Büşra Resuloğlu-2023)
3	Yavedud Tekkesi	1456	Defterdar	Kadiri	Cami	Yapının beden duvarları subasman seviyesine kadar tuğla, ahşap karkastır. Tuğla malzemede malzeme kayıpları görülmektedir. Minare kaidesi taş, minare tuğla üzeri çimento sıvalıdır.	Yapının günümüzdeki cami fonksiyonu nedeni ile namaz saatlerinde girilebilmektedir.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
4	Emir Buharı Cami-Tekkesi	1512, 1520		Nakşibendi	Yeri Tespit Edilemedi	X	X	X	X	X

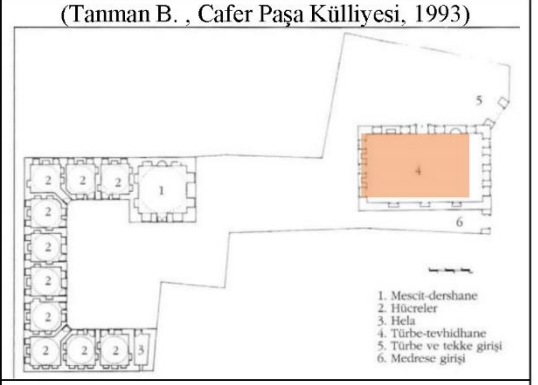
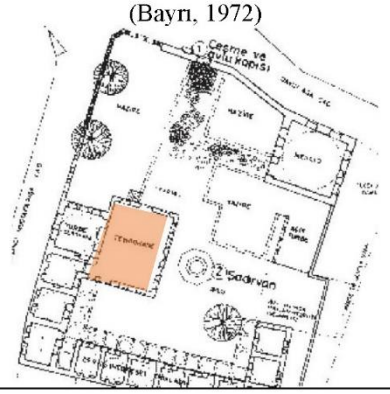
Ek-K: Devam.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle Ada/Parsel	Tarikatı	2025 İşlevi	Yapıdaki Bozulmalar	Yapıya Erişilebilirlik	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
5	Baba Haydar Tekkesi-Cami	1520, 1566	Nişancı	Nakşibendi	Cami	Yapıda herhangi bir ek mevcut değildir. Yapının beden duvarlarında kirlenmeler, taş malzeme de kayıplar görülmektedir. Beden duvarlarının iç yüzü çimento esaslı sıva kullanılmıştır.	Yapının günümüzdeki cami fonksiyonu nedeni ile namaz saatlerinde girilebilmektedir.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
6	İslambey Mescidi ve Tekkesi	1521	İslambey	Bedevi	Cami	Yapının beden duvarlarında kirlenmeler, taş malzeme de kayıplar görülmektedir. Beden duvarlarının iç yüzü çimento esaslı sıva kullanılmıştır. Yapının son cemaat mahfili pcv malzeme ile kapatılmıştır. Beden duvarlarında neme bağlı yosunlaşma oluşmuştur.	Yapının günümüzdeki cami fonksiyonu nedeni ile namaz saatlerinde girilebilmektedir.			(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)
7	Yahyazade Tekkesi Saçlı Abdülkadir Efendi Tekkesi	1537	Merkez 52/63	Kadiri, Sümbüli, Şemsi, Rıfai	Cami		Yapının günümüzdeki cami fonksiyonu nedeni ile namaz saatlerinde girilebilmektedir.			
8	Karyağdı Tekkesi	1544	Merkez 38/4	Bektaşi	---	Yapı yok olmuş durumda. Kalıntıları mevcut.	X	X	X	X
9	Davut Ağa Cami-Sertarikazede Tekkesi	1555 2010 yeniden inşa	Nişancı 132/	Sivasi	Kültür ve Sanat Merkezi	Yapıda restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapının Çatısı ve tekke kısmı hariç diğer bölümleri yeniden inşa edilmiştir. Rekonstrüksiyon olan bölümler betonarme sistemle inşa edilmiştir.	Yapının günümüzdeki kültür merkezi fonksiyonu nedeni ile yapıya mesai saatleri içerisinde erişilebildi.			(Tanman,1980)

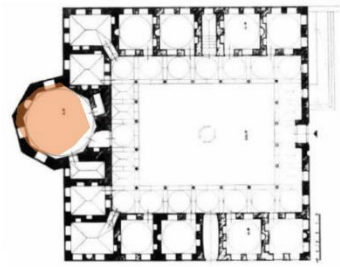
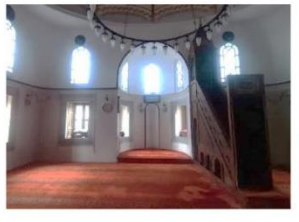
Ek-K: Devam.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle Ada/Parsel	Tarikatı	2025 İşlevi	Yapıdaki Bozulmalar	Yapıya Erişilebilirlik	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
10	Şah Sultan Cami ve Tekkesi	1555, 18.yy. yeniden inşa	Merkez	Halveti Sümbüli	Cami	Yapıda, ek yapı mevcut değildir. Yapıda 2017 yılında restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.	Yapının günümüzdeki cami fonksiyonu nedeni ile namaz saatlerinde girilebilmektedir			(Salt Araştırma, A. Saim Ülgen Arşivi, 1948)
11	Ümmî Sinan Tekkesi	1568 -1839 yeniden inşa	Düğmeciler 196/2	Sinani, Sadi, Rıfai	Kültür ve Sanat Merkezi	Yapıya erişim sağlanamamıştır. Yapının ahşap bölümündeki malzemelerde nem ve güneş nedeni ile bozulmalar mevcuttur.	Erişilemedi. Yapının bir bölümünün konut olarak kullanıldığı düşünülmekte.			(Tanman B. , 1998)
12	Cemalizade Tekkesi-Savaklar Cami-Hirami Ahmet Paşa Cami	1576	Defterdar	Halvetiyye, Kâdiriyye, Sâ'diyye	Cani	Yapı kargir şekilde inşa edilmiştir. Yapıda herhangi bir ek bölüm tespit edilememiştir. Dış cephe muhdes malzeme ile kaplıdır.	Yapının günümüzdeki cami fonksiyonu nedeni ile namaz saatlerinde girilebilmektedir			(Tanman, 1980)

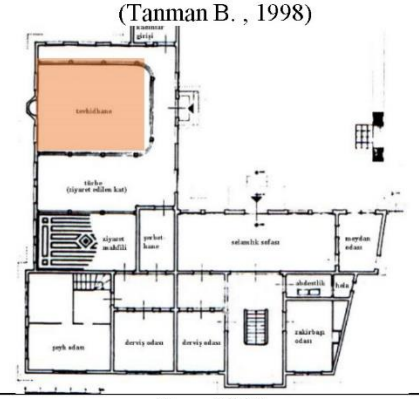
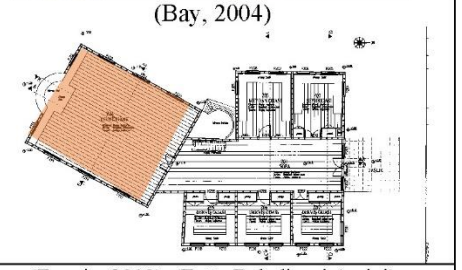
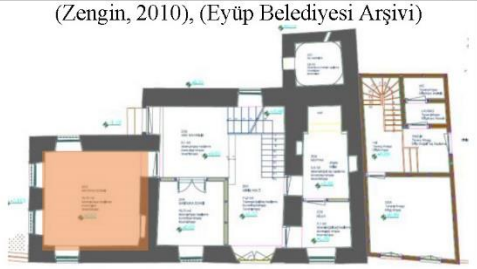
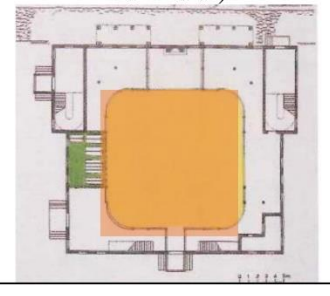
Ek-K: Devam.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle Ada/Parsel	Tarikatı	2025 İşlevi	Yapıdaki Bozulmalar	Yapıya Erişilebilirlik	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
13	Cafer Paşa Külliyesi-Tekkesi	1585	Merkez 52/58-74	Halveti, Kadiri, Sadi	Kent belleği merkezi	Yapının revağı mevcut değildir. İç avluya bakan cephelerde nem ve sudan olayı taş ve tuğla malzemede renk değişimleri mevcuttur. Yapının dışa bakan cephelerinde derz boşalmaları, taş malzemede malzeme kayıpları ve muhdes malzeme kullanımı görülmektedir. İç mekânda çimento esaslı sıva kullanılmıştır. Tevhidhane ve türbe bölümü harap durumdadır.	Yapı Kent belleği merkezi olarak kullanılmakta, bu nedenle yapıya erişimi kolaydır.			(Tanman B. , Cafer Paşa Külliyesi, 1993)
14	Molla Çelebi Tekkesi	1590	-	Kadiri, Nakşibendi	Türbe	Yapının tekke bölümüne dair herhangi bir tespit yapılamamıştır. Yapı arazisi içerisinde türbe ve mezarlıklar mevcuttur.	Tekkenin sadece türbe bölümü mevcuttur.		X	X
15	Balçık Tekkesi	1591	Merkez 497/7	Sümbüli-Uşakki-Sadi	Harap	Yapının Günümüze sadece hazire bölümü ulaşmıştır.	Erişilemedi		X	X
16	Ferhat Paşa Türbesi	1595	Merkez	X	Türbe	X	X	X	X	X
17	Sivasi Tekkesi	1639	Nişancı	Sivasi, Halveti		Yapı Cephelerinde kirlenmeler mevcuttur. Tevhidhane bölümü mescit olarak kullanılmaktadır.			X	X
18	Şeyh Murat Tekkesi		Nişancı	Nakşibendi	Mescit-Türbe	Yapının restorasyon çalışmaları 2022 yılında tamamlamıştır.	Yapının tevhithane ve türbe kısmına ulaşım sağlanmıştır. Tevhithane ve türbe günün belirli saatlerinde ziyarete açıktır.			(Bayrı, 1972)

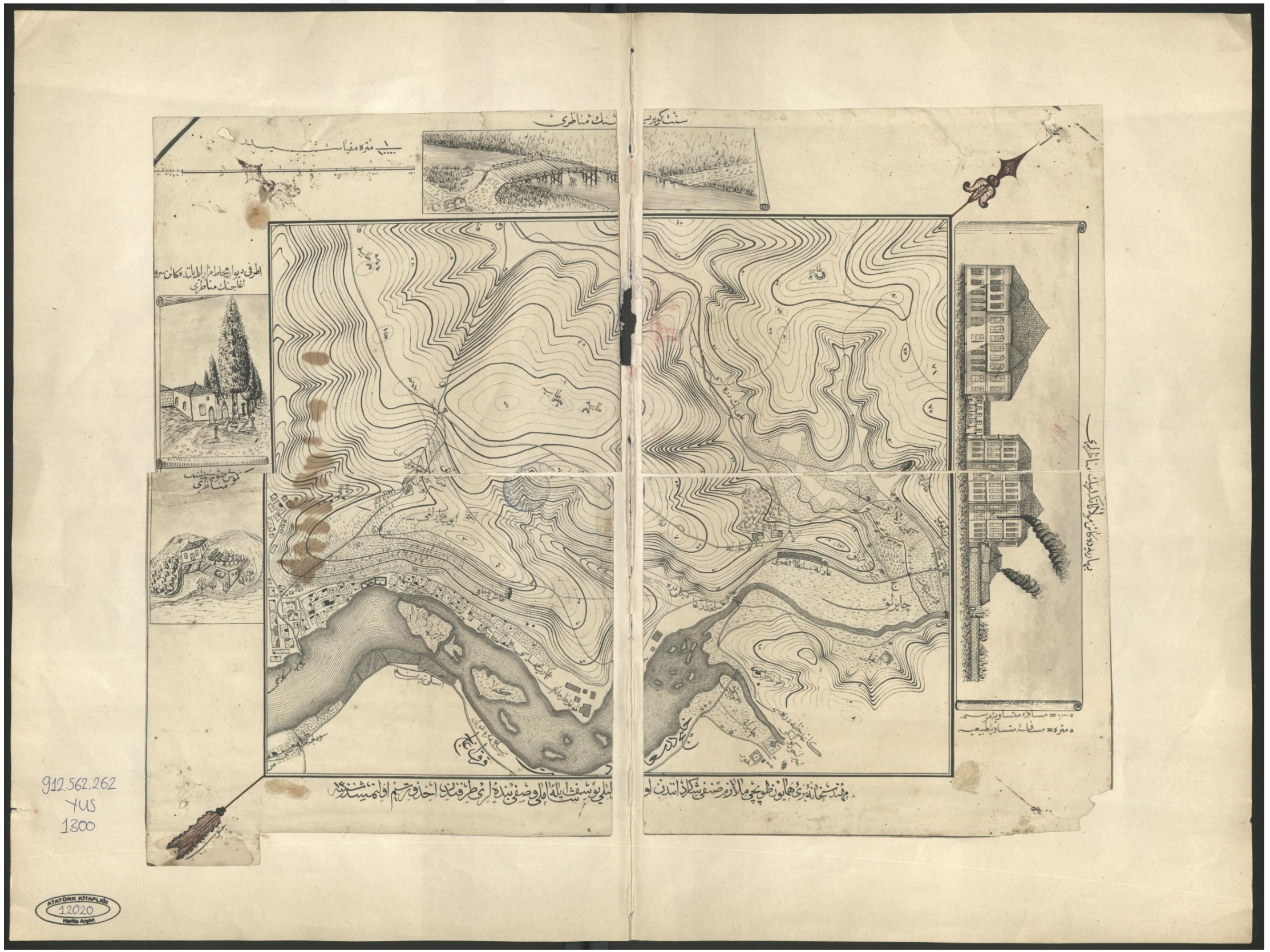
Ek-K: Devam.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle Ada/Parsel	Tarikatı	2025 İşlevi	Yapıdaki Bozulmalar	Yapıya Erişilebilirlik	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
19	Hatuniye Tekkesi	1732	Merkez	Nakşibendi	Mescit	X	X		X	X
20	Şeyhülislam Tekkesi	1744, 1745	Merkez	Nakşibendi	Yurt	Yapı bir vakfa ait yurt olarak kullanılmaktayken 2023 yılında terkedilmiştir. 2024 yılında yapının herhangi bir işlevde kullanılmamaktadır. Yapının iç avlusunun üzeri muhdes malzeme ile tamamen kapatılmıştır. Yapının hücre mekânları hakkında bilgi yoktur. Beden duvarları sıvasız ve boyasızdır.	Erişilemedi		(Eyüpsultan Belediyesi) 	(Eroğlu, 1970)
21	Kaşgari Tekkesi	1744, 1746	Merkez	Nakşibendi		X	Yapının günümüzdeki cami fonksiyonu nedeni ile namaz saatlerinde girilebilmektedir.		X	X
22	Özbekler Tekkesi	1752	Merkez		Kamu Binası	X	Erişilemedi		X	X
23	Maktûl Mustafa Paşa Tekkesi	1753	Defterdar		Cami	Yapı, cami olarak kullanılmaktadır. Yapının hücre mekânlarının önünde bulunan revaklar muhdes malzeme ile kapatılmıştır. Yapının cephesinde kirlenmeler mevcuttur.	Yapının günümüzdeki cami fonksiyonu nedeni ile namaz saatlerinde girilebilmektedir.			(Zengin, 2010), (Eyüp Belediyesi Arşivi)

Ek-K: Devam.

	Yapı	İnşa Edildiği Tarih/Dönem	Mahalle Ada/Parsel	Tarikatı	2025 İşlevi	Yapıdaki Bozulmalar	Yapıya Erişilebilirlik	Fotoğraf	İç Mekân	Plan
24	Selami Efendi Tekkesi	1798	Nişancı	Rıfai		X	Yapı Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır. İşlevi nedeni girişler ile özel izine tabidir.		X	(Tanman B. , 1998)
25	Vezir Tekke	1800	Düğmeciler	Nakşibendi	Kültür ve Sanat Merkezi	2018 yılında restorasyonu gerçekleştirilmiştir.	Yapı Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır. İşlevi nedeni girişler ile özel izine tabidir.		X	(Bay, 2004)
26	Afife Hatun Tekkesi	1844	Nişancı	Nakşibendi	Kültür ve Sanat Merkezi	X	Yapı Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır. İşlevi nedeni girişler ile özel izine tabidir.		X	(Zengin, 2010), (Eyüp Belediyesi Arşivi)
27	Hüsrev Paşa Tekkesi	1854	Merkez	Nakşibendi	Kütüphane	X				
28	Kuyubaşı Tekkesi Emîn Baba Tekkesi	1868	Defterdar	Nakşibendi Bektaşiyye		X	Yapı bir vakfa bağlı olduğu için yapıya erişim sağlanamamıştır.	(Web 9, 2023) 	X	X
29	Bahariye Mevlevihanesi	1877- Yeniden İnşa	Merkez	Mevlevi	Kültür Merkezi	X	Yapı Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır. İşlevi nedeni girişler ile özel izine tabidir. Yapıda Mevlevi Sema Törenleri gerçekleştirilmiyor.		(İSTEV, 2025) 	(Tanman M. B., 2011)(Çizen Barihüda Tanrıkorur)

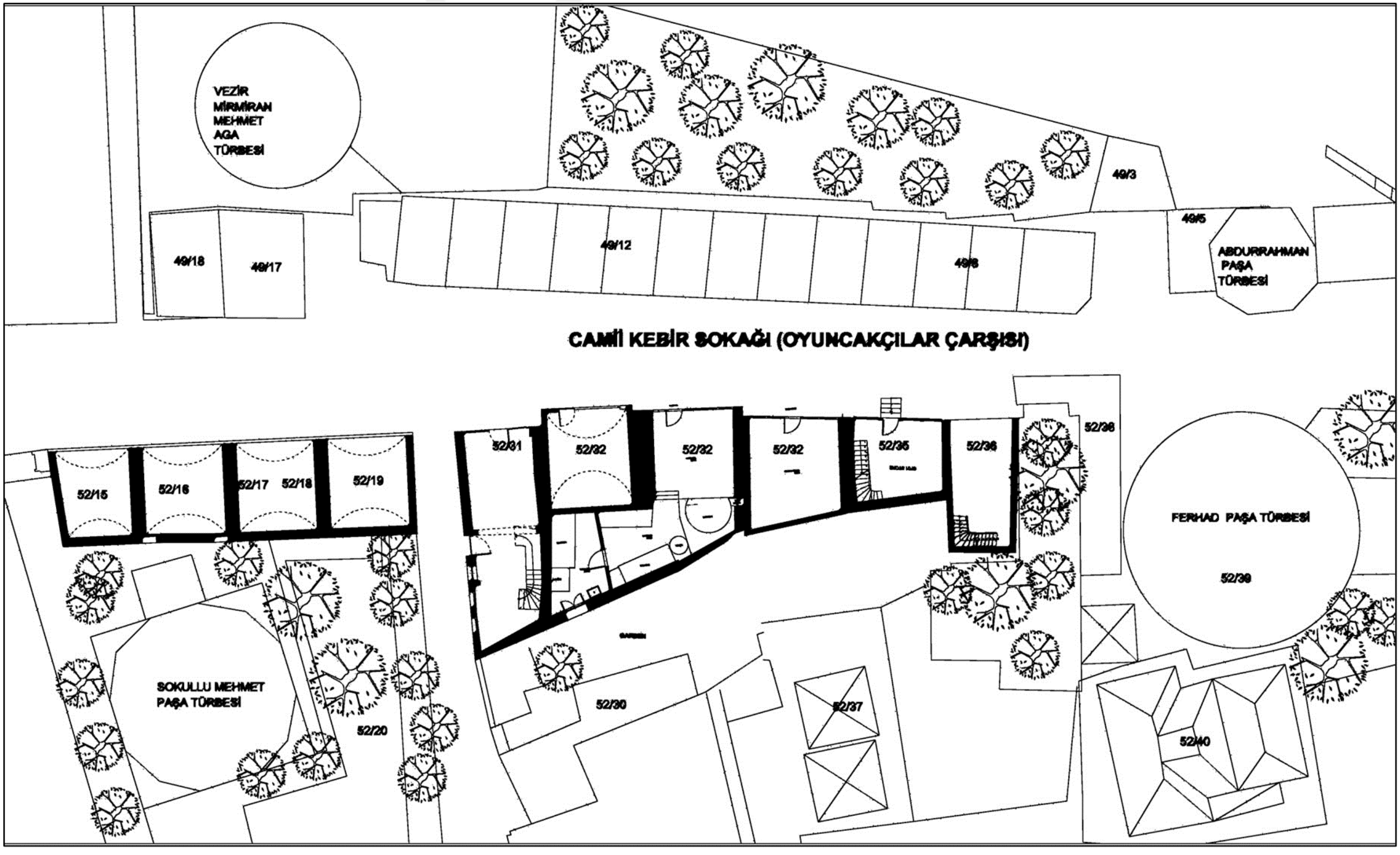
Ek-L: Bahariye Mevlevihanesi (Hrt_0122020_01) (İBB Atatürk Kitaplığı).

912.562.262
YUS
1300

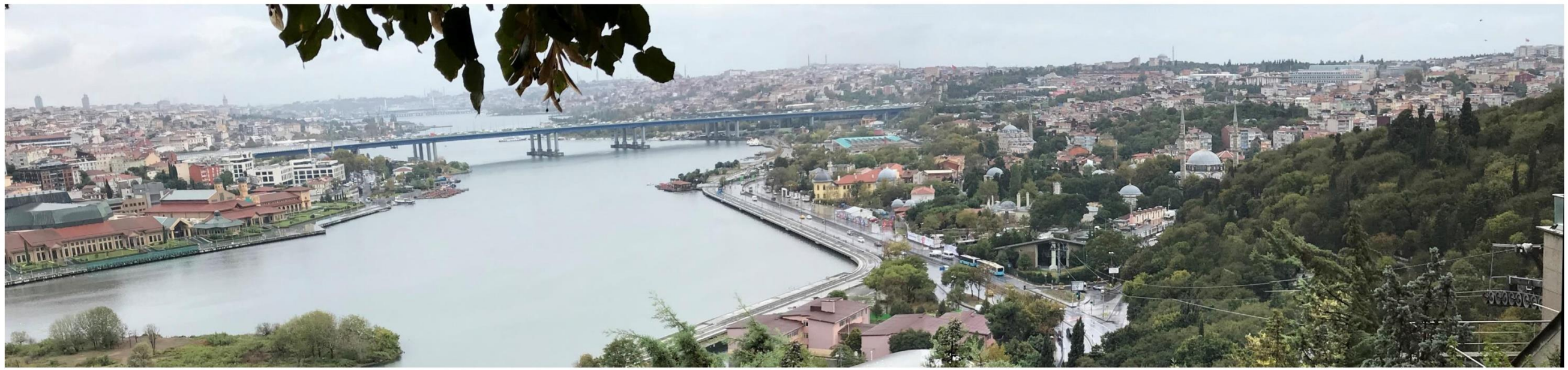
ATATÜRK KİTAPLIĞI
12020
Harita Arşivi

Ek-M: Oyuncakçılar Çarşısı (GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi) (2020 yılında hazırlanmıştır).

Ek-N: Eyüp' ün Bakı Noktaları.

1. Bakı Noktası-Pierre Loti Tepesinden Eyüpsultan

2. Bakı Noktası-Amcazade Hüseyin Paşa Tepesinden Eyüpsultan

3. Bakı Noktası-Sütlüceden Eyüpsultan

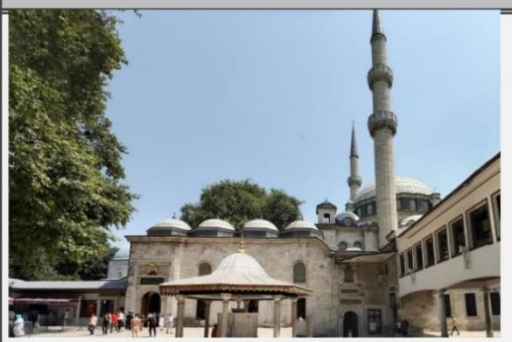
Ek-O: Somut olmayan kültürel miras – mekân envanteri.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI
MEKÂN TESPİT ENVANTERİ

Envanter No: 1	Eyüp Sultan Cami ve Türbesi		**Toplumsal Uygulamalar/Ritüeller/Dini İnançlar**
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** Merkez Mahalle	**Ada/Parsel:** 47/13	Eyüp Sultan Cami ve Türbesi etrafında gelişen ritüeller
Adres: Kalederhane Caddesi No:3			**SOKÜM Unsuru:** Cami ve Türbe ritüelleri
Yapının/Alanın Yasal Durumu: Tescilli			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi:** 1454-
Yapının/Alanın Sahibi: Vakıflar Genel Müdürlüğü			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

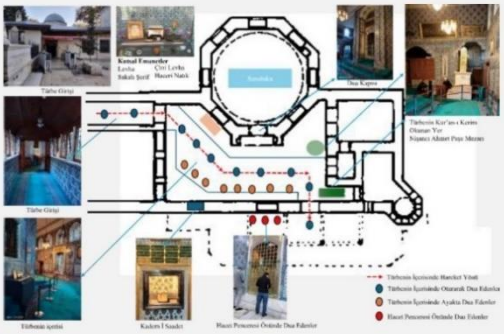
2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

Yapının/Alanın Görseli

İç Mekan (Eyüp Sultan'ın sandukası (Köken, 2019) ve türbe içerisindeki su kuyusu (Hayalleme, 2020)

Türbenin Planı
(Haskan, 1996) üzerine İşlenilmiştir.

SOKÜM Unsuru görseli-Türbe Ziyareti

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Dini bir merkez haline gelen semtte dini günlerde birçok etkinlik yapılmaktadır. Bunların dışında en önemli geleneklerden biri "Kılıç Kuşanma Töreni"dir. Saltanatın kaldırılmasından sonra bu geleneğin semtte kentsel olarak izleri rastlanmaktadır. Eyüp Sultan'a yakın olma ve Eyüp'e gömülme isteği "Mezar Geleneği"ni ortaya çıkarmıştır. Bu gelenek ile Eyüp'te birçok mezarlık alanı oluşturulmuş, birçok türbe inşa edilmiştir. Yine Eyüp Sultan'ı ziyaret kapsamında gerçekleşen bir gelenek ise "Sünnet Çocuklarının Eyüp'e getirilmesi"dir. Bu gelenek semte oyuncakçılar çarşısı olarak yansımıştır. Eyüp semtinde gerçekleştirilen diğer bir uygulama ise Osmanlı Dönemine ait "İmaret Geleneği"dir. Cumhuriyet'in ilanı ile ortadan kalkan bu gelenek günümüzde farklı uygulamalar ile yapılsa da Eyüp Mihrişah Valide Sultan İmaret 'inde yapının özgün işlevi ile koruyarak devam etmektedir.

Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI MEKÂN TESPİT ENVANTERİ			
Envanter No: **2**	**Sertarikzade Tekkesi**		**Toplumsal Uygulamalar/Ritüeller/Dini İnançlar** Tekkeler
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** Nişancı	**Ada/Parsel:** 132/14	
Adres: Davut Ağa Caddesi No:21			**SOKÜM Unsuru:** Tekke Ritüelleri
Yapının/Alanın Yasal Durumu: **Tescilli**			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi:** 1750-Rekonstrüksiyon 2010
Yapının/Alanın Sahibi: **Eyüpsultan Belediyesi**			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

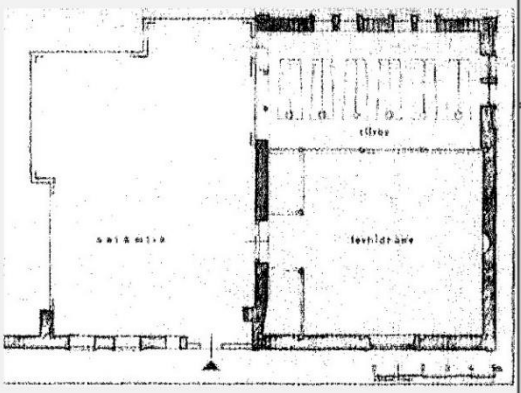
2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

Yapının/Alanın Görseli

İç Mekan

Tekkenin Planı
(Tanman,1980)

SOKÜM Unsuru görseli-Postlar

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Tekke yapısı, günümüzde kültür merkezi olarak kullanılmaktadır. Yapının tevhidhane mekanı ve sandukaların bulunduğu alan bir korkuluk ile ayrılmaktadır. Tekkelere özgü olan postlar tevhidhanede sergilenmektedir. 2010 yılında tekkenin tevhidhame bölümü kagir, selamlık bölümleri betonarme karkas sistemle yeniden inşa edilmiştir.

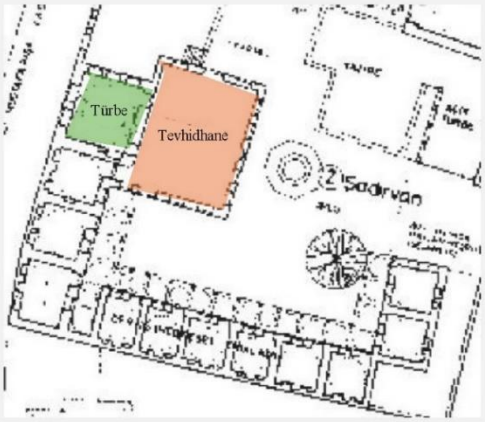
Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI MEKÂN TESPİT ENVANTERİ			
Envanter No: 3	**Şeyh Murat Efendi Tekkesi**		**Toplumsal Uygulamalar/Ritüeller/Dini İnançlar** Tekkeler
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** Nişancı	**Ada/Parsel:** 153/1	
Adres: Nişancı Mustafa Paşa Caddesi No:2			**SOKÜM Unsuru:** Tekke Ritüelleri
Yapının/Alanın Yasal Durumu: Tescilli			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi:** 17.yy- 1715
Yapının/Alanın Sahibi: Vakıf			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

Tekkenin Planı
(Bayrı, 1972))

Yapının/Alanın Görseli

İç Mekan (Tevhidhane)

SOKÜM Unsuru görseli-Türbe

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Tekke yapısı, günümüzde kültür merkezi olarak kullanılmaktadır. Yapının tevhidhane mekanı ve sandukaların mekanı ziyarete açıktır. Türbenin tevhidhaneye açılan iki kapısı mevcuttur. Duaya gelenler bir kapıdan girerek sandukaların etrafında dua ederek diğer kapıdan çıkarak ritüellerini gerçekleştirmektedirler.

Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI MEKÂN TESPİT ENVANTERİ			
Envanter No: 4	**Bahariye Mevlevihanesi**		**Toplumsal Uygulamalar/Ritüeller/Din İnançlar** Tekkeler ve Mevlevihane
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** Merkez Mahalle	**Ada/Parsel:** 42/2	
Adres: Bahariye Caddesi			**SOKÜM Unsuru:** Mevlevi Ritüelleri
Yapının/Alanın Yasal Durumu: Tescilli			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi:**
Yapının/Alanın Sahibi: Vakıf			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

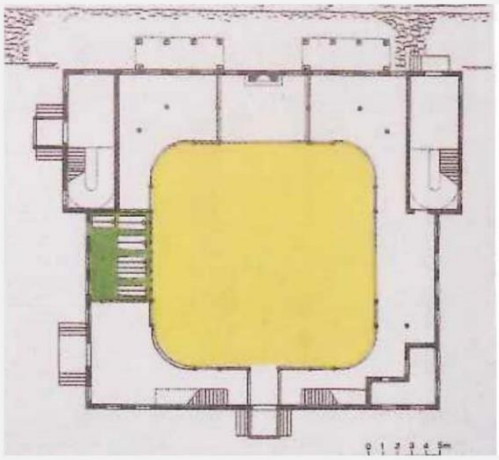
2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

Yapının/Alanın Görseli (İSTEV, 2025).

İç Mekan (İBB Arşiv)

Yapının Planı

(Tanman M. B., 2011)(Çizen Barihüda Tanrıkorur)

SOKÜM Unsuru görseli (İBB Arşiv)

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Bahariye Mevlevihanesi, Haliç kıyısında olup, bulunduğu arazi içerisinde dört yapıdan oluşmaktadır. Yapı Mevlevi ayinleri gerçekleştirilecek şekilde tasarlanmış, yapının merkezinde meydanı bulunmaktadır. Sema meydanı iki kat yüksekliğinde olup, sema meydanına bakan her iki katta son cemaat, kadınlar ve erkekler mahfili bulunmaktadır. Sema meydanının güneydoğusundaki mekânda mihrap, kuzeydoğusunda hazireler konumlandırılmıştır. Sema meydanının zemini semazenlerin hareketini sağlayabilmek için sert, cilalı ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Sema meydanını Hz. Mevlana'nın uğurlu sayısı olan ve Mevlevîler arasında "nezr-i Mevlâna" olarak anılan 18 sayısı da semahaneyi kuşatan ahşap direklerin adedini belirlemektedir

Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

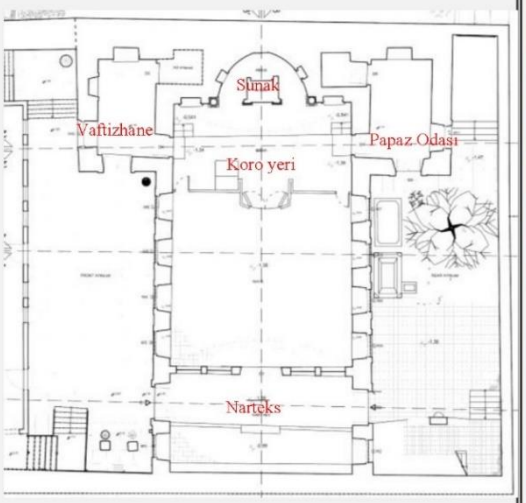
EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI
MEKÂN TESPİT ENVANTERİ

Envanter No: 5	Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi		**Toplumsal Uygulamalar/Ritüeller/Din** Ermeni Cemaati Ritüelleri
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** İslambey	**Ada/Parsel:** 192/22	
Adres: Kanun Sokak No:34			**SOKÜM Unsuru:** Kutsal Kominyon, Vaftiz, Kutsal Yağlama,
Yapının/Alanın Yasal Durumu: Tescilli			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi:**
Yapının/Alanın Sahibi: Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Vakfı			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

Yapının Planı (2022 yılında hazırlanmıştır)
(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Kilise İç Mekanı

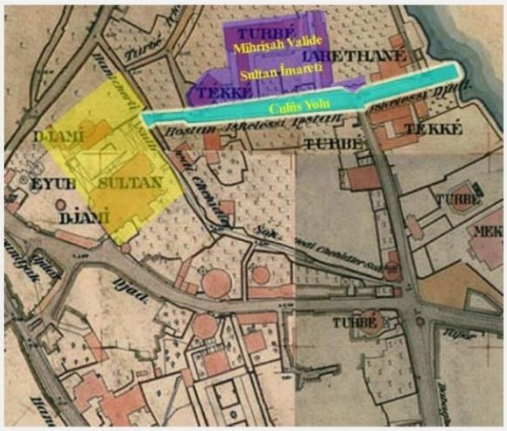
Vaftiz Teknesi

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Kilise Yapısı narteks, galeri, naos, koro yeri, vaftizhane, papaz odası ve sunak mekânından oluşmaktadır. Kutsal bir olan sunak naos zemininden daha yüksek inşa edilmiştir. Ortodoks Hristiyan Kiliselilerinden farklı naostan sunak kısmını ayıran daha ikonastasion mevcut değildir. Naosla koro mekanını bir korkuluk ayırmaktadır. Kilisenin beden duvarları kesme taştan inşa edilmiştir. İç mekânda bezeme öğesi az kullanılmakla beraber, pencere üzerindeki bezemelerin 1985 yılından sonra yapıldığı düşünülmektedir. Kilise yapısının avlusu içerinde müştemilatı bulunmaktadır. Kilisede her ayın son cumartesi günü ayin gerçekleştirilmektedir. Cumartesi gerçekleşen ayinden sonra cemaat toplu bir şekilde yemek yemektedir. Kilise cemaatinin olmaması nedeni ile kilisede vaftiz, kutsal yağlama sakramentleri yapılmamaktadır. Her yıl temmuz ayında Meryem Ana Yortusu gerçekleştirilir.

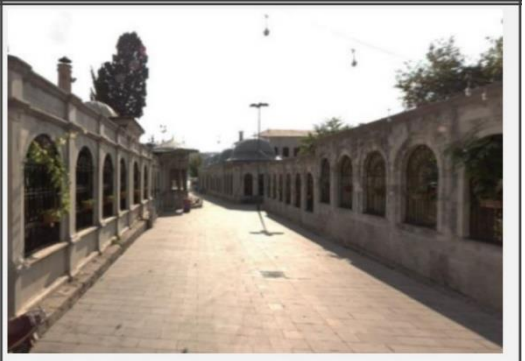
Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI MEKÂN TESPİT ENVANTERİ			
Envanter No: 6	Cülus Yolu		**Toplumsal Uygulamalar/Uygulamalar** Eyüp Sultan Cami ve Türbesi etrafında gelişen ritüeller
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** Merkez Mahalle	**Ada/Parsel:**	
Adres: Sultan Reşat Çıkmazı			**SOKÜM Unsuru:** Kılıç Kuşanma Töreni-Cülus Töreni
Yapının/Alanın Yasal Durumu:			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi: -**
Yapının/Alanın Sahibi:			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

Alman Mavileri (1913-1914)

Yapının/Alanın Görseli

Sultan V. Mehmet'in Kılıç Kuşanma Seremonisi Cülus Yolundan (Atatürk Kitaplığı)

2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

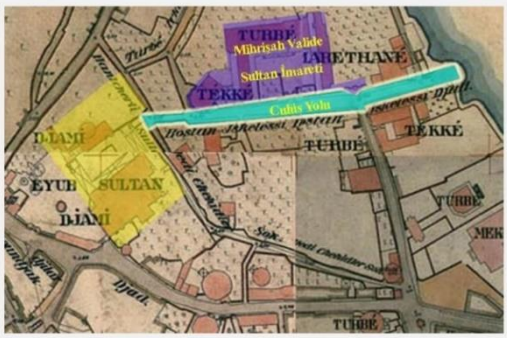
SOKÜM Unsuru görseli: Binek taşı

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Padişahların ilk padişah olduğu dönemde kılıç kuşanma törenleri için Eyüp'e denizden ulaştıkları sokaktır. Cülus Yolu, çalışmanın yapıldığı dönemde Sultan Reşat Çıkmazı olarak adlandırılmaktadır. Cadde üzerinde Hüsrev Paşa Kütüphanesi, Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi, İmareti, Türbesi sıbyan mektebi mevcuttur. Sokak geleneksel dokusunu korumakrtadır. Sokak üzerinde padişahların atlarını bindikleri binek taşı mevcuttur. Cülus yolu 1995 yılına kadar Bostan İskelesi'nden Eyüpsultan Cami ve türbesine kadar uzanan bir akstı. Haliç sahil yolunun 1996 yılında tamamlanması ile Cülus Yolu'nun deniz ile ilişkisi kesilmiştir.

Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI MEKÂN TESPİT ENVANTERİ			
Envanter No: 7	Mihrişah Valide Sultan İmareti		**Toplumsal Uygulamalar/Uygulamalar** İmaret geleneği-Ramazan geleneği
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** Merkez Mahalle	**Ada/Parsel:** 45/60	
Adres: Sultan Reşat Çıkmazı			**SOKÜM Unsuru:** İmaret geleneği, Ramazan geleneği
Yapının/Alanın Yasal Durumu: Tescilli			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi:** 1795
Yapının/Alanın Sahibi: Vakıflar Genel Müdürlüğü			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

Alman Mavileri (1913-1914)

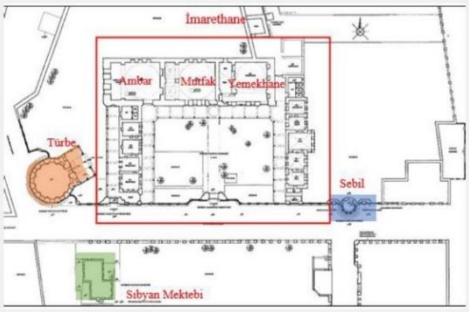
Yapının/Alanın Görseli

2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

İç Mekan (Eyüp Sultan'ın sandukası (Köken, 2019) ve türbe içerisindeki su kuyusu (Hayalleme, 2020)

İmaretin Planı
Mihrişah Valide Sultan İmareti vaziyet planı (Aydın, 1998).

SOKÜM Unsuru görseli: İftar yemeği (T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022)

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Eyüp'te Osmanlıdan günümüze imaret geleneği Mihrişah Sultan Külliyesinde devam etmektedir. 1795 yılında Mihrişah Sultan tarafından inşa ettirilen külliyenin mimari programı içinde türbe, imarethane, sebil, sıbyan mektebi ve mezarlıklar bulunmaktadır. İmaretin mimari programının içerisinde de iki türbedar odası, iki habbaz (ekmekçi) odası, iki aşçı odası, iki mütevelli odası, sofa, sebil odası, odunluk, dört tuvalet, kiler, mutfak, fırın ile bir büyük ambar ve müştemilat mevcuttur. Yapı günümüzde özgün işlevi olan imaret fonksiyonunda kullanılmaktadır. Yapıda imaretin geleneği gereği her gün yemek çıkmakta, Ramazan Ayında iftar düzenlenmektedir. Yapının mutfağı modernize edilerek kullanılmaktadır.

Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI MEKÂN TESPİT ENVANTERİ			
Envanter No: 8	Oyuncakçılar Çarşısı		**El Sanatları-Üretim** Geleneksel El Sanatları
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** Merkez	**Ada/Parsel:** 52/15,16,17,18,19	
Adres: Cami Kebir Sokak No: 23A, 21A, 19A, 17A, 15A			**SOKÜM Unsuru:** Eyüp Oyuncakçılığı
Yapının/Alanın Yasal Durumu: Tescilli			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi:**
Yapının/Alanın Sahibi: Özel Mülkiyet			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

Pervititch Haritası (Atatürk Kitaplığı)

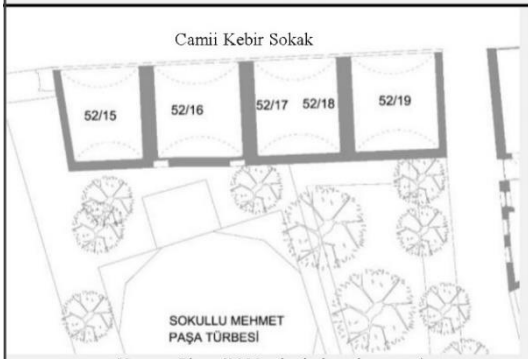
Yapının/Alanın Görseli

2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

İç Mekan

Yapının Planı (2020 yılında hazırlanmıştır)
(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

SOKÜM Unsuru görseli

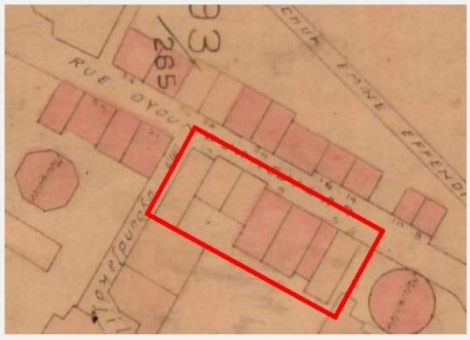
Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Yapı Cami Kebir Sokak üzerinde bulunmaktadır. Oyuncakçılar çarşı olarak geçen bölge içerisinde yer alan yapı, kagir şekilde inşa edilip, üzeri tonoz ile örtülüdür. Yapı birbirine yakın ölçülerde dört mekândan oluşmaktadır. Yapının süreç içerisinde gördüğü müdahaleler nedeni ile iç mekân özelliklerinin kaybetmiştir. Yapı literatürde belirtildiği üzere dükkanların ön bölümü oyuncak satışı, arka bölümü oyuncak atölyesi olarak değil tek mekandan oluşmaktadır. Yapı ticari işlevini sürdürse de oyuncak üretimi/satımı özelliğini kaybetmiştir.

Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI
MEKÂN TESPİT ENVANTERİ

Envanter No: 9	Oyuncakçılar Çarşısı		**El Sanatları-Üretim**
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** Merkez	**Ada/Parsel:** 52/15,16,17,18,19	Geleneksel El Sanatları
Adres: Cami Kebir Sokak No: 13A, 11A, 9A, 7A, 5A,3A, 1A			**SOKÜM Unsuru:** Eyüp Oyuncakçılığı
Yapının/Alanın Yasal Durumu: Tescilli			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi:**
Yapının/Alanın Sahibi: Özel Mülkiyet			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

Pervititch Haritası (Atatürk Kitaplığı)

2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

Yapının Planı (2020 yılında hazırlanmıştır)
(GTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Yapının/Alanın Görseli

İç Mekan (52/35)

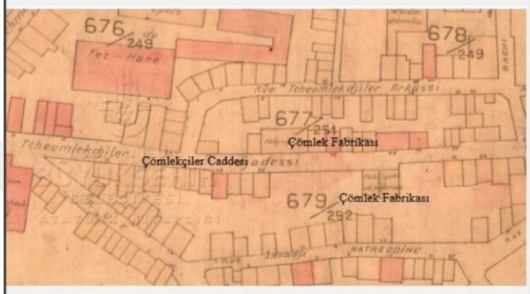
SOKÜM Unsuru görseli

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Yapı grubu, Cami Kebir Sokak üzerinde bulunmaktadır. Oyuncakçılar çarşı olarak geçen bölge içerisinde yer alan yapı grubunda 52/31, 52/35 ve 52/36'da yer alan yapılar iki katlı, 52/32 ve 52/33 de zemin kat ve çatı eğimini nedeni ile bir kat daha mevcuttur. 52/33'de yapının bir dönem fırın olarak kullanıldığı içerisindeki tuğla malzemeden yapılmış olan fırından anlaşılmaktadır. Yapı literatürde belirtildiği üzere dükkanların ön bölümü oyuncak satışı, arka bölümü oyuncak atölyesi olarak değil tek mekandan oluşmaktadır. Yapı ticari işlevini sürdürse de oyuncak üretimi/satımı özelliğini kaybetmiştir.

Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI MEKÂN TESPİT ENVANTERİ			
Envanter No: 10	Çömlekçiler Çarşısı		**El Sanatları-Üretim** Geleneksel El Sanatları
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** Nişancı	**Ada/Parsel:** -	
Adres: Arpacı Hayrettin Sokak, Çömlekçiler Caddesi			**SOKÜM Unsuru:** Çömlekçilik
Yapının/Alanın Yasal Durumu: Tescilli			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi:**
Yapının/Alanın Sahibi: Özel Mülkiyet			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

Pervititch Haritası (Atatürk Kitaplığı)

Çömlekçiler Çarşısı tuğla fabrikası (73/44)

2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

Çömlekçiler Çarşısı tescilli yapılar

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Eyüp'te Çömlekçiler Çarşısı olarak adlandırılan çarşı, Nişancı Mahallesi Çömlekçiler Caddesi üzerinde yer almaktadır. Eyüp'te bulunan çarşıların yanı sıra bu çarşı aynı meslek erbabının bulunduğu dükkanlardan oluşmaktadır. Kuşu (2019), Evliya Çelebi ve Kömürciyan'dan derlediği bilgilerde, çarşıya ismini veren çömlekçiler yaklaşık 40 dükkândan oluşmakta ve bu dükkanlar çarşı boyunca karşılıklı sıralanmaktadır. Çömlek yapmak için kullanılan hammadde (kil), Kağıthane ve Sarıyer derelerinden ve Haliç sağlanmakta, bu malzeme Çömlekçiler Çarşısının yakınında olan Balçık İskelesinden çarşıya ulaşmaktadır. Çarşıda çömlekler ile birlikte çanak, bardak, künk, şişe, tuğla ve kiremit de üretilirdi (Kuşu, 2019). Çömlekçiler Çarşısı, günümüzde işlevini kaybetmiştir. Çömlekçiliğin devamı olarak aynı bölgeye tuğla fabrikası açılmış, fakat fabrika da günümüzde atıl durumdadır.

Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI MEKÂN TESPİT ENVANTERİ			
Envanter No: **11**	**Feshane**		**El Sanatları-Üretim** Fes
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** Nişancı	**Ada/Parsel:** 143/9	
Adres: Yavedud Caddesi No:1/1-1/2			**SOKÜM Unsuru:** Fes Üretimi
Yapının/Alanın Yasal Durumu: Tescilli			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi:** 1833
Yapının/Alanın Sahibi: İBB			**Envanter Tarihi:** 12.01.2025

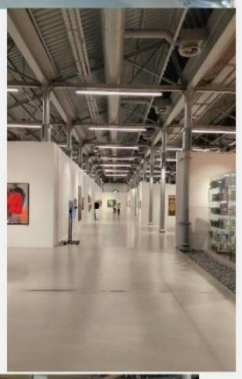
2024 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

Yapının Planı

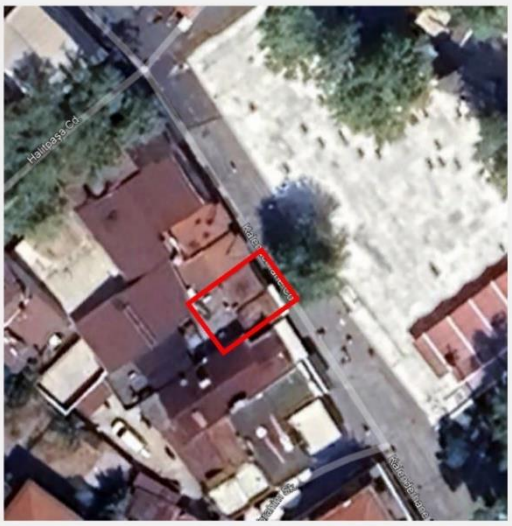
İç Mekan

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:
Eyüp'te Defterdar Caddesinde, 1833 yılında ordunun fes ve kumaş ihtiyacını karşılamak amacı ile kurulmuş olan sanayi yapısıdır. Yapı ilk inşa edildiği dönemde katırların döndürdüğü dolaplar kullanılmakta iken 1843 yılında buhar makinesi ile çalışan iplik, dokuma ve apre makineleri getirilerek üretim kapasitesi artırılmıştır. Fabrika yapısı süreç içerisinde gelişerek en önemli üretim kurumları arasına girmiştir. 1895 yılında işçi ve çırak yetiştirmek amacıyla fabrikaya bağlı bir sıbyan mektebi kurulmuştur. Cumhuriyet sonrası çeşitli kuruluşlara hizmet veren fabrikanın 1986 yılında büyük dokuma salonu hariç bütün yapıları yıkılmıştır (Dölen, 1994). Çalışmanın yapıldığı dönemde (2024) Feshane, ArtİstanbuI Feshane adında kültür merkezi olarak, sergilerin, farklı alanda eğitim ve atölyelerin yapıldığı bir mekâna işlevinde kullanılmaktadır.

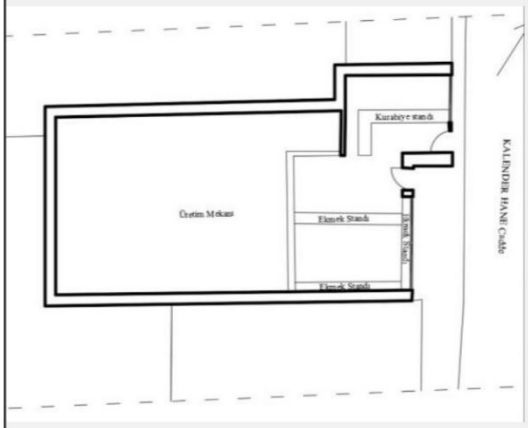
Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ

Ek-O: Devam.

EYÜPSULTAN'IN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI MEKÂN TESPİT ENVANTERİ			
Envanter No: 12	**Akmanoğlu Fırın**		**Yeme-İçme Gastronomi**
İlçe: Eyüpsultan	**Mahalle:** İslambey	**Ada/Parsel:** 61/12,13,14	Eyüp Halkası
Adres: Kalenderhane Caddesi No:31			**SOKÜM Unsuru:** Eyüp Halkası
Yapının/Alanın Yasal Durumu: Tescilli			**Yapının/Alanın İnşa Tarihi: -**
Yapının/Alanın Sahibi: Özel Mülkiyet			**Envanter Tarihi:** 12.12.2022

2022 Uydu fotoğrafı (Google Earth)

Yapının/Alanın Görseli

SOKÜM Unsuru görseli: Binek taşı

Yapıya/Mekâna ait detaylı açıklama:

Eyüp halkasının üretim tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, bu halkayı 1883 yılından itibaren Eyüp'te Akmanoğlu ailesinin işlettiği fırında üretimi devam etmektedir. Fırın o tarihten günümüze aynı yerdedir. Yokluk dönemlerine ait olan bu ürün sadece un, su, tuz ve yağdan imal edilmektedir. Yokluk dönemlerine ait olan bu ürün semt halkının hafızasında önemli bir yere sahiptir. Eyüp için önemli bir ürün olan Eyüp halkasını Eyüp Sultan'ı ziyaret edenler tarafından da ilgi görmektedir. Üretim mekânı ele alındığında mekân üç bölüme ayrılmaktadır. Yapının Kalender Hane Caddesine yönlenmiş olan iki bölümde Eyüp Halkası/kurabiye satılan bölüm ve ekmek satış bölümü yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise imalathane bölümüdür. Eyüp Halkası içeriği ve ilk üretim aşaması özgünlüğünü korusa da teknolojinin gelişimi ile pişirme safhası elektrikli fırınla gerçekleşmektedir

Hazırlayan: Arş. Gör. Mehmet Ali KARAGÖZ